
સને ૧૮૧૭ ના ૨૧ મા આગસ્ટ મુજબ ગ્રંથ
સ્વામીત્વનો હક્ક રાખ્યો છે.

થવા શુદ્ધ વ્યાપારને માટે જે સમજૂતી સવિસ્તર આપી છે તે પૂરેપૂરી ઉપયોગી છે તેને માટે અમે દરેક જૈનવંધુઓને તે માગેલા લક્ષ્યપૂર્વક વાંચવાની ભલામણ કરીએ છીએ. આઠમા વ્રતમાં પ્રમાદાચરણ અનેક પ્રકારના સમજાવ્યા છે તે પળ ધ્યાનમાં લેવા લાયક છે. ૧૦૪ થા વ્યાખ્યાનમાં ચોમાસી કૃત્યો વતાવ્યા છે. અશાઢ ચતુર્માસના પ્રારંભમાં અવશ્ય એ વ્યાખ્યાન વાંચવા યોગ્ય છે.

આ ગ્રંથમાં ચરણકરણાનુયોગ સાથે ધર્મકથાનુયોગ પળ એટલો વધો ના-સ્વલ કરેલો છે કે, વંને પ્રકારના જીજ્ઞાશુઓના દિલ તૃપ્ત થઈ શકે તેમ છે. દરેક વ્યાખ્યાનમાં એક કથા તો છેજ પળ કેટલાકમાં એકથી વધારે છે. એકઠાર આ પાંચ સ્થંભોમાં ૧૦૦ ઉપરાંત કથાઓ, દૃષ્ટાંતો ને પ્રવંધો છે. તે વિષે વિશેષ વર્ણન લાખી વાંચકવર્ગને ન રોકતાં અનુક્રમણિકા વાંચી જવાનીજ ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. જેથી આ વિભાગનું રહસ્ય તરતજ ધ્યાનમાં આવશે.

આ ગ્રંથની પ્રતિઓ પ્રાચ્યે ટવાવાળીજ મળે છે; પરંતુ તેનું મુલ ને ટવા/પટલે વધો અશુદ્ધ દેખાય છે કે તેનું ભાષાંતર કરવામાં પૂરા અનુભવીનીજ આવશ્યકતા છે આ ભાષાંતર શાસ્ત્રી પાસે કરાવ્યા વાદ અસલ પ્રતિ સાથે મેલવીને તેને એટલું વધુ દુરસ્ત કરવામાં આવ્યું છે કે વનતા સુધી મુલ રહેવા દીધી નથી. તે છતાં માતે દોષથી અથવા દાદિ દોષથી કાંઈ પળ મુલ રહી ગયેલી જણાય તો તેને માટે આપણી તરફ લાખી મોકલાવવા કૃપા કરવી, જેથી તેને સુધારવાનો યોગ્ય ઉપાય થઈ શકે.

હવે પછીના ત્રીજા વિભાગમાં દેશવિરતિનું સ્વરૂપ સંપૂર્ણ આવશે. એટલે કે ૧૦ ગાથી ૧૪ મા સુધી પાંચ સ્થંભોનું ભાષાંતર આપવામાં આવશે. પ્રગામ વિગેરેના પ્રમાણમાં કિંમત વાસ્તવીક રાખેલી હોવાથી જૈનવંધુઓ વિશેષ લાભ લેશે એવી આશા છે. ત્રીજા વાકીના વિભાગો પળ વનતી તાકીદે વહાર પાડવાની ઇચ્છા વર્તે છે.

ગ્રંથકર્તાએ ખાસ ઉપયોગી જાણીને દાખલ કરેલા સ્વમત પરમતના શ્લોકો તથા ગાથાઓ પહેલા વિભાગમાં પુરતા દાખલ કરેલ નહીં; પરંતુ આ વિભાગમાં દરેક શ્લોક દાખલ કરીને તેની નીચે તેના અર્થ પળ આપેલા છે. એમ કરવાથી આ ગ્રંથની ઉપયોગીતા વધારી છે.

ગ્રંથકર્તાના ચરિત્રને માટે શોચ ચાલે છે. મઠી શકશે એટલે હવે પછીના વિ-ભાગમાં પ્રગટ કરીશું.

માહા શુદ્ધ ૧૫ } શ્રીજૈનધર્મ પ્રસારક સમા-ભાવનગર
સંવત ૧૯૬૦ } ચીમનલાલ સાંકલ્લચંદ મારફતીયા-મુંબઈ

विषयानुक्रमणिका.

—ॐॐ*ॐॐ—

विषय.	पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
स्थंभ ५ मो पृष्ठ १ थी ५८		ते उपर हरिवल माडीनी कथा ...	२१
व्याख्यान ६७ थी ७४		व्याख्यान छासठमुं	
(प्रथम व्रत		निरंतर हिंसक जीवाने प्राप्त थतुं फल २७	
व्याख्यान ६२ मुं.		ते उपर मृगापुत्र (लोढीया) नी कथा २७	
पहेला अणुव्रत विषे १		व्याख्यान राडसठमुं.	
गृहस्थने अणुव्रत गृहण करावतां साधु-		हिंसा करवाना संकल्पथी पण थती	
ने त्रसजीवांनी हिंसानी अनुमोदना		हानी २९	
लागती नथी २		ते उपर दासीपुत्रनी कथा २९	
ते उपर एक शेठना ६ पुत्रनी कथा ३		व्याख्यान अडमठमुं.	
प्रथम अणुव्रत उपर कुमारपाळनी कथा ५		कुळक्रमथी चाली आवती हिंसा	
जळ गळीने पीवा उपर पुराणानुं प्रमाण ६		त्यजवा विरे ३२	
व्याख्यान त्रेसठमुं.		ते उपर कुमारपाळनो प्रबंध ३३	
श्रावकने सदाविश्वानी दया होय ८		कुमारपाळ ने कृपासंदरीनो विवाह ३४	
प्रथम व्रतना पाच अतिचार ९		पोताना वनेवी आनाकराजाने कुमार-	
कुमारपाळनो प्रबंध १०		पाळे आपेली शिक्षा ३६	
जीवदयाना संबंधमां पुराणोना प्रमाण ११		व्याख्यान अगणोतेरमुं.	
व्याख्यान चोसठमुं.		हिंसा करवानुं क्रोधथी वचन पण	
हिंसाना अभावथी विरति १५		बोलवुं नहीं ३९	
हिंसाना चार प्रकार १५		तेथी थता कटुफल उपर चंद्रा ने सर्गनी	
स्थावरोमां जीवपणानी सिद्धि १७		कथा ४०	
प्रथमव्रत उपर जिनदास श्रावकनो		व्याख्यान सीतेरमुं,	
प्रबंध १८		जीवदयानी विशेष पृष्टी ४२	
व्याख्यान पांसठमुं.		ते उपर श्री शांतिनाथजीनो प्रबंध ४२	
कुळक्रमथी चाली आवती हिंसा पण		,, श्रीमुनिसुव्रत प्रभुजीनो प्रबंध ४३	
तजवी २०		व्याख्यान इकोतेरमुं	
		प्रमादवडेज हिंसा लागे छे ४५	

विषय.	पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
त्रय प्रकारनी हिंसा	४६	असत्यत्याग उपर श्रीकांतश्रेष्ठीनी कथा ६४	
अनुबंध हिंसा उपर ब्रह्मदत्त चक्रीनी		द्रौपदीए सत्य बोलवायी आश्रवक्षने	
कथा	४६	नवपल्लवीत कयानो प्रबंध	९४
व्याख्यान वींतेरमुं.		व्याख्यान सितोतेरमुं.	
हिंसक जीवोनी पण हिंसा न करवा		बीजा व्रतना पांच अतिचार	९७
विपे ...	४८	मृषा उपदेश नामना प्रथम अतिचार	
धान्यादिकना घणा जीवोने इणवा		उपर कौशिक तापमनो प्रबंध....	६७
कर्ता एक हाथीने मारवाना		कोईने आळ चढाववा उपर एक ब्राह्म-	
विचार धरावनारानी भूल	४८	णीनो प्रबंध	६८
ते उपर आर्द्रकुमारनी कथा	४८	मुनिराजना अवर्णवाद बोलवा (आळ	
व्याख्यान तांतेरमुं.		चढाववुं) ते उपर वेगवतीनी कथा ६९	
मुनि तथा गृहस्थोने तजवा योग्य हिंसा		व्याख्यान ईठोतेरमुं.	
स्थान ...	५२	कोईनी गुप्त वान प्रगट करवी नहीं ७१	
ते उपर एक क्षत्रीयनो प्रबंध	५३	तेथी थयेली हानी उपर पुण्यसारनी	
११ मच्छीमार चोरनो प्रबंध	५४	कथा	७१
व्याख्यान चुमोतेरमुं.		परस्परना मर्म उघाडवा उपर बे सर्पनी	
हिंसा ने अहिंसानुं फळ	५५	कथा	७३
ते उपर मुरने चंद्रकुमारनी कथा ५५		व्याख्यान ओगण्यापसीमुं	
स्थंभ ६ ठो. पृष्ठ ५९ थी ११७		सत्यनी प्रशंसा	७४
व्याख्यान ७५ श्री ए०		सत्य बोलवा उपर इंसरानानी कथा ७५	
(बीजा, त्रीजा, चोथा अणुव्रत विपे)		व्याख्यान एंसीमुं.	
व्याख्यान पंचोतेरमुं.		त्रीजा अणुव्रतनुं स्वरूप	७८
मृषावाद त्याग (मोटां पांच असत्यनुं		ते उपर रोहिणी चोरनी कथा ...	७९
वर्णन) ...	५९	व्याख्यान एकासीमुं.	
खोटी साक्षी पुरवा उपर वसुराजानी		त्रीजा व्रतनी विशेष व्याख्या	८१
कथा	६०	ते उपर कुमारपाळराजानो प्रबंध....	८२
व्याख्यान छोतेरमुं.		व्याख्यान व्यासीमुं.	
असत्यना चार प्रकार	६३	त्रीजा व्रतना पांच अतिचार	८५
		अन्यायोपाजित द्रव्य उपर बंचक	
		श्रेष्ठीनी कथा	८७

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
વ્યાખ્યાન ત્રયાસીમું.		નિરંતર બ્રહ્મચર્ય પાલવા ઉપર વિજયા-	
ત્રીજું વ્રત ન પાલવાથી થતી હાનીઓ ૮૯		શેઠ ને વિજયાસળીની કથા.... ૧૧૧	
તે ઉપર લોહચુર ચોરનું દૃષ્ટાંત ૯૦		તદંતર્ગત વિજયશેઠે કરેલું વિષયનું	
વ્યાખ્યાન ચોરાસીમું.		સ્વરૂપ ૧૧૨	
ત્રીજા વ્રતની પ્રશંસા ૯૧		વ્યાખ્યાન ૯૦ મું.	
તે ઉપર કદમીપુંજની કથા ... ૯૧		સ્ત્રીજાતિમાં રહેલા અનેક દોષ ૧૧૪	
વ્યાખ્યાન પંચાસીમું.		મર્ત્યદેવિરાજાની કથા ૧૧૪	
ચોથા અણુવ્રતનું સ્વરૂપ ૯૬		સ્થંભ ૭ મો. પૃષ્ઠ ૧૧૮ થી ૧૭૬	
તેથી થતા લાભ ઉપર નાગિકની કથા ૯૭		વ્યાખ્યાન ૧૧ થી ૧૦૬	
તદંતર્ગત દ્રવ્યદીપ માવદીપનું સ્વરૂપ ૯૮		(ચોથા વ્રતનું વિશેષ સ્વરૂપ)	
વ્યાખ્યાન છાસીમું.		વ્યાખ્યાન ૯૧ મું.	
ચોથા વ્રતની વિશેષ પ્રશંસા ૧૦૦		સ્ત્રીઓને કામની અતૃપ્તિ.... ૧૧૮	
તે ઉપર કુમાર ને દેવચંદ્ર નામના બે		તે ઉપર મીઠીની કથા (યાસા સાસા) ૧૧૮	
રાજકુમારની કથા ૧૦૦		વ્યાખ્યાન ૯૨ મું.	
તદંતર્ગત સ્ત્રીલવતીની કથા ૧૦૦		કેટલીક જાતના સ્ત્રીઓ આપત્તિમાં પળ	
માવ બ્રહ્મચર્ય તથા માવતપનું સ્વરૂપ		શીઘ્રનું રક્ષણ કરે છે ૧૨૧	
(મુલ્ય કયાંતર્મત) ૧૦૧		તે ઉપર અંજના સતીની કથા ૧૨૧	
વ્યાખ્યાન સત્યાસીમું.		વ્યાખ્યાન ૯૩ મું.	
ચોથા અણુવ્રતના પાંચ અતિચાર.... ૧૦૩		સ્ત્રીના અંગ.જોડેને મોહ ન પામવા વિષે ૧૨૬	
ચોથા વ્રત ઉપર રોહિણીની કથા ૧૦૪		બુદ્ધ સ્ત્રીના સંબંધમાં સુકુમાલિકાની	
તેની પાસે રાજાને શુભકિર્તી આપેલી		કથા ૧૨૭	
સમજુતી ૧૦૪		વ્યાખ્યાન ૯૪ મું.	
બ્રહ્મચર્ય સંબંધી પુરાણોક્ત બે કથા ૧૦૫		સ્ત્રીજાતિ અનેક ગુણોની હાની કરે છે ૧૨૮	
વ્યાખ્યાન અઠ્યાસીમું.		વલ્કલચીરી મુનિનો પ્રબંધ ૧૨૯	
બ્રહ્મચર્ય પાલવાથી થતા ગુણ ૧૦૭		વ્યાખ્યાન ૯૫ મું.	
તે ઉપર જિનપાલનો પ્રબંધ (રત્નદ્વીપે)		કામાંધ પુરુષનો વિવેક પણ નહીં થાય છે ૧૩૩	
જનાર) ૧૦૭		તે ઉપર અઢાર નાતરાનો પ્રબંધ ૧૩૩	
વ્યાખ્યાન ૮૯ મું.		વ્યાખ્યાન ૯૬ મું.	
ચોથા વ્રતના ભંગથી ત્રીજા વ્રતોના		વિષયમાં સુખ અલ્પ છે, વિદંબના	
પણ ભંગ ૧૧૦		પણી છે ૧૩૬	

विषय.	पृष्ठ.
ते उपर वे भाईओनो प्रबंध	१८६
व्याख्यान ११० मुं.	
छठा व्रतनुं स्वरूप	१८९
छटुं व्रत पाळवा उपर सिंहश्रेष्ठीनी कथा.	१९०
व्याख्यान १११ मुं.	
छठा व्रतना पांच अतिचार	१९२
ते उपर कुमारपाळराजानो प्रबंध	१९३
व्याख्यान ११२ मुं.	
लोभनो प्रसार पण छठा व्रतथी निवृत्त थाय छे	१९५
आ व्रत न लेवाथी दुःखी थवा उपर चारुदत्तनी कथा	१९५
व्याख्यान ११३ मुं.	
केटलाएक विकट संकटमां पण आ व्रतने छोडता नथी.	१९७
त उपर महानंदकुमारनी कथा	१९७
व्याख्यान ११४ मुं.	
सातमा'भोगोपभोग प्रमाणव्रतनुं स्वरूप	२०२
सचिचतनुं स्वरूप (चौद नियमोनी व्याख्या)	२०२
तदंतर्गत वीरप्रभुनो तथी अंवाड परि- वाजकना ७०० शिष्यनी प्रबंध.	२०३
नागरवेलना पाननुं अग्राहपणुं	२०५
व्याख्यान ११५ मुं.	
बावीश अभक्षोनुं स्वरूप (चार महा विगय.)	२०७
मधनुं पुराणोमां पण त्याज्यपणुं.	२०९
व्याख्यान ११६ मुं.	
बाकीना अभक्षोनुं वर्णन.	२११
मृत्तिकाना संबंधमां विशेष प्रकार.	२१२
रात्रीभोजन संबंधी विशेष व्याख्यान	२१३

विषय.	पृष्ठ.
व्याख्यान ११७ मुं.	
रात्रीभोजननुं अन्य शास्त्रोना आधार पूर्वक त्याज्यपणुं.	२१५
रात्रीभोजनना संबंधमां त्रण मित्रोनी कथा	२१७
व्याख्यान ११८ मुं.	
बाकीना अभक्षोनुं वर्णन.	२१९
दूदीदळ संबंधी विशेष व्याख्या.	२२०
चलितरस संबंधी विशेष व्याख्या.	२२१
व्याख्यान ११९ मुं.	
वासी अन्नना त्याग उपर गुणसुंदरनो चमत्कारीक प्रबंध.	२२२
व्याख्यान १२० मुं.	
अजाण्युं फळ न खावा विषे (ते उपर वंकचूळनी कथा)	२२५
स्थंभ ९ मो. पृष्ठ २३० थी	२२२
व्याख्यान १२१ थी १३५	
सातमा तथा आठमा व्रतनुं स्वरूप.	
व्याख्यान १२१ मुं.	
अनंतकायनुं स्वरूप	२३०
मूळा तथा कंदमूळनी त्याज्यता उपर पुराणोना प्रमाण	२३१
वनस्पतिनुं प्रमाण	२३२
अनंतकायना त्याग उपर धर्मरुचिनी कथा	२३३
व्याख्यान १२२ मुं.	
सातमा व्रतना वीश अतिचार पैकी प्रथमना पांचनुं स्वरूप	२३४
सातमुं व्रत पाळवा उपर धर्मराजानी कथा.	२३६
व्याख्यान १२३ मुं.	
कर्मादान संबंधी १५ अतिचार (प्रथमना दश)	२३८

(६)

विषय.	पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
रस वाणिज्यना संबंधमा दृत तथा		एक वादशाहनो प्रबंध	२६४
चर्मना व्यापारीनी कथा	२४०	त्रण वर्गना द्वीकसंयोगी भांगा	२६६
व्याख्यान १२४ मुं.		कुमारपाळनो प्रबंध	२६६
कर्मादान पैकी छेला पांच अतिचार	२४२	धनदत्तश्रेष्ठीनो प्रबंध	२६६
फाल्गुन मसि पछी तिल न राखवाना		व्याख्यान १३० मुं.	
संबंधमा तिलभट्टनी कथा	२४३	विश्वासघात न करवा विषे	२६८
व्याख्यान १२५ मुं.		ते उपर "विमेमिरा" नी कथा	२६९
पाप व्यापार तज्जीने केवा प्रकारे द्रव्य		व्याख्यान १३१ मुं.	
वृद्धि करवा.	२४६	आठमा अनर्थदंड परिहारव्रतनुं स्वरूप	२७१
द्वेष्टद्रव्यनुं त्याज्यपणुं	२४६	अनर्थदंडना चार भेद	२७२
निति न तजवा उपर यशोवर्माराजानी		अपध्यान त्याग (आर्त्तरौद्रध्याननुं	
कथा	२४७	स्वरूप)	२७२
शुद्ध व्यापारना चार प्रकार	२४९	रौद्रध्यान उपर कुरुड उकुरुडमुनिनी	
व्याख्यान १२६ मुं.		कथा ...	२७४
शुद्ध व्यापार केवी रीते याय ?	२५०	व्याख्यान १३२ मुं.	
साली राखीने द्रव्य आपनुं.	२५१	अनर्थदंडना वाकीना भेदोनुं स्वरूप	२७५
ते उपर धूर्त वणिकनी कथा	२५१	प्रमादाचरणनी विशेष व्याख्या	२७६
उपयोगी हितशिक्षा उपर मुग्ध श्रेष्ठी-		स्त्यानद्धि निद्रा उपर पांच दृष्टांतो	२७७
पुत्रनी कथा	२५२	निद्राना दोष	२७८
तदंतर्गत करज न करवाना संबंधमां		व्याख्यान १३३ मुं.	
भावदश्रेष्ठीनो प्रबंध	२५३	विकथानामे पांचमो प्रमाद	२७९
भोजन करवाना संबंधमां शिक्षा	२५४	सात प्रकारनी विकथा	२८०
व्याख्यान १२७ मुं.		विकथा उपर रोहिणीनी कथा	२८१
शुद्ध व्यवहार विषे विशेष हितशिक्षा	२५६	व्याख्यान १३४ मुं.	
कृपणता न करवा उपर वे प्रबंध	२५६	प्रमादाचरणनुं विशेष स्वरूप . .	२८३
लक्ष्मी ने दारिद्र्यनो संवाद	२५७	स्नान क्यां करवुं ?	२८३
पूण्य पापना चार प्रकार	२५९	रसोडा विगेरेमां चंदरवा जरूरवांधवा	२८४
व्याख्यान १२८ मुं.		ते उपर मृगसुंदरीनी कथा	२८४
मायाकपट करवा न करवानुं फल	२६०	व्याख्यान १३५ मुं.	
ते उपर महणसहनो प्रबंध	२६१	बीजा प्रमादाचरणो	२८५
धर्मवृद्धि पापवृद्धिनी कथा	२६१	अविराति प्रत्यङ्गाबंधनी स्पष्टता....	२८७
व्याख्यान १२९ मुं.		चौदस्थानके समुल्लित उपजवा विषे	२८८
शुद्ध व्यापार विषे विशेष हितशिक्षा	२६३	प्रमादाचरणोनुं विशेष वर्णन	२८९
विषयवर्णनेपरपर बाधा नपमाडवाविषे	२६४	आठमा व्रतना स्वरूपनी संपूर्णता	

॥ श्री जिनायनमः ॥

॥ अथ ॥

॥ श्री उपदेशप्रासाद भाषान्तर ॥

भाग २ जो.

स्थंभ ५ मो.

वाख्यान ६२ मुं.

प्रथम खंडमां समकित संबंधी वर्णन कर्युं, ते तत्त्व जाणवाथी प्राप्त थाय छे, अने ते सम्यक् भ्रद्धानरूप समकित जेने होय छे तेने प्राये व्रत पण प्राप्त थाय छे, ए संबंधी आवेलो व्रतो संबंधी अधिकार आ बीजा खंडमां कहेवामां आवशे.

अणुव्रतानि पंचैव । गुणानां च व्रतत्रिकम् ॥

शिक्षाव्रतानि चत्वारि । द्वादशैते भिदा मिताः ॥ १ ॥

व्याख्या.

पांच अणुव्रत, त्रण गुणव्रत अने चार शिक्षाव्रत—ए प्रमाणे व्रतना बार भेद छे. तेमां पांच अणुव्रतोमांनुं पहेलुं अणुव्रत स्थूल जीवोनी हिंसांनुं निवारण ते गृही श्रावकोए द्विविध त्रिविध भांगाए ग्रहण करवुं. ‘स्थूल जीव’ ए शब्दथी द्वीन्द्रियादि त्रस जीवो ग्रहण करवा. आदिशब्दथी निरर्थक स्थावर जीवोनी पण हिंसा द्विविध त्रिविधे न करवी. ते प्रथम अणुव्रत गृहस्थ श्रावकोए हर्षथी ग्रहण करवुं. ते द्विविध त्रिविधनुं स्वरूप आ प्रमाणे छे:—स्थूल जीवोनी हिंसा करवी नहि अने कराववी नहीं ए द्विविध, अने मन वचन कायाए करवी नहीं अने कराववी नहीं ए द्विविधत्रिविध. आदिशब्दथी एकविध एकविध पण थाय छे. अहिं हिंसादि-कनी विरतिकरे छे, ते स्थूल जीवोनी हिंसा मन वचन कायाए करता नथी अने करावता नथी, पण तेने अनुमोदनानो प्रतिषेध नथी; कारणके गृहस्थने संतान विगेरे परिग्रह होय छे तेथी तेने अनुमोदनानो संभव छे. अहिं कोई शंका करे के, श्रीभगवतीसूत्रमां गृहस्थने पण ‘त्रिविधं त्रिविधेन’ एटले त्रिविधे त्रिविधे प्रत्याख्यान कहेल छे. ते कथन आगमोक्त होवाथी निर्दोष होवुं जोईए, माटे ते प्रमाणे अहीं केम नथी कहेता ? तेना प्रत्युत्तरमां गुरु कहे छे के, ते प्रमाणे त्रिविध त्रिविध भंगनुं अविशेष-पणुं छे, एटले अल्प ठेकाणे तेमनुं व्यापकपणुं छे. ते आ प्रमाणे:—जे पुरुष दीक्षा

લેવાને ઇચ્છતો હોય તે અથવા જે અંત્ય સમુદ્રમાં રહેલા મત્સ્યાદિકના માંસનું પચ્ચાણ કરે કે શ્વાસ ધારીને કોઈ અમુક પ્રકારની (બીલકુલ અગવડ વિનાની) સ્થૂલ જીવહિંસાથી વિરતિ કરે તે 'ત્રિવિધ ત્રિવિધેન' એમ ઉચ્ચરિને નિયમ ગ્રહણ કરે, પણ ઘણુંકરીને 'દ્વિવિધ ત્રિવિધ' ભાંગે ગ્રહણ કરે. એમાં આદિશબ્દ લીધેલો છે, તેથી 'દ્વિવિધ દ્વિવિધ' એ બીજો ભાંગો; 'દ્વિવિધ એકવિધ' એ ત્રીજો ભાંગો. 'એકવિધ ત્રિવિધ' એ ચોથો ભાંગો. 'એકવિધ દ્વિવિધ' એ પાંચમો ભાંગો અને 'એકવિધ એકવિધ એ છઠ્ઠો ભાંગો. એમ છ ભાંગા પહેલા અણુવ્રતમાં કહેલા છે. તેવી રીતે બીજા વ્રતોમાં પણ છ ભાંગા જાણી લેવા. પહેલા વ્રતમાંના જે છ ભાંગા કર્યા તેને સાતે ગુણને તેમાં છ ઝમેરવાથી અઢતાઢીશ ભાંગા થાય છે. તેવી રીતે આગલના વ્રતોના પણ થાય છે. એમ વારમા વ્રતસુધી જાણી લેવા. એકંદર એક સંયોગી, દ્વિસંયોગી, ત્રિસંયોગી, એમ વારે વ્રતના પરસ્પર સંયોગી ભાંગા કરતાં સર્વ ભાંગાની સંખ્યા તેરસેને ચોરાશી કોટી, વાર લાખ, સત્યાશી હજાર અને વસોની થાય છે. અહીંયાં આ વિષે ઘણું જાણવાનું છે તે " શ્રાવક વ્રતભંગ પ્રકરણ " તથા " ધર્મરત્ન " વિગેરે ગ્રંથોથી જાણી લેવું.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, "જે મુનિઓ ગૃહસ્થ તથા રાજાદિકના અભિયોગ (આગાર) વિના સ્થૂલ પ્રાણીઓની હિંસાથીજ નિવૃત્તિ કરાવે તેમને સ્થાવર હિંસા સંબંધી અનુમતિનો દોષ લાગે અને તેથી મુનિઓને સર્વવિરતિપણાની હાનિનો પ્રસંગ આવે, અને ગૃહી શ્રાવકોને એ પ્રકારે પચ્ચાણ કરતાં પોતાની કરેલી પ્રતિજ્ઞામાં અર્તિ-ચાર પ્રાપ્ત થાય; કેમકે જે સ્થાવર જીવ છે તે ત્રસપણે ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્રસ જીવ સ્થાવરપણે ઉત્પન્ન થાય છે, તો કરેલો નિયમ ન સચવાયાથી તેમની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થાય છે. જેમકે કોઈએ નગરના વાસી જનને મારી નાશવો નહીં. ❀ એવી જે કાલે પ્રતિજ્ઞા કરી તે કાલે જે કોઈ નગરમાં હોય અને પછી ઉદ્યાનમાં જાય તે માણસને નગરવાસી નહીં ગણાને જો તે હળી નાશવે તો તેને પ્રતિજ્ઞા ભંગ કર્યાનો દોષ કેમ નહીં લાગે? એમ શ્રાવકે ત્રસપણામાં રહેલા જીવને મારવાની નિવૃત્તિ કરી, પણ જ્યારે તે જીવ સ્થાવરપણાને પ્રાપ્ત થયો, ત્યારે તેને મારવાથી તો ઉપર પ્રમાણે દોષ કેમ ન લાગે? અવશ્ય લાગવો જોઈએ. તેથી પચ્ચાણ કરનાર અને કરાવનાર વંનેની પ્રતિજ્ઞાનો લોપ થાય છે". તેના પ્રત્યુત્તરમાં ગુરુ કહે છે—અરે શિષ્ય, તને આ શો વ્યામોહ થયો છે, કે જેથી આવો અણસમજભરેલો પક્ષ કરે છે. ગૃહી શ્રાવકો જ્યારે સાધુ પાસે વ્રત લેવા આવે છે, ત્યારે તે કહે છે કે, હે મુનિવર્ય!

* અહિં નગરમાં હોય તેને ન મારવો, પણ ઉદ્યાનમાં હોય તેને મારવો એવો અર્થ નીકળે છે.

સાધુને હિંસાની અનુમોદના લાગતી નથી તે ઉપર કથા. (૩)

અમે અળગારપણું (સાધુપણું) લેવાને શક્તિમાન્ નથી, પણ અમે નિરપરાધ ત્રસ કાચ જીવનો વધ કરવાનું પચ્ચાણ પાલવાને શક્તિમાન્ છીએ. આવી ધારણા કરીને તેઓ વ્રત લે છે, તેથી તેમની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થતો નથી. વળી તેઓ રાયાભિયોગેણં વિગેરે છ છીંડીઓ સહિત વ્રત અંગિકાર કરે છે, તેથી રાજાદિકના અભિયોગથી કદી ત્રસ જીવનો વધ કરવો પડે, તોપણ તેમના વ્રતનો ભંગ થતો નથી. આ સંબંધમાં એક કથા છે તે આ પ્રમાણે—

ગૃહસ્થને અણુવ્રત ગ્રહણ કરાવતાં સાધુને સ્થાવર
જીવોની હિંસાની અનુમોદના લાગતી
નથી તે ઉપર કથા.

રત્નપુર નામના નગરમાં રત્નશેઠ્ઠ નામે રાજા હતો. એક દિવસ તેણે પોતાના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને અને નગરના લોકોને સ્વેચ્છાએ ક્રીડા કરવાને માટે કૌમુદી મહોત્સવ કરવાની આજ્ઞા આપી; અને નગરમાં એવી આઘોષણ કરાવી કે, રાજા વિગેરે સર્વ પુરુષોએ ઉદ્યાનમાં આવવું, કોઈએ નગરમાં ન રહેવું. આથી સર્વેએ તેમ કર્યું. એ વચ્ચે એક વણિકના છ પુત્રો ક્રયવિક્રય વિગેરે વ્યાપારમાં વ્યગ્ર હોવાથી નગરમાં જ રહી ગયા અને રાજસેવકોએ શહેરના દરવાજા બંધ કરી દીધા. વધા નીકળી ગયા પછી રાજાએ પુરસ્ક્રકોને કહ્યું કે, તપાસ કરો કે નગરમાં કોઈ પુરુષ છે કે નહીં? તપાસ કરતાં તે છ વણિક પુત્ર તેમના જોવામાં આવ્યા, તેથી તેમને દોરડાવડે બાંધીને રક્ષકો રાજા પાસે લાવ્યા. રાજાએ ક્રોધ કરીને તેમનો વધ કરવાની આજ્ઞા કરી. કહ્યું છે કે,—

આજ્ઞાભંગો નરેન્દ્રાણાં । મહતાં માનમર્દનં ॥

મર્મવાક્યં ચ લોકાના । મશાસ્ત્રવધમુચ્યતે ॥ ૧ ॥

“રાજાઓને આજ્ઞાનો ભંગ, મોટા લોકોને અપમાન અને લોકોને મર્મવચન તે સશ્ત્ર વગરનો વધ કહેવાય છે.”

રાજાએ કરેલા હુકમની વાત સાંભળીને તે છ પુત્રોનો પિતા શોકાકુલ થઈ રાજાપાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે, હે દેવ! મારા કુલનો ક્ષય કરો નહીં. મારું સર્વ ધન હાર્યું લ્યો, પણ મારા પુત્રોને છોડી મુકો. તથાપિ રાજાએ કોઈ રીતે તેમને છોડ્યા નહીં. પછી પિતાએ સર્વનો ઘાત થતો જોઈ તેમાંથી પાંચ પુત્રોને છોડવાની પ્રાર્થના કરી. રાજાએ તેમ પણ કર્યું નહીં. પછી ચાર પુત્રોને માટે માગણી કરી, તો પણ રાજાએ માન્યું નહીં. પછી ત્રણ, બે અને છેવટે એક પુત્રને છોડવાની પ્રાર્થના

કરી. તે વચ્ચે સર્વ નગરજનોએ પળ વિજ્ઞાપિ કરી એટલે રાજાએ સર્વથી જ્યેષ્ઠ પુત્રને છોડી દીધો.

આ દૃષ્ટાંતની યોજના એવી છે કે, રાજા તે સમકિતધારી ગૃહસ્થ શ્રાવક છે. તે સર્વથા પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરવાને (છ પુત્રોને છોડવાને) અશક્ત છે, તેને છ કાય જીવના પિતારૂપ સાધુએ તે છોડવાની પ્રેરણા કરી, તોપણ સર્વ વિરતિ કરવાને તે અંગીકાર કરતો નથી. એ પિતારૂપ મુનિ છકાય હિસાથી વિરતિ કરાવવા ઇચ્છે છે, પણ રાજારૂપ શ્રાવક તેને છોડી દેવા અશક્ત છે. છેવટે એક જ્યેષ્ઠપુત્રરૂપ ત્રસ કાયવધ (સ્થૂલ હિંસા) છોડી શકે છે, એટલે સ્થૂલ હિંસાની વિરતિ ગ્રહણ કરે છે અને તે પ્રમાણે પાલે છે. તેથી પિતારૂપ સાધુ પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માને છે. જેમ તે શેઠની કાંઈ પાંચ પુત્રોને મારવામાં અનુજ્ઞા નથી, તેમ સાધુને પણ પાંચ સ્થાવરોની હિંસામાં અનુમતિ લાગતી નથી, પણ શ્રાવક વ્રત લઈને જેટલો સંકલ્પવડે સ્થૂલ જીવોના વધમાંથી નિવૃત્ત થાય છે, તેટલાના નિમિત્ત કારણ થવાથી તે મુનિનો ડલટો કુશલાનુબંધ થાય છે.

હવે ત્રસજીવ એટલે દ્વીંદ્રિયાદિ જીવો લેવા. જ્યારે ત્રસજીવનું આયુષ્ય ક્ષીણ થાય, તેમજ ત્રસપણાની કાયસ્થિતિ પણ ક્ષીણ થાય, ત્યારે—તે કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટી વે હજાર સાગરોપમની છે. પછી તે ત્રસ સંબંધી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તેમજ વીજા પણ ત્રસ જીવોના કર્મનો ત્યાગ કરી એટલે ત્રસપણું ત્યજી સ્થાવરપણામાં પાછા આવે છે. તેમજ જે સ્થાવર છે તે સ્થાવરપણાનું આયુષ્ય પૂરું કરીને અને સ્થાવરપણાની કાયસ્થિતિ પણ પૂર્ણ કરીને—સ્થાવરની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટી અનંતકાલની છે. તેમાં અસંખ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત થઈ જાય છે. તે પછી સ્થાવરપણાની કાયસ્થિતિનો અભાવ છે, તેથી સામર્થ્યને લીધે તે ત્રસપણામાં પાછા અવતરે છે. તે ત્રસપણામાં પ્રત્યેક વિગેરે નામ કર્મથી યુક્ત થાય છે. ત્રસપણામાં ઉત્કૃષ્ટી ભવસ્થિતિ તે ત્રીસ સાગરોપમની છે. એ ઉપરથી સ્થાવરોથી ત્રસનું જૂદાપણું સિદ્ધ થાય છે અને એથીજ શ્રાવકોએ ત્રસ જીવોની હિંસાથી નિવૃત્તિ કરેલી છે. સ્થાવર હિંસાથી નિવૃત્તિ કરેલી નથી. વઢી આ ઢેકાણે નાગરિકનું દૃષ્ટાંત પણ ઘટતું નથી, કારણકે જેનામાં નગરના ધર્મ હોય તે બહાર ઉદ્યાનમાં રહ્યો હોય તોપણ નાગરિક જ છે. તે કાદિ નગરના ધર્મને ત્યાગ કરતો નથી; પણ જો નગર ધર્મનો સર્વથા ત્યાગ કરે તો તે નાગરિકજ ન કહેવાય. તે જૂદોજ કહેવાય. તેમ અહિં ત્રસ જીવ પણ જ્યારે સ્થાવરપણાને પામે છે, ત્યારે તે જૂદોજ કહેવાય છે, તેથી કાદિ કોઈ કારણે તેની હિંસા થાય તો તેથી કરી ગૃહી શ્રાવકને વ્રતનો ભંગ થતો નથી એથી હે શિષ્ય! તારો પક્ષ અયુક્ત છે. આ વિષે વિશેષ જાણવું હોય તો “શ્રીસૂગઢાં.

સૂત્રની દીપિકામાંથી” જાણી લેવું. આ વ્રત કુમારવાળે મુખ્ય માંગાથી સ્વીકાર્યું હતું, તેનો અધિકાર આ પ્રમાણે છે—

(પ્રથમ અણુવ્રત પર કુમારપાલની કથા.)

ધર્મો જીવદયાતુલ્યો । ન ક્વાપિ જગતિતલે ॥

તસ્માત્ સર્વપ્રયત્નેન । કાર્યા જીવદયા નૃભિઃ ॥ ૧ ॥

ગોપો બબ્બૂલશૂલ્યગ્રે । પ્રોતયૂકોથ્ય પાતકાત્ ॥

અષ્ટોત્તરશતવાહાન્ । શૂલિકારોપણાન્મૃતઃ ॥ ૨ ॥

એક વસતે પાટણ નગરમાં શ્રીહિમચંદ્રાચાર્યે રાજસભામાં કહ્યુંકે, “આ પૃથ્વી ઉપર જીવદયા જેવો બીજો કોઈ ધર્મ નથી, તેથી મનુષ્યોએ સર્વ પ્રયત્નથી જીવદયા પાલવી. કોઈ એક ગોપે બાવલની શૂલી ઉપર જૂ પરોવી હતી તે પાપવડે તે એક સોને આઠવાર શૂલી ઉપર ચડીને મૃત્યુ પામ્યો હતો.” કેટલાએક લોકો કહે છે કે, “જે સ્થાને ગાયો તૃષા રહિત થાય તેવા નવાળ કરાવનાર પોતાના સાતકુલને તારે છે, તેથી સર્વ પ્રયત્નવડે પૃથ્વી ઉપર જલાશયો કરાવવા.” અહિં ગાયોને પાણી પાવામાં જે દયા કહી છે તે અન્યમત પ્રમાણે છે, કારણકે જલાશય કરાવવાથી પૃથ્વીકાય જીવોની, અપ્પકાય જીવોની અને પૂરા વિગેરે અનેક ત્રસ જીવોની પળ હિંસા થાય છે.

આ પ્રમાણે શ્રીહિમચંદ્રાચાર્યનો ઉપદેશ સાંભળી કુમારપાલે પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત લઈ પોતાના અઢાર દેશોમાં અમારી પલાવી તથા બીજા દેશોમાં મૈત્રીવડે તેમજ બલવડે અમારી પલાવી. વળી પોતાના અઢાર લાખ ઘોડા, અગ્યારસો હાથી, ઐશી હજાર ગાયો અને પચાસ હજાર ઝંટોને ગલ્લીને જલપાન કરાવવાની ગોઠવણ કરી.

એક વસતે કુમારપાલ રાજા કાયોત્સર્ગે ઉભા રહેલ તેવામાં પગે મંકોડો ચોંટ્યો. તે વસતે પાસેના સેવકોએ તેને ઉઘેડવા માંડ્યો. પણ રાજાએ મંકોડાને ઠ્યાકુલતા થતી જોઈ, તીક્ષ્ણ કાતરવડે પોતાની ત્વચા ઉઘેડી મંકોડાને દૂર કર્યો. વળી તેણે એવો નિયમ લીધો કે, વર્ષાઋતુના ચાર મહીના પોતાના નગરના દરવાજા બહાર જવું નહીં.

એક વસતે આચાર્યે કુમારપાલને જલ્લને ગલ્લીને પીવા વિષે પુરાણ માંહેના શ્લોકો આ પ્રમાણેના કહી સંભલાવ્યા:—

ત્રૈલોક્યમખિલં દત્વા । યત્પૂણ્યં વેદપારગે ॥

તતઃ કોટીગુણં પુણ્યં । વસ્રપૂતેન વારિણા ॥ ૧ ॥

પ્રામાણાં સપ્તકે દગ્ધે । યત્પાપં જાયતે કિલ ॥

તત્પાપં જાયતે રાજન્ । નિરસ્યાગલિતે ઘટે ॥ ૨ ॥

સંવત્સરેણ યત્પાપં । કૈવર્તસ્યેહ જાયતે ॥

एकाहेन तदाप्नोति । अपूतजलसंग्रही ॥ ૩ ॥

यः कुर्यात् सर्वकार्याणि । वस्त्रपूतेन वारिणा ।

स मुनिः स महासाधुः । स योगी स महाव्रती ॥ ૪ ॥

प्रियंते मिष्टतोयेन । पूतराः क्षારसंभवाः ॥

क्षાર तोयेन मिष्टानां । न कुर्यात् सकलं તતઃ ॥ ૫ ॥

“વેદના પારંગત બ્રાહ્મણને સમગ્ર ત્રણ લોક આપવાથી જેટલું પુણ્ય થાય છે, તેનાથી કોટીગુણ પુણ્ય વસ્ત્રવડે ગળીને પાણી પીવાથી થાય છે. વઢી સાત ગામ વાલવાથી જેટલું પાપ થાય છે, તેટલું પાપ અણગલ પાણીનો ઘડો વાપરવાથી થાય છે. મચ્છીમારને એક વર્ષમાં જેટલું પાપ લાગે છે તેટલું પાપ ગલ્યા વગરના જલને સંગ્રહી રાખનારને એક દિવસમાં લાગે છે. જે ગલેલા જલથી સર્વ કાર્ય કરે, તે મુનિ તે મહાસાધુ, તે યોગી અને તે મહાવ્રતી કહેવાય છે. સ્વારા પાણીના ઉત્પન્ન થયેલા પૂરા મીઠા પાણીમાં મરી જાય છે અને મીઠા પાણીના પૂરા સ્વારા પાણી થી મરી જાય છે, તેથી સ્વારું અને મીઠું પાણી એકતું કરવું નહીં.”

આવા પુરાણના શ્લોકો સાંભળીને કુમારપાલે તે શ્લોકો લખાવી તેના પત્ર લઈ લઈને પોતાના સેવકોને પોતાના રાજ્યમાં દરેક શહેરે શહેરે અને ગામે ગામ જીવદયાન માટે મોકલાવ્યા. વઢીરાજા કુમારપાલે જીવદયાને માટે ગુપ્ત વાતમીદારોને રાખ્યા હતા કે “કોઈ હિંસા કરે છે કે નહીં”? તેઓ ગુપ્ત રીતે તેના વિશાલ રાજ્યમાં સર્વત્ર ફરતા હતા. એક વખતે એવું બન્યું કે, કોઈ ગામમાં ‘મહેશ્વર’ નામના કોઈ વણિકના કેશમાંથી તેની સ્ત્રીએ એક જુ કાઢીને તે શ્રેષ્ઠીના હાથમાં મુકી, એટલે તે મહેશ્વર શેઠે તેને મારી નાખી. તે રાજાના ગુપ્ત ચરોના જોવામાં આવ્યું તેથી તત્કાલ તે શ્રેષ્ઠીને જુના કલેવર સાથે પકડીને પાટણ કુમારપાલ પાસે લઈ ગયા. રાજાએ પૂછ્યું, અરે શેઠ, આવી દુષ્ટ ચેષ્ટા કેમ કરી? શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું, મહારાજ, આ જુ મારા મસ્તકમાં માર્ગ કરીને મારું રુધિર પ્રીતી હતી, તે અન્યાયથી મેં તેને મારી છે. કુમારપાલે કહ્યું, અરે દુષ્ટ, કેશ તો જુને રહેવાનું સ્થાન છે. ત્યાંથી તે જીવને તેં સ્થાન અટક્યો તેથી તું પોતેજ અન્યાયી છું. કદિ તું જીવહિંસાથી બહીનો નહીં, પણ શું મારી આજ્ઞાથી પણ બહીનો નહીં? એમ કહી તેનો ઘણો તિરસ્કાર કર્યો. પછી તે મહેશ્વરે જીવિતરૂપ ભિક્ષા માગી એટલે દયાલુ રાજાએ કહ્યું કે, જા, તને છોડી મુકું છું, પણ તું તારું સર્વ દ્રવ્ય સ્વર્ચીને આ જુના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે “યુક્તાવિહાર” નામે એક પ્રાસાદ કરાવ્યું, કે જેને જોઈને કોઈ પણ તેવો જીવવધ ન કરે. મહેશ્વર શેઠે તેમ કરવું સ્વીકાર્યું. કહ્યું છે કે—

अमारि कारणं तस्य । वर्ण्यते किमतःपरं ॥

द्युतेपि कोपियन्नोचे । मारीरीत्यक्षरद्वयं ॥ १ ॥

“अहो, कुमारपाल राजानां अमारी कर्तव्यनुं शुं वर्णन करीए के जेना राज्यमां द्युतक्रीडामां पण कोई ‘मारी’ एवा ए बे अक्षर बोली शकतुं नहीं.”

एक बखते राजा कुमारपाले सात व्यसनने हिंसाना कारणभूत जाणी मा-टीना सात पुरुषोना रूप बनाव्या. तेमना मुख उपर मषी लगाडी गधेडे बेसाडी ते नी आगळ काइल विगेरे तुच्छ वाजीत्रो वगाडतां तेने पाटण नगरना चोराशी चौ-टायां फेरवी लाकडी तथा मुष्टी विगेरेना ताडन करावी तेने पोताना नगरमांथी अने पोताना देशमांथी पण बहार काडी मुकाव्या. इत्यादि घणां वृत्तांतो श्रीजिनं मंडनसूरिण रचेलो कुमारपाल चरित्रमांथी जाणी लेवा.

श्रीकुमारधरणीभृतःकर्था । कथ्यतेऽत्र महिमा प्रमातिगः ॥

यः कृपाव्रतमिहाश्रितः स्वयं । तन्मयं च निखिलं जगदव्यधात् ॥१॥

“आ श्रीकुमारपाल राजानी कथानो महिमा वचनथी अगोचर छे, ते राजाए पोते दयावत लइने सर्व जगतने पण दयामय करी दीधुं इतुं.”

इत्यद्भदिनपरिमितोपसंग्रहव्याख्यायामुपदेशमासाद
ग्रंथस्य वृत्तौ प्रथमाणुव्रतदयाविषये द्विषष्टितमः
प्रबंधः ॥ ६२ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૩ મું.

હવે ગૃહસ્થ શ્રાવકોને મુનિથી સવાવિશ્વા (સવાવસા) ની દયા હોય તે બતાવે છે.

આદ્યવ્રતે ગૃહસ્થાનાં । સહપાદા વિશોપકાઃ ।

દયા હિ દાર્શિતા પુજ્યૈઃ । નાધિકા તુ પ્રકાશિતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“પૂજ્ય પુરુષોએ ગૃહસ્થ શ્રાવકોને પ્રથમ દયાવ્રતમાં મુનિથી સવાવસા દયા દર્શાવી છે, તેથી અધિક દર્શાવી નથી.”

અહિં સવાવસો દયા કેવીરીતે થાય તે ઉપર પ્રાચીન સૂરિઓ આ પ્રમાણે કહે છે.

થૂલા સૂદ્રમા જીવા, સંકલ્પારંભઓ ભવે દુવિહા ।

સાવરાહ નિરવરાહા, સાવિક્ષા ચેવ નિવિક્ષાય ॥

સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ એમ બે પ્રકારના જીવો સંકલ્પ અને આરંભથી એમ બે પ્રકારે જાણાય છે. તે જીવો વળી સાપરાધી અને નિરપરાધી એમ બે પ્રકારનાં હોય છે તથા તેની હિંસા સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ એમ બે પ્રકારે થાય છે.

તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે, પ્રાણીઓની હિંસા પ્રાણીના સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મપણાથી બે પ્રકારે કહેલી છે. તેમાં સ્થૂલ એટલે ત્રસ જીવો અને સૂક્ષ્મ એટલે એકેન્દ્રિય જીવો જાણવા. તેના પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ ભેદ છે, પણ તેમાં તે નહીં કે જે સૂક્ષ્મ નામકર્મના ઉદયથી સર્વ લોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે; કારણકે તેના વધનો અભાવ છે. તેઓ તો પોતાના આયુષ્યના ક્ષયવેડેજ મૃત્યુ પામે છે, તેથી તે જીવો સંવંધી અવિરતિ જન્ય પાપવંધ છે, પણ હિંસાજન્ય પાપવંધ નથી. સાધુઓ તે બંને પ્રકારના (સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ જીવના) વધથી નિવૃત્ત છે તેથી તેમનામાં વિશ્વસાની દયા હોય છે અને ગૃહસ્થને માત્ર સ્થૂલ જીવના વધથી નિવૃત્તિ છે, કારણકે તે પૃથ્વી, જલ વિગેરેનો સદા આરંભી છે; તેથી દશવસા ઓછા થયા. હવે તે સ્થૂલ જીવનો વધ પણ બે પ્રકારે છે. સંકલ્પથી અને આરંભથી. તેમાં સંકલ્પથી એટલે ‘ આને હું મારું ’ એવા મનઃસંકલ્પથી જે હિંસા થાય તે. તેનાથી ગૃહસ્થ નિવૃત્ત થઈ શકે છે. પણ આરંભથી તે નિવૃત્ત થઈ શકતો નથી; કારણકે લેતી વિગેરેના આરંભમાં ત્રસજીવનો પણ ઘાત થાય છે. તે શિ ઘાય પોતાનો તથા સ્વજનનો નિર્વાહ થઈ શકતો નથી. એથી દશવસામાંથી વળી પાંચ ગયા એટલે પાંચ વાકી રહ્યા. હવે સંકલ્પથી ત્રસ જીવની હિંસામાં પણ સાપરાધી અને નિરપરાધી જીવ આશ્રી બે ભેદ છે. તેમાં ગૃહસ્થ નિરપરાધીની હિંસાથી

નિવૃત્ત થઈ શકે છે, પણ સાપરાધીને માટે તો તેના અપરાધના નાના મોટાપણા સંબંધી વિચાર કરવો પડે છે; તેથી તેના ગુરુ અપરાધમાં તેના વધનો સંકલ્પ પણ કરે છે. તેથી પાંચ વસામાંથી અઢીવસા ગયા. તે નિરપરાધીના વધના ત્યાગમાં પણ બે પ્રકાર છે સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ. તેમાં ગૃહસ્થ નિરપેક્ષ હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ શકે છે, પણ સાપેક્ષ હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ શકતો નથી. એટલે નિરપરાધી એવા પણ ભારવહન કરનારા પાઢા, બંલદ, ધોડા વિગેરેને તેમજ પઠન કરવામાં પ્રમાદી એવા પુત્રાદિકને સાપેક્ષપણે વધ બંધનાદિ કરે છે; તેથી અઢીવસામાંથી અર્ધ જતાં બાકી સંવાવંસો રહે છે. તેથી ગૃહસ્થ શ્રાવકને સવા વસો દયા કહેલી છે.

એ પ્રમાણે શ્રાવકનું પહેલું અણુવ્રત છે. તે પ્રથમ અણુવ્રતના પાંચ અતિચાર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે તે કહે છે.

ક્રોધાદ્ બંધ છવિચ્છેદોઽધિકભારાધિરોપણં ।

પ્રહારાન્નાદિ રોધશ્ચાઽહિંસાયાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥

“ક્રોધથી આકરું બંધન બાંધવું, કર્ણાદિકનો છેદ કરવો, અધિક ભાર મુકવો, પ્રહાર કરવો અને અન્ન તથા જલનો નિરોધ કરવો, એ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતના પાંચ અતિચાર છે.”

તેનું વિવેચન કરે છેકે, રજ્જુ વિગેરેથી ગાય વા મનુષ્યને બાંધવા. પોતાના પુત્રો-ને પણ વિનય શિખવવા માટે તેવી શિક્ષા કરવી. તેમાં ક્રોધથી એટલે પ્રબલ કષાય થી જે બંધન બાંધવું તે પહેલો અતિચાર છે. શરીરની ત્વચાનો અથવા કાન વિગેરેનો ક્રોધથી જે છેદ કરવો તે બીજો અતિચાર છે. ક્રોધથી વા લોભથી વહન કરી શકાય નહીં તેટલો (પ્રમાણથી અગ્રિક) વોજો વૃષભ, ઝંટ, ગધેડા તથા મનુષ્યાદિકની પીઠપર આરોપણ કરવો તે ત્રીજો અતિચાર છે. ક્રોધથી નિર્દયપણે ચાતુકાદિવડે પ્રહાર કરવો તે ચોથો અતિચાર છે. અને ક્રોધાદિકથી ભાત પાણીનો યા ઘાસચારા નો અટકાવ કરવો તે પાંચમો અતિચાર છે.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, “ આ વધાદિ પાંચ અતિચાર શી રીતે લાગે ? કારણ કે, વ્રતગ્રહણ કરતાં તે બંધન, પ્રહારાદિનો ત્યાગ કરેલો નથી, જેથી વ્રતના મલી-નપણાનો અભાવ છે અને જે વ્રત લીધું છે તે તો અસ્ખંડ છે, તેથી તેમાં અતિચાર શી રીતે ઝૂત્પન્ન થાય ? ” ગુરુ તેનું સમાધાન કરે છે કે—“ મુખ્યપણે તો પ્રાણાતિપાતનો જ ત્યાગ કરેલો છે, વધ બંધનાદિનો ત્યાગ કરેલો નથી, પણ પરમાર્થે તો તેનું પણ પચ્ચાણ કરેલું છે; કારણ કે તે પ્રાણાતિપાતના હેતુ છે. ” શિષ્ય કહે છે કે “ જો તેમ છે તો તો તેવી રીતે વ્રત ન પાલવાથી વ્રતનો જ ભંગ થવો જોઈએ, અતિચાર શા માટે લાગે ? ” ગુરુ કહે છે કે “ એમ નહીં. વ્રત બે પ્રકારે પલાય છે—અંતર્વૃત્તિથી અને બહિર્વૃત્તિથી;

(૧૦) શ્રી હપદેશપ્રાસાદ ભાષાન્તર-ભાગ ૨ જો-સ્થંભ ૬ મો.

તેમાં જ્યારે કોપાદિકને વશ થઈ વધ વિગેરેમાં (મહારાદિ કરવામાં) પ્રવર્તે ત્યારે નિર્દયપણાને લીધે અંતર્વૃત્તિથી વ્રતનો ભંગ થાય છે, પળ આયુષ્યના વઢને લીધે તે જીવના મરણ નહીં પામવાથી બહિર્વૃત્તિથી વ્રત પાળ્યું ગણાય છે. તેથી કાંઈક માંગ્યું અને કાંઈક ન માંગ્યું—તે ભંગાભંગરૂપ અતિચાર ગણાય છે. તે ઉપર અન્યત્ર કહ્યું છે કે, “ મારે જીવનો વધ કરવો નહીં, એવું જેને વ્રત છે તેને જીવ મૃત્યુ પામ્યા વિના અતિચાર કેમ લાગે ? એવી આશંકાનો ઉત્તર આપે છે કે, જે ક્રોધ કરીને વધ વિગેરે કરે છે, તે સમયે તેને નિરપેક્ષપણું થઈ જાય છે, વ્રત નિયમ સાંભરતા નથી. તેવે પ્રસંગે જીવ મૃત્યુ ન પામવાથી તેનો નિયમ રહે છે, પળ કોપવડે નિર્દયપણું કરવાથી તેના વ્રતનો ભંગ થાય છે. ઇટલે દેશથી ભંગ અને દેશથી પ્રતિપાલન થવાથી પૂજ્ય પુરુષો તેને અતિચાર ગણે છે. ” માટે જેમ આ અતિચારો ન લાગે તેમ પ્રવર્તવું. આ વ્રત ઉપર શ્રીકુમારપાલનો પ્રબંધ નીચે પ્રમાણે:—

શ્રી કુમારપાલ પ્રબંધ.

એક વખતે ઉદયનમંત્રીએ પાટણમાં મહોત્સવ સહીત શ્રીહેમચંદ્રસૂરિને પ્રવેશ કરાવ્યો. અન્યદા સૂરિએ મંત્રીને કહ્યું કે, તમારે રાજાને એકાંતમાં કહેવું કે, આજે તમારે નવી રાણીને મહોલે સુવા ન જવું; કારણ કે રાત્રે ત્યાં વિઘ્ન થવાનું છે. કદિ રાજા તમને પુછે કે, તેવું કોણે કહ્યું ? તો તે આતિ આગ્રહ કરે તો તમારે મારું નામ આપવું. પછી મંત્રીએ તેમ કર્યું. રાજાએ તે વચન માન્ય કર્યું. તે રાત્રે વિદ્યુત્ (વીજળી) પડવાથી તે રાણીનો મહેલ વઢી ગયો અને રાણી મૃત્યુ પામી. આ ચમત્કાર જોઈ રાજાએ મંત્રીને પૂછવાથી હેમચંદ્રાચાર્યને ત્યાં આવ્યા જાણી તરત બોલાવ્યા. સૂરિ સભામાં આવ્યા ઇટલે રાજા આસન છોડી તેમના ચરણમાં પડીને બોલ્યો કે,—હે ભગવન્ ! હું તમને મુખ બતાવી શકું તેમ નથી કેમકે, પ્રથમ તમેસ્તંભતીર્થ (સ્વંભાત, માં મારી રક્ષા કરી હતી, અને અહિં પળ જીવિતદાન આપ્યું છે માટે હવે મારું રાજ્ય લઈને મને અનૃણી કરો. આચાર્ય બોલ્યા કે, હે રાજન્, અપારે નિઃસંગને રાજ્યનું શું કામ છે ? જો તમે કૃતજ્ઞ થઈને પ્રત્યુપકાર કરવાને ઇચ્છતા હો તો તમારું મન શ્રી જૈનધર્મમાં જોડી દો. કહ્યું છે કે, પ્રાણીને ઘર, સ્ત્રી, પુત્રો, સેવકો, બાંધવો, શેહેર, રાણ, ગામ અને રાજ્ય-સંપત્તિ વિગેરે પગલે પગલે પ્રાપ્ત થાય છે પળ વિદ્વાનોએ પૂજેલી નિર્મલ તત્વજ્ઞાનપર રુચિ પ્રાપ્ત થતી નથી. તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું, સ્વામી તમારે કૃપા કરી પ્રતિદિન સભામાં મને પ્રતિવોધ કરવા આવવું, કે જેથી અનેક વ્રાહ્મણાદિ વર્ગે સ્થાપિત કરેલા પક્ષના વિનાશથી મારી વૃદ્ધિ સમ્યક્ ધર્મમાં જોડાય. પછી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ પ્રતિદિન રાજસભામાં જવા લાગ્યા અને વ્રાહ્મણોની સાથે વિવાદ કરીને સ્યાદ્વાદ મતનું સ્થાપન કરવા લાગ્યા એક દિવસ રાજાએ સભામાં પુછ્યું કે, સર્વ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ

કયો? સૂરિ બોલ્યા—ભોજરાજાની આગલ સરસ્વતીએ આ સંવાદ વિષે શ્લોક કહ્યો છે તે સાંભળવા યોગ્ય છે. તેમાં કહ્યું છે કે, “સૌગત ધર્મ કરવા યોગ્ય છે, આદિ તથા વૈદિક ધર્મ વ્યવહારને માટે યુક્ત છે અને શિવ ધર્મ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. રાજાએ ફરીથી પૂછ્યું કે ભગવન્, વેદમાં લખે છે કે, “જે ઔષધીઓ, પશુઓ, વૃક્ષો, તિર્થંત્રો અને પક્ષીઓ યજ્ઞને માટે નિધન (વિનાશ) પામે તે પુનઃ ઉન્નત પદને પામે છે.” આ પ્રમાણે વેદોક્ત હિંસાને કેટલાએક ધર્મ માને છે તે વિષે આપ શું કહો છો? સૂરિ બોલ્યા—રાજન્, એ સત્ય વચન નથી. સ્કંદપુરાણના અઠાવનમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે, “વૃક્ષોને છેદી, પશુઓને હણી, રુધિરનો કાદવ કરી અને અગ્નિમાં તિલ ધૂતાદિ બાળી સ્વર્ગ મેલવે છે તે આશ્ચર્ય છે. જો યજ્ઞને માટે પશુ સજ્જેલા છે એમ સ્મૃતિ કહેતી હોય તો સ્માર્ત ધર્મીઓ તેમનું માંસ ભક્ષણ કરનારા રાજાઓને કેમ વારતા નથી? વળી જો બ્રહ્મા એ યજ્ઞને માટે પશુઓ બનાવ્યા છે તો વાઘ વિગેરેના હોમથી દેવતા સંતુષ્ટ કેમ થતા નથી?” હે રાજન્, અહિંસાથી ઉત્પન્ન થનારો ધર્મ હિંસાથી શ્રી રીતે પ્રાપ્ત થાય? જલથી ઉત્પન્ન થનારા કમલો અગ્નિમાંથી કેમ ઉત્પન્ન થાય? બ્રહ્મ-પુરાણમાં પણ લખે છે કે, “પ્રાણીની હિંસા કરનારા પુરુષો વેદ ભગવાથી, દાન દેવાથી, તપ કરવાથી કે યજ્ઞો કરવાથી કદી પણ સદ્ગતિ પામતા નથી.” સાંખ્ય મતવાળા કહે છે કે:—

ષટ્ત્રિંશદંગુલાયમં, વિંશત્યંગુલ વિસ્તૃતં ॥

દૃઢં ગલનકં કાર્યં, ભૂયો જીવાન્ વિશોધયત્ ॥ ૧ ॥

“છત્રીશ આંગલ લાંબું અને વીશ આંગલ પોહોલું એવું ગરળું રાખવું અને તે વડે વારંવાર જીવોને શોધવા અર્થાત્ પાણી ગલ્લવું.” વળી લિંગપુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

ત્રિંશદંગુલમાનં તુ, વિંશત્યંગુલ માયતં ॥

તદ્વસ્ત્રં દ્વિગુણી કૃત્ય, ગાલયિત્વોદકં પિબેત્ ॥ ૧ ॥

તસ્મિન્ વસ્ત્રે સ્થિતાન્ જંતુન્, સ્થાપયેજ્જલમધ્યતઃ ॥

एवं कृत्वा पिबेत्तोयं, स याति परमां गतिम् ॥ २ ॥

“ત્રીશ આંગલ લાંબું અને વીશ આંગલ પોહોલું વસ્ત્ર બેવડું કરી તે વડે જલને ગલીને પછી પીવું. તે વસ્ત્રને લાગેલા જીવોને પાછા જલની મધ્યમાં નાખવા. એમ કરીને જે જલ પીવે તે સદ્ગતિને પામે છે.” ઉત્તરમીમાંસામાં પણ કહ્યું છે કે:—

लृतास्य तंतु गलिते, ये बिंदौ संति जंतवः ॥

सूक्ष्मा भ्रमर मानास्ते, नैव माति त्रिविष्टपे ॥ ૧ ॥

કુસુંભ કુંકુમાંભોવ, ત્રિચિતં સૂક્ષ્મ જંતુભિઃ ॥

તદ્ દૃઢે નાપિ વસ્ત્રેણ, શક્યં નો શોધયેજ્જલં ॥ ૨ ॥

“કરોઢીઆના મુલ્કમાંથી નીકળેલા તંતુઓથી ગળેલા જલ્લના વિદુઓમાં જે જંતુઓ છે તે એટલા બધા સૂક્ષ્મ છે કે જો તે દરેકને અમરા જેવડી કાયાવાળા કરીએ તો ત્રણ જગતમાં સમાય નહીં.” વઢી “કસુંવાના તથા કુંકુમના જલ્લની અંદર રહેલા કસુંવા ને કુંકુમની જેમ પાણીમાં એવા સૂક્ષ્મ જંતુઓ રહેલા છે કે ઘાટા ઘસૂથી ગલ્લતાં છતાં પણ તેને શોધવું અશક્ય થઈ પડે છે. અર્થાત્ તેમાંથી પણ બહાર નીકળી આવે છે.”

ઉપર પ્રમાણે સર્વ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહેલ છે તેથી સર્વ ધર્મ દયામૂલ છે, અને એજ ધર્મ પ્રમાણ છે, માટે હે રાજન્! આંતિને છોડીને દયા ધર્મમાં સ્થિર થા. આ પ્રમાણેના હેમચંદ્રાચાર્યના વચનોથી જૈન ધર્મને સત્ય માનતાં રાજાએ ફરીવાર પૂછ્યું કે, હે ભગવન્, કેટલાએક કહે છે કે, જૈન લોકો વેદવાદ્ય છે માટે તે નમવા યોગ્ય નથી. તે વિષે આપ શું કહો છો? સૂરિ વોલ્યા-રાજન્, વેદ કર્મમાર્ગના પ્રવર્તક છે અને અમે નિષ્કર્મ માર્ગી છીએ, તેથી વેદ શી રીતે પ્રમાણ થાય? ઉત્તરમીમાંસામાં કહ્યું છે કે, “વેદ અવેદ છે, લોક અલોક છે અને યજ્ઞ અયજ્ઞ છે” કારણ કે “વેદમાં અવિદ્યા કહેલી છે.” વઢી રુચિ પ્રજાપતિના સ્તોત્રમાં પુત્રનું પિતામત્યે વચન છે કે, “વેદમાં કર્મમાર્ગ છે તે અવિદ્યા છે તો હે પિતામહ, તમે મને કર્મમાર્ગનો ઉપદેશ કેમ કરો છો?” જો વેદમાં કિંચિત્ પણ જીવદયા કહેલી છે તો સર્વ શાસ્ત્ર સંમત શુદ્ધ-દયાને પાલ્લનારા અમે વેદવાદ્ય શી રીતે કહેવાઈએ? પુરાણમાં લખે છે કે:—

સર્વવેદા ન તત્કુર્યાઃ । સર્વે યજ્ઞા ચ ભારત ॥

સવ તીર્થાભિષેકાશ્ચ । યત્કુર્યાત્પ્રાણીનાંદયા ॥ ૧ ॥

“હે ભારત! (યુધિષ્ઠિર) જે પ્રાણીઓ પર દયા કરવાથી થાય તે સર્વ વેદોથી, સર્વ યજ્ઞોથી અને સર્વ તીર્થાભિષેકથી પણ થતું નથી.” વઢી હે રાજન્, “જો વેદમાં દયા ન હોય તો તે વેદ નાસ્તિકના શાસ્ત્રોની જેમ અમારે પ્રમાણ નથી.” આ પ્રમાણેના ગુરુમહારાજના વાક્યોથી કુમારપાલ રાજા વેદોને અમાન્ય માનતો હવો.

એક વસ્ત્રે રાજાએ સૂરિને કહ્યું, મદારક, કેટલાક એમ કહે છે કે, જૈન લોકો સૂર્ય જેવા પ્રત્યક્ષ દેવને પણ માનતા નથી.” સૂરિ વોલ્યા- રાજન્, સાંમલ્લ. સ્કંદપુરાણે રુદ્ર પ્રણીત કપાલમોચન સ્તોત્રમાં કહ્યું છે કે:—

ત્વયા સર્વમિદં વ્યાપ્તં । ધ્યેયોસ્તિ જગતાં રવે ॥

ત્વયિ ચાસ્તમિતેદેવે । આપો રુધિરમુચ્યતે ॥

ત્વત્કરૈ રેવ સંસ્પૃષ્ઠા । આપો યાતિ પવિત્રતા ॥

“હે સૂર્યદેવ, તમારાથી આ સર્વ જગત્ વ્યાપ્ત છે, તમેજ જગતમાં ધ્યાવા, યોગ્ય છો, જ્યારે તમે અસ્ત પામો છો ત્યારે જલ્લ રુધિર કહેવાય છે; તમારા કિરણો વહે સ્પૃષ્ટ થવાથીજ જલ પવિત્ર થાય છે.” આવા પ્રમાણ વાક્યોથી રાત્રે અન્ન જલને, ત્યાગ કરનારા અમેજ તત્ત્વથી તો સૂર્યને માનીએ છીએ. વઢી કહું છે કે,—

પયોદ પટલસ્થેન । નાશ્રતિ રવીમંડલે ॥

અસ્તં ગતે તુ ભુંજાનો । અહોમાનોઃ સુસેવકાઃ ॥ ૧ ॥

“જ્યારે મેઘના વાદલામાં સૂર્ય ઢંકાઈ ગયો હોય ત્યારે સૂર્યભક્તો ભોજન કરતા નથી અને સૂર્ય અસ્ત પામે છે ત્યારે ભોજન કરે છે તો તે કેવા સૂર્યભક્ત કહેવાય !”

રાજાએ ફરીવાર પુછ્યું કે, કેટલાએક કહે છે કે, “જૈનો વિષ્ણુને માનતા નથી તેથી તેની મુક્તિ થતી નથી, તેનું શી રીતે ?” હેમચંદ્રાચાર્ય વોલ્યા કે,—“હે રાજન્, તે સત્ય છે પરંતુ સ્વરેસ્વરા વૈષ્ણવ તો જૈનમુનિઓ જ છે. ગીતામાં કહું છે કે,—

પૃથિવ્યામપ્યહં પાર્થ । વાયવગ્રૌ જલેપ્યહં ॥

વનસ્પતિ ગતશ્રાહં । સર્વભૂતગતોપ્યહં ॥ ૧ ॥

યો માં સર્વગતં જ્ઞાત્વા । ન ચ હિંસેત્કદાચન ॥

તસ્યાહં ન પ્રણસ્યામિ । યસ્ય માં ન પ્રણસ્યતિ ॥ ૨ ॥

“હે અર્જુન, હું પૃથ્વીમાં, વાયુમાં, અગ્નિમાં, જલમાં, વનસ્પતિ અને સર્વ ભૂતોમાં રહેલો છું. તેથી જે મને સર્વવ્યાપક જાણી હિંસા કરશે નહીં તેનો વિનાશ હું પળ કરીશ નહીં. અર્થાત્ જે મને હણશે નહીં તેને હું પળ હણીશ નહીં.” વઢી વિષ્ણુપુરાણમાં પારાસર ઋષિએ કહું છે કે,—

પરસ્ત્રી પરદ્રવ્યેષુ । જીવહિંસાસુ યો મતિઃ ॥

ન કરોતિ પુમાન્ ભૂપ । તોપ્યતે તેન કેશવઃ ॥ ૧ ॥

યસ્ય રાગાદિ દોષેણ । ન દુષ્ટં નૃપ માનસં ॥

વિશુદ્ધચેતસો વિષ્ણુ । સ્તોપ્યતે તેન સર્વથા ॥ ૨ ॥

“હે રાજન્, જે પુરુષ પરસ્ત્રી, પરધન અને જીવહિંસામાં બુદ્ધિ કરશે નહીં, તેની ઉપર વિષ્ણુ ભગવાન્ સંતુષ્ટ થશે. હે રાજા જેનું મન રાગાદિ દોષથી દૂષિત થયું નથી તેવા શુદ્ધ મનવાળા પુરુષ ઉપર વિષ્ણુ સંતુષ્ટ થાય છે.” વઢી તેજ પુરાણમાં યમરાજ અને વિષ્ણુના દૂતોના સંવાદ પ્રસંગે કહું છે કે,—“જે પોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મથી ચલિત થતો નથી, શત્રુ અને મિત્રમાં સમાન દૃષ્ટિ રાખે છે, જે કોઈને મારતો નથી, તેમજ કોઈનું હરી લેતો નથી, તેવા સ્થિર મનવાળા પુરુષને વિષ્ણુભક્ત જાણવો. જેની

બુદ્ધિ નિર્મલ છે, જે મત્સર રહિત, પ્રશાંત, પવિત્ર આચરણવાળો અને સર્વ પ્રાણીમા-
ત્રનો મિત્ર છે, તેમજ જેનાં વચન પ્રિય અને હિતકારી છે, તેમજ જે માન માયા રહિત
છે તેવા પુરુષના હૃદયમાં વાસુદેવ વસે છે.”

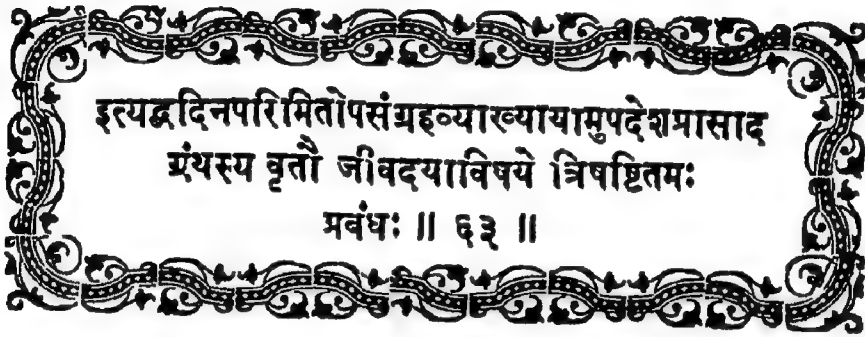
આ પ્રમાણે વિચારતાં તત્ત્વવૃત્તિવડે સર્વ જીવના રક્ષકો જૈન જ છે, બ્રાહ્મણો
નથી, કેમકે તેઓ તો તેથી વિપરીત ચાલનારા છે. વળી પરમાર્થરૂપે નિત્ય ચિદ્રૂપણે
તથા જ્ઞાનાત્મપણે જે વ્યાપે તે વિષ્ણુ કહેવાય. આવી વ્યુત્પત્તિથી જિનજ વિષ્ણુ છે,
તેથી તેના ભક્તોને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય એવો નિશ્ચય છે.

આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના ધર્મોપદેશથી રાજાએ ધર્મનો મર્મ જાણીને અહિંસા-
દિક ધાર ધૃત ગ્રહણ કર્યાં. પછી તેણે ચારે વર્ષોમાં “પોતાને તથા બીજાને માટે જે
કોઈ જીવહિંસા કરશે તે રાજદ્રોહી ગણાશે.” એવી પાટળ શેહેરમાં ઉદ્ઘોષણા ક-
રાવી; ઇટલુંજ નહીં પણ મચ્છીમાર તથા કસાઈ વિગેરેનો પણ નિષ્ણાપ નિર્વાહ ચાલે,
તેવી ગોઠવણ કરી સર્વને દયામય કરી દીધા. તે પછી કાશી દેશમાં ઘણા જીવની
હિંસા થતી સાંભળીને તે નિવારવાને માટે એક ચિત્રપટ તૈયાર કર્યું. તેમાં હિંસા અને
અહિંસાના ફલરૂપ સ્વર્ગ નરકના ચિત્રો આલેખ્યા. તેની વચમાં શ્રીગુરુ (હેમચંદ્ર
સૂર) ની મૂર્તિ કરાવી અને તેમની આગળ પોતાની નમ્ર મૂર્તિ ચિતરાવી. તે ચિત્ર
સાથે બે કોટી સુવર્ણ તથા બે હજાર જાતિવંત અશ્વ વિગેરેની મોટી ભેટ આપી પો-
તાના મંત્રીને ત્યાં મોકલ્યો. વાણારસીનો રાજા જયચંદ્ર સાતસો યોજન
ભૂમિ ઉપર રાજ્ય કરતો હતો. તેની પાસે ચાર હજાર હાથી, સાઠ લાખ અશ્વ અને
ત્રીશ લાખ પેદલની સેના હતી. તે ગંગા યમુનાના તીરે ઉલંઘી બીજે જઈ શકતો નહીં
તેથી તે પોતાને “પંગુરાજ” કહેવરાવતો હતો. કુમારપાલનો મંત્રી ચિત્રપટ વિગેરે લઈને
ત્યાં ગયો. કેટલેક દિવસે રાજાનું મુખ જોવામાં આવ્યું ઇટલે તેણે ચિત્રપટ વતવ્યો,
અને તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે, —“આ મધ્યે રહેલી મૂર્તિ અમારા રાજગુરુની
છે, તે ગુરુ પુણ્ય પાપનું ફલ આ ચિત્રમાં વતાવ્યા અનુસાર દર્શાવ્યું તેથી આ અમારા
રાજાએ જીવ દયા ધર્મ સ્વીકાર્યો છે, અને તેમણે પોતાના રાજ્યમાં સર્વત્ર અમારી ઘો-
ષણા કરાવી છે. વળી અમારા રાજાની કુલદેવી પ્રતિવર્ષ ચોવિસ પાઠાનું બલિદાન
લેતી હતી તેને પણ ગુરુની સહાયથી પોતાના અઢાર દેશમાં જીવ હિંસા ન થવા દેવા
માટે તલારક્ષ બનાવી છે. હમણાં અમારા રાજાની વૈરીણી થવાથી હિંસાને કોઈ ઠેકાણે
સ્થાન મળ્યું નહીં, તે તેથી આ કાશી દેશમાં આવીને વ્યાપી રહી જણાય છે. તેને નિવા-
રવાને માટે આ ભેટનું લઈને મને અહિં મોકલ્યો છે.” આ પ્રમાણેના મંત્રીનાં વચનો
સાંભળી પંગુરાજ સંતુષ્ટ થયો અને બોલ્યો કે, “તમારો ગુર્જર દેશ ત્રિવેકમાં વૃહસ્પતિ
જેવો કહેવાય છે તે ઘટિત છે, કારણ કે જેમાં આવા દયાળુ રાજા પ્રદીપ્તમાન છે.”

તે રાજા પોતે પ્રેરણા કરીને મારી પાસે દયા કરાવે છે તે છતાં જો હું તે ન કરું તો પછી મારી બુદ્ધિ કેવી કહેવાય !” આ પ્રમાણે કહી પોતાના દેશમાંથી એકઠી કરાવીને એક હજાર લાખ માચ્છીની જાલ અને હજારો વીજા હિંસાના સાધનો સોલંકી રાજાના મંત્રીની સમક્ષ બાઢી નલાવ્યા, પોતાના બધા દેશમાં અમારી આઘોષણા કરાવી અને તે મંત્રીને બમણી ખેટ આપીને પાટણ તરફ વિદાય કર્યો.

મંત્રી પળ પાટણ આવી ચૌલુક્યવંશી રાજાને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું. જેથી તે સંતુષ્ટ થયો.

કુમારપાલે પોતાના અઢાર લાખ અશ્વોને માટે પલાણદીઠ પુંજળી તથા ગરળી-ઓ કરાવી. આ પ્રમાણે વીજા વૃત્તાંતો પળ તેના ચરિત્રમાંથી જાળી લેવા.

વ્યાખ્યાન ૬૪ મું.

હવે હિંસાના અભાવથી વિરતિ થાય છે તે કહે છે.

चतुर्धा द्रव्यभावाभ्यां हिंसा त्याज्या हितेच्छुभिः ।
ततस्तेषां भवेद्देशविरतिः प्राणिसौख्यदा ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“ આત્મહિતેચ્છુ પ્રાણીઓના ચાર પ્રકારે દ્રવ્યભાવથી હિંસાનો ત્યાગ કરવો. તેથી તેમને પ્રાણીઓને સુખ આપનારી દેશવિરતિ પ્રાપ્ત થાય છે.” અહિં વિવેચન કરે છે કે, દ્રવ્યથી અને ભાવથી ચાર પ્રકારે હિંસા થાય છે તેમાં ઈર્યાસમીતિવાળા મુનિને

૧ હિંસાના ચાર પ્રકાર—૧ દ્રવ્યથી હિંસા, ભાવથી નહીં. ૨ ભાવથી હિંસા, દ્રવ્યથી નહીં. ૩ દ્રવ્યથી પળ હિંસા, ભાવથી પળ હિંસા. ૪ દ્રવ્યથી પળ નહીં, ભાવથી પળ નહીં.

(૬૧) શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદે ભાષાન્તર-ભાગ ૨ જો-સ્થંભ ૬ મો.

દ્રવ્યથી હિંસા થાય છે, ભાવથી થતી નથી, તે પહેલો પ્રકાર. અને અંગારમર્દક નામના આચાર્યે મહાવીર ના કીડા ચંપાય છે એવી વુદ્ધિથી કોયલાનું મર્દન કર્યું તે ભાવથી હિંસા છે, દ્રવ્યથી નહીં તેમજ મંદ પ્રકાશ છંતે સર્પની વુદ્ધિથી રજ્જુને ફણવું તે પણ દ્રવ્યથી નહીં પણ ભાવથી હિંસા છે તે વીજો પ્રકાર. જે મન વચન અને કાયાએ શુદ્ધ એવા મુનિ છે તેને દ્રવ્યથી પણ હિંસા નહીં અને ભાવથી પણ હિંસા નહીં. તે ત્રીજો પ્રકાર. અને હું મારું એવી વુદ્ધિએ મૃગની હિંસા કરનાર શીકારીને દ્રવ્યથી અને ભાવથી બંને પ્રકારે હિંસા થાય છે. તે ચોથો પ્રકાર.

હિંસા શબ્દની વ્યાખ્યા વિષે તત્વાર્થ ભાષ્યમાં શ્રી ઉમાસ્વાતી વાચક લખે છે કે, “ પ્રમાદથી પ્રાણનો ત્યાગ કરાવવો તે હિંસા.” વળી તે વિષે કહ્યું છે કે,-

પંચિદ્રિયાણિ ત્રિવિધં બલં ચ । ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ મથાન્યદાયુઃ ॥
પ્રાણાઃદશૈતે ભગવદ્ભિરુક્તા । સ્તેષાં વિયોગીકરણં તુ હિંસા ॥૧॥

પાંચ ઇન્દ્રિયો, મન વચન કાયા એ ત્રણ પ્રકારનું બલ; શ્વાસોચ્છ્વાસ અને આયુષ્ય એ દશ પ્રાણ કહેવાય છે. તે દશ પ્રાણનો વિયોગ કરાવવો તે હિંસા કહેવાય છે. તે હિંસાનો ત્યાગ કરવાથી અને વીજો કપાય જે અમૃત્યાખ્યાની તેની ચોકડી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, દૂર થવાથી પાંચમે ગુણઠાળે રહેલ શ્રાવક દેશ-વિરાતિ કહેવાય છે. આત્મહિતેચ્છુ પુરુષોએ તે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, ગૃહસ્થોને ત્રસજીવની હિંસા નિષિદ્ધ છે, સ્થાવરની હિંસા નિષિદ્ધ નથી, તો તેઓએ શું તેની હિંસા યથેચ્છ કરવી? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, “ મોક્ષની ઇચ્છાવાળા દયાલુ ઉપાસકોએ સ્થાવર જીવોની હિંસા પણ નિર્રથક કરવી નહીં.” એકલા ત્રસજીવની હિંસા નિષિદ્ધ કરવાથી સંપૂર્ણપણે ધર્મ પ્રાપ્ત થાય એમ નથી. પણ શરીર તથા કુટુંબાદિકના પ્રયોજને સ્થાવર હિંસાની ગૃહસ્થને જરૂર પડે છે. પણ તેવા પ્રયોજન વિના સ્થાવરની હિંસા કરનારાનું વ્રત મલિન થાય છે. એથી શ્રાવકોએ અનિષિદ્ધ એવી સ્થાવર હિંસામાં પણ યતના કરવી જોઈએ. જેમ કે પાણીનો સંસ્કારો સારી રીતે જાળવીને તેમાં રહેલા જીવો ન હણાય તેમ યોગ્ય સ્થાને (જલાશયમાં) નાખવો અને ઇંધણ પણ થોડા અને સમ્યક્ પ્રકારે શોધીને ઉપયોગમાં લેવા. નહીં તો અનુકંપા ન રહેવોથી અતીચાર લાગે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ ત્રસ જીવના રક્ષણને માટે શુદ્ધ જલ ગ્રહણ કરવું, અને ઇંધણ તથા ધાન્યને શોધીને ઉપયોગમાં લેવું.”

વળી પૃથ્વી વિગેરેમાં જીવપણું આગમને વિષે કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે:—

અદ્દામલગ પમાણે, પુઢવિકાયે ઇવંતિ જે જીવા ॥

તે પારેવય મિત્તા, જંબુદીવે ન માયંતિ ॥ ૧ ॥

અંગમિ ઉદગબિંદુમિ, જે જીવા જિણવેરેહિં પન્નત્તા ॥

તે જડ સરિસવમિત્તા, જંબુદીવે ન માયંતિ ॥ ૨ ॥

“હીલા આમલા પ્રમાણ પૃથ્વીકાયને વિષે જેટલા જીવો છે તેનું દરેકનું શરીર જો પારેવા જેવડું કરીએ તો તેઓ આ જંબુદ્વીપમાં સમાય નહીં.” એક જલના બિંદુમાં શ્રીજિનેંદ્રોએ જેટલા જીવો કહેલા છે તેનું દરેકનું શરીર જો સરસવ જેવડું કરીએ તો તે આ જંબુદ્વીપમાં સમાય નહીં. તે પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચે પ્રકારના જીવોની જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ બંને પ્રકારે અવગાહના એક અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેવડી જાણવી. અને તેવા અનંત જીવોના એકઠાપણાથી આશ્રિત એવું એક શરીર તે નિગોદ^૧ નું એક સૂક્ષ્મ શરીર થાય. તેવા અસંખ્ય શરીર એકત્ર કરીએ ત્યારે એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયનું શરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું એક સૂક્ષ્મ તેજકાયનું શરીર થાય; તેવા અસંખ્ય દેહ એકઠા કરીએ ત્યારે એક સૂક્ષ્મ અપ્પકાયનું શરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું એક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીશરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર વાયુકાયનું શરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું વાદર અગ્નિશરીર; તેથી અસંખ્યગુણું વાદર જલશરીર; તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર પૃથ્વીકાય શરીર અને તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર નિગોદનું^૨ શરીર થાય. આંહિ વાદર પૃથ્વીકાયના શરીરની સૂક્ષ્મતા વતાવે છે.—

જેમ કોઈ યુવાન પુરુષ ઇરણ ઉપર હીરો મુકી તે પર પ્રયત્નથી ઘણનો ઘ્રા કરે તો તે હીરાનો ભંગ થતો નથી, પણ તે હલટો ઇરણમાં પેશી જાય છે. તેવા હીરાને ચક્રવર્તીની સ્ત્રી (રત્ન) પોતાને હાથે મર્દન કરી તેનું ચૂર્ણ કરીને સ્વસ્તિકા પૂરે છે. તે સ્ત્રીરત્ન પણ પૃથ્વીકાયના પીંડને એક નિસાતરા પર મુકી મર્દન કરે ત્યારે તેમાંના કોઈ જીવને પીડા થાય, કોઈને બીલકુલ પીડા ન થાય, કોઈનું મરણ થાય અને કોઈને અલ્પ પણ દુઃખ ન થાય. એટલી વધી પૃથ્વીકાય જીવોની સૂક્ષ્મતા છે.

બહી જેમ કોઈ મોટા નગરમાં કોઈના ઘરમાંથી ચોરે દ્રવ્ય હુટયું તો તેની વાર્તા તેના પાડોશી તો જાણે છે પણ કોઈ તો મૂલથી પણ જાણતા નથી. તેવી રીતે લવણ વિગેરે પૃથ્વીકાયને માટે જાણી લેવું.

તેજ પ્રમાણે સ્થાવર એવા વનસ્પતિ કાયમાં પણ સિદ્ધાંતને અનુસારે જીવત્વ જાણવું. તેઓ વધે છે, પત્ર આવે છે, પુષ્પિત થાય છે, ફલ આપે છે, પોતા પોતાને

૧ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય તે સૂક્ષ્મ નિગોદ તેનું. ૨ સાધારણ વનસ્પતિ તે વાદર નિગોદ. તે એક શરીરમાં અનંતા જીવો હોય છે.

(૧૮) શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ ભાષાન્તર-ભાગે ૨ જો-સ્થંભ ૬ મો.

પત્ર, પુષ્પ, ફલ આવવાનો કાલ જાણે છે, ઇન્દ્રિયોના અર્થને ગ્રહણ કરે છે, ગિતાદિકની અસર થાય છે, વકુલાદિના વૃક્ષોમાં તેવું દેખાય છે. વઢી તેને જન્મ, વૃદ્ધિ અને જરા પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી વનસ્પતિને જીવપણું કેમ ન હોય ? હોયજ. તે વિષે કહ્યું છે કે, ' વનસ્પતિ ' એ જીવ છે, કારણ કે તેમાં મનુષ્યની જેમ જન્મ, જરા અને વૃદ્ધિ વિગેરે ગુણો છે. જલ પણ સજીવ છે તે ભૂમિમાંથી દેડકાની જેમ સ્વાભાવિક રીતે પ્રગટે છે. અગ્નિ પણ સજીવ છે, કારણ કે વાલકની જેમ આહારથી તેની વૃદ્ધિ જોવામાં આવે છે. પવન પણ સજીવ છે, તે ગાયની જેમ વીજાની પ્રેરણાથી આડો અથવા નિયતપણે ગમન કરે છે. તેમજ વૃક્ષ પણ સજીવ છે, જો તેની સર્વ ત્વચા ઉલ્ખેડી નાલે તો ગર્ભની જેમ તે વિનાશ પામે છે.

આ પ્રમાણે આગમ વાક્યથી તથા યુક્તિથી તે સ્થાવરનું જીવપણું જાણીને તેમજ તથાપ્રકારે દ્યારૂપ ધર્મને સમજીને સ્થાવર જીવની પણ નિર્રથક હિંસા કરવી નહીં-એ તાત્પર્ય છે.

હવે પ્રથમ વ્રતની સ્તુતિ કરે છે.

સર્વવ્રતેષ્વિદં મુખ્યં સર્વજ્ઞૈઃ પરિભાષિતમ્ ।

પાલનીયં પ્રયત્નેન સર્વપાપાપહં નરૈઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ સર્વ વ્રતોમાં સર્વજ્ઞ પ્રમુખ એ વ્રતને મુખ્યવ્રત કહેલું છે. તેથી સર્વ પાપને નાશ કરનારું તે વ્રત મનુષ્યોએ યત્નવડે પાલવું. આ વિષે શ્રી જિનદાસ શ્રાવકનો પ્રબંધ છે. તે પ્રાકૃત મુનિપતિ ચરિત્રમાંથી અહિં લેવાયે છે :—

શ્રી જિનદાસ શ્રાવકની કથા.

ચંપા નગરીમાં જિનદાસ નામે શ્રાવક રહેતો હતો. ગુરુમુખથી ધર્મ દેશના સાંભળીને તેણે સમક્ષિતમૂલ વાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. એક વચ્ચે તેણે દયાવડે એક વઢ-દને નિર્લીછન (રાસી કરવા) થી મુકાવ્યો. કહ્યું છે કે,

દયા વિના દેવગુરુ કર્માર્ચા । સ્તપાંસી સર્વેન્દ્રિય યંત્રણાની ॥

દાનાદિ શાસ્ત્રાધ્યનાનિ સર્વે । સૈન્યં ગતસ્વામી યથા વૃથૈવ ॥ ૧ ॥

“ દેવ ગુરુના ચરણની પૂજા, તપ, સર્વ ઇન્દ્રિયોનું દમન, દાન અને શાસ્ત્રાધ્યયન તે સર્વ દયા વિના, સૈન્ય વગરના રાજાની જેમ વૃથા છે. ” વઢી “ હાથીના ભવમાં સલહું ઝગાર્યાથી તે મેઘ કુમાર થયો હતો, મેતાર્ય મુનિ ક્રૌંચપક્ષીને ઝગાર્યાથી મોક્ષે ગયા હતા, કપોતને વચાવવાથી શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકર થયા હતા અને શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી અશ્વને ઝગારવા સાઠ યોજન ગયા હતા. ” ચાળાક્ય નિતિમાં પણ કહ્યું છે કે,

ત્યજેદ્ધર્મ દયાહીનં ક્રિયાહીનં ગુરુસ્ત્યજેત્ ।

ત્યજેત્ ક્રોધમુખી માર્યા નિઃસ્નેહા બાંધવાસ્ત્યજેત્ ॥

“ દયા વગરના ધર્મને છોડી દેવો, ક્રિયા વગરના ગુરુને છોડી દેવા, ક્રોધ-મુખી સ્ત્રીને છોડી દેવી અને સ્નેહ વગરના બાંધવોને છોડી દેવા. ”

હવે તે વલ્લદ હંમેશા શ્રેષ્ઠીના મુખથી પ્રતિક્રમણ શાસ્ત્રાદિ સાંભળીને દેશવિરતિ-પણું પામ્યો તેથી અષ્ટમી વિગેરે પર્વતિથી તે પ્રાશુક તૃણ જલ શિવાય કાંઈ સ્વાતો પીતો નહીં. અને દરરોજ જિનદાસશેઠ જે પોતાના ગુરુ હતા તેના દર્શન કર્યા વિના કાંઈ સ્વાતો નહીં.

એક વખતે અષ્ટમીને દિવસે શ્રેષ્ઠી શૂન્ય ગૃહમાં રાત્રે પોસદ્દ લડ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તે દિવસે તેની કુલટા સ્ત્રીએ કોઈ જારની સાથે તે શૂન્ય ગૃહમાંજ રાત્રે મલ-વાનો સંકેત કર્યો હતો. તેથી રાત્રે પાયા નીચે લોઢાના ચાર સ્ત્રીલાવાળા પલંગ સહિત જારને લઈને તે સ્ત્રી જ્યાં શેઠ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા ત્યાં આવી. અંધકારમાં શેઠને ત્યાં રહેલા નહીં જાણતી તે કુલટાએ તે ચાર સ્ત્રીલાવાળો પલંગ તેની પાસેજ મુક્યો. દૈવયોગે પલંગનો એક પાયો શેઠના પગ ઉપર આવ્યો. પછી પલંગ સ્થિર કરવાને માટે મુદ્ગરના ઘા કરી પેલા ચારે સ્ત્રીલા જમીનમાં નાખ્યા. તેમાંના એક સ્ત્રીલાથી શ્રેષ્ઠીનો પગ બીંધાઈ ગયો, અને તેની મહા વ્યથા થવા લાગી. પછી જ્યારે તે જાર દંપતીએ તે પલંગ પર રહીને મૈથુન કરવા માંડ્યું તે વખતે વિશેષ ભાર પડતાં વધારે પીડા ઉત્પન્ન થવાથી તે શ્રેષ્ઠી ક્રોધ નહીં કરતાં શરીર ઉપર વિચાર કરી મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે— “ હે જીવ, તને સ્વવશપણું ઘણું દુર્લભ છે, જ્યારે તું ઘણું સહન કરીશ ત્યારે તને સ્વવશપણું પ્રાપ્ત થશે. વાકી જે પરવશપણું છે તેમાં તારે કાંઈ પણ ગુણ માનવો નહીં. અર્થાત્ તું પરવશપણે ગમે તેટલા કષ્ટ સહન કરે તેમાં તને કાંઈ ગુણ નથી, પણ સ્વવશપણે સહન કરીશ તો ગુણ પ્રાપ્ત થશે. તેવો વસ્ત્ર અત્યારે સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયો છે. વળી તું મૃત્યુથી શા માટે બીવે છે? તે કાંઈ ભય પામેલાને છોડતું નથી, પણ જે જન્મ્યું ન હોય તેને ગ્રહણ કરી શકતું નથી. તેથી જન્મ લેવો ન પડે તેવો યત્ન કર્ય. વળી હે પ્રાણી! સજ્જન પુરુષો દોષજાલને છોડી દઈને પારકા ગુણનેજ મનમાં ધારણ કરે છે. જેમ મેઘ સમુદ્રના ક્ષારપનારુપ દોષને છોડી દઈ માત્ર જલનેજ ગ્રહણ કરે છે. ” એવી રીતે શ્રેષ્ઠીએ પોતાના દોષનો વિચાર કર્યો પણ તેના ઉપર કોપ કર્યો નહીં. છેવટે તેજ રાત્રીએ શુભ ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકે દેવતા થયા.

પ્રાતઃકાલે પોતાના સ્વામીનું તે પ્રકારે મરણ જાણી “ અહો! આ અકાર્ય થયું, હવે હું શું કરીશ ? ” એમ તેની સ્ત્રી ચિંતામાં પડી. એવામાં પેલો વલ્લદ પ્રાતઃકાલ થવાથી આવશ્યક સાંભલવા, પચલાણ લેવા, તેમજ શ્રેષ્ઠીના દર્શન કરવા ત્યાં આવ્યો. એટલે

(૨૦) શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ ભાષાન્તર-ભાગ ૨ જો-સ્થંભ ૬ મો.

પેલી કુટિલ સ્ત્રી શ્રેષ્ઠીનું રુધિર તે વલ્લદના શિંગિડા ઉપર ચોપડી ઘુંવારવ કરતી સતી હૃદય તાડન કરવા લાગી. અને કહેવા લાગી કે, આ વલ્લદે મારા પતિને મારી નાખ્યો. તે સાંભળી ઘણા લોકો વલ્લદની નિંદા કરવા લાગ્યા. કારણ કે, “જલમાં માંછલાના પગલા જણાય નહીં, આકાશમાં પક્ષીના પગલા જણાય નહીં, અને સ્ત્રીના હૃદયનો માર્ગ જણાય નહીં. તે ત્રણે અમાર્ગમાં માર્ગ છે.” તે વચ્ચે લોકોએ કરેલી પોતાની નિંદા સાંભળીને તે વલ્લદ મસ્તકની સંજ્ઞાથી ‘ મેં નથી માર્યો ’ એમ જણાવા લાગ્યો. પછી લોકો તે વંનેને રાજા પાસે લઈ ગયા. મંત્રીએ ન્યાય કર્યો કે, આ વંનેમાં જે સત્ય હોય તે જિઘ્ઘાવડે તપાવેલા લોઢાના ગોળાને ચાટે. તે વાત વલ્લદે સંજ્ઞાથી સ્વીકારી, અને તત્કાલ તપાવીને લાવેલા લોઢાના ગોળાને ચાટવા લાગ્યો. તે જોઈ પેલી કુલટા સ્ત્રીનું મુખ શ્યામ થઈ ગયું. તેથી તત્કાલ રાજાએ તેને હૃદ પાર કરી દીધી.

જિનદાસ શ્રેષ્ઠીએ તેવું મહા આકરું દુઃખ પડતાં છતાં પણ પોતાના ધર્મને મન વચન કાયાવડે જરા પણ છોડ્યો નહીં. વલ્લી વલ્લદને ધર્મવાન કર્યો, અને પોતાની સ્ત્રીને મોટા અપરાધવાળી જોડીને મનમાં જરા પણ તેની હિંસા ચિતવી નહીં.

इत्यद्भुतदिनपरिमितोपसंग्रहव्याख्यायामुपदेशप्रासाद
ग्रंथस्य वृत्तौ प्रथमव्रतविषये चतुःषष्टितमः
प्रबंधः ॥ ६४ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૫ મું.

હવે કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને છોડનારની સ્તુતિ કરે છે.

—o—o—o—o—o—

वंशक्रमगतं हिंसा मपित्यजति यो बुधः ॥

स स्याद् हरिवलस्येव राज्यादिसंपदां पदं ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે પ્રાજ્ઞ પુરુષ કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને પણ છોડી દે છે તે હરિ-
‘ વલ્લની ’ જેમ રાજ્યાદિકની સંપત્તિનું સ્થાન થાય છે. ”

શ્રી હરિવલ્લમાછીની કથા.

કાંચનપુર નગરમાં જિતારિ નામે રાજા હતો. તેને વસંતશ્રી નામે લાવણ્યરુ-
પવતી પુત્રી હતી. એ ગામમાં એક હરિવલ્લ નામે મચ્છીમાર રહેતો હતો. તે એક દિવસ
પોતાની સ્ત્રીના કલહથી ઝડ્ઝેગ પામી જાલ લઇને નદીને તીરે આવ્યો. ત્યાં એક મુનિને
જોઈ તે તેની પાસે ગયો, અને તે મુનિ પાસેથી તેણે આ પ્રમાણે ધર્મ દેશના સાંભળી:-
“ મેરુ પર્વતથી શું મોટું છે, સમુદ્રથી શું ગંભીર છે, આકાશથી વિસ્તારવાળું શું છે, અને
આઈંસા ધર્મથી બીજો ધર્મ શો છે? ” અર્થાત્ તે ચારવાનાજ મોટા છે. “ જ્યાંસુધી
ઘટલું પળ જાણું નહીં કે, બીજાને પીડા કરવી નહીં, ત્યાંસુધી પરાલ્લના પુલ્લની જેવા
કોટી અક્ષરોના પદને ભળી ગયા તો તેથી શું ? કાંઈ નહી. ” તે વિષે મહાભાર-
તમાં પણ કહ્યું છે કે,

યોદધાત્કાંચનંમેરુ કૃત્સ્નાંચૈવ વસુંધરાં ।

एकस्य जीवितं दद्यात् नच तुल्यं युधिष्ठिरः ॥

“ હે યુધિષ્ઠિર, જો કોઈ સુવર્ણનો મેરુ આપે અને સમગ્ર પૃથ્વીનું દાન કરે તો-
પણ તે એકને જીવિતદાન આપવા તુલ્ય થતું નથી. ” ઇત્યાદિ દેશના સાંભળી ધર્મના
મર્મને જાણીને હરિવલ્લ બોલ્યો- હે ભગવન્ ! રાંકને ઘરે ચક્રવર્તીના ભોજનની જેમ
મચ્છીમારના કુંલમાં જન્મેલા મારા જેવા રાંકને હિસા ત્યાગ કરવી અશક્ય છે. મુનિ
બોલ્યા કે-જો તું અધિક ત્યાગ કરી શકે નહીં તો ‘ જે પ્રથમ જાલમાં મત્સ્ય આવે તેને
છોડી દેવો ’ એવો અલ્પ નિયમ ગ્રહણ કર્ય. હરિવલ્લે એ નિયમ ગ્રહણ કર્યો. પછી
નદીમાં જાલ નાખી ઘટલે તેમાં એક મોટો મત્સ્ય આવ્યો. ફરીવાર જાલ નાખતાં
પણ તેનો તે મત્સ્ય આવ્યો. ઘટલે ઇંધાળી રાખવા સારુ તેના કંઠમાં એક કોડી
બાંધીને તેને છોડી મુક્યો. પાછો ફરીવાર પણ તેજ આવ્યો. એવી રીતે સંધ્યાકાલ
સુધી અન્યઅન્ય સ્થાને જઇને જાલ નાખી તોપણ તેજ મચ્છ આવ્યો અને તેને છોડી
મુક્યો. આવી તેની દૃઢતાથી કોઈ દેવ પ્રસન્ન થયો અને સંતુષ્ટ થઇને કહ્યું કે, “ વર-
દાન માગ. ” હરિવલ્લે કહ્યું, “ આપત્તિમાં તત્કાલ મારી રક્ષા કરજો. ” દેવ તેવો વર
આપીને અંતર્ધાન થઈ ગયો. પછી મત્સ્ય મળ્યા નહીં તેથી સ્ત્રીના ભયથી ઘેર નહીં જતાં
તે કોઈ દેવાલયમાં જઇને સુઈ રહ્યો.

આ અરસામાં નગરમાં એવું બન્યું કે, એક દિવસ રાજકન્યા ગોસ્વે વેઠી હતી.
તે હરિવલ્લ નામના કોઈ ગૃહસ્થના પુત્રને જોઇને તેનીપર સરાગી થઈ. તેથી તેણીએ
કોઈ ઊપાયથી હરિવલ્લ શ્રેષ્ઠીપુત્રને પોતાની તરફ સરાગી કર્યો. દૈવયોગે તેમણે પર-
સ્પર જ્યાં પેલો હરિવલ્લ મચ્છીમાર સુતો હતો તેજ દેવાલયમાં તેજ દિવસે આવવાનો

સંકેત કર્યો. રાજકુમારી વસંતશ્રી તો તે રાત્રે પોતાનું સર્વસ્વ લઈ અશ્વ ઉપર બેસીને તે દેવાલયને દ્વારે આવી. અહીં શ્રેષ્ઠીપુત્રે વિચાર્યું કે, આ કામ કરવું ગુણીજનોને યુક્ત નથી. એ કાર્ય કરવાથી કુલની મલિનતા થાય. વળી તે રાજપુત્રી હોવાથી વી-જા પણ કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય. આવા વિચારથી તે રાત્રે ઘેરજ રહ્યો. કહ્યું છે કે, “ સ્ત્રી જા-તિમાં દંભ, વણિક જાતિમાં અત્યંત બહીકણપણું, ક્ષત્રીય જાતિમાં રોષ અને બ્રાહ્મણ જાતિમાં લોભ એ સ્વાભાવિક રહેલા છે. ”

આઈ પેલી રાજકુમારીએ દેવદ્વારે આવીને હરિવલ્લ ! એવા નામથી સાંકેતિક શ્રેષ્ઠી પુત્રને બોલાવ્યો ને કહ્યું કે-સ્વામી, ચાલો આપણે દેશાંતર જઈએ. જેથી આપણો મનોરથ સફળ થાય. મઠ્છી હરિવલ્લ કોઈ સાથે સંકેત છે એમ જાણી હુંકારો દઈને તૈયાર થયો. વસ્ત્રે એકજ અશ્વ ઉપર બેસી આગલ ચાલ્યા. માર્ગમાં રાજપુત્રી વારંવાર તેને બોલાવે પણ તે તો માત્ર હુંકારોજ આપે. છેવટે રાજસુતાએ શ્વેદ પામી વિચાર્યું કે, આ કોઈ વીજો પુરુષ છે. તેમ કરતાં જ્યારે રવિનો પ્રકાશ થયો ત્યારે તો તેનું રૂપ જોઈ તેણે વિચાર્યું કે, મને ધિક્કાર છે, પેલા હાથીની જેમ મારી વંને ઇષ્ટ વસ્તુ નષ્ટ થઈ. જેમકે-“ કોઈ હાથીને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં દાહથી પીડિત થતાં ઘણી તૃષ્ણા લાગી. તેથી કોઈ સરોવર જોઈને તે ઉતાવળો તેની પાસે જવા ચાલ્યો; જેવો તે કાંઠાની નજીક આવ્યો તેવામાં તે કાદવમાં એવો ટૂંચી ગયો કે, દુર્દૈવયોગે તે તીર અને નીર વંને થી ભ્રષ્ટ થયો. ” આવા નિર્ભાગી દુષ્ટકુલમાં જન્મેલા મુર્ખ, અનિષ્ટ પતિના નિત્ય સં-યોગ કરતાં તો એકવાર મરવું સારું છે. આ પ્રમાણે શ્વેદ કરતી રાજકુમારીને જોઈને હરિવલ્લે વિચાર્યું કે, મને ધિક્કાર છે, મેં કપટ કરીને આ રાજપુત્રીને છેતરી છે. તે વચ્ચે તેની ચિંતા દૂર કરવા માટે પેલા દેવે તેનું કામદેવ જેવું સ્વરૂપ કરી દીધું અને આકાશ વાળી કરી કે, હે રાજપુત્રી ! આવા પુણ્યવાન પતિને મેઢવીને વીજી શેની ઇચ્છા કરે છે ? પછી વંનેને પ્રીતિ થવાથી તે દેવે તેમને ગાંધર્વ વિવાહ વડે પરણાવ્યા.

ત્યાંથી તેઓ વિશાળા નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં એક સુંદર ગૃહ ખાડે રાખીને તેમાં રહ્યા. કેટલેક દિવસે હરિવલ્લ કેટલીક મેટો આપીને રાજાનો માનપાત્ર થયો. એક દિવસ મંત્રીએ રાજાની પાસે વસંતશ્રીના રૂપ લાવણ્યનું વર્ણન કર્યું. તે સાંભળી રાજા તેની ઉપર લુબ્ધ થયો. તેથી હરિવલ્લને હળવાની ઇચ્છાથી એક વચ્ચે તેણે સભા વચ્ચે કહ્યું કે, મારી સભામાં હરિવલ્લ જેવો વીજો કોઈ સાહસીક નથી કે જેમારે ઘેર આવવા માટે લંકાપતિ વિભીષણને નિમંત્રણ કરી લાવે. હરિવલ્લે પોતાનો ઉત્કર્ષ સાંભળી રાજાને કહ્યું કે-સ્વામી, જો તેમને નિમંત્રણ કરવું હશે તો હું થોડા દિવસમાં એ કામ કરી આવીશ. રાજાએ આજ્ઞા આપી એટલે ત્યાંથી ઝડીને હરિવલ્લ પોતાને ઘેર આવ્યો. અને વસંતશ્રીને એ વૃત્તાંત જણાવીને કહ્યું કે, હું આવું ત્યાંસુધી તું રુડી રીતે શીઝ

પાલ્લજે હું કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરવા માટે જાઉં છું—નીતિમાં કહું છે કે, “કદિ મસ્તક છેદાય કે વધબંધન પ્રાપ્ત થાય તથાપિ ઉત્તમ પુરુષોએ અંગીકાર કરેલું પાલ્લું. પછી જે માવી હોય તે થાય.” આ પ્રમાણે કહીને તે ઘરેથી ચાલી નીકળ્યો. અનુક્રમે સમુદ્રને તીરે આવીને વિચારવા લાગ્યો કે, અહો, આ કાર્યનો નિર્વાહ શી રીતે થશે ? પછી પૂર્વે વરદાન આપનારા દેવનું સ્મરણ કરીને તેણે સમુદ્રમાં શંપાપાત કર્યો. ઇટલે તત્કાલ તે દેવે તેને ઉપાડીને લંકાના ઉપવનમાં મુક્યો. ત્યાં એક રમણીય મેહેલ જોડને ‘ આ શું ’ એમ આશ્ચર્ય પામી હરિવલ્લ તેમાં પેઠો. ત્યાં એક ઓરડામાં એક યૌવ-જવતી બાળા અચેતન સ્થિતિમાં પડેલી જોવામાં આવી. તે જોડને હરિવલ્લ વિચારમાં પડ્યો કે, આ શું આશ્ચર્ય ! ત્યાં નજીકમાં એક અમૃતપૂર્ણ તુંબી તેના જોવામાં આવી. તેને જલ જાળીને તેણે તે બાળાના સર્વ અંગ પર સિંચન કર્યું. જેથી તત્કાલ તે કન્યા ઊંઘમાંથી જાગે તેમ બેઠી થઈ અને હરિવલ્લને જોઈ લજ્જા ધારણ કરીને ઊભી રહી. પછી તેણી પૂછ્યું; કે હે સ્વામી ! અહિં કેમ આવ્યા છો ? હરિવલ્લે આવવાનું સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું. પછી તેણે તે બાળાનું સ્વરૂપ પૂછ્યું; ઇટલે તે બોલી—સ્વામી, મારો પિતા આ લંકાપતિના દેવનો પૂજારી છે. એક દિવસ મારા પિતાએ કોઈ નિમિત્તિઆને પૂછ્યું કે, મારી પુત્રીને કેવો પતિ મળશે ? તેણે કહ્યું કે, તેનો પતિ રાજા થશે. એ સાંભળીને રાજ્યના લોભથી તે મારો પિતાજ મુર્ખપણાથી મને પરણવાને ઇચ્છવા લાગ્યો. “એવા લોભી પુરુષને ધિક્કાર છે, કે જે ઊન્માર્ગમાં જ ગમન કરે છે. રાત્ર્યંધ, દિવાંધ, જાત્યંધ, માયાંધ, માનાંધ, ક્રોધાંધ, કામાંધ અને લોભાંધ, એ ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક અંધ ગણાય છે.” આથી તે હું સ્વચ્છંદ રીતે ન વર્તું તેટલા માટે મંત્રવડે મને મૂર્છિત કરીને બહાર જાય છે. અને પાછો આવી આ અમૃતવડે મને સજીવન કરે છે. એની દુર્મતિથી સર્વ સ્વજનોએ તેને દૂર કર્યો છે. તેના આવા કૃત્યથી કોઈ વાર મારું મૃત્યુ થશે; માટે હે મહાભાગ ! આ લગ્ન વેળાએજ મારું પાણીગ્રહણ કરો કે જેથી હું ચિર-કાલ જીવું. હરિવલ્લે તત્કાલ તેમ કર્યું, ઇટલે તે બોલી—સ્વામી, હવે અહિંથી આપણે પલાયન કરવું યોગ્ય છે. કારણ કે મારો પિતા આવી ચડશે તો વિદ્યુત્તપ્ત થશે. વલ્લી ન બની શકે એવું જે વિભિષણને આમંત્રણ તે કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. તે છતાં તમે અહિં આવ્યા છો તેવી તમારા રાજાને પ્રતીતિ કરાવવા માટે હું વિભિષણનું ચંદ્રહાસ સ્વરૂપ કોઈ ઉપાયે લાવી આપીશ. પછી તેની સમાંતિથી તે સ્ત્રીએ વિભિષણનું ચંદ્રહાસ સ્વરૂપ ગુપ્ત રીતે લાવી આપ્યું. પછી તે સ્ત્રીની બુદ્ધિથી ચમત્કાર પામેલો હરિવલ્લ પેલી અમૃત તુંબી, તે સ્ત્રી અને ચંદ્રહાસ સ્વરૂપ લઈ લંકા નગરીની બહાર નીકળ્યો.

અહિં હરિવલ્લના ગયા પછી રાજા ગુપ્ત રીતે તેને ઘેર આવ્યો. અને વસંતશ્રી પાસે તેના સંગમની પ્રાર્થના કરી. તે ચતુરા દ્વેષ અને સ્વેદ અંતરમાં ગોપવીને બોલી કે,

હે રાજા, મારા પતિની શુદ્ધિ આવતા સુધી રાહ જુવો. રાજાએ કપટ વૃત્તિએ વિચાર્યું કે, “ હવે આ સ્ત્રી મારે વશ્યજ થવાની છે અને તેનો પતિ તો મૃત્યુજ પામવાનો છે તેથી થોડા દિવસ રાહ જોવી ઠીક છે. ” આવું વિચારી તેનું વાક્ય સ્વીકારીને તે પાછો રાજમહેલમાં ગયો.

અહિ હરિવલ્લ દેવ સાનિધ્યે સમુદ્ર ઝતરી કુસુમશ્રીને પોતાના નગરના ઝડાનમાં મુકી ગુપ્ત રીતે પોતાને ઘેર આવ્યો. ત્યાં વસંતશ્રી પતિની વિરહ વ્યથાથી પીડાતી હતી. પછી તેને પ્રત્યક્ષ મલ્લ્યો વંનેએ પોતપોતાના વૃત્તાંત જણાવ્યા. પછી હરિવલ્લે રાજાની ઇચ્છાનું મર્દન કરવા માટે રાજાની પાસે પોતાના સ્વર મોકલાવ્યા. પછી તેણે પોતે જઈને રાજાને કહ્યું કે, “ હું વિભિષણને નોતરી તેની પુત્રી પરણીને આવ્યો છું. તે સ્ત્રી ઉપવનમાં છે અને વિભિષણ કુશલ છે. ” આવું કર્ણ કટુ વચન સાંભળી રાજા વિસ્મય પામ્યો, પણ લોકાપવાદના ભયથી તેને પ્રિયા સાથે મહોત્સવપૂર્વક સ્વનગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી રાજાએ તેને વૃત્તાંત પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યો “ હે રાજન્ ! હું અહિંથી ચાલી અનુક્રમે દુસ્તર સાગર પાસે ગયો. ત્યારે સમુદ્ર જોઈને મને ઘણો ઉદ્વેગ થયો. તેવામાં સમુદ્રમાંથી આવતા એક રાક્ષસને મેં દીઠો. તેને જોઈ મેં નિર્ભયમણે લંકામાં જવાનો ઉપાય પૂછ્યો. એટલે તેણે કહ્યું કે, જે પુરુષ અહીં કાષ્ઠ ભક્ષણ (અગ્નિ પ્રવેશ) કરે તેનોજ ત્યાં પ્રવેશ થાય છે. એમ સાંભળી ‘ સેવકે સ્વામી કાર્ય અવશ્ય કરવુંજ જોઈએ ’ એવું હૃદયમાં ધારી હું ચિતામાં પેઠો; એટલે મારા દેહની ભસ્મ લઈ તેણે વિભીષણ પાસે મૂકી અને મારું વૃત્તાંત જણાવ્યું. પછી વિભીષણે મારી સત્વિક વૃત્તિથી સંતુષ્ટ થઈ અમૃત છાંટીને મને સજીવન કર્યો. અને પોતાની પુત્રી પરણાવી. પછી મેં તેમને તમારું આમંત્રણ જણાવ્યું. ત્યારે તે બોલ્યા કે, “ મોટા માણસે પોતાથી ન્યૂન હોય તેને ઘેર જવું તે માન હાનિ છે, એથી પ્રથમ તારા રાજાએ અહિં આવવું યોગ્ય છે, પછી હું તારા કહેવા પ્રમાણે કરીશ. આ વાતની ઇંધાળી તરીકે હું મારું ચંદ્રહાસ સ્વર્ગ તને આપું છું. ” એમ કહી મને સ્વર્ગ આપ્યું. પછી તેમણે પોતાની શક્તિથી પ્રિયાસહિત મને અહિ પોહોચાડી દીધો. ”

આવા યુક્તિવાલા તેના વાક્યને સત્ય માની રાજા મંત્રીની સાથે વિચારમાં પડ્યો કે, અહો, આ તો જીવતો આવ્યો. માટે હવે ફરીવાર કાંઈક છલ્લ કરીને તેને દુઃસ્ખમાં પાડીએ. કહ્યું છે કે, “ રાજા, સર્પ, પિશુન, ચોર, ક્ષુદ્ર દેવતા, શિકારી પ્રાણી, શત્રુ અને ઢાકણ તે દુષ્ટ છે તોપણ છલ વિના શું કરી શકે, તે શિવાય તેમનો આરંભ નિષ્ફલ થાય છે. ”

એક વચ્ચે હરિવલ્લે ભવિષ્યમાં થવાના અનર્થનો વિચાર કર્યો વગર મંત્રીઓ સહીત રાજાને ભોજનનું નિમંત્રણ કર્યું. રાજા જમવા આવ્યો ત્યારે તેની વંને સ્ત્રીનું

છાવળ્ય જોડને અત્યંત કામ પીડિત થઈ ગયો. પછી તેણે મંત્રીને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. એટલે મંત્રીએ કહ્યું કે, હે સ્વામી ! યમરાજાને આમંત્રણ કરવા જવાને મિથે અને અગ્નિમાં નાસ્તી દઈએ, તો આપણું ઇચ્છિત પૂર્ણ થાય. રાજાને તે વિચાર પસંદ પડ્યો. અન્યદા રાજાએ હરિવલ્લને બોલાવીને કહ્યું કે, હે સાત્વિક શિરોમણિ ! તમારા શિવાય બીજો કોણ અગ્નિમાર્ગે જડને યમરાજાને મારે ઘેર તેડી લાવે ? તે સાંભળી હરિવલ્લે વિચાર્યું કે, રાજાને આવી બુદ્ધિ મંત્રીથી પ્રાપ્ત થઈ છે. પછી તે તો રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણ કરીને ઘેર આવ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે, “ સ્વલ પુરુષોને ઉપકાર કરવાથી ઉલટો મહાદોષ ઉત્પન્ન થાય છે, શું અનુકૂલ વર્તવાથી (મન ગમતું ભોજન સ્વાવાથી) રોગ અતિશય કોપ કરતા નથી ? કરેછે.” માટે હવે સ્વલને યોગ્ય શિક્ષાજ કરવી.

પછી રાજાએ એક ચિતા રચાવી. હરિવલ્લ પણ તરત પેલા દેવને સંભારીને ત્યાં આવ્યો અને જ્વલાયમાન અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો. તત્કાલ તેની કાયા સુવર્ણવત્ દેદીપ્યમાન થઈ અને તે પોતાને ઘેર આવ્યો પણ કોઈએ તેને જોયો નહીં. એ સમયે રાજા પણ નિર્ભયપણે હરિવલ્લને ઘેર આવ્યો અને તેની સ્ત્રીઓની પાસે કામભોગની યાચના કરી. ત્યારે તે સ્ત્રીઓ બોલી કે—“હે સ્વામી, આપને સેવકની સ્ત્રીઓ પાસે આવું વાક્ય બોલવું ઘટિત નથી. કારણ કે આતો પેહેરેગીરોએજ ચોરી કરવી, રક્ષકોએજ ધાડ પાડવી, જલ્લમાંથીજ લહાય ઉત્પન્ન થવી અને સૂર્યથી ઉલટો અંધકાર ઉત્પન્ન થવા જેવું છે.” આવી રીતે અનેક યુક્તિથી સમજાવ્યો તથાપિ તેણે પોતાનો આગ્રહ મુક્યો નહીં, એટલે તે બંને સ્ત્રીઓએ મઠીને રાજાને દૃઢ બંધનથી વાંધી લીધો અને તેના અવયવ જર્જરીત કરી દીધા. પછી દયા લાવીને તેને છોડી મુક્યો એટલે પ્રાતઃકાળે તે લજ્જાથી પોતાના અંતઃપુરમાં પેસી ગયો.

હવે હરિવલ્લે વિચાર્યું કે, કોઈ વાર આ દુષ્ટ મંત્રી આવા દંભ કરીને મને મારી નાશશે માટે હુંજ દંભ કરીને તેને યમરાજાનો અતિથી કરું. કહ્યું છે કે:—

વ્રજંતિ તે મૂઢધિયઃ પરાભવં, ભવંતિ માયાવીષુ યે ન માયિનઃ ।

પ્રવિશ્ય હી ઘ્રંતિ શઠાસ્તથાવિધાન, સંવૃતાંગાન્નિશિતા ઇવેષવઃ ॥૧॥

“ જે માયાવીની સાથે માયાવી યતાં નથી તે મૂઢ લોકો પરાભવને પામે છે. કારણ, તેવા શઠ લોકો કવચ વગરના શરીરવાલા પુરુષોને જેમ તીક્ષ્ણ બાણ પરાભવ કરે છે તેમ અંદર પેશીને હેરાન કરે છે.” આ પ્રમાણે વિચારી હરિવલ્લ કોઈપુરુષને યમરાજાનો છડીદાર બનાવી તેની સાથે રાજસભામાં આવ્યો. રાજા તેને જોઈ વિસ્મય પામી ગયો. તેણે હરિવલ્લને યમરાજાનું સ્વરૂપ પુછ્યું એટલે હરિવલ્લે સ્વબુદ્ધિ પ્રમાણે તેનું વર્ણન કરી વતાવ્યું. પછી જણાવ્યું કે, “ હે સ્વામી, હું યમરાજાનું વર્ણન

वचनथी शुं करी शकुं. कारण के मोटा मोटा योगिद्रो पण तेना भयथी योगाम्यास करे छे. वधारे शुं कहुं! त्रणे भुवन तेनी सेवा करे छे. हे राजेंद्र! में ज्यारे सारी युक्तिथी तेने आमंत्रण कर्युं त्यारे तेमणे पोतानो छडीदार मारी साथे आपीने कहुं के, मारी समृद्धि जोवाने माटे ताराराजाना मंत्रीने आनी साथे मोकलजे पछी हुं तेनी साथे आवीश." हरिवळे आ प्रमाणे कहुं एटले पेला कुत्रीम छडीदारे पण कहुं के, हे मंत्री ! सत्वर त्यां पधारो. ते वखते राजा पण ज्वलता अग्निमां प्रवेश करवाने उत्सुक थइ गयो. ते जोइ स्वामीद्रोहना भयथी हरिवळे कहुं के, महाराज ! प्रथम तमारा आव-वाना खबर आपवा मंत्रीने मोकलो पछी आप पधारजो. एटले मंत्री राजानी वधा-मणी देवाने माटे उत्सुक थइ सत्वर अग्निमां पड्यो अने भस्मावशेष थइ गयो. पछी हरिवळे राजाने कहुं के, हे स्वामी, परस्त्रीना अंगनो संग करवानी बुद्धि छोडी आप चिरकाल दीर्घायु याओ. स्वामीद्रोहनुं महापाप जाणी में आपने मृत्युथी बचाव्या छे. इवे फरीवार पापबुद्धि आपनारा ते मंत्रीना दर्शन यशे नहीं. आ प्रमाणे सांभळी खेद करतो सतो राजा पोताना महेलमां गयो. पण राजा तेनुं चातुर्य जोइने घणो संतुष्ट थयो तेथी तेनी साथे पोतानी कन्यानो विवाह कर्यो.

आई कांचनपुरना राजाए मुसाफरोना मुखथी पोतानी पुत्रीना तथा हरिब-ळना खबर सांभळ्या. तेथी तत्काल तेणे पोताना जामाताने बोलावी पोतानुं राज्य अर्पण कर्युं. पछी हरिवळ राजाए पोताना राज्यमां अमारीघोषणा करावी. अन्यदा विहार करतां करतां तेना धर्मगुरु मुनि महाराजा त्यां पधार्या. तेमने बंदना करी धर्म देशना सांभळी. पछी पोताना देशमांथी साते व्यसनोने दूर कराव्या.

छेवटे पोतानी राजगादी उपर पोताना पुत्रने वेसाडी त्रण राणीओ साथे तेणे दीक्षा लीधी. अनुक्रमे हरिवळ राजपि मुक्तिने प्राप्त थया.

हे भव्यो, आ प्रमाणे हरिवळनुं चरित्र सांभळी आ लोकमां पण पूर्ण फळने आपनारी जीव दयाने विषे महान् प्रयत्न करो. आ हरिवळनुं वधारे विस्तारवाळं चरित्र श्री प्रतिक्रमण सूत्रनी वृहद्वृत्तिथी जाणी लेवुं.

વ્યાખ્યાન ૬૬ મું.

હવે જે પ્રાણી નિરંતર છકાયની હિંસા કરવામાં તત્પર
રહે છે તેનું ફલ બતાવે છે.

નિરપરાધ જંતૂનાં કુર્વંતિ વધમન્વહં ।

અસંયતા ગતઘૃણા ભ્રમંતિ ભવકંદરે ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે પ્રાણી હંમેશા નિર્દયપણે અને અવિરતપણે નિરપરાધી પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે તે આ સંસારને વિષે પરિભ્રમણ કરે છે. ” શ્રી પુષ્પમાલાની ટકિમાં કહ્યું છે કે, “ જે જીવ પ્રાણીને વધ બંધન કરવામાં તેમજ મારવામાં નિરંતર તત્પર હોય છે અને જીવોને અતિ દુઃખ આપનાર હોય છે તે મૃગાવતીના પુત્રની જેમ સઘળા દુઃખના સ્થાનરૂપ થાય છે. ” આ ઠેકાણે વધ શબ્દે પ્રાણીને તાડનાદિ કરવાવડે પીડા ઉપજાવવાનું સમજવું. બંધ શબ્દે દોરડા વિગેરે સખ્ત બંધન કરવાનું સમજવું અને મારણ શબ્દવડે પ્રાણથી વિયોગ કરાવવાનું સમજવું. તે વધ, બંધ તથા મારણમાં રક્ત અને જુદું આલ દેવા વિગેરેથી પ્રાણીને ઘણું દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર પ્રાણી મૃગાપુત્રની જેમ સમસ્ત પ્રકારના દુઃખનું ભાજન થાય છે. તે મૃગાપુત્રનું દૃષ્ટાંત શ્રી વિપાક સુત્રને અનુસારે અહીં લખીએ છીએ.

શ્રી મૃગાપુત્રની કથા.

શ્રી વરિ પ્રભુ પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા કરતા અન્યદા મૃગ નામના ગામનાં ઉદ્યાન સમોસર્યાં. પછી પ્રથમ ગળધર શ્રી ઇંદ્રભૂતિ પ્રભૂની આજ્ઞા લઈને મૃગ ગામમાં ગોચરીએ ગયા. ત્યાંથી ઇષળીય અન્નાદિ લઈ પાછા વળતાં માર્ગમાં એક વૃદ્ધ અને અંધ કોઢીઆને જોયો. તેના મુખ ઉપર માસીઓ વળવળી રહી હતી અને તે પગલે પગલે સ્વલિત થતો હતો. એવા દુઃખના ધરુષ તેને જોઈ ગૌતમસ્વામીએ પ્રભૂની પાસે આવીને પુછ્યું કે “ હે ભગવન્ ! આજે મેં એક-એવો મહા દુઃખી પુરુષને જોયો છે કે તેના જેવો વિશ્વમાં વીજો કોઈ હશે ?

પ્રભુ બોલ્યા—“ હે ગૌતમ ! એને કાંઈ મોટું દુઃખ નથી, પણ આજ ગામમાં વિજય રાજાની પત્ની મૃગાવતિ નામે રાણી છે તેનો પ્રથમ પુત્ર લોઢિઆના જેવી આકૃતિવાળો છે, તેના દુઃખની આગલ આનું દુઃખ કોણ માત્ર છે. એ મૃગાપુત્ર મુખ, નેત્ર અને નાસિકાદિકે રહિત છે, તેના દેહમાંથી દુર્ગંધી રુધિર અને પરં શ્રવ્યા કરે છે, તે જન્મ સીધા પછી સદા ભૂમિગૃહમાંજ રહે છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી ગૌતમસ્વામી આ-

શ્રી પામ્યા અને પ્રભુની આજ્ઞા લઈ તેને જોવાની ઇચ્છાએ રાજાને ઘેર ગયા. રાજ-
પત્ની મૃગાવતી ગણધર મહારાજને અચાનક આવેલા જોઈ બોલી— હે ભગવન્, તમારું
દુર્લભ આગમન અકસ્માત્ કેમ થયું છે ? ગણધર ભગવંત બોલ્યા— ‘ મૃગાવતી ! પ્ર-
ભુના વચનથી તારા પુત્રને જોવા માટે આવ્યો છું. ’ રાણીએ તરતજ પોતાના સુંદર
આકૃતિવાળા પુત્રો બતાવ્યા, એટલે ગણધર બોલ્યા—હે રાજપત્ની, આ શિવાય તારા જે
પુત્રને ભૂમિગૃહમાં રાખ્યો છે તે બતાવ. મૃગાવતી બોલીકે—ભગવન્, મુખે વસ્ત્ર બાં-
ધો અને ક્ષણવાર રાહ જુવો કે જેથી હું ભૂમિગૃહ ઉઘડાવું, કે તેમાંથી કેટલીક દુર્ગંધ
નીકળી જાય. પછી ક્ષણવારે મૃગાવતી ગૌતમસ્વામીને ભૂમિગૃહમાં લઈ ગઈ. ગૌતમ
સ્વામીએ નજીક જઈને મૃગાવતીના પુત્રને જોયો. તે પગના અંગુઠા, હોઠ, નાસિકા,
નેત્ર, કાન અને હાથ વગરનો હતો; જન્મથી નપુંસક, વધિર અને મુંગો હતો; દુસ્સહ
વેદના ભોગવતો હતો; જન્મથી માંડીને શરીરની અંદરની આઠ નાડીમાંથી અને
ત્રણારની આઠ નાડીમાંથી રુધીર તથા પરુ શ્રવ્યા કરતું હતું. જાણે મૂર્તિમાન પાપ હોય
તેના તે લોઢકાકૃતિ પુત્રને જોઈ ગણધર બહાર નીકળ્યા. અને પ્રભુની પાસે આવીને
પુછ્યું કે, હે સ્વામી ! આ જીવ કયા કર્મથી નારકીની જેવું દુઃખ ભોગવે છે ? પ્રભુ બોલ્યા—

શતદ્વાર નામના નગરમાં ધનપતિ નામના રાજાને રાષ્ટ્રકૂટ નામે એક
ગેવક હતો. તે પાંચસો ગામનો અધિપતિ હતો. તેને સાતે વ્યસન સેવવામાં ઘણી આ-
સક્તિ હતી. તે ઘણા આકરા કરોથી લોકોને પીડતો હતો. અને કાન નેત્ર વિગેરેને
છેદીને લોકોને હેરાન કરતો હતો. એક સમયે તેના શરીરમાં સોઝ રોગ ઉત્પન્ન થયા.
તે આ પ્રમાણે—શ્વાસ, શ્વાંસી, જ્વર, દાહ, પેટમાં શૂઝ, ભગંદર, હરપ, અર્જીર્ણ, નેત્ર-
શ્રમ, મુખે સોજા, અન્ન પર દ્વેષ, નેત્ર પીડા, જુજલી, કર્ણવ્યાધિ, જલોદર અને કોદ,
કળું છે કે.—

દુષ્ટાનાં દુર્જનાનાં ચ, પાપીનાં ક્રૂર કર્મણાં ।

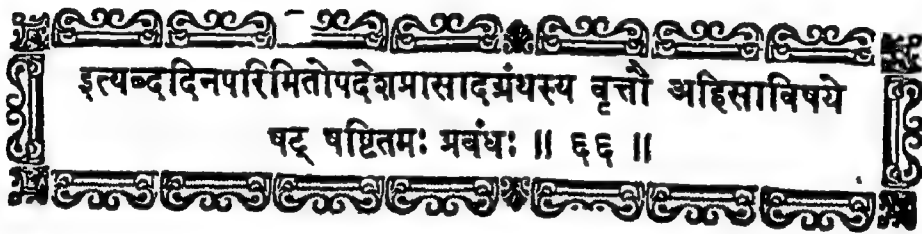
અનાચાર પ્રવૃત્તાનાં, પાપં ફલતિ તદ્ ભવે ॥ ૧ ॥

“ દુષ્ટ, દુર્જન, પાપી, ક્રૂરકર્મ કરનાર અને અનાચારમાં પ્રવર્તનારને તેજ ભવમાં
પાપ ફલે છે.” તે રાઠોડે ક્રોધ અને લોભને વશ થઈ અનેક પાપો કર્યા. તેણે પોતાનો બધો
કાલ પાપ કરવામાં જ ગુમાવ્યો. એવી રીતે અઢીસે વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી મરણ પામીને
પહેલી નરકે ગયો. ત્યાંથી નિકળીને અહિં મૃગાવતીના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તેને મુખ
ન હોવાથી તેની માતા રાવ કરીને તેના શરીર ઉપર રેંડે છે. તે આહાર રોગના છીદ્ર-
દ્વારા અંદર પેસી પરુ અને રુધિરપણાને પામી પાછો બાહર નીકળે છે. આવા
મહા દુઃખવડે ત્રીસ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી મરણ પામીને આજ ભરતક્ષેત્રમાં વૈતા-

૨ રાઠોડ કહેવાય છે તે.

દ્રવ્ય સમીપે સિંહ થશે. ત્યાંથી મરણ વામીને ફરીવાર પેહેલી નરકે જશે. ત્યાંથી સર-પોલીયા (નોલીયા) પળાને પામી વીજી નરકે જશે; ત્યાંથી પક્ષી થઈ ત્રીજી નરકે જશે. એમ એક એક ભવને આંતરે સાતમી નરક સુધી જશે, પછી મચ્છપણું પામશે. પછી સ્થલચર જીવોમાં આવશે. પછી સ્થેચર-પક્ષી જાતિમાં ઉપજશે, પછી ચતુર્િન્દ્રિય, તે-ઈન્દ્રિય અને બેઈન્દ્રિયમાં આવશે. પછી પૃથિવી વિગેરે પાંચે થાવરમાં ભ્રમશે. એવી રીતે ચોરાશી લાખ યોનિમાં વારંવાર ભ્રમી અકામનિર્જરાણ લઘુ કર્મી થવાથી પ્રતિષ્ઠાન. પુરે એક શ્રેષ્ઠીને ઘેર પુત્ર પળે ઉપજશે. ત્યાં સાધુના સંગથી ધર્મ પામી દેવતા થશે. ત્યાંથી ચવી અનુક્રમે સિદ્ધિપદને પામશે.

આ પ્રમાણે શ્રી વીર પ્રમુખ ગૌતમસ્વામીને લોકકનો સંબંધ કહ્યો. આ કથા સાંભળી આસ્તિક પુરુષોએ ચરાચર જીવોની હિંસા છોડી દેવી અને હંમેશા પોતાનું ચિત્ત અહિંસક કરવું.

વ્યાખ્યાન ૬૭ મું.

જે પુરુષ હિંસાનો મનોરથ કરે તે પોતેજ દુઃખી થાય છે, તે કહે છે.

यदि संकल्पतो हिंसा मन्यानुपरि चिंतयेत् ।

तत्पापेन निजात्मानं, दुःखावनौ च पात्यते ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જો કોઈ પ્રાણી સંકલ્પથી પણ વીજાની ઉપર હિંસાનું ચિતવન કરે, તો તે તે પાપથી પોતાના આત્માનેજ દુઃખની મૂમિમાં પાડે છે. ” આ વિષે દાસીપુત્રનો પ્ર-બંધ છે. તે નીચે પ્રમાણે—

દાસીપુત્રની કથા.

કૌશાંબી નામની નગરીમાં મહિપાલ નામે રાજા હતો. તે નગરના ઉચ્ચ-નમાં ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર વરદત્ત નામે મુનિ પધાર્યા. તેમણે ચતુર્વિધ સંયને

આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી- “ જૈનીઓ અપરાધી અને નિરપરાધી બંનેની ઉપર દયા કરે છે. જેમ ચંદ્ર, રાજા અને ચાંડાલ બંનેના ઘર ઉપર સરસી કાંતિ પ્રસારે છે તેમ ”

આ પ્રમાણે ધર્મદેશના દેતાં ગુરુએ અકસ્માત્ હાસ્ય કર્યું. તે જોઈ સમ્યજનો વિસ્મય પામીને બોલ્યા-ભગવાન્, પ્રવચનમાં કહ્યું છે કે હાસ્ય કરવાથી સાત અથવા આઠ પ્રકારના કર્મનો બંધ થાય છે, તો તમારા જેવા મોહને જિતનારા પુરુષોને અવસર વિના હાસ્ય ઉત્પન્ન કેમ થયું ? મુનિ બોલ્યા-ભદ્રો, સાંભળો, આ લીંવડાના વૃક્ષ ઉપર સમઢી નામે પક્ષિણી દેખાય છે, તે પૂર્વ ભવના વૈરથી ક્રોધ લાવી બે પગવહે મને મારી નાખવાને ઇચ્છે છે. તે સાંભળી સમ્યજનોએ કૌતુકથી તેનો પૂર્વ ભવ પુછ્યો-મુનિએ તે સમઢીને પ્રતિબોધ થવા માટે કહ્યું કે-“ આ ભરત સ્વંદમાં આવેલા શ્રીપુર નામના નગરમાં ધન્ય નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને સુંદરી નામે સ્ત્રી હતી. તે વ્યભિચારિણી હતી એક વખતે તેના જારપુરુષે તેને કહ્યું કે, આજથી તારે મારી પાસે આવવું નહીં. કારણ કે હું તારા સ્વામીથી મય પામું છું. સુંદરી બોલી-પ્રિયતમ, એવું બોલો નહીં. થોડા દિવસમાં હું એવું કરીશ કે આપણે નિર્ભય થઈશું. અર્થાત્ મારા પતિને હું મારી નાખીશ. એક વખતે તે સુંદરીએ પતિને મારી નાખવા ક્ષેર સાથે દુધનો પ્યાલો તૈયાર કર્યો. પછી પતિને પીરસવા માટે તે પ્યાલો લેવાને જેવી તે ઘરમાં ગઈ તેવામાં તેને સર્પે ઢસી, પટલે તે પૃથ્વીપર પડીને મૃત્યુ પામી. ધન્યશ્રેષ્ઠી તેના પડવાનો અવાજ સાંભળી સંભ્રમથી ભોજન કરતો ઝખો થયો અને ‘આને શું થયું’ ? એમ બોલતો તેની પાસે ગયો. તત્કાલ સુંદરીને મૃત્યુ પામેલી જોઈ તેપરના સ્નેહથી તેના દુશ્વરિત્રને નહીં જાણનારો તે બિલાપ કરવા લાગ્યો સુંદરી મૃત્યુ પામીને સિંહ થઈ. ધન્યશ્રેષ્ઠીએ વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષા લીધી.

અન્યદા કોઈ વનમાં તે ધન્ય મુનિ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. ત્યાં દૈવયોગે પેલી સુંદરીનો જીવ સિંહ આવી ચઢ્યો. તેણે પૂર્વ ભવના વૈરથી મુનિને મારી નાખ્યા. ધન્યમુનિ મૃત્યુ પામીને બારમા અચ્યુત દેવલોકે દેવતા થયા. અને તે સિંહ મરીને ચોથી નરકે ગયો

ધન્યમુનિનો જીવ બારમા સ્વર્ગથી ચવી ચંપા નગરીમાં દત્ત નામના શ્રેષ્ઠીને ઘેર વરદત્ત નામે પુત્ર થયો. તે બાલ્યવયથીજ વિવેકી, દાતાર અને દયાલુ થયો. થોડા વખતમાં તેણે સમક્ષિત રત્ન પ્રાપ્ત કર્યું. સુંદરીનો જીવ ચોથી નરકમાંથી નીકળી અનેક ભવમાં મમી વરદત્તને ઘેર કામુકા નામે દાસીનો પુત્ર થયો. તે લોકોમાં ‘ દાસીપુત્ર ’ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયો. એ દાસીપુત્ર વરદત્તને શત્રુની જેમ જોવા લાગ્યો, તથાપિ તેને પ્રિતિ ઉત્પન્ન કરવા કાંઈ કાંઈ દયા પાલવા લાગ્યો. તેને ધર્મિષ્ઠ જાણી સંતુષ્ટ થયેલા શ્રેષ્ઠીએ વિચાર્યું કે, આ મારો ધર્મબંધુ છે. તે કર્મયોગે નિચ

કુલમાં ઉત્પન્ન થયો છે. પણ જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે ' પરમાર્થથી કુલની પ્રધાનતા જોવાતી નથી. ' આતું વિચારી તેણે લોકોની સમક્ષ તેને પોતાના ભ્રાતા તરીકે સ્થાપન કર્યો. ત્યારથી લોકોમાં પણ તે ' શ્રેષ્ઠી ભ્રાતા ' એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. દાસીપુત્ર ઉપરથી કપટ વૃત્તિવડે ભક્તિ બતાવતો પણ અંદરથી ગૃહનો સ્વામી થવા મોટે શ્રેષ્ઠીને મારી નાંચવા સારું વિવિધ ઉપાયો યોજતો.

એક વખતે તેણે શયન સમયે શ્રેષ્ઠીને વિષયુક્ત નાગરવેલનું પાન આપ્યું પણ વરદત્તે તે સમયે ધોવિહારનું પચ્ચાણ કરેલા હોવાથી તે ઓશીષે મુકીને સુઈ ગયો. પ્રાતઃકાળે નવકારનું સ્મરણ કરતો તે દેરાસરે પ્રભુને નમવા ગયો. એ સમયે વરદત્તની સ્ત્રીને તે તાંબૂલપત્ર હાથ આવતાં દાસીપુત્રને આંગણમાં ઉભેલો જોઈ તે બોલી કે— દેવર, આ તાંબૂલ ગ્રહણ કરો. દાસીપુત્ર તેના રૂપ તથા કંકણાદિ અલંકારમાં મન લગાડી તેની મનોહર વાણીથી મોહ પામી પ્રસન્ન થઈ ગયો હતો, તેથી તે તાંબૂલ પત્ર ભક્ષણ કરી ગયો. તત્કાલ વિષ પ્રયોગથી મૂમી ઉપર પડી આર્તધ્યાને મૃત્યુ પામી આ સમઘ્ઠીરૂપે ઉત્પન્ન થયો છે. તેનું એવું સ્વરૂપ જોઈ સંસારથી વૈરાગ્ય પામી સ્વદ્રવ્યને હત્તમ ક્ષેત્રમાં વાવી વરદત્તે દીક્ષા લીધી તે આ હું છું અને આ પ્રમાણે મારું પૂર્વ વૃત્તાંત છે.

એ વખતે તે સમઘ્ઠી પોતાનો પૂર્વ ભવ સાંભઠ્ઠી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી વૃક્ષથી નીચે ઉતરી ગુરુના ચરણમાં પડી. અને તેણે પોતાના અપરાધ સ્વમાવ્યા. પછી મુનિના વચનથી અનશન કરી મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગઈ. તે જોઈ રાજા વિગેરે અર્હિસા ધર્મ સ્વીકાર્યો. મુનિ ચારિત્ર પાઠીને મોક્ષ ગયા.

આ પ્રમાણે દાસીપુત્રના પ્રબંધથી હિંસાનો સંકલ્પ કરવો તે પણ અંતિ દુઃસ્વદાઃ યક છે, એમ જાણી રાગ દ્વેષવડે થતી હિંસાને તજી દેઈ તે મુનિ ચિત્રુપલક્ષ્મી (મોક્ષ લક્ષ્મી) ને પ્રાપ્ત થયા.

इत्यह्मदिनपरिमितोपसंग्रहव्याख्यायामुपदेशप्रासाद
ग्रंथस्य वृत्तौ अर्हिसा संकल्प विषये सप्तषष्टितमः
प्रबंधः ॥ ६७ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૮ મું.

—:—

કોઈક અજ્ઞાની એમ કહે છે કે “ જો માછી કે વાગુરિક જાતના લોકો છે તેઓને વોકડા ડુકર વિગેરેની હિસા કરવી તે તો કુલાચાર પ્રમાણે ચાલી આવે છે. તેથી તે કાંઈ કેવલ પાપનો હેતુ થતી નથી. કારણ કે, તેઓ કહેશે કે, અમને તો ઇશ્વરે આવોજ અવતાર આપ્યો છે અને અમારા પૂર્વજોએ જે આચર્યું છે તે અમે પણ આચરીએ છીએ તો તેમાં કાંઈ દોષ નથી.” આ પ્રમાણે કહેનારાઓ પ્રત્યે જે શિક્ષા છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.—

કુલક્રમાગતાં હિંસાં, પરિત્યજતિ યો બુધઃ ।

કુમારપાલ વદ્ જ્ઞેયઃ, સ શ્રેષ્ઠઃ શ્રાવકોત્તમઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે પ્રાજ્ઞ પુરુષ કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને ત્યજી દે તેને કુમારપાલની જેવો શ્રેષ્ઠ શ્રાવક સમજવો. ” આ વિષે કુમારપાલનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

શ્રી કુમારપાલ રાજાની કથા.

પાટણ નગરમાં જ્યારે સિદ્ધરાજ જયસિંહ મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે સંવત્ ૧૧૯૯ના વર્ષમાં કુમારપાલ રાજા થયો. કહ્યું છે કે,

ન શ્રી કુલક્રમાયાતિ । શાસને લિખિતા નચ ।

સ્વડગેનાક્રમ્ય ભૂંજિત । વીરભોગ્યા વસુંધરા ॥ ૧ ॥

“ લક્ષ્મી કાંઈ કુલક્રમથી ચાલી આવતી નથી, અને લેખમાં લખાતી નથી, પણ તે તો માત્ર સ્વર્જીય મેલ્લવીને ભોગવાય છે, કારણ કે, પૃથ્વીવીર ભોગ્યાજ છે. ” તે રાજાએ પચાશ વર્ષ પર્યંત દેશાંતરમાં ફરવાથી મેલ્લેલી નિપુણતાવડે રાજનીતિ સ્થાપન કરી હતી. તેણે દિગ્વિજય કરીને અગ્યાર લાખ ઘોડા, અગ્યારસો હાથી, પચાશ હજાર રથ, વૉતેર સામંત અને અઢાર લાખ પેદલ— એટલી સમૃદ્ધિ એકઠી કરી હતી. તેના દિગ્વિજયનું પ્રમાણ શ્રી વીર ચરિત્રમાં આ પ્રમાણે કહેલ છે કે—“ કુમારપાલ રાજા પૂર્વમાં ગંગા સુધી, દક્ષિણમાં વિંધ્યાચલ સુધી, પશ્ચિમમાં સિંધુ નદી સુધી અને ઉત્તરમાં તુરક દેશ સુધી પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તીવિશે. એક વખતે રાજા કુમારપાલ સભા ભરીને બેઠો હતો તેવામાં શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિ તેને પ્રતિવોધ પમાડવા માટે ત્યાં આવ્યા. સૂરિને આવતા જોઈ રાજાએ ઊભા થઈ આસન આપ્યું અને ગુરુએ પૂર્વે કરેલા ઉપકારો સંભારીને તેમને વંદના કરી. પછી રાજાએ પૂછ્યું કે— હે ભગવન્, સર્વ ધર્મમાં

કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ ? ગુરુ બોલ્યા—હે રાજન્, સર્વ ધર્મમાં અહિંસા ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે અને તે સર્વ શાસ્ત્રોમાં વિલ્ખાત છે. જે ધર્મમાં જીવદયા નથી, તે ધર્મને સર્વ રીતે છોડી દેવો. વઢી કૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું છે કે,—

ધ્રુવં પ્રાણિવધો યજ્ઞે । નાસ્તિ યજ્ઞસ્ત્વહિંસકઃ ।

સર્વસત્ત્વેષ્વહિંસૈવ । ધર્મયજ્ઞો યુધિષ્ઠિરઃ ॥

હે યુધિષ્ઠિર, યજ્ઞમાં પ્રાણીનો વધ જંરુર થાય છે. કોઈ યજ્ઞ હિંસા વિના થતો નથી; તેથી સર્વ પ્રાણી ઉપર જે દયા તેજ મોટો ધર્મયજ્ઞ છે. વઢી મીમાંસામાં કહ્યું છે કે,

અર્થ તમસિ મજ્જામઃ । પશુભિર્યેં યજામહે ।

હિંસાયાં ન ભવેદ્ધર્મઃ । ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ॥

“ જે પશુવડે યજ્ઞ કરે છે તે અંધકારમાં મગ્ન થાય છે. હિંસાથી કદિપણ ધર્મ થતો નથી, થયો નથી અને યશે પણ નહીં. ”

જૈન શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, ધર્મ ધર્મ એ શબ્દ જગતમાં ઘણે પ્રકારે પ્રવર્તે છે, તેથી ઘર્ષણ, તાપ અને છેદવડે જેમ સુવર્ણની પરિક્ષા કરીએ છીએ તેમ તેની ત્રણ પ્રકારે પરિક્ષા કરવી. પરસ્પર વિરોધી એવા દર્શનોના ૩૬૩ ભેદ પરસ્પર વિરોધી છે, પણ તેઓ અહિંસાને દૂષિત કરતા નથી. તેથી જ્યાં વિશેષ પ્રકારે અહિંસા વર્તતી હોય તે ધર્મને ગ્રહણ કરવો. આ પ્રમાણે સૂરિના ઉપદેશથી સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મને જાણ્યા છતાં પણ કુમારપાઠરાજા લોકલજ્ઞાથી મિથ્યાત્વને છોડી દેવા ઇચ્છતો નહોતો. કહ્યું છે કે, “ કામરાગ અને સ્નેહરાગ તે ટાલવા સુલભ છે, પણ દષ્ટિરાગ તો એવો મહાપાપી છે, કે તે સત્પુરુષોને પણ દુઃખ આપે છે. ”

રાજાએ સૂરીને કહ્યું કે, ભગવન્ ! કુલ તથા દેશનો ધર્મ તો ઉલ્લંઘન કરવો નહીં. નીતિમાં પણ એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તેથી કુલાચારને ત્યજવો તે યોગ્ય જણાતું નથી. સૂરિ બોલ્યા—રાજન્, આ વાક્ય શુભકર્મ ન તજવા માટે ગ્રહણ કરવાનું છે. કદિ કુલક્રમથી દરિદ્રતા ચાલી આવતી હોય તો તેને નિવારવા કોણ ઇચ્છા ન કરે ? કહ્યું છે કે, “ જ્યાંસુધી વીજાની પ્રતીતિમાંજ બુદ્ધિ વર્તતી હોય ત્યાંસુધી તેના વધા વિચાર દુઃખદાયક છે; તેથી પોતાના મનને પોતાના સ્વાર્થમાં યોજવું, કારણકે કાંઈ આત્મ વચન આકાશમાંથી પડતા નથી. મૂઢ બુદ્ધિવાળા પુરુષો કુલ-ક્રમવડે ધર્મનું આચરણ કરે છે અને વિદ્વાનો પરિક્ષા કરવાવડે પોતાના ચિત્તમાં નિશ્ચય કરીને ધર્મ આચરે છે. ” કોઈ એવા પણ મૂઢ હોય છે કે જેઓ લોઢાના ભારને વહન કરનારની જેમ રુપું તથા સુવર્ણાદિ મઘ્યા છતાં લોઢુંજ રાત્રવારુપ પોતાનો કદા-ગ્રહ કદિ પણ છોડતા નથી. તેઓ આ દુરંત સંસારમાં પરિશ્રમણ કરે છે. તેથી હે

રાજા, “ સર્વ ધર્મ દયા મૂલ છે અને તે સર્વ શાસ્ત્રોવડે પ્રમાણ ગણાય છે; તેથી ભ્રાંતિને છોડી દઈ દયા ધર્મમાં સ્થિર થાઓ. આચાર્યની આવી યુક્તિથી પ્રતિબોધ પામીને કુમારપાલરાજાએ પ્રાણાતિપાતવિરમણ વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને પોતાના રાજ્યમાં સર્વત્ર પટહ વગડાવીને જણાવ્યું કે, “ ચારે વર્ણમાં જે કોઈ પોતાને માટે કે વીજાને માટે જીવિને હણશે તે રાજદ્રોહી ગણાશે. ” પછી પોતાના રાજ્યમાં જે પારધિ, કસાઈ, માચ્છી અને દારુના પીઠાવાળા હતા તેમના વ્યાપાર બંધ કરાવ્યા અને તેઓના પરથી કર માત્ર છોડી દીધો, તેમજ તેઓનો નિષ્ણાપવૃત્તિએ નિર્વાહ ચાલે તેવી યોજના કરી આપી.

એક વખતે કુમારપાલના શરીરમાં કુલ્લદેવીએ કરેલા કષ્ટને જોઈને વાગ્મટ નામના મંત્રીએ કહ્યું કે, સ્વામી, આત્મરક્ષા માટે દેવિને પશુ આપો. તે સાંભળી ‘અરે આ ચણિક કેવો નિઃસત્વ છે. મારી ભક્તિમાં ઘેલો થઈ આવાં વચન બોલે છે’ એવું ચારી રાજા બોલ્યો કે, અરે મંત્રી સાંભલ—

ભવે ભવે ભવે દેહા, ભાવિના ભવકારણ ।

ન પુનઃ સર્વવિત્પ્રોક્તં, મુક્તિકારી કૃપાવૃતં ॥ ૧ ॥

શ્વાસશ્ચપલવૃત્તિ સ્યાજ્જીવિતં ચ તદાત્મકં ॥

તત્કૃતેહં કથં મુંચે, સ્થિરા મોક્ષકરી કૃપા ॥ ૨ ॥

“આ ભવ કારણરૂપ દેહ ભવે ભવ પ્રાપ્ત થયા કરે છે, પણ સર્વજ્ઞ પ્રમુદે કહેલો દયાધર્મ વારંવાર પ્રાપ્ત થતો નથી. વળી શ્વાસ ચપલ છે અને જીવિત તેને આધિન છે તો તેને અર્થે મોક્ષને આપનારી એવી સ્થિર દયા હું શામાટે છોડી દઉં. ” આવી ધર્મ દૃઢતાથી તેના દેહમાંથી સર્વ રોગ નાશ પામી ગયા.

એક વખતે કુમારપાલ ગુરુને પ્રણામ કરી ડાહ્યા હતા તે વખતે ગુરુ બોલ્યા— રાજન્, આવું દેહમાં કષ્ટ છતાં પણ તું અર્હતના શાસનથી અદ્ય થયો નહીં, તેથી આજથી તને પરમાર્હત્ત્વ વિરુદ્ધ આપું છું.

આ પ્રમાણે રાજાના મુખમાં, મનમાં, ઘરમાં, દેશમાં અને નગરમાં સર્વત્ર દયા વ્યાપવાથી હિંસાને કોઈ ઠેકાણે સ્થાન મળ્યું નહીં, તેથી તે પોતાના પિતા મોહની પાસે ગઈ. મોહે ચિરકાળે જોણી હિંસાને ઓળખી નહીં, તેથી પુછ્યું કે—હે સુંદરી, તું કોણ છે? તે બોલી—પિતાજી! હું તમારી વાઢાલી પુત્રી હિંસા છું. મોહે પુછ્યું કે—તું કેમ ગ્લાનિ પામી ગઈ છું? હિંસા બોલી કે—તાત, કાંઈ કહેવાની વાત નથી. રાજા કુમારપાલે મને દેશમાંથી કાઢી મુકી છે. એ સાંભળી મોહે રોષ પામીને બોલ્યો—વત્સે, રુદ્ધ કર નહીં, હું તારા વૈરીઓને રુદ્ધ કરાવીશ. આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપી

મોઢે ગર્વથી કહ્યું, અરે પુત્રી! આ ત્રણ ભુવનમા કોડ એવો નથી કે જે મારી આજ્ઞાનો લોપ કરે. પછી મોઢરાજાએ પોતાના સૈન્યને સજ્જ કર્યું તેમાં કદાગ્રહ નામે મંત્રી હતો, અજ્ઞાનરાણી નામે સેનાપતિ હતો, મિથ્યાત્વ, વિષય અને દુર્ધર્માનરૂપ સુખદો હતા અને હિંસાની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવનારા યજ્ઞકર્તા બ્રાહ્મણો પણ હતા. તે સર્વ સૈન્ય ચૌલુક્યવંશી કુમારપાલની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયું, પણ પરાભવ પામી પાછું આવ્યું; એટલે મોઢ દુઃખથી વિલાપ કરવા લાગ્યો. તે વખતે રાગાદિ પુત્રો તેને કહેવા લાગ્યા—પિતાજી, તમારા જેવા ગરુડને ટીટોડીરૂપ કુમારપાલની ધર્મ બુદ્ધિને છેદવામાં આટલો બધો સ્વેદ કેમ થાય છે? તેઓમાં પ્રથમ પુત્ર રાગ બોલ્યો—તાત, હું એકલોજ આ ત્રણભુવનને જિતી શકું તેવો છું. જુઓ! ઇંદ્ર અહલ્યાનો જાર થયો, બ્રહ્મા પોતાની પુત્રીની પછવાડે ગયા અને ચંદ્રે ગુરુની સ્ત્રીને સેવી, એ પ્રમાણે મેં કોને અસ્થાને પણ નથી મુકાવ્યો! મારા વાળને જગતને ઉન્માદ ઉત્પન્ન કરવામાં શો શ્રમ પડે! પછી ક્રોધ બોલ્યો—પિતા, મારું પરાક્રમ સાંભળો, હું આજ્ઞા જગતને અંધ અને વધિર કરી દર્જ, ધીર અને સચેતનને અચેતન પ્રાય કરી દર્જ, મારા પ્રભાવથી બુદ્ધિમાન પણ કૃત્યાકૃત્ય જોતા નથી, હિતની વાત સાંભળતા નથી અને મળેલું પણ મુલી જાય છે. એ પ્રમાણે લોમે અને દંભે (કપટે) પણ ગર્જના કરી પોતાની મુજાનો આસ્ફોટ કરીને પોતાનું પરાક્રમ જણાવ્યું. પછી પોતાના શત્રુ ધર્મરાજા ઉપર તેમજ તેને સ્વદેશમાં અવકાશ આપનાર કુમારપાલ ઉપર યુદ્ધ કરવાને તે સર્વે એકઠા થઈને ગયા. રાજા કુમારપાલે ધર્મરાજાના મંત્રી સદાગમ (સચ્છાત્ર) ની સલાહ પ્રમાણે વર્તીને તેમને ક્ષણવારમાં જિતી લીધા.

કુમારપાલનું આવું સાહસ અને બલવાનપણું જોઈ ધર્મરાજા પ્રસન્ન થયા અને પોતાની પુત્રી કૃપાસુંદરી (દયા) તેને આપી (વાગ્દાન કર્યું). પછી શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિરૂપ બ્રાહ્મણે (કુલગુરુ) શ્રી અર્હતદેવની સમક્ષ, ધર્મ ધ્યાનના ચાર મેદરૂપ ચારીમાં, નવ તત્ત્વરૂપ વેદીની ઉપર, પ્રવોધરૂપ અગ્નિ પ્રગટાવી અને તેમાં ભાવનારૂપ ઘી હોમી કુમારપાલને કૃપાસુંદરી નામની કન્યા સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. (કેરા ફેરવ્યા). તે વખતે ચત્તારિમંગલં બિગેરે વેદોચ્ચાર કર્યો. પછી ધર્મરાજાએ પોતાના જામાતાને પાણિમોચન પર્વમાં સૌભાગ્ય, આરોગ્ય, દીર્ઘ આયુષ્ય, બલ અને અનેક સુખ આપ્યા. પછી રાજા કુમારપાલે કૃપાસુંદરીને પટરાણી પદ આપ્યું.

એક વખતે રાજા કુમારપાલને પૂર્વે પૃથ્વીમાં ફરતા એક પાપ કર્યું હતું તે યાદ આવ્યું. તે એવી રીતે બન્યું હતું કે, એક વખતે રાજા દધિસ્થલીને માર્ગે જતો હતો. ત્યાં માર્ગમાં કોઈ વૃક્ષની છાયામાં વિશ્રાંત થઈ બેઠો. તેવામાં એક ઉંદર દરમાંથી રૂપા

મોઢોર કાઢતો જોવામાં આવ્યો. રાજાએ વિચાર્યું કે આ મૂપક કેટલી મુદ્રા કાઢે છે, તે જોડે. સ્પષ્ટવારમાં તેણે એકવિંશ મુદ્રા કાઢી. પછી તે ઉપર નૃત્ય કરી શયન કરી એક મુદ્રા લઈને પાછો વિલમાં પેઠો. તે વખતે કુમારપાલે વિચાર્યું કે, “અહો, આ પ્રાણીને કાંઈ ભોગ નથી, કાંઈ ગૃહકાર્ય કરવાના નથી, કાંઈપણ રાજાને આપવાનું નથી, વીજાનો કાંઈ સત્કાર કરવાનો નથી. વળી તીર્થયાત્રાદિક સુકૃતકાંઈ કરવાનું નથી, તથાપિ તે લુબ્ધ વૃદ્ધિથી ધન ઉપર કેવી પ્રીતિ રાખે છે, તેથી હું માનું છું કે, આ જગતમાં ધનના જેવું વીજું કાંઈપણ મોહક નથી.” આ પ્રમાણે વિચારી રાજાએ વા-કીની વીંશ મુદ્રા લઈ લીધી અને દૂર ઉભો રહ્યો. એટલામાં તો હંદર વિલમાંથી નીકળ્યો, પણ ત્યાં એકે મુદ્રા ન દીઠી એટલે તત્કાલ હૃદય ફાટી જવાથી મૃત્યુ પામી ગયો. તે જોઈ રાજા ઘણો શ્વેદ પામ્યો સતો વિચારવા લાગ્યો કે—

ધનેહા જીવિતવ્યેષુ, સ્ત્રીષુ ચાન્યેષુ સર્વદા ॥

અતૃપ્તા પ્રાણિનઃ સર્વે, યાતા યાસ્યંતિ યાતિ ચ ॥

“અહો, પ્રાણીઓ, ધનની ઇચ્છામાં, જીવિતમાં, સ્ત્રીમાં અને વીજામાં, સદા અતૃપ્ત રહ્યા સત્તા ચાલ્યા ગયા છે, ચાલ્યા જાય છે અને ચાલ્યા જશે.”

આ પ્રમાણે પૂર્વ પાપને યાદ કરીને તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા સારુ પ્રથમ વ્રત ગ્રહણ કરવાને સમયે તે સ્થળે જઈ ત્યાં એક હંદરીકાવિહાર નામે પ્રાસાદ કરાવ્યો તે અદ્યાપિ પણ ત્યાં રહેલો છે.

એક વખતે શાકંભરી નગરીનો સ્વામી આનાક નામે રાજા જે કુમારપાલની બેનનો સ્વામી (બનેવી) થાય, તે પોતાની પત્ની સાથે સોગઠાવાજી રમતો હતો. તેણે હાસ્યથી રમતાં રમતાં કહ્યું કે, “હેમસૂરિ વિંગેરે મુંડીઆને મારો,” ત્યારે પત્નીએ કહ્યું, “સ્વામી ! એમ બોલો નહીં, તે આચાર્ય તો મારા ભાઈના ગુરુ થાય છે અને હિસાને નિવારનારા છે.” રાણીએ આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં આનાક રાજા વારંવાર તે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો ત્યારે રાણી કોપ કરીને બોલી કે—અરે જાંગડા ! જીભને સંભાળી રાખ. હું તારી સ્ત્રી છું એમ ધારી મારાથી કદિ ભય ન હોય પણ શું મારા ભાઈ કુમારપાલથી પણ ભય નથી ? રાણીનાં આવાં વચન સાંભળી આનાકે રોષ કરી પત્નીને પાટુ માર્યું. પત્નીએ કહ્યું, ‘અરે દુષ્ટ, જો તારી જાં મ મારા ભાઈ પાસે અવલે માર્ગે રહેલી કઠાણું તો મને રાજપુત્રી સત્ય જાણજે.’ આ પ્રમાણે કહીને તે પાટણ ચાલી ગઈ, અને પોતાની પ્રતિજ્ઞા ભ્રાતાને જગાવી. તત્કાલ નૈન્યથી વિટાળેલા ચૌલુક્યે શાકંભરી ઉપર ચડાઈ કરી. કુમારપાલની મોટી સેના આવેલી સાંભળી આનાક રાજા પણ ત્રણ લાખ ઘોડા, પાંચસો હાથી અને દશલાખ પાયદલ લઈ સામો ચાલ્યો. બન્ને લશ્કર ખેળા થયા.

परंतु चौलुक्यराजानी मोटी सेना जोइने आनाके घणुं द्रव्य आपी कुमारपाळनी मोटी सेनामां फाटफुट करी दीधी. पछी ज्यारे संग्राम शरु थयो त्यारे सामंतोने युद्ध करवामां उदासवृत्तिवाळा जोइ राजा कुमारपाळे महावतने पुछ्युं के, आ सामंतो युद्ध केम करता नथी ? महावते जगाव्युं के, महाराज ! तमारा सैन्यना आगेवानोने आनाकराजाए द्रव्य आपीने खुश्या छे. राजा बोल्थो—हे महावत, तुं केवो छुं ? ते बोल्थो—हुं, आ कलह पंचानन हाथी अने तमे ए त्रण जण फर्या नथी. आ इकीकत सांभळी राजा चिंतातुर चित्ते युद्ध करवा तैयार थयो. ते वखते एक चारण बोल्थो—

कुमारपाळ मम चिंत कर । चिंत्युं किमपि न होय ॥

जिणे तुह रज्ज समप्पियुं । चिंता करशे सोय ॥ १ ॥

अमे थोडा रिउ घणा । इय कायर चिंतंत ॥

मुद्ध निहाळो गयणालों । के उज्जोय करंत ॥ २ ॥

“ हे राजा कुमारपाळ ! मनमां चिंता करीश नहीं. चितवेलुं कांइ थतुं नथी. केमके जेणे तने राज्य आप्युं छे, तेज तारी चिंता करशे. हे भोळा राजा, अमे थोडा अने शत्रु घणा छे एम चितववुं, ते तो कायरनुं काम छे; आ आकाशमां जो, के उद्योत करनार थोडा छे के घणा.” आवा तेना शब्द सांभळी राजा कुमारपाळ युद्ध करवा चाल्या. वने वच्चे मोटुं युद्ध थयुं. प्राते अतुल बलवाळो कुमारपाळ विजलीनी जेम ठेकीने शत्रुना हाथीना स्कंध उपर चडी वेठो, अने हाथीनी ध्वजा छेदी शत्रुने पृथ्वी उपर पाडी तेनी छाती उपर चडी वेठो. पछी कल्लुं के, अरे वाचाळ ! मारी बेनना वचन सांभरे छे. हुं तेनी प्रतिज्ञा पूरी करवा माटे आ तरवारवडे तारी जिब्हा छेदी नाखुं ? हवे पछी हिसक वाक्य बोलीश ? आ प्रमाणे बोलवावडे यम राजनी जेवा दुर्दर्श कुमारपाळने जोइ आनाकराजा कांइ पण बोली शक्यो नहीं. ते वखते कुमारपाळनी पासे तेनी बेने आवी पतिरूप भिक्षा मागी. एटले कुमारपाळ बोल्या के अरे जांगडा, तने बेननो पति जाणी मुक्तो नथी. पण दयाधर्मेने अधिक मानी जीवतो मुकुं छुं. पण तारे जिह्वा खेंचवानुं आ चिन्ह पोताना देशमां धारण करवुं. आजथी तारा देशमां वाम अने दक्षिण भागे जिह्वा आकारे मस्तकने ढांकवानो वस्त्रनो बुरखो चिरकाल रहेशे; तारी पछवाडे पण परंपराए आ जिह्वां चिन्ह मारी आज्ञाथी राखवुं, के जेथी पृथ्वीमा मारी बेननी प्रतिज्ञा पूर्ण थयेली विख्यात जाय. तेणे आ सर्व अंगिकार कर्युं, बलवाननी साथे कोण. विरोध करे ! पछी कुमारपाळे आनाकराजाने काष्टना पांजरामां त्रण दिवस मूथी पूरी पोताना सैन्यमां

રાખ્યો. જે સામંતો દ્રવ્યથી ટુટેલા હતા, તે ઘણી લજ્જા પામ્યા. પરંતુ ગુર્જરપતિએ ગંભીરપણાને લીધે તેમને કાંડપણ ઉપાલંબ આપ્યો નહીં. પછી આનાકરાજાને પાછું તેનું રાજ્ય આપી પોતાની આજ્ઞા મનાવી કુમારપાલરાજા પાટણમાં આવ્યો. ત્યારથી મારિ એવા અક્ષરો પણ કોઈ બોલતું નહોતું.

એક સમયે કોઈ બ્રાહ્મણ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિની કીર્તિને સહન ન કરવાથી તેમને આવતો દેશી આ પ્રમાણે નિંદા કરવા લાગ્યો કે—“ અરે આ હેમડ સેવડો કે જેના કાંઠામાં લાસો જુઓની શ્રેણી ચાલી જાયછે, ઢાંતના મલથી મુઠમાં ઢુર્ગંધ છુટે છે, નાકમાં છિદ્રોનો રોધ થવાથી મળવામાં ગુણગણાટ કરે છે તે પલપલાટ કરતો મરવાડની જેમ આવે છે ” આ પ્રમાણે નિંદા સાંભળી સૂરી બોલ્યા—અરે પંડિત, ‘ વિશેષણં પૂર્વ ’ આ સૂત્ર શું તું નથી મળ્યો કે જેથી આ શ્લોકમાં ‘ હેમડ સેવડ ’ બોલ્યો ત્યાં ‘ સેવડ હેમડ ’ એમ બોલવું જોઈએ. કુમારપાલે આ સ્વર સાંભળી તે બ્રાહ્મણની આજીવિકા છેદી નાસી, જેથી તેનો અસ્ત્ર વગર વધ કર્યો. ત્યારથી તે બ્રાહ્મણ દુઃખે જીવવા લાગ્યો.

એક વખતે કોઈ કવિ દેવ જેવું કૃત્રિમરૂપ કરી હાથમાં લેખ પત્ર લઈ કુમારપાલની સભામાં આવ્યો. કોઈએ તેને ઓળખ્યો નહીં. રાજાએ પુછ્યું, તું ક્યાંથી આવ્યો ? અને કોણ છે ? તે બોલ્યો—રાજન્, મને ઈંદ્રે આ લેખ આપી મોકલ્યો છે. રાજાએ લેખ ફોડીને વાંચ્યો. તેમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું—“ સ્વસ્તિશ્રી પાટણ નગરમાં રાજગુરુ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિને હર્ષથી નમી ઈંદ્ર વિજ્ઞપ્તિ કરે છે કે, હે મહાવન્ ! ચંદ્રનું ચિન્હ મૃગ, યમરાજનું વાહન મહિષ (પાડો), વરુણનું વાહન જલજંતુ અને વિષ્ણુના અવતાર મત્સ્ય, કચ્છપ અને વરાહ તેમના કુલમાં તમે અમયદાન અપાવ્યું, તે વધુ મારું કર્યું. પૂર્વે શ્રીવીરપ્રભુ જેવા ધર્મવક્તા અને બુદ્ધિમાન અમયકુમાર જેવો મંત્રી છતાં પણ શ્રેણિકરાજા જે કરી શક્યો નહીં તેવી જીવરક્ષા જેના અમૃતરસ જવાં વચન સાંભળી કુમારપાલરાજાએ કરી છે, તે હેમચંદ્રગુરુને ધન્ય છે. ”—આ પ્રમાણેનો લેખ વાંચ્યા પછી તે કવિને ઓળખીને ધર્મનું મહાત્મ્ય સાંભળવાથી સંતુષ્ટ થયેલા પરમાર્હત્ કુમારપાલે તે કવિ બ્રાહ્મણની આજીવિકા ચમણી કરી આપી.

એક વખતે કુમારપાલ ધેવર જન્મતો હતો, તે વારે તેને કાંડક મલ્લતાપણાથી પૂર્વે કરેલું માંસમક્ષણ યાદ આવી ગયું. ઇટલે તત્કાલ સ્નાનું વંધ કરી સૂરી પામે જડને પુછ્યું કે સ્વામી, અમારે ધેવરનો આહાર કરવો ઘટે કે નહીં ? ગુરુ બોલ્યા—“ તે વણિક અને બ્રાહ્મણને ઘટે, પણ અમહ્યનો નિયમ રાસનારા સત્રીયને ઘટે નહી. કારણ કે તે સ્વાવાથી પૂર્વે કરેલા નિષિદ્ધ (માંસ) આહારનું સ્મરણ થઈ આવે છે. ” ગુરુની

કહેલો આ વાત કુમારપાલે સ્વીકારી, પરંતુ પૂર્વે કરેલા માંસનું સ્મરણ કરતાં બત્રીશ ગ્રાસ ભર્યા હતા, તેજા પ્રાયશ્ચિત્તમાં એક સાથે ઘેબરના વર્ણસદૃશ બત્રીશ વિહારો કરાવ્યા.

આવા અનેક લોકોત્તર ચરિત્રથી સૂરિએ ઘણાના હૃદયને હરિ લીધા હતા. જન્મથી આત્મસ્તુતિ તથા પ્રનુષ્યસ્તુતિ વિષે તેમણે નિયમ રાખ્યો હતો. તોપણ તેઓ રસજાને કહેતા હતા કે,

કિં કૃતેન ન યત્ર ત્વં, યત્ર ત્વં કિમસૌ કલિઃ ॥

કલૌ ત્રેદ્ ભવતો જન્મ, કલિરસ્તુ કૃતેન કિં ॥ ૧ ॥

“ જ્યાં તું નથી ત્યાં કૃતયુગ હોય તોપણ શા કામનો અને જ્યાં તું છે ત્યાં કલિ હોય તોપણ શું કરવાનો છે ? જો તારો જન્મ કલિયુગમાં છે, તો અમારે કલિ-યુગ હો, કૃતયુગની શી ખરૂર છે ! ”

આ પ્રમાણે અનેક દૃષ્ટાંત એ પરમાર્થત્કુમારપાલ વિષે છે. જે કુમારપાલ આવતી બોલિશીમાં પદ્મનાભપ્રભુના શાસનમાં પ્રથમ ગણધર થયે, તે જિન ધર્મને વધારનારા કુમારપાલે કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને પણ છોડી દીધી હતી.

इत्यन्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ अहिंसा
विषये अष्टषष्टितमः प्रबंधः ॥ ६८ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૯ મું.

કેટલાએક જીવો ક્રોધથી હિંસા વચન બોલે છે, તેમને માટે શિક્ષા કહે છે.

वचोऽपि हिंसाविषयं । महानर्थविधायकम् ॥

अत्र मातृसुतचंद्रासर्गयोश्च निदर्शनम् ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા,

હિંસા વિષે વચન બોલવું, તે પણ મોટા અનર્થને કરનારું છે. તે વિષે માતા અને પુત્ર ચંદ્રા અને સર્ગનું ઉદાહરણ છે. તે આ પ્રમાણે—

ચંદ્રા અને સર્ગની કથા.

વર્ધ્ધમાન (વઢવાણ) નગરમાં સધડ નામે કુલપુત્ર હતો. તેને ચંદ્રા નામે સ્ત્રી હતી તેમને સર્ગ નામે એક પુત્ર થયો હતો. આ સર્વે દુઃસ્વદાયક સ્થિતિમાં હતા. ચંદ્રા પારકા ઘરનું કામ કરતી હતી, અને સર્ગ વનમાંથી ઇંધણાં લાવતો હતો. એક વસ્તે સર્ગને માટે શીકા ઉપર આહાર મુકી ચંદ્રા જલ ભરવાને ગઈ. સર્ગ વનમાંથી આવ્યો ત્યારે તેણે માતાને જોઈ નહીં અને ક્રુધા તૃષ્ણા લાગેલી તેથી ક્રોધે ભરાયો. ઇટલામાં તેની માતા આવી તેને જોઈને તે ગુંસાથી વોલ્યો—પાપિણી, આટલી વાર શું શૂલીએ ચઢી હતી? તે સાંભળી ક્રોધથી ચંદ્રા બોલી કે—આ શીકાપરથી ઉતારીને કેમ રાધું નહીં? શું તારા હાથ કપાડ ગયા હતા? આ પ્રમાણે વંને એ દુર્વચનવડે કર્મ વાંધ્યું. પછી આયુષ્ય પૂર્ણ થયાથી સર્ગનો જીવ મૃત્યુ પામી કેટલાક ભવ ભ્રમીને તામ્રલિપ્તી નગરીમાં અરુણદેવ નામે એક શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર થયો, અને ચંદ્રાનો જીવ પરિભ્રમણ કરીને પાટલીપુરમાં જસાદિત્યને ઘેર દેવણી નામે પુત્રી થયો. તેના પિતા એ દેવણીને અરુણદેવને આપી. તેમનો વિવાહ થયા પછી અરુણદેવ વીજા મિત્રોની સાથે વેપાર કરવા માટે વાહાણે ચઢ્યો. દૂર જતાં પ્રતિકૂલ વાયુવડે વાહાણ ભાંગ્યું. પુણ્યયોગે પાટીયું મેલ્લવી એક મિત્રની સાથે કાંઠે આવ્યો. અનુક્રમે ફરતો ફરતો પાટલીપુરમાં પહોંચ્યો. ત્યાં મિત્રે અરુણદેવને કહ્યું, મિત્ર, અહીં તારા સાસરાનું ઘર છે, તેથી ચાલ, ત્યાં જઈએ. અરુણદેવ વોલ્યો કે, આવી સ્થિતિમાં આપણે ત્યાં જવું યુક્ત નથી. મિત્રે કહ્યું કે, ત્યારે તું અહીં રહે, હું નગરમાં જઈ ભોજન લઈ આવું. પછી અરુણદેવ કોઈ દેવાલયમાં રહ્યો. થોડીવારમાં શ્રાંત થયેલા અરુણદેવને નિદ્રા આવી ગઈ.

આ સમયે તે વનમાં તેની સ્ત્રી દેવણી ક્રીડા કરવા આવેલી તેના વંને હાથ છેદીને કોઈ ચોર કંકણ લઈ નાગી ગયો. તેણીનો પોકાર સાંભળી રાજાના સેવકો તત્કાલ ત્યાં દોડી આવ્યા અને ચોરની પાછલ દોડ્યા. પેલો ચોર જ્યાં અરુણદેવ સુતો હતો તે દેવાલયમાં આવી ભય પામવાથી કંકણ અને સ્વર્ણ અરુણદેવની પાસે મુકીને નાશી ગયો. તેના ગયા પછી જ્યારે અરુણદેવ જાગ્યો ત્યારે તે કંકણ અને સ્વર્ણ જોઈ ' આ કંકણ દેવીએ આપ્યા ' એવું જાણી હર્ષથી લઈ લીધા. તેવામાં ચોર પાછલ દોડતા રાજાના સેવકો એ ત્યાં આવીને કહ્યું કે—અરે, હવે ક્યાં જઈશ ? એમ કહી અરુણદેવને મારવા માંડ્યો. ઇટલે તેના વસ્ત્રમાંથી બે કંકણ નીચે પડી ગયા. તત્કાલ તેને વાંધીને રાજા પાસે લઈ ગયા અને રાજાની આજ્ઞાથી તત્કાલ તેને શૂલીએ ચઢાવી દીધો.

એ સમયે પેલો ભોજન લેવા ગયેલ મિત્ર ત્યાં આવ્યો. તે અરુણદેવની આ અવસ્થા જોઈ, અરે સુખદુઃખમાં વત્સલ એવા મિત્ર, તું ક્યાં ચાલ્યો? એમ બોલતો

उंचे स्वरे रुदन करवा लाग्यो. प्रेक्षक पुरुषोए तेने पुछ्युं के, आ क्या श्रेष्ठीनो पुत्र छे ? ते बोल्यो, हवे शुं कहेवुं, तेनी कथा तो पूर्ण यह रही. पछी तेणे सर्व वृत्तांत जणाव्युं अने शिलावडे आत्महत्या करवा तैयार थयो. लोकोए एकठा मळी तेने निवार्यो. जशादित्य पोतानी पुत्री अने जामातानो सर्व वृत्तांत सांभळीने तथा ते अवस्थामां बंनेने जोइने घणो खेद पाम्यो. पछी जामाता अरुणदेवने शूली उपरयी नीचे उतरावी तेणे राजसेवकोने उपालंभ आप्यो. राजा बोल्यो के, हे श्रेष्ठी, आ काममां सहसा काम करनार एवा मारोज अपराध छे.

ए समये चतुर्ज्ञानी अमरेश्वर नामे मुनि महाराज त्वां पचार्या. तेमणे देशना आपी के, “हे भन्यो ! मोहनिद्राने छोडी दो, अने त्रीविधे त्रीविधे हिंसा त्वजी दो. वचन अने कायावडे करेली हिंसा तो दुःखदायक छेज, पण मनमां पण चितवेली हिंसा पण प्राणीने नरकमां पाडे छे, ते विधे एक दृष्टांत सांभळो-

वैभारगिरि उपर आवेला एक उद्यानमां अन्यदा केटलाक लोको उजाणी करवा एकठा थया हता. तेमने जोइ कोइ रांक भीख मांगवा आव्यो. पण तेना दुष्कर्मोदययी तेने कोइ ठेकाणेथी पण भिक्षा मळी नहीं एटले तेणे विचार्युं के, ‘अहा, आटलुं बहुं भोजन छतां पण कोइ मने आपतुं नथी’ तेथी आ ‘सर्वने मारी नाखुं’ आवुं विचारी कोप करीने ते गिरि उपर चढ्यो अने एक मोटी शिला तेमनी उपर देडवी देतां दैबयोगे शिला साये पोते पण पड़ी गयो सर्व लोको दूर खसी गया अने ते भीखारी शिला नीचे चूर्ण यह मृत्यु पामीने नरके गयो. आ प्रमाणे मनमां चितवेली हिंसानुं पण तेने माहुं फल प्राप्त थयुं.

बळी श्री आऊरपचखाण नामना पयन्नामां कहुं छे के, “आहारनी अभिलाषाए मत्स्य सातमी नरके जाय छे, तेथी साधुए मनवडे पण सचित्त आहारनी इच्छा न करवी ” अहि मत्स्य एटले तंदुल मत्स्य विंगरे लेवा, ते पण गर्भज जाणवा. कारण के संमूर्छिम तो असंझीपणाने लीधे पहेली रत्नप्रभा नरकसुधीज जाय छे. ते तंदुल मत्स्य मोटा मत्स्यना मुखनी पासे आंखनी पापणमां उत्पन्न थाय छे. तेनुं प्रमाण तंदुल जेटलुं होय छे, ते वज्ररुभनाराचसंघयणी होय छे अने दुष्ट मननो व्यापार करवार्थी सातमी नरके जाय छे. आ प्रमाणे वृद्धो कहे छे. बळी जघन्ये अंगुळना असंख्यातमा भागप्रमाण देहवाळा. मत्स्य पण सातमी नरके जाय छे, एम श्री भगवती सूत्रमा कहुं छे. तेथी मन वचन अने काया, ए त्रिविधे यती हिंसा अनेक भवने आपनारी छे. आ प्रमाणे सांभळी राजा विंगरेए ते समये प्राप्त थयेलुं ते स्त्री पुरुषना दुःखनुं कारण पुछ्युं. ज्ञानी मुनिए तेनो पूर्व भव कहेवा-

બહે તે સર્વ કહી બતાવું. તે સાંભળી દેવળી અને અરુણદેવને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી તેમણે તત્કાલ અનશન અંગિકાર કર્યું. તે જોઈ સર્વ પર્યદાણ સંભેગ પામી દયાધર્મને સ્વીકાર્યો, અને તે દેવળી અને અરુણદેવ મરણ પામીને દેવલોકે ગયા.

હે ભવ્યો ! હવે પ્રમાણે ચંદ્રા માતા અને સર્ગ પુત્રનું વૃત્તાંત સાંભળીને હાસ્ય, મોહ કે દુષ્ટ બુદ્ધિવહે કદિ પણ હિંસા વચન બોલવું નહીં, અને હંમેશા મનને દયાલુ કરવું.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ अहिंसात्यागविषये
एकोनसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ६९ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૦ મું.

કેટલાંક કહે છે કે, આ જીવાત્મા અમેય, નિત્ય અને સનાતન છે, તો દેહ પિંડનો નાશ થવાથી જીવનો નાશ શી રીતે થાય ? પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થયેલો ઘડો નાશ પામવાથી શું આકાશ નાશ પામે છે ? કદિ કહેશો કે, ઘટાકાશતો નાશ પામે છે, તો તે પણ કલ્પિત છે. વઢી ગીતામાં કહ્યું છે કે, યુદ્ધ કે યજ્ઞાદિકમાં જીવવધ કરવાનો બાધ નથી, પણ તે વાક્ય અયુક્ત છે. કારણ કે, નિશ્ચયનયની અપેક્ષા જીવ નિત્ય અને ગતિ આગતિથી રહિત છે, પણ વ્યવહારની અપેક્ષા તે નાના પ્રકારના દેહ પિંડાત્મક યદ્ ગાયપણું, હાથીપણું, પુરુષપણું, સ્ત્રીપણું ધારણ કરે છે, તેથી માંકડ કી-લિ વિગેરેમાં પણ ઉત્પન્ન થયેલો પ્રત્યક્ષ જણાય છે. તે પક્ષે દીપકનો નાશ થયે તેની પ્રમાણ નાશની જેમ દેહરૂપ પિંડનો વિનાશ થતાં જીવનો પણ વિનાશ થાય છે. અ-થીજ 'તું મરીજા' એવું કહેવાથી પ્રાણીને દુઃખ થાય છે અને મારી નાશવાથી તેનું ફલ નરકની વેદનારૂપ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સર્વ ધર્મમાં દયાધર્મજ શ્રેષ્ઠ છે. તેની સ્તુતિ અમે પણ કરીએ છીએ. તેવી જીવદયામાં જેમના હૃદય તત્પર છે એવા શ્રી શાંતિનાથ અને મુનિસુવ્રતપ્રભુ પૂર્વે યયા છે, તેમની કીર્તિ અદ્યાપિ પૃથ્વીપર પ્રવર્તે છે. આ વિષે અચિરા માતાના પુત્ર શ્રી શાંતિનાથપ્રભુનો સંબંધ આ પ્રમાણે—

શ્રી શાંતિનાથજીની કથા.

જંબુદ્વીપના પૂર્વ મહાવિદેહ ક્ષેત્રની મંગલાવતી વિજયમાં રત્નસંચય નામના નગરને વિષે શ્રી શાંતિનાથપ્રભુજીનો જીવ પૂર્વે વજ્રાયુધ નામે રાજા હતો. એક વસ્તે એક

पारेवुं भव पामी राजा बज्रायुधनी शरणे आव्युं. राजाए कहुं के, भव पामीश नहीं. तेनी पछवाडे तरतज एक सींचाणो पक्षी आव्यो, तेणे कहुं के हे राजन्, मने घणी सुषा छागी छे तेथी आ पक्षी मने आपो. राजाए कहुं, तेने बदले तुं उत्तम अन्न ले. सींचाणे कहुं के, मने तो मांस उपरज रुची छे. राजा बोल्यो. त्यारे हुं मारा देहनुं मांस आपुं. सींचाणो बोल्यो के- तो आ पारेवा जेटलुं आपो. पछी राजाए ताजवुं मंगावी एक तरफ पोतानी जंघामांथी छेदीने मांसनो पिंड मुक्यो अने बीजी तरफ पारेवाने राख्युं. पारेवामां एटलो भार ययो के छेवटे राजा पोते तुलापर चढी बेगो. आवी बज्रायुध राजानी दया तरफ हिंसित जोई, बे देव प्रत्यक्ष यइ बोल्यो, हे महानु भाव ! इंद्रे सभामां तमारी प्रशंसा करी, ते नही मानीने अमे बने तमारी परीक्षा करवा आवा रूप करी अही आव्या हता. पछी तेओ राजा उपर पुष्पवृष्टी करी स्वर्गे चाल्या गया. राजा बज्रायुध चारित्र लई नवमा ग्रैवेयकमां एकत्रिंश सागरोपम आयु-प्यवाळा देवता यवा.

मुनिसुव्रतप्रभुनी कथा

भृगुकच्छ (भरुच) नगरमां जितशत्रु नामे राजा हतो. तेणे एक वस्त्रते अश्व-मेष यज्ञ करवा माटे अग्निमां होमवा एक अश्व तैयार कर्यो. आ स्वर ज्ञानवडे मुनि सुव्रत स्वामीए जाण्या, एटले तत्काल ते अश्वने बचाववा माटे प्रतिष्ठानपुरथी भरुच एक रात्रिमां साठ योजन आवी पहुँच्या. त्यां एकठा थयेला जनसमूहमां प्रभुए धर्म-देक्षना आपवा मांडी. ते अश्वे प्रभुने जोई उंचा कान कर्या अने वारंवार प्रभु सामुं जोवाथी तेने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं. तेथी तत्काल प्रभु पासे आवी पृथ्वीपर मस्तक मुकीने पोतानी वाचामां बोल्यो के, हे विश्वरक्षक, दुःखार्त्त एवा मारी रक्षा करो. ते जोई राजाए प्रभुने पुछ्युं के, आ अश्व शुं कहे छे ? प्रभु बोल्यो-राजन्, तेनो पूर्वभव सांभळो.

पश्चिनीपुर नामना नगरमां जिनधर्म नामे एक जैनधर्मी श्रेष्ठी हतो, तेने सागरदत्त नामे एक शैवधर्मी मित्र हतो. ते सागरदत्ते पूर्वे एक शिवालव कराव्युं हतुं. एक वस्त्रते ते मित्रनी साथे साधुनी पासे गयो. त्यांजिन मंदिर कराववानुं महत् फळ सांभळ्युं, तेथी तेणे एक जिनिंब प्रासाद कराव्यो. ते कार्यथी तेने समकित दर्शन प्राप्त थयुं. एक वस्त्रते शैव लोकोए घीवडे शिवलिंग पूर्युं, ते जोवा सागरदत्तने बोलाव्यो. त्यां घीना गंधथी घणी घीमेलो तथा कीडिओ एकठी थई हती ते निर्दय शैव लोकोना चरणन्यासथी कचराइने मरी जती हती. ते जोइने सागरदत्त बोल्यो के, त-मारा पगवडे हजारो कीडिओ मरी जाय छे, ते तमने घटतुं नथी. त्यारे तेओ क्रोध

કરીને બોલ્યા કે, અરે મુર્ખા ! કુલક્રમથી ચાલ્યા આવેલા ધર્મને છોડી દે નવો ધર્મ અંગીકાર કરતાં તું કેમ શરમાતો નથી ? માટે ઉઠ, તારે ઘેર ચાલ્યો જા. તે સાંભળી લજ્જાથી ગ્લાન મુખ થયો સતો પોતાને ઘેર આવીને તે વિચારવા લાગ્યો કે, અરે, મેં કુલધર્મનો ત્યાગ કરી કેવું કામ કર્યું ! આ પ્રમાણેના અંતર્ધ્યાનથી મૃત્યુ પામી ઘણાં ભવ ભ્રમીને હે રાજા, તે સાગરદત્તનો જીવ આ અશ્વ થયો છે. તે મારો પૂર્વભવનો મિત્ર હોવાથી મને જોડીને કહે છે કે, આ રાજા મને આજે યજ્ઞમાં હોમી દેશે, તેથી મારી રક્ષા કરો, રક્ષા કરો. હે રાજન્, યજ્ઞનું ફળ નરકજ છે, તેથી તે કરવા યોગ્ય નથી. આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનથી જીતશત્રુ રાજા પ્રતિવોધ પામ્યો. તેથી અશ્વને નિર્ભય કરી પોતાના નગરમાં યજ્ઞો કરવાનોજ અટકાવ કર્યો. તે અશ્વ પ્રભુ પાસે અનશન અંગીકાર કરી સહસ્રારદેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી તત્કાલ ત્યાં આવીને તે દેવે પ્રભુના સમોસરણને સ્થાને એક જિનપ્રાસાદ રચાવી તેમાં મુનિસુવ્રત-સ્વામીની પ્રતિમા અને તેની આગલ અશ્વની મૂર્તિ સ્થાપન કરી; ત્યારથી ત્યાં અશ્વાવવોધ નામે તીર્થ થયું.

કેટલેક કાલે તેજ વનમાં એક વડના વૃક્ષ ઉપર શમળી રહેતી હતી. તે કોઈ મ્લેચ્છે. વાળ મારી વીંધી નાખી તે પ્રભુના પ્રાસાદ પાસે પડી અંત-સમયે કોઈ મુનિએ તેને નવકાર મંત્ર સંભળાવવાથી તે સિંદ્ધરાજાની પુત્રી થઈ. અન્યદા મૃગુપુરથી કોઈ શ્રેષ્ઠી ત્યાં આવ્યો, તે છીક આવતાં નવકારમંત્રનું પેહેલું પદ બોલ્યો. તે સાંભળી રાજપુત્રીને જાતિસ્મરણ થયું. પછી માતાપિતાને પુછી મૃગુપુરે આવી તેણે તે ચૈત્યનો ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યારથી એ તીર્થ “ શકુનિકાવિહાર ” એ નામથી વિખ્યાત થયું.

ત્યારપછી અનુક્રમે પરમાર્હત શ્રીકુમારપાલરાજાના મંત્રી ઉદયનનાં પુત્ર, શત્રું જય તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર, ગિરનાર પર્વત ઉપર સુગમ પાજ વાંધનાર અને બીજા પણ અનેક પુણ્ય કાર્ય કરનાર શ્રીવાગ્મથ કવિના અનુજ વાંધવ અંબડ પ્રધાને પિતાના પુણ્યને અર્થે તે તીર્થે ઉદ્ધાર કરાવ્યો. તે સમઠીકાવિહાર તીર્થમાં તેણે મંગલદીપકના લુંછળા વચ્ચે ચાચકોને વત્રીશ લાખ સોનૈયા આપ્યા હતા, એમ વૃદ્ધ પુરુષો કહે છે. ઉપર પ્રમાણે શ્રીશાંતિનાથ અને શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામી અશ્વ અને પારેવાનું રક્ષણ કરવાથી પૃથ્વીપર મહાન્ કીર્તિના ભાજન થયા છે. તે વંને પ્રભુ મને પણ શીવ સુખના આપનાર થાઓ.

इत्यन्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ जीवरक्षा
विषये सप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७० ॥

व्याख्यान ७१ मुं.

हवे हिंसानुं कारण प्रमाद छे ते कहे छे.

शरीरी प्रियतां मा वा ध्रुवं हिंसा प्रमादिनः ।

सा प्राणव्यपरोपेऽपि प्रमादरहितस्य न ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ प्राणी मरण पामे अथवा न पामे पण निश्चये प्रमादीने हिंसा लागे छे. अने प्राणनो कदि नाश थाय तोपण प्रमाद रहित एवा पुरुषने हिंसा लागती नथी. ” जो कोइ साधु प्रमादथी एटले उपयोग वगर चाले तो तेने जीवनो बध न थाय ते छतां पण हिंसा लागे छे, अने जे साधु अप्रमादथी एटले उपयोगथी चाले तो तेनाथी कदी जीव बध थइ जाय तोपण तेने भावथी हिंसा लागती नथी. जेम नदी विगेरे उतरतां उपयोगथी चालता साधुने अप्काय जीवनी विराधना तीव्रबंध आपनारी थती नथी, तेम जेम कोइ घांचीनो जीव कोटी पूर्वना आयुष्यवाळो होय ते प्रतिदिन विश्व घाणीओवडे तिल पीछे छे ते आखा जीवितवडे पण तेटला तिल पीलवा समर्थ न थाय के जेटला जीव साधु नदी उतरतां जळना एक बींदुमां-इणे छे. जो ते जळ सेबाळवाळुं होय तो तेमां अनंत जीवनो पण घात थाय छे. पण जो ते मुनि प्रमादी होय तो तेनी हिंसा लागे छे. अन्यथा लागती नथी.

श्रीभगवती सूत्रमां कहुं छे के, केवलज्ञानी पण गमनागमनथी अने नेत्रना लाळन विगेरेथी घणा जीवनो घात करे छे. परंतु मात्र योगवडेज बंध होवाथी ते प्रथम समये बांधे छे; बीजे समये अनुभवे छे (वेदे छे) अने त्रीजे समये निर्जरे छे. कारण के ते अप्रमादी होवाथी तेमने कर्मनो बंध बहु काळनी स्थिति वाळो थतो नथी.

वळी प्रथमांगमां कहुं छे के, कोइ मुनिए अकस्मात् काचुं लुण बहोर्यु होय, ते जो लुण बहोरावनार ग्रहस्थ पाछुं न ले तो मुनिए तेने जळमां घोळीने पी जवुं. तमे करवाथी तेणे श्रीजिनेश्वरनी आज्ञा पाळी माटे ते मने पृथ्वीकाय जीवनी हिंसा न लागे. तेज प्रमाणे ग्रहस्थने पण जिन पूजा विगेरेमां अंतर दयाभाव होवाथी हिंसा लागती नथी.

भाचीन पूय पुरुषोए हिंसाना त्रण प्रकार कहेला छे-स्वरूपहिंसा, हेतुहिंसा अने अनुबंधहिंसा. अंतःकरणमा दयाना परिणाम वर्ततां बाह्यक्रिया करतां जे हिंसा थाय ते स्वरूपहिंसा कहेवाय छे. कृत्यपि विगेरेना हेतु माटे जे हिंसा थाय

છે તે હેતુહિંસા કહેવાય છે. અને અંતઃકરણમાં કલુષિત પરિણામ વર્તતા નિર્દયપણે જે હિંસા કરાય છે તે અનુબંધાહિંસા કહેવાય છે. રાજા યશોધરે માતાના ચચનથી પિષ્ટમય કુકડાની પળ હિંસા કરી તો તેથી તે દુરંત દુઃખ પરંપરાને, પામ્યો હતો. અને બ્રહ્મદત્ત ચક્રી વિગેરેને બાહ્યપણે સ્વરૂપાહિંસાનો અભાવ છતાં પણ અનુબંધ હિંસાના ધ્યાનથી નરકની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. તેનો સંબંધ નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રીબ્રહ્મદત્ત ચક્રીની કથા.

કાંપિલ્યપુર નગરમાં બ્રહ્મા નામના રાજાને ચાર મિત્રો હતા. કાશી દેશનો રાજા કંટક, હસ્તિનાપુરનો અધિપતિ કરેણુ, કોશલ દેશનો સ્વામી દીર્ઘ અને ચંપા નગરીનો નૃપતિ પુષ્પચૂલ. આ ચારે રાજાઓ પરસ્પર સ્નેહથી એક બીજાના રાજ્યમાં એકેક વર્ષ આવીને રહેતા હતા. એક વસતે બીજા ત્રણે બ્રહ્મ રાજાને ત્યાં આવેલા હતા; તેવામાં અકસ્માત્ બ્રહ્મ રાજાને મસ્તકની વેદના ઉત્પન્ન થઈ. ઇટલે બ્રહ્મ રાજાએ તેઓના ઉત્સંગમાં બ્રહ્મદત્ત નામના પોતાના બાલ વયના પુત્રને મૂકીને 'તમારે આ રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવી' એમ કહી તે મૃત્યુ પામ્યો. પછી તેઓ પોતામાંથી દીર્ઘ રાજાને ત્યાં મૂકી પોતપોતાના રાજ્યમાં ચાલ્યા.

દીર્ઘ રાજા ત્યાં રહ્યો સતો બ્રહ્મ રાજાની સ્ત્રી ચૂલ્હાની સાથે આસક્ત થયો. તે તબર જાણી ધનુ નામના મંત્રીએ પોતાના પુત્ર વરધનુને જણાવ્યું કે, આ વૃત્તાંત તું એકાંતમાં જઈને ચૂલ્હાની પુત્ર બ્રહ્મદત્તને જણાવજે. તેણે બ્રહ્મદત્તને જણાવ્યું ઇટલે તે ચતુર કુમાર કોકિલા અને કાગડાને લઈને અંતઃપુરમાં ગયો. ત્યાં તે બન્નેનો સંબંધ કરાવી કાગડાને મારી નાખીને તે બોલ્યો કે, બીજો પણ જે કોઈ આવું કરશે તેને હું આવી રીતે મારી નાખીશ. આ ફકીકતનો સાર સમજીને દીર્ઘ ચૂલ્હાને કહ્યું કે, હું કામ અને તું કોકિલા છું. રાણી બોલી કે-એવી શંકા કરો નહીં. આ બાલક તે આપણો સંબંધ શું જાણે! ફરી વળી એકવાર બ્રહ્મદત્તે પાઢાનો અને હાથિણીનો સંબંધ કરાવી પૂર્વોક્ત વાક્ય કહીને, પાઢાને મારી નાખ્યો. તેથી દીર્ઘ રાજાએ 'આ મારું જાણે છે અને અન્યોક્તિવડે મને શિક્ષા આપે છે.' એવું સમજી રાણીને તે વાત જણાવી. ઇટલે રાણી બોલી કે-ત્યારે આપણે પુત્રને મારી નાખીએ. જો આપણે કુશલ હશું તો ઘણા પુત્રો થશે. દીર્ઘરાજાએ તે સ્વીકાર્યું. પછી દીર્ઘરાજાએ બ્રહ્મદત્તને કોઈ-ઈક સામંતની પુત્રી પરણાવી, અને તેમને સુવાને માટે એક લાલનું ગૃહ કરાવ્યું. આ સ્વર જાણીને વરધનુ મંત્રીએ ગુપ્ત રીતે તે ઘરની નીચેથી નગર બહાર ઉદ્યાન સુધી એક સુરંગા કરાવી. શુભ દિવસે વર વધૂ અને ધનુ કુમારે તે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો ઇટલે રા-

त्रिना बे पोहोर जतां तें गृहने चूलणीए अग्नि लगाड्यो. मंत्रीपुत्र वरधनु थमथीज जाणतो हतो तेथी सुरंगा मार्गे ब्रह्मदत्तने उद्यानमां लइ गयो, अने त्यां सुरंगाना द्वार उपर बे अंश तैयार राखेला हता ते उपर बेसी बळे मित्र देशाटन करवा नीकळी पड्याः

भाग्यवान् ब्रह्मदत्ते पृथ्वीपर भमतां सार्वभौमपदनी संपत्ति प्राप्त करी, अने वरधनुने सेनापतिनी पदवी आपीने दीर्घराजानी उपर मोकल्यो. तेनी पछवाडे पोते आवीने चक्रवर्दे दीर्घराजानुं मस्तक छेदी नाख्युं. पछी तेणे पोताना नगरमां प्रवेश कर्यो. अनुक्रमे ब्रह्मदत्त चक्रीए पटखंड भरतने साध्य कर्यो.

पूर्वे ज्यारे ब्रह्मदत्त एकाकीपणे भमतो हतो त्यारे एक ब्राह्मणे तेने जळ पाखुं हतुं. ते ब्राह्मण ब्रह्मदत्तने चक्रवर्तीपद प्राप्त थएलुं सांभळी त्यां आव्यो. तेणे विचार्युं के, आटला बधा सैन्य वखे ते मने केम ओळखशे, तेथी तेणे एक जीर्ण वस्त्रनो ध्वज करी जीर्ण सुपडुं विगेरे लटकावी जुदुंज रूप बताव्युं. तेवी विलक्षणता जोइ राजाए सेवक मोकलीने तेने बोलाव्यो. पछी तेने ओळखी तेनापर संतुष्ट थइने वरदान मागवा कहुं, एटले अल्प बुद्धिवाळा ब्राह्मणे स्त्रीना वचनथी दररोज अनुक्रमे एकेक गृहे भोजन अने बेसेना मोहोरनी दक्षिणा तेने मळे एवी मागणी करी. राजाए तरतज तेवी मोठवण करावी आपी. एक वखते ते लुब्ध ब्राह्मणे चक्रीने कहुं के, हे राजन्! एकवार तमारा घरनुं भोजन मने करावो. चक्रीए कहुं के, मारुं भोजन तो मनेज जरे तेबुं होख छे. ब्राह्मणे गुस्साथी कहुं के, अरे राजा! शुं तुं कृपण छे के जेथी मने भोजन तारुं पण आपी शकतो नथी. पछी चक्रीए ते ब्राह्मणने कुटुंब सहित पोताने घेर जमाड्यो, जेथी ते आति कामातुर थइ गयो. पछी तेणे रात्रे पोतानी माता बईने विगेरेनी साथे पशुवत् आचरण कर्युं. ज्यारे चक्रीना अन्ननो मद उतरी गयो त्यारे ते लज्जा पामी गयो. पछी तेणे विचार्युं के आनुं अपकृत्य चक्रीएज जाणी बुर्जीने कर्युं छे, माटे तेने शिक्षा करवी. आवा क्रोधथी ते एक वखते ते वनमां फरतो हतो तेवामां कोइ गोवाळ गलोलना प्रयोगथी पिपळाना पानने काणा करतो तेना जोवामां आव्यो. एटले तेने मळी कांड द्रव्य आपी तेनी पासे चक्रवर्तीना बळे नेत्र फोडी नंखाव्या. राजसेवकोए ते गोवाळने पकड्यो अने कहुं के, अरे दुष्ट, आ तें शुं कर्युं? एटले तेणे पेला ब्राह्मणने बताव्यो, तेथी ते ब्राह्मणने कुटुंब सहित मारी नाख्यो. त्यारथी चक्रीने ब्राह्मण जाति उपर रोष चड्यो. तेथी तेणे मंत्रीने आज्ञा करी के, प्रतिदिन अनेक ब्राह्मणोना नेत्रो काडी मारी पासे लाववा. एटले मंत्री तेम करवां लाग्यो. चक्री ते नेत्रोने मर्दन करी खुशी थवा लाग्यो. आ प्रमाणे हमेशा करतां घणा जीवनो बध थतो जोइ मंत्री बीज वगरना बडगुंदानो याळ भरीने राजा पासे मुकवा लाग्यो. अंध चक्री तेने पोताना शत्रुओना नेत्र जाणी क्रोध बुद्धिथी चोळी

નાખવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે સોઠ વર્ષ સુધી કરી રૌદ્ર ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામીને સાતમી નરકે ગયો, કહ્યું છે કે—“વડગુંદાને બ્રાહ્મણના નેત્રની બુદ્ધિએ ચોઢતો છેછો બ્રહ્મદત્ત નામનો ચક્રવર્તી અનુવંધ હિંસાના યોગથી સાતમી નરકે ગયો છે.”

વ્યાખ્યાન ૭૨ મું.

હવે કેટલાએક માણસો બીજા જીવોની હિંસા કરનારા હિંસક જીવોને મારી નાખવામાં ધર્મ માને છે, તેઓને માટે શિક્ષા કહે છે—

—○○○○—

केचिद्वदन्ति हंतव्याः प्राणिनः प्राणिघातिनः ।

हिंस्रस्यैकस्य घाते स्याद्रक्षणं भूयसां किल ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

કેટલાએક કહે છે કે, જે બીજા પ્રાણીઓની હિંસા કરનારા પ્રાણીઓ છે, તેમને મારી નાખવા. કારણ કે તેવા એક હિંસક પ્રાણીના ઘાતથી બીજા જીવોનું રક્ષણ થાય છે. અર્થાત્ જે સર્પ માર્જર વિગેરે હિંસક પ્રાણીઓ છે તેમને મારવામાં દોષ નથી. પણ આ તેમનો વિચાર અયુક્ત છે કારણકે તેઓ વિચાર કરીશું તો આ આર્યક્ષેત્રમાં પણ અહિંસક પ્રાણીઓ ઘણા થોડા મઠી શકશે, તેથી તેવા નિધ્વંસ પરિણામનો ત્યાગ કરવો.

બઠી કોડ કહે છે કે, “નિર્વાહને માટે મત્સ્ય તથા ધાન્ય વિગેરેના ઘણા જીવોને શા માટે હણવા, પણ એક મોટા હાથીને મારવો કે જેથી ઘણા કાઠ સુધી નિર્વાહ ચાલે.” આ પ્રમાણે માનનારાને આર્દ્રકુમારના પ્રવંધદ્વારા શિક્ષામળ દે છે.

આર્દ્રકુમારની કથા.

મગધદેશમાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો. તેમણે એક વખતે પૂર્વજની પ્રીતિ વધારવા માટે પોતાના મંત્રીની સાથે આર્દ્રકુમારને કેટલીક મેટ મોકલી. મંત્રીએ આર્દ્રદેશમાં

જે ત્યાંના રાજાની આગલ મેટ મુકી. પછી પરસ્પર કુશલ વાર્તા પુછી. તે વચ્ચે આર્દ્રકરાજાના પુત્ર આર્દ્રકુમારે શ્રેણિક રાજાના મંત્રીને પુછ્યું કે, તમારા રાજાના કુમારનું નામ શું છે? મંત્રીએ કહ્યું કે, તેમનું નામ અભયકુમાર છે. તે મહા ધર્મજ્ઞ છે, અને પાંચસો મંત્રીઓનો અધિપતિ છે, શું તેમનું નામ તમારા સાંભળવામાં પળ નથી આવ્યું? મંત્રીના આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળી આર્દ્રકુમારે અભયકુમારને માટે મોતી ઝિંગે મોકલાવ્યા. અનુક્રમે મંત્રી રાજગૃહ નગરમાં આવ્યો, અને ત્યાંથી આપેલી મેટ શ્રેણિક રાજાને અને અભયકુમારને આપી. પછી અભયકુમારને કહ્યું કે, આર્દ્રકુમાર તમારી સાથે મૈત્રી કરવા ઇચ્છે છે. તે સાંભળી અભયકુમારે વિચાર્યું કે, એ કોઈ ભવ્ય જીવ વ્રતની વિરાધના કરવાથી અનાર્ય દેશમાં જન્મેલો લાગે છે, કારણ કે અભવ્ય કે દૂરભવ્ય તો મારી સાથે મૈત્રી કરવાને ઇચ્છતાજ નથી. “પ્રાયઃ સમાન ધર્મીઓનેજ પરસ્પર પ્રીતિ થાય છે.” હવે હું તેની ઉપર એક આર્હત્ વિવ મોકલાવું કે જેને જોઈ તે જરૂર પ્રતિવોધ પામશે. આવું વિચારી અભયકુમારે એક પેટીમાં રત્નમય આર્હત્ પ્રતિમા મૂકીને તે મેટ તરીકે મોકલાવી. મંત્રીએ તે પેટી લઈ જઈ આર્દ્રકુમારને એકાંતે આપી અને પ્રણામ કરીને સ્વસ્થાને ગયો. આર્દ્રકુમાર પેટી ઉઘાડી ઇટલે તેની અંદર પ્રતિમા જોઈ વિચારમાં પડ્યો કે, આ તે કેવું આમૂષણ હશે? આ આમૂષણ કંઠે, મસ્તકે કે હૃદયમાં ક્યાં પેહેરાતું હશે? અથવા મેં પૂર્વે આવું કાંઈક જોયું છે. એવો વિચાર કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી તેને જાણ્યું કે અહો, આ ભવથી ત્રીજે મને હું સામાયિક નામે કૌટંબીક હતો. મારે વંધુમતિ નામે સ્ત્રી હતી. મેં વૈરાગ્ય પામી પ્રિયા સહિત દીક્ષા લીધી હતી. એક વચ્ચે સાધ્વીઓના સમૂહમાં મારી સ્વરૂપવતી સ્ત્રીને જોઈને પૂર્વના અનુરાગથી હું તેનો અભિલાષી થયો. મેં તેની આગલ મારો અભિપ્રાય જણાવ્યો. તે સાધ્વીએ જાણ્યું કે, આ સાધુ જરૂર તેના તથા મારા વ્રતનો ભંગ કરશે, તેથી તે અનશન લઈ મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગઈ. પછવાડે હું પણ તેના દુઃખથી અનશન કરી મૃત્યુ પામી દેવતા થયો. દેવલોકનું સુખ ભોગવી ત્યાંથી ચવીને અહિં ઉત્પન્ન થયો છું. મારા ધર્મગુરુ અભયકુમારને ઘન્ય છે, કે જેને દુર રહીને પણ મને પ્રતિવોધ કર્યો.

પછી આર્દ્રકુમારે અભયકુમારના દર્શન કરવાને ઉત્સુક થઈ પોતાના પિતાને કહ્યું કે, પિતાજી, રાજગૃહનગર જોવાની મારી ઇચ્છા છે. તે સાંભળી આર્દ્રકરાજાએ તેને ના પાડીને અટકાવ્યો અને તે નાશી ન જાય તે માટે તેની સંભાળ રાખવા પાંચસો સુભટોને તેની પાસે રાખ્યા. તથાપિ છેવટે આર્દ્રકુમાર સર્વ સુભટોને છેતરી વાહાણમાં બેસી આર્યદેશમાં આવતો રહ્યો, અને તે પ્રત્યેકવુદ્ધ આર્દ્રકુમારે આવેલું આર્હત્વિંચ

અમયકુમાર ઉપર મોકલી આપ્યું. પછી હજુ તારે ભોગ્યકર્મ વાકી છે એમ કહીને દેવતાએ તેને અટકાવ્યો તથાપિ તેણે સાહસથી વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

અન્યદા વિહાર કરતાં કરતાં આર્દ્રમુનિ વસંતપુર નગરના ઉદ્યાનમાં આવેલા કોઈ દેવાલયમાં કાયોત્સર્ગ કરીને રહ્યા. એ અરસામાં વંધુમતીનો જીવ તે નગરવાસી કોઈ શ્રેષ્ઠીને ઘેર શ્રીમતી નામે પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો હતો. તે સસીઓ સાથે એજ ઉદ્યાનમાં રમવાને આવી ચઢી. સર્વ વાલિકાઓ પરસ્પર ઉપહાસ્યમાં કહેવા લાગી કે, સસીઓ, મનગમતા વરને વરો, એટલે વધી ઇચ્છા પ્રમાણે વર ધારવા લાગી. તે વચ્ચે શ્રીમતી વોલી કે, હું તો આ મુનિને વરીશ. તે વચ્ચે આકાશવાણી થઈ કે, ‘મુઘે ! તું યોગ્યવરને વરી છું.’ એમ કહેવા સાથે દેવતાએ ટુંડુભિના નાદપૂર્વક ત્યાં રત્નોની વૃષ્ટિ કરી. તે વચ્ચે ટુંડુભિની ગર્જનાથી ભય પામી શ્રીમતી મુનિને પગે બઢી પડી. આર્દ્રમુનિ અનુકુલ ઉપસર્ગનો સંભવ જાણી ત્યાંથી વીજે ચાલ્યા ગયા. પછી રાજાના પુરુષો તે વૃષ્ટિનું દ્રવ્ય લેવાને આવ્યા. તેમને અટકાવીને દેવતાએ કહ્યું કે, એ દ્રવ્ય તમારું નથી, પણ એ તો શ્રીમતીના વિવાહને માટે આપ્યું છે. પછી તેના પિતાએ તે ગ્રહણ કર્યું. શ્રીમતીએ તે મુનિનેજ વરવાનો પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. પિતાએ પુત્રીને કહ્યું કે, વત્સે ! અમરની જેમ ભમતા એ મુનિ તને શી રીતે મલ્લશે ? અને કદિ મલ્લશે તોપણ ઘણા મુનિઓમાં આ તેજ છે એમ તારાથી કેમ ઓઢાશશે ? માટે હવે વીજા વરને વરવું કબુલ કર. શ્રીમતી વોલી—પિતાજી ! આમ વોલવું યુક્ત નથી. નીતિમાં કહ્યું છે કે,

સકૃજ્જલપંતિ ભૂપાલાઃ, સકૃદ્વદંતિ સજ્જનાઃ ।

સકૃત્ કન્યા પ્રદીયંતે, ત્રીણ્યેતાનિ સકૃત્સકૃત્ ॥

“ રાજાઓ એકવારજ વોલે, સજ્જનો એકવારજ વદે અને કન્યા એકવારજ અપાય, આ ત્રણ વાનાં એકજવાર થાય છે. ” વહી આપે કેમ ઓઢાશશે એમ કહ્યું, પણ હું તેના ચરણના ચિન્હ ઉપરથી તેમને ઓઢાશી કાઢીશ.

પિતાની આજ્ઞાથી શ્રીમતીએ ત્યારથી નિત્ય મુનિઓને દાન આપવા માંડ્યું. વાર વર્ષ વીત્યા પછી તે મુનિ ફરીને અકસ્માત્ ત્યાં આવી ચઢ્યા. ચરણના ચિન્હ ઉપરથી તેમને ઓઢાશી શ્રીમતી વોલી કે, હે સ્વામી, તે વચ્ચે તો મને ક્રૂરની જેમ છોડીને નાશી ગયા હતા, પણ હવે ક્યાં જશો ? પછી આર્દ્રમુનિ પેલી આકાશવાણી સંભારી શ્રીમતીને પરણ્યા. અનુક્રમે તેમને એક પુત્ર થયો, તે મોટો થયો એટલે આર્દ્ર કુમારે શ્રીમતીને કહ્યું કે, મદ્રે, તમારો પુત્ર મોટો થયો છે, માટે હવે હું દીક્ષા લઈશ. તે સાંભળી શ્રીમતી રેંટીઆની ત્રાક લઈને રૂ કાંતવા વેઠી. મોટા થયેલા પુત્રે માતાને

પુછ્યું કે, માતા ! તમે રેંટીઆની ત્રાક કેમ લીધી ? શ્રીમતી બોલી, પુત્ર ! જ્યારે તારા પિતા તપસ્યા કરવા જશે, અર્થાત્ દીક્ષા લેશે તો પછી મારે ત્રાકનુંજ શરણ છે, ઇટલે કે રેંટીઓ કાંતિનેજ પેટ ભરવું પડશે. પુત્ર બોલ્યો—માતા, હું મારા પિતાને બાંધી રાખીશ, જવા નહીં દઈ. પછી પુત્રે ત્રાકના સૂત્રથી પોતાના પિતાના પગને વીંટવા માંડ્યા અને કહ્યું, પિતાજી ! મેં તમને બાંધી લીધા, હવે ક્યાં જશો ? આવું પુત્રનું આચરણ જોઈ આર્દ્રકુમારે પોતાના પગને વીંટીલા સૂત્રના તંતુની સંખ્યા કરી, ત્યારે તે બાર વીંટા થયા. તે પ્રમાણે પોતે બાર વર્ષ સુધી ઘેર રહ્યા. જ્યારે અવધિ પૂર્ણ થયો ઇટલે તે દીક્ષા લઈ પવનની જેમ અપ્રતિવદ્ધપણે પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

આ અરસામાં તેના પિતાએ રક્ષાને માટે મુકેલા સુભટો કુમારને શોધતા હતા, તેઓ ચોરી કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા. દૈવયોગે માર્ગમાં આર્દ્રમુનિ તેમને મળ્યા. તેમને ધર્મોપદેશ કર્યો ઇટલે પ્રતિબોધ પામી તે સર્વેએ દીક્ષા લીધી. તેમને સાથે લઈ આર્દ્રકુમાર મુનિ શ્રીવીર પ્રભુને વાંદવા માટે ચાલ્યા, માર્ગમાં ગો શાળો મળ્યો, તે બોલ્યો કે—ઈ મુનિ ! તમે વૃથા તપ કરી કષ્ટ સહન કરો છો, શુભ અશુભનું કારણ તો દૈવજ છે, તે સર્વત્ર પ્રમાણ છે. કહ્યું છે કે,

ઉપક્રમશતૈઃ પ્રાણો, યન્ન સાધયિતું ક્ષમઃ ।

દૃશ્યતે જાયમાનં, તલ્લીલયા નીયતેર્વલાત્ ॥

“ સેંકડો યત્ન કરવાથી પણ પ્રાણી જે સાધ્ય કરવા સમર્થ થતો નથી, તે દૈવના વલ્લથી એક રમત માત્રમાં સાધ્ય થઈ જાય છે. ” આર્દ્રકુમાર મુનિ બોલ્યા કે, આ કહેવું ઘટતું નથી. પ્રારબ્ધ-કર્મ અને ઉદ્યોગ બંનેના મળવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે. “જેમ કર્મ-પ્રારબ્ધથી થાલીમાં ભોજન પ્રાપ્ત થયું, પણ જ્યાંસુધી હાથ મુખ તરફ લઈ જાય નહીં ત્યાંસુધી તે મુખમાં પેસે નહીં. ” ઇત્યાદિ અનેક દૃષ્ટાંતો આપી ગોશાળાને નિરુત્તર કરી દીધો.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં આર્દ્રમુનિ હસ્તિતાપસોને આશ્રમે આવ્યા. તે તાપસો કાયમ હાથીને મારીને તેનું માંસજ ખાતા હતા. તેઓ એમ માનતા કે, અનાજ વિગેરેથી નિર્વાહ કરતાં અગ્નિકાય, વનસ્પતિકાય વિગેરેના ઘણા જીવોને મારવા પડે છે, તેથી ઘણું પાપ લાગે, માટે એક મોટો જીવ મારવાથી ઘણા વલત સુધી નિર્વાહ ચાલે ને પાપ થોડું લાગે. જ્યારે આર્દ્રમુનિ ત્યાં આવ્યા ત્યારે તેમણે એક હાથીને પકડીને બાંધેલો હતો. આ મુનિને જોઈ તે હાથી લઘુકર્મી હોવાથી खीलानે ઉલેડી મુનિના ચરણ પાસે આવ્યો અને મુનિને ભક્તિથી પ્રણામ કર્યો. મુનિના અતિશય જોઈ અને દેશના સાધ-લીને તે તાપસો પ્રતિબોધ પામ્યા અને તેમણે જૈનવાણીનો સ્વીકાર કર્યો. પછી આર્દ્રમુનિએ તેમને દીક્ષા આપી. ત્યાંથી સર્વ પરિવાર સહિત તે વીરમધુની

પાસે આવ્યા. તે વચ્ચે અભયકુમાર સહિત શ્રેણિકરાજા સમોસરણમાં આવ્યા હતા. તેમણે આર્દ્રકુમાર મુનિને હસ્તિ છોડાવવાનો વૃત્તાંત પૂછ્યો, ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે, હે રાજન્! હાથીને વંધનથી છોડાવવો તે કાંઈ દુષ્કર નથી, પણ સૂત્રના તંતુપાસમાંથી છુટા થવું તે દુષ્કર છે. શ્રેણિકે સૂત્રતંતુ વિષે વધારે હકીકત પૂછી એટલે આર્દ્રકુમારે પોતાની વધી વાર્તા કહી સંભળાવી, અને અભયકુમારની પ્રશંસા કરીને તેને ધર્માશીષ આપી. પછી આર્દ્રમુનિ સર્વ પાપને આઠોડ પડિકમી, કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા.

ઉપર પ્રમાણે આર્દ્રકુમાર મુનિનાં વચનથી જેમ હસ્તિતાપસોએ હિસા છોડી દીધી, તેમ તેમનું ચરિત્ર સાંભળીને પ્રાજ્ઞ પુરુષોએ હમેશાં દયા ધર્મનો પક્ષ કરવો.

વ્યાખ્યાન ૭૩ મું.

હવે મુનિ તથા ગૃહસ્થોને જે હિંસાનાં સ્થાન વર્જવા યોગ્ય છે તે કહે છે.

मुखरंभ्रमनाच्छाद्य, भणनीयं न कर्हिचित् ।

निमित्तं च विकालानां, न वाच्यं कस्यचित्पुरः ॥ १ ॥

उच्चैः स्वरैः निशित्थेन, पाठो वर्ज्य सुबुद्धिभिः ।

हिंसास्थानान्यनेकानि, इत्थं ज्ञात्वा त्यजेद्बुधः ॥ २ ॥

વ્યાખ્યા.

“મુખનું છિદ્ર ઢાંક્યા વગર ક્યારે પણ ભણવું નહીં અને કોઈની આગલ અનાગત કાલના (ભવિષ્યના) ફલાદેશ કહેવા નહીં. વઠ્ઠી બુદ્ધિમાને પાછલી રાત્રે ઝંચે સ્વરે ભણવું નહીં. આ પ્રમાણે અનેક હિંસાના સ્થાન છે, તેને જાણીને પ્રાજ્ઞ પુરુષે ત્યજી દેવા.” પ્રથમ કહ્યું કે, મુખછિદ્રને વસ્ત્રાદિકથી આચ્છાદન કર્યા શિવાય ભણવું નહીં, તેનું કારણ એ છે કે, તેમ ભણવાથી વાયુકાય જીવોની હિંસા થાય છે. મહાભારતમાં

कहुं छे के, “मुखवस्त्रिका छे ते मुखना निश्वासने रोकनारी छे, ते जीवोनी दयाने माटे रखाय छे.” ते विषे अन्य मतमां कहे छे के, “हे ब्रह्मन्, अणुमात्र पण अक्षर बोलतां नासिका विगेरेमांथी नीकळता एक श्वासवडे सैकडो सूक्ष्म जंतुओ हणाय छे.” ते विषे पूर्वाचार्यो कहे छे के, “चार स्पर्शवाळा भाषा वर्णगाना पुद्गलो श्वासोश्वासना आठ स्पर्शवाळा पुद्गलोमां मळी जवार्थी आठ स्पर्शवाळा वायुकाय जीवोने हणे छे.” वळी कोइनी आगळ ज्योतिष विगेरे उपरथी भविष्य कहेवुं नहीं. ते विषे कहुं छे के, “जे मुनिओ ज्योतिष निमित्तादिवडे भविष्यना अक्षरो कहे, अथवा कौतुक इंद्रजाल विगेरे चमत्कार बतावे, वळी भूतिकर्म विगेरे करे, तेम करवाने प्रेरे अथवा तेम करनारनी अनुमोदना करे तो ते मुनिना तपनो क्षय थाय छे.” ते विषे एक क्षत्रियनो प्रबंध छे.

क्षत्रिय प्रबंध.

क्षितिप्रतिष्ठितनगरमां एक प्रोषितभर्तृका* क्षत्रियाणी हती. तेने घेर एक मुनि कोइ कोइ वखत आहार लेवाने आवता हता. एक वखते ते क्षत्रियाणीए मुनिने पुछ्युं के, मुनिराज, मारो स्वामी क्यारे आवशे ? मुनि बोल्या नहीं. पण तेणीए घणो आग्रह कयों त्यारे मुनिए विचार्या बगर कही दीधुं के, आजथी पांचमे दिवसे आवशे. दैवयोगे पांचमे दिवसे ते क्षत्रिय आव्यो एटले मुनिनुं वचन सत्य थयुं. ते दिवसे मुनि आहार लेवाने तेने घेर आव्या. एटले पेली क्षत्रियाणीने अने मुनिने सामसामुं हास्य आव्युं. ते जोइ क्षत्रियने शंका आवी, तेथी हाथमां खड्ग लइने उभो थयो अने मुनिने हास्य थवानुं कारण पूछ्युं. त्यारे मुनिए जे यथार्थ इतुं, ते कही आप्युं. एटले क्षत्रिए परिक्षा करवा माटे मुनिने पूछ्युं के, आ घोडी सगर्भा छे तेने शुं अवतरशे ? मुनिए कहुं-बछेरी आवशे. तेथी तत्काळ ते क्षत्रिए खड्गथी ते घोडीनुं ऊदर विदार्युं, तेमां वछेरी जोइने ते शंका रहित थयो. आ हिंसाकृत्य जोइ मुनिए तत्काळ अनशन कर्युं. पेला क्षत्रिये मुनिने खमाव्या. मुनि काल करीने स्वर्गे गया. इति क्षत्रिय प्रबंध.

वळी रात्रे मोटे स्वरे पाठ करवो त्यजी देवो. जो कदि कांइ काम पडे तो मंदस्वरथीज बोलवुं. खुंखारो के होंकारो पण रात्रे करवो नहीं. जो रात्रे तेम करे तो घरमां रहेला घरोळी विगेरे हिसक जीवो जाग्रत थइ मक्षिका विगेरेना भक्षणनो आरंभ करे अने पडखे पाडोशीओ होय ते जागी पोतपोताना आरंभ करवामां प्रवर्त्ते. तेमज रसोइ करनारा, घांची, जार, तस्कर, खेडुत, कोलुकार, घंटी फेरवनार, चर-खावाळा, धोबी अने मच्छीमार विगेरे पण परंपराए पोतपोताना कुब्यापारमां प्रवर्त्ते.

* जेनो स्वामी परदेश गएलो छे एवी.

તે વિપે શ્રીવીર ભગવંતે જયંતીના પ્રશ્નોત્તરમાં કહ્યું છે કે, ‘ અધર્મી પુરુષે સુતાજ મલા અને ધર્મી પુરુષો જાગતા મલા ’ આ વિપે નીચે પ્રમાણે એક પ્રવંધ વૃદ્ધોના મુલકથી સાંભળેલો છે.

મચ્છીમાર ચોરની કથા.

કોઈ સાધુ રાત્રે પોતાના શિષ્યોને પૂર્વગત વાચના આપતા હતા. તે પ્રસંગમાં એક વખતે તેમણે પોતાના શિષ્યને અમુક ચૂર્ણ ઔષધિ વિગેરેના પ્રયોગથી સમુદ્ધિમ મત્સ્યાદિક જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે એમ કહ્યું. તે વાત ત્યાંથી ચાલ્યા જતા એક ચોરી કરવા નીકળેલા મચ્છીમારે સાંભળી, અને તે ચૂર્ણનો પ્રયોગ મનમાં ધારી લઈને તે ઘેર ગયો. પછી તેણે તે પ્રમાણે કર્યું એટલે ઘણાં મત્સ્યોની ઉત્પત્તિ થઈ, તેથી હર્ષ પામીને તે માછી નિત્યે તેજ પ્રયોગથી પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવા લાગ્યો. એવી રીતે કરતાં ઘણો કાલ ચાલ્યો ગયો. એક વખતે તે વિદ્યાચોર માછી તે મુનિની પાસે આવ્યો, અને મુનિને નમસ્કાર કરીને બોલ્યો કે—હે સ્વામી, તમારા પ્રસાદથી હું સહકુટુંબ સુખે જીવું છું અને તે રીતે દુકાલ વિગેરે સંકટના વખતમાં અનેક જીવોનો ઉપકાર થશે. મુનિ બોલ્યા—કેવી રીતે ? ચોરે કહ્યું કે—પૂર્વે તમે રાત્રે શિષ્યોની આગળ ચૂર્ણ પ્રયોગથી જીવોત્પત્તિ કહી હતી, તે મારા સાંભળવામાં આવી હતી, ત્યારથી તે પ્રયોગવડે હું સુખે જીવું છું. તે સાંભળી મુનિ મનમાં પોતાના પ્રમાદદોષની નિંદા કરતા સતા પરંપરાએ અત્યંત પાપની વૃદ્ધિ થવાનો નિશ્ચય જણાવાથી તે મચ્છીમાર પ્રત્યે બોલ્યા કે—હું તને વીજો તેથી પણ શ્રેષ્ઠ ઉપાય વતાવું તે સાંભલ. “ અમુક અમુક દ્રવ્યનો યોગ મેલવી, એકાંતે ઓરડામાં બેસી, તેના કમાડ વંધ કરી, મધ્ય ભાગે રાખેલા જલ વિગેરેમાં તે ચૂર્ણ નાખવું એટલે સુવર્ણ સરસા વર્ણવાળા મત્સ્યો ઉત્પન્ન થશે. તેનું ભક્ષણ કરવાથી તારું શરીર પણ પુષ્ટ થશે.” તે સાંભળી તે માછી પોતાને ઘેર ગયો, અને ગુરુના કહેવા પ્રમાણે ચૂર્ણ તૈયાર કરી ઓરડામાં પેઠો. પછી તેનો પ્રયોગ કરતાં તેમાંથી એક વ્યાગ્ર ઉત્પન્ન થયો. તે તેનું ભક્ષણ કરી ગયો, જેથી તે પાપી મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો અને મુનિ તે પાપની આલોચના કરી સ્વર્ગે ગયા. માટે રાત્રે ઝંચા સ્વરથી પઠન પાઠન ન કરવું, એ આ ઉપદેશનો સાર છે.

આ વિપે વીજું પણ એક દૃષ્ટાંત છે તે નીચે પ્રમાણે—

કોઈએક શ્રાવક રાત્રિને છેલ્લે પોહોરે ઝંચેસ્વરે આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) મળવા લાગ્યો. તે નજીક રહેલા પાડોશીની સ્ત્રીએ સાંભળ્યું, તેથી થોડી રાત્રિ શેષ હશે એવું જાણી તે ઊઠી અને અનાજ દલ્લવાનો સમય જાણી દલ્લવા બેઠી. તેવામાં ઘંટીના ગાળામાં રહેલો એક સર્પ કચરાઈ ગયો. તેનું વિષ સર્વ લોટમાં પ્રસરી ગયું. તે લો-

૧ ચૌદ પૂર્વોમાં રહેલી.

ટના રોટલા સ્વાવાથી તેના સર્વ સ્વજન મૃત્યુ પામી ગયા. પેલા શ્રાવકે જ્ઞાની પાસેથી તે પાપની શુદ્ધિ જાણી તે પ્રમાણે આલોચના કરી અને મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયો.

આ પ્રમાણે હિંસા થવાના અનેક પ્રકારો છે તે જિનેંદ્ર કથિત શાસ્ત્રોથી તથા પોતાની બુદ્ધિથી જાણીને જે સુજ્ઞ પુરુષો તેનો ત્યાગ કરે છે તે સાશ્વત સુખવાળી મોક્ષ લક્ષ્મીને પામે છે.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहव्याख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ जीवदयाविषये त्रिसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७३ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૪ મું.

હવે હિંસા અને અહિંસાનું ફલ દર્શાવે છે.

હિંસા નિરંતરં દુઃખ, મહિંસા તુ પરં સુખમ્ ।

જાતા દદાત્યહો સૂરચંદ્રયોરિવ તદ્યથા ॥ ૧ ॥

“હિંસા હમેશાં દુઃખ આપે છે અને અહિંસા પરમ સુખ આપે છે. તે વિષે સૂર ચંદ્રનું દર્શાવે છે.” તે આ પ્રમાણે:—

સૂર અને ચંદ્રકુમારની કથા.

જયપુર નામના નગરને વિપે શાંત્રુંજય નામે રાજા હતો. તેને સૂર અને ચંદ્ર નામે બે પુત્રો હતા. પિતાએ જ્યેષ્ઠ કુમાર સૂરને યુવરાજપદ આપ્યું તેથી પોતાને અપમાન થયું જાણી ચંદ્રકુમાર નગર બહાર નીકળી વિદેશમાં ફરવા લાગ્યો. એક વસ્તે તેણે કોડ મુનિના મુલથી નીચેના બે શ્લોક સાંભળ્યા—

સાપરાધા ઇતિ પ્રાયો ગેહિભિઃ પુણ્યદેહિભિઃ ।

ન હંતવ્યાસ્ત્રસાસ્તાવત્કિ પુનસ્તે નિરાગસઃ ॥ ૧ ॥

મીનાનાં વધપ્રારંભે છેદઃ સ્વાંગુલિનોઽભવત્ ।

ત્યક્ત્વ શસ્ત્રેણ હિંસાં ચ જાતો ધીવરધીધનઃ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ:—“પવિત્ર દેહવાળા ગૃહસ્થે અપરાધી એવા પણ ત્રસ જીવોને હણવા નહીં તો નિરપરાધી જીવોને તો કેમજ હણવા. કોઈ બુદ્ધિમાન્ ધીમરે મત્સ્યનો વધ

કરતાં પોતાની અંગુલીનો છેદ થયો તે ઉપરથી શસ્ત્રવડે હિંસા કરવીજ છોડી દીધી.” તે કથા આ પ્રમાણે છે:—

“પૃથ્વીપુર નગરમાં એક ઢીમર રહેતો હતો, તે મત્સ્ય મારવાને ઇચ્છતો નહોતો, તથાપિ તેના સ્વજન વર્ગે તેને જાલ વિગેરે આપીને મત્સ્ય મારવા વલાત્કારે મોકલ્યો. તે જાલમાં મત્સ્યો લઇને આવ્યો. સ્વજનોએ તેને મત્સ્ય ચીરવાને તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર આપ્યું. તે શસ્ત્રથી મત્સ્યોનો વધ કરતાં તેની આંગળી કપાઈ ગઈ. તેની વેદનાથી પરાભવ પામતા તેણે ચિતવ્યું કે, “ હિંસાપ્રિય જીવોને ધિક્કાર છે. કોઈને ‘ મરી જા ’ એવું કહેતાં પણ દુઃખ લાગે છે તો હિંસા કરતાં કેમ ન લાગે !

એ વચ્ચે કોઈ ગુરુ શિષ્ય નગરમાંથી વહાર ઠલે જતાં તે સ્થાનેથી નિકળ્યા. તેમણે હાથમાં શસ્ત્રવાળા પેલા માછીને જોયો. તે જોઈ શિષ્યે ગુરુને કહ્યું કે, હે ભગવન્, આવા પાપી જીવો તો કોઈ રીતે પણ તરે એમ લાગતું નથી. ગુરુ બોલ્યા—વત્સ, જિનેન્દ્ર શાસનમાં એવો એકાંત કદાચ નથી. કારણ કે, અનેક ભંવોમાં સંચય કરેલા કર્મોને સદ્ભાવ અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન સહિત શુભ પરિણામવડે પ્રાણી ક્ષણવારમાં નાશ પમાડે છે. તે વિષે કહ્યું છે કે,—

જં જં સમયં જીવો, આવસ્સઈ જેણ જેણ ભાવેણ ॥

સો તંમિ તંમિ સમયે, સુહાસુહં વંધણ કમ્મં ॥

માત્રાર્થ:—“જે જે સમયે જીવ જે જે ભાવમાં પ્રવર્તે છે, તે સમયે તેવા તેવા શુભાશુભ કર્મ વાંધે છે.” આ પ્રમાણે કહી શિષ્યને નિરુત્તર કરીને ગુરુએ ઝંચેસ્વરે આ પ્રમાણે એક પદ કહ્યું કે—“જીવિવહો મહાપાવો” આ પ્રમાણે કહી ગુરુ આગલ ગયા. તે સાંભળી ઢીમરે તે પદ યાદ કરીને ચિતવ્યું કે, “આજથી મારે કોઈ જીવનો વધ કરવો નહીં”—આવું ધ્યાન કરતાં તેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી પોતે પૂર્વે ચારિત્રની વિરાધના કરેલી તેનું ફલ આ નીચ કુલમાં જન્મ વિગેરે માની તે દીક્ષા લેવામાં ઉત્સુક થયો અને અંતે શુદ્ધ ધ્યાનથી તત્કાલ કેવલજ્ઞાન પામ્યો. સાનિધ્યમાં રહેલા દેવતાઓએ તેનો મહોત્સવ કર્યો. ‘દેવ દુંદુભિનો’ શબ્દ સાંભળી પેલા શિષ્યે ગુરુને પુછ્યું કે, આ શેનો શબ્દ છે? ગુરુ બોલ્યા—“વત્સ! જો, તે ઢીમરને મહાજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેનો દેવો મહોત્સવ કરે છે તે સંબંધી દુંદુભીનો નાદ છે. હવે તું ત્યાં જઈ તેમને મારા ભવ વિષે પુછ.” પછી શિષ્ય શંકા અને વિસ્મય ધરતો સતો ત્યાં ગયો. ત્યારે જ્ઞાની બોલ્યા કે—“અરે મુનિ! શું વિચારે છે, હું તેજ ઢીમર છું, અને દ્રવ્ય ભાવ હિંસાના ત્યાગથી મને આ ફલ પ્રાપ્ત થયું છે. હવે તું જે પુછવા આવ્યો છે તેનો ઉત્તર સાંભલ—તું જે વૃક્ષ*

* તે વૃક્ષ આંવલીનું હતું.

જીવે ઉમ્મો છે તેના પત્ર જેટલા તારા ગુરુને ભવ છે, અને તું આ ભવમાં જ સિદ્ધિને પામનાર છે." તે સાંભળી શિષ્યે ગુરુની પાસે જઈને તે વાત કહી, તે સાંભળી ગુરુ નૃત્ય કરી હર્ષ પામતા સતા બોલ્યા કે, અહો આટલા ગણત્રી થઈ શકે તેટલા ભવે જ મને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે ! સ્વેચ્છા હું ધન્ય છું અને તે જ્ઞાનીનું વાક્ય સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહી તેમણે ત્યાંથી આગળ વિહાર કર્યો. પૂર્વોક્ત માછી હિંસાને છોડી ક્ષણમાં ચરમજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયો. તેથી જ સર્વ વ્રતમાં અહિંસાવ્રતને મુખ્ય કહેલું છે. તે સત્ય જ છે અને તેના ગુણ વચન દ્વારા કહી શકાય તેમ નથી. આ પ્રમાણે ગુરુએ કહેલી દેશના સાંભળી ચંદ્રકુમારે અપરાધી જીવની હિંસાનો પળ ત્યાગ કર્યો. માત્ર તેનો રાજાના આદેશથી ભંગ ન થાય એટલી છુટ રાખી. આ પ્રમાણે વ્રત ગ્રહણ કરી તેણે તે નગરના રાજાની સેવા કરવા માંડી. એક વખતે વનમાં રાજાના સુમટોએ કોઈ ચોરને પકડ્યો. રાજાએ ચંદ્રકુમારને કહ્યું કે, હે ચંદ્રકુમાર, તું આ ઉગ્ર ચોરને મારી નાખ. તે વખતે ચંદ્રે પોતાને યુદ્ધ શિવાય કોઈપણ પ્રાણીને મારવાનો નિયમ જણાવ્યો. તેથી હર્ષ પામી રાજાએ તેને પોતાનો અંગરક્ષક (હજુરી) કર્યો અને અનુક્રમે એક દેશનો સ્વામી બનાવ્યો.

અહીં ચંદ્રકુમારના મોટા ભાઈ સૂરકુમારે યુવરાજ પદવીથી પણ અસંતુષ્ટ થઈ પરાઈમુખ થઈને સુતેલા પિતાની ઉપર રાત્રે શસ્ત્રનો પ્રહાર કર્યો. રાજાનો ઘાત કરીને ભાગતાં તેને રાણીએ જોયો, તેથી ' આ રાજઘાતક ચાલ્યો જાય છે માટે તેને પકડો ' એવો ત્યાં કોલાહલ થઈ પડ્યો. ઘાયલ થયેલો રાજા પોતાના પુત્રને ઓઢસીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે:—

સૌરભ્યાય ભવંત્યેકે, ચંદના ઇવ નંદનઃ ।

કુલોચ્છેદે ભવંત્યન્યે, વાલકા ઇવ બાલકાઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“ કેટલાએક પુત્રો ચંદનના વૃક્ષની જેમ સુગંધને માટે થાય છે અને કેટલાએક પુત્રો વાળાની જેમ કુલના ઉચ્છેદને માટે થાય છે. ”

આ પ્રમાણે વિચારીને રાજાએ સૂરકુમારને દેશપાર કર્યો અને ચંદ્રકુમારને ધોલાવી રાજ્યઉપર બેસાર્યો.

શસ્ત્રના ઘાની પીડાથી સૂરકુમાર ઉપર રૌદ્ર ધ્યાન કરતો રાજા મૃત્યુ પામીને ચિત્તો થયો. સૂરકુમાર ફરતો ફરતો તે વનમાં આવ્યો. પૂર્વના વૈરથી ચિત્તાણે તેને મારી નાખ્યો. પછી તે ભિલ્લ થયો. તેજ વનમાં શીકાર કરતાં તે ભિલ્લને ચિત્તાણે પુનઃ મારી નાખ્યો. તેના સગાસંબંધીઓએ મઠીને ચિત્તાણે પણ મારી નાખ્યો. પછી બંને ડુક્કર થયા. પરસ્પર વૈર રાખતાં તે બંનેને પારધીએ હાણી નાખ્યા. મરીને બંને ગર્જેન્દ્ર થયા. કોઈએ તેઓને પકડીને ચંદ્રરાજાને અર્પણ કર્યા. ચંદ્રરાજાની આગળ પણ તે બંને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. રાજાએ સુદર્શન કેવલીને તેમના વૈરનું કારણ પૂછ્યું. એટલે કેવલી

ભગવંતે તેમને વૈર થવાનું પૂર્વોક્ત કારણ કહ્યું. તે સાંભળી ચંદ્રરાજાએ ચિંતવ્યું કે, અહો વિચિત્ર કર્મરૂપ નટે ભજવેલું આ ભવનાટક કેવું છે, જેમાં રંક રાજા થાય, અને રાજા રંક થાય. અઢાર સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવતા' પણ ક્ષણમાં સ્વર કે શ્વાન બને છે. મહા મોહરૂપ નિદ્રાવાળા પાણીઓ જેનો આશ્રય કરવાથી સંસાર રૂપ કૂવામાં પડેછે અને સદ્ગતિના માર્ગને જોતા નથી તેનું કારણ મિથ્યાત્વરૂપ ગાઢ અંધકાર જ છે. આવા પ્રકારના ઉત્તમ ચિત્તવનથી ચૈરાગ્ય પામી પોતાના પુત્રને રાજ્યે વેસાડી ચંદ્રરાજાએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી તે રાજર્ષિ એકાવતારી દેવપણાને પામ્યા. પેલા વંને હાથી મરીને પહેલી નરકે ગયા.

“ જેમને ગૃહસ્થપણામાં દેશથી પણ આદ્યવ્રત ઉત્કૃષ્ટપ્રણામે અંગીકાર કરીને પાલ્યું તેવા સર્વ જીવની દયામાં તત્પર ચંદ્રકુમાર નામે રાજર્ષિ અનુક્રમે મોક્ષસુખને પામ્યા.”

स्थंभ ६ ठो.

व्याख्यान ७५ मुं.

हवे मृषावाद नामे बीजुं व्रत कहे छे.

सूक्ष्मबादरभेदाभ्यां, मृषावादं द्विधा स्मृतम् ।

तीव्रसंकल्पजं स्थूलं, सूक्ष्मं हास्यादिसंभवम् ॥ १ ॥

व्याख्या.

मृषावाद नामे बीजुं व्रत सूक्ष्म अने वादर एवा वे भेदवाळुं छे. तेमां जे तीव्र संकल्पथी थाय ते स्थूल (वादर) अने हास्य विगेरेथी थाय ते सूक्ष्म. तेमां श्रावक-ने सूक्ष्म मृषावादने विषे यतना करवी अने स्थूलनो तो अवश्य करीने त्यागज करवो. कारण के, ते लोकमां पण अपकीर्ति विगेरेनोहेतु छे. स्थूल मृषावाद कन्या विगेरे संबंधी असत्यने कहे छे. बीजुं जे अणुव्रत छे तेमां क्यारे पण असत्य बोलवुं नही. तेमां पण विशेषे करीने पृथ्वी, कन्या, गाय, धननी स्थापण अने साक्षीमांतो असत्य बोलवुंज नही. ते विषे कह्युं छे, “ कन्या, गाय, ने भूमिसंबंधी असत्य, कोइनी थापण ओलववी ते अने खोटी साक्षी पूरवी ते—ए पांच स्थूल असत्य कहेवाय छे. ” तेमां कन्यासंबंधी असत्य आ प्रकारे के, जे विषकन्या न होय तेने द्वेषने लीधे आ विषकन्या छे, एम कहेवुं. बली दुःशीला होय तेने रागवडे सुशीला कहेवी, इत्यादि कन्यासंबंधी अलीक असत्य कहेवाय छे. तेमां उपलक्षणथी दासदासी विगेरे सर्व द्वीपदसंबंधी असत्यनो समावेश करवो. हवे गायसंबंधी असत्य आ रीते के, अल्पदुधवाळीने घणा दुधवाळी कहेवी, घणा दुधवाळीने अल्प दुधवाळी कहेवी ते. आ उपरथी बीजा सर्व चतुष्पद विषे जाणी लेवुं. भूमिसंबंधी असत्य आ रीते के, पारकी भूमिने पोतानी कहेवी, उखर (खारवाळुं) क्षेत्र होय तेने उखर वगरनुं कहेवुं. ए भूमिसंबंधी असत्य. तेमां सर्व घर, हाट, मकान विगेरे अपद पदार्थोनुं ग्रहण करवुं. अहिं शिष्य शंका करे छे के, उपलक्षणथी आप बीजा द्वीपद, चतुष्पद ने अपद पदार्थोनुं ग्रहण करवानुं कहोछो तो मुख्य वृत्तिएज ते त्रण विषय असत्यना केम न गणाव्या ? गुरु उत्तर आपे छे के—कन्या विगेरे असत्य लोकमां पण विशेषे निंदनीक छे. बली कन्यादि असत्यथी भोगांतराय द्वेषवृद्धि विगेरे दोषो स्फुट रीते जणाय छे.

વઢી કોઈ સુવર્ણ વિગેરેની થાપણ મુકેલી હોય તે ઓલ્લવવાથી મહાપાપ લાગે છે. જો કે, થાપણ ઓલ્લવવાનો અદત્તાદાનમાં સમાવેશ થાય છે પણ તેમાં 'તેં મુકીજ નથી' એમ ના પાડવી પડે છે તેથી વચનની પ્રાધાન્યતા છે તેથી તેને મૃષા-વાદમાં ગણેલ છે.

પાંચમો ભેદ જે કૂટ સાક્ષી છે તે લેણ દેણ વિગેરેમાં જે સ્વરો સાક્ષી હોય તે લાંચ કે દ્વેષ ભાવથી સ્વોટી સાક્ષી પૂરે તેને ઘણું પાપ લાગે છે, અને તેથી વસુરાજાની પેટે વંને ભવમાં અનર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ વસુરાજાને માત્ર અજ્ઞ શબ્દના અર્થની સાક્ષીમાં કૂટસાક્ષી દોષ લાગ્યો હતો, તે કથા આ પ્રમાણે:—

વસુરાજાની કથા.

શુક્તિમતી નગરીમાં ક્ષીરકદંબક નામે એક ઉપાધ્યાય રહેતો હતો. તેની પાસે તે ઉપાધ્યાયનો પુત્ર પર્વત, રાજાનો પુત્ર વસુ અને એક બ્રાહ્મણનો પુત્ર નારદ, એ ત્રણ જણ સાથે મળતા હતા. એક વખતે તેઓ ઘરની અગાશી ઉપર મળતાં મળતાં થાકી જઈને સુઈ ગયા હતા, તેવામાં કોઈ એ ચારણમુનિ આકાશે જતાં તેમને દેખીને બોલ્યા કે, આ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓમાં એક સ્વર્ગગામી છે અને એ નરકગામી છે. આ વચન ઉપાધ્યાયના સાંભળવામાં આવ્યું તેથી પાઠકે તેમની પરીક્ષાને માટે પ્રાતઃકાળે એક એક પિંછનો કુકડો તે ત્રણેને આપીને કહ્યું કે, હે વત્સો, જ્યાં કોઈ જુવે નહીં ત્યાં જઈને આ કુકડાને મારી નાખજો. આ પ્રમાણે સાંભળી વસુ અને પર્વત ના કોઈ શુન્ય સ્થાને જઈ તેને હળીને પાછા આવ્યા. પણ જે બ્રાહ્મણ પુત્ર નારદ હતો તેણે એવાં જઈને વિચાર કર્યો કે, “ગુરુએ કહ્યું છે કે, જ્યાં કોઈ જુવે નહીં ત્યાં જઈને હળજો. તો તેવું સ્થાન તો ત્રણે જગતમાં પણ નથી. કેમકે સર્વજ્ઞ અને સિદ્ધ પુરુષોને શું અગમ્ય છે ! જ્ઞાનીને અગોચર કોઈ વસ્તુ નથી. વઢી આ કુકડો મને જુએ છે અને હું તેને જોઉં છું, તેથી ગુરુએ જરૂર અમારી પરીક્ષા કરવાને માટે આ બતાવ્યું લાગે છે.” આ પ્રમાણે વિચારી તે કુકડાને હળ્યાવગર અક્ષત લઈને ઘેર પાછો આવ્યો. ગુરુએ કહ્યું કે, વત્સ ! તેં મારી આજ્ઞા પ્રમાણે કેમ ન કર્યું ? તે બોલ્યો—ભગવન્ ! હૃદયમાં વિચારો. મેં આપનાં વચન પ્રમાણે જ કર્યું છે. આમ કહીને પછી પોતાનો અભિપ્રાય બધો જગાવ્યો. તે સાંભળી ગુરુએ નિશ્ચય કર્યો કે, નારદ દયાને લીધે સ્વર્ગે જવાનો અને પેલા એ નરકગામી થવાના. તો હવે જેઓ નરકમાં જવાના તેમને મળા-લીને શું કરજે ? આદિ વૈરાગ્ય ધારણ કરીને ઉપાધ્યાયે ગુરુપાસે દીક્ષા લીધી. પછી શ્લોકાણુ યાચને સ્થાને તેના પુત્ર પર્વતને સ્થાપિત કર્યો અને અભિચંદ્ર રાજાના પદ ઉપર વસુકુમાર રાજા થયો.

એક વચ્ચે કોઈ પારધિય મૃગઉપર વાળ નાણ્યું. તે વાળ વચમાં સ્થલિત થઈ ગયું. તેથી પારધિય પાસે આવી હસ્તસ્પર્શ કર્યો એટલે ત્યાં સ્ફટિકની એક શિલા જોવામાં આવી. પછી તેણે રાજાની પાસે તે વાત કહી. રાજાએ તે શિલા મંગાવીને પોતાના સિંહાસન નીચે મૂકી, જેથી તેનું સિંહાસન જમીનથી અધર રહ્યું હોય તેમ જણાવ્યા લાગ્યું. તે જોઈ લોકોએ જાણ્યું કે, આ રાજા સત્યવાદી છે તેથી તેનું આસન અધર રહે છે. અનુક્રમે તેવી પ્રસિદ્ધી લોકમાં પણ સર્વત્ર પ્રસાર પામી.

એકદા નારદ પર્વતને મળવા આવ્યો, તે વચ્ચે પર્વત વિદ્યાર્થીને મળાવતો હતો. તેમાં એમ આવ્યું કે, “ અજ્ઞવડે યજ્ઞ કરવો ” તેનો અર્થ પર્વતે એવો કહ્યો કે, અજ્ઞ એટલે વકરો, તેનાવડે હોમ કરવો. તે સાંભળી નારદે કહ્યું કે, રે પર્વત ! તું એ પદનો અર્થ ઓછો કરે છે. તેનો સ્વરો અર્થ એવો છે કે, અજ્ઞ એટલે ત્રણ વર્ષની ઢાંગર કે જે ઊગે નહીં તેવડે હોમ કરવો. ગુરુએ પણ આપણને એમજ શીખવ્યું છે. માટે અરે બાંધવ ! તું કેમ મૂલી ગયો ? તે સાંભળી પર્વતે ગર્વથી કહ્યું કે, હું કહું છું તેજ સ્વરૂપ છે, તેથી જેનું ઓછું પડે તેની જિઠ્ઠા છેદી નાખવી. એવી પરસ્પર પ્રતિજ્ઞા કરી, અને તે વિષે વસુરાજાને પુછ્યું, ને જે વસુરાજા કહે તે સત્ય માની લેવું એમ ઠરાવ્યું. આ સ્વર પર્વતની માતાને પડી એટલે તે પુત્રના મૃત્યુથી કંપતી વસુરાજા પાસે ગઈ અને સર્વ વૃત્તાંત જણાવીને બોલી કે, મહારાજા ! મને પુત્રદાન આપો. વસુરાજાએ કહ્યું કે, માતા ! સુખે જાઓ. હું તમારા પુત્રનો પક્ષ કરીશ. વીજે દિવસે પર્વત અને નારદ વસુરાજાની પાસે પરિવાર સાથે આવ્યા. રાજાએ પર્વતની તરફમાં કૂટસાક્ષી પૂરી એટલે સમીપ રહેલા દેવતાએ અધર દેખાતું તે સિંહાસન ચૂર્ણ કરી નાણ્યું. વસુરાજાને ભૂમિપર પાડી નાણ્યો. તત્કાલ મૃત્યુ પામીને તે નરકે ગયો. નારદની દેવતાઓએ સ્તુતિ કરી અને અનુક્રમે તે સત્યથી સ્વર્ગે ગયો.

ઉપરની કથા સાંભળીને પ્રાજ્ઞ પુરુષોએ સત્યવ્રતને વિષે હમેશાં આદર રાખવો. વસુરાજાના આઠ પુત્રો હતા તેમને પણ દેવતાઓએ મારી નાણ્યા. પર્વતને નગર જનો-એ ધિકારીને કાઢી મૂક્યો. તેને મહાકાલનામના અસુરે ગ્રહણ કર્યો. તે મહાકાલનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે.

અયોધન નામના રાજાએ પોતાની પુત્રીનો સ્વયંવર રચ્યો હતો. તે વચ્ચે માતાએ ગુપ્ત રીતે કન્યાને કહ્યું કે, તારે મારા ભાઈના પુત્ર મધુપિંગને વરવો. આ સ્વર ત્યાં રહેલી દૂતીની મારફતે સર્વ રાજાઓમાં મુખ્ય એવા સગર રાજાના જાણવામાં આવી. તેથી તેણે પોતાના પુરોહિતને તે કન્યા વરવાનો ઉપાય પુછ્યો. કવિ અને ચતુર એવા પુરોહિતે કપટ ભરેલી રાજલક્ષણના વિવેચનવાળી એક નવીન સંહિતા

घनावीं अने ते वांचवा माटे सभा भरी. तेमां तेणे लक्षणोवडे सगरने सर्वथी उत्कृष्ट अने मधुपिंगने सर्वथी नीचो जणाव्यो. तेथी सर्व राजा विगेरे मधुपिंगनुं उपहास्य करवा लाग्या, तेथी मधुपिंग लज्जा पामीने त्यांथी चाल्यो गयो. पछी पेली कन्या सगरराजाने वरी. आथी क्रोध पामेलो मधुपिंग कष्टकारी तप करी महाकाल नामे असुर थयो. ते असुर पर्वतने मळ्यो. ते वंनेने पिप्पलाद नामना एक त्रीजा पुरुषनो मेळाप थयो. ए पिप्पलाद कोण हतो तेनुं वृत्तांत आ प्रमाणेः—

सुलसा अने सुभद्रा नामे वे तापसीओ लोकमां विदुषीं तरीकें विख्यात थइ हती. तेओमां सुलसा विशेष पंडिता हती. तेंवामां याज्ञवल्क्य नामना कोई तापसे एवो पडह वगडाव्यो के, 'जे मने वादमां जिते तेनो हुं शिष्य थइने रहूं.' आ सांभळी सुलसाए वाद करी याज्ञवल्क्यने जिती लीधो अने तेने पोतानो शिष्य बनाव्यो. पछी ते वंनेने घणो परिचय थवाथी सुलसा सगर्भा थइ. आ खबर सुभद्राने पडी एटले तेणे आवीने तेओने बहु उपालंभ आप्यो अने ते वात सगर राजाने जणावी. राजाना भयथी सुलसा गुप्तपणे पुत्रने जणी एक पिप्पल (पिपळा) ना वृक्षनीचे छोडी दइ याज्ञवल्क्यनी साथे नाशी गइ. प्रातःकाले सुभद्रा त्यां आवी, तेणे पिपळा नीचे पुत्रने जोयो. ते पुत्र क्षुधातुर थइ पिपळानुं फळ स्वयमेव मुखमां पडेलुं तेनुं आस्वादन करतो हतो. ते जोई सुभद्राए तेनुं पिप्पलाद एवुं नाम पाडवुं अने तेने सारीं रीते भणाव्यो. सुभद्रा पासेथी पोताना जन्मनीं वार्ता सांभळी ते अनार्य पिप्पलादे अनार्य वेद रच्या. तेमां एवीं प्ररुपणा करी के, राजाओए अरिष्टनीं शांतिने माटे तेमज स्वर्गनी प्राप्तिने माटे पशु, अश्व, हाथी, अने मनुष्य विगेरेने होमी यज्ञ करवो. आ वार्ताने महाकाल असुरे टेंको आप्यो. तेणे एवुं विचार्युं के, आ पर्वत अने पिप्पलादनां वचनथी राजाओ यज्ञमां हिंसा करशे एटले तेओ नरके जइ महावेदना भोगवशे. आ प्रमाणे मारा वैरीं सगर विगेरे राजा पण करशे एथी मारा वैरनो बदलो वळी जशे. आवुं विचारी तेणे ते वंनेने कहुं के, तमे तेवा यज्ञा प्रवर्त्तावो. हुं तेमां सानिध्य रहींश. आथी ज्यां ज्यां तेओ यज्ञ करावे त्यां त्यां महाकाल असुर आवी रोग विगेरेनी शांति करे अने पशु विगेरेने साक्षात् विमानमां रहेला बतावे. आ प्रमाणे नजरे जोवाथी घणा राजाओ विगेरे यज्ञ करवा मां आदरवाळा थया. छेवटे तेओए निःशूक थइ मनुष्यनी हिंसा पण प्रवर्त्तावी. एक चखते महाकाले मायाथी मोह पमाडी सगरराजाने स्त्रीसहित यज्ञमां होमी दीधो. पिप्पलादे पितृमेघ करी पोताना मातापिताने यज्ञमां होमी दीधा. एवीं रीते लोकोमां अनार्य वेद प्रवर्त्त्या अने आर्यवेद के जे माणवक नामना निधानमांथी उद्धरीने प्रतिदिन जमाडाता श्रावकोने भणवा माटे भरतचक्रीए पूर्वे

ચનાવ્યા હતા કે જેમાં વાર વ્રતનાં અંગીકારરૂપ અંગઉપર વાર તિલક અને ત્રણ, રત્નને સૂચવનાર યજ્ઞોપવિતના ત્રણ સૂત્ર અને તીર્થીકરની સ્તુતિ વિગેરે પ્રતિપાદન કરેલ છે તે વેદની પ્રવૃત્તિ વંધ પડી.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વસુરાજા, પર્વત અને પિપ્પલાદ વિગેરે અસત્યવાદથી અધમગંતિને પામ્યા, તેનો દાખલો હૃદયમાં ધારણ કરીને આત્મહિતેચ્છુ પ્રાણીઓએ અસત્યવાદનો ત્યાગ કરવો.

* * * * *

* ઇત્યદ્વદિનપરિમિતોપદેશસંગ્રહાખ્યાયામુપદેશપ્રાસાદસ્ય *
* વૃત્તૌમૃષાવાદત્યાગવિષયે પંચસપ્તતિતમઃ *
* પ્રવંધઃ ॥ ૭૬ ॥ *
* * * * *

વ્યાખ્યાન ૭૬ મું.

હવે અસત્યના ભેદ કહે છે.

અમૂતોદ્ભાવનં ચાદ્યં, દ્વિતીયં ભૂતનિહ્વનમ્ ।

અર્થોત્તરં તૃતીયં ચ, ગર્હનામ ચતુર્થકમ્ ॥ ૧ ॥

એતચ્ચતુર્વિધાસત્યં, શ્વમ્રાદિદુઃસ્વહેતુકં ।

જ્ઞાત્વાનૃતં વ્રતં ગ્રાહ્યં, યેનાતિસૌખ્યૈવભવમ્ ॥ ૨ ॥

વ્યાખ્યા

અસત્ય ચાર પ્રકારનું છે, તેમાં પહેલું અસત્ય અમૂતોદ્ભાવન નામે છે એટલે આત્મા સર્વગત છે અથવા શ્યામાક નામનું સ્વરૂપાન ચોલા જેવુંજ છે. આમ જે કહેવું તે અમૂતોદ્ભાવન અસત્ય વીજું ભૂતનિહ્વન અસત્ય એટલે છતી વસ્તુને નિષેધવી, જેમકે આત્મા નથી, પુણ્ય પાપ નથી એમ કહેવું ઇત્યાદિ. ત્રીજું અર્થોત્તર અસત્ય એટલે જે પદાર્થ હોય તેને વીજો કહેવો. જેમ ગાયને અશ્વ કહેવો. ચોથું ગર્હ અસત્ય એટલે નિંદાથી અસત્ય કહેવું. એ ગર્હ અસત્ય ત્રણ પ્રકારનું છે. પહેલું સાવચ્છ વ્યાપારમાં પ્રવર્તીવું, જેમકે ક્ષેત્ર લેડ, ક્ષેત્રની જમીનને વાલી દે વિગેરે કહેવું. વીજું અપ્રિય કારણ, એટલે કાળાને કાળો કહેવો તે. ત્રીજું આક્રોશરૂપ એટલે કોઈને તિરસ્કારથી કહેવું કે, અરે નિર્મુખ! અરે ભાનવગરના ! ઇત્યાદિ આ પ્રમાણેના અસત્ય બોલવાથી પ્રાણીને નારકી વિગેરેનાં દુઃખો પ્રાપ્ત થાય

છે. તે વિષે યોગશાસ્ત્રમાં લખે છે કે, “જે પ્રાણી મૃપાવાદ્ બોલે છે, તે નિગોદમાં, તિર્ય-
ચમાં અને નારકીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરસ્ત્રી ભોગદ્વંશ અને ચોરી કરનારને પાપ
મુક્ત થવાનો ઉપાય છે, પણ જે અસત્યવાદી છે તેને કોઈ પણ ઉપાય નથી.” એથી
તેના ત્યાગરૂપ વીજું અણુવ્રત ગ્રહણ કરવું કે જેથી મુલ્ય સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય. એ
વિષે શ્રીકાંત શ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

શ્રીકાંત શ્રેષ્ઠીની કથા.

રાજગ્રહ નગરમાં શ્રીકાંત નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તે દિવસે વ્યાપાર કરે અને
રાત્રે ચોરી કરે. એક વખતે દ્વાદશવ્રતને ધારણ કરનાર જિનદાસ નામે કોઈ શ્રાવક
ત્યાં આવ્યો. શ્રીકાંત શેઠે ભોજનને માટે તેને આમંત્રણ કર્યું. જિનદાસે કહ્યું કે, જેની
આર્જીવિક્ષના પ્રકાર મારા જાણવામાં ન હોય તેને ઘેર હું ભોજન કરતો નથી.
શ્રીકાંતે કહ્યું, હું શુદ્ધ વ્યાપાર કરું છું. જિનદાસે કહ્યું, પણ તમારા ઘરઘરચપ્રમાણે
તમારો વ્યાપાર જોવામાં આવતો નથી માટે સત્ય હોય તે કહો. પછી શ્રીકાંતે જિન-
દાસ પારકું ગૃહ પ્રગટ કરે તેમ નથી એવી જાણી થવાથી પોતાના વ્યાપારની, અને
ચોરીની સત્ય વાત કહી. ત્યારે જિનદાસે કહ્યું, હું તમારે ઘેર ભોજન લઈશ નહીં,
કારણ, મારી વૃદ્ધિ પણ તમારા આહારથી તમારા જેવી થાય. શ્રીકાંતે કહ્યું, ચોરીના
ત્યાગ વિના જે તમે કહો તે હું ધર્મ કરું. જિનદાસે કહ્યું કે, ત્યારે તમે પ્રથમ
અસત્ય બોલ્યા હતા, તેમ હવે અસત્ય બોલવું નહીં, તે વ્રત ગ્રહણ કરો. અસત્ય વિષે
કહ્યું છે કે, “જાજવામાં એક તરફ અસત્યનું પાપ રાખ્યું અને વીજી તરફ વીજાં બધાં પાપો
રાખ્યાં, તોપણ અસત્યનું પાપ અધિક થયું.” જે કોઈ શિશુધારી, મુંડી, જટાધારી,
દિગંબર, કે વલ્કલધારી યદ્ લાંબા વખત તપસ્યા કરે તે પણ જો મિથ્યા બોલે તો તે
ચંડાલથી પણ નિદ્રા યોગ્ય થાય છે. વળી અસત્ય અપ્રતીતિનું મૂળ કારણ છે. અને
સત્ય વિશ્વાસનું મૂળ કારણ છે તથા સત્યનું અર્ચિત્ય મહાત્મ્ય છે. લોકીકમાં પણ
કહેવાય છે કે, દ્રૌપદીએ સત્ય બોલવાથી આમ્રવૃક્ષને નવપલ્લવિત કર્યું હતું. તે
વાર્તા નીચે પ્રમાણે છે:—

હસ્તિનાપુરના રાજા યુધિષ્ઠિરના ઉદ્યાનમાં માઘ માસને વિષે એકદા અઢ્યા-
શી હજાર ઋષિઓ આવ્યા. રાજાએ તેમને ભોજનને માટે નિમંત્રણ કર્યું. ત્યારે તેઓ
બોલ્યા કે હે રાજા, જો તમે આમ્રસથી ભોજન કરાવો તો અમે જમીશું, નહીતર
નહીં જમીએ. એ સાંભળી રાજા યુધિષ્ઠિર ચિંતામાં પડ્યા કે, આ આમ્રની ઋતુ નથી
તો અકાલે આમ્રફલ શીરિતે મળી શકે. તેવામાં અકસ્માત્ નારદ મુનિ આવી
ચઢ્યા. તેણે રાજાની ચિંતા જાણીને કહ્યું કે, જો તમારા પટરાણી દ્રૌપદી સભામાં

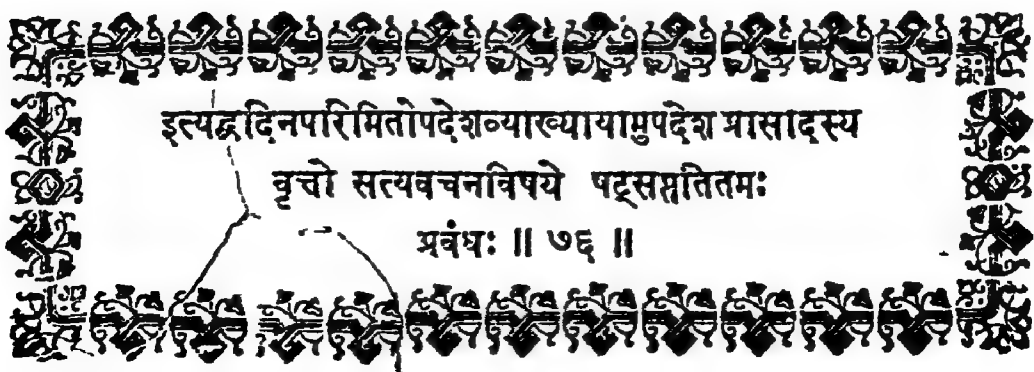
आવી पांच सत्य बोले तो अकाले पण आम्हें वृक्ष फळे. राजाए ते बात अंगीकार करी द्रौपदीने सभामां बोलाव्यां. नारदे सतीने पुछयुं के, हे सती, पांच पतिथी संतोष घरावनारां एवा तमे सतीपणुं, संबंध, शुद्धपणुं, पतिमां प्रेम अने मनमां संतोष ए पांच बावत संबंधी जे सत्य होय ते कहो ? द्रौपदी असत्यथी भयपामिने जे स्त्रीओनुं गुह्य हतुं ते सत्व रीते कहेवां लाग्यां. “ हे मुनि, रूपवान्, शूरवीर अने गुणी एवां भारे पांच पतिओ छे तथापि कोईवार मारुं मन छट्टामां जाय छे. हे नारद, त्यां सुधी एकांत, योग्य अवसर अने कोई मार्यना करनार पुरुष मळे नही त्यां सुधीज स्त्रीओनुं सतीपणुं छे. स्वरूपवान पुरुष, पिता, भ्राता के पुत्र होय तो पण तेने जोईने काचा पात्रमांथी जलनी जेम स्त्रीओनी योनी भीजाया करे छे. हे नारद ! जेम वर्षा ऋतुने समय कष्टदायक छे तथापि आर्जीविकानुं कारण होवाथी सर्वने बहालो लागे छे तेम भर्त्ता भरणपोषण करे छे तेथी स्त्रीने बहालो लागे छे, कांइ प्रेमथी बहालो लागतो नथी. काष्ठबडे अग्नि तृप्त थतो नथी, सरिताओथी समुद्र तृप्त थतो नथी अने सर्व प्राणीओथी यमराज तृप्त थतो नथी, तेम पुरुषोथी स्त्री तृप्त थती नथी. हे नारद, स्त्री अग्निना कुंड समान छे अने पुरुष घीना कुंड समान छे तेथी उत्तम जनोए स्त्रीओनो संसर्ग छोडी देवो.” आ प्रमाणे द्रौपदी पांच सत्य बोली तेमां प्रथम सत्ये आंवाने अंकुर थया, बीजे सत्ये पल्लव थया, बीजे सत्ये टीसीओ थइ, चौथे सत्ये मंजरी थइ अने पांचमे सत्ये पाकां मधुर फळ थइ गयां. ते जोइ सर्व सभासदो प्रशंसा करवा लाग्या. पछी ते आचरना रसबडे शुधिष्ठिरे सर्व मुनिओने पारणुं कराव्युं.

आ प्रमाणे सत्य वचननो महिमा लोकमां अने शास्त्रमां वर्णवेलो छे. एथी हे श्रीकांत शेठ ! तमे पण ते सत्यव्रत स्वीकारो. आ सांभळी श्रीकांते सत्यव्रत स्वीकार्युं. जिनदासे कहुं, श्रेष्ठी ! जीवितनी जेम आ व्रत यावज्जिवित पालजो. श्रीकांते कहुं के, राज्य जाओ, लक्ष्मी चाली जाओ, अने आ नाशवंत प्राण पण जाओ, परंतु मारी वाचा न जाओ. आवुं नीतिनुं वचन छे तेथी में व्रत लीधुं छे तेनो हुं कदी पण भंग करीश नहीं.

इहे श्रीकांत शेठे आ व्रत ग्रहण कर्युं तथापि तेनो चोरीनो स्वभाव तो गयो न होतो. तेथी एक बखते श्रीकांत शेठ चोरी करवा गयो. त्यां मार्गे नगरचर्चा जोवा निकळेला श्रेणिक राजा अने अभयकुमार मळ्या. तेप्रणे श्रीकांतने पुछयुं के, तुं कोण छुं ? तेणे कहुं, हुं पोते छुं. फरी पुछयुं के, तुं क्यां जाय छे ? श्रीकांते कहुं के, राजाना भंडारमांथी चोरी करवाने जावुं छुं. पुनः पूछयुं के, तुं क्यां बसे छे ? श्रीकांते कहुं के अमुक पाडामां, वळी पूछयुं के तारुं नाम शुं ? श्रीकांते कहुं के, मारुं नाम श्रीकांत छे, ते सांभळी बने आश्चर्य पाम्या के, चोर आवी रीते साचुं कहे नही, माटे

આ ચોર જણાતો નથી. પછી તેઓ ત્યાંથી આગલ ચાલ્યા. પાછા વળતાં પેલો શ્રી-કાંત રાજાના મંડારમાંથી પેટી લઈને જતો હતો તેને પાછા શ્રેણીક અને અભયકુમાર મળ્યા તેણે પુછ્યું કે, આ શું લીધું છે ? શ્રીકાંતે કહ્યું કે, રાજાના મંડારમાંથી આ રત્નની પેટી લઈને ચેર જાઉં છું. આવું તેનું વાક્ય સાંભળી તેઓ રાજમહેલમાં ગયા. પ્રાતઃકાળે મંડારીએ મંડારમાં ચોરી થયેલી જાણી વીજી પણ કેટલીક વસ્તુ આથી પાછી કરીને પછી પોકાર કરી કોટવાલને તિરસ્કાર સાથે મંડારમાં ચોરી થયાનું કહ્યું. તે વાતની રાજાને સ્વર થઈ એટલે તેણે મંડારીને વોલાવીને કહ્યું કે, કોશમાંથી શું શું ગયું છે ? મંડારીએ કહ્યું કે, રત્નની ઢગ પેટીઓ ગઈ છે. પછી રાજાએ મંત્રી સામું જોડ પેલા શ્રીકાંતને વોલાવ્યો અને પુછ્યું કે, રાત્રે તે શું ચાંચું છે ? તે પુછતાં જ શ્રીકાંતે જાણ્યું કે, રાત્રે જે જે જળ મળ્યા હતા તેજ આ છે. તેથી તેણે કહ્યું કે, સ્વામી, તમે શું મૂલી ગયા. તમારા દેશમાં હું મારી આજીવિકા માટે એક પેટી લઈને જતો હતો. શ્રેણીક રાજાએ પુછ્યું કે, અરે ચોર ! તું મારી પાસે પણ સાચું ચોલતાં કેમ ભય પામતો નથી ? શ્રીકાંતે વોલ્યો કે,—" મહારાજ ! પ્રાણ પુરુષોએ પ્રમાદથી પણ અસત્ય વોલવું ન જોડે, કેમકે અસત્ય વોલવાથી પ્રચંડ પવનવડે વૃક્ષની જેમ કલ્યાણ (સુકૃત) નો ભંગ થઈ જાય છે. વળી કદિ તમે ક્રોધ પામો તો આલોકમાં એક ભવના સુખનો નાશ કરો, પણ જો સત્યવ્રતનો ભંગ કરું તો અનંત ભવમાં મને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય. " આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળી રાજા શ્રેણીકે તેને શિક્ષા દીધી કે, જેવું આ વીજું વ્રત પાળે છે, તેવી રીતે વીજાં પણ વ્રત પાળ. શ્રીકાંતે તે સ્વીકાર્યું. એટલે રાજાએ તે જુના મંડારીને રજા આપીને તે પદવી ઉપર શ્રીકાંતને રાખ્યો. અનુક્રમે તે ત્રિશલાનંદન (મહાવીર સ્વામી) ના આસનનો શ્રાવક થયો.

આ પ્રમાણે શ્રીકાંતે ચોરે જિનદાસ શ્રાવકના વાક્યથી દૃઢતાવડે સત્યવચન રૂપ વીજું વ્રત લીધું તેવું પાલ્યું તો તેથી તેણે આલોકમાં જ ઇષ્ટફલ પ્રાપ્ત કર્યું. તેથી ભવ્ય પ્રાણીઓ જરૂર સત્યવ્રત ગ્રહણ કરવું.

व्याख्यान ७७ मुं.

हवे ए बीजा व्रतनां पांच, अतीचार कहे छे.

एतद्व्रतप्रपन्नस्य, त्याज्यं मिथ्योपदेशनम् ।

अभ्याख्यानमनालोच्य, व्याचक्ष्यं नैवकस्यचित् ॥ १ ॥

व्याख्या

ए बीजुं व्रत जे असत्य न बोलवुं ते जेणे अंगीकार कर्तुं होय तेवा पुरुष मिथ्या उपदेशनो त्याग करवो, एटले असत् उपदेशने छोडी देवो, अर्थात् कोईने पीडा थाय तेवुं वचन न कहेवुं, एवां वचनने असत्यज समजवुं, जेमके 'आ गधेडा अने उंट उपर बधारे भार नाखो,' 'आ चोरने मारी नाखो' एवां वचनो न कहेवां. सत्य शब्दनो अर्थ व्युत्पत्तिथी एवो थाय छे के 'सद्भ्यो हितं सत्यं' एटले जे उत्तम पुरुषने हितकारी ते सत्य. तेथी बीजानी हिंसा करवा रूप वाक्य सत्य होय तोपण ते अहितकारी होवाथी असत्य समजवुं. तेने माटे कहुं छे के,

न सत्यमपि भाषेत । परपीडाकरं वचः ॥

लोकेपि श्रुयते यस्मात् । कौशिको नरकं गतः ॥

"बीजाने पीडा थाय तेवुं वचन सत्य होय तोपण बोलवुं नहीं. ते विषे लोकमां एम संभलाय छे के, कौशिक नामनो तापस तेवुं वचन बोलवाथी नरके गयो हतो. " तेनी कथा नीचे प्रमाणेः—

कौशिक तापसनी कथा.

कौशिक नामनो एक तापस लोकमां सत्यवादी तरकि प्रख्यात थइ फरतो हतो. एक वखते एवुं बन्धु के, केटलाक चोर कोई गामने लुंटी ते तापसनी पास थइने वनमां नाशी गया. ते चोरोनी पछवाडे रसको पगीरे पगीरे त्यां आव्या. तेमणे कौशिक मुनिने जोईने पुछयुं के, मुनिराज! तमे सत्यवादी छे माटे सत्य कहो, चोर कथे मार्गे गया? तापसे विचार्युं के, " जे साचुं पुछे तेने असत्य कहेवाथी मोटुं पाप लग्ये छे अने तेवुं पाप एक हरणीए' एण माथे लीधुं नहतुं. " आवुं किचारी ते तापसे चोर लोकोनुं स्थान बताव्युं. एटले तेओए त्यां जइ चोरोने मारी नाख्या. ते पापथी कौशिक मुनि नरके गयो.

વઠ્ઠીં એક એવી વાર્તા પળ છે કે, એક જ્ઞાની મુનિ વનમાં તપસ્યા કરતા હતા. ત્યાં એક વચ્ચે કોઈ પારધિના ત્રાસથી મૃગલા નાશી તેની પાસે થઈને વનમાં ચાલ્યા ગયા. પારધિએ આવી તેમને પુછ્યું કે, અહિંથી મૃગ ક્યાં ગયા ? દયાલુ મુનિએ વિચારીને કહ્યું કે, જે જુવે તે વોલે નહીં, અને જે વોલે તે જુએ નહિં. આ પ્રમાણે વારંવાર વોલતા સંભળી તે પારધિ વિચારવા લાગ્યા કે, આ તાપસ તો લોકવહિર્મુખ જણાય છે, માટે તેને પુછવાથી શું વંઢવાનું છે. આમ કહી તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા અને મૃગલા વચી ગયા તેથી મુનિ સ્વર્ગે ગયા.

આ પ્રમાણે પ્રમોદવદે પરને પીડાકારી વચન વોલતું તે પહેલો અતિચાર છે અથવા યુદ્ધને માટે અનેક પ્રકારના પ્રયંચ શિસ્તઢાવવા તે પળ પ્રથમ અતિચાર કહેવાય છે.

इति प्रथम अतिचार.

હવે ઘીજો અતિચાર કહે છે. જે વિચાર્યા વગર જુટું આલ ચડાવવું અથવા અછતાં દોપનું આરોપનું, જેમ કોઈને કહેવું કે, ‘ તું ચોર છે, તું વ્યાધિચારી છે ! તે ઘીજો અતિચાર છે. માટે આ પ્રમાણે કોઈને કહેવું નહીં. વીજા એમ પણ કહે છે કે, તદન ત્વાંદું આલ ચડાવવું અથવા કોઈનું એકાંત રહસ્ય જનસમૂહમાં ડધાડું કરવું. જેમકે, કોઈ વૃદ્ધ સ્ત્રીને કહેવું કે, તારો પતિ અન્ય મુખ્ય તરૂનીમાં આસક્ત છે એવું શિશ્વવી કલહ ઉત્પન્ન કરવો, અથવા કોઈ સ્ત્રી પુરુષનું રહસ્ય (એકાંતે ગુપ્તપણે થયેલ વીના) હાસ્ય રૂપેજ માત્ર પ્રગટ કરે, તીવ્ર સંવલેશ પડે નહી. તે ધિપે સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, જે સહસાં અભિગાપ (આલ) આપવું તે વીજા વ્રતમાં નિપિદ્ધ છે, તે જાણતાં છતાં આચરે તેનું તો વ્રત ભંગ થાય અને જે અજાણે આચરે તેને અતિચાર લાગે. આ પ્રમાણે ઘીજો અતિચાર છે.

इति द्वितीय अतिचार.

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “કોઈને આલ આપવાથી જીવ ગથેડો થાય છે, નિંદા કરવાથી શ્વાન થાય છે, પરસ્ત્રી ભોગવવાથી કૃમિ થાય છે, અને મત્સર (દ્વેષભાવ) રાખવાથી કીડો થાય છે. ” વઠ્ઠી કહ્યું છે કે—જે દૂષણ તરફ દષ્ટિજ કરે નહી તે ઉત્તમ, જે સાંભલે જાણે પણ પ્રકાશ ન કરે તે મધ્યમ, જે દૂષણ જોઈને તેનીજ પાસે કહે તે અધમ અને જે સર્વ ઢેકાંણે પ્રકાશ કર્યા કરે તે અધમાધમ. ” હવે વિચાર્યા વગર કોઈને આલ ચડાવવા ઉપર એક દંષ્ટાંત કહે છે—

કોઈ ગામમાં સુંદર નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તે ઘણો દાતા હોવાથી લોકપ્રિય થઈ પડ્યો હતો. કહ્યું છે કે, “ જે દાતાર હોય તે પ્રજાને પ્રિય થાય છે, કાંઈ ધનાઢ્ય પ્રિય થતો નથી. લોકો વરસાદને ઢાહે છે, કાંઈ સમુદ્રને ઢાહતાં નથી. ” આવા

૧ લોકની રીતભાતને નહિં જાણનારા.

दाता शेटनी मात्र एक ब्राह्मणी निंदा करती हती. ते कहेती के, जे परदेशीओ आवे छे, ते आ शेटने धर्मी जाणी तेने घेर द्रव्यनी थापण मूके छे अने तेओ परदेशमां जइने मृत्यु पामे छे. तेनी दोलत शेटने रहे छे तेथी शेट घणो. हर्ष पामे छे, माटे एनुं बधुं कपट छे. एक बखते कोई कापडी ते शेटने घेर आव्यो. तें क्षुधाबडे बहु पीडित हतो तेथी तेणें खावानुं माग्युं. ते समये शेटना घरमां काई भोजन के पेय पदार्थ हुता नहीं, तेथी दयाने लीधे शेटे कोई आहीरनी स्त्रीने घेरथी. छाश लावी आपी. ते पीतांज ते कापडी मरण पाम्यो. कारण के, ते छाशनी दोणी माथापर राखी ढांक्याविना आहीरनी स्त्री काईक जती हती, तेवामां एक सर्पने लइ आकाशे समळी उडती हती. ते सर्पना मुखमांथी झेर नीकळीने ते छाशमां पड्युं हतुं. हवे अभाते ए कापडीने मरेलो जाणी पेली वृद्धा ब्राह्मणी खुशी थइ सती कहेवा लागी के, जुवो, आ दातारनुं चरित्र! तेणे द्रव्यना लोभथी वीचारा कापडीने विष आपीने मारी नाख्यो. ए समये ते कापडीना मरवाथी जे पापरूप हत्या प्रगट थइ ते स्त्रीरूपे भमती हती अने विचारती हती के, हूं कोने लागु पडुं, आ दाता तो अति शुद्ध मनवाळो छे, तेनो आमां काई दोष नथी. वळी सर्प तो पराधीन हतो अने तेने लइ जनारी समळी तो सर्पनो आहार करनारीज छे. तेमज आ आहीरती स्त्री तो तदन अजाणी छे. हवे हुं कोने वळगुं? आवुं विचारती फरती हती ते पेली निंदा करनारी ब्राह्मणीने लागु पडी. कारण के शेटने खोटुं आळ देवाथी खरी रीते तेज दोषवान् हती. हत्याना स्पर्शथी ते स्त्री तत्काळ श्याम, कुबडी अने कुष्ठ रोगिणी थइ गइ. सर्व तेनी निंदा करवा लाग्या. कहुं छे के, "माता पोताना बाहाला बाळकनी विष्टा फुटेला घडानी ढीबबडे ले छे, पण दुर्जन माणस तो पोताना कंठ, तालु अने जिन्हावडे लोकोनी निंदा करवाने मिपे तेनी विष्टा ग्रहण करे छे. एथी दुर्जने तो माताने पण हरावी दीधी." उपर कहेला ब्राह्मणीना दृष्टांतथी एटलुं समजवुं के, कोईनो पण अवर्णवाद लोक समक्ष बोलवो नहीं. तो पछी राजा, अमात्य, देव अने गुरुना अवर्णवाद विषे तो श्रुं कहेवुं. तैमां पण साधु मुनिराजना अवर्णवाद बोलवाथी भवांतरमां नीचगोत्रनी तथा कलंकनी प्राप्ति थाय छे. कहुं छे के, "पूर्व भवमां मुनिने आळ आपवाथी प्राणीने सीता सतीनी जेम कलंक प्राप्त थाय छे अने अनंत दुःख पामे छे," तेनी कथा आ प्रमाणे छे—

वेगवतीनी कथा.

आ भरतक्षेत्रने विपे मिणालकुंड नामना नगरमां श्रीमूति नामे पुरोहित रहेतो हतो. तेने सरस्वती नामे स्त्री हती. तेओने वेगवती नामे एक पुत्री थइ हती.

एक वखते ते गाममां कोई मुनि आव्या. ते उद्यानमां कायोत्सर्ग करीने रहा. लोको तेमने वांदवा अने पूजवा जवा लाग्या. ते जोई खोटी. इर्पा करनारी पुरोहितनी पुत्री. वेगवती लोकोने कहेवा लागीं के, अरे, आ मुंडो तो पाखंडी छे, ब्राह्मणोंने छोडी-ने तेने शा माटे पुजो छो? आ साधु तो कोई रमणींनीं साथे क्रीडा करतो. मारा जोवामां आव्यो. हतो. आ प्रमाणे तेणें साधुने खोटुं आळ दीधुं. ते सांभळीं. केटला-एक मुग्ध. लोको ते मुनि पासे जतां अटकी गया. आ खबर मुनिनें थया एटलें. तेमना मनमां घणुं खोटुं लाग्युं. तेमणे चिंतव्युं के, मारा निमित्ते जिनशासननीं हिलणा थवीं न जोईए. आबुं घारीं तेमणें अभिग्रह कर्यो के, ज्यांमुधी मारा उपरथी. आ कलंक उतरे नही त्यांमुठीं मारे आहार पाणीं लेवां नही. आवीं प्रतिज्ञा करीने तेओ कायोत्सर्गमां रहा. आवीं दृढ प्रतिज्ञाथी शासननीं अधिष्ठायक. देवी तेमने सानिध्य थया. तत्काळ तेणे पुरोहितनी पुत्री वेगवतीने शरीरें तीव्र वेदनय उत्पन्न करी. आथी वेगवतीने घणो पश्चात्ताप थयो. तेथी तेणे ते मुनिनी पासे जइ सर्व लोकोंनीं समक्ष क्षमा मागी अने कह्युं के, हे भगवन्, में मात्सर्यथी आपवी उपर खोटुं आळ चडाव्युं छे, ते क्षमा करो. एम कहीने ते चरणमां पडी. तेनो अंतरंग पश्चात्ताप जोई शासनदेवीए तेने साजी करी. पछी ते धर्मदेशना सांभळी. दिक्षा लइने सौधर्म देवलोकमां देवी थइ. त्यांथी चवीने ते जनकराजानी पुत्री सीता थइ. सीताना भवमां पूर्वे मुनिने मृषा आळ चडाववाना पापथी तेने कलंक प्राप्त थयुं. पैला मुनि तो कलंक मुक्त थइ लोकोमां अतिशय पूज्य थया.

આ પ્રમાણે વેગવતીની કથા સાંભળીને સર્વ ભવ્ય પ્રાણીઓએ સર્વદશ અવર્ણ-વાદનો ત્યાગ કરવો, અને વીજાનો અવર્ણવાદ કોઈ કરે તો તે સાંભळको पण नहीं. ए प्रमाणे करवाथी प्राणीं सर्व जन्ती प्रसंसानुं पात्र थइ सम्मक् प्रकारे सद्धर्मने योग्य थाय छे.

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहव्याख्यामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ परावर्णवादत्यागाविषये सप्तसप्ततितमः
प्रबंधः ॥ ७७ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૮ મું.

હવે વાકીના મૃષાવાદના અતિચાર કહે છે.
 વિશ્વાસેન સ્થિતા યે ચ ॥ તેષાં મંત્રગ્રકાશનમ્ ।
 અન્યસ્મૈ ભ્રમણં ગુહ્ય ॥ કૂટલેશ્વર પંચમઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

જે મિત્ર સ્ત્રી વિગેરે પોતાના વિશ્વાસ ઉપર રહેલા હોય તેમના ગુપ્ત વિચારને જીજ્ઞાસી પ્રાસે પ્રગટ કરવા, જો કે તે સત્ય કહ્યા છે તેથી અતિચાર લાચરો જોઈએ નહીં, તથાપિ તેમના ગુપ્ત વિચાર જાહેર કરવાથી લજ્જાને લીધે કદિ તેઓનું મૃત્યુ વિગેરે થવા સંભવ છે, તેથી તે પરમ્પર્યારૂપે અસત્ય (મૃષા) કહેવાય છે, માટે એ ત્રીજો મૃષાવાદનો અતિચાર છે.

इति तृतीय अतिचार.

હવે ચોથા અતિચારમાં આકૃતિ તથા ચેષ્ટાથી કોઈનું ગુહ્ય જાણી વીજાને કહી દેવું. તે સત્ય છતાં અસત્ય છે એમ જાણવું. જેમકે, 'અમુક માણસ મેળા થઈને રાજાની વિરુદ્ધ વિચાર કરે છે' આવું કહેવાથી તેને મોટી હાનિ થવા સંભવ છે. અહિં કોઈ શંકા કરે કે, ત્રીજા અને ચોથા અતિચારમાં શો ભેદ છે? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, ત્રીજામાં કોઈનો ગુપ્ત વિચાર કે જે વિશ્વાસથી પોતાને કહેવામાં આવ્યો હોય તેને જનસમૂહ આગળ ખુલ્લો કરવો તે અને ચોથામાં આકૃતિ તથા ચેષ્ટા વિગેરેથી કોઈનું ગુહ્ય જાણી લઈને તેને ખુલ્લું કરવું તે. આ પ્રમાણે ત્રીજા અને ચોથા અતિચારમાં ભેદ રહેલો છે.

હવે કોઈનો ગુપ્ત વિચાર ખુલ્લો કરવાથી જે દોષ થાય તે કહે છે.

“ बुद्धिमान पुरुषे कोईनुं गुह्य वाक्य प्रगट करवुं नहीं.” જેમ મર્મ કહેવાથી એક જાણિકને સ્ત્રી પ્રમણ સંબંધી દુઃખ થયું હતું. તે કથા નીચે પ્રમાણે છે:—

पुण्यसारनी कथा.

વર્ણપુર નામના નગરમાં પુણ્યસાર નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. એક વસતે તે પોતાની સ્ત્રીનું આર્ણું વાલવા સાસરાને ઘેર મયો. તે સ્ત્રી કોઈ વીજા પુરુષસાથે રાગી થયેલી હતી તેથી જવાને આનાકાની કરતી હતી. તથાપિ પુણ્યસાર શેઠે તેને હઠ કરીને સ્વીકૃતિ. માર્યમાં તે જાણિક વૃષાર્ચ થવાથી કોઈ કુવાઉપર પાણી ભરવા ગયો. તે કુવામાંથી જલ સેંચતો હતો એવામાં તેની પછવાડે રહેલી સ્ત્રીએ તેને કુવામાં નાસ્તી દીધો,

અને પોતે પાછી પિતાને ઘેર આવી. પિતાએ તરતમાંજ પાછી આવવાનું કારણ પુછ્યું. એટલે તેણીએ કહ્યું કે, “ માર્ગમાં મારા પતિને ચોરોએ હુંટી લીધો અને તેને માર્યો. હશે કે શું થયું હશે તેની મને ખબર નથી. હું તો નાશીને અહિં આવી છું.” પછી તે સ્ત્રી પિતૃગૃહમાં રહી સતી સ્વેચ્છાએ વર્તવા લાગી.

અહિં પુણ્યસાર કુવામાં થોડું જલ્દી હોવાથી ઉપરજ રહ્યો. તેને કોઈ મુસાફરોએ સ્વેચ્છીને વહાર કાઢ્યો. તે ફરીવાર પાછો શ્વેતુર ગૃહે ગયો. સર્વ લોકોએ માર્ગની વાર્તા પુછી ત્યારે તેણે કહ્યું કે, મને ચોરોએ હુંટી લીધો પણ જીવતો મુક્યો અને મારી સ્ત્રી નાશીને અહિં આવતી રહી તે સારું થયું. આ પ્રમાણે તેણે પોતાની સ્ત્રીનું ગુહ્ય (મર્મ) ઢાંકીને વાર્તા કહી, તેથી તે સ્ત્રી તેનાપર વિશેષ રાગી થઈ. પછી તેને લઈને તે વણિક ઘેર આવ્યો. ગાઢ પ્રેમી થયેલા તે દંપતીને એક પુત્ર થયો. અનુક્રમે પુત્ર મોટો થયો. એક વખતે પુણ્યસાર શેઠ ભોજન કરતો હતો તેવામાં પ્રચંડ પવનનો વં-ટોળીઓ આવવાથી તેના ભાણામાં રજ પડવા માંડી, ત્યારે સ્ત્રીએ આવીને પોતાના વસ્ત્રનો છેડો આડો રાખ્યો. તે વખતે પુણ્યસારને તેનું પૂર્વ ચરિત્ર યાદ આવ્યું તેથી કાંઈક હાસ્ય થયું. પુત્રે એકાંતે જઈને પિતાને હાસ્યનું કારણ પુછ્યું. પુત્રનો ઘણો આગ્રહ થવાથી પિતાએ તેની પાસે તેની માતાનું પૂર્વ ચરિત્ર કહી દીધું.

એક વખતે પુણ્યસારના પુત્રની સ્ત્રી તેના પતિ આગળ પોતાની સ્ત્રી જાતિ માટે ગર્વ કરતી હતી તે વખતે પુત્રે પોતાની માતાનું ચરિત્ર તેની આગળ જણાવીને કહ્યું કે, તમારી સ્ત્રી જાતિને ધિઃકાર છે. નીતિમાં કહ્યું છે કે,

નિતંબિન્યઃ પતિં પુત્રં, પિતરં ભ્રાતરં ક્ષણાત્.

આરોપયંત્યકાર્યેપિ । દુર્વૃત્તાઃ પ્રાણસંશયે ॥

“ દુરાચરણી સ્ત્રીઓ પતિ, પુત્ર, પિતા અને ભ્રાતાને પણ પ્રાણસંશયવાળા અકાર્યને વિષે ક્ષણવારમાં નાસ્તી દેહે. ” તેવી સ્ત્રીઓમાં કયો પુરુષ પ્રેમ વાંધે. તે વિષે નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

વંચકત્વં નૃશંસત્ત્વં, ચંચલત્વં કુશીલતા ।

એતેનૈસર્ગિકા દોષા । યાસાં તાસુ રમેત કઃ ॥

“ વંચકતા, ક્રુરતા, ચંચલતા, અને કુશીલ્યનું એટલા તો જે સ્ત્રી જાતિમાં સ્વાભાવિક દોષ છે, તેવી સ્ત્રીઓ સાથે કોણ પ્રીતિ વાંધે ! ” આવધું સાંભળી તે સ્ત્રી મૌન કરીને બેસી રહી. અન્યદા સાસુ વહુને પરસ્પર કલહ થયો. એટલે એક વીજાનાં મર્મની વાતો ઉઘાડી કરવા માંડી. તે પ્રસંગે વહુએ પોતાના પતિ પાસેથી સાંભળેલી વાત મેઘ-જાના રૂપમાં કહી દીધી. તે સાંભળતાંજ તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, અહો, મારા

પતિએ આટલા વચ્ચતસુધી મારી ગુહ્ય વાત ગુપ્ત રાખી છેવટે આ વહુ આગલ પળ પ્રગટ કરી, તેથી મારે હવે જીવીને શું કરવું. આવું ચિંતવી ગળાફાંસો વાંધી તે મૃત્યુ પામી. તે જોઈ પુણ્યસાર શેઠે પળ દેહત્યાગ કર્યો. તેવો વનાવ જોઈ શ્રેષ્ઠી પુત્રને વૈરાગ્ય થયો તેથી તે પોતાની સ્ત્રીને છોડી દઈને દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળ્યો.

ઉપરની કથા સાંભળી કોઈએ કોઈની ગુપ્ત વાત પ્રકટ કરવી નહીં. જેઓ વીજાના ગુહ્યને ઢાંકે છે તેઓ સ્વસ્થ થઈને છે. તે ઉપર કપાસના છોડનું દૃષ્ટાંત કહેવાય છે. જેમ કપાસના છોડ જેવા પુત્રને તો કોઈ વિરલ માતાજી જણે છે કે જેઓ પોતાનું અંગ (કપાસ) કાઢીને ગુણવડે વીજાના ગુહ્યને ઢાંકી દે છે, એટલે સુતરવડે મનુષ્ય માત્રને વસ્ત્ર પુરાં પાડી સર્વના દેહને ઢાંકે છે. લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જે નરાધમો પરસ્પરના મર્મ ઉઘાડા કરે છે, તેઓ ઉદરના અને રાફડાના સર્પની જેમ મૃત્યુને પામે છે.” તેની કથા આ પ્રમાણે છે—

જે સર્પની કથા.

પૃથ્વીપુર નામના નગરમાં સુંદર નામે રાજા હતો, તેને એકદા વક્રશિક્ષીત અશ્વ કોઈ અરણ્યમાં લઈ ગયો. ઝ્યારે અશ્વ થાકીને ઊભો રહ્યો ત્યારે તે રાજા અશ્વ ઉપરથી ઉતરી શ્રાંત થઈને એક વૃક્ષ નીચે સુઈ ગયો. તે વચ્ચે તેના ઉઘાડા રહેલા મુઠમાં એક નાનો સર્પ પેશી ગયો. રાજા ત્યાંથી ઘેર આવ્યો, પરંતુ ઉદરમાં રહેલા સર્પની પીડાથી તે એટલો વધો કંટાળી ગયો કે, છેવટે કરવત મુકાવવાને ગંગાતીર્થે જવા ચાલ્યો. તેની રાણી પણ સાથે ચાલી. માર્ગે જતાં શ્રમને લીધે રાજા એક વડના વૃક્ષ નીચે સુઈ ગયો, રાણી જાગતી રહી. તેવામાં વાયુ ભક્ષણ કરવાને માટે પેલો સર્પ ઉદરમાંથી મુઠદ્વારા જરા વહાર નીકળ્યો. તેવામાં નજીક એક રાફડો હતો તેમાં રહેલા વીજા સર્પે તેને જોઈને કહ્યું કે, અરે પાપી, આ રાજાના ઉદરમાંથી વહાર નીકળ, નહીં તો હું તારા નાશનો ઉપાય જાણું છું. તે એ છે કે, જો કઢવી ચીંધડીના મૂળ કાંજીમાં વાટીને પીવે તો તારો નાશ થઈ જાય. પણ શું કરું અહીં કોઈ નથી કે જેની આગલ હું તે નિવેદન કરું. તે સાંભળી પેલો ઉદરનો સર્પ બોલ્યો—હું પણ ઉષ્ણ કરેલા તેલને તારા વીલમાં રેડવાવડે તારા નાશનો અને તારા વીલમાં રહેલા નિધાનને મેલવવાનો ઉપાય જાણું છું, પણ કોઈ અહીં નથી કે જેને તે ઉપાય કહું કે જે તે ઉપાયથી તને મારીને તારી નીચે રહેલો દ્રવ્યનો નિધિ મેલવે.

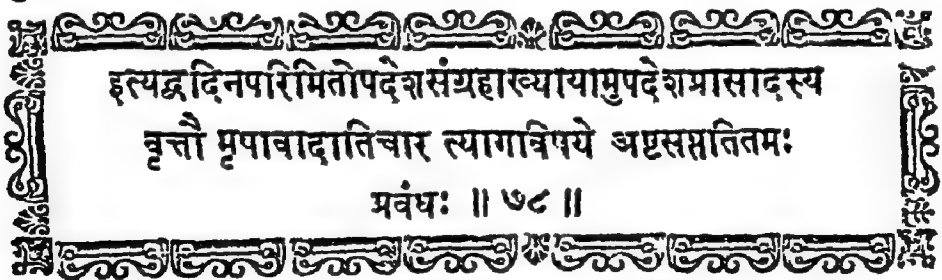
આ પ્રમાણે તે વંનેના પરસ્પરના મર્મને ઉઘાડનારાં વચનો રાજાની પાસે જાગ્ર-તપને સુતેલી રાણીએ સાંભળી લીધાં. પછી તે પ્રમાણે ઉપાય કરવાથી રાજા નીરોગી થયો અને પેલા રાફડાના સર્પને મારી દ્રવ્યનિધિ પણ તેમણે સ્વાધીન કરી લીધો. આ દૃષ્ટાંત જાણીને કોઈ પણ પ્રાણીએ પરસ્પરના મર્મ (ગુહ્ય) પ્રકાશ કરવા નહીં. જે પારકા મર્મ પ્રગટ ન કરે તેનેજ સ્વસ્થ વ્રતધારી સમજવો.

હવે પાંચમો અતિચાર કહે છે:-વીજાની મુદ્રાવડે અથવા તેની જેવા અક્ષરો કાઢવાવડે ઓટો લેખ બનાવવો તે કૂટલેખ નામનો પાંચમો અતિચાર કહેવાય છે. જેમકુળાલની અપરમાતાએ રાજાના પત્ર (લેખ) રૂપે પુત્ર ઉપર કૂટલેખ લખ્યો. અર્થાત્ પત્રમાં માત્ર એક વિદુ વધારી દીધું જેથી કુળાલને નેત્ર વિનાશરૂપ મહાન્ અનર્થ પ્રાપ્ત થયો હતો.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, આ કૂટલેખરૂપ અતિચાર છે તે તો મહા અનર્થકારી હોવાથી તેમજ પ્રગટપણે અસત્યરૂપ હોવાથી તેને તો સ્થૂલમૂપાવાદમાં ગણવો જોઈએ, તો તે અતિચારમાં કેમ ગણાય? અને તે પ્રમાણે કરવાથી વ્રત ભંગ થયેલો કેમ ન ગણાય? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, કોઈ મુઘ્ધ માણસ અસત્ય બોલવાના પચ્ચાણ લે અને તે એમ સમજે કે, મેં તો અસત્ય બોલવાના પચ્ચાણ લીધા છે, કાંઈ લખવાના લીધા નથી, તો જે કૂટલેખ લખવો તેમાં શો દોષ છે? આવું ધારી તે વ્રતની સાપેક્ષતા જાણવી રાખે તેથી વીજા વ્રતમાં આ કૂટલેખ અતિચાર રૂપે કહ્યો છે. અથવા અના-ભોગથી ઇટલે અજાણપણા વિગેરેથી પણ તે અતિચાર ગણાય છે. આ પ્રમાણે તે પાંચમો અતિચાર છે.

इति पंचम अतीचार

આ પાંચે અતિચાર નિશ્ચય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તે વીજા વ્રતમાં મલીનતાને આપનારા છે. તેથી તેનો ત્યાગ કરી જૈન ધર્મના વ્રતધારીઓએ સત્યતાનો ગુણ વિશુદ્ધપણે ગ્રહણ કરવો.

વ્યાખ્યાન ૭૯ મું.

હવે સત્યવાદીની સ્તુતિ કરે છે.

सर्वेषां धर्मकार्याणामाद्यं सत्यमुदीरितम् ।

तद्विना गदितो धर्मः । कुतीर्थिकैर्निरर्थकः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા

સર્વ ધર્મ કાર્યોમાં સત્યગુણ મુખ્ય રહેલો છે. તે સત્ય વિના કુતીર્થી (મિ-થ્યાત્વી) ઓળ ધર્મ કહેલો હોવાથી તેને નિર્રથક સમજવો. શાસ્ત્રમાં જે ધર્મનાં કાર્ય

તપ, જપ, જ્ઞાન અને દર્શન વિગેરે કહ્યા છે તેઓમાં શ્રીવીતરાગ પ્રભુએ સત્યને મુખ્ય કહેલ છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહેવાય છે કે, કોઈ શ્રાવકનો પુત્ર ધર્મરહિત હતો. પિતાએ તેને બલાત્કારે ગુરુની પાસે લાવી બેસાર્યો. ધૂર્તપણાથી તેણે ગુરુ કહેલા દ્વાદશવ્રતના નિયમો જાણે પ્રતિવોધ પામ્યો હોય તેમ આદરથી સ્વીકાર્યા. નિયમ વિષે દૃઢતા થવાને ગુરુએ તેની પ્રશંસા કરી એટલે તે બોલ્યો—આ વધા વ્રતોમાં બીજું સત્ય બોલવારુપ જે વ્રત છે તે મારે છુટું છે, કારણ કે તે મુશ્કેલ હોવાથી ગૃહસ્થથી પાળી શકાય નહીં. આ પ્રમાણે બોલવામાં તેનો આશય એવો હતો કે, મેં અત્યાર સુધી જે નિયમ ગ્રહણ કર્યા છે, તે વધું હું અસત્ય બોલ્યો છે. આવો તેનો આશય જાણી ગુરુએ અને તેના પિતા વિગેરેએ ‘આ ધર્મને અયોગ્ય છે’ એમ જાણી તેની ઉપેક્ષા કરી.

સત્ય વિનાજ કુતીર્થિઓએ કહેલો ધર્મ નિર્રથક છે. જેને માટે કહ્યું છે કે, “ચાર્વાક, કોલિક, બ્રાહ્મણ, વૌદ્ધ, અને વૈષ્ણવોએ અસત્યવડેજ પરાક્રમ કરી આ જગતને ઘણી વિડંબના કરી છે.” બીજી “અલ્પેવા મૃષાવાદથી પળ રૌરવાદિ નરકમાં પડાય છે તો જૈન વાણીને અન્યથા કહેવાથી તો કહો કેવી માઠી ગતિ થાય ?” પરંતુ “તેવા પાપી નાસ્તિકોના મુખોદર નગરની ધાલ જેવા છે કે જેમાંથી કાદવવાળા દુર્ગંધી જલના જેવીજ વાણીઓ નિકળે છે.” અને “જેઓ જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મૂલ જે સત્ય તેને વડે છે, તેઓ પોતાના ચરણની રજથી આ પૃથ્વીને પવિત્ર કરે છે.” આ વિષે હંસરાજાની કથા છે. તે આ પ્રમાણે—

હંસરાજાની કથા.

રાજપુરીમાં હંસ નામે એક રાજા હતો. એક વખતે તે ઉપવનની શોભા જોવાને માટે નગર બહાર ગયો. ત્યાં વનમાં એક મુનિ તેના જોવામાં આવ્યા. રાજા તેની પાસે બેઠો એટલે મુનિએ આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી.

સત્યં જસસ્સમૂલં । સત્યં વિસાસ કારણં પરમં ।

સત્યં સગ્ગદારં । સત્યં સિદ્ધિઃ સોપાણં ॥

“સત્ય યજ્ઞનું મૂલ છે, સત્ય વિશ્વાસનું કારણ છે, સત્ય સ્વર્ગનું દ્વાર છે અને સત્ય સિદ્ધિનું સોપાન (પગથીયું) છે.” બીજી “જેઓ અસત્ય બોલે છે તેઓ ભવાંતરે દુર્ગંધી મુખવાળા, અનિષ્ટ વચનના બોલનારા, કઠોર ભાષી, વોવડા અને મુંગા થાય છે. આ સર્વ અસત્ય વચનના પરિણામ છે.” આવી ધર્મદેશના સાંભળી હંસરાજાએ સત્યવ્રત ગ્રહણ કર્યું.

એક વખતે હંસરાજા અલ્પ પરીવાર લઈ રત્નશિખર ગિરિ ઉપર ચૈત્રી મહોત્સવના પ્રસંગે શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુને નમવા ગયો. અર્ધ માર્ગે આવતાં કોઈ સેવકે ત્વરાથી આવીને કહ્યું કે, “હે દેવ! તમે યાત્રા કરવા ચાલ્યા, કે તરત સીમાડાના રાજાએ

આવી વળાત્કારે તમારા નગરને કવજે કર્યું છે, તેથી આપને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો ”
પાસે રહેલા મુઠોણ પળ રાજાને વિજ્ઞાપિત કરી કે, સ્વામી આપણે પાછા જઈએ. રા-
જાએ કહ્યું કે, પ્રાણીને પૂર્વ કર્મના વળથી સંપાત્તિ અને વિપત્તિની પ્રાપ્તિ થયાજ કરે છે.
તેથી જેઓ સંપત્તિમાં હર્ષ અને વિપત્તિમાં સ્વેદને વિસ્તારે છે, તેઓ સ્વેચ્છા મૂઢ છે.
આ અવસરે સદ્ભાગ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા જિનયાત્રા મહોત્સવને તજી દઈને ભાગ્યથી
લભ્ય એવા રાજ્યને માટે દોડવું તે યુક્ત નથી. વળી કહ્યું છે કે—

ધનેન હીનોપિ ધનો મનુષ્યો, યસ્યાસ્તિ સન્યક્તધનં મહાર્થ્યં ।

ધનં ભવેદેકભવે સુખાર્થં, ભવેભવેઽનંતસુખી સુદૃષ્ટિ ॥

“જેની પાસે સમકિતરૂપ અમૂલ્ય ધન છે, તે ધનહીન છતાં ધનવાન સમજવો,
કેમકે ધન તો એક ભવમાંજ સુખદાયક છે અને સમકિત તો ભવોભવમાં અનંત
સુખદાયક છે.” આ પ્રમાણે કહી રાજા પાછો ન વળતાં આગલ ચાલ્યો. પરંતુ ગત્રુ
આવ્યાના સ્વર સાંભળી એક છત્રચારક શિવાય ઘીનો સર્વ પરિવાર પોતપોતાના
ઘરની સંભાલ લેવાને પાછો વળી ગયો. રાજા પોતાના અલંકારોને ગોપધીને છત્રચા-
રકના વસ્ત્રો પહેરી આગલ ચાલ્યો. ત્યાં કોઈ એક મૃગ રાજાના દેખતાં સત્વર દોડતો
લનાકુંજમાં પેગી ગયો. તેની પછવાડે તરતજ ધનુષ્ય ઉપર વાળ ચડાવેલો કોઈ
ધિલ્લ આવ્યો. તેણે રાજાને પુછ્યું, અરે! મૃગ કઈ વાજુ ગયાં તે કહે. તે સાંભળી
રાજાએ મનમાં ચિતવ્યું કે, “જે પ્રાણીઓને અહિત હોય તે સત્ય હોય તોપણ કહેવું
નહીં અને તેવો પ્રમંગ આવે તો મુતુદ્ધિ પુરુષોએ તે પુછનારને વુદ્ધિના પ્રપંચથી સમ-
જાવવો.” આ પ્રમાણે ચિતવી રાજા બોલ્યો કે અરે ભાઈ! હું માર્ગ ભ્રષ્ટ થયો છું.
કિરાતે ફરીવાર પુછ્યું, ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, હું હંસ છું. આ પ્રમાણે રાજાનાં વ-
ચન સાંભળી તે ધિલ્લ ક્રોધથી બોલ્યો કે, અરે વિકલ! આવો વિપરીત ઉત્તર કેમ
આપે છે? ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, હવે તમે મને જે માર્ગ વતાવશો, તે માર્ગે હું જઈશ
આ પ્રમાણે વિરુદ્ધ વચનો સાંભળી તે ધિલ્લ તેને ગાંઠો માની નિરાશ થઈને
પાછો ચાલ્યો ગયો.

ત્યાંથી રાજા આગલ ચાલ્યો તેવામાં એક સાધુ તેના જોવામાં આવ્યા. તેને
નમસ્કાર કરી આગલ જતાં હાથમાં શસ્ત્ર ધારણ કરનાર વે ધિલ્લ રાજાને સામા
મલ્લ્યા. તેઓએ રાજાને કહ્યું કે—“અરે પાંથ! અમારા સ્વામી ચોરી કરવી ધારીને
જતા હતા, ત્યાં વચમાં એક સાધુ સામો મલ્લ્યો. તેથી અપશુકન થયા જાણી અમારા
સ્વામી પાછા વળ્યા, અને અમને તે મુનિને મારવા માટે મોકલ્યા છે, તો તે સાધુ
તારા જોવામાં આવ્યો હોય તો વતાવ્ય” રાજા તે વચને અસત્ય પળ મત્ય જેવું છે
એમ માનીને બોલ્યો કે—તે સાધુ, ડાવે માર્ગે જાયછે પણ તમને મલ્લો નહીં, કારણ કે

ते वायुनी जेम प्रतिर्वध रहित छे आवो उत्तर सांभळी ते वने पाछा चाल्या गया. पछी राजा सुका पांडडा विगेरेनो आहार करीने रात्रे सुवा माटे तैयारी करतो ह-
तो तेवामां कांईक कोलाहल तेना सांभळवामां आव्यो. तेमां तेणे एवो शब्द सां-
भळ्यो के, 'आपणे व्रीजे दिवसे संघने लुंटीशुं' ते सांभळी राजा चिंतातुर थयो. क्ष-
णवार थई तेवामां तो केटलाएक सुभटोए आवीने पुछ्युं के, अरे ! तें कयाई चो-
रने जोया ? अमे गोधिपुरना राजाना सेवको छीए अने ते राजाए संघनी रक्षा कर-
वाने माटे अमने मोकल्या छे. ते सांभळी राजाए चितव्युं के, जो हुं चोरोने बतावीश
तो आ राजपुरुषो अवश्य तेओने मारी नाखशे अने नही बतावुं तो ते चोर लोको
संघने लुंटी लेखे. हवे अहिं मारे शुं बोलवुं युक्त छे. पछी जरा विचारिने राजा बोल्यो
के, में ते चोरने जोया नथी पण तमारे कोई ठेकाणे शोधी लेवा, अथवा तेमने शो-
धवानी शी जरूर छे, तमे संघनी साथे रहीने तेनी रक्षा करो. आवो उत्तर सांभळी
तेओ चाल्या गया. तेमना गया पछी सुभटो साथे थयेली वातने सांभळनारा
ते चोरो राजा पासे आवीने कहेवा लाग्या के, अरे भद्र ! तें अमारा प्राण वचाव्या
तेथी हवे अमे चोरी के हिसा नहीं करीए. तेनो लाभ तने प्राप्त थाओ. आ प्रमाणे
कही ते चोर पोताने स्थानके चाल्या गया.

त्याथी राजा आगल चाल्यो तेवामां केटलाएक घोडेस्वारोए आवीने पुछ्युं
के, अरे पांथ ! अमारा शत्रु हंसराजाने तें कोई ठेकाणे जोयो छे ? ए अमारो कट्टो
जत्रु छे तेथी अमारे तेनो विनाश करवो छे. राजा हंस असत्यना भयथी बोल्यो के-
हुं पोतेज हंस छुं. आम सांभळी तेओए क्रोधथी राजाना मस्तक उपर खड्गनो प्रहार
करीं, परंतु तेज वखत खड्गना सेंकडो कटका थई गया अने राजानी उपर पुष्पवृष्टि
थई. तत्काळ एक यक्ष प्रत्यक्ष थईने बोल्यो के-हे सत्यवादी राजा ! तुं चिरकाल जय
पाम. हे नृप ! हुं तमने आजेज जिन यात्रा करावुं माटे तमे आ विमानने अलंकृत करो.
यक्षना आवां वचन सांभळी हंसराजा विमानमां वेडो. अने जिनेश्वरनी यात्रा पूजा
करी, यक्षना सानिध्यथी शत्रुने जीती राज्य भोगवी अनुक्रमे दीक्षा लईने स्वर्गे गयो.

"हंस एवा नाम मात्रने धारण कराथी पक्षी पण जलाशयमां सुखी थाय छे,
तो जे हंसराज एवा नामने धारण करे ते खरेखर स्वर्गमां रहेली अप्सराना सु-
खने पामे तेमां शुं आश्चर्य ! "

इत्यद्भुदिनगरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ सत्यविषये एकोनाशीतितमः प्रबंधः ॥ ७९ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૦ મું

હવે ત્રોજા વ્રતનો વ્યાખ્યા કરે છે.

તદાદ્યં સ્વામિનાદત્તં, જીવાદત્તં તથાપરમ્ ।

તૃતીયં તુ જિનાદત્તં, ગુર્વદત્તં તુરીયકમ્ ॥ ૧ ॥

સૂક્ષ્મવાદર ભેદાભ્યા, માદ્યાદત્તં દ્વિધા મતમ્ ।

સૂક્ષ્મે હિ યતના કાર્યા, શ્રાદ્ધં સ્થૂલં ચ સંત્યજેત્ ॥૨॥

વ્યાખ્યા

અદત્તાદાન (ચોરી) ચાર પ્રકારે છે. પ્રથમ સ્વામીનું અદત્ત, વીજું જીવનું અદત્ત, ત્રોજું ત્રીતીર્થકરનું અદત્ત અને ચોથું ગુરુનું અદત્ત. તે ચાર ભેદમાં પહેલું જે સ્વામી અદત્ત છે તે સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા બે ભેદવાળું છે. શ્રાવકે સૂક્ષ્માદત્ત વિષે યતના કરવી અને સ્થૂલાદત્તનો ત્યાગ કરવો. જે સુવર્ણ નાણું વિગેરે તેના સ્વામીએ ન આપ્યું હોય છતાં લેવું તે પહેલું સ્વામી અદત્ત જાણવું. જે ફલ, ફુલ, પત્ર વિગેરે ષોતાની માલેકીનું છે તેને ભેદવું તે જીવાદત્ત છે. કારણ કે તે સચિત્ત (જીવ યુક્ત) હોવાથી તેના જીવોએ કાંઈ પોતાના પ્રાણ તેને આપ્યા નથી, માટે તે અદત્ત છે. ગૃહસ્થે આપ્યો આધાકર્મી આહાર જો મુનિ ગ્રહણ કરે તો તે તીર્થકરની આજ્ઞા રહિત છે તેથી તે ત્રીજું તીર્થકરાદત્ત કહેવાય છે. એવી રીતે શ્રાવકને અનંતકાય અમક્યાદિક પદાર્થો જે છે તે સ્વાતાં તીર્થકર અદત્ત લાગે છે. અને જે સર્વ દોષથી રહિત હોય પણ ગુરુની આજ્ઞા વિના લેવાય કે વપરાય તે ચોથું ગુર્વદત્ત કહેવાય છે.

અહીં તો પ્રથમના સ્વામ્યદત્તનો અધિકાર છે. તેના સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા બે ભેદ કહ્યા છે. તેમાં સૂક્ષ્મ એટલે સ્વામીની આજ્ઞા વગર જે કાંઈ વસ્તુ જેવી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી તે અને વાદર એટલે જે લેવાથી લોકમાં ચોર કહેવાય તે, તે સ્થૂલ પણ કહેવાય છે. ચોરીની વૃદ્ધિથી જે ક્ષેત્ર તથા સ્થૂલ વિગેરેમાંથી અલ્પ પણ લેવું, તે પણ સ્થૂલ અદત્તમાં ગણાય છે. એ રીતે પહેલા સ્વામી અદત્તના બે ભેદ છે. તેમાં શ્રાવકને સૂક્ષ્મમાં યતના કરવી અને સ્થૂલથી તદન નિવૃત્તિ કરવી. એ ભાવાર્થ જાણવો.

હવે તે વ્રતનું ફલ કહે છે-ચોરી કરવી તે વધ કરવાથી પણ અધિક છે, કારણકે વધવડે તો તે એકજ મરે છે અને ચોરીવડે ધન હરવાથી તો વધું કુટુંબ છુ-ધાર્ત થઈ મરી જાય છે. ચોરી કર્મને છોડનારો રોહિણીયો ચોર દેવ સંપત્તિને પામ્યો હતો, તેની પ્રાગાંત કાલે પણ વિવેકીએ પરધન ચોરવું નહીં. આ વાર્તાનો સંબંધ નીચે પ્રમાણે છે -

रोहिणी चोरनी कथा.

वैभार पर्वतनी गुहामां लोहखुर नामे एक चोर रहेतो हतो. तेणे एक वखते पोताना पुत्र रोहिणेय चोरने शिखामण आपी के, तारे कदि पण श्रीवीरनी वाणी सांभळवी नही. अन्यदा रोहिणेय राजगृह नगरमां चोरी करवा गयो. चोरी करीने पोताना स्थान तरफ जतो हतो त्यां मार्गमां श्रीवीर प्रभुनुं समोसरण तेना जोवामां आव्युं. ते वखते 'वीरनी वाणी सांभळवी नहीं' एवी पोताना पितोनी आज्ञानो भंग न थाय एटला माटे ते कानमां आंगळी राखीने चाल्यो. तेम चालतां तेने पगमां कांटो वाग्यो. ते कांटो काढ्या शिवाय चाली शकाय तेम न होवाथी तेणे कांटो काढवा एक हाथ नीचे कर्घो, ते वखते भगवंतनी आ प्रमाणेनी वाणी तेना सांभळवामां आवी.

अनिमिस नयणा मणकझझसाहणा पुष्पदाम अमिलाणा ।

चउरंगुलेण भूमि न च्छिविति सुरा जिणा विति ॥

“जेना नेत्रमां निमेष (मटका) थाय नहीं, जे मननी इच्छा प्रमाणे करी शके, जेनी पुष्पमाळा करमाय नहीं अने जे पृथ्वीथी चार आंगल उंचा रहे, ते देवता कहे-वाय-एम श्री जिनेश्वर कहे छे.” आ प्रमाणे सांभळी तेणे चितव्युं के, अरे धिक्कार, में आ वीरनी वाणी सांभळी. एम चितवत्तो ते आगळ चाल्यो. तेवामां चोतरफ फरता राजपुरुषो ते रोहिणेयने पकडीने राजा पासे लई गया. राजाए तेनो बध करवानी आज्ञा करी, एटले अभयकुमार मंत्री वोल्हो-स्वामी, एने बधी हकीकत पुछ्या शिवाय, मुद्दा माल विना तेमज तेनी कबुलत विना तेने केम मारी शकाय ? राजाए कहुं के, तयारे पुछो. एटले रोहिणीओ वोल्हो के-“हुं शालिपुरनो निवासी दुर्गचंद्र नामे कुटुंबी (कणवी) छुं. आजे कार्य प्रसंगे राजगृहीमां आव्यो हतो. बहार नीकळती वखते दरवाजा बंध होता तेथी भय पामी कीछो उलंघीने हुं मारे शामे जतो हतो, तेवामां पुररक्षकोए मने पकड्यो छे, माटे हुं चोर नहीं.” आ प्रमाणे तेणे कहुं, तथापि तेने कारागृहमां पुर्यो अने तेनी तपास करवाने शाळीगामे माणस मोकल्युं. त्यां रोहिणीए प्रथमथी गोठवण करी राखेली होवाथी ते गामना माणसोए रोहिणीआना कहेवा प्रमाणेज कहुं. पछी तेनीमुखजुवान कबुलत कराववा माटे अभयकुमार तेने मदिरापान करावी वेशुद्ध करीने पोताना महेलमां लई गया. त्यां दोगुंदुकदेवनी जेम अप्सरा जेवी रमणीओथी बीटाएला पलंगमां तेने शयन कराव्युं अने चीनाई वस्त्रनो पोशाक पहिराव्यो. पछी ज्यारे तेनो केफ ऊतरी गयो तयारे

चारेतरफ दिव्यसमृद्धि जोईने ते विस्मय पामी गयो. ते ममये अभयनी आझाथी त्यां रहे ग पुरुषो 'जय पामो, आनंद पामो', एवा मांगल्य वचन ऊच्चारवा लाग्या. अने कहेवा लाग्या के, हे देव ! तमे आ बिमानमां स्वामीपणे उत्पन्न थया छे, अमे त-मारा सेवको छीए, आ अप्सराओ तमारी पत्नीओ छे; तेमनी साथे आनंदरथी क्रीडा करो अने तमारा पुण्ययोगे मळेली आ सर्व संपत्ति भोगवो. आ प्रमाणे कहीने तेओ तेनी आगल संगीत करवा लाग्या. तेवामां एक सुवर्णनी छडीवाळा द्वारपाले आवीने कहुं के, हे देव ! तमारे प्रथम अही स्वर्गनी स्थितिविषे सर्व माहिती मेळ-ववी. प्रथमतो जे अहि देव नवो उत्पन्न थाय छे ते पांताना पूर्वभवना करेला पुण्य-पापने जणावे छे. माटे ते आप जणावो. छडीदारनां आवां वचन सांभळी तेणे वि-चार्युं के, हुं लोहखुरनो पुत्र रोहिणेय छुं, हुं मृत्यु पाम्यो नथी, आ सर्व कष्टजाळ रचेल जणाय छे. आ प्रमाणे विचारी प्रथम सांभळेली वीर भगवंते कहेली गाथानो अर्थ चितव्यो के, जेना चरण पृथ्वी ऊपर अडता होय, जेना शरीरपर पसीनो तमा मेल थतो होय, अने जेनां नेत्र देवातां ऊग्रडतां होय ते देवता होय नही. माटे जरूर आ कोई देव नथी अने हुं पण देव नथी. आ प्रमाणे खात्री करीने ते बोल्यो के, में पूर्व जन्ममां सात धेत्रोमां धन वापर्युं हतुं, कोईवार चोरी विगोरे अपकृत्यो कर्या न-होता, अने दानादि धर्म आचर्यो हतो, तेथी मने आजुं स्वर्ग सुख प्राप्त थयुं छे. आ प्रमाणेनो उत्तर सांभळी अभयकुमारे विचार्युं के, जे आवा दंभथी पण वंचित थयो नहीं ते छोडी मुकवाने योग्य छे. पछी तेणे राजानी आज्ञावडे तेने छोडी मुक्यो.

पछी रोहिणेय चोरे चितव्युं के, मने विचार छे, के जे हुं पितानी मिथ्या आ-ज्ञाथी आटला वखतसुधी ठगायो. में ईच्छावगर पण श्रीवीरप्रभुनुं एक वाक्य सां-भळ्युं हतुं तो तेथी मने आज भवमां प्रत्यक्ष गुण थयो अने एवोज परभवे पण थजे. माटे हवे तो प्रभुए कहेला धर्मने सारी रीते सांभळी हुं मारा जन्मने सफल करुं, कहुं छे के,

न देवं नादेवं न गुरुमकलंकं न कुयुरुं ।

न धर्मं नाधर्मं न गुणपरिणद्धं न विगुणं ॥

न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निपुणं ।

विलोकंते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥ १ ॥

जे लोको श्रीजैन वचनरूप नेत्रथी रहित छे, तेओ देव के कुदेव, गुरु के कुगुरु, धर्म के अधर्म, गुणी के अगुणी, कार्य के अकार्य, अने हित के अहित निपुणपणे जोई श-कता नथी. आ प्रमाणे चितवी श्रीवीरप्रभुनी पासे जईने तेणे आ प्रमाणे देशना सां-

ભઠ્ઠી કે-“જે પુરુષ ચોરી કરે તે આલોકમાં વિવિધ પ્રકારની યાતના [પીડા], પર લોકમાં નારક ગતિ, અને ત્યારપછી પળ દુર્ભાગ્ય અને દરિદ્રપણને પામે છે” આ પ્રમાણે જિનવાણી સાંભળી તે રોહિણેયે શ્રાવકના બારવ્રત સ્વીકાર્યા. પછી શ્રેણિક રાજાની પાસે જઈ, પોતાના જાતિકુળ અને નામ તથા કર્મ જણાવી, પર્વતની ગુહામાં ચોરીવડે એકઠું કરેલું સર્વ ધન નગરજનોને પાછું સોંપી દેઈ, દીક્ષા લઈને સ્વર્ગે ગયો.

આ પ્રમાણે રોહિણેય ચોર સ્વોટા દંભથી જોણી દેવતાની સમૃદ્ધિ ઉપરથી તેવી સત્યસમૃદ્ધિ મેળવવા માટે શ્રીવીરવચને ચોરીનો નિયમધારણ કરી દંભ રહિત [સાચી] એવી દેવ સમૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થયો.

इत्यद्भ्य दिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ तृतीयव्रतविषये अशीतितमः प्रबंधः ॥ ८० ॥

વ્યાખ્યાન ૮૧ મું.

પુનઃ તે ત્રીજા વ્રત સંબંધોજ કહે છે.

આહતં સ્થાપિતં નદ્યં, વિસ્મૃતં પતિતં સ્થિતમ્ ।

નાદદીતા સ્વકોયં સ્વ, મિત્યસ્તેયમણુવ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“કોઈનું હરણ કરી લાવેલું, મુકેલું, સ્તોવાયેલું, વિસ્મૃત થયેલું, પડી ગયેલું કે રહેલું કોઈ વીજાનું ધન ગ્રહણ કરવું નહીં, તે અદત્તાદાન ત્યાગ નામે ત્રીજું અણુ વ્રત છે.” તેનો એવો ભાવાર્થ છે કે, લાવેલું એટલે કોઈએ કોઈનું હરણ કરીને રા-
ખવા આપેલું, મુકેલું એટલે સ્થાપણ રૂપે પોતાની પાસે કે ભૂમિમાં મુકેલું, નદ્ય એટલે
કોઈ ઢેકાણે સ્થોઈ નાખેલું કે જેની તેના ધણીને પણ સ્વર ન હોય, વિસ્મૃત થયેલું એ-
ટલે કોઈ ઢેકાણે એવી રીતે મુકાયું હોય કે જે તેના સ્વામીને પણ સ્મરણમાં ન આવે
તેવું, પડી ગયેલું એટલે ચાલતા કે વાહન ઉપરથી પડી ગયેલું અને રહેલું એટલે તેના
સ્વામીએ પોતાની પાસે રાખેલું-આવી જાતનું પારકું ધન લેવું નહીં. કદિ દ્રવ્ય ક્ષે-
ત્રાદિ આપત્તિ આવે તો પણ પ્રાણપુરુષે તે ગ્રહણ કરવું નહીં. તે વિષે કહ્યું છે કે, “કુ-
લીન પુરુષ પ્રાણાંત થાય તોય આ બે કામ કરે નહીં. એક પરદ્રવ્યનું હરણ અને
બીજું પરસ્ત્રીનું આલિંગન” તે વિષે નીતિમાં પણ લખે છે કે, “સુવર્ણ વિગેરે બીજાનું
??

દ્રવ્ય પોતાની આગલ પટેલું જુદાં તોપણ જેઓની દુહિ તેમાં પાપાણની જેવી રહેછે, તેવા સંતોષામૃતના રસવડે તૃપ્ત પુરુષો ગૃહસ્થપણમાં પણ સ્વર્ગના સુખને મેલવે છે. ” આ પ્રમાણે ત્રીજું અદત્તાદાન વિરમણ અણુવ્રત જાણવું. તે ઉપર પરમાર્હત કુમારપાલ રાજાનો પ્રવંધ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે—

પરમાર્હત રાજા કુમારપાલની કથા.

એક વખતે અણહિલપુર પાટણમાં કુમારપાલની આગલ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ અદત્તાદાન વિરમણરૂપ ત્રીજા વ્રતનું વ્યાખ્યાન કરતા દ્વા કે, “હે રાજા ! જેણે પારકું દ્રવ્ય ચોરી, તેના આલોક, પરલોક, ધર્મ, વીર્ય, ધીરજ અને બુદ્ધિ એ સર્વ ચોરાયા સમજવા. ” સૂરિ આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે રાજાએ કહ્યું, “અહો પ્રજામાં જે જે પુરુષ અપુત્ર મરણ પામે તે તે પુરુષના ધનની આશાથી રાજા તેના પુત્રપણને પામે છે. ” અર્થાત્ તેવાનું ધન રાજા લઈ લે છે. પણ આજથી હું તેવું ધન અને અદત્ત ધન લેવું છોડી દઉં છું, આજથી મારે ત્રીજા વ્રતનો અંગીકાર છે. આ પ્રમાણે વ્રત ઉચ્ચરી રાજાએ સભામાં તે સ્વાતાના નીમેલા પંચને બોલાવ્યા અને પુછ્યું કે, પ્રતિ વર્ષ અપુત્રીયાના દ્રવ્ય સંવંધી રાજ્યની કેટલી આવક છે ? તેમણે ચોતેર લાખની આવક જણાવી. એટલે રાજાએ કહ્યું કે, એવા અપુત્રની રુદન કરતી સ્ત્રીનું ધન શા માટે લેવું ? એમ કહી તે સંવંધી પટ્ટાનો ધારા લેખ ફાડી નાખ્યો. અને પછી આજી રાજ્યમાં ચોરીનું અને મરી ગયેલાનું ધન છોડી દેવાનો પડો વગડાવ્યો.

એક વખતે રાજાની સભામાં ચાર મહાજનના મુખ્ય પુરુષો આવ્યા. રાજાને નમી વિલ્લ્વા થઈને બેઠા. એટલે રાજાએ પુછ્યું કે—“આજે સભામાં આવવાનું શું કારણ છે ? અને તમે કેમ આમ વિલ્લ્વા થઈ ગયા છો ? શું કોઈના તરફથી તમારો પરાભવ તો નથી થયો ? ” મહાજન બોલ્યા કે, હે રાજેન્દ્ર ! આપના જેવા પ્રજાવત્સલ અને દયાલુ રાજા પૃથ્વીપર રાજ્ય કરતાં સતા અમને પરાભવ કે દુઃખ શેનું હોય. પણ એક હકીકત નિવેદન કરવાની છે. તે માટે અમે આવેલા છીએ. તે હકીકત એ છે કે—આપણા ગુર્જરદેશનો નિવાસી કુવેરદત્ત નામે એક મુખ્ય શ્રેષ્ઠો સમુદ્ર માર્ગે વ્યાપારાર્થે ગયેલો તે પાછો આવતાં માર્ગમાં મૃત્યુ પામી ગયો છે. તેથી તેનો પરિવાર તે શ્રેષ્ઠીને પુત્ર ન હોવાથી રુદન કરતો અમારી પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે જો તેના ઘરનું દ્રવ્ય રાજા સંભાળી લઈને પોતાને સ્વાધીન કરે તો પછી અમે તેની મરણોત્તર ક્રિયા કરીએ. હે રાજા ! તેનું ધન અગણિત છે. ગુર્જરપતિ બોલ્યા કે, મહાજનો ! મેં તો અપુત્ર મરેલાનું ધન લેવાનો ત્યાગ કર્યો છે. પરંતુ ચાલો, તેના ઘરનો

સાર તો જોઈએ. એમ કહી રાજા કુમારપાલ મહાજન વર્ગને સાથે લઈ તેને ઘર ગયો. તે કુબેરશ્રેષ્ઠીનું ઘર કે જેના શીખર ઉપર સુવર્ણ કલશની શ્રેણી હતી, શબ્દ કરતી ધુ-ધરીઓના નાદથી દિગ્મંડલને વાચાલ કરતી કોટીધ્વજપણાની નીશાનીરૂપ ધ્વજાઓ ફરકતી હતી. એક તરફ હસ્તિશાલા, અને અશ્વશાલા શોભી રહી હતી. આવું રાજ્યદ્વાર જેવું કુબેરદત્તનું ઘર જોઈ ગુર્જરપતિ વિસ્મય પામ્યા પછી તેની અંદર આવેલા ઉજ્જ્વલ સ્ફાટિકમણિથી રચેલા ચૈત્યગૃહમાં ગયા. તેમાં મરકતમણિમય શ્રીનેભિનાયની મૂર્તિ બિરાજતી હતી. તેને નમસ્કાર કર્યો. તેની આગલ રત્ન તથા સુવર્ણના કલશ, થાલ, આરતી અને મંગલદીપ વિગેરે પૂજાની સામગ્રી જોવામાં આવી. પછી ત્યાંથી બહાર નીકળી તેની વતોની ટીપ વાંચવા લાગ્યા. તેમાં પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત વિષે જોતાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું--“છ કોટી સુવર્ણ, આઠ કોટી રૌપ્ય દ્રવ્ય, મોટા મહામૂલ્યવાન દશમણિ, ઘટના વે હજાર કુંભ, ધાન્યના વે હજાર મોટાં માપ, પચાશ હજાર ઘોડા, એક હજાર હાથી, એંસી હજાર ગાયો, પાંચસો હઠ, પાંચસો દુકાનો, પાંચસો ઘર, પાંચસો વાહાણ, અને પાંચસો ગાડાં--આટલી સમૃદ્ધિ મારે ઘેર વડિલોપાર્જિત છે તે રહેવા દેવી અને હવે જે લક્ષ્મી હું મારે હાથે ઉપાર્જન કરીશ તે વધી હું પુણ્યધર્મમાંજ વાપરીશ. આ પ્રમાણે સમૃદ્ધિપત્ર વાંચી રાજા હર્ષ અને વિસ્મય પામી જેવામાં તેના ઘરના દ્વારપાસે આવ્યા તેવામાં કુબેરદત્તની માતા ગુણશ્રી આ પ્રમાણે રુદન કરતી બોલી કે, “હે પુત્ર ! તું સમુદ્રમાર્ગે ગયો છું, તે પાછો ક્યારે આવી ઉત્તર આપીશ. તું આવીને તો જો, તારા વગર આ વધી લક્ષ્મી રાજદરવારે જાયછે.” તે સાંભળી રાજાએ ચિંતવ્યું કે, “ઉત્તમ પુરુષો કહે છે કે, રાજ્યને અંતે નરક છે. તે સત્ય છે. અને તે આવી રુદન કરતી સ્ત્રીઓના દ્રવ્ય લેવાના પાપથીજ છે.” પછી રાજાએ કુબેરદત્તશેઠની માતા અને સ્ત્રી વિગેરેના આક્રંદ સાંભળી તેને કહ્યું કે, “હે માતા ! તમે શામાટે શોક કરો છો ? હૃદયથી માંડી કીડી સુધીના પ્રાણીઓનું મરણ તો અવશ્ય થવાનું છે. સંવંધીઓનો સંવંધ એક વૃક્ષ ઉપર રહેતા પક્ષીઓના સંગમ જેવો છે અને મૃત્યુ પામેલાનું પાછું આવવું તે પાષાણ ઉપર વાવેલા વીજને અંકુરા થવાની ઈચ્છા કરવા જેવું છે, તેથી જે શોકથી આત્માને વૃથા ક્લેશ કરાવેછે, તે અજ્ઞાની છે.” આવો ઉપદેશ આપી રાજાએ કહ્યું કે, હે માતા આ તમારા પુત્રના મૃત્યુની સ્વર કોણ લાવ્યું ? ગુણશ્રી બોલી--વામદેવ નામે એક તેના ખિત્રે આ સ્વર આપ્યા. રાજાએ તેને બોલાવીને પુછ્યું એટલે તે બોલ્યો. રાજેન્દ્ર, અહીંથી કુબેરદત્ત મૃગુપુર (મરુચ) ગયા. ત્યાંથી પાંચસો પાંચસો પુરુષોથી ભરપૂર એવા પાંચસો વાહાણ લઈ દૂરના બંદરોએ વ્યાપાર કરવા ગયા. ત્યાં વ્યાપાર કરતાં ચૌદ કોટી સુવર્ણ દ્રવ્યનો તેને લાભ થયો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં પ્રતિકૂળ પવનને

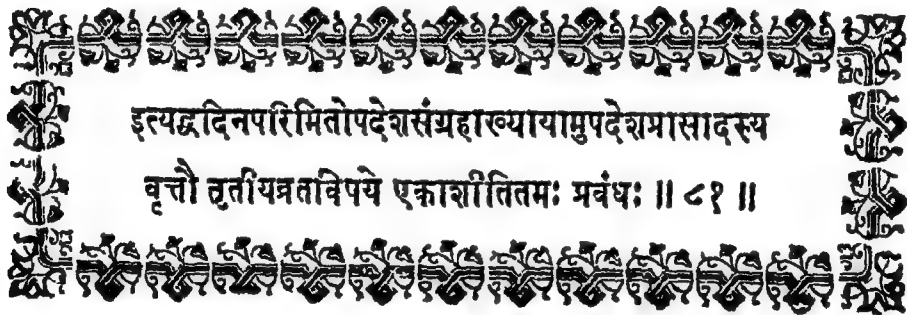
लीधे ते पांचसें वाहाणो विपमगिरीना वमळमां आवी पड्या. त्यां पूर्वे कोई व्रीजाना पण ५०० वाहाणो फसी रहेला हता ते पण त्यांथी नीकळी शकता न हता. त्यां आ वाहाणो पण आवी भराया तेथी शेठ घणो खेद पाम्या. तेवामां कोई वाहाण उपर बेसीने एक खलासी आव्यो तेणे कहुं के,—"अरे मुसाफरो, तमारे नीकलवानो एक उपाय हुं कहुं ते सांभळो, "अहीथी नजिक पंचगुंग नामे एक द्वीप छे. त्यां सत्यसागर नामे राजा छे, ते एक वखते मृगया रमवा गयो हतो. तेमां तेणे एक सगर्भा मृगलीने मारी. तेने मरती जोई तेना दुःखथी तेनो पाति मृग पण मरण पाम्यो. ते जोईने सत्यसागर राजाने घणी दया उपजी तेथी तेणे सर्वत्र अमारी घोषणा करावी छे. आजे प्रथम तेमणे मोकलेला एक शुकपक्षीना मुखथी तमारी उपर पडेली आपत्ति जाणीने तेमणे मने अहीं मोकल्यो छे. आ पर्वतनी कडणमां एक द्वार छे तेमां पेसीने गिरीनी पेली पार जवाय छे, त्यां एक उज्जड नगर छे, तेमां एक जिन चैत्य छे, त्यां जईने ते चैत्यनी अंदर रहेलो पटह बगाडवो, तेना नादथी त्रास पामीने त्यां रहेला भारंड पक्षीओ उडगे. एटले तेओनी पांखना प्रचंड वायुथी भेरा-एला आ वाहाण मार्गे चडी जशे. तमारे वचवानो मात्र आ एकज मार्ग छे तेथी त्यां एकज माणसने मोकलो. पण ते माणस पाछो आवी शकशे नही." तेणे आ प्रमाणे कहुं, पण त्यां जवाने कोईनी हाम चाली नही. तेथी दयाळु एवा कुवेरदत्त श्रेष्ठी पोतेज एकला त्यां गया अने पेला खलासीना कहेवा प्रमाणे कर्तुं, जेथी तेना ने आगळना सर्वे वाहाणो वमळमांथी नीकळी गया अने भृगुपुर क्षेम कुशलताथी आवी पहोंच्या. परंतु पछवाडे ते पर्वतपर रहेला कुवेरदत्तनुं शुं थयुं ते हुं जाणतो नथी. एथी हे राजेंद्र, तेनुं बीश कोटी सुवर्ण, आठ कोटी रौप्य द्रव्य, अने हजार तुला प्रमाण रत्नो तमे ग्रहण करो. गुर्जरपाति ते द्रव्यने तृणवत् गणी नही ग्रहण करतो सतो बोल्यो के, हे माता ! तमारो पुत्र थोडा काळमां आवशे. माटे जे आ द्रव्य छे, ते धर्ममां के तमारी इच्छा आवे तेमा वापरो.

आ प्रमाणे आश्वासन आपी राजा स्वस्थानके जता हता, तेवामां तो कुवेर-दत्त एक स्त्री साथे विमानमां बेसी आकाश मार्गे त्यां उतर्यो. ते जोई माताने अत्यंत हर्ष साथे आश्चर्य उत्पन्न थयुं. श्रेष्ठी राजाने अने माताने नमीने उभो रह्यो. राजाए पुछ्युं, अहो साहसिक शिरोमणि ! ज्यां तमे गया हता, ते शून्य नगरमां शुंथयुं ?

श्रेष्ठी बोल्यो—"हे स्वामी, ते नगरमां एक मेहेलमां कोई कन्या मारा जोवा मां आवी. तेणे मने कहुं के, " हुं पाताळकेतु विद्याधरनी पुत्री छुं, हजुकुमारी छुं. मारा पिताए मांसनी लोलुपताथी एकदा एक मार्जारीनूं भक्षण कर्तुं. तेथी मांस

ભક્ષણનું વ્યસન થતાં તે રાક્ષસ થયો. તેણે ઘણા લોકોને ભક્ષણ કર્યાં તેથી આ નગર ઇજ્જડ થઈ ગયું છે. હાલ તે આહારને માટે બહાર ગયેલ છે.” કન્યા આ પ્રમાણે વાત કરે છે તેવામાં તેનો પિતા અને માતા બંને ત્યાં આવ્યા. તેઓએ મને તે કન્યા આપી પાણીગ્રહણ સમયે મેં એવું માર્ગ્યું કે, તમે માંસ ખાવાનો નિયમ લ્યો. પછી તેને પ્રતિ-બોધ પમાડ્યો. એટલે તેણે તે નિયમનો સ્વીકાર કર્યો. તે વિદ્યાધર મને સ્ત્રીસહિત વિમાનમાં વેસારી અહીં મુઝીને હમણાજ પાછો પોતાને સ્થાનકે ગયો”. આ પ્રમાણે તેની હકીકત સાંભળી કુમારપાલ રાજા વિસ્મય પામીને બોલ્યા કે, ધન્ય છે તમને કે એવા સંકટમાં પણ તમે પોતાના નિયમને છોડી દીધો નહીં. આ પ્રમાણે તેની પ્રશંસા કરતા ગુર્જરપતિ ત્યાંથી ગુરુને વંદન કરવા ગયા. ગુરુએ કહ્યું કે, હે રાજા ! જે અપુત્રી-યાનું ધન ગ્રહણ કરે તે તેમનો વધાનો પુત્ર થાય છે અને તમે તે દ્રવ્ય સંતોષથી છોડી દીધું તેથી તમે સ્વસ્થ રહી રાજાઓના પણ પિતામહ થયા છો.

આ પ્રમાણે રાજર્ષિ, ધર્મર્હિત, નીતિરાઘવ અને ચૌલુક્યસિંહ રૂપાદિ વીરુદોને ધારણ કરનાર અને જૈન આગમના અર્થને જાણનાર શ્રીકુમારપાલરાજા પરદ્રવ્યને ગ્રહણ કરવામાં વિમુક્ત થઈ વિજયવંત થયા.

વ્યાખ્યાન ૮૨ મું.

હેવે તે ત્રીજા વ્રતના પાંચ અતિચાર કહે છે.

સ્તેનાનુજ્ઞા તદાનીતાદાનં વૈરુદ્ધગામુકમ્ ।

પ્રતિરૂપક્રિયામાનાન્યત્વં વા સ્તેયસંશ્રિતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ચોરને આજ્ઞા કરવી, ચોરીનું દ્રવ્ય લેવું, રાજાએ નિષેધ કરેલ વ્યાપારાદિ આ ચારનું, વસ્તુમાં તદ્રૂપ હલકી ચીજની સેલમેલ કરવી અને કુડા તોલ માપ રાખવા. એ અદત્તાદાન વિરમગવ્રતના પાંચ અતિચાર છે.” ચોરને આજ્ઞા કરવી એટલે ચોરીના

કામમાં તેમને પ્રેરણા કરવી. જેમ કે, કેમ હમણા વ્યાપાર રહિત બેસી રહ્યા છો, જો તમારી પાસે ખાતું વિગેરે કાંઈ ન હોય તો હું આપીશ, અથવા તમારી લાવેલી વસ્તુ-ઓનો જો કોઈ खरीद કરનાર નહીં મળે તો હું खरीद કરીશ. એવાં વચનથી તેમને उत्साहित કરવા અથવા ચોરીના સાધન જેવા કે કોશ, ગણેશીઓ વિગેરે આપવા. इत्यादि प्रकारે તેને ચોરીમાં સહાય કરવી તે. આવી રીતે વર્તનાર માણસને પણ નીતિમાં ચોર ગણ્યો છે. કહ્યું છે કે,

चोरश्चौरार्पको मंत्री, भेदज्ञो क्वाणकक्रयी ।

अन्नदस्थानदश्चेति, चौरः सप्तविधः स्मृतः ॥

“ચોર, ચોરને સાધનો આપનાર, ચોર સાથે વિચાર મોઢવનાર, ચોરનો ભેદ જાણનાર, ચોરેલી વસ્તુ खरीदનાર, ચોરને અન્ન આપનાર અને ચોરને સ્થાન આપનાર એ સાતે પ્રકારના ચોર કહેવાય છે ” એમાં પણ વ્રતી એવી શંકા કરે કે, મારે ચોરી કરવાનો ત્યાગ છે, કાંઈ ચોરને અન્નાદિ આપવાનો ત્યાગ નથી તેથી તે કરવામાં શો દોષ છે, એવી શંકાને લીધે વ્રતભંગમાં સાપેક્ષ નિરપેક્ષપણું હોવાથી એ પ્રથમ અતિચાર કહેવાય છે. इति प्रथम अतीचार.

હવે વીજા અતિચારમાં ચોરી લાવેલા કુંકુમાદિ વસ્તુનું મૂલ્ય આપી ગ્રહણ કરવું તે. તે પણ લોભના દોષથી ગ્રહણ કરતાં અનુક્રમે તેના વ્રતનો ભંગ થાય તેમાં વ્રતધારી એવું ધારે કે, ચોરી કરવાથી વ્રતનો ભંગ છે પણ હું તો વ્યાપાર કરું છું, કાંઈ ચોરી કરતો નથી તો તેમાં શો દોષ છે. એવા પરિણામે વ્રતની નિરપેક્ષતાના અભાવે વ્રતનો ભંગ થતો નથી તેથી એ વીજો અતિચાર કહેવાય છે. इति द्वितीय अतीचार.

ત્રીજા અતિચારમાં રાજાની આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તવું. જેમ કે, પોતાના રાજાની મનાઈ છતાં વેપારને માટે તેના શત્રુ રાજાના રાજ્યમાં જવું તે. उपलक्षणથી રાજાએ નિષિદ્ધ કર્યા છતાં ગુપ્ત રીતે દાંત, લોહલુંડ, પાષાણ વિગેરે વસ્તુઓ લાવવી તે. જો કે મૂલ્ય ચાર પ્રકારના અદત્તાદાનમાં સ્વામીની આજ્ઞા વગર લેવું તે સ્વામ્યદત્ત કહેલું છે, અને તે આમાં આવી જાય છે વળી તે ચોર્યું દંડને યોગ્ય પણ થાય છે તેથી તેના વ્રતનો ભંગ થાય છે. પણ રાજ્ય વિરુદ્ધ વર્તનાર વ્રતી એમ ધારે કે, મેં વેપાર કર્યો છે, કાંઈ ચોરી કરી નથી. તેથી મને લોકો ‘આ ચોર છે’ એમ કહી શકશે નહીં એથી વ્રતનું સાપેક્ષપણું હોવાને લીધે તે ત્રીજો અતિચાર છે. इति तृतीय अतीचार.

હવે ચોથાં અતિચારમાં પ્રતિરૂપ વસ્તુ સાથે શેલભલ કરવી તે જેમ ઢાંગરમાં પલંજી ભેલવે, ઘીમાં ચરવી અથવા તેલ, કેશરમાં કસુંબો इत्यादि તે ચોથો અતિચાર ગણાય છે. इति चतुर्थ अतीचार.

હવે પાંચમા અતિચારમાં કૂટ તોલમાન આવે છે એટલે શેર, મળ, ટાંકી વિગેરે તોલ અને માણુ, પાલી, હાથ ગજ વિગેરે માપ-તેમાં ન્યૂનાધિક તોલમાન માપ રાહી ન્યુનમાપે આપે અને અધિક માપે લે, તે પાંચમો અતિચાર છે. આ ચોથા અને પાંચમા અતિચારમાં પરને છેતરી પરદ્રવ્યનું ગ્રહણ કરવાથી વ્રતનો ભંગ થાય છે તથાપિ વ્રતી એમ ધારે કે, યાતરપાડીને ચોરી કરવી તે ચોરી કહેવાય. આતો.વ-
ણિક કુલની આજીવિકાનો વ્યાપાર છે. એવી રીતે વ્રતની સાપેક્ષતા રહે છે તેથી એ અતિચાર છે. એવી રીતે ત્રીજા વ્રતના પાંચ અતિચાર ઉત્તમ શ્રાવકે ત્યજી દેવા જોઈએ.

અહીં જે કૂટમાન કહ્યું, તેમાં તો પ્રગટ રીતે ચોરી રહેલી છે. તેવિષે નીતિકાર સૂચે છે કે, “થોડું લાલનપાલનથી, થોડું કલાથી, થોડું માપથી, થોડું તોલથી અને થોડું ચોરીથી-એ પ્રમાણે ગ્રહણ કરતા એવા ધૂર્ત વણિકો પ્રત્યક્ષ ચોરજ છે.” એથી આ કૃત્ય શ્રાવકને કરવું ઉચિત નથી. આ વ્રત પાલવાથી વ્યવહારની પળ શુદ્ધિ થાય છે. કહ્યું છે કે, “જેઓને શુદ્ધ અંતઃકરણથી પરદ્રવ્ય લેવાનો નિયમ છે તેઓની પાસે સમૃદ્ધિ સ્વયંવરા થઈ સામી આવે છે.” ગૃહસ્થે મેલવેલું અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય, એક વર્ષને અંતે રાજા, ચોર, અગ્નિ કે જલ વિગેરેથી જરૂર નાશ પામે છે, ચિરકાલ રહેતું નથી. તેમજ તે પુણ્યકાર્યમાં પણ વપરાતું નથી. કહ્યું છે કે,

અન્યાયોપાર્જિતં વિત્તં, દશવર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ચૈકાદશે વર્ષે, સમૂલં ચ વિનશ્યતિ ॥

અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય દશ વર્ષ સુધી રહે છે, ડ્યારે અગ્યારમું વર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સમૂલનું વિનાશ પામે છે. તે ઉપર વંચકશ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે-

વંચકશ્રેષ્ઠીની કથા.

કોઈ નગરમાં હેલાક નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને હલી નામે સ્ત્રી અને ચાલક નામે પુત્ર હતો, તે શ્રેષ્ઠી મધુર ભાષણ, ટોટા તોલ માપની રચના, નવી જુની વસ્તુઓ એકઠી કરવી, રસપદાર્થોમાં સેલમેલ કરવી, ચોરીથી લાવેલ चीज વેચાણ લેવી વિગેરે પાપ વ્યવહારના પ્રકારોથી ગામના મુઘ્ધ લોકોને છેતરી ધનોપાર્જન કરતો હતો. જો કે તે વીજાની વંચના કરતો હતો તથાપિ પરમાર્થથી તો તે પોતાના આત્માનેજ વંચતો હતો. કપટી પાપી જનો માયાની રચનાથી જગતને વંચે છે, પણ તેઓ સ્વરી રીતે પોતાનેજ વંચે છે.

આ પ્રમાણે હેલાકશેઢે ઘણું દ્રવ્ય મેલવ્યું પણ દરેક વર્ષને અંતે અન્યાયોપાર્જિત હોવાને લીધે ચોર, અગ્નિ અને રાજા વિગેરેથી હરાઈ જવા લાગ્યું. અનુક્રમે તેનો

પુત્ર યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો એટલે કોઈ પરગામના શુદ્ધ શ્રાવક શ્રેષ્ઠીની પુત્રી સાથે તેને પરણાવ્યો. પુત્રવધૂ શુદ્ધ શ્રાવિકા અને ધર્મની જ્ઞાતા હતી તે શેઠને ઘેર આવી. હેલાકશેઠની દુકાન તેના ઘરની નજીક હતી. જ્યારે કોઈ ગ્રાહક આવે ત્યારે તેને આપવા તથા લેવામાં પૂર્વસંકેત કરી રાખેલા નામથી પુત્રની પાસે તોલનાં કાટલાં મંગાવે. જ્યારે લેવું હોય ત્યારે તે પાંચ પોષ્કર માગે એટલે પુત્ર સવા શેરી આપે અને આપવું હોય ત્યારે ત્રિપોષ્કર માગે એટલે પોણો શેર આપે. આ સંકેતની વાત ધીમે ધીમે લોકોમાં જાહેર થવાથી લોકોએ હેલાકશેઠીનું નામ વંચકશ્રેષ્ઠી એવું પાડ્યું.

એક વસ્તે ધર્મજ્ઞ પુત્રવધૂએ પોતાના સ્વામીને પૂછ્યું કે, તમારા પિતા તમને વીજા નામથી કેમ બોલાવે છે ? શ્રેષ્ઠીપુત્રે તેના ઉત્તરમાં વ્યાપારસંબંધી સર્વ હકીકત પોતાની સ્ત્રીને નિવેદન કરી. તે સાંભળી ધર્માર્થીવધૂએ પોતાના સ્વસુર હેલાકશેઠીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, ' હે તાત ! આવા પાપ વ્યાપારથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય ધર્મે કાર્યમાં અને શારીરીક ઉપભોગમાં વપરાશે નહીં તેમજ તે ઘરમાં પણ રહેશે નહીં. તેથી ન્યાયમાર્ગે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવું ઉત્તમ છે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે, જો સાચા વ્યવહારથી ચાલીએ તો ઘરનો નિર્વાહ કેમ ચાલે ? કોઈ વિશ્વાસ કરીને પેદા કરવા આપે નહીં, વધૂએ કહ્યું કે “ન્યાયથી મેલવેલું ધન અલ્પ હોય તો પણ તે વ્યવહાર શુદ્ધ હોવાથી તેનાવડે વીજું ઘણું મળે અને તે ઘરમાં પણ રહે. જેમ સારા ક્ષેત્રમાં વાવેલું ઘીજ, ઘણાં ફલવાળું હોઈ નિઃશંકપણે ભોગાદિકની પ્રાપ્તિને માટે થાય છે. કહ્યું છે કે, કૂટ માપ તોલ વિગેરેથી જે ધન ઉપાર્જન કરાય છે તે તપાવેલા પાત્રપરના જલ વિંદુની જેમ નાશ પામતું જોવામાં આવતું નથી. પરંતુ નાશ પામેજ છે. મઠી અન્યાયવડે મેલવેલું દ્રવ્ય અશુદ્ધ, તેનાથી લાવેલું અન્નાદિ અશુદ્ધ, તે અન્નનો આહાર અશુદ્ધ, તેવડે શરીર અશુદ્ધ અને તેવા શરીરવડે કરેલું કૃત્ય પણ ડહાંદોળીમાં વાવેલા વીજની જેમ સફળ થતું નથી. જો આ વિષે પ્રતીતિ ન આવતી હોય તો છ માસ સુધી કૂટ વેપારની વૃત્તિ છોડી ન્યાયવૃત્તિથી વ્યાપાર કરો. એટલે ત્વર પડશે.” વધૂનાં વચનથી શ્રેષ્ઠીએ તેમ કર્યું તો છ માસમાં તેણે પાંચશેર સુવર્ણ ઉપાર્જન કર્યું.

સત્ય વ્યવહારથી લોકો તેનો જ વિશ્વાસ કરીને તેને ત્યાંથી જ લેવા દેવા લાગ્યા અને સર્વત્ર તેની કીર્તિ પ્રસાર પામી. શેઠે તે સુવર્ણ લાવીને વધૂને અર્પણ કર્યું. વધૂએ ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યની પરિક્ષા કરવાને માટે તે સુવર્ણની એક પાંચ શેરી કરાવી. પછી તેની ઉપર ચામડું મઢાવી પોતાના સાસરાના નામની મોહર કરી વેત્રણ દિવસ સુધી ચૌટામાં રાખી મુકી પણ કોઈ લીધી નહીં. એક દિવસ તેને ઉપાડીને એક જલાશયમાં નાખી દીધી. ત્યાં એક મત્સ્ય તેને ગળી ગયો. તે મત્સ્ય મારે થઈ જવાથી કોઈ ઢીમરની જાલમાં આવ્યો. તેને ચીરતાં પાંચ શેરી

નીકલી. તને અમુક તોલું જાણી તે માછી એજ શ્રેષ્ઠીની દુકાને વેચવા લાવ્યો. શ્રેષ્ઠી-
એ તેનાપર પોતાનું નામ હોવાથી થોડું દ્રવ્ય આપી તેની પાસેથી વેચાતી લીધી. પછી
તેના પરથી ચામડું કાઢીને જોતાં પોતાના સોનાની પાંચ શેરી જાણી તેને વધૂના વચ-
ન ઉપર ઘણી પ્રતીતિ આવી. પછી શુદ્ધ વ્યવહારવડે તેણે ઘણુંદ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું,
અને સાતે ક્ષેત્રમાં અનેક પ્રકારે વાપર્યું. અનુક્રમે તેનો યશ ઘણી પ્રૌઢતાને પ્રાપ્ત થયો.
ત્યાર પછી સર્વે લોકો તે હેલા શેઠના દ્રવ્યને શુદ્ધ માની વ્યાપાર માટે તેનુંજ દ્રવ્ય લવા
લાગ્યા. વાહાણોમાં પણ નિર્વિઘ્નતાને માટે તેનું દ્રવ્ય લઈનેજ મુસાફરી કરવા લાગ્યા.
આથી તેના દ્રવ્યની ઘણી વૃદ્ધિ થઈ અને તેનું નામ પણ મંગલિક ગણાવ્યા લાગ્યું. અ-
દ્યાપિ વાહાણ ચલાવતી વખતે ચલાસી લોકો હેલાસા, હેલાસા એમ કહે છે. એ
પ્રમાણે તે હેલા શેઠનું પવિત્ર નામ અદ્યાપિ જગત્ પ્રસિદ્ધ છે.

આ પ્રમાણે શુદ્ધ વ્યવહાર આલોકમાં પ્રતિષ્ઠાનો હેતુ છે અને પરલોકમાં પણ
મહા સુખકારી થાય છે. એવી રીતે પરમાર્થપણે ન્યાયજ દ્રવ્યોપાર્જનના ઉપાયભૂત
છે એમ જાણવું. શુદ્ધાશુદ્ધ વ્યવહારના ફલને વતાવનાર આ હેલા શ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાંત સર્વ
અવ્ય પ્રાણીઓએ મનન કરવા યોગ્ય છે.

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ तृतीयव्रतांतर्गतशुद्धव्यवहारविषयेद्वयशीतितमः
प्रबंधः ॥ ८२ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૩ મું.

હવે ઉપર કહેલું વ્રત ન પાલવાથી શું ફલ પ્રાપ્ત થાય તે કહેછે.

परस्वं तस्करो गृण्हन्, वधबंधादि नेक्षते ।

लगुडं दुग्धपायीव, बिडाल उपरिस्थितम् ॥ १ ॥

व्याधधीवरमार्जारदिभ्यश्चૌરોऽतिरिच्यते ।

निगृह्यते नृपतिभिर्यदसૌ नेतरे पुनः ॥ २ ॥

વ્યાખ્યા

" પરદ્રવ્યને ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતો ચોર, ચોરીવડે પ્રાપ્ત થનારા વધ બંધનાદિ
દેસતો નથી. જેમ દુધ પીવાને ઇચ્છતો માર્જાર પોતાની ઉપર ઉગામી રહેલી છાક-

હીને જોતો નથી તેમ. પારધિ, ઢીમર અને માર્જાર વિગેરેથી પણ ચોરી કરનાર અધિક અપરાધી છે, કારણ કે, ચોરનો રાજા નિગ્રહ કરે છે અને વીજા પારધિ વિગેરેનો નિગ્રહ કરતો નથી. ” આ ઉપર એક નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

શ્રેણિકના પિતા પ્રસેનજિત રાજાના રાજ્યમાં રાજગૃહીનગરીને વિષે લોહચુર નામે એક ચોર રહેતો હતો. એક વખતે તેણે દ્યુતક્રીડામાં જિતેલું દ્રવ્ય યાચકોને આપી દીધું. પછી ત્યાંથી જતાં માર્ગે ક્ષુધાતુર થયો એટલે પોતાને ઘેર ભોજન કરવા માટે જવાની ઇચ્છા કરી. તેવામાં રાજાના મહેલમાંથી સરસ રસોઈની સુગંધ આવી-એટલે તત્કાલ તેને વિચાર થયો કે, મારી પાસે અંજનવિદ્યા છે, તેથી મારે શું અશક્ય છે, માટે અંજનવિદ્યાથી રાજગૃહમાં જઈને રાજભોજન કરું. આવું વિચારી તે અદૃશ્ય વિદ્યાથી રાજમહેલમાં ગયો અને રાજાની સાથે એક થાલમાં વેસી તેમાંથી ભોજન જમીને પોતાને ઘેર ગયો. પછી તો રસગૃહિ થવાથી એવી રીતે ત્રિતિદિન કરવા લાગ્યો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ સર્વ ઇન્દ્રિયોમાં જિવ્હા ઇન્દ્રિય દુર્જય છે, કર્મમાં મોહની કર્મ દુર્જય છે, વ્રતમાં વ્રહ્મચર્ય વ્રત દુષ્કર છે અને ત્રણ ગુણોમાં મનોગુણ પાલ્લી મુશ્કેલ છે. ” ઘણા દિવસ સુધી તેમ ચાલવાથી ઓછો આહાર થવાને લીધે રાજાનું અંગ કુશ થઈ ગયું. એક વખતે મંત્રીએ રાજાને પુછ્યું કે, હે સ્વામી, તમારું શરીર ગ્લાન કેમ છે? શું તમને અન્ન ઉપર અરુચિ થઈ છે? કારણ કે, “ અન્ન વગર શરીર, નેત્ર વગર મુખ, ન્યાય વગર રાજ્ય, લવણવિના ભોજન, ધર્મ વિના જિવિત અને ચંદ્ર વિના નિશા એ શોભતાં નથી. ” અથવા તમને કાંઈ ચિંતા તો નથી? કારણ કે, “ શરીરમાં રહેલી ચિંતા શરીરને વાળે છે, અને દુષ્ટ પિશાચિની જેમ નિત્ય રુધિર અને માંસને વાળી નાખે છે. ” રાજા બોલ્યો કે, હે મંત્રી! મને મોટું આશ્ચર્ય થાય છે, હું હ-મેશાં વમણું ત્રગણું જમું છું, પણ કોઈ અંજનસિદ્ધ પુરુષ મારી સાથે જમી જાય છે, તેથી નારકીના જીવોની જેમ મારો ઉદરાગ્નિ શાંત થતો નથી. આ સાંભળી મંત્રીએ રસોડાના સ્થાનમાં ચોતરફ આકડાના સુકાં પુષ્પો વેર્યાં. ભોજન સમયે પેલા ચોરના પગના આઘાતથી તેને સ્વદલિતતા જોઈ તે વિષે નિશ્ચય થયો. પછી વીજે દિવસે તે ચંપાતા પુષ્પનો ધ્વનિ સાંભળી ચોરને અંદર આવેલો જાણી તત્કાલ તે સ્થાનના દ્વારને દૃઢ અર્ગલા આપી વાસી દીધાં અને અંદર પ્રથમથી ગુપ્ત રાખેલો તોત્ર ધૂમાડો કર્યો. ધૂમ્રથી વ્યાકુલ થયેલા ચોરના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલી તેથી તેણે કરેલું સિદ્ધાંતન ધોવાઈ ગયું. એટલે સર્વે એ તેને પ્રત્યક્ષ જોયો. પછી તત્કાલ તેને વાંધીને રાજાપાસે લઈ ગયા. તે વખતે ચોરે ચિંતવ્યું કે, અહા, દૈવયોગે મારું તો ભોજન અને ઘર બંને નષ્ટ પામ્યું. તેવિષે કહેવાય છે કે “ કોઈ ગજેન્દ્ર, ગ્રીષ્મ ઋતુમાં

घामार्त अने तृषातुर थयो. तेथी एक पूर्ण सरोवरने जोई त्वराथी ते तरफ चाल्यो. परंतु तट उपर थयेला कादवमां ते खुंची गयो, एटले दैवयोगे ते नीर अने तीर बंनेथी भृष्ट थयो.” वळी कहुं छे के, “सर्पना डशेला पुरुषो, मणिमंत्र अने औषधवडे स्वस्थ थयेला जोवामां आव्या छे पण दृष्टिविषसर्प जेवा दृष्टिमांविष वाला एटले करडी नजरवाळा राजाओए डशेला पुरुषो फरीवार उठेला जोवामां आव्या नथी. ”

पछी राजानी आज्ञाथी सुभटोए तेचोरने नगरना जाहेर जाहेर भागोमां फेरवी शूलीए चडाव्यो. पछी राजाना सुभटो गुप्तराते संताई रहीने जोवा लाग्या के, हवे जे पुरुष आ चोरनी साथे वातचित करे तेनी पासे सर्व नगरजननुं चोरेलुं द्रव्य छे एम जाणीने तेने त्यां शोधवुं. तेवामां जिनदत्त नामे एक श्रेष्ठी ते मार्गे नीकल्यो. तेणे चोरनुं आक्रंदन सांभळी चोर प्रत्ये कहुं के, अरे चोर, पापरूपी वृक्षनुं आ भवमां आ वध बंधन विगेरे फळ तने प्राप्त थयुं छे अने परलोक-मां नरक गतिनी वेदनारूप फळ प्राप्त थशे केमके प्राणीए ऊपार्जन करेलुं कर्म अन्यथा थतुं नथी. परंतु हवे अंतकाळे पण तुं अदत्तादान (चोरी) ना त्यागरूपव्रत अंगीकार कर्य. ते सांभळी चोरे कहुं, अरे शेठ, मारा पग शय्याल खाई गया छे, अने कागडाओए मस्तकने ठोली नाख्युं छे. आ प्रमाणे मने पूर्वकर्मनुं फल उदयमां आव्युं छे, हवे हुं शुं करुं ? परंतु मने तृषा घणी लागी छे तेथी कृपा करी मने पाणी लावी आपो. श्रेष्ठी ते वात राजविरुद्ध जाणी मौन रह्यो. पुनः चोरे दीन आलापोवडे तेवीजरीते पाणीनी मागणी करी. जेथी श्रेष्ठीए हिंमत लावीने कहुं के, हे भद्र, तुं तारा आखा भवमां करेला पापनी आलोचना कर्य. शेठना कहेवाथी चोरे पोताना आखा भवमां करेला पाप जणाव्या एटले जिनदत्ते चोरी प्रमुखना तेने पचखाण कराव्या, अने कहुं के, “ हे भद्र, एकत्व अने अन्यत्वभावना भाववाथी प्राणीना सर्व पाप क्षणार्द्धमां पण लय पामी जाय छे. तेथी तुं हवेते भावना भाव्य सर्व जीवोने मैत्री भावे जो अने सर्व प्रकारनी आपत्तिमांथी ऊद्धार करनार नमस्कार महामंत्रनुं स्मरण कर्य. हुं जळ लेवाने जाउंछुं. ” चोरे पुछ्युं के, कृपानिधि ! आ पचखाणथी अने नमस्कारथी मारा महापाप जशे ? श्रेष्ठी बोल्यो के—

कृत्वा पापसहस्राणि हत्वा जंतुशतानि च ।

अमुं मंत्रं जपित्वा च तिर्यंचोपि दिवं गता ॥

“ हजारो पाप करी, अने सैकडो जीवोनी हत्या करी, नवकार मंत्रने जपनारा तिर्यंचो पण स्वर्गे गया छे. ”

આ પ્રમાણે તેને ઉપદેશ કરી જિનદત્ત શ્રેષ્ઠી જલ લેવાને ગવો. પછવાડે ચોર સમાધિથી મૃત્યુ પામી અંત સમયેજ આયુષ્ય વાંધી સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો.
 “ અહો, સત્સંગતિનુ ફલ કેવું છે ! ” કહ્યું છે કે,—

મહાનુભાવસંસર્ગઃ કસ્યનોન્નતિકારકઃ ।

ગંગા પ્રવિષ્ઠ સ્થ્યાંબુઃ ત્રિદશૈરપિ વંદ્યતે ॥

“ મહાનુભાવ પુરુષનો સંસર્ગ કોની ઉન્નતિ કરતો નથી ? ગંગામાં મળેલું શેરીઓનું જલ દેવતાઓથી પણ વંદાય છે. ” જિનદત્ત શ્રેષ્ઠી જલ લઈને આવ્યા, ત્યાં તો તેને મૃત્યુ પામેલો જોયો. પરંતુ પોતે રાજવિરુદ્ધ કર્યું છે એવું જાણી તે શકાવતાર વૈત્યમાં જઈને કાર્યાત્સર્ગે રહ્યો. સુમટોએ સર્વ વૃત્તાંત રાજાને જણાવ્યું. એટલે રાજાએ આજ્ઞા કરી કે, હે સુમટો, એ મુર્ખ ગાય જેવા પણ કૃત્યે વાઘ જેવા શ્રેષ્ઠીને ચોરની જેમ વિહંવના કરીને મારી નાલ્યો. સુમટોએ તત્કાલ શ્રેષ્ઠીને રાજાની આજ્ઞા જણાવી, તથાપિ તે ધ્યાનથી ચલિત થયો નહીં. પછી તેઓ તેને અનેક પ્રકારની વિહંવના કરવા લાગ્યા. તે વચ્ચે પેલો ‘લોહચુરદેવ’ ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાનવડે પોતાના ધર્મગુરુની એવી અવસ્થા જોઈને વિચાર કરવા લાગ્યો કે,—

અક્ષરસ્યાપિ ચૈકસ્ય, પદાર્થસ્ય પદસ્ય ચ ।

દાતારં વિસ્મરન્ પાપી, કિંપુનર્ધર્મદેશિનં ॥

“ એક અક્ષર, અર્થપદ કે પદ માત્રને ધનાવનારા ગુરુને જે ભુલી જાય તે પાપી કહેવાય છે તો ધર્મને વતાવનારા ગુરુને ભુલી જનાર પાપી કહેવાય તેમાં તો શી નવાઈ ? ” આવું વિચારી પ્રતીહારનો વેષ લઈ તરત તે ત્યાં આવ્યો અને દંડાઘાતવડે સુમટોને મૂર્છિત કરી નાલ્યા. તે હકીકત સાંભળી રાજા ચતુરંગસેના લઈને ત્યાં આવ્યો. દેવે તેમને કહ્યું કે, તમે ઘણાં છો તેથી શું થઈ ગયું. કહ્યું છે કે, “ ઘણાં ગર્જેન્દ્રો હોય પણ તે એક દુવલા સિંહની વરાવર પણ થઈ શકતા નથી. કારણ કે, સત્ત્વ પ્રધાન છે, કાંઈ માંસનો રાશિ પ્રધાન નથી. વનમાં રહેલા અનેક ગર્જેન્દ્રો પણ શું એક સિંહના નાદવડે મદને તજી દેતા નથી ? તજી દે છે. ” આમ કહીને એક રાજા શિવાય ધીજા વધાને તેણે પૃથ્વી ઉપર પાડી નાલ્યા. પછી આત્મા નગર ઉપર આકાશમાં શિલા વિકુર્ચિને તે ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. એટલે રાજા અને મંત્રીઓ અંજલિ જોડીને ઘોલ્યા કે, હે દેવ ! અમારો અપરાધ ક્ષમા કરો. દેવ વોલ્યો—અમારા ધર્મ ગુરુ શ્રીજિનદત્ત શ્રેષ્ઠીને તેના અપરાધ વિના તમે શા માટે પીડા કરો છો ? તે મહાશયના મહિમાથી મને આ દેવ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે. એમ કહીને તેણે વધો પોતાનો

વૃષ્ણાંત કહી સંભળાવ્યો. રાજાએ કહ્યું કે સાહિત્ય શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, કે, નારીણલના વૃષ્ણો પોતાને પ્રથમ પાચેલા થોડા જલ્દને યાદ કરીને પોતાના મસ્તકઉપર ભાર વહન કરતા સતા પોતાના જિવિત પર્યંત માણસને અમૃત જેવું જલ આપે છે, તેજ પ્રમાણે સાધુપુરુષો કરેલા ઉપકારને જિવિતસુધી મુલી જતા નથી. પછી પ્રસન્ન થયેલા દેવે કહ્યું કે, તમે સર્વે મારા ગુરુના ચરણમાં પ્રણામ કરો. અને તેમના મુખથી નવકાર મંત્ર તથા ચોરી વિગેરેના વ્રતને ગ્રહણ કરો. સર્વેએ તેમ કર્યું અને જિનદત્ત શ્રેષ્ઠી મોટા ઇત્સવવડે પોતાને ઘેર આવ્યા. લોકો પણ પ્રત્યક્ષ જૈનધર્મની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ઉપર પ્રમાણે લોહચુર ચોર લોહાની શૂલીએ પરોવાયો હતો, છતાં અલ્પ કાળના પણ નિયમને ધારણ કરી જિનદત્ત શ્રાવકની સહાયથી આદ્યવિમાનને વિષે દેવસમૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થયો.

 इत्यद्भुदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
 वृत्तौ चोर्यव्रतविषये त्र्यशीतितमः प्रबंधः ॥ ८३ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૪ મું.

હજુ એ ત્રીજા વ્રતનીજ પ્રશંસા કરે છે.

અદત્તાદાનનૈયમ્ય । ગ્રહણૈકરતો નરઃ ।

લક્ષ્મીપુંજ ઇવાપ્રોતિ । ભવદ્વયે મહત્પદમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“અદત્તાદાનના નિયમને ગ્રહણ કરવામાં તત્પર એવો પુરુષ લક્ષ્મીપુંજની જેમ બંધે ભવને વિષે મહત્પદને પામે છે.” અદત્તાદાન સામાન્યપણે બે પ્રકારનું છે. સચિત્ત અને અચિત્ત. સચિત્ત ઇટલે મનુષ્ય, પશુ વિગેરે અને અચિત્ત ઇટલે આમૃષણાદિ. તે બંધેના ગ્રહણનો નિયમ ઇટલે વિરતિ-વિરામ પામવું તે. આ વિષે લક્ષ્મીપુંજનો પ્રબંધ છે, તે આ પ્રમાણે.

લક્ષ્મીપુંજની કથા.

“હસ્તિનાગપુરને વિષે સુધર્મા નામે વણિક અને ધન્યા નામે તેની સ્ત્રી, બંધે દ્વારિકપ્રજાના દુઃસ્વથી કાલ નિર્ગમન કરતા હતા. એકદા મન્ય પ્રાણી મન્ય પ્રાણી ધન્યા

પદ્મ-હૃદમાં કમલને વિષે રહેલા લક્ષ્મીદેવીને જોયા. પ્રાતઃકાલે તે હકીકત પોતાના પતિને નિવેદન કરી. તે ઘણો खुगी થયો. તેણે કહ્યું કે, હવે આપણું દારિદ્ર દૂર થશે. તે સમયે કોઈ દેવ સ્વર્ગમાંથી ચવી ધન્યાની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે વચ્ચે તેના પૂર્વભવના મિત્રદેવોએ તેના ઘરમાં સુવર્ણ વિગેરેની વૃદ્ધિ કરી. પૂર્ણ માસે પુત્રનો પ્રસવ થયો. સ્વજનોએ મઠી તેનું લક્ષ્મીપુંજ એવું યથાર્થ નામ પાડ્યું. તે બાલક શુદ્ધપક્ષના ચંદ્રની જ્યોત્સ્નાની જેમ વૃદ્ધિ પામ્યો. અનુક્રમે તે સ્વયંવરમાં મોટા ધનાઢ્યની આઠ કન્યાઓ પરણ્યો. તે રમણીઓની સાથે સ્વગૃહમાં સુખાનુભવ કરતાં એક દિવસ ત્યાં કોઈ દેવે પ્રગટ થઈને તેને કહ્યું કે, હે મિત્ર ! તારા પૂર્વભવનો વૃત્તાંત સાંભલઃ—

પૂર્વે મણિપુરમાં ગુણધર નામે તું સાર્થવાહ હતો. એક વચ્ચે તે ગુણધરે આ પ્રમાણે એક મુનિની વાણી સાંભળી કે, “પ્રાણીઓને દ્રવ્યનું હરણ મરણથી પણ વિશેષ દુઃખદાયક થાય છે, તેથી મુકુતિ પુરુષોએ ચૌર્ય ત્યાગનું વ્રત અવશ્ય અંગીકાર કરવું.” વઢી લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે, “કુડી સાક્ષી પૂરનાર, મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, કૃતઘ્ની અને ચોરી કરનાર, એ ચાર કર્મચાંડાલ કહેવાય છે, અને પાંચમો જાતિ ચાંડાલ છે.” મનુએ જમીનપર જલ છાંટતી કોઈ ચંડાલની પૂછ્યું કે, “મદિરા માંસની ભક્ષણ કરનારી હે ચંડાળી ! તારા એક હાથમાં તો મનુષ્યની ચોપરી છે, તે છતાં જમણા હાથવડે જમીનપર જલ કેમ છાંટે છે ?” ચંડાળી ઉત્તર આપે છેઃ—

મિત્રદ્રોહી કૃતઘ્નશ્ચ । સ્તેયી વિશ્વાસઘાતકો ।

કદાચિઞ્ચલિતો માર્ગે । તેનેયં ક્ષિપ્યતે છટા ॥

“મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, કૃતઘ્ની, ચોરી કરનાર અને વિશ્વાસઘાતી કાદી આ માર્ગે ચાલ્યો હોય (તો તેથી અપવિત્ર થયેલી જમીનને પવિત્ર કરવા માટે) તેવું ધારીને આ જલનો છંટકાવ કરું છું.” વઢી—

કૂટસાક્ષી મૃષાવાદી । પક્ષપાતો જ્ઞગદ્ધકે ।

કદાચિઞ્ચલિતો માર્ગે । તેનેયં ક્ષિપ્યતે છટા ॥ ૨ ॥

“જોટી સાક્ષી પૂરનાર, અસત્ય વોલનાર અને જ્ઞગડામાં પક્ષપાત કરનાર આ માર્ગે ચાલ્યો હોય તેવું ધારી જલનો છંટકાવ કરું છું.” “અગ્નિની શિલાનો સ્પર્શ કરવો સારો, સર્પના મુખનું ચુંવન કરવું સારું અને હાઠાહલ ગ્રેરને ચાટવું સારું, પણ પરદ્રવ્યને હરણ કરવું તે સારું નહીં.” આ પ્રમાણે દેશના સાંભળી ગુણધર અદત્તાદાનથી વિરામ પામ્યો. એકદા વિશેષ ધનના લાભને અર્થે તે ગુણધરસાર્થવાહ ઘણો સાર્થ રૂઢ દેશાંતરે ચાલ્યો. માર્ગમાં વેગવાળા ઘોડાને લીધે તે સાર્થઘટ થઈ મંદા

अरण्यमां नीकली गयो. एकाकी अश्वपर बेसीने चाल्या जतां लक्ष मूल्यवाळी एक सुवर्णमाळा पृथ्वीपर पडेली तेना जोवामां आवी. परंतु ते लेवार्थी अंगीकार करेला व्रीजा व्रतनो भंग थशे एवा भयथी तेणे ते लीधी नही. त्यांथी आगळ चालतां अश्वनी खरीओथी उखडी गयेली भूमिमां द्रव्यथी पूर्ण एवो एक ताम्रकुंभ जोवामां आव्यो. तेने पण कांकरा तूल्य मानी ते आगळ चाल्यो. त्यां अकस्मात् अश्व मूर्छा खाईने भूमिपर पड्यो. ते जोईने तेणे मनमां विचार्युं के, जो कोई आ अश्वने सज्ज करे तो हुं तेने मारुं सर्व द्रव्य आपुं. आवुं चिंतवी पोते तृषातुर थवार्थी जल शोधवाने आगळ चाल्यो. तेवामां एक वृक्ष साथे बांधेलो पाणीनो पोटलीओ अने पासे पांजरामां रहेलो पोपट तेना जोवामां आव्या. पांजरामां रहेला शुक पक्षीए तेने कहुं के, हे सुभग ! तुं आ पोटलीआमांथी जळ पी, हुं तेना स्वामीने कहीश नहीं. सार्थपति बोल्यो के, कदि तृषाने लीधे प्राण चाल्या जशे तो ते अनेक भवने विषे पाछा प्राप्त थशे पण हुं परनुं अदत्त तो ग्रहण करीश नहीं. कहुं छे के, “हास्यथी, रोषथी के छळथी पण जे प्राणी अदत्त ग्रहण करे ते तेनुं फळ प्राप्त करे छे.” जेम कृष्ण चासुदेवनी स्त्री रुक्मिणीए वनमां मोरना इंडाने लइने हाथमां गोपवी राख्युं हतुं, तेने शोधवाने मयूरी सर्वत्र भ्रमती जोई सोळ घडी सुधी राखीने पछी तेणे पाळुं मुक्युं, पण ते इंडुं हाथमां लागेला अलताना रंगथी रातुं थयेलुं जोई मयूरीए घणीवार सुधी सेव्युं नही. तेवामां वर्षाद आव्यो अने तेना जळथी ज्यारे ते धोवाई गयुं त्यारे तेने सेव्युं. आ कर्मथी रुक्मिणीने सोळ वर्ष सुधी पुत्रनो वियोग थयो. आ प्रमाणे हास्यथी पण अदत्तादान लेवावडे तेनुं कष्टकारी फळ प्राप्त थयुं. आ दृष्टांत हास्य उपर छे अने रोषथी अदत्तादान लेवाना संबंधमां देवानंदा अने त्रिशलानुं दृष्टांत छे, तेथी हे शुक ! हुं स्वाम्यदत्तने ग्रहण करतो नथी.

आवी व्रत पाळवाने विषे तेनी दृढता जोईने शुक पक्षी तुष्टमान थयो, अने तत्काळ पोतानुं स्वरूप फेरवी दिव्यरूप करीने बोल्यो के-हुं सूर्य नामे विद्याधर छुं, तमे गुरु पासे व्रीजुं व्रत लीधुं तेथी विस्मय पामी द्रव्यनिधि देखाडवा विगेरेथी में तमारी परीक्षा करी, पण तमे तमारा लीधेला व्रतमां दृढ रह्या. आ प्रमाणे कही तेणे तेनी पासे घणुं धन मुक्युं. सार्थ पति बोल्यो के-जे द्रव्य में शुद्ध व्यवहारवडे उपार्जन कर्युं होय तेज मारा सुखने अर्थे थाय, आ तमारुं धन मारे शा कामनुं, ते हुं लेवानो नथी. परंतु मारुं सर्व धन तमे ग्रहण करो, कारणके प्रथममें धारणा करी हती के-जे मारा अश्वने जीवाडशे तेने हुं मारुं धन आपीश. तेथी आ मारुं धन ते तमारुंज छे. विद्याधर बोल्यो के, में आ बधुं मायाथी बताव्युं हतुं तो तमे जे देवाने माटे धार्युं ते धन माराथी केम

છેવાય, માટે હે સાર્થવાહ ! આપણ વસ્ત્રેનું વ્રવ્ય કોઈ શુભ સ્થાને વાપરી નાશવું. સાર્યેકે કહ્યું કે, તેવું સ્થાન તો ધર્મજ છે, તેથી આપણે જીર્ણોદ્ધારાદિ કાર્યમાં વાપરીને આ વ્રવ્યને કૃતાર્થ કરીએ પછી તે વસ્ત્રે જણાવે તેમ કર્યું. સાર્યવાહ સાર્યની સાથે પોતાને ઘેર આવ્યો. અનુક્રમે મુનિધર્મને સ્વીકારી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મૃત્યુ પામીને તું લક્ષ્મીપુંજ થયો છું, અને સૂર્ય વિદ્યાધર તે હું વ્યંતર દેવ થયો છું. તારા મહિમાથી અને ભાગ્યથી પ્રેરાણો હું તારા ગર્ભ દિવસથી માંડીને આજ દિન સુધી રત્નાદિકની વૃદ્ધિ કરું છું.

આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળતાંજ લક્ષ્મીપુંજને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. અનુક્રમે તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અને મૃત્યુપામીને અચ્યુત દેવલોકમાં ગયો. ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરી શિવસુખને સંપાદન કરતો હવો.

ઉપરનું દૃષ્ટાંત સાંભળી જે પ્રાણી સ્થિરપણાથી અદત્તાદાનનો નિયમ ગ્રહણ કરે છે તેને ધન તથા સુવર્ણની ઉત્તમ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. તે સાર્યવાહ પણ પરધનનો ત્યાગ કરવાના નિયમથી દેવતાઓને પૂજવા યોગ્ય થયો હતો. તેથી હે ભવ્યો ! આ વ્રત ગ્રહણ કરવાને પ્રયત્ન કરો.

इत्यद्भुतदिनपरिमितोपदेशसंग्रहख्यायामुपदेशप्रासाद ग्रंथस्य
वृत्तौ तृतीयव्रतविषये चतुरशीतितमः प्रबंधः ॥ ८४ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૫ મું.

હવે સ્વદારસંતોષ નામે ચોથું અણુવ્રત કહેછે.

સંતોષઃ સ્વેષુ દારેષુ ત્યાગશ્ચાપરયોષિતામ્ ।

ગૃહસ્થાનાં પ્રથયતિ ચતુર્થ તદણુવ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાં સંતોષ અને પરસ્ત્રીનો ત્યાગ એ ગૃહસ્થને ચોથું અણુવ્રત કહેવાય છે. ” ગૃહસ્થોએ પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાંજ સંતોષ કરવો. ઘીજાની પટલે પોતાથી જુદા જે મનુષ્ય, દેવ, અને તિર્યંચ તેની સ્ત્રીઓનો તેમજ અન્યપરિણીત સંગ્રહીત અને વિધવાસ્ત્રીઓનો પણ ત્યાગ કરવો. જો કે અપરિગૃહિત દેવીઓ અને તિર્યંચની સ્ત્રીઓ કોઈએ ગ્રહણ કરેલી નથી તેમજ વિવાહિત નથી

તથાપિ તેઓ વેદ્યાતુલ્ય તેમજ પરજાતિને મોગ્ય હોવાથી પરસ્ત્રી કહેવાય તેથી તેનો ત્યાગ કરવો તેજ યોગ્ય છે. જે સ્વદારસંતોષી છે તેને તો વધી પરસ્ત્રીઓજ છે. દાર શબ્દથી ઉપલક્ષણવડે સ્ત્રીઓ પળ પોતાના પતિ શિવાય વીજા સર્વ પુરુષોને વર્જી દેવા. એ ભાવાર્થ જાણ્યો. ગૃહસ્થોને માટે આ ચોથું અણુવ્રત શ્રીજિનેશ્વર મગ-ચેતે કહેલું છે.

મૈથુન વે પ્રકારનું છે. સૂદૃષ અને સ્થૂલ. કામના ઉદયથી જે ઇન્દ્રિયોનો જરા વિકાર તે મૂઢ્ઢ અને મન વચન, કાયાથી ઔદારિક દેહધારી સ્ત્રીસાથે જે સંમોગ કરવો તે સ્થૂલ. અથવા મૈથુનત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્ય વે પ્રકારનું છે. સર્વથી અને દેશથી. તેમાં સર્વથી વિરતિ સ્વીકારવાને અશક્ત એવા ઉપાસકે (શ્રાવકે) દેશ-થી આ વ્રત ગ્રહણ કરવું. આ વ્રતવિષે એક પ્રવંધ આ પ્રમાણે છે. “ અહો, બ્રહ્મચર્ય-વ્રત કેવું ઉત્તમ છે કે જે મુક્તિનું કારણ કહેવાય છે. વળી તે નાગિલને વિપત્તિ-નું વિનાશક પણ થયું હતું. ” અત્ર કથા.

નાગિલની કથા.

મોજપુર નામના નગરમાં સર્વજ્ઞ ધર્મમાં તત્પર લક્ષણ નામે એક વણિક હતો. તેને નવતત્વને જાણનારી નંદા નામે એક પુત્રી હતી. એક વંચતે વરને માટે શોધ કરતાં પિતાને તેણી આ પ્રમાણે જણાવ્યું કે “ હે પિતાજી ! જે પુરુષ કાજલ ચગરનો, વાટથી રાહિત, તેલના વ્યય વિનાનો અને ચંચળપણા રહિત દીવાને ધારણ કરે તે મારો પતિ થાઓ. ” પુત્રીનું આ વચન સાંભળી તેનો દુષ્કર અભિગ્રહ જાણીને ચિંતાતુર થયેલા લક્ષણ શેઠે તે વાર્તા નગરમાં ઉદ્ઘોષણથી જાહેર કરી. આ સ્વર નાગિલ નામના એક દુતકારે સાંભળી એટલે કોઈ યક્ષની સહાયથી તેણે તેવો દીપક કરાવ્યો. તે નજરે જોઈ શ્રેષ્ઠી હર્ષ પામ્યો અને પોતાની પુત્રી નંદા તે નાગિલને પરણાવી. નંદા પોતાના પતિને વ્યસનાસક્ત જાણી ઘણી કચવાવા લાગી, તથાપિ નાગિલે તે વ્યસન છોડ્યું નહીં. તેથી હંમેશાં દ્રવ્યનો વ્યય થવા લાગ્યો. લક્ષણશેઠ પુત્રીના સ્નેહથી તેને દ્રવ્ય પૂરતો હતો અને નંદા પતિની સાથે મન વિના પણ નિરંતર પરિચય રાખતી હતી. એક વંચતે નાગિલના મનમાં એવો વિચાર થયો કે, અહો, આ સ્ત્રીનું કેવું ગાંભીર્ય છે કે જે હું મોટો અપરાધી છતાં મારી ઉપર કોપ કરતી નથી.

અન્યદા નાગિલે કોઈ જ્ઞાની મુનિને ભક્તિપૂર્વક પુછ્યું કે, હે મહામુનિ, આ મારી પ્રિયા શુદ્ધ આશયવાળી છતાં પણ મારી ઉપર મન ધરતી નથી તેનું શું કારણ? મુનિએ તે નાગિલને યોગ્ય જાણી તેની પ્રાપ્તિ અંતરંગ દીપકનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહ્યું-

તારી સ્ત્રીની એવી ઇચ્છા હતી કે “ જે પુરુષના અંતઃકરણમાં માયારૂપ કાજલ ન હોય, જેમાં નવતત્ત્વ વિષે અસ્થિરતારૂપ વાટ ન હોય, જેમાં સ્નેહના ભંગરૂપ તેલનો વ્યય ન હોય અને જેમાં સમકિતના સ્વંડનરૂપ કેપ (ચંચલતા) ન હોય તેવા વિવેકરૂપી દીપકને જે ધારણ કરતો હોય તે મારો પતિ થાઓ ” આ પ્રમાણે દીપના મિષથી તે સ્ત્રીએ જે અર્થ ધાર્યો હતો, તે કોઈ જાણી શક્યું નહીં અને તેં તો ધૂર્તપણથી ચક્ષને આરાધીને કૃત્રિમ વાહ્ય દીપિક વતાવ્યો પટલે શ્રેષ્ઠો પોતાની પુત્રી તને આપી. હવે તું કે જે મહા વ્યસની છે તેની ઉપર શીલાદિગુણે યુક્ત એવી એ તારી સ્ત્રીનું મન લાગતું નથી. તેથી જો તું વ્રતને અંગીકાર કરીશ તો તારું ઇચ્છિત પૂર્ણ થશે.

નાગિલે પુછ્યું, ભગવાન્ ! સર્વ ધર્મમાં કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે ? મુનિે બોલ્યા— હે મદ્ર ! શ્રીજિનેન્દ્રમુણે પોતાના સુગંધવડે ત્રણ ભુવનને સુગંધમય કરનાર સમકિતપૂર્વક શીલ ધર્મને સર્વધર્મમાં શ્રેષ્ઠ કહેલો છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ જે પુરુષે પોતાના શીલરૂપ કપૂરના સુગંધવડે સમસ્ત ભુવનને સુગંધી કરેલું છે તેવા પુરુષને વારંવાર નમીએ છીએ. ” વળી કહ્યું છે કે, “ ક્ષણવાર ક્ષણવાર ભાવના ભાવવી, અમુક વસ્તુ દાન દેવું અને અમુક તપસ્યા કરવી તે સ્વલ્પ કાઠી હોવાથી સુકર છે, પણ યાવજિવિત સુધી શીલ પાલવું તે દુષ્કર છે. ” “ નારદ સર્વ ઢેકાળે ક્લેશ કરાવનાર, સર્વ જનનો વિધ્વંસ કરનાર અને સાવચ્ચ યોગમાં તત્પર એવો છતાં જે સિદ્ધિને પામે છે તે નિશ્ચે કરીને શીલનું જ માહાત્મ્ય છે. ” ઇત્યાદિ ગુરુવાક્ય સાંભળી નાગિલ પ્રતિવોધ પામ્યો. અને તત્કાલ સપ્રકિત, શીલ અને વિવેકરૂપ દીપકને સ્વીકારી તે દિવસથી તે શ્રાવક ધર્મને આચરવા લાગ્યો.

એક વખતે નંદાએ કહ્યું કે, હે સ્વામી ! તમે વહું સારું કર્યું કે આત્માને વિવેક પ્રત્યે પમાડ્યો. શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે, “ જિનેશ્વરની પૂજા, મુનિને દાન, સાધર્મીનું વાત્સલ્ય, શીલપાલન અને પરોપકાર તે વિવેકરૂપી વૃક્ષના પલ્લવો છે. ” નાગિલે બોલ્યો—પ્રિયા ! સર્વને આત્માના હિતને અર્થે વિવેકવડે ધર્મ કરવાનો છે. વિવેકરૂપ અંકુશ વિનાનો મનુષ્ય સર્વદા દુઃખી હોય છે. એવો મુર્ખ બકરાના ચુથના સ્વામી, (ભરવાડ)ની જેમ હંમેશાં હસતો હોય તો પણ તેનું હસવાપણું કોઈ કામનું નથી.”

આ પ્રમાણે સાંભળી નંદા ઘણો હર્ષ પામી અને ભાવથી તેની સેવા કરવા લાગી. અન્યદા તે પિતાને, ઘેરુંગઈ હતી અને નાગિલ એકલો ચંદ્રની ઝ્યોત્સ્નામાં સુતો હતો, તેવામાં કોઈ પતિવિયોગી વિદ્યાધરની પુત્રીએ તેને જોયો. તેથી તત્કાલ કામાતુર થઈ ત્યાં આવીને તેણે કહ્યું કે, “ હે મહાપુરુષ ! જો મને સ્ત્રીપણે સ્વીકારશો તો હું તમને બે અપૂર્વ વિદ્યા આપીશ. આ મારું લાવણ્ય જુવો, મારા વચનને અન્યથા કરશો

નહીં. ” આ પ્રમાણે કહી શરીરે ધ્રુજતી તેવાળા નાગિલના ચરણમાં પડી એટલે નાગિલે જાણે અગ્નિથી બળ્યો હોય તેમ પોતાના પગને સંકોચીદીધા, એટલે તે વાળા એક લોઢાનો અગ્નિમય રક્ત ગોળો વિકુર્ચિતે વોલી કે, અરે અધમ ! મને મજા નહીંતો હું તને મસ્મીભૂત કરી નાખીશ. તે સાંભળી નાગિલ નિર્ભયપણે વિચાર વા લાગ્યો કે “ દશ અવસ્થારૂપ હોવાથી દશમસ્તકવાળા રાવણની જેવો કામ-દેવરૂપ રાક્ષસ કે જે દેવદાનવોથી પણ દુર્જય છે તેપણ શીલરૂપ અસ્રથી સાધ્ય થાય છે. ” આમ વિચાર કરે છે તેવામાં સૂત્કાર શબ્દ કરતી તે વાળા જાજ્વલ્યમાન લોઢાનો ગોળો તેના મસ્તક ઉપર નાખ્યો. તે વચ્ચે નાગિલે નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કર્યું એટલે તે ગોળો ટુંડ ટુંડ ચૂર્ણ થઈ ગયો. એટલે તે વાળા લજ્જાથી અદ્ભુત થઈ ક્ષણવારમાં નંદાનું રૂપ લઈને એક દામીએ ડાઘાડેલા દ્વારમાંથી ત્યાં આવી અને મધુર વાણીવડે વોલી કે—હે સ્વામી, મને તમારા વિના પિતાને ઘેર ગમ્યું નહીં તેથી રાત્રી છતાં અહીં આવતી રહી. તેને જોઈ નાગિલ વિચારમાં પડ્યો કે, નંદા શિયલ સંબંધી સ્વપતિના સંબંધમાં પણ સંતોષવાળી છે, તેથી તેની આવી ઘેષ્ટા હોય નહીં. આનું રૂપ તો તેવું છે પણ પરિણામ તેવા જણાતા નથી, તેથી એની પરિક્ષા કર્યા વિના વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી. આમ વિચારી નાગિલે કહ્યું કે, હે પ્રિયે ! જો તું સ્વસ્થરી નંદા હોય તો મારી સમીપ અસ્થલિતપણે ચાલી આવ્ય. તે સાંભળી તે સ્વેચ્છી જેવી તેની સામી ચાલી તેવીજ માર્ગમાં સ્થલિત થઈ ગઈ. ધર્મના મહિમાથી નાગિલે તેનું સર્વે કપટ જાણી લીધું પછી વિચાર્યું કે, કદિ બીજાના કપટથી આવી રીતે શીલનો ભંગ પણ થાય, માટે સર્વ વિરતિપણું અંગીકાર કરવું તેજ યોગ્ય છે. આવું ધારી તેણે તત્કાલ કેશનો છોડ કર્યો અને પેલા યક્ષદીપને કહ્યું કે, તું હવે તારેસ્થાને જા. યક્ષે કહ્યું કે, હું યાવજ્જીવિત તારી સેવા કરીશ. મારા તેજથી તમને હજેહી નહીં પડે. પછી સૂર્યનો ઉદય થતાં નાગિલે નંદાની સાથે ગુરુ પાસે જઈ વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને યક્ષદીપની સાથે આશ્ચર્ય સહિત પૃથ્વીપર વિહાર કરી, સંયમ પાળી, તે દંપતી દરિવર્ષ ક્ષત્રને વિષે યુગલિઆ થયા. ત્યાંથી દેવતા થઈ પુનઃ નરમત્રને પામી મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા છે.

“ આ નાગિલે દ્વયદીપથી શુભ એવા ભાવદીપને ચિતવ્યો અને સ્વદારાસંતોષ વ્રતમાં દૃઢ પ્રતિજ્ઞા રાંધી તો તે ત્રિવિધાધરીથી પણ કંપાયમાન થયો નહીં. ” માટે સર્વ પ્રાણીએ સ્વદારાસંતોષવ્રત દૃઢપણે ધારણ કરવું.

इत्यम्रदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये पंचाशीतितमः प्रबंधः ॥ ८५ ॥

૧ મુનિને દીપકની હજેહી પડે તેસ્થાન વચ્ચે છે તેથી યક્ષે આ પ્રમાણે કહ્યું છે.

વ્યાખ્યાન ૮૬ મું.

પુનઃ એ વ્રતનીજ પ્રશંસા કરે છે.

યઃ સ્વદારેષુ સંતુષ્ટઃ, પરદારપરાઙ્મુખઃ ।

સ ગૃહી બ્રહ્મચારિત્વાદ્યતિકલ્પઃ પ્રકલ્પતે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ જે મનુષ્ય પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાં સંતુષ્ટ થઈ પરદારીયી વિમુક્ત રહે છે, તે ગૃહસ્થ છતાં પણ બ્રહ્મચારીપણાથી યતિ સમાન કહેવાય છે. ” આ વિષે નીચે પ્રમાણે પ્રવંધ છે. શ્રીગુર નગરમાં કુમાર અને દેવચંદ્ર નામે બે રાજકુમાર બંધુ હતા. એક વખતે તેઓ ધર્મ ગુરુની વાણી સાંભળવાને માટે ઉદ્યાનમાં ગયા. ત્યાં ગુરુ દેશનામાં કહ્યું કે, “ કોઈ મનુષ્ય કોટી સોનૈયાનું દાન દે અથવા શ્રીવીત-રાગનો કંચનમય પ્રાસાદ રચાવે તેને તેટલું પૂન્ય ન થાય કે જેટલું બ્રહ્મચર્યધારી પુરુષને થાય છે. ” કેટલાએક પ્રાણી શીલવતીની જેમ દુઃખમાં પણ પોતાનું શીલવ્રત છોડતા નથી. તે કથા આ પ્રમાણે છે.

શીલવતીની કથા.

લક્ષ્મીપુર નગરમાં સમુદ્રદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તે પોતાની શીલવતી નામની પ્રિયાને ઘેર મુકી સોમભૂતિ નામના એક બ્રાહ્મણની સાથે પરદેશમાં ગયો. વિપ્ર તો કેટલાએક દિવસ રહી શ્રેષ્ઠીનો સંદેશપત્ર લઈ પોતાને ઘેર પાછો આવ્યો. આ સ્વર થતાં શીલવતી પોતાના પતિને મોકલેલ સંદેશપત્ર લેવાને સોમભૂતિને ઘેર ગઈ. વિપ્ર તે સુંદર સ્ત્રીને જોઈને કામાતુર થયો, તેથી બોલ્યો કે, હે કુશોદરી ! પ્રથમ મારી સાથે ક્રીડા કરે તો પછી તારા પતિનો સંદેશપત્ર આપું. તે ચતુર સ્ત્રી વિચારીને બોલી કે, હે ભદ્ર ! રાત્રીના પેહેલા પોહોરે તમારે મારે ઘેર આવવું. આ પ્રમાણે કહીને તે સેનાપતિ પાસે આવી અને કહ્યું કે, હે દેવ, સોમભૂતિ મારા પતિનો સંદેશપત્ર લાવ્યો છે, પણ મને આપતો નથી. તે સાંભળી અને તેનું સ્વરૂપ જોતાં મોહ પામી તે બોલ્યો કે, હે સુંદરી ! પ્રથમ હું કહું તે કબુલ કરો તો પછી તમને તે પત્ર અપાવું. વ્રતભંગના ભયથી તેને બીજે પોહોરે પોતાને ઘેર આવવાનું કહી તે મંત્રીપાસે ગઈ. તેની પાસે ફર્યાદ કરતાં તેણે પણ મોહ પામી ઉપર પ્રમાણે માંગણી કરી ઇટલે તેને ત્રીજે પોહોરે ઘેર આવવાનું કહી તે રાજા પાસે ગઈ. રાજાએ પણ તેવીજ પ્રાર્થના કરી

एटले तेने चोथा पोहोरे आवधानुं कहुं. पछी घेर आवी पोतानी सासुनी साथे संकेत कर्यो के, तमारे मने चोथे पोहोरे बोलाववी. आ प्रमाणे संकेत करी ते पोताना एकांतवासमां तैयार थईने रही. पहेले पोहोरे पेलो ब्राह्मण आव्यो तेनी साथे स्नानपान विगेरेमांज पेहेलो ग्रहर निर्गमन कर्यो, तेवामां करेला संकेत प्रमाणे सेनापति आव्यो. तेनो शब्द सांभळतांज ब्राह्मण भयथी कंपवा लाग्यो. एटले तेने एक मोटी पेटीना खानामां नाख्यो. एवी रीते सेनापति, मंत्री अने राजाने पण पेटीना जुदा जुदा खानामां पूर्यो. आ प्रमाणे चारेने पूरी प्रातःकाले रुदन करवा लागी. एटले तेना कुटुंबीओए आवीने पुछ्युं के, भद्रे, केम रुदन करे छे ? ते बोली के, मारा स्वामीनी दुःखवार्त्ता सांभळीने रुदन करुंछुं. ते सांभळी तेना संवंधीओ आ शेठ अपुत्र मरण पामेलो होवार्थी तेना खबर आपवा-माटे राजा, मंत्री, अने सेनापतिनी पासे गया, पण तेओ तो तेमने स्थाने मळ्या नहीं एटले तेओए राजपुत्र पासे जईने विज्ञप्ति करी के, हे कुमार ! समुद्रदक्ष श्रेष्ठी परदेशमां अपुत्र मृत्यु पाम्या छे. माटे तेनी समृद्धि आप ग्रहण करो. कुमार तेने घेर गयो तो घरमां बीजुं तो कांई जोयुं नहीं मात्र एक मोटी पेटी तेना जोवामां आवी. एटले ते राजभुवनमां लई जई उघडावी तो तेमांथी विप्र विगेरे चारे जण लज्जा पामतासता बहर नीकल्या. राजाए ब्राह्मण, सेनापति अने मंत्री त्रणेने देशपार कर्या अने शीलवतीनो सारी रीते सत्कार करी तेनी घणी प्रशंसा करी.

आ प्रमाणे गुरुपासे धर्म सांभळीने कुमारे स्वदारासंतोष व्रत ग्रहण कर्तुं. देवचंद्रे दीक्षा ग्रहण करी. शुद्ध आहार ग्रहणने करतो हतो ते महा तपस्वी थयो.

एक वखते देवचंद्रमुनि विहार करतां करतां श्रीपुरनी नजिकना एक देवालयमां आवीने रहा. ते सांभळी कुमारचंद्र राजा तेमने वांदवा गयो अने पाछो आव्यो. ते खबर जाणी राणीए एवां अभिग्रह कर्यो के, “ काले सवारे देवचंद्रयतिने वांछा पछी भोजन करीश.” प्रभाते मुनिने वंदन करवा नीकळी त्यां वचमां नदीए पूर आवेलुं इतुं अने उपर जल वृष्टि पण थती हती. तेथी राणी स्खलित थईने नदीने कांटेज उभी रही एटले राजाए तेने बोलावनी कहुं के, हे प्रिया ! तमे नदीने एम कहो के, हे देवी नदी ! जे दिवसे मारा दीयरे व्रत लीधुं ते दिवसथी मांडीने जो मारा पति खरेखरी रीते ब्रह्मचर्य व्रतने धारणने करी रहा होय तो मने मार्ग आपो. ते सांभळी राणीए चिंतव्युं के, मारा पति आम कहे छे, पण तेना ब्रह्मचर्यनी वात हुं शुं नथी जाणती ! तोपण ठीक छे, जे हशे ते त्यां जणाशे, माटे हमणां तो पतिनुं वाक्य स्वीकारुं; केमके जो पतिना वाक्यमां शंका लावुं तो मारुं पतिव्रत खंडित थाय. ते विषे कहुं छे के,

સતી પત્યુઃ પ્રભોઃ પત્તો ગુરોઃ શિષ્યઃ પિતુઃ સુતઃ ।

આદેશે સંશયં કુર્વન્ સંઘ્યત્યાત્મનો વ્રતં ॥

“જો સતી સ્ત્રી પતિના વાક્યમાં, સેવક રાજાના વાક્યમાં, શિષ્ય ગુરુના વાક્યમાં, અને પુત્ર પિતાના વાક્યમાં શંકા લાભે તો તેઓ પોતાના વ્રતને સ્વદિત કરે છે.” આવું ચિંતવેને તે નદીની પાસે ગઈ અને વિનયથી પોતાના પતિનું વાક્ય કહ્યું. એટલે તત્કાલ નદીએ માર્ગ આપ્યો. તે માર્ગે નદી ઉતરી સામે કાંઠેના દેવાલયમાં જઈ પોતાના દીયર મુનિ પાસેથી ધર્મ સાંભળ્યો. મુનિએ પુછ્યું, તમને નદીએ શી રીતે માર્ગ આપ્યો ? દેવીએ જે વચ્ચું હતું તે યથાર્થ કહી સંભળાવ્યું, એટલે મુનિ બોલ્યા કે, ભદ્રે ! સાંભળો, મારા સહોદર વંધુ પણ મારી સાથેજ વ્રત લેવાને ઇચ્છતા હતા પણ લોકોના અનુગ્રહને માટે તેમણે રાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો. તેઓ વ્યવહારથી જો કે રાજ્યનો અને ઇંદ્રીયોના ભોગનો અનુભવ કરે છે, તથાપિ તે નિશ્ચયથી વ્રતચારીજ છે. કાદવમાં કમળની જેમ ગૃહવાસમાં રહેતા એવા પણ તે રાજાનું મન નિર્લેપ હોવાથી તેને વિષે વ્રતચારીપણું ઘટે છે. પછી તે રાણીએ અભિગ્રહ પૂરો થવાથી વનના એક ભાગમાં જઈ સાથે લાવેલા શુદ્ધ આહારવડે પોતાના દીયરને પ્રતિલાભિત કર્યા અને પછી પોતે પણ ભોજન કર્યું. પછી જ્યારે તેની જવાની ઇચ્છા થઈ એટલે ચાલતી વચ્ચે દેવીએ મુનિને પુછ્યું કે, મારે નદી શી રીતે ઉતરવી ? મુનિએ કહ્યું કે, તમે નદીની આપ્રમાણે પ્રાર્થના કરો કે, હે નદીદેવી ! જો આ મુનિ વ્રત ગ્રહણ કર્યું ત્યારથી સદા ઉપવાસી રહીને વિચરતા હોય તો મને માર્ગ આપો. આથી વિસ્મય પામી રાણી નદીને તીરે ગઈ, અને મુનિનું વાક્ય સંભળાવતાંજ નદીએ માર્ગે દીધો. તે માર્ગે નદી ઉતરીને તે પોતાને ઘેર આવી. વિસ્મય પામેલી રાણીએ રાજાને એ વૃત્તાંત જણાવી પુછ્યું કે, હે સ્વામી ! આજેજ મેં તમારા વંધુ મુનિને પારણું કરાવ્યું તે છતાં તેઓ ઉપવાસી કેમ કહેવાય ? રાજા બોલ્યા—દેવી ! સાંભળો, તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “સાધુ નિરવલ્ય આહાર કરતા હોવાથી નિત્ય ઉપવાસી છે, માત્ર ઉત્તર ગુગની વૃદ્ધિ કરવાને માટે તેઓ શુદ્ધ આહાર લે છે તથાપિ તે ઉપવાસીજ છે.” વળી વીજે પણ કહ્યું છે કે;

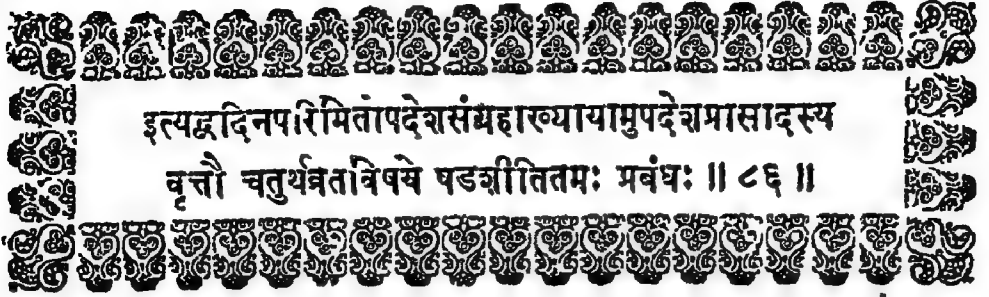
અકૃતાકારિતં શુદ્ધમાહારં ધર્મહેતવે ।

અશ્નતોપિ મુનેર્નિત્યોપવાસફલમુચ્યતે ॥

“નહી કરેલો અને નહીં કરાવેલો એવો શુદ્ધ આહાર મુનિ, ચારિત્ર ધર્મના પ્રતિપાલનને માટે વાપરે છે, તેથી તેને નિત્ય ઉપવાસનું ફલ પ્રાપ્ત થાય છે.”

ઇત્યાદિ વચનાંથી પોતાના ભર્તા અને દીયરનું માહાત્મ્ય જાણી રાણીએ મન વચન કાયાવડે શીલાદિ ધર્મ સ્વીકાર્યો.

उपर प्रमाणे अरिलव्रतना महात्म्यथी जेम नदीए राजानी प्रियाने मार्ग आप्यो, तेम जे प्राणी ते व्रतने मनमां धररण करे छे, तेने कर्मरूप समुद्र अक्षर एवा शिव मार्गने आपे छे.

इत्यह्मदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ चतुर्व्रतविषये षडशीतितमः प्रबंधः ॥ ८६ ॥

व्याख्यान ८७ मुं.

आ चोथा व्रतमां पण जे वर्जवा योग्य पांच अतिचार छे ते कहे छे.

इत्वरत्तागमोऽनात्तागतिः परविवाहनम् ।

मदनात्याग्रहोऽनंगक्रोडा च ब्रह्मणि स्मृता ॥ १ ॥

व्याख्या

“थोडा काल माटे कोइए राखेली वेश्यानो संगम, कोइए नहीं ग्रहण करेली एवी वेश्या स्त्रीनो संगम, पारका विवाहनुं करावबुं, काम भोगमां तीव्र अनुराग अने अनंग क्रीडा ए पांच ब्रह्मचर्य व्रतमां अतिचार छे तेने त्यजी देवा.”

इत्तरा एटले प्रत्येक पुरुष पासे जनारी वेश्याने कोइए अमुक काल माटे पोतानी करी राखी होय तेनुं ग्रहण अथवा कांड मूल्य ठरावी अमुक काल सुधी पोते स्त्री तरीके स्वीकारवी ते. ए प्रमाणे पोतानी करी राखेली वेश्यानुं सेवन करनार पुरुष पोतानी बुद्धि कल्पनाथी तेने पोतानी स्त्री समान गणी मनमां व्रतनी सापेक्ष वृत्ति धरावे के मारे तो परस्त्रीनो मात्र त्याग छे अने आ तो आटलो काल मारी स्त्री थएली छे, तेथी मारा व्रतनो भंग थयो नही पण ते थोडा काल सुधी परिग्रहभूत थयेली होवाथी वस्तुताए तेने बीजानी स्त्रीज जाणवी. तेथी ए अतिचार छे. इति प्रथम अतिचार.

बीजा अतिचारमां अनात्ता एटले कोइए नहीं ग्रहण करेली वेश्या अथवा व्यभिचारिणी स्त्री के जेनो पाति विदेशे गयेलो होय, तेवी स्त्रीनुं आसेवन करबुं, अने

તેમાં એવી વૃદ્ધિ કરવી કે, આ સ્ત્રી કાંઈ પરસ્ત્રી ન ગણાય. પણ તે ધારણામાં અજ્ઞા-
ન્તા હોવાથી અતિચાર લાગે છે. **इति द्वितीय अतिचार.**

આ વે માત્ર પરસ્ત્રી ત્યાગરૂપ વ્રતવાળાને અતિચાર છે પણ જેને સ્વદારાસંતોષ
વ્રત હોય તેને તો અનાચારજ છે અર્થાત્ તેમ કરવાથી તેના વ્રતનો ભંગ થાય છે.

ત્રીજા અતિચારમાં વીજાની સંતતિનો કન્યાદાનના ફલની ઇચ્છાથી અથવા
સંબંધ વિગેરે કારણથી જે વિવાહ કરાવી આવવો તે અતિચાર જાણવો. શ્રાવકેતો
પોતાની સંતતિને વિષે પગ સંખ્યા પરિમાણ કરવા રૂપ અભિગ્રહ કરવો. એમ સંભળાય
છે કે, કૃષ્ણ અને ચેતકરાજાને પોતાની સંતતિનો પણ વિવાહ સંબંધ કરવાનો નિયમ
હતો. આ પણ સર્વિત અંતર્સદ્ભાવપૂર્ણ હોવાથી અતિચાર છે. **इति तृतीय अतिचार.**

કામ ભોગને વિષે જે તીવ્ર અનુરાગ તે ચોથો અતિચાર છે. **इति चतुर्थ अतिचार.**

હવે પાંચમો અતિચાર અનંગ ક્રીડા કામ પ્રધાન ક્રીડા તે પરસ્ત્રીના અથ
ચુંવન, આલિંગન વિગેરે કરવું તે અથવા સ્વસ્ત્રીના સંબંધમાં વાત્સ્યાયન મુનિએ રચેલા
કામશાસ્ત્રમાં વતાવેલા ચોરાશી આસન વિગેરેને સેવવા તે. **इति पंचम अतिचार.**

આ પ્રમાણે ચોથા બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં એ પાંચ અતિચાર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે,
આ વ્રતને ૧૫ ગોહિણીનું ઉદાહરણ છે તે આ પ્રમાણે:—

રોહિણીની કથા.

પાટલીપુરમાં નંદ રાજા રાજ્યે કરતા હતા, તે વખતે તે નગરમાં ધનાવહ
નામે એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને રોહિણી નામે શીલવતી પ્રિયા હતી. અન્યદા,
ધનાવહ શ્રેષ્ઠી સમુદ્રયાત્રા કરવા ગયો હતો અને ઘેર રોહિણી એકલી હતી. તેવામાં
એક વખતે એવું વન્યું કે, રાજાએ રોહિણીને તેના ગોશ્વમાં બેઠેલી જોઈ. તેને જોઈ
રાજા કામાતુર થયો. તેથી તત્કાલ એક દાસીને રોહિણીની પાસે મોકલી. દાસીએ
ત્યાં જઈને કહ્યું કે, હે રોહિણી ! તમરું પુણ્ય મોટું લાગે છે કે જેથી નંદ રાજા
તમારું આલિંગન કરવાના અભિલાષી થયા છે. આ સાંભળી રોહિણીએ ચિંતવ્યું
કે, “ અહો, મૂઢ લોકો પોતાના કુલધર્મને પણ ત્યજી દેતા શરમાતા નથી ” આ
રાજા ઉન્મત્ત હસ્તીની જેમ મારા શીલરૂપ વૃક્ષને ઉલેટી નાખશે, તેથી તેને કોઈ
ઉપાયથીજ સમજાવવો યોગ્ય છે. આમ વિચારી તેણીએ દાસીને કહ્યું કે, ભદ્રે!
આજ રાત્રે તું રાજાને માર્હત્યાં મોકલજે. દાસીના વચનથી રાજા હર્ષ પામીને
રાત્રે તેને ઘેર આવ્યો. રોહિણીએ ભૂમિતરફ દ્રષ્ટિ રાખી તેનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો.
પછી ભોજનને માટે પોતાના ગૃહમાંથી જુદાજુદા વેપ ધરનારી સ્ત્રીઓપાસે સુવર્ણના,
રૂપાના, અને કાંસા વિગેરેના નવીનવી જાતના પાત્રો મુકાવ્યા, અને તેમાં તે દાસી-

औए खावामां एकज रम आपे एवा जुदाजुदा वर्णना भोज्य पदार्थो जुदाजुदा अनेक ओरडामांथी लावी लावीने मुक्या. राजाए जुदा जुदा पात्रोमांथी रसनो स्वाद लेवा मांडयो, तथाहि वधा पात्रमांथी एकज स्वादवाळो रस आववाथी ते विस्मय पायी गयो, जेथी तेणे रोहीणोने पुछुं के, मुग्धे ! आ जुदा जुदा पात्र छतां अने तेमां जुदा जुदा वर्णवाळी वस्तु छतां तेनो रस एकज प्रकारनो आवेछे, तेनुं शुं कारण ?

रोहिणी बोली के, राजेंद्र ! जे विवेकी होय ते तो एकज पात्रमांथी स्वाद ले, कारण के, सर्वनो स्वाद एकजछे जेम एमां स्थान ने वर्णनो भेद छतां रसनं विशेषपणुं जजातुं नथी, तेमज एकज स्त्रीजातिमां रूर के वेषादिना भेदथी शो फेर पड छे ? जेम कोई माणन भ्रांतिथी आकाशमां अनेक चंद्र जुए, पण वस्तुताए चंद्र एकज छे, तेम कामांकामभ्रमथी भ्रांत थई एकज स्त्रीजातिने अनेकपणे जुए छे.

हे राजा, लौकिक शास्त्रमां पण लिगपुराणने विषे अत्रह्य विषे लखे छे के, “ एक माससुधी निराहार रहेतो अने पारणाने दिवसे कंदमूल खातो एवो तापम पण मनमां तापसीने इच्छवाथी कमाडमां मुख नाखीने मृत्यु पाम्यो हतो ” ए कथा एवी छे के, सेलकपुरना उद्यानमां एक मठने विषे मासोपवासी तापम रहेतो हतो. एकदा त्यां कोई तापसी आवी चडी. ताससे तेणीने रात्रिवास करवा आश्रय आप्यो, पण पोताना शीलभंगना भयथी तेणे सूचव्युं के, “ भो तापसी ! रात्रे तमारे मजबूत रीते कमाड वासीने शयन करवुं. कारण के अहि एक राक्षस आवे छे ते कदि मारा जेवा स्वरथी तने बोलावे अने एधाणी पण आपे, तथापि तमारे कमाड उघाडवा नही, जो तुं उघाडीज तो ते राक्षस तारा देहने गळी जशे. ” आ प्रमाणे कही तापस मठनी बाहार सूतो. अर्धरात्रे काम विकार उत्पन्न थवाथी तेणे अनेक रीते आलाप करी तापसीने बोलावी, पण पूर्वशिक्षित तापसीए द्वार उघाडवुं नही. छेदटे अंदर पेसवाने छिद्र पाडी तेमां मुख नाखुं, परंतु ते दवावाथी तापस त्यांज मृत्यु पायी गयो परंतु तेना शीलनुं खंडन नहो थयेल होवाथी ते देवता थयो. मातकाले सर्वनी समीप प्रगट थई ते देवे पोतानुं स्वरूप कही बतावीने मेथुननो निषेध कर्यो. वळी विष्णुपुराणमां पण लखे छे के, “ वाराणसीमां गंगाना तीर उपर नंद नामना तापसे घणां वर्षसुधी तपस्या करी हती एक वखते गंगामां स्नान करती कोई स्त्रीने जोडिने मोह पायी गयो. तेनी पाछळ पाछळ तेने घेर जई तेनी प्रार्थना करी तयारे ते बोली के, हे तपस्वी ! हुं चांडाली छु, अने तमे तपस्वी छो; तो मारा जेवी नीच साथे तमारे व्रत खंडन करवुं योग्य नथी तेना ए वचनने नही गणकारीने ते कामार्त तापसे तेनी साथे रतिक्रीडा करी. पछी आंखो उघडी, एटले तेने घणो पश्चात्ताप थयो. तेथी कामने

१ कामांगणने नेत्र विचाथेला हता ते सद्विचार आववाथी उघड्या एम समजवुं.

ધિક્કાર કરતો પોતાનું મસ્તક શિલાઉપર પટકીને મૃત્યુ પામ્યો. તે વચ્ચે તે આ પ્રમાણે વોલ્યો હતો.

શ્રી રામરામ ધિગ્ધિગ્મે જન્મનો જીવિતસ્ય ચ ।

યાશ્વરં દુશ્વરં તપ્ત્વા ચાંડાલોસંગમં ગતઃ ॥

“ અરે રામ, રામ, મારા જન્મને અને જીવિતને ધિક્કાર છે, કે જે હું દુશ્વર તપસ્યા તપી પ્રાંતે ચાંડાલીના સંગમને પ્રાપ્ત થયો.”

શ્રીવીતરાગના શાસનમાં પળ કહ્યું છે કે, “જેમ કિંપાકના ફલ સ્વાતી વચ્ચે સારાં અને મીઠાં લાગે છે, પણ પરિણામે મૃત્યુ આપે છે, તેમ વિપથભોગ પણ ભોગવતી વચ્ચે સારાં લાગે છે, પણ પરિણામે અનેક ભવમાં મૃત્યુ આપે છે ” આવાં તે રોહિણીનાં વચ્ચે સાંભળી નંદરાજાએ અન્યાયરૂપ વ્રણને રુદ્રવનારી એવી તે રોહિણીને સ્વમાવીને કહ્યું કે,

સંતિ વિશ્વે દુરાચારોપદેષારઃ પદેપદે ।

હિતાર્થેનુપદીકર્તુ વિરલા એવ કેચન ॥

“ આ વિશ્વમાં દુરાચારનો ઉપદેશ કરનારા તો સ્થાને સ્થાને છે, પણ હિતાર્થનો ઉપદેશ કરનારા કોઈ વિરલા છે. ” એમ કહી સ્વદારાસંતોષ વ્રત ગ્રહણ કરી નંદરાજા પોતાને ઘેર આવ્યો.

હવે ધનાવહ શેઠ પરદેશથી ઘણું ધન કમાઈ ઘેર આવ્યો. ઘેર આવ્યા પછી એક વચ્ચે દાસી પાસેથી રાજાના આવવાના સ્વર સાંભળી તેણે ચિતવ્યું કે, જરૂર મારી સ્ત્રીએ પોતાના શીલને સંકલિત કર્યું હશે. અહીં વીજા મનુષ્ય વિનાના સ્થાનમાં આવેલો રાજા આવી સુંદર સ્ત્રીને કેમ છોડી દે. આખી રાત આવા સંકલ્પ વિકલ્પ કરતો રાજા રોહિણીની ઉપર નિઃસ્નેહ થયો. તે અરસામાં રોહિણીના પુણ્યોદયથી એવું વચ્ચું કે, વર્ષાદિને લીધે નદીમાં મોટું પૂર આવ્યું અને તેથી સર્વ નગર ઝંઘાઈ ગયું. તે વચ્ચે રોહિણી સર્વ લોકોની સમક્ષ ગોપૂર (દરવાજા) ઉપર ચઢી હાથમાં જલ લઈને વોલી કે, હે સરિતા, ગંગાના જલની જેમ જો મારું શીલ નિર્મલ હોય તો તું આ નગર પાસેથી પાછી ઓસર. તત્કાલ નદીનું પૂર ડતરી ગયું અને સર્વ જનોએ તેના શીલની મોટી પ્રશંસા કરી. ધનાવહ શ્રેષ્ઠીએ સ્નેહ સહિત થઈ તેના શીલ ધર્મને પ્રણામ કર્યો.

ઉપર પ્રમાણે મહાસતી રોહિણીએ શીલવ્રતની દૃઢતાવડે જૈનધર્મની પ્રભાવના કરીને અને પોતાના મનુષ્ય જન્મને કૃતાર્થ કરીને સુકૃતની મોટી પ્રતિષ્ઠાને પ્રાપ્ત કરી.

इतिउपदेशप्रासादस्यवृत्तौ चतुर्थव्रतातिचारविषये सप्ताशीतितमः प्रबंधः ॥ ८७ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૮ મું.

હવે બ્રહ્મ વર્યવ્રતનું રક્ષણ કરવાથી શો ગુણ થાય તે કહેછે.

જ્ઞાનાદિસર્વધર્માણાં જીવિતં શીલમેવ યે ।

રક્ષન્તિ પ્રાણિનસ્તેષાં કીર્તિર્માતિ ન વિષ્ટપે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ જ્ઞાનાદિ સર્વ ધર્મનું જીવિત શીલ છે. જે પ્રાણીઓ તે શીલનો રક્ષા કરે છે તેઓની કીર્તિ આ જગતને વિષે માતી નથી. ” જ્ઞાનાદિ એ વાક્યમાં આદિ શબ્દવડે દર્શન ચારિત્ર વિગેરે ગ્રહણ કરવા. તેના પ્રાણરૂપ બ્રહ્મચર્ય શીલ છે, અર્થાત્ તે વિના સર્વ ધર્મ વ્યર્થ છે. તે વિષે અન્યદર્શનીના શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ હે યુધિષ્ઠિર ! જે એકરાત્રિ પણ બ્રહ્મચારી રહ્યો હોય, તેને જે ગતિ મળે તે ગતિ હજારો યજ્ઞોથી પણ મેળવી શકાતી નથી. ”

જિનાગમમાં તો બ્રહ્મચારીને સ્ત્રીના વિકારી અંગ સામું જોવા વિગેરેનો પણ નિષેધ કરેલો છે. કહ્યું છે કે, “ સ્ત્રીના ગુપ્ત અંગ રાગોત્પાદક હોવાથી બ્રહ્મચારીએ જોવા નહીં, તેમ સ્પર્શવા નહીં. કદિ તે જોવાઈ ગયા કે સ્પર્શાઈ ગયા તો તેમાં રાગ વૃદ્ધિ ન કરવી. કહ્યું છે કે, સ્ત્રીનું રૂપ નજરે પડી જાય તો જોયા વગર રહેવાય નહીં, પણ ઢાહ્યા માણસે તેમાં રાગ કે દ્વેષ કરવાનું છોડી દેવું. વઢી ગાયની યોનિનું મર્દન કરીને ગોમુત્ર લેવું નહીં. પણ જ્યારે તે સ્વેચ્છાએ મૂત્રોત્સર્ગ કરે ત્યારે લેવું. કદિ સ્વાસ કામ હોય તો તેમાં ચિત્તની એકાગ્રતા ન કરવી. જો કદિ સ્વપ્નમાં સ્ત્રીનો ભોમ થાય તો તત્કાલ ડઠી ઈર્યાપથિ પ્રતિક્રમણ પૂર્વક એકસો આઠ શ્વાસોચ્છ્વાસ નો કાઢસ્થાન કરવો. વઢી સ્ત્રીઓની ઇન્દ્રિયો જોવામાં અને તેમની સાથે ભાષણ કરવા વિગેરેમાં સર્વત્ર યતના પૂર્વક નિવૃત્તિ કરવી કિંવહુના. આ પ્રમાણે જે પ્રાણી-ઓ બ્રહ્મ વ્રતને પાલે છે તેઓની કીર્તિ આ વિશ્વમાં માતી નથી. ” આ વિષયમાં જિનપાલનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે-

જિનપાલની કથા.

ચંપાનગરીમાં માર્કંદ નામે એક વણિક રહતો હતો. તેને ભદ્રા નામે સ્ત્રી હતી. અને જિનપાલ અને જિનરક્ષક નામે બે પુત્ર હતા. તેમણે અગ્યાર વચ્ચત સમુદ્રમાં સફર કરીને નિર્વિઘ્ને પુષ્કલ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. ‘અન્યદા આગ્રહ

૧ ચાર લોગસ્સનો, સાગર વરગંભીરા સુધી .

करिने वारमी बखत मुसाफरीए जवाने तैयार थया. माताभितानी आज्ञा लई वाहाण भरीने चाल्या मार्गमां प्रतिकूल पवनबडे बाहाग शिन्नासाथे अथबाई भागी गयुं. वंने एक पाटीयुं मळवायी तरिने रत्नद्वीपे पहुँच्यो. त्यां एक दनमां क्रीडावापीनी अंदर तेओ जळक्रीडा करवा लाग्या. तेवामां ते रत्नद्वीपवासी देवीए प्रत्यक्ष थईने कहुं के, तमे वंने मारीसाथे भोग भोगवो. नहीतर आ स्वङ्ग-थी तमारो शिरच्छेद करीश. वंनेए भयथी ते स्वीकार्युं. पछी तेना शरीरमां शुभपुद्गलो संक्रमावी अशुभ पुद्गालोने दूर करिने ते तेमनी साथे भोग भोगववा लागी. एक बखते ते रत्नद्वीपनी देवीने मौधर्मइंद्रे आदेश कर्यो के, एकाविशवार काष्ट विगेरे काढीने लवण समुद्रने निर्मळ करवो. आओ आदेश आवतां ते देवीए वंनेने शिखामण आपी के, तमारे वंनेए दक्षिण वाजुना वनमां जवुं नही. कारण के, त्या दृष्टिविष सर्प छे. तेथी अहीज रहेवुं, कदि जवुं होयतो वीजी वाजुना वनमां जवुं. आ प्रमाणे कहिने देवी पोताने कामे गई.

पछवाडे वंने जणे विचार्युं के, आपणने देवीए दक्षिण वाजुना वनमां जवाने गामाटे अटकाव्या हशे, माटे ते वाजु जवुं तो खरुं. आम विचारी तत्काल तेओ कोतुक्रथी तेज वनमां गया. तो त्यां अस्थिनो मोटो समूह जोवामां आव्यो. आगळ जतां एक पुरुषने शूलीए चडावेलो जोयो. वंनेए तेने पुछ्युं के, तुं कोण छे ? ते बोल्यो के, “ हुं वणिक पुत्र छुं, वाहाण भांगवायी अहिं आवी चडयो हतो. आ द्वीपनी अधिष्टायक देवीनी साथे में भोग भोगव्या हता, पण ज्यारे तमे आव्या त्यारे ते देवीए मने थोडा अपराधमां आवी दगाए पोहोँचाव्यो छे. ” आ प्रमाणे सांभळी तेओ भय पामीने विचारवा लाग्या के, जेवी आनी गति थई तेवी गति आपणी पण थवानी. पछी पुनः तेने पुछ्युं के, अपारो छुटको अहींजी जी-भीते थाय ? ते बोल्यो के, अहिंथी पश्चिम दिगामा एक शैलक यक्ष छे, ते पर्वति-ए मोटा शब्दयी बोले छे के, हुं कोने तारुं अने कोनुं पालन करुं ? तमारे तेनीं पासे जई तेनीं पूजा करवी अने जे सनये ते बोले ते बखते कहेवुं के, हे व-राज ! अमने तारो ने अमारुं पालन करो. आ प्रमाणे सांभळी तेओर ते यक्ष पासे जई ते प्रमाणे कर्युं, एटले ते यक्षबोल्यो के, “हे भद्रो ! ते व्यंतरी महाडुष्टा छे, परंतु तमारे तेनाथी भय पामवुं नही. में त्रिकुर्वला आ अश्वनी पृष्ठ उपर तमे बेसो. में देवीतमारी पासे आवीने सराग अने मथुर वाणीथी तमने क्षोभ पमाडशे, तथापि तमारे आश्रित थवुं नहीं. तेम करतां जेनुं मन तेनी वाणीथी क्षोभ पामशे तेने हुं समुद्रमां पाडी नाखीश ” यक्षनो आ ठराव तेमणे कबुल कर्यो. पछी यक्ष अश्वरूपे थई पोतानी पीठ उपर तेमने बेसारीने त्यांधी चाल्यो. अहिं रत्नद्वीपनी देवी

ઇંદ્રની આજ્ઞા પ્રમાણે કામ કરી પોતાના વાસગૃહમાં આવી. ત્યાં તેઓને જોયા નહીં
 ઇટલે તે તેની પછવાડે દોડી અને સમુદ્રમાર્ગે તેઓ યજ્ઞાશ્વનો પીઠપર બેસીન જતા
 હતા, ત્યાં આવી રાગ ભરેલી મધર વાળીવડે વોલી કે, -અરે પ્રાણવલ્લભો ! મને
 અવલાને તજી દઈને તમારે ચાલ્યું જવું ઘટિત નથી, મારા અપરાધને ક્ષમા કરો.
 ઇત્યાદિ અનેક આલાપથી તેને પૂર્ણ રાગી જાળી જિનરક્ષિત ક્ષોભ પામી ગયો.
 યજ્ઞે અવધિજ્ઞાનવડે જિનરક્ષિતના ચિત્તને વિષયામક્ત જાણ્યું, ઇટલે તત્કાલ પોતાની
 પીઠપરથી પાડી નાખ્યો. ઇટલે રત્નદેવીએ સ્વજ્ઞથી તેના કટકે કટકા કરી નાખ્યા.
 જિનપાલે દૃઢ પ્રતિજ્ઞાથી તેની સન્મુખ પળ જોયું નહીં. તેથી તેને ક્ષેમ કુશલ ચંપા-
 નગરીમાં પોહોંચાડી યજ્ઞ પોતાને સ્થાનકે ગયો.

જિનપાલે સર્વ વૃત્તાંત પોતાના માતાપિતાને જણાવ્યો. પછી વૈરાગ્ય પામી
 શ્રીવીરપ્રભુ પાસે દીક્ષા લઈને તે સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો ત્યાં બે સાગરોપમ
 આયુષ્ય ભોગવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિને પામશે. ઉપરના દૃષ્ટાંતમાં તત્ત્વરૂપ જે
 ઉપનય છે તે છઠ્ઠા અંગમાં વિસ્તારથી કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-જેઓ આ સંસારમાં
 રહ્યા સતા નિરંતર વિષયભોગની આકાંક્ષા રાખે છે, તેઓ ઘોર સંસારસાગરમાં પડે છે
 અને જેઓ ભોગની અપેક્ષા રાખતા નથી તેઓ સંમાર અટવીનો પાર પામે છે. આ
 સંસારમાં દુઃખી જીવને શ્રીજિનાજ્ઞાના વચન તે સેલક યજ્ઞના પૃથ્થ સમાન છે, જે
 સમુદ્ર તે સંસાર છે, અને જે પોતાને ઘેર પોહોંચવાનું તે સિદ્ધિગમન તૂલ્ય છે. જે
 દેવી તે મોહિનીરૂપ છે, તેમાં જે લુબ્ધ થઈ ક્ષોભ પામે તે જિનરક્ષિતની જેમ સંસાર-
 સમુદ્રમાં પડે છે. અને વિષયમોહવડે અનંત જન્મ મરણના દુઃખને પામે છે. અને જે
 પ્રાણી મોહિનીથી ક્ષોભ પામતો નથી તે જિનચાલની જેમ સંસારસાગરમાં નહીં પડતાં
 તે જેમ પાતાને ઘેરે પહોંચ્યો તેમ પ્રવાન સુખ-સિદ્ધિસુખને પ્રાપ્ત કરે છે. આ પ્રમાણે
 તે કથાનો ઉપનય છે.

ઉપરની કથા ઉપરથી સમજવાનું એ છે કે, રત્નદ્વીપની દેવીમાં દૃઢ કામના-
 ને રાખનાર અને ભોગસૃહા કરનાર જિનરક્ષિત દ્રવ્ય ભાવ વંને પ્રકારના સમુદ્રમાં
 પડ્યો અને વિષયમાં નિરપેક્ષ રહેનાર જિનપાલ શ્રી પરમાત્માની સભામાં યજ્ઞનું
 પાત્ર થયો.

 ઇત્યદ્વદિનપરિમિતોપદેશસંગ્રહાખ્યાયામુપદેશપ્રાસાદગ્રંથસ્ય
 વૃત્તૌ ચતુર્થવ્રતવિષયે અષ્ટાશીતિતમઃ પ્રવંધઃ ॥ ૮૮ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૯ મું.

ચોથા વ્રતનો ભંગ થવાથી બોજા વધા વ્રતોનો

ભંગ થાય છે તે કહે છે.

વ્રતાનામપિ શેષાણાં ચતુર્થવ્રતભંગકે ।

લીલયા ભેદતામાહુઃ તસ્માદુશીલતાં ત્યજ ॥ ૭ ॥

વ્યાખ્યા

“ ચોથા વ્રતનો ભંગ થવાથી વાકીના વધા વ્રતનો સહેજ ભંગ થઈ જાય છે તેથી હે જીવ, તું દુઃશીલપણનો ત્યાગ કર. ” ચોથા વ્રતનો ભંગ થતાં વાકીના પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે ચાર વ્રતોનો પળ અવશ્ય ભંગ થાય છે તે વિષે શ્રીજિનેશ્વર ભગવંત કહે છે કે,—

સ્ત્રીની યોનિમાં એક વે વ્રણ લાખથી માંડી ઉત્કૃષ્ટા લક્ષ પૃથક્ત્વ વેદંદ્રિય જીવ ઉત્પન્ન થાય છે પુરુષની સાથે સંયોગ થતાં જેમ વાંસની ઘુંગળી રુથી ભરી હોય તેમાં લોઢાની તપાવેલી સઠી નાખતાં રુ વઢી જાય, તેમ તે જીવોની હિસા થાય છે. વઢી પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય એવા એક પુરુષે ભોગવેલી સ્ત્રીના ગર્ભમાં એક સાથે ઉત્કૃષ્ટા નવ લાખ ગર્ભજ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. તે નવ લાખ જીવોમાં એક વે જીવ જે વિશેષ આયુવાળા હોય છે તે જીવે છે, વાકીના ત્યાંજ વિલય પામે છે. આવાં જ્ઞાનીનાં વચન ઉપરથી જીલવ્રતનો ભંગ થતાં પ્રાણાતિપાત વિરમણ નામે પહેલું વ્રત ભંગ થાય છે. તેમ વીજું મૃષાવાદના ત્યાગરૂપ વ્રત પળ નાશ પામે છે, કારણ કે કામીજન સત્યવાદી હોતા નથી. તે વિષે નીતિમાં લખે છે કે, વળિક, વેશ્યા, ચોર, દુતકાર, વ્યભિચારી, દ્વારપાલ અને કૌલ (નાસ્તિક) એ સાત મૃષાવાદના મંદિરરૂપ છે. તેમ ત્રીજા વ્રતનો ભંગ પળ થાય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે, પિતા વિગેરેની આજ્ઞાથી પરણેલી સ્ત્રીનું સેવન કરતાં ત્રીજું વ્રત જે અદત્તાદાનના ત્યાગરૂપ છે, તેનો ભંગ કેમ કહેવાય? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, અબ્રહ્મ (દુઃશીલ) સેવન કરવાથી તીર્થંકર અદત્ત લાગે છે, કારણ કે, તીર્થંકરોએ મુમુક્ષુ પુરુષોને સર્વથા અબ્રહ્મ સેવવાનો નિષેધ કર્યો છે વઢી સ્વામી જે મંડલાધિપતિ તેનું પળ અદત્ત છે. વાકીના વે પ્રકારના અદત્ત પોતાની મેલે તર્કથી જાણી લેવા. એ પ્રકારે ત્રીજા વ્રતનો પળ ભંગ થાય છે. ચોથા વ્રતનો ભંગ તો છુલ્લોજ છે. પાંચમું જે પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ વ્રત તેનો ભંગ કર્યા શિવાય સ્ત્રીનો સંબંધ થવોજ સંભવતો નથી. દંડકાચારગ્રંથમાં લખે છે કે, જે પોતાના આત્માને

स्त्रीना संगगां स्थापे छे, तेणे नव वाडने भांगी नाखी अने दर्शन गुणनो घात कयों समजवो बळी तेनाथी बीजा सर्व व्रतोनो पण भंग थाय छे.

आ प्रमाणे घणां दोपथी दूषित एवं अव्रह्म (दुःशील) छे, एम जाणीने हे जिव, तुं दुःशीलताने छोडी दे. हवे कोइ गृहस्थ छतां पण प्रथम धयथी ते याव-ज्जीवित ब्रह्मव्रतने पाळे छे ते विषे कहे छे के, “ कोइ उत्तम पुरुष बाळवयथी मांडीने ते व्रतने आदरे छे. जेम एक दंपतीए शुक्लपक्ष अने कृष्णपक्षना नियमथी ब्रह्मचर्य पाळ्युं हतुं ” तेनी कथा नीचे प्रमाणे छे—

कच्छदेशमां एक नगरने विणे अर्हदास नामे श्रेष्ठी रहेतो हतो तेने अर्हदासी नामे पत्नी हती. तेमने विजय नामे एक पुत्र हतो. ते गुरुनी पासे भणतो हतो. एक वखते ते विजये कोइ मुनिना मुखथी आ प्रमाणे शीलनुं माहात्म्य सांभळ्युं के,

अमराः किंकरायंते सिद्धयः सहसंगताः ।

समिपस्थायिनी संपत् शीलालंकारशालिनां ॥

“ जेओए शीलरूप अलंकारने धारण करेलो छे तेओने देवताओ सेबक थइने रहे छे, मिद्धिओ साथे आवी मळे छे अने संपत्ति तो समीपेज हाजर रहे छे. ” आवी देशना सांभळी विजये स्वदारा संतोष व्रत ग्रहण कर्युं, अने तेमां पण शुक्ल पक्षमां तेनुं पण सेवन करवुं नही एवो नियम लीधो.

तेज नगरमां बीजो धनाचह नामे श्रेष्ठी रहे छे. तेने धनश्री नामे स्त्री छे. तेनी पुत्री विजयाए एक वखते शीलनुं वर्णन सांभळी एवं व्रत लीधुं के कृष्ण पक्षमां पोताना पतिने पण सेववो नही. धुगाक्षर न्यायथी एवं वन्युं के, तुल्य रूपवाळा ते विजय अने विजयानोज परस्पर संबंध थइ विवाह थयो. विजया सोळ शृंगार सजी, नवीन भव्य वस्त्रो धारण करी हर्ष पामती एकांते पोताना पति पासे आवी. एटले विजये पोतानी ते सुलोचना प्रियाने कहुं के, “ अरे प्रिया, तुं मारुं हृदय छे, तेमज मारो तुं जिव, श्वास अने प्राण छे; आ संसारमां प्राणीओने प्रियाजन तेज संसारसुखनुं सर्वस्व छे. हे चकोराक्षी, जो तारा जेवी प्रिया होय तो पछी स्वर्गसुखनुं शुं काम छे ? अने जो तारा जेवी प्रिया न होय तो स्वर्गनुं सुख पण शा कामनुं छे ? पण हे शुभे ! में पुर्वे एवो नियम लीधो छे के, शुक्ल पक्षमां मन, वचन, कायाथी शील पाळवुं. तेना हवे मात्र व्रण दिवस बाकी छे, ते व्यतित थया पछी कृष्ण पक्षमां आपणे रति

સુખને અનુભવશું." આ પ્રમાણેનાં પોતાના પતિનાં વચનો સાંભળી વિજયા અત્યંત ગ્લાનિ પામી ગઈ. વિજયે ગ્લાનિ થવાનું કારણ પુછ્યું એટલે તે બોલી કે હે સ્વામી ! મારે કૃષ્ણ પક્ષમાં શીલિ પાલકાનાં નિયમ છે. તે સાંભળતાં વિજયને ઘણાં સ્વેદ થયો. ત્યારે વિજયાએ કહ્યું કે હે સ્વામીનાથ ! તમે વીજી સ્ત્રી પરણીને તેની સાથે સુખ ભોગ ભોગવો, સ્વેદ કરશો નહીં. પુરુષોને તો વધારે સ્ત્રીઓ હોય છે. વસુદેવને વોંતેર હજાર સ્ત્રીઓ હતી અને ચક્રવર્તીને એક લાખ ને વાણુ હજાર સ્ત્રીઓ હોય છે. તે સાંભળી વિજય બોલ્યો કે, હે સુગીલે ! મને આ વાતમાં કાંઈપણ સ્વેદ થતો નથી. કારણ કે મારા માતા પિતાએ મને દીક્ષા લેતાં લેતાં ઘડાત્કારે પરણાવ્યો હતો. વઢી વિષય સેવવાથી કાંડ આયુષ્યની વૃદ્ધિ થતી નથી, તેમજ તેથી જગતમાં મહત્વ કે સર્વ જીવોમાં આધિક્ય પ્રાપ્ત થતું નથી. કેવલ તે મનની ઉત્સુકતા માત્ર છે, તે વિષે શ્રીવિશેષાવશ્યક વૃત્તિમાં લખે છે કે, "પ્રેતની જેમ સ્ત્રીને વઢગી સર્વ અંગને મહાન્ પ્રયાસ આપી આ પ્રાણી જે ક્રીડા કરે છે તેનાથી તને સુખી કેમ કહેવાય?" વઢી પશુ પક્ષીઓ પણ વિષયને તો સેવે છે તો તેમાં શું તત્ત્વ છે? હે સુંદરી ! આ જીવે દેવતાના ભવમાં અસંખ્યાતા વર્ષ સુધી અગણિત વિષયો ભોગવ્યા છે. તે વિષે લોકપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે, "કલ્પવાસી દેવતાઓને એકવાર ભોગ ભોગવતાં બે હજાર વર્ષ વહી જાય છે. તેવી રીતે વીજા દેવતાઓને પાંચસો પાંચસો વર્ષ અનુક્રમે ઓછા કરવા એટલે પંનરસો વર્ષ ડ્યોતિપીને, એક હજાર વ્યંતરને અને પાંચસો વર્ષ ભુવનપતિને એક વાર ભોગ ભોગવતાં વહી જાય છે." હે કમલાક્ષી, આ સંસારમાં જે પુણ્યમાળા, ચંદન, તથા સ્ત્રી વિગેરેનું પુદ્ગલજનિત સુખ છે તે નાશવંત છે. અને વીજાના સંયોગથી થયેલું જે સુખ તે વસ્તુતાએ દુઃસ્વરૂપજ છે. કારણ કે તે મનના સંકલ્પથી અને ઉપચારથીજ ઉત્પન્ન થયેલું છે. તે વિષે શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ કહે છે કે, "જેમ આફરો ચડે તથા સંનિપાત રોગ થાય ત્યારે ક્વાથ વિગેરે અસત્ય ઉપચાર કરે તે દુઃસ્વરૂપ થાય છે, તેમ વિષયસુખ તે પ્રમાણે અસત્ય ઉપચાર માત્ર હોવાથી દુઃસ્વરૂપજ છે." અર્થાત્ વિષયસુખ તે ક્વાથ, તથા ઢાંખ દેવાની ચિકિત્સાની જેમ ઉપચારપણે સુસ્વરૂપ લાગે છે, પણ તે દુઃસ્વરૂપ છે. પારમાર્થિક સુખ તો શ્રીસિદ્ધ પરમાત્માનેજ થાય છે. આત્મીક આનંદને રોધ કરનાર સાતાસાતા વેદની કર્મથી ઉપજેલા સંયોગ વિયોગ સ્વભાવવાળા સુખને સુખ કોણ કહે ! તે વિષે કહ્યું છે કે, સાતા અને અસાતા એ બંને સોનાની ને લોઢાની બેડો પેહેર્યાં તુલ્ય છે સ્વર્ગ સુખતો તે વંન્નેના વિરહથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. લોકીક સુખ દેહને ઇન્દ્રીયની અનુકુલતાવડે ગણાય છે પણ વાસ્તવિકસુખ દેહના અભાવથીજ છે. માટે હે મૃગાક્ષી ! દુઃસ્વદાયક વિષયમાં મારું મન રુચિ કરતું નથી. તે વિષય ઉપર કહ્યું છે કે,

विषस्य विषयाणां च, पश्यतां महदंतरं ।

उपभुक्तं विषं हंति, विषयाः स्मरणादपि ॥ -

“ विष अने विषय ए वे वच्चे मोटुं अंतर छे, विष तो खावाथी मारे छे पण विषयो तो स्मरण मात्रथी मारे छे. ” तेथी हे सुंदरी ! हवे गंगाना जळ जेवुं निर्मळ/शीळ मारे त्रिविधे जन्मपर्यंत रहो. पण आगणे आ वृत्तांत आपणा माता पिताने जणाववो नही. छतां तेमांथी ज्यारे कोइ आ वृत्तांत जाणे तो पछी आपणे अवश्य दीक्षा लइशुं. आवो निश्चय करी ते दंपती पोताना जीवितनी जेम शीलनुं रक्षण करवा लाग्या. बंने जणा रात्रे एक शय्यामां सुवे छे तथापि तेओमांथी कोइने कामोदीपन थतुं नथी. हमेंशां एकांतमां पण तेओ शील गुणनुंज वर्णन करता हता. आ प्रमाणे भावचारित्र पाळतां तेमने घणो समय चाल्यो गयो.

अन्यदा विमल नामे कोई केवलीमुनि चंपानगरीमां समोसर्या, तेमनी देशना सांभळीने जिनदास श्रेष्ठीए कहुं के, भगवन्, में एवो अभिग्रह लीधो छे के, मारे चोराशी हजार साधुओने पारणुं कराववुं. आ मारो मनोरथ क्यारे सफल थशे ? केवली बोल्या के. एवा मुमुक्षु साधुओनो एक साथे संगम शीरीते थाय, कदि दैवयोगे तेटला साधुओ मळी जाय तोपण आकाशपुष्पनी जेम तेटला शुद्ध अन्न-पाननी सामग्री मळवी ते पण दुर्लभ छे. तेथी हे श्राद्ध ! तुं कच्छ देशमां जा अने स्यां रहेला विजया अने विजय दंपतीनी भात पाणी विगेरेथी भक्ति कर्य, तेथी तने तेटलुं पुण्य थशे. कहुं छे के “ चोराशी हजार साधुओने पारणुं करावतां जेटलुं पुण्य थाय तेटलुं पुण्य शुद्ध अने कृष्ण पक्षना शीलव्रत धारी एवा दंपतीने भोजन कराववाथी थाय छे. ” आ प्रमाणे सांभळी जिनदासे ते दंपतीनो वृत्तांत पुछबो एटले केवलीए तेने सर्व वृत्तांत कही संभळाव्यो. ते सांभळी जिनदास श्रेष्ठी भक्तिथी भरपूर हृदये कच्छ देशमां आव्यो अने ते दंपतीनी अनिर्वाच्य भक्ति करी. तेमज नगरजनोनी आगळ तेमनुं दुश्चर चरित्र प्रगट कर्युं. ते चखते तेमन-मातापेताए पण ते बात जाणी. श्रावक जिनदास धारेलो मनोरथ पूर्ण करी पोताने घेर गयो. अने ते दंपती पण प्रतिज्ञा पूर्ण थवाथी दीक्षा लई मुक्तिने प्राप्त थया.

आ प्रमाणे शीलना प्रभावथी ते दंपती मुनियीपण विशेष प्रशंसाने पात्र थया. तेथी सर्व भव्य प्राणीओए सौभाग्यनां हेतुरूप अने संसारदुःखनुं निवारण करनार शीलव्रतने सर्वदा पाळवुं.

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य

वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये एकोननवतितमः प्रबंधः ॥ ८९ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૦ મું.

હવે સ્ત્રીઓમાં અનેક દોષ છે એમ જાણીને આ
ચતુર્થ વ્રત ગ્રહણ કરવું તેવિષે કહે છે.

સ્ત્રીષુ કાપલ્યમૂલેષુ, નરો ધીમાન્ ન વિશ્વસેત્ ॥
વદંત્યન્યં ગૃહંત્યન્યં, તૃપ્તિર્ન વિષયે કદા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ કપટનું મૂલ એવી સ્ત્રીઓનો ટુઢિમાન્ પુરુષે કદિ વિશ્વાસ કરવો નહીં. સ્ત્રી
ઓ વીજાને બોલાવે છે અને વળી વીજાને સ્વીકારે છે, તેને કદિપણ વિષયથી
તૃપ્તિ થતી નથી. ” સ્ત્રીઓને વિષયમાં કદિપણ તૃપ્તિ થતી નથી તે ઉપર નીતિ
શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ સ્ત્રીઓને પુરુષથી વમણો આહાર હોય છે, ચાર ગળી
લજ્જા હોય છે, છ ગળો વ્યવસાય હોય છે અને આઠ ગળો કામ હોય છે ”
આ શ્લોકના ભાવાર્થ ઉપર ભર્તૃહરિ રાજાનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

ભર્તૃહરિરાજાની કથા.

અવંતી નગરમાં ભર્તૃહરિ નામે રાજા હતો. તેના રાજ્યમાં મુકુંદ નામે એક
નિર્ધન બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેણે લક્ષ્મી મેલવવાને માટે હરસિદ્ધિ દેવીની આરાધના
કરવા માંડી. દેવીએ સંતુષ્ટ થઈ તેને અલ્પ પુણ્યવાન જાણીને અમર ફલ આપ્યું
અને કહ્યું કે, તારા ભાગ્યમાં અલ્પ પુણ્યને લીધે દ્રવ્ય નથી માટે આ અમર ફલ લે.
આ ફલનું ભક્ષણ કરવાથી તું ઘણું જીવિશ અને શરીરે નીરોગી રહીશ. મુકુંદ તે
ફલ લઈને ઘેર આવ્યો. પછી ફલ ખાવાની ઇચ્છા કરતાં તેને વિચાર થયો કે, આ
ફલ મારે ખાઈને શું કરવું, મારે તો વધારે જિવવાથી ડલટી હાની છે, તેથી જે જગતના
આધારભૂત હોય તેને આપું તો તેની કૃતાર્થતા થાય. આ પ્રમાણે વિચારી તેણે
અવંતીપતિ ભર્તૃહરિને તે ફલ આપ્યું. રાજાએ પોતાની પટ્ટરાણી પિંગલા ઉપર
ઘણી પ્રીતિ હોવાથી તેને આપ્યું અને તેનો સમગ્ર પ્રભાવ જણાવ્યો. રાણીએ
પોતાનો જારપતિ જે હાથીનો મહાવત હતો તેને તેનો પ્રભાવ જણાવ્યો તે ફલ
આપ્યું. મહાવતે વિચાર્યું કે, મારે વધારે જીવિને શું કરવું છે, માટે મારી પ્રાણપ્રિયા
જે વેશ્યા છે તેને આપું કે જેથી તે મારી ઉપર પ્રસન્ન રહે. આમ વિચારી તેણે
વેશ્યાને આપ્યું. વેશ્યાએ ચિંતવ્યું કે, મારે આ ફલ ખાઈને શું કરવું છે, માટે આ ફલ
સર્વ પ્રજાના નાથ ભર્તૃહરિને આપું. આમ વિચારી તેણીએ તે ફલ રાજાને આપ્યું

राजा भर्तृहरिण ते फल ओलखी वेश्याने पुछ्युं के, आ फल तने क्यांथी मल्युं ? राजदंडना भयथी वेश्याए यथार्थ हकीकत जगावी. एटले राजाए हाथीना महा-वतने बोलावीने पुछ्युं. ताडनादिकना भयथी तेणे राणीनुं नाम आप्युं. एटले राणीने पुछ्युं, परंतु तत्काल भयथी विह्वल बनेली राणी कांडपण उत्तर आपी शक्ती नहीं. राजा स्त्रीने अवध्य जाणी संसारनी असारताविषे विचार करी आ प्रमाणे बोल्यो के—

यां चिंतयामि सततं मयि सा विरक्ता,
साप्यन्यमिच्छति जनं स जनोन्यसक्तः ॥
अस्मत्कृते च परितुष्यति काचिदन्या,
धिक् तांच तंच मदनंच इमांच मांच ॥

“ जे स्त्रीने माटे हुं हमेशां चिंतवन करूं छुं ते स्त्री मारामां विरक्त छे अने ते बीजा पुरुषने इच्छे छे, ते पुरुष बीजा स्त्रीमां आसक्त छे अने ते स्त्री वळी मारे माटे संतुष्ट थायछे. माटे ते राणीने, ते जारने, कामदेवने, आ वेश्याने अने मन धिक्कार छे.”

संमोहयंति मदयंति विडंबयंति,
निर्भर्त्सयंति रमयंति विषादयंति ॥
एता प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां,
किं नाम वामनयना न समाचरंति ॥

“ स्त्रीओ मोह उत्पन्न करे छे, मद चडावे छे, विडंबना करे छे, तरछोडी नांखे छे, रमाडे छे अने खेद करावे छे. अहो ! सुंदर नेत्रवाळी स्त्रीओ पुरुषानो दयाळु हृदयमां पेशीने शुं शुं नहीं करती ?” सर्व करे छे. आ प्रमाणे विचारी राजा भर्तृहरिण मालवानुं राज्य तृणवत् छोडी दई व्रत ग्रहण कर्युं अने योगी संन्यासीनो वेष लई पृथ्वी उपर फरवा लाग्यो. एक वखते पृथ्वीपर फरतां फरतां ते राजा कोई वनमां रहेता तापसना आश्रममां गयो. तापसने नमी आगळ बेठो. तापसे राजा छतां तेनो अनादर कयों एटले राजाए विचार्युं के, जरूर आ कोई मायावी लागे छे; तेथी छुपीरति आनी मायानुं अवलोकन करूं. आवुं धारी राजा एकांते छुयो रह्यो. रात्रि पडतां ते तापसे पोतानी जटामांथी एक डावली काढी. ते उघाडीने तेमां जलनी अंजलि छांटी एटले एक सुंदर स्त्री उत्पन्न थई. तेनीसाथे कामसेवन करी ते तापस सुई गयो. पछी थोडीवारे ते स्त्रीए पोतानी वेणीमांथी एक डावली काढी अने तेने जलनी अंजलि छांटी एटले तेमांथी देवकुमार जेवो एक

मत्तेभकुंभदलने भुवि संति शूरा,
केचित् प्रचंडमृगराजवधेपि दक्षाः ॥
किंतु ब्रवीमि बलीनां पुरतः प्रसह्य,
कंदर्पदर्पदलने विरला मनुष्याः ॥

“અહો, આ પૃથ્વી ઉપર ઉન્મત્ત હાથીઓના કુંભસ્થલને તોડી પાડનારા શૂરવીરો છે અને પ્રવંડ કેશરીસિંહનો વય કરનારા વીરો પણ છે પરંતુ મારે તેવા વલ્લ્લંતોની આગલ આગ્રહથી કેહેવું જોઈએ કે, કામદેવના ગર્વને તોડનારા તો વિરલા મનુષ્યો જ છે.” આ પ્રમાણે વિચારી રાજા ભર્તૃહરિ શ્રીપુરનગરના ઉદ્યાનમાં જઈ કોઈ વૃક્ષની નીચે સુઈ ગયો. આ અરસામાં એવું વન્યું કે, તે નગરનો રાજા અપુત્ર મૃત્યુ પામેલો દાવાથી તેના મંત્રીઓએ પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા. તે અહીં સુતેલા રાજાની પાસે આવીને ડબા રહ્યા. મંત્રીઓએ નગરજનસાથે ત્યાં આવી રાજાને જગાડ્યો અને રાજ્ય લેવાને કહ્યું. રાજાએ જનાવ્યું કે, મારે રાજ્યનું કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી. નગરજનોએ વિનંતિપૂર્વક કહ્યું કે. હે મહારાજ ! આપ આ રાજ્ય સ્વીકારો અને અમોને કૃપા કરીને જીવિતદાન આપો એટલે રાજાએ દયાથી તે રાજ્ય સ્વીકાર્યું અને ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો. પછી સર્વજનોએ વલ્લત્કારે પ્રથમના રાજાની એક પુત્રી હતી તે તેને પરનાવી. તે નવયૌવના રાણી એક વસ્ત્રે રાજ મહેલના ગોત્રમાં વેઠી હતી, ત્યાં કોઈ શ્રેષ્ઠીનો સુંદર પુત્ર તેના જોવામાં આવ્યો. તેને જોઈ તે વાલાએ કટાક્ષ વાળવડે તેનું હૃદય ઘાયલ કર્યું. શ્રેષ્ઠીકુમાર પણ તે રાણીને મલ્લવા ઉત્સુક થયો. તેથી તે ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને માટે એક પુરુષના પ્રમાણની અને સહસ્ર દીવાઓની શ્રેણીવાળી એક પોલી દીવી તેણે કરાવી, તેમાં પોતે પેઠો અને સંકેત કરી રાખેલા પુરુષોએ તે દીવી રાજાને મેટ કરી. રાજાએ તે અંતઃપુરમાં મુકાવી. પછી જ્યારે સમય આવ્યો ત્યારે તે તેમાંથી નીકળ્યો અને રાણીની સાથે વિષયભોગ ભોવવી પાછો તેમાં પેશી ગયો. એવી રીતે હમેશાં કરવા લાગ્યો. એક સમયે તેના વસ્ત્રનો દોરો દીવીના કાષ્ટના સાંધાની વહાર રહી ગયેલો તે રાજાના જોવામાં આવ્યો. તેને રહેંચતાં તે દોરો લાંબો લાગ્યો, એથી તેને તેમાં કોઈ જારપુરુષ છે એવો નિશ્ચય થયો. પણ તે વસ્ત્ર તે કાંઈ વોલ્યો નહીં.

पछी एक दिवसे पोतानी पटराणीने हाथे रसवती करावी पेला योगीने भोजन करवाने निमंत्रण कर्तुं. ते भोजन करवा आव्यो एटले तेनी आगळ छ पत्रावळी मांडी. तापस भोजन करवा वेठो एटले राजाए कहुं के, महाराज ! तमारी जटामां रहेली स्त्रीने बहार काढो. तापसे भयथी तेम कर्तुं. पछी ते स्त्रीने राजाए कहुं के, तुं पण तारी डावलीमांथी पुरुषने काढ. स्त्रीए पण तेम कर्तुं. पछी पोतानी राणीने कहुं, तुं पण आ दीवीमांथी तारा पतिने बहार लाव्य, शामाटे तेने कारागृहमां राख्यो छे ? तेनी साथे भोजन कर्तुं. राणीए पण भयथी तेम कर्तुं पछी ते सर्वने भोजनादिवडे संतुष्ट करी अंतरमां ऊग्र वैराग्यने धारण करता राजा भर्तृहरिए सर्व मंत्री अने नगरजनोने बोलावीने जणाव्युं के, आवा विषयने धिक्कार छे. पछी तेवी आघोषणा आखा नगरमां करावी भर्तृहरिराजाए बीजीवार राज्य छोडी दइ निश्चल शील व्रत ग्रहण कर्तुं अने ते एकज व्रतना आराधनथी देवपणानें प्राप्त थया. ए महाराजा भर्तृहरिनो रचेलो वैराग्यशतक ग्रंथ अद्यापि लोकमां विख्यात छे.

“ मृगना जेवा लोचनवाळी स्त्रीओना चरित्र जोइने कयो पुरुष तेनाथी विरक्त न थाव. जुओ ! राजा भर्तृहरिए पण पोताना अमर फळने जोईने योग धारण कर्यो हतो ”

इत्यद्भ दिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये नवतितमः प्रबंधः ॥ ९० ॥

“ श्री चिंतामणी पार्श्वनाथना महिमावडे अने श्रीविजय सौभाग्य सूरिना प्रसादवडे पोताना गुरुभाई प्रेमविजयने अर्थे श्री विजयलक्ष्मी सूरिए आ उद्यम कर्यो छे. तेनो छहो स्थंभ सोळ अधिकारवडे पूर्ण थयो.

इति षष्ठः स्तंभः समाप्तः ।

“ वर्षना दिवस जेटला अधिकारवाळा आ ग्रंथने रचतां जे पुण्यनी प्राप्ति थइ होय ते पुण्य-कृत्ता कहे छे के—प्रारा कर्मना क्षयमाटे अने महोदयनी प्राप्ति-माटे थाओ. ”

॥ સસમઃ સ્તંભઃ ॥

—o-o-o-o-o—

વ્યાખ્યાન ૯૧ મું.

હવે કામદેવથી અતૃપ્ત એવી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરનાર
પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે, તે કહે છે.

સ્ત્રીનાં કામસ્ય વાંછાસુ, સંતોષો જાયતે નહિં ।
તસ્માત્તાસુ વિરક્તત્વં, ભજેત્સ પુરુષોત્તમઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ સ્ત્રીઓને કામની ઇચ્છાઓમાં સંતોષ થતો નથી, તેથી સ્ત્રીઓમાં જે વિરક્તપણું રાખે તે પુરુષ ઉત્તમ કહેવાય છે. ”

આ સંબંધને વિષે એક મિહિનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

મિહિની કથા.

એક સમયે શ્રીવીરપ્રમુ કૌશાંબી નગરીના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા. તે સ્ત્રી સાંભળી ચંડપ્રદ્યોતન રાજા અને શતાનીક રાજાની પત્ની મૃગાવતી પ્રમુની દેશના સાંભળવા આવ્યા. ભગવંત દેશના આપવા લાગ્યા. તેવામાં કોઈ મિહિ આવીને પ્રમુને પુછ્યું, કે, યા સા? અર્થાત્ જે હું ધારું છું તે તે છે? પ્રમુ બોલ્યા. સા સા એટલે જે તું ધારે છે તે તે જ છે. આવો જવાબ સાંભળી ગૌતમ ગણધરે પ્રમુને પુછ્યું કે, હે ભગવંત! આ મિહિ આપને શું પુછ્યું અને આપે શું જવાબ દીધો તે અમે કાંઈ સમજ્યા નહીં. પ્રમુ બોલ્યા —હે ગૌતમ! સાંચલ. આ ભરતક્ષેત્રમાં ચંપા નામે નગરી છે. તે નગરીમાં અનંગ નામે એક સોની રહેતો હતો. તે અત્યંત કામગૃહ્હ હોવાથી જે જે રૂપવતી કન્યા દેખે તેને ઘણું દ્રવ્ય સ્વરચીને પણ પરણતો હતો. એમ કરતાં તેને ઘેર પાંચસો સ્ત્રીઓ એકઠી થઈ. તે સર્વને તેણે સરસા આભૂષણો કરાવ્યા હતા, પરંતુ જે દિવસે જેનો વારો હોય તે દિવસે તે સ્ત્રી સુંદર વેષ પહેરી તેનીપાસે આવતી અને તેની સાથે તે સોની ક્રીડા કરતો; વીજી સ્ત્રીઓ તેની આજ્ઞા પ્રમાણે સાધારણ વેષ ધરીને રહેતી હતી. આ પ્રમાણે તેમનો કાલ નિર્ગમન થતો હતો. તેમ કરતાં કરતાં અનુક્રમે એવું થયું કે, વ્યારે તે સોની આડો અવલો જાય ત્યારે વીજી સ્ત્રીઓ હર્ષથી શૃંગાર ધારણ કરવા લાગી, પણ તેવા વચ્ચેમાં કદાપિ જો તે આવી ચડતો તો તે તેમને તાડન કરતો

હતો. આવી રીતે તે ઈર્ષાના ભરપૂર પળાવડે કરીને તે સ્ત્રીઓ ઉપર એવો અવિશ્વાસી થયો કે, તેમાંની કોઈ સ્ત્રીને કોઈને ઘેર ભોજન કરવા પળ મોકલતો નહીં. છેવંટ તેમને માટે એક સ્તંભવાળો આવાસ કરાવી તેમાં તેમને રાખી. અને જેમ મૂત પીપલાના સ્થાનને છોડે નહીં, તેમ તે ગૃહદ્વારને નહીં છોડતાં ત્યાંજ બેસી રહેવા લાગ્યો. હત્યાથી દગ્ધ થયેલાંની જેમ તે કોઈને ઘેર જમવા જતો નહીં અને કોઈને પોતાને ઘેર જમવા લાવતો પણ નહીં.

એક વખતે કોઈ મિત્ર તેને આગ્રહ કરી બલાત્કારે ભોજન કરવા પોતાને ઘેર તેડી ગયો. ત્યાં તે પોતાને શત્રુએ કારાગૃહમાં નાખ્યો હાય તેમ માનવા લાગ્યો. આ સમયનો લાગ જોઈ તેની સ્ત્રીઓ હર્ષ પામી અને તત્કાલ તેમને સ્નાન વિલેપન કરી સર્વ અંગે વસ્ત્રામૂષણો ધારણ કર્યાં. પછી પ્રીતિપૂર્વક જેવી તે દર્પણમાં પોતાના રૂપને જોતી હતી તેવામાં તે પિશાચના જેવો ક્રૂર ગૃહપતિ સોની આવી ઘડયો. પોતાના ઘરના દ્વારપાસે આવતાંજ સ્ત્રીઓની તેવી ચેષ્ટા જોઈને તે તેમની ઉપર ઘણો ગુસ્સે થયો. એટલે તેમાંથી એક સ્ત્રીને તેણે એવી મારી કે તે તત્કાલ ચમરાજના ગૃહની અતિથિ થઈ ગઈ. તે દેખાવ જોઈને સર્વ સ્ત્રીઓને એક સાથે મય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તત્કાલ તેમણે ચિંતવ્યું કે, 'આ પાપી આપણને પણ આ સ્ત્રીની જેમ મારી નાખશે, માટે આપણે દ્વંદ્વ થઈને તેનેજ મારીએ' આલો વિચાર કરીને તે સર્વ સ્ત્રીઓએ પોતાના હાથમાં રહેલા દર્પણ દૂરથી તેનાપર ફેંક્યા. સમકાલે ચારસો ને નવાણુ દર્પણોના પ્રહારથી તે સોની મૃત્યુ પામ્યો. પછી સર્વ સ્ત્રીઓ પશ્ચાત્તાપ કરી ઘર બાહી તે સોનીની સાથેજ બહી મુઠ્ઠી. તે ચારસોને નવાણુ સ્ત્રીઓ પશ્ચાત્તાપ અને અકામનિર્જરાથી મૃત્યુ પામી કોઈ અરણ્યમાં ચોર કુલમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થઈ. અનુક્રમે તે સર્વ લોકોને હુટનારા મહાતસ્કર થયા. જે સ્ત્રી પહેલાં મરણ પામી હતી, તે કોઈ ગામમાં દરિદ્રી બ્રાહ્મણને ઘેર પુત્રપણે પ્રગટ થઈ. અનુક્રમે તે પુત્ર પાંચ વર્ષનો થયો. પાંચ વર્ષસુધી પેલા સોનીનો જીવ તિર્યંચ યોનીમાં ભમી તેજ દરિદ્રી બ્રાહ્મણને ઘેર પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો. માતાપિતાએ પેલા પુત્રને આ વાલિકાનો પાલક કર્યો. તે વાલિકા હંમેશાં વધુ રોતી હતી, થોડીવાર પણ રુદન કરવાથી વિરામ પામતી નહીં. એક વખતે તેના વધુએ તેના ઉદર ઉપર હાથ ફેરવવા માંડ્યો. એમ કરતા તેના ગુહ્યભાગપર સ્પર્શ થઈ જવાથી તત્કાલ તે રોતી બંધ પહીં અને હસવા લાગી. આથી તેના વંધુએ તેના રુદનને શાંત કરવાનો તે ઉપાય મેળવ્યો. ત્યારથી જ્યારે તે ઘાઘા રુવે કે તે તેની યોની ઉપર પોતાનો હાથ અડાડતો એટલે તરતજ તે શાંત થતી. એક વખતે આલો ઉપાય કરતાં તે પુત્રને તેના માતાપિતાએ જોયો. તેથી તરતજ તેને મારીને ઘર બહાર કાઢી મુક્યો. ત્યાંથી વનમાં જતાં તે પુત્ર પેલા ચારસોને નવાણુ ચોરને મળ્યો, ત્યારથી તેઓ બરાબર પાંચસો થયા.

પેલી વાલા વાલ્યવયથીજ કુલટા થઈ. એક વસ્તે તે વાલા કોઈ ગામે ગઈ હતી. તે દિવસે પેલા ચોરોએ તે ગ્રામ છુટ્યું અને તે વાલાને પકડીને લઈ ગયા. અને સર્વે મલીને તેને પોતાની સ્ત્રી કરી. તે એકલી સર્વની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગી. અન્યદા કેટલાએક ચોરોએ તેના પર દયા આવવાથી વિચાર્યું કે, આ વાલા એકલી જો સર્વેની સાથે નિરંતર ભોગ ભોગવશે તો જરૂર તે મૃત્યુ પામી જશે. તેથી તેની પ્રીતિને માટે કોઈ વીજી સ્ત્રી હરી લાવીએ તો ઠીક. આવો વિચાર કરી તે ચોરો એક વીજી સ્ત્રીને હરી લાવ્યા. પછી સર્વ ચોરો તે વંને સ્ત્રીઓની સાથે ભોગસુખ અનુભવતા કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા. કેટલાક દિવસો ગયા પછી પ્રથમની સ્ત્રી કે જે ઘણી કામી હતી તેણે પાત્રુદ્ધિથી વિચાર્યું કે, “ આ વીજી સ્ત્રી મારા કામવિલાસમાં વિઘ્ન કરનારી સપત્ની થઈ છે, તો કોઈ ઉપાયવડે હું તેને મારી નાખું તો સારું ” આવો વિચાર કરીને તે તેના છિદ્ર જોવા લાગી. એક દિવસે એવું વન્યું કે, વધા ચોરો ધાઢ પાડવા ગયા, તેથી ઘર નિર્જન થયું એટલે તે ઈર્ષાલુ અને ક્રોધીષ્ટ પાપી સ્ત્રીએ પેલી સરલ સ્ત્રીને છેતરીને કોઈ ઝંડા કુવામાં નાચી દીધી. થોડીવારે પેલા ચોરો ચોરી કરીને આવ્યા અને પુછ્યું કે, તારી સપત્ની વેન ક્યાં ગઈ છે ? તે વોલી-ક્યાં ગઈ તે હું જાણતી નથી. ચોરોએ ચિંતવ્યું કે, જરૂર તે વીચારી મુઘ્યાને આ પાપનીએ મારી હશે. તે સમયે પેલા વિપ્રચોરે વિચાર્યું કે, આ દુર્મતિ સ્ત્રી મારી વેન તો નહીં હોય ? પણ તે શીરીતે જણાય. જો કોઈ જ્ઞાની આવે તો પુછી જોઉં. આ પ્રમાણે તે ચિંતવતો હતો તેવામાં (શ્રીવીર પ્રભુ કહે છે કે) તેણે અમારું આગમન લોકોપાસેથી સાંભળ્યું. એટલે તત્કાલ તે અહિં આવ્યો અને પોતાની વેન સંવંધી પ્રશ્ન કરવામાં લજ્જા આવી તેથી તેણે ગૂઢરીતે પુછ્યું એટલે તેનો ઉત્તર પણ અમે ગૂઢરીતે આપ્યો.

આ પ્રમાણે તેનું વૃત્તાંત સંભળાવીને પ્રભુએ કહ્યું કે, હે ભવિષ્યાળીઓ ! આ સંસારમાં પાંચ ઇંદ્રિયો તેને વશ થયેલા પ્રાણીઓને ઘણી વિડંબના કરે છે અને ભવોભવ સંસારમાં રચડાવે છે.

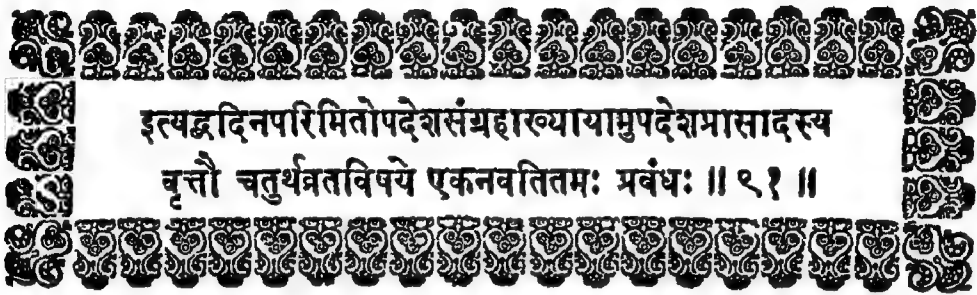
આવા વીર પ્રભુના વાક્ય સાંભળી તે વિપ્રે સંવેગ પામી પ્રભુની પાસે ચારિત્ર સ્તીરું. પછી તે ચોરની પછીમાં ગયો. ત્યાં તે વિપ્રમુનિએ પ્રતિવોધ પેમાડેલા વીજા ૪૯૯ ચોરોએ પણ તેની પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

અહીં વીરપ્રભુની તથા પ્રકારની વાણી સાંભળી મૃગાવતી વોલી કે, હે સ્વામી ! ચંડપ્રદ્યોતન રાજાની આજ્ઞાથી હું પણ દીક્ષા લઈશ. પછી તેણે ચંડપ્રદ્યોતન રાજાને કહ્યું કે, હે રાજેન્દ્ર ! જો મને આજ્ઞા આપો તો હું શ્રીવીરપ્રભુની પાસે વ્રત ધારણ કરું ? પ્રભુના પ્રભાવથી ચૈર રહિત થયેલા ચંડપ્રદ્યોતને આજ્ઞા આપી એટલે મૃગાવતીએ પોતાના પુત્રને ચંડપ્રદ્યોતન રાજાના ઉત્સંગમાં વેસારી શ્રીવીરપ્રભુની પાસે

દીક્ષા લીધી. તે સમયે ચંડપ્રયોતન રાજાની અંગારવતી વિગેરે આઠ સ્ત્રીઓ પળ મૃગાવતીની સાથે દીક્ષા લીધી. ચંડપ્રયોતન રાજાએ મૃગાવતીના પુત્ર ઉદયનને કૌ-શાંબીના રાજ્યઉપર સ્થાપિત કર્યો અને પોતે પોતાના અવંતિદેશમાં ચાલ્યો ગયો.

પેલો અનંગસેન સોનીનો જીવ સ્ત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ કામના પરવશપણાથી ધણા ભવોમાં પરિભ્રમણ કરશે. ”

“યાસા એવા શબ્દવડે સંદેહેને પુછતા એવા ચોરને પ્રભુએ સા સા એવો ઉત્તર આપ્યો તેથી પ્રતિબોધ પામી તેણે દીક્ષા લઈ બીજા ચોરોને પ્રતિબોધ પમાડ્યા અને તેઓએ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. ”

વ્યાખ્યાન ૯૨ મું.

સ્ત્રીઓ સ્વભાવથીજ બહુ કામી હોય છે છતાં કોઈ કોઈ સ્ત્રીઓ સ્વીકાર કરેલા વ્રતને આપત્તિમાં પળ છોડતી નથી.

આપદ્રૂપે મહત્યગ્રૌ । નયંતિ શીલકાંચનં ।

नैर्मल्यं याः स्त्रियः काश्चित्ताः स्युः केषां न चित्रदाः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા

જે કોઈ સ્ત્રીઓ આપત્તિરૂપ મોટા અગ્નિમાં શીલરૂપ સુવર્ણને નિર્મલ કરે છે, તેવી સ્ત્રીઓ કોને આશ્ચર્ય ન પમાડે ? આ વિષે અંજના સતીનો પ્રબંધ છે. તે આ પ્રમાણે—

અંજનાસતીની કથા.

જંબૂદ્વીપમાં આવેલા પ્રલ્હાદન નામના નગરને વિષે પ્રલ્હાદન નામે રાજા અને પ્રલ્હાદનવતી નામે રાણી હતી. તેમને પવનંજય નામે કુમાર હતો. તે સમયે વૈતાલ્યગિરિ ઉપર અંજનકેતુ રાજા અને અંજનવતી રાણીને અંજના નામે પુત્રી થઈ હતી. તે યૌવનવતી થતાં તેનું પાણીગ્રહણ કરાવવાને અંજનકેતુ રાજા અનેક

કુમારોના ચિત્રો પટલપર આલેખાવી મંગાવી તેને વતાવતો હતો; તથાપિ કોઈ કુમારના રૂપ ઉપર તેને પ્રીતિ થતી નહોતી. એક વખતે રાજાએ ભવિષ્યદત્ત અને પવનંજય કુમારના રૂપ ચિત્રપટલપર આલેખી મંગાવી તેણીને વતાવ્યા. વંને કુમારના કુલ, શીલ, વલ્લ અને રૂપ સુંદર જોઈ તે ચિત્રો તેણે પોતાની પાસે રાખ્યા.

એક વખતે રાજા અંજનકેતુ મંત્રીઓની સાથે તે કુમારોના ગુણ વિગેરેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તેણે મુખ્ય મંત્રીને પુછ્યું, કે આ વંને કુમારમાં વિશેષ કોણ છે? મંત્રીએ કહ્યું “ મહારાજ ! ભવિષ્યદત્ત કુમારમાં જોકે ઘણા ગુણો છે તથાપિ શ્રી-ભગવંતે કહ્યું છે કે, તે ભવિષ્યદત્ત અઢાર વર્ષની વયે મોક્ષ પામશે, તેથી એ આપણી કન્યાને યોગ્ય વર નથી. પણ સર્વ રીતે આ પવનંજય કુમારજ યોગ્ય છે. ” આ પ્રમાણે મંત્રીના કહેવાથી રાજાએ તેની સાથે અંજનાના લગ્ન નિર્ધાર્યા.

આ સ્વર પવનંજય કુમારને થતાં તે રુષભદત્ત નામના પોતાના મિત્રને સાથે લઈ અંજનાનું લાવણ્ય તથા તેનો પ્રેમ જોવા માટે ત્યાં આવ્યો. વંને નીલ વસ્ત્ર ધારણ કરી રાત્રે ગુપ્ત રીતે શ્વસુરગૃહના અંતઃપુરમાં દાખલ થયા. ત્યાં મધુર આલાપ થતો સાંભળવામાં આવ્યો. કોઈ સહી અંજનાને કહેવા લાગી-સ્વામિની ! તમે છેવટે જે બે કુમારોના ચિત્ર જોયા હતા, તેમાં જે ભવિષ્યદત્ત છે તે ગુણોથી અધિક અને ધર્મજ્ઞ છે, પણ તે અલ્પ આયુષ્યવાળો છે એવું જાણી તેને છોડી દીધો છે; અને વીજો પવનંજય દીર્ઘાયુ હોવાથી તેની સાથે આપનો સંબંધ થયો છે તે સાંભળી અંજના બોલી, “ સહી ! અમૃતના છાંટા થોડા પણ મીઠા અને દુર્લભ હોય છે. અને વિષ હજાર ભાર હોય તોપણ તે કશા કામનું હોતું નથી. ” તે સાંભળી પવનંજય કુમાર તેના ઉપર ક્રોધાયમાન થઈ સ્વદ્ધ સેંચીને તેને મારવા તૈયાર થયો. તેને મિત્રે વાર્યો અને કહ્યું, મિત્ર ! આ વખતે રાત્ર છે, આપણે પારકે ઘેર આવ્યા છીએ, વહી આ કુમારી કન્યા છે, ઝ્યાંસુધી તેને તમે પરણી નથી ત્યાંસુધી તે પરકીયા છે, તેથી તેને હણવી યોગ્ય નથી. પછી તે વંને ત્યાંથી પોતાને સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા. ત્યારથી પવનંજય તેની ઉપર અત્યંત સ્વેદ વહન કરવા લાગ્યો.

પછી તેની સાથે પાળી ગ્રહણ કરવાને તે ઇચ્છતો નહીં હતો, તથાપિ તેના પિતા વિગેરેએ તેને માંડમાંડ સમજાવીને તેને પરણાવ્યો. પરંતુ ચોરી મંડપમાં પવનંજય કુમારે રાગથી તેના મુખ સામું પણ જોયું નહીં અને પરણ્યા પછી પણ તેણીને તેણે બોલાવી નહીં. આથી તે નિરંતર દુઃખી સ્થિતિને અનુભવવા લાગી. ઘણા ઉપાયે પણ તેને ભર્તાનું સુખ પ્રાપ્ત થયું નહીં. એવી રીતે વાર વર્ષ વીતી ગયા.

ए अवसरे प्रतिवासुदेव रावण वरुण विद्याधरने साधवा गयो हतो. त्यांथी तेनो एक दूत प्रह्लादन राजाने बोलाववा माटे आव्यो. प्रह्लादन राजाने त्यां जवा तैयार थता जोई पवनंजय तेमनुं निवारण करी, तेमनी आशीष लई, दृष्टि मार्गे रहेली अंजनानीं सामुं पण जोया वगर त्यांथी चाली निकळ्यो. प्रयाण करतां मार्गे मानससरोवर आव्युं त्यां पडाव कर्यो. त्यां कमलवनने विकाश पामेलुं जोई ते आनंद पाम्यो. रात्रीए एक चक्रवाक पक्षिनी स्त्रीने करुणस्वरे विलाप करती तेणे सांभळी ते आ प्रमाणेः—

आयाति याति पुनरेति पुनः प्रयाति ।

पद्मांकुराणि वितनोति धुनौति पक्षौ ॥

उन्मादति भ्रमति कुंजति मंदमंद ।

कांता वियोग विधुरा निशि चक्रवाकी ॥ १ ॥

ते सूचवती हती के, “पतिना वियोगथी आतुर एवी आ चक्रवाकी रात्रीने विषे आवे छे, जाय छे, फरीवार आवे छे, कमलना अंकुरने ताणे छे, पांखो फफडावे छे, उन्माद करे छे, भमे छे अने मंदमंद बोले छे.” आ प्रमाणे सांभळी तेणे पोताना मित्र ऋषभदत्तने तेनुं कारण पुछ्युं, एठलेते बोल्यो के—मित्र ! देवयोगे आ पक्षीओने रात्रे वियोगज थाय छे. आ पक्षिणी आम पोकार करती करती मृतप्राय थई जशे अने प्रातः काल पडशे एठले तेनो पति ज्यारे तेने मळशे तयारे पाछी ते नवीन देहवाळी थशे.

आ वखते अंजनानुं पूर्वे बांधेलुं भोगांतराय कर्म क्षीण थई गयुं, तेथी पवनंजयना मनमां तत्काळ एवो विचार आव्यो के, अरे ! मारी पत्नी अंजनाने छोड्या मने बार वर्ष बीती गया छे तो ते बीचारीना ते वर्पो शी रीते व्यतीत थया हशे ? माटे चाल अहीथी एकवार पाछो घेर जई तेने मळी आवुं. आम विचारी कुमार रात्रे गुप्त रीते पाछो घेर आव्यो अने ते दिवसेज रतुस्नाता थयेली अंजनाने तेणे प्रेमपूर्वक भोगवी. पछी पोताना नामथी अंकित मुद्रिका तेने निशानी माटे आपी ते पाछो पोताना कटकमां आव्यो. तेना गया पछी अनुक्रमे अंजनाने ऊदर वृद्धि थतां तेनापर कलंक आव्युं. तेणीए पोताना पतिना नामथी अंकित मुद्रिका बतावी, तथापि ते कलंक उत्थुं नहीं. अने तेने एक दासीनी साथे गृहनी बहार काढी मुकी. त्यांथी निकळीने ते पोताना पिताने घेर आवी, परंतु त्यां पण कलंकनी वार्त्ता जाणीने तेणे राखी नहीं एठले तेणीए मात्र एक दासी साथे वनमां भटकवा मांड्युं. पूर्ण मास थतां तेणे एक पुत्रने जन्म आप्यो, अने मृगबालनी जेम ते तेनुं पालन करवा लागी.

एक बखते दासी जल लेवा गई हती. त्यां तेणे मार्गमां एक मुनिने कायोत्ममें रहेला जोया. तेणे अंजनाने ते वात करी एटले अंजना तेनी पासे जई नमस्कार करीने घेठी. मुनिए कायोत्सर्ग पारी धर्मदेशना आपी ते सांभळी अंजनाए पोताने पडेली दुःखनुं कारण पुछ्युं. मुनिए अवधिज्ञानथी तेनो पूर्वभव जणाव्यो के, हे अंजना ! कोई गाममां एक धनवान् श्रेष्ठीनी तुं मिथ्यात्वी स्त्री हती तारे एक बीजी सपत्नी हती ते परमश्राविका हती. ते प्रतिदिन जिन प्रतिमानी पूजा करीने पछी भोजन लेती हती. तुंतेनीं उपर द्वेष धारण करती सती हमेशा तेना अपवाद दर्शावती अने तेना मर्मनुं ऊद्घाटन करती हती. एक बखते तें तेनी जिन प्रतिमाने कचरामां संताडी दीधी. तेथी जिनपूजा कर्या वगर तेणीए मूखमां जळ पण नाख्युं नही, पण ते घणी आकुळ व्याकुळ थडगड. एटले तेणे जेने तेने प्रतिमा विषे पुछवा मांड्युं. तेवामां कोइए कचरामां रहेली प्रतिमा बताववा मांडी, पण तें बताववा न देतां तेनी उपर धुळ नाखी. एवी रीते वार मुहूर्त्त सुधी राखतां ज्यारे ते घणी दुःखी थड, त्यारे तें दया लावी तेने प्रतिमा लावी आपी. ते पापथी तारे तारा पति साथे वार वर्पनो वियोग थयो हतो. हवे ते कर्म क्षीण थवाथी तारो मामो अहीं आवी तने पोताने घेर लड जशे त्यां तारो स्वामी पण तने मळशे. आ प्रमाणे मुनि कहेता हता तेवामां एक विद्या धर उपर थडने जतो हतो तेनुं विमान त्यां स्वलित थयुं. विद्याधरे तेनुं कारण जाणवा नीचे जोयुं त्यां पोतानी भाणेज अंजनाने तेणे ओळखी. एटले तत्काळ नीचे उतरा दासी अने पुत्र सहित तेने पोताना विमानमां बेसाडी आकाशमार्गे चाल्यो.

अंजनानो वाळक घणो चपल अने उग्र पराक्रमी हतो. तेथी चालता विमाननी घुघरीओनो नाद सांभळी ते वाळकने घुघरी लेवानुं कौतुक थयुं, तेथी तेणे घुघरी लेवा चपलताथी आगल आगल हाथ लंवाववा मांड्यो. एम करतां अकस्मात् विमानमांथी नीचे पडी गयो. आ जोइ अंजनाने महा दुःख उत्पन्न थयुं. तेणे आक्रंद स्वरे रुदन करवा मांड्युं के, “अरे प्रभु, आ शो गजव ! अरे हृदय ! शुं तुं वज्रथी घडा-एलुं छे ! अथवा वज्रना जेवुं छे ? के पतिना वियोगे पण तुं खंडे खंड थड गयुं नहीं.” आ सांभळी तेनी पछवाडे तेनो मामो भूमिपर उतर्यो. तेणे शिलाना चूर्ण (रेती) उपर पडेली वाळकने तत्काळ उपाडी तेनी माताने आप्यो पछी ते विद्याधरे पोताने घेरे पहाँचीं अंजनाने वाळक सहित घेर मुकी पोतानुं कोइ कार्य करवा माटे अन्य स्थानके गयो. अही पवनंजय वरुण विद्याधरने साधी घेर आव्यो. माता पिताने प्रणाम करी पोतानी पत्नीना वासगृहमां गयो. तां त्यां स्त्रीने जोइ नहीं. तत्काळ माता पिताने पुछ्युं, त्यारे तेमणे कलं न लागवाथी काढी मुवया संबधी चार्त्ता कही. ते सांभळी पवनंजय विरह व्याकुळ थड मरणने माटे चंदननी चिता रवी बळवा

तैयार थयो. ते समये तेना मित्र ऋषभदत्त कहुं, सखे, जो त्रण दिवसमां अंजनाने न लावुं तो पछी तारे अवश्य चितामां बळवुं. आ प्रमाणे कही तेनुं निवारण करी ऋषभदत्त विमानमां बेसी आकाशमार्गे परिभ्रमण करतां त्रीजे दिवस सूर्यपुरे आवी पहुँच्यो. त्यां उपवनमां स्त्रीओनी तथा बालकोनी गोष्टी थती तेणे सांभळी. ते वखते कोइ बालके कहुं, मित्रो! अहीं अंजना नामे कोइ सुंदरी पुत्र सहित आवेली छे. ते आपणा राजा सूर्यकेतुनी सभामां दररोज आवे छे. आवा शब्दो अकस्मात् सांभळी ऋषभदत्त हर्ष पाम्यो अने तत्काल तेने आवीने मळ्यो. अंजना तेने जोई लज्जाथी नम्र मुख करीने पोताना मामानी पाछळ उभी रही. ऋषभदत्त पासेथी पतिना दिग्विजयनी तेमज तेना विरह व्याकुलपणानी वार्त्ता सांभळी त्यां जवाने उत्सुक थई. पछी तेणे मामानी आज्ञा लीधी. विद्याधरे पण पुत्र सहित तेने सोंपी एटले ऋषभदत्त तेने लई वेगथी पवनंजयना नगरमां आव्यो. तेना आव्याना खबर सांभळी पवनंजय घणो हर्ष पाम्यो, अने मोटा उत्सवथी तेणे स्त्री पुत्रने नगर प्रवेश कराव्यो. सर्व लोको पण परम आनंद पाम्या.

पवनंजय अने अंजना बन्ने दंपतीने प्रतिदिन प्रीतिमां वृद्धि थवा लागी. ते पुत्रनुं नाम तेमणे हनुमान् पाडयुं. ते अतुल बलवान् थयो. एक वखते वीशमा तीर्थकर श्रीमुनिसुव्रत स्वामीना तर्थिना कोई मुनिओ त्यां पधार्या. तेमनी देशना सांभळी पवनंजय अने अंजनाए वैराग्य पामी दीक्षा लीधी. पछी महावीर श्रीहनुमान राजा थयो. ते अति हठालो अने वाचाळ हतो. तेथी ते श्रीरामचंद्रनी सेनानो अध्यक्ष तथा महाबलवान् थयो. पवनंजयमुनि अने सती अंजना साध्वी-निरतिचार व्रतने पाली स्वर्गे गया.

“आ प्रमाणे सती अंजनानुं सुंदर चरित्र सांभळी तेने हृदयमां धारण करीने भव्य प्राणीओए शीलना सुगंधथी हृदयने सुगंधी करवुं.”

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ शीलविषये द्विनवतितमः प्रबंधः ॥ ९२ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૩ મું.

હવે સ્ત્રીઓના અંગ જોઈને મોહ પામે છે તેઓને શિક્ષા આપે છે,
વામાંગીનાં મુખાદીનિ, કિંવોક્ષ્ય વીક્ષ્ય દૃષ્યસિ ।
ક્ષણં હર્ષમિષાદત્તે, શ્વશ્રાદિષુ રૂજં પરામ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ અરે મૂર્ખ ! સુંદરસ્ત્રીઓના મુખવિગેરે જોઈને તું શું હર્ષ પામે છે ? તે ક્ષણવાર હર્ષ આપવાના મિપથી નરકાદિકમાં મહા મોટી પીડાને આપે છે.” આ વિષે एवी ભાવના કરવી કે કવિ સ્ત્રીના મુખને ચંદ્રની ઉપમા આપે છે, પણ તે શ્લેષ્મ અને થુંક વિગેરે નિંદ્ય વસ્તુઓથી ભરપૂ છે. અને તે મુખ રત્નપ્રભાદિ નારકીના પ્રયાણનું મુલ્ય છે. સ્ત્રીના કાલા કેશની વેળી મોક્ષમાર્ગે જતાં આડી સર્પણીરૂપ છે. તેનો સુંદર સીમંત (સેંથો) સીમંત નામના નરકાવાસને આપનાર છે. તેની નાસિકા સ્વર્ગની નાશિકા (નાશકરનારી) છે. સ્ત્રીના વિવાધરનું પાન કરનાર પોતાને સર્વસ્વ મળેલું માને છે, પણ તેથી ક્ષણે ક્ષણે યમરાજ તેનું આયુષ્ય પીવે છે તે જાણતો નથી. મૂઢ કામી તેના કુચકુંભને આલિંગન કરી સુવે છે, પણ તે તેનાથી યનારી કુંભીપાકની વેદનાને મૂલી જાય છે. અજ્ઞ માણસ સ્ત્રીને મુજાનું આલિંગન દઈને સુવે છે અને તેમાં વહુ સુખ માને છે, પણ ગર્ભની વેદના અને યોનિમાંથી નીકળતાં થયેલાં દુઃખનું તેને વિસ્મરણ થઈ જાય છે. આ સર્વનો વિચાર કરીને જે વામાંગીનો ત્યાગ કરે તેને સ્વરેસરો વિવેકી સમજવો. કહ્યું છે કે,—

દર્શનાત્ સ્પર્શનાત્ શ્લેષાત્ યા હંતિ સમજીવીતં ।

હેયોઽવિષનાગોવ, વનિતા સા વિવેકીભિઃ ॥ ૧ ॥

“ જે સ્ત્રી દર્શનથી, સ્પર્શથી અને આલિંગનથી સમતારૂપ જિવિતને હણે છે, તે સર્પિણી જેવી સ્ત્રી વિવેકી પુરુષોણ તજી દેવા યોગ્ય છે.” સ્ત્રીઓના સંસર્ગથી થતું દુઃખ તો સિંહાદિકના સંબંધથી થતા દુઃખથી પણ અધિક છે. કહ્યું છે કે,—

નિરંકુશા નરે નારી, તત્કરોત્યસમંજસા ॥

યત્ક્રુદ્ધા સિંહશાર્દુલાઃ, વ્યાલા અપિ ન કુર્વતે ॥

“નિરંકુશ બયેલી સ્ત્રી પોતાના પુરુષઉપર જે અઘટિત આચરે છે તેવું ક્રોધા થયેલા સિંહ, શાર્દુલ કે સર્પો પણ આચરતા નથી.” આ વિષે મુકુમાલિકા સ્ત્રીનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

૧ રુદં મહત્-इत्यपि पाठ-—તેનો અર્થ-મહા રુદન કરાવે છે.

सुकुमालिकानी कथा.

चंपापुरीमां जितशत्रु नामे राजा हतो. तेने यथार्थ नामवाली सुकुमालीका नामे राणी हती. राजा जितशत्रु तेनापर एटलो बधो आसक्त हतो के, ते राज्यादिकनी पण चिंता करतो नहीं. आवी राजानी वर्त्तणुकथी प्रधानवर्गे राजाने स्त्री सहित मदिरापान करावी अरण्यमां तजिदीधो अने तेना पुत्रने राज्यउपर बेसार्यो. ज्यारे मद्यनो नीसो उतरी गयो त्यारे ते बने राजाराणी विचार करवा लाग्या. अरे, आपणे अहिं क्यांथी ! आपणो महा कोमल शय्या क्यां गई ! आपणा राज-चैभवनुं शुं थयुं ! आम विचारतां बने त्यांथी आगळ चाल्या. थोडे दूर जतां सुकुमालिकाने तृषा लागी. तेना कंठ अने ताळु सुकाइ गया. तेणे राजाने कह्युं, स्वामी ! मारा जिवितने वचाववा जळ लावी आपो. राजा जळ लाववाने गयो पण कोई ठेकाणे जळ जोवामां आव्युं नहीं. पछी खाखराना पत्रनों पडीओ करीं तेमां पोताना बाहुनी नसमांथी रुधिर काढी ते पडीओ पूर्ण भयों. ते लावी राणीने कह्युं के, प्रिये ! आ खाबोचीआनुं जळ अती मलीन छे तेथी नेत्र मीचीने पी जा. राणीए तेम करीने पान कर्युं. पछी क्षणवारे ते बोली-स्वामी ! मने क्षुधा बहु लागी छे. तेथी राजाए दूर जइ छरीवडे पोताना साथळनुं मांस छेदी तेने अग्निमां पकावी राणीने पासे मुक्युं अने पक्षीनुं मांस कही तेणीने खवरान्युं. अनुक्रमे त्यांथी कोई देशमां आवी पोताना आभूषणो बेची कांइक व्यापार करीने राजा तेनुं पोषण करवा लाग्यो.

एक वखते राणीए कह्युं, स्वामी, ज्यारे तमे व्यापार करवा बहार जाओ छो त्यारे हुं एकली घरमां रहीं शकती नथी. आवां वचन सांभळी राजाए एक पांगला माणसने चोकीदार तरीके घरपासे राख्यो. ते पांगला माणसनो कंठ घणो मधुर हतो, तेथी राणी मोह पामी अने तेने स्वामी तरीके स्विकार्यो. तयारथी सुकुमालीका पोताना पतिने मारवाना छिट्रो जोवा लागी. एक वखते राजा राणीने लईने वसंतऋतुमां जलक्रीडा करवा माटे गंगातटे गयो. राजाए मधुपान कर्युं. ज्यारे राजा बेभान थयो त्यारे राणीए तेने गंगाना प्रवाहमां वहेतो मुकी दीधो. पछी राणी सुकुमालिका पेला पांगलाने स्वेच्छाथी गायन करावती कांधउपर बेसारी भीख मागती भमवा लागी. ते जोई लोको तेने पुछवा लाग्या के, आ कोण छे ? त्यारे ते कहेती के, मारा मातापिताए आवो पति जोयो छे, एथी तेने स्कंध उपर बहन करुं छुं.

अहिं जितशत्रु राजाने गंगामां तणाता एक काष्ठ प्राप्त थयुं. तेनायोगे ते तरीने बहार नीकल्यो अने नदी कीनारे कोई एक वृक्षनी तले सुई गयो. ते समये

ત્યાં સમીપે આવેલા કોઈ નગરનો રાજા અપુત્ર ગુજરી ગયો, તેથી તેના મંત્રીઓ પંચદિવ્ય કર્યા. તે ત્યાં આવીને ડાહ્યા રહ્યા એટલે રાજાને જાગૃત કરી મંત્રીઓએ તેને રાજ્ય ઉપર બેસાર્યો. દૈવયોગે પેલી મુકુમાલિકા પંગુને લઈને તેજ નગરમાં આવી ચઢી તે બંને સતીપણથી અને ગીતમાધુર્યથી તે નગરમાં વિખ્યાત થયા. તે વિખ્યાતી સાંભળી રાજાએ તેમને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. તેને જોતાંજ રાજાએ ઓલસી લીધા. તેથી તત્કાલ તે બોલ્યો કે, હે વાઈ ! આવા વિભત્સ પાંગલાને ડાહ્યાને તું કેમ ફરે છે ? તે બોલી માતાપિતાએ જેવો પતિ આપ્યો હોય તેને સતીઓએ ઇંદ્રના જેવો માનવો. તે સાંભળી રાજા બોલ્યો—હે પતિવ્રતા ! તને ધન્ય છે. પતિના વાહુનું રુધિર પીધું અને સાથલનું માંસ સ્વાધું તોપણ છેવટે ગંગાના પ્રવાહમાં નાસી દીધો. અહો, કેવું તારું સતીગુણ ! આ પ્રમાણે કહી તે ન્યાયી રાજાએ સ્ત્રીને અવધ્ય જાણી પોતાના દેશની હદપાર કરી. અને આવું પ્રત્યક્ષ સ્ત્રીચરિત્ર જોઈ તેણે સર્વ સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવારૂપ મહાવ્રત લીધું.

“મુકુમાલિકાનું ચરિત્ર જોઈ જિતશત્રુ રાજા વિષય સુલથી વિરક્ત થયો અને કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓનો જય કરી તેણે પોતાનું જિતશત્રુ નામ સાર્થક કર્યું.”

इत्यद्वदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य
वृत्तौ स्त्रीत्यागविषये त्रिनवतितमः प्रबंधः ॥ ९३ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૪ મું.

સ્ત્રીજાતિ અનેક ગુણની હાનિ કરે છે તે કહે છે.

ગુણિનાં ગુણતોભ્રંશં કર્તુ કૂટં રચેદ્વહુ ।

યા સા સ્ત્રી પરિહર્ત્તવ્યા વિઘ્નકર્ત્રી શુભે પથિ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“જે સ્ત્રી ગુણી પુરુષોને ગુણમાંથી ભ્રષ્ટ કરવા વહુ કપટ રચે છે તેવી સ્ત્રીને શુભ માર્ગમાં વિઘ્ન કરનારી જાણી દૂરથી છોડી દેવી.” લૌકિકમાં ગુણી પુરુષો શંકર વિગેરે કહેવાય છે. તેને તેમની સ્ત્રીએ ખીલ્લડીનેરૂપે મોહિત કર્યા હતા. તે સ્ત્રીનાં વચનથી નૃત્ય કરતા શંકર દેવતાને હાસ્ય કરવા યોગ્ય બન્યા હતા. સેવાલ અને જલમાત્રના આધાર વડે નિર્વાહ કરનારા તાપસો પણ સ્ત્રીઓના વિલાસથી ભ્રાંત થઈ શીલભ્રષ્ટ થયેલા છે. તે વિષે તેમના શાસ્ત્રમાં કહેવાય છે કે,—

सुगुप्तानामपि प्राय, इन्द्रियाणां न विश्वसेत् ॥

विश्वामित्रोपि सोत्कंठः, कंठे जग्राह मेनका ॥ १ ॥

“ इन्द्रियो भले प्रकारे गोपवेली होय तोपण तेनो विश्वास करवो नहीं. कारणके विश्वामित्र जेवाए पण उत्कंठित थईने मेनकाने कंठवडे ग्रहण करी हती. ” ते विषे नीचे प्रमाणे कथा छे.

महाशय विश्वामित्र सूष्क फल अने जळनो आहार करी सूर्यसामे नेत्रं राखी तपस्या करता हता. तेथी तेमनामां नवुं स्वर्ग वसाववानीं शक्ति उत्पन्न थई हती. आ खबर इंद्रेने थवाथी तेणे तेमने तपथी अष्ट करवा मेनकाने त्यां मोकली. मेनकाना विविध विलासथी मुनि ध्यान अष्ट थया अने तीव्र अनुरागवडे तेने भोगवी. चिरकाल ध्यानभंग स्थितिमां रहेतां पाछुं चैतन्य प्राप्त थवाथी जाग्रत थयेंला मुनिण् मेनकाने पुछ्युं के, तमे माहं ध्यान भंग कथुं तयारपछी केटलो समय व्यतीत थयो. मेनका बोली-नवसो अने सात वर्ष नवप्रास अने त्रण दिवस वीती गया. आवी रीते चारवार अप्सराओ मोकलीने इंद्रे तेना तपनो भंग कथो हतो जेथी ते शक्ति हीन थई गया हता. ते विषे विस्तारथी वृत्तांत भारतमांथी जाणी लेवो.

वली ते विषे लोकोत्तर (जैन) शास्त्रमांषण आषाढभूति, आर्द्रकुमार अने अरुणिक् विगेरे गुणवान् मुनिओ पण स्त्रीओना रचेली कपट जालमां पडेलाना दृष्टांतो छे. तेथी तेथी स्त्रीओ त्याग करवा योग्यज छे. वली वल्कलचोरीए पण स्त्री संगमां घण्य दोषो जाणी तेनो त्याग कथो हतो. तेनो प्रबंध आ प्रमाणे—

श्री वल्कलचोरि मुनिनो प्रबंध.

पोतनपुरनामना नगरमां सोमचंद्र नामे राजा हतो, तेने धारणी नामे पत्नी इती. एक वखते धारणी पोताना पति सोमचंद्रना माथाना केश कांक्षीथी ओ लवी हवी. ते मस्तकपर श्वेत केश जोई बोलीके—हे स्वामी ! आ जरावस्थानो दूत आव्यो. राजा पोताने आवेला धोला केशने जोईने विचावा लाग्यो के, मारा वृद्ध वडिलोए तो योवन् वयमां व्रत ग्रहण करेलुं छे, मने धिक्कार छे जे हुं अद्यापि साथे पली आव्या तोपण धर्म आचरतो नथी. ते सांभळी राणी बोली हे स्वामी, अद्यापि धर्मकार्यमां धिलंब करो नही, ते सांभळी राजा सोमचंद्रे पोताना पुत्र प्रसन्नचंद्रने राज्य उपर बेसारी तत्काळ तापस व्रत धारण कथुं. धारणी राणी गर्भवती-हती- तथापि एक धात्रीने साथे लई पति साथे चाली निकली. समय पूर्ण थतां अनुक्रमे धारणीने पुत्र थयो परंतु प्रसवनी उग्र पीडामां ते मृत्यु पामी एटळे

સોમચંદ્ર તાપસને ચિંતા થઈ પડી કે, હવે આ માતા વગરનો પુત્ર શી રીતે ઉછરશે ? સ્વર્ગમાં ગયેલી દેવી ધારણી અવધિજ્ઞાને પોતાના તાપસપતિની ચિંતા જાણી મેંસનું રૂપ લઈ ત્યાં આવી અને પોતાના બાલકને ધવરાવ્યો. એવી રીતે દેવમાતા અને ધાત્રીએ પાલન કરેલો તે બાલક મોટો થયો. તેના તાપસપિતાએ તે બાલકને ઘલકલં વસ્ત્રોમાં ઘીંટાળી તેનું વલ્કલચીરો એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે મેંસરૂપે આવેલી પૂર્વભવની માતા દેવલોકમાં ચાલી ગઈ. પછી તાપસે વનફલ તથા ધાન્ય-થી પોષણ કરેલો તે બાલક અનુક્રમે સોઢવર્ષનો થયો. તે પુત્ર માત્ર તાત, તાત, એટલુંજ બોલતો અને તેના પિતાને નમસ્કાર કરતો હતો. તેમજ વનફલ લાવી પિતાનું પોષણ કરતા શીખ્યો હતો.

એક વખતે પ્રસન્નચંદ્ર રાજા કોઈ ખિલ્લના મુખથી પોતાના સહોદરનો પ્રવંધ જાણી તેને મલવાને ઉત્સુક થયો. તેથી તેણે વેશ્યાઓને બોલાવ્યાંને કહ્યું કે, તમે કોઈપણ ઉપાયે લોભાવી મારા બંધુને અહીં લાવી આપો. પણ તમારે તેને દૂરથી જોવો, નહીંતો સોમચંદ્ર તાપસ તમને શાપથી ભસ્મ કરશે. આવા તેના વચનથી તે વેશ્યાઓ તાપસોનો વેપ લઈ સોમચંદ્ર તાપસના આશ્રમપાસે આવી. વલ્કલચીરીએ તેમને દૂરથી આવતી જોઈ એટલે તેણીઓ તાપસરૂપે દોવાથી તેમને તાપસ જાણી તેણે નમસ્કાર કર્યો. પછી વનમાંથી લાવેલાં ફલ તેમના આહારને માટે આગલ ધર્યાં. તે ફલોને જોઈને કપટ મુનિઓ બોલ્યા, 'મહારાજ, આવાં નીરમફલોને અમે શું કરીએ? અમારે તો પોતનપુરનાં ફલો જોડે. હે મુનિ ! તમે અમારા આશ્રમના ફલની વાનકી જુવો.' એમ કહી તે કપટી વેશ્યાઓએ તેને એકાંતમાં વેસારી ત્યાંડ, સાકર, અને દ્રાક્ષ વિગેરે મધુર મેવા વિગેરેનો આગ્રહથી આહાર કરાવ્યો. તે મધુર ફલના સ્વાદથી હર્ષ પામી તે મુનિ બીલા, આંમલી અને કોઠીનાં ફલો જે ખોતે ખાતો હતો તેના સ્વાદમાં ઉદ્વેગ પામ્યો. જેમ જેમ તે મુનિ લોભાયો તેમ તેમ તેઓ વિશેષ સ્વાદવાળી વસ્તુઓ તેને ખાવા આપવા લાગી. પછી તે મુનિના હાથને પોતાના સ્તન અને કોમલ ગાલ વિગેરે ઉપર મુક્યો. તેથી તે તાપસ બોલ્યો કે મહાશય ! તમારું શરિર આવું કોમલ કેમ છે ? અને આ તમારા હૃદય ઉપર બે વેદિકા શેની છે ? તે બોલી અમારા પોતન આશ્રમના ફલોનું આસ્વાદન કરવાથી આવા અંગ થાય છે. તેથી તમે પણ આ આશ્રમને છોડી પોતનાશ્રમમાં આવો. પછી વલ્કલચીરી તેમની સાથે ત્યાં જવાનો સંકેત કરી પોતાના પાત્રો એકાંતે ગોપાલિને ફરીવાર તેમની પાસે આવ્યો. કહ્યું છે કે:—

तावन्मौनी यति ज्ञानी, सुतपस्वी जीर्णेंद्रियः ।

यावन्न योषितां दृष्टि, गोचरे यांति पुरुषः ॥

“ज्यांसुधी पुरुष सुंदर स्त्रीओने दृष्टिगोचर थयो नथी त्यांसुधी ज ते मुनि, यति, ज्ञानी, तपस्वी अने जितेंद्रिय रहे छे.” आ समवे सोमचंद्रनृषि आम तेम फरतां त्यां आवता हता. तेमने दूरथी आवता जोई अगाडथी संकेत करी वृक्ष उपर राखेका पुरुषोए ते स्त्रीओने तेवा खबर आप्या एटले तत्काल तेओ शापना भयथी नाशी गई अने राजानी आगल आवीने ते वृत्तांत जणाव्यो. ते सांभळी राजाए “अहो ! मारो बंधु बंनेथी भ्रष्ट थयो, तेथी तेना शा हाल थशे ?” आवुं चितवी तेनी दिलीगीरीमां आखा नगरमां गीत नृत्यादिकनो प्रतिषेध कर्यो.

हवे अहिं बल्कलचीरी वनमां भ्रमतो हतो. त्यां कोई रथवाळाए तेने दीठो एटले पुछ्युं के—मुनि ! तमे क्यां जाओ छो ? ते बोल्यो, हुं पोतनाश्रममां जवा इच्छुं छुं. एटले रथवाळाए कह्युं के—हुं पण त्यांज जडं छुं. तेथी बल्कलचीरीरथनी पछवाडे चाल्यो. ते रथमां रथवाळानी स्त्री बेडी हती तेने मुनि ‘हे तात’ ‘हे तात’ एम कहेवा लाग्यो. स्यारे ते स्त्रीए तेना पतिने कह्युं के, आ मुनि, स्त्री पुरुषनो भेद पण जाणतो नथी. पछी रथिके तेने मुग्यजाणी मोदक खावा आप्या. तेनो स्वाद लई मुनि बोल्यो हं हं जाणवामां आव्युं, आ फल पूर्वे मने पेला महाशयोए आप्या हता तेज छे. पछी आगल जतां रथिके एक चोरने युद्ध करी जिती लीधो. चोरे रथिकेने घणुं धन आप्युं. ते लई रथिक पोतनपुरमां आव्यो. त्यां रथीए मुनिने कह्युं के, हे बाल-मुनि, आ धनल्यो. धन वगर अहीआ स्थान भोजन मळशे नहीं. पछी तेने केटलुंक धन आपी आ “पोतनाश्रम” एम कही ते रथी त्यांथी चाल्यो गयो. हवे बालमुनि नगरमां चाल्यो. त्यां दुकानोनी श्रेणी अने हवेलीओ जोई विचार करवा लाग्यो के हुं क्यां आव्यो ? आ आवुं शुं हशे ? वळी मार्गे कोई नर के नारी मलें तो ते तेने ‘तात ! बंदना करुं छुं’ एम कहेवा लाग्यो. लोको तेने तेम करतां जोईने हसवा लाग्या. आम करतां कोई वेश्या तेना जोवामां आवी, एटले तेने मुनि जाणी मूल्य आपीने निवास तथा फलादिकनी तेणे याचना करी. तेणीए तेने पोतना घरमां बोलावीने अभ्यंगस्नान कराव्युं. मुनिए उपसर्गनी जेम ते सहन कर्युं. पछी तेणीए तेनी साथे पोतानी पुत्रीनुं पाणीग्रहण कराव्युं. सोमचंद्रना पुत्र बालमुनि वेश्याना गीत नृत्य सांभळी अने जोइ चितवन करवा लाग्या के आ बधा शुं भणे छे ? तेओ मने फळ केम आपता नथी ? आ वखते राजाए ते वेश्याने घेर थतो मृदंग ध्वनि सांभल्यो. तेथी तत्काल तेने बोलावी राजाए पुछ्युं के—मारो ये शोक छतां तुं वाद्य केम वगाडे छे ? वेश्या बोली—दैवज्ञ (जोपी)ना रचनथ

એક તાપસ કુમારને કન્યા આપી છે તેના હર્ષમાં મારે ત્યાં વાદ્ય વાગે છે. આ વાર્તા સાંભળી તેજ વચ્ચે રાજાનું દક્ષિણ અંગ ફરક્યું. તેથી તેને નિશ્ચય થયો કે, જરૂર મારો વંધુજ ત્યાં આવ્યો હશે-આથી રાજા તરત તે વેશ્યાને ઘેર ગયો. ત્યાં પોતાના અનુજ વંધુને જોઈ રાજાએ પ્રેમથી તેનું વિવાહમંગલ કર્યું અને પોતાના વંધુને તે સ્ત્રી સહિત દરવારમાં લાવ્યો. અનુક્રમે તે સર્વ કલ્પામાં કુશલ થયો પછી રાજાએ આ સર્વ વૃત્તાંત પોતાના પિતાસોમચંદ્રને જણાવ્યો. તેથી તે શોક રહિત થયો.

હવે રાજ્યમાં રહેતાં અને સ્ત્રી સાથે વિષયમુખ ભોગવતાં વલ્કલચીરીને વાર વર્ષ बीती ગયા. એકદા અર્ધરાત્રે જાગૃત થતાં વલ્કલચીરીને વિચાર આવ્યો કે, 'અહો, મારા અકૃતજ્ઞપણને ધિક્કાર છે અને મારા અભિર્તોદ્રિયપણને પણ ધિક્કાર છે, કે જેથી હું મારા પિતાને મુલ્લી જઈને અહીં પડ્યો રહ્યો છું.' આ પ્રમાણે વિચારીને તે પોતાના પિતાને જોવા અતિ ઉત્સુક થયો. તેથી પ્રાતઃકાળે ભાઈની આજ્ઞા લઈને પિતા પાસે જવા ચાલ્યો. વડીલમાઈ પણ લઘુવંધુની સાથે જવાને તૈયાર થયો વંન ભાઈને વનમાં જઈ પિતાને પ્રણામ કર્યો. સોમચંદ્રમુનિએ પોતાના લઘુપુત્રને ઉત્સંગમાં બેસારી તેના સર્વ સમાચાર સાંભળ્યા. તે વચ્ચે હર્ષના અશ્રુ આવતાં તેમના નેત્રના પડલ ઉતરી ગયા. પછી વલ્કલચીરી પૂર્વે ગોપત્રી રાસેલા તાપસપણાના ઉપકરણો કાઢી તેને ઉત્તરીયવસ્ત્રના છેડાથી સંમાર્જન કરતાં વિચારમાં પડ્યા કે, અહો, મેં પૂર્વે આવું જોયું છે, એ પ્રમાણે ઉહાપોહ કરતાં તેને નાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તેથી તેણે પોતાનો પૂર્વભવ દીઠો એટલે તેણે જાણ્યું કે-અહો, હમણા ગતભવગાંજ મુકેલું સાધુપણું પણ મારા જાણવામાં આવ્યું નહીં. માટે સ્ત્રીવિષયના લંપટપણને ધિક્કાર છે. આ પ્રમાણે શુભ ધ્યાન ધ્યાતાં તેને ત્યાંજ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેની દેશનાથી તેના પિતાએ પણ દીક્ષા લીધી. અને પ્રસન્નચંદ્ર બ્રહ્મચર્ય વ્રત અંગીકાર કરી ઘેર ગયો.

પ્રત્યેકબુદ્ધ વલ્કલચીરી મુનિ શ્રી વીરપ્રભુની પાસે ગયા અને અનુક્રમે મોક્ષે ગયા. એવી રીતે વલ્કલચીરી મુનિ પોતાના આત્મપ્રદેશને લાગેલી કર્મની વર્ગણાનું તાપસપણાના વલ્કલાદિ ઉપકરણોની રત્નની સાથે માર્જન કરી દ્રવ્ય અને ભાવથી રત્ન પણાને દૂર કરતા સતા કામદેવને જિતનારા અને પ્રત્યેકબુદ્ધ થયા.

इत्यह्निदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद ग्रंथस्य
 वृत्तौ स्त्रीसंगत्यागविषये चतुर्नवतितमः प्रवंधः ॥ ९४ ॥

व्याख्यान ९५ मुं.

मातरं स्वसुतां जामिं रागांधो नैव पश्यति ।

पशुवद्रमते तत्र रामापि स्वसुतादिषु ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ कामरागधी अंध थयेलो पुरुष पोतानी माता, पुत्री के बेनने पण जोतेर नथी, तेनीसाथे पशुनी जेम रमे छे, तेवीरीते स्त्रीपण पण पोताना पुत्र पितादिनी साथे पशुनी जेम रमे छे.” जेम पशु पोतानी माता विगेरेनी साथे अविवेकीपणाने लीधे स्वेच्छाए क्रीडा करे छे, तेवी रीते कामांध एवो पुरुष के स्त्री पण अविवेकीपणे पुत्रपुत्र्यादिकमां प्रवर्त्ते छे. आ विषे अढार नातरानो प्रबंध कहेवाय छे. ते आ प्रमाणे:—

अढार नातरानो प्रबंध.

मथुरापुरीमां कामदेवनी सेना जेवी कुबेरसेना नामे एक वेश्या हती. ते प्रथम गर्भना भारथी खेदित थई त्यारे तेणे पोतानी माताने ते दुःख जणान्युं. माताए कह्युं, वत्से ! तारो गर्भ पाडी नाखुं जेथी तने खेद दूर थाय. वेश्या बोली के, तेम करवुं तो अयुक्त छे. पछी समय आवतां तेणीए एक पुत्र अने पुत्रीने जन्म आप्यो. ते बखते तेनी माता बोली के, वत्से ! आपणो उद्यम मात्र यौवन उपर छे, अने आ वे स्तनपान करनारां बालको तारा यौवनने हरी लेखे. कह्युं छे के— “ वेश्या जाति यौवन उपर जीवनारी छे तेथी तेणे जिवनी पेठे यौवननी रक्षा करवी.” माटे आ जोडलाने विष्टानी जेम बहार त्यजी दे. वेश्याए ते स्वीकार्युं. पछी दश दिवस सुधी तेनुं पालन करी, कुबेरदत्त अने कुबेरदत्ता एवा वे नामथी अंकित वे मुद्रिका करावी तेमनी आंगळीमां पहारावी, अने तेमने एक पेटीमां पूरी ते पेटी यमुनानदीना प्रवाहमां बहेती मुकी दीधी.

जलना तरंगोना प्रवाह साथे तणाती तणाती ते पेटी सौर्यपुर समिपे आवी. त्यां कोई वे गृहस्थ श्रेष्ठीओए ते पेटी ग्रहण करी अने ते बालकोने बने श्रेष्ठीए पुत्र पुत्रीपणे राखीने मोटा करी. अनुक्रमे ज्यारे तेओ यौवनवयने प्राप्त थया त्यारे ते बनेने परस्पर योग्य जाणी तेमनो मोटा उत्सवथी विवाह कर्यो. ए दंपती परस्पर अति स्नेहथी रहेवा लाग्या.

एक बखते तेओ सोगडावाजी रमता हता तेवामां कुबेरदत्तना करमांथी नीकळीने पेली नामांकित मुद्रिका कुबेरदत्ताना उत्संगमां पडी. ते लईने जोतां

કુવેરદત્તા વિચારમાં પડી અંનં વોલી કે, આ વંને મુદ્રિકા આકૃતિ વિગેરેથી તુલ્ય છે તેથી એમ જણાવે છે કે, આપણ વંને સહોદર યુગલીઆ હરિગું, પરંતુ દૈવયોગે આપણો વિવાહ થઈ ગયો છે. પછી તે વંને જડને પોતપોતાની માતાને પુછું ત્યારે માતાએ તેમનો પૂર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તે સાંભળી વંનેવોલ્યા કે, હે માતા ! તમે આવું અકૃત્ય કેમ કર્યું ? માતા વોલી-વત્સો, હજુ તમારું માત્ર પાળીગ્રહણ થયું છે બીજું કાંઈ પાપ થયું નથી. તેથી એ સંવંધ ત્યજી દ્યો અને કુવેરદત્તને કહ્યું કે, તું વ્યાપાર કરવા માટે પરદેશ જવા ઇચ્છે છે તો હાલ પરદેશ જા. ત્યાંથી કુશલક્ષેમ પાછો આવ્યા પછી તારો વીજી સ્ત્રીની સાથે વિવાહ કરશું. તે સાંભળી કુવેરદત્તાને પોતાની બેન ગણી વેચવા માટે અનેક પ્રકારના કરીયાણા લઈને કુવેરદત્ત મથુરા પુરીએ ગયો. અનુક્રમ કેટલેક દિવસે ત્યાં પેલી કુવેરસેના વેશ્યાની સાથેજ તેને સંવંધ થયો. તેની સાથે સુખભોગ ભોગવતાં તેનાથી એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.

અહીં કુવેરદત્તાએ વિષયવિરક્ત થઈને દીક્ષા લીધી. ઉગ્ર તપસ્યા કરતાં તેને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેથી તેણે કુવેરદત્તને માતાની સાથે વિલાસ કરતો જોયો. તેને પ્રતિબોધ કરવા માટે તે સાધ્વી મથુરાપુરી આવ્યા અને તેના ઘરની નજીક આવેલા એક સ્પાશ્રમમાં નિવાસ કર્યો. ત્યાં રહીને તેણીએ ધર્મદેશના આપી. એક વખતે તે વેશ્યાનો પુત્ર પારણામાં સુતો સુતો રોતો હતો તેને સાધ્વી આ પ્રમાણે હલાવતી સતી હાલરડાં ગાવા લાગી. તે વિષે શ્રી પરિશિષ્ટપર્વમાં આ પ્રમાણે લખે છે કે :-

“હે વત્સ ! રો નહીં, તું મારો માઈ થાય છે, પુત્ર થાય છે, દીયર થાય છે, ભત્રીજો થાય છે, કાકો થાય છે, અને પુત્રનો પુત્ર થાય છે. હે બાલક ! જે તારો પિતા છે, તે મારો સહોદર વંધુ થાય છે, પિતા થાય છે, પિતામહ થાય છે, સ્વામી થાય છે, પુત્ર થાય છે અને સાસરો થાય છે. હે બાલક ! તારી જે માતા છે, તે મારી માતા થાય છે, મારા પિતાની માતા થાય છે, મોજાઈ થાય છે, વહુ થાય છે, સાસુ થાય છે અને સપત્ની થાય છે.

તે સાંભળી કુવેરદત્ત વોલ્યો કે, હે સાધ્વી ! આવું અઘટિત કેમ વોલ્યો છે ? સાધ્વીએ કહ્યું કે, સાંભળો-આ બાલક મારો સહોદર વંધુ છે, કારણ કે અમે બે એક ઉદરથી ઉત્પન્ન થયા છીએ, વઢી આ બાલક મારા પતિનો પુત્ર હોવાથી મારો પણ પુત્ર થાય છે, તેમજ મારા પતિનો અનુજ વંધુ હોવાથી મારો દીયર પણ થાય છે, વઢી તે મારા માઈનો પુત્ર છે, તેથી મારો ભત્રીજો પણ થાય છે, તથા તે મારી માતાના પતિનો (પિતા) માઈ છે તેથી મારો કાકો પણ થાય છે, અને મારી સપત્ની જે કુવેરસેના તેનો પુત્ર જે કુવેરદત્ત તેનો આ પુત્ર છે તેથી તે મારા પુત્રનો પુત્ર પણ

કહેવાય છે. હવે તેના પિતાની સાથે જે મારે છ સંબંધ છે તે આ પ્રમાણે—આ બાલકનો જે પિતા તે મારો ભાઈ થાય કારણ તેની અને મારી એક માતા છે. તથા આ બાલકનો જે પિતા તે મારો પિતા થાય કારણ કે તે મારી માતાનો સ્વામી છે વળી જે આ બાલકનો પિતા તે મારો પિતામહ થાય કારણ મારી માતા કુબેરસેના તેનો પતિ કુબેરદત્ત તેનો આ બાલક અનુજવંધુ છે તેથી કાકો અને તેનો પિતા કુબેરદત્ત તેથી તે વૃદ્ધ પિતા થાય, તથા જે આ બાલકનો પિતા તે મારો સ્વામી થાય કારણ કે તેની સાથે મારો વિવાહ થયેલો છે. વળી એ મારી શોક્યનો પુત્ર છે તેથી મારો પુત્ર પણ થાય. તથા જે આ બાલકનો પિતા તે મારો સાસરોપણ થાય કારણ કે તે મારા દીયરનો પિતા છે. વળી મારે આ ઘાઠકની માતા સાથે છ સંબંધ છે તે આ પ્રમાણે—જે આ બાલકની માતા તે મારી પણ માતા થાય કારણ તેનીથી મારો જન્મ થયેલો છે. તથા જે આ બાલકની માતા તે મારી પિતામહી થાય કારણ તે મારા કાકાની માતા છે. તથા જે આ બાલકની માતા તે મારી મોજાઈ થાય કારણ મારા ભાઈની સ્ત્રી થાય છે. તથા જે આ બાલકની માતા તે મારી પુત્રવધૂ પણ થાય કારણ મારી શોક્યના પુત્ર કુબેરદત્ત તેની તે સ્ત્રી થાય છે. તથા જે આ બાલકની માતા તે મારી સાસુ પણ થાય કારણ કે મારા પતિની માતા થાય છે. તથા એની માતા મારી શોક્ય પણ થાય કારણ મારા પતિનીજ તે વીજી સ્ત્રી થાય છે.

આ પ્રમાણે સાંભળી કુબેરદત્તે તેનો સર્વ વૃત્તાંત પૂછ્યો. સાધ્વીએ કહી ચતાવ્યો, તે સાંભળી ચૈરાગ્ય પામીને તેણે દીક્ષા લીધી. અને કુબેરસેનાએ પણ શ્રાવિ-કાપણું સ્વીકાર્યું.

આ પ્રમાણે જે વિવેકી પુરુષ વિષયના ક્ષેત્રને ચિત્તમાં ધારી રાગાંધપણને મુક્તિ દે અને શુભશીલનું આચરણ કરે તે કુબેરદત્તાની જેમ જગતમાં ઉત્તમ સંપત્તિને પ્રાપ્ત છે.

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश-
प्रासादग्रंथस्य वृत्तौ विषयत्यागे पंचनवतितमः प्रबंधः ॥ ९९ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૬ મું.

હવે વિષયમાં સુખ અલ્પ છે અને વિઠંબના ઘણી છે તે બતાવે છે.

સુખં વિષયસેવાયા મત્યલ્પં સર્ષપાદપિ ।

દુઃખં નાલ્પતરં ક્ષૌદ્ર વિદ્રાસ્વાદકમર્ત્યવત્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ વિષયસેવામાં મર્ષવના દાણાથી પળ ઘણું થોડું સુખ છે અને દુઃખ ઘણું છે. જેમ મધુના ટીપાના આસ્વાદન કરનારને થયું હતું તેમ. ” વિષયસેવામાં અલ્પસુખ છે, તે વિષે આગમમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જેમાં સુખ ક્ષણવાર છે અને દુઃખ વહુકાલ પર્યંત છે, દુઃખ અત્યંત મઠે છે અને સુખ દૂર રહે છે. એવું અનર્થની સ્વાણરૂપ કામભોગજન્ય સંસારસુખ મોક્ષનું પ્રતિપક્ષી છે. ” વઢી કહ્યું છે કે, “ કંપ, સ્વેદ, શ્રમ, મૂર્છા, ફેર, ગ્લાનિ, વઢનો ક્ષય, અને રાજ્યક્ષમા (ક્ષય) વિગેરે રોગ મૈથુન-સૈવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ” વઢી ઉપદેશમાલામાં કહ્યું છે કે, “ જેમ પામા (સ્વસ) રોગવાળા મનુષ્યને મીઠી સ્તુજલી આવે તે વચ્ચે સ્વંજવાલવાથી પરિણામે દુઃખ થાય છે છતાં તે વચ્ચે સુખ માને છે તેમ મોહાતુર પુરુષ વિષયસુખને પરિણામે દુઃખરૂપ છતાં સુખરૂપ માને છે. ” પામાને સ્તુજલી કરનાર જેમ તે વચ્ચે સુખ માને છે પણ તે દુઃખરૂપ છે તેમ પુરુષને વિષયસેવાનું સુખ પણ દુઃખરૂપ જાણવું. વઢી કહ્યું છે કે “ હે ગૌતમ, દેવ દ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી અને પરસ્ત્રીની સેવાથી પ્રાણી સાતવાર સાતમી નારકીય જાય છે. ” વઢી કહ્યું છે કે “ કોઈપણ પુરુષ પરસ્ત્રીની સાથે જેટલા આંસોના મીચકારા કરે તેટલા હજાર કલ્પમુધી તે નરકાગ્નિવડે પચાય છે. ” આ પ્રમાણે વિષય જન્યસુખ મધુવિદુને આસ્વાદન કરનાર પુરુષની જેમ દુઃખરૂપ છતાં સુખરૂપ લાગે છે તે મધુવિદુનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે.—

મધુવિદુનું દષ્ટાંત.

કોઈ પુરુષ સાર્થથી મુલો પડી મોટા અણમાં પેઠો ત્યાં જાણે સાક્ષાત્ ચમરાજ હોય તેવા કોઈ હસ્તીયે તેને અવલોકન કર્યો. તે ઉન્મત્ત હાથી તે પુરુષની સામે દોડ્યો. તેના ભયથી દડાની જેમ ઉછઠતોને પડતો તે પુરુષ નાઠો. થોડે જતાં આગલ એક કૂવો જોવામાં આવ્યો. તેથી તેણે વિચાર્યું કે, આ હાથી જરૂર મારા પ્રાણ લેશે તેથી આ કૂવામાં ઘૂંપાપાત કરવો સારો. આવું ધારી તે કૂવામાં પડ્યો. તે કૂવાના કાંઠા ઉપર એક વડનું વૃક્ષ ઝગ્યું હતું. તેની વડવાઈઓ કૂવામાં લટકી રહી હતી, તેથી પડતો એવો તે પુરુષ તે વડની વડવાઈ સાથે વચમાં લટકી રહ્યો. તેણે

જીવે દૃષ્ટિ નાંચીને જોયું તો કુવાની અંદર જાણે બીજો કુવો હોય તેવો એક અજગર મુઠ્ઠા ફાડીને રહેલો જોવામાં આવ્યો. વઢી તે કુવાના ચારે યુગામાં ધમણની જેમ ફુંકાડા મારતા ચાર સર્પો જોવામાં આવ્યા. ઉપર નજર કરતાં તેણે આલંબન કરેલી વડની શાખાને છેદવાને માટે કાઢો અને ધોળો એવા બે હંદર પોતાના કરવતના જેવા દાંતથી પ્રયત્ન કરતાં નજરે પડ્યા. તેમજ ઉન્મત્ત ગર્જેદ્ર પળ તેને મારવાને માટે વડની શાખાને સુંઢવેડે વારંવાર હલાવવા લાગ્યો. તેથી તે વૃક્ષની શાખા ઉપર રહેલા એક મધપુડામાંથી હડીને કેટલીક મક્ષિકાઓ પેલા પુરુષને દંશ કરવા લાગી. આ પ્રમાણેની પીડાથી દુઃખી થતા તે પુરુષે કુવામાંથી નિકળવાને માટે હંચું મુઠ્ઠા કર્યું. તેવામાં પેલા મધપુડામાંથી મધના વિંદુ ટપકવા લાગ્યા. તે પેલા પુરુષના લલાટ ઉપર પડીને મુઠ્ઠામાં આવ્યા તેનો સ્વાદ પામીને તે મુઠ્ઠા માનવા લાગ્યો. તે વચ્ચે કોઈ વિદ્યાધર તેને આપ્તિમાંથી મુક્ત કરવાને માટે વિમાન સહિત ત્યાં આવી કૃપાર્થી બોલ્યો કે, હે મનુષ્ય ! ચાલ, આ વિમાનમાં બેસીને મુઠ્ઠા થા તેણે કહ્યું કે, હે દેવ ! ક્ષગ્વાર રાહ જુવો, જેટલામાં હું આ મધુનાં વિંદુ ચાટી લઉં. પછી વિદ્યાધરે ફરીવાર પુછ્યું, તથાપિ તેણે તેવો જ જવાબ આપ્યો. છેવટે વિદ્યાધર કંટાળી પોતાને સ્થાનકે ચાલ્યો ગયો.

ઉપરના દૃષ્ટાંત વિષે એવો ઉપનય છે કે, જે ઉન્મત્ત હાથી તે મૃત્યુ સમજવું. તે સર્વ જીવોની પછવાડે ભમ્યા કરે છે, તે વિષે શ્રીવસ્તુપાલ ચરિત્રમાં કહ્યું છે કે,

લોકઃ પૃચ્છતિ મેવાર્તી, શરીરં કુશલં તવ ॥

કુતઃ કુશલમસ્માકં, આયુર્યાતિ દિને દિને ॥

“ કોઈ પ્રસંગે નગરજનોએ મંત્રી વસ્તુપાલને કુશલતાં પુછી, ત્યારે મંત્રી બોલ્યા કે, લોકો મને શરીરની કુશલતા પુછે છે, પણ મારી કુશલતા શી રીતે કહેવાય ? કારણકે આયુષ્ય તો દિવસે દિવસે ચાલ્યું જાય છે. ” વઢી અન્યત્ર કહ્યું છે કે— “ આ વિશ્વ શરણ વગરનું, રાજા વગરનું અને નાયક વિનાનું છે કે જેથી કોઈપણ ઉપાય ન ચાલે તેમ યમરાજરૂપ રાક્ષસથી તેનો ગ્રાસ થયા કરે છે. ” “ વઢી જુઓ કે જે શ્રેણિકરાજાને ઇંદ્ર સ્નેહથી આલિંગન કરીને પોતાના અર્ધાસન ઉપર બેસાડતો હતો, તેવો શ્રેણિકરાજા પણ અશરણ થઈ અશ્રોતબ્યદશા (મરણદશા) ને પામી ગયો. ” “ વઢી જેમ પશુઓ મૃત્યુનો ઉપાય જાણતા નથી, તેમ વિદ્વાનો પણ તેનો ઉપાય જાણતા નથી. આવી ઉપાય જાણવાની મૂઢતાને ધિક્કાર છે. ” હવે જે કુવો કહ્યો તે સંસાર જાણવો. તે ગમનાગમનરૂપ જલથી ભરેલો છે. જે અજગર તે

ભયંકર નરકભૂમિ સમજવી. ચાર સ્તુને જે ચાર સર્પો હતા તે ક્રોધાદિ ચાર કપાયો જાણવા. જે વહવૃક્ષ તે મનુષ્યનું આયુષ્ય સમજવું. જે કાઠો અને ધોળો જે ઉંદર કહ્યા તે મનુષ્યના આયુષ્યને હેદન કરનારા શુક્લપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષ સમજવા. જે મક્ષિકાઓ તે જ્વર, અતીસાર, વાયુ વિગેરે વ્યાધિઓ સમજવા. અને જે મધુવિંદુ તે વિષ્ણુસમજવો, કે જે માત્ર જાણનાર સુખ આપનાર છે.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, જે દેવતાને સુખ મળે છે તે અલ્પ નથી, પણ ઘણું છે; કેમકે તે ઘણો કાલ રહે છે. દેવતાને એક ભવમાં અનેક સ્ત્રી સાથે સંભોગ પ્રાપ્ત થાય છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ઉંદ્રના એક અવતારમાં જે કોઢાકોડી પંચાશી લાક્ષ કરોડ, એકોતેર હજાર કરોડ, ચારસો ક્રોડ, એકવીશ ક્રોડ, સત્તાવન લાક્ષ, ચૌદ હજાર, બસો અને પચાસ દેવીઓ ધાય છે ” એથી દેવતાને વિષયનું સુખ મધુવિંદુના સુખની જેમ અલ્પ કેમ કહેવાય ? એ સત્ય છે પણ હે વત્સ, અનાદિકાલપર્યંત ભોગવેલાં નિગોદાદિ દુઃખને આશ્રીને દેવનું સુખ પણ તેના જેવુંજ અલ્પ છે. વહી દેવતામાંથી ચઢેલો પ્રાણી તિર્યંચાદિ ગતિમાં અનંતકાલ સુધી ચારંવાર ભ્રમ્યા કરે છે, એથી તે અપેક્ષા પણ તેનું સુખ મધુવિંદુના જેવું સ્વલ્પજ છે. જેમ કોઈ પુરુષે કંઠસુષી મિષ્ટાન્ન સ્વાદ્યું હોય તે વિકાર પામી અજીર્ણરૂપ થતાં વમન, વિરેચન, અને હંધન વિગેરેનું ઘણું દુઃખ તે અનુભવે છે. તેમ કામભોગાદિ સુખ દેવાદિકને પણ પરિણામે મહા ભયંકર છે એમ જાણી મુનિજનો મનથી પણ તે સુખને ઇચ્છતા નથી.

“ આ પ્રમાણે કામ ભોગસંબંધી સુખ કિંપાકના ફલની જેમ પરિણામે દારૂણ અને મધુવિંદુની જેવું અલ્પ છે; એવું મનમાં વિચારી કયો સદ્વૃદ્ધિમાન અને શીલદૃષ્ટિ-વાળો પુરુષ તેમાં રાગને પ્રાપ્ત થાય ? ”

इत्यद्भ्यदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुप-
देशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ मधुविंदुदृष्टांतेन विषयत्याग-
विषये षण्णवतितमः प्रबंधः ॥ ९६ ॥

व्याख्यान ९७ मुं.

हवे महासतीनुं लक्षण कहे छे.

या शीलभंगसामग्रीसंभवे निश्चला मतिः ।

सा सती स्वपतौ रक्तेतराः संति गृहे गृहे ॥ १ ॥

व्याख्या

“ शीलनो भंग थवानी सामग्रीनो संभव छतां पण जेनी बुद्धि निश्चल रहे अने जे पोताना पतिमांज रक्त होय ते स्त्री सती कहेवाय, बाकी बीजी (असती) स्त्रीओ तो घेर घेर छे ” आ उपर शीलवतीनी कथा छे ते आ प्रमाणे—

शीलवतीनी कथा.

जंबुद्वीपने विषे नंदन नामना नगरमां रत्नाकर नामे श्रेष्ठी हतो. तेने पुत्र नहोतो तेथी तेणे अजितनाथ भगवंतनी शामन्देवी अजितवलानी आराधना करी. एथी अजितसेन नामे पुत्र थयो. ते मोटो थइ शीलवती नामे स्त्रीनी साथे परणयो. शीलवती शकुनशास्त्रादि भणेली हती, तेथी शकुनशास्त्रने अनुसारे अनेक वखत द्रव्य बतावी आपवार्थी ते घरनी अधिष्ठात्री थइ पडी हती. तेनो स्वामी अजितसेन बुद्धिना प्रवळथी राजानो मंत्री थयो हतो. एक वखते राजाए कोई सीमाडाना राजा उपर चढाइ करवा जतां पोतानी साथे आववा मंत्रीने पण आज्ञा करी मंत्रीए शीलवतीने पुछ्युं के, “ प्रिया ! मारे राजानी साथे जवुं पडशे पाछळ तुं एकाकी घेर शी रीते रहीश? कारण के स्त्रीओनुं शील तो पुरुष समीपे होवाथीज रहेछे. जे स्त्री मोषित भर्तृका (जेनो पति परदेश गयो होय तेवी) होय छे ते उन्मत्त गजेंद्र-नी जेम घणीवार स्वेच्छार्थी क्रीडा करे छे. ” पतिना आवां वचनो सांभळी नेत्रमां अश्रु लावीने शीलवतीए शीलनी परिक्षा बतावनारी एक पुष्पनी माळा स्वहस्तबडे गुंथी पतिना कंठमां आरोपण करी अने बोली के, हे स्वामी, ज्यांसुधी आ माळा करमाय नहीं, त्यांसुधी मारुं शील अखंड छे एम समजवुं. पछी मंत्री निश्चित थइने राजानी साथे बहार गाम गयो.

एक वखते राजा अजितसेन मंत्रीना कंठमां वगर करमायली माळा जोई वि-
स्मय पाम्यो, अने ते विषे पासेना माणसोने पुछ्युं; त्यारे तेणे तेनी स्त्रीनुं सतीपणुं
वर्णवी बताव्युं. पछी कौतुकी राजाए सभावच्चे आवी परस्पर हास्यवार्त्ता करनारा
मंत्रीओने कह्युं के, आपणा अजितसेन मंत्रीनी स्त्रीनुं सतीपणुं खरेखरुं छे. ते सांभ-

ळी एक वीजो मंत्री बोली उठ्यो-महाराज! तेमने तेमनी स्त्रीए भमाव्या छे. स्त्रीओ-मां सतीपणुं छेज नही. शास्त्रमां कहुं छे के, “ज्यांमुधी एकांत के वखत मळे नहीं त्यांसुधीज स्त्रीनुं सतीपणुं छे.” माटे जो तमारे परीक्षा करवी होय तो मने त्यां मोकलो. पछी अशोक नामना ते हास्य करनारा मंत्रीने अर्ध लाख द्रव्य आपीने राजाए शीलवती पासो मोकल्यो.

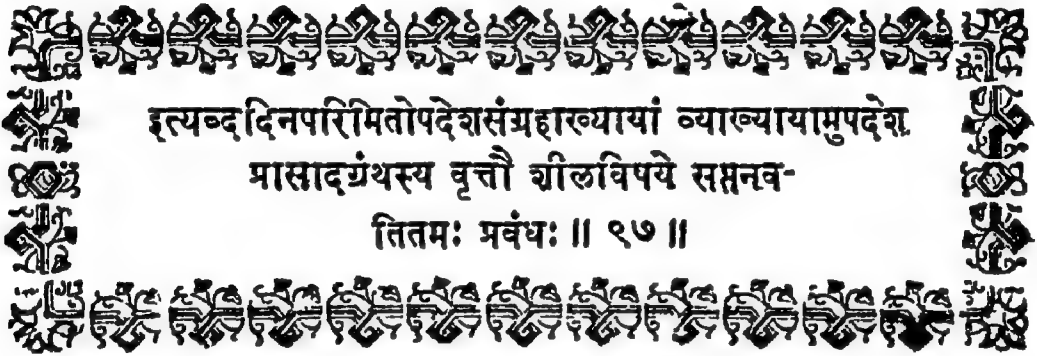
अशोक उज्ज्वल वेश धारण करी नगरमां गयो. त्यां कोई माळीनी स्त्रीने मळीने कहुं के, तुं शीलवतीनी पासो जइ कहे के, कोई सौभाग्यवान पुरुष तने मळवाने इच्छे छे. मालणे कहुं, ते वार्त्तामां द्रव्य घणुं जोईशे. कारण के धन एज मनुष्योनुं उत्तम वशीकरण छे. अशोके कहुं के जो ते कार्य सिद्ध थशे तो हुं अर्ध लक्ष द्रव्य आपीश. आथी मालण संतुष्ट थइ शीलवतीनी पासो गइ अने शीलवतीने बधो वृत्तांत जणाव्यो. शीलवतीए मनमां विचार्युं के, परस्त्रीना शीलनुं खंडन करवा इच्छनार आ पुरुष तेना पापनुं फळ भोगवो. एम विचारी तेणे ते वात कबुल करी, अने मालणनी पासो अर्ध लक्ष द्रव्य माग्युं. मालणे ते स्वीकार्युं एटले मळवानो दिवस नकी कर्यो. पछी शीलवतीए पोतानी बुद्धिथी विचार करी घरना एक ओरडामां कुवा जेवो उंडो खाडो कराव्यो अने तेनी उपर पाटी वगरनो मांचो मुक्री तेनी उपर ओछाड पोचो पोचो बांधी राख्यो. मळवानो समय थतां अशोक मंत्री पोताना आत्माने कृतार्थ मानतो अर्ध लक्ष द्रव्य साथे लइ त्यां आव्यो. अगाउथी शिखवी राखेली दासीए कहुं के, लावेलुं द्रव्य मने आपो अने अंदर मांचा उपर जइने वेसो. अशोक अर्ध लाख द्रव्य तेने आपी उतावळो ते अंधकारवाळा ओरडामां जइ मांचा उपर वेठो तेवो तरतज संसारमां बहुकमी प्राणी पडे तेम ते खाडामां पड्यो. “रावणनी जेम व्यसनीने आपत्तिओ सुलभ छे.” खाडामां पडेलो अशोक ज्यारे क्षुधातुर थतो त्यारे उपरथी शीलवती खप्परपात्रमां अन्न आपती हती. एवी रीते बहु दिवस तेमां रहेवाथी ‘अ’ उडी जवाने लीथे अशोक मंत्री शोकरूप थइ रह्यो.

एक मास बीत्या छतां अशोक मंत्री पाछो न आववाथी कामांकुर नामे वीजो मंत्री तेवीज प्रतिज्ञा लईने आव्यो. शीलवतीए तेनी पासोथी पण अर्ध लक्ष द्रव्य लईने तेज खाडामां तेने नाख्यो. पछी एक मासे ललितामां नामे वीजो मंत्री आव्यो. तेने पण अर्ध लाख द्रव्य लइ तेज खाडामां नाखी दीधो. चोथे मासे रतिकेलि नामे मंत्री आव्यो. तेने पण अर्ध लक्ष द्रव्य लइ तेज खाडामां नाख्यो. आ प्रमाणे ते चारे मंत्रीओ चतुर्गति रूप संसारमां दुःखनो अनुभव करता जीवोनी जेम ते पाताळ जेवा खाडामां दुःखनो अनुभव करवा लाग्या.

अनुक्रमे सिहराजा शत्रुनो जय करी पाछो आव्यो. अने मोटा उत्सवथी तेणे नगरमां प्रवेश कयों. ते समये पेला मंत्रीओए शीलवतीने कह्युं, हे स्वामिनी ! अंमे तमारुं माहात्म्य जोयुं, तेम अमारा कृत्यनुं फल पण भोगव्युं, माटे हवे अमने बहार काढो. शीलवतीए कह्युं के, ज्यारे हुं “ भवतु (थाओ) ” एम कह्युं त्यारे तमारे बधाए साथे “ भवतु ” एम कहेवुं. मंत्रीओए ते कबुल कयुं. पछी शीलवतीए पोताना पतिने कहीने राजाने भोजननुं आमंत्रण कयुं. आगले दिवसे सर्व रसवती तैयार करी ते खाडावाळा ओरडामां गुप्त रीते राखी मुकी. भोजन करवा आववाने दिवसे रसोडामां अग्नि पण सळगाव्यो नहीं अने जळने स्थाने जळ पण राख्युं नही, तेम कांई पण भोजननी सामग्री पण त्यां रसोडामां राखी नही. राजा भोजन करवाने आव्यो पण तेणे भोजननी सामग्री कांई जोई नहीं. तेथी चमत्कार पामी राजा भोजन करवा बेठो. पछी शीलवती स्नान करी पेला ओरडामां जइ पुष्पमाला हाथमां राखी धूप दीप करी बेठी अने अंदरथी बोली के—राजा भोजन करवाने माटे आव्या छे माटे नाना प्रकारना पकान्न “ भवन्तु ” (थइ जाओ.) एटले खाडानी अंदरथी ते चारे मंत्रीओए उंचे स्वरे कह्युं के, “ भवन्तु ” (थइ जाओ). पछी मोदक विगेरे सामग्री ते ओरडामांथी बहार लाववामां आवी. पछी घृत विगेरेने माटे पण उपर प्रमाणे कह्युं, वली विलेपन, तथा शाक विगेरेने माटे पण तेमज कह्युं, ते बधी वखते तेओए “ भवन्तु ” ए शब्द कह्यो. एवी रीते राजानुं भोजन संपूर्ण थयुं. पछी तांबूल विगेरे आपीने मंत्री अजितसेन राजाना चरणमां पड्यो. एटले राजाए पुछ्युं के, मंत्री आ प्रमाणे रसोई विगेरे साथी तैयार थइ? मंत्रीए कह्युं के—ते ओरडामां मने प्रसन्न थयेला चार यक्षो छे ते जे मागीए ते आपे छे. राजाए कह्युं के ते अमने आपो. कारण के ज्यारे नगरनी बहार जवुं पडे छे, त्यारे त्यां जे भोजन मागीए ते वचन मात्रमांज थइ जाय. राजाना आग्रहथी मंत्रीए आपवानुं कबुल कयुं. पछी गुप्त रीते ते चारेने खाडामांथी काढी सारा मोटा कंडीआमां तेमने नाख्या. अने सारा वस्त्रथी तेने ढांकी आ यक्षोनुं स्वरूप कोईने बताववुं नहीं, एम कही राजाने अर्पण कया. राजा ते कंडीआने रथमां मुकी पोते आगळ पेदल चाली रस्ते पवित्र जळ छंटावतो दरवारमां लाव्यो. अंतःपुरनी स्त्रीओ पाछळ पाछळ चालती ते यक्षोना गुण गावा लागी. आवी रीते तेमने दरवारमां लावीने एक पवित्र स्थानके राख्या; अने सवारने माटे रसोई तैयार करवानी रसोईयाने ना पाडवामां आवी. प्रभातकाल थतां भोजन वखते पवित्रपणे तेमनी पूजा करी राजाए विज्ञप्ति करी के, स्वामी, पक्वान्न तथां दाळ भात आपो, अने जातजातना शाक अने भोज्य पदार्थ आपो. एटले ते चारे जणे “ भवतु ” एम कह्युं, पण कांई थयुं नही. एटले राजाए कंडी-

આ ઉઘાડ્યા. ત્યાં તો તેમાં ચાર પિશાચના જેવા મનુષ્યો જોવામાં આવ્યા. દાઢી મુંઝ અને માથાના કેશ વધ્યા હતા, ઢાંચાં મઝી ગયા હતા, ક્ષુધાથી કુશ થઈ ગયા હતા અને નેત્ર ચંદા ગયા હતા. રાજાએ તેઓને ઓઢાવ્યા, ઇટલે તે હાસ્ય મંત્રીઓ કાગડાની જેમ ઉપહાસને પાત્ર થયા. રાજાએ હકીકત પુછી ઇટલે તેમણે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તેથી રાજા આશ્ચર્ય પામી મસ્તક ધુળાવવા લાગ્યો. અને શીલવતીનું શીલ, તેની બુદ્ધિનો પ્રકાશ અને પુષ્પમાળા ગ્લાનિ ન પામી તેનું કારણ રાજાના જાણવામાં આવ્યું. આથી લોકમાં શીલવતીની મોટી પ્રતિષ્ઠા થઈ. પછી તે દંપતિ અનુક્રમે દીક્ષા લઈ પાંચમે દેવલોકે ગયા અને અનુક્રમે મોક્ષને પળ પ્રાપ્ત થશે.

“આ પ્રમાણે નિર્મલ શીલને ધારણ કરી તે દંપતી ચિરકાલ ચારિત્રની ધુરાનું વહન કરી પાંચમા દેવલોકમાં ગયા અને ત્યાંથી ચવી મનુષ્ય થઈ કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષે જશે.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश

प्रासादग्रंथस्य वृत्तौ शीलविषये सप्तम-

तितमः प्रबंधः ॥ ९७ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૮ મું.

શીલવતના મહિમાથી છેદાયલા અંગો પળ પાછા પ્રગટ થાય છે તે કહે છે.

छेदात्पुनः प्ररोहंति, ये साधारण शाखीनां ।

तद्वच्छीनानि चांगानि प्रादुर्याति सुशीलतः ॥ ૧ ॥

“જેમ અનંતકાય વનસ્પતિને છેદવાથી તે પાછી ફરીને ઊગે છે, તેમ ઉત્તમશીલથી છેદાણા અંગો પળ પાછા ઉત્પન્ન થાય છે.” તે ઉપર કલાવતીનો સંબંધ છે. તે આ પ્રમાણે—

કલાવતીની કથા.

શંખપૂર નગરમાં શંખ નામે રાજા હતો. તે એક વચ્ચે સભા ભરીને બેઠો હતો તેવામાં દત્ત નામે શ્રેષ્ઠી મુસાફરી કરીને ત્યાં આવ્યો. રાજાની પાસે મેટ ધરી આગ-

છ વેઠો. ઇટલે રાજાએ દેશાંતરનું સ્વરૂપ પુછ્યું, તેણે દેશાંતરનું સ્વરૂપ કહીને એક ચિત્રપટ બતાવ્યું. રાજા તે જોઈને અશ્ચર્ય પામ્યો. પછી પુછ્યું કે, આ કોનું ચિત્ર છે ? દત્તે કહ્યું કે, સ્વામી, વિશાલપુરના સ્વામી, વિજયસેન રાજાની પુત્રી કલાવતીનું છે. તે બાલાઈ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, જે પુરુષ મારા ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપી નિર્ણય કરશે તેને હું વ્રીશ. તે સાંભળી રાજાએ સરસ્વતી દેવીની આરાધના કરી અને તેમને પ્રસન્ન કર્યો. શારદા પ્રત્યક્ષ થઈને ઘોલ્યા કે, હે વત્સ, તારા કરસ્પર્શથી કાષ્ટની પુતળી પણ તને પુછેલા પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરશે. પછી કૃતાર્થ થયેલો રાજા વિશાલપુર નગરે જઈ સ્વયંવર મંડપમાં વેઠો. ઇટલે કલાવતી રાજકન્યા જાણે લક્ષ્મીદેવી હોય તેમ સત્તીઓથી પરવરેલી ત્યાં આવી. પછી કન્યાની આજ્ઞાથી સર્વ રાજાઓના સાંભળતાં પ્રતિહારીએ ડંચે સ્વરે કહ્યું કે, “ હે રાજાઓ, આપ સર્વે આ ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપો. દેવ કોણ ? ગુરુ કોણ ? તત્ત્વ શું ? અને સત્ત્વ શું ? આ ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર જે સ્પષ્ટ કરી બતાવશે, તે આ કલાવતીની વરમાલ્લાને યોગ્ય થશે. ” પછી સર્વે રાજાઓએ પોતપોતાની વૃદ્ધિ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો પણ કલાવતીએ તે માન્ય કર્યો નહીં, ઇટલે શંખરાજાએ મંડપના સ્તંભ ઉપર રહેલી એક પુતળીના મુખથી આ પ્રમાણે ઉત્તર અપાવ્યા.

વિતરાગઃ પરો દેવો, મહાવ્રતધરો ગુરુઃ ।

તત્ત્વં જીવાદયો જ્ઞેયા, સત્ત્વમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ॥

“ જે વીતરાગ હોય તે પરમ દેવ, જે મહાવ્રતધારી હોય તે ગુરુ, જીવ અજીવાદિ તત્ત્વ અને ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ તે સત્ત્વ. ” આવો ઉત્તર સાંભળી વાજિત્રોના ધ્વનિસાથે સત્ય સત્ય એવો ઉચ્ચાર કરી રાજકુમારી કલાવતીએ તેમના કંઠમાં સ્વયંવરમાલા અરોપણ કરી. પછી તેનું પાણિગ્રહણ કરીને શંખરાજા કલાવતી સાથે પોતાને નગરે આવ્યો.

અન્યદા કલાવતી સગર્ભા થઈ. તે સ્વર સાંભળી તેના માઈએ તેને તેહી લાવવા માટે એક સેવકને મોકલ્યો અને તેની સાથે બે બાજુબંધ મોકલાવ્યા. તે માણસ શંખરાજાને મળ્યા અગાઉ કલાવતીનેજ મળ્યો અને તેના માઈએ આપેલા બાજુબંધ આપ્યા. કલાવતી તે બાજુબંધ હાથે પેહેરી ઘણો હર્ષ પામી અને તે સેવકને વિદાય કર્યો. તે બાજુબંધની શોભા જોઈ તેણે પોતાની સત્તીને કહ્યું કે, “ જેણે આ બાજુબંધ મને મોકલાવ્યા છે તેની ઉપર મારો ઘણો સ્નેહ છે. તે દીર્ઘાયુ થાઓ. ” કલાવતીનું આ વાક્ય રાજાએ ગુપ્ત રહી સાંભળ્યું. તેથી રાજાના મનમાં અન્ય પુરુષ સાથે તેનો સ્નેહ છે એવી શંકા આવી, તેથી ક્રોધ પ્રદિપ્ત થયો. તેણે વિચાર્યું કે,

અંતર્વિષમયા હ્યેતત્ બહિરેવ મનોહરા ।

ગુંજાફલસમાકારા, યોષિતઃ કેન નિર્મિતા ॥

“ અહો, સ્ત્રીઓ અંદર વિપમય છે અને વહારથી મનોહર લાગે છે. આવી જ નોટીના ફલ જેવી સ્ત્રીઓ કોણે વનાવી હશે, ” આવી કુલ્લાન ઉત્તમ જણાતી સ્ત્રી પણ કુલટા છે. પરંતુ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે સત્ય છે કે, “ જલમાં જેમ માછલાના પગલાં અને આકાશમાં પક્ષીઓના પગલાં જોવામાં આવતા નથી. તેમ સ્ત્રીઓના ચરિત્રનો વ્રહ્મા પણ પાર પામી શકતા નથી. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી રાજા શંખે વે ચંડાળીને આજ્ઞા કરી કે, તમારે કલાવતીને હું વનમાં મોકલાવું ત્યાં જઈને તેની વાજુવંધસહિત બંને ભુજા છેદીને મારી પાસે લાવવી. પછી રાજાની આજ્ઞાથી શય્યાપાલક કલાવતીને રથમાં બેસારી કોઈ વનમાં મુકી આવ્યો. ઇટલે પેહી વે ચંડાળીઓએ આવી તેના વે હાથ છેદી નાખ્યા. અને રાજાની પાસે લાવી હાજર કર્યાં.

કલાવતીએ હાથની પીડાથી તત્કાલ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વચ્ચે તેને પવિત્ર કરવાને હાથ ન હોવાથી પગે પગે સમિપ રહેલી નદીને કાંઠે લઈ ગઈ. તેવામાં તે નદીમાં પૂર આવ્યું. તેથી પુત્રનું રક્ષણ કરવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. આ પ્રમાણે સર્વ તરફથી આપત્તિ આવેલી જોઈ કલાવતી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને બોલી કે, “ જો મેં ત્રિકરણ શુદ્ધિ પાળ્યું હોય તો આ નદીનું પૂર ત્રિગેરે આપત્તિઓ દૂર થઈ જાઓ. ” તત્કાલ ગાસન દેવીએ તેના ભુજ નવપલ્લવિત કર્યા અને નદીનું પૂર શાંત કરી આકાશમાં રહીને પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. તેવામાં કોઈ તાપસ ત્યાં આવી કલાવતીને પોતાના આશ્રમમાં લઈ ગયો અને પુત્રીની જેમ તેની રક્ષા કરી તેનું તથા પુત્રનું લાલન પાલન કરવા લાગ્યો.

અહિ રાજાએ પોતાના મિત્ર શ્રેષ્ઠીપુત્ર દત્તને પુછ્યું કે, આજકાલ પટરાણીના પિયરથી કોઈ આવ્યું છે? શ્રેષ્ઠી પુત્રે કહ્યું, સ્વામી! આજેજ એક માળસ આવેલ છે તેની સાથે પટરાણીને માટે તેના ભાઈ જયસેને વે વાજુવંધ મોકલાવ્યા છે તે મેં પટરાણીનેજ પહોંચાડ્યા છે. આ સ્વર સાંભળી શંખ રાજા મૂર્છા ખાઈને પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડ્યો. તેના મિત્રે ચંદન ત્રિગેરેથી તેને સાવધાન કર્યો; ઇટલે તે પોતાની મૂર્ખતાને નિંદવા લાગ્યો. અરે! મારા જેવા અવિચારીને ધિક્કાર છે. નીતિમાં કહ્યું છે કે:—

અવિમૃશ્યકૃતં ન્યસ્તં, વિશ્વસ્તં દત્ત માદૃતં ।

ઉક્તં ભુક્તં ચ તત્પ્રાયો, મહાઽનુશયકૃન્નૃણાં ॥

“જે વિચાર્યા વગર કરે, સ્થાપે, વિશ્વાસ કરે, આપે, આદરે, બોલે અને જમે તે પ્રાયઃ માળસને પશ્ચાત્તાપ કરાવનાર થાય છે. ” વળી કહ્યું છે કે, “ જે કોઈ કાર્ય ગુણવાન્

के गुणरहित करवामां आवे तेमां पंडित पुरुषे तेनुं परिणाम प्रयत्न पूर्वक प्रथम विचारुं कारण के जे कार्य अतिसाहसयी करवामां आवे छे तेनुं परिणाम एवी विपत्ति-मां आवे छे के जेनो विपाक हृदयने दहन करे तेओ शल्य रूप थइ पड़े छे.” वळी राजा विचारे छे के—हवे हुं कोने मुख बतावीश ? तेयी चितामां आ देहने दग्ध करी नाखे. आ प्रमाणे विचारे छे तेवामां कोई मुमुक्षु मुनि उपवनमां आवीने देशना आपे छे ते खबर सांभळी शंख राजा ते सांभळवा माटे त्यां गयो.

मुनिए देशनामां कहुं के, “आ संसार रूप अरण्यमां जीव पूर्व कर्मने वश थइ भ्रमवृष्णानी जेम भ्रांतिए भरेला थइ मृगनी जेम वृथा भ्रम्या करेछे.” आ देशनाने अते राजाए पोतानी पत्नीने मळवानो उपाय पुछ्यो. अने पोताने आवेला स्वप्ननी बात कही मुनि बोल्योके, “तने आवेला स्वप्नने अनुसारे ते राणीए एक पुत्रने जन्म आप्यो हशे अने ते तने थोडा दिवसमां मलशे.” आप्रमाणे सांभळी राजा भ्रमन्न थइने नगरमां आव्यो. अने तत्काल तेनी शोध करवा जवानी दत्तश्रेष्ठीने आज्ञा करी,

दत्तश्रेष्ठी फरतो फरतो पैला तापसना आश्रममां आव्यो. त्यां कलावती तेनां जोवामां आवी. श्रेष्ठीए कहुं, हे सुशीले ! अग्निमां प्रवेश करता तारा पतिने आवीने बचाव. तत्काळ कलावती कुलपतिनी रजा लइने पोताना नगरमां आवी. तेने जोइने राजा नीचुं मुख करीने रह्यो. अने पोतानां दुष्ट आचरणनी निदा करी मिथ्या दुष्कृत आप्युं. कलावती पण ते सबळुं पोतानाज करेला कर्मोनुं फळ मानी सुखे रही.

एक वखते ते दंपतीए कोई ज्ञानीने पोताना पूर्वभवनो वृत्तांत पुछ्यो. मुनिए ज्ञानदृष्टियी जोइने कहेवानो आरंभ कर्यो—“पूर्वे श्रीमहाविदेह क्षेत्रने विपे नरवि-क्रम नामे राजा हतो. तेने सुलोचना नामे पुत्री हती. तेणीए क्रीडा करवाने माटे एक पोपट पांजरामां राख्यो हतो अने हमेशां मधुर मधुर फळ खवरावीने तेनुं पोषण करती हती. एक वखते ते सुलोचना पोपटने साथे लई सोमंधरप्रभु ना विवने वांदवा माटे गई. वीतरागना विवना दर्शन थतांज शुकने जातिस्मरण ज्ञान थयुं. तेयी पूर्वभवे व्रतनी विराधना करेली तेना जाणवामां आवी. तेने याद आन्युं के, में पूर्वभवे विहरमान एवा श्रीसीमंधरादि प्रभुनी स्तुति अने वर्णन श्रद्धाथी कर्तुं हतुं. ते आप्रमाणे—“मेरुथी पूर्वे महा विदेह क्षेत्रने विपे पुष्कळावती विजयमां पुंडरीकिणी नामे नगरी छे. त्यां कुंथनाथ अने अरनाथना आंतरामां श्री-सीमंधरस्वामीनो जन्म थयो. श्रीमुनिसुव्रतस्वामी अने नमिनाथना आंतरामां राज्य

છોડીને દીક્ષા લીધી. અનાગત ચોવીશીના હૃદય અને પેઢાલ જિનને આંતરે તે મોક્ષ પામશે. વિહરમાન એવા વિશે તીર્થકરોને દરેકને સો કોટી સાધુઓ અને દશલાખ કેવલજ્ઞાનીનો પરિવાર છે. સર્વ સંખ્યાએ વે કોટી કેવલજ્ઞાની વે હજાર કોટી સાધુઓ થાય છે. તેઓને હું અહર્નિશ નમું છું. ” (તેમના શ્રાવક શ્રાવિકાની સંખ્યા તો સાંભળી નથી.)) ઇત્યાદિ જિનગુણના પઠન પાઠનમાં હું તત્પર હતો. પણ મુનિની ક્રિયામાં શિથિલ હતો તેથી ચારિત્રની આરાધના કરી શક્યો નહીં. પ્રાંતે તે પાપની આલોચના કર્યા વગર કાલ કરવાથી હું પોપટ થયો છું. હું મારો મનુષ્ય જન્મ અને રત્નત્રય ફોગટમાં હારી ગયો છું. હવેથી હું હંમેશા એ પ્રમુને નમીને પછી ભોજન કરીશ—આવો તેણે અભિગ્રહ ધારણ કર્યો—સુલોચના તે પોપટને પાંજરાસહિત લઈને ઘેર આવી. વીજે દિવસે ભોજન સમયે તે પક્ષી રાજકુમારીના કરમાંથી હડીને સત્વર શ્રીતીર્થકરને નમવા ચાલ્યો ગયો. તે પક્ષીના વિયોગથી સુલોચના વારંવાર વિલાપ કરવા લાગી. તે સ્વર જાણીને રાજાએ તેને પકડી લાવવા સેવકોને આજ્ઞા કરી; એટલે પક્ષીને પકડનારા પુરુષોએ કોઈ વૃક્ષ ઉપર રહેલા તે પોપટને ગુપ્તરીતે પકડી લીધો. અને રાજકુમારીને સોંપ્યો. સુલોચનાએ ફરીવાર હડીજાય નહીં તેવું ધારીને તેની વંને પાંચો છેદી નાખી. યથી એ પક્ષી સમાધિથી મૃત્યુપામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. અને પૂર્વના પ્રેમથી તે રાજકુમારી પણ તેની દેવાંગના થઈ. ત્યાંથી ચવી તે કીરપક્ષી શંખરાજા થયો અને સુલોચના રાજકન્યા તે આ કલાવતી થયેલી છે.”

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી જેમને જાતિસ્મરણ થયું છે, એવા તે દંપતીએ કર્મના ફલનો નિશ્ચય કરી ઘેર જઈ રાજ્યરૂપર પુત્રને વેસારી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. સુશીલપણે ઘણા કાલ સુધી નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી તેઓ દેવલોકે ગયા. તે ધર્મશીલ દંપતી ત્યાંથી ચવી કુકર્મના લેશમાત્રને ક્ષીણ કરી અનુક્રમે મોક્ષને પ્રાપ્ત થશે.

इत्यद्भिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुप
देशप्रासादस्य वृत्तौ शीलविषये अष्टनवतितमः प्रबंधः ॥ १८ ॥

व्याख्यान ९९ मुं.

हवे तत्वने जाणनारा दंपती संकटने विषे पण पोतानुं

ब्रह्मव्रत छोडता नथी ते विषे कहे छे,

कुत्रचिद्वपतीयोगः स्याच्छीलव्रततत्परः ।

तेन सर्वसुखावाप्तिः प्राप्ते दुःखेऽपि जातुचित् ॥ १ ॥

व्याख्या.

“शीलव्रत पालवामां तत्पर एवा दंपतीनो पण कोई ठेकाणे योग थाय छे. तेवा दंपतीने पूर्व कर्मना उदयथी कदि दुःख प्राप्त थाय तोपण प्रांते सर्व सुखनी प्राप्ति थाय छे.” ते उपर चंदनमलयागिरिनो प्रबंध छे. ते आ प्रमाणे—

चंदन मलयागिरिनी कथा.

कुसुमपुर नामना नगरमां चंदन नामे राजा राज्य करतो हतो. तेने मलयागिरि नामे शीलवती पत्नी हती. तेमने सायर अने नीर नामे वे पुत्रो हता. एक वखते राजा वासगृहमां सुतो हतो; तेवामां कुलदेवीए आवीने कहुं के, हे राजा, तारी माठी दशा थशे; माटे सत्वर राज्य छोडीने बीजे चाल्यो जा. कारण के, “मनुष्यने सुख के दुःख जे प्राप्त थवानुं होय छे ते अवश्य प्राप्त थाय छे. दैव पण तेनुं उलंघन करवाने समर्थ नथी.” आ प्रमाणे सांभळी राजाए चितव्युं के, “मित्रने के शत्रुने आपत्ति तो अवश्य थवानी, तेथी जे तेनी सामे चाले ते सुभट अने जे नाशी जाय ते हीन सत्व कहेवाय.” आवुं विचारी वे पुत्र अने स्त्रीने लइ राजा रात्रे चाली नीकळ्यो. फरतो फरतो अनुक्रमे कुशस्थळ नगरे आव्यो. त्यां राजा चंदन देवनो पूजारी थयो अने राणी मलयागिरि वनमांथी काष्ट लावी नगरमां वेचवा लागी. एक वखते काष्ट वेचवा गयेली मलयागिरि कोई सार्थवाहनी दृष्टिए पडी. सार्थवाह तेना रूप अने स्वरथी मोह पामी गयो. तेथी ते तेना इंधणा लईने दररोज तेनुं अधिक मूल्य आपवा लाग्यो. एवी रीते तेणे तेना मनमां विश्वास वेसारी दीधो. एक वखते प्रयाण करवुं हतुं त्यारे तेने मूल्य आपवाना मिपथी आगळ करी प्रपंचथी लोभावीने दूर लइ गयो. पछी बलात्कारे रथमां वेसारी दई मार्गे चाल्यो. मलयागिरि पति वियो-गथी निश्वास नाखवा लागी. त्यारे सार्थवाहे कहुं के, “हे सुभ्रु! मारी साथे सुख भोगवो. अने मारा कामसंतापने शांत करो ” मलयागिरि बोली—

“अग्नि मध्य जलवो भलो; भलोज विषको पान ।

शील खंडवो नहिं भलो, नहि कुछ शील समान ” ?

माटे हे वीर, तું मने छोडी दे, शा माटे तું मारो अंत लेछे? कठि कृतांत कोपे तोपण हुं आ भवमां शील खंडन करीश नहीं. ”

अहिं राजा चंदने वखतसर न आववायी मलयागिरिने चारे तरफ गोधी पण ते मली नहीं. तेथी ते वे पुत्रनी साथे विलाप करवा लाग्यो.—“ ज्यारे दैव प्रति-कूल थाय छे त्यारे अमृत पण झेर थाय छे, रज्जु सर्प थाय छे अने उंदरनुं दर पाता-ळरूप थाय छे. ” पछी राजा तेनी शोधने माटे ते नगर छोडी पुत्रसहित गामे गाम फरवा लाग्यो. मार्गे एक नदी आवी. तेने उतरवा माटे एक पुत्रने आ कांठे वृक्ष साथे बांधी राखी एक पुत्रने स्कंध उपर चढावी नदी उतरी गयो. पछी बीजा पुत्रां ने लेवा आववा माटे नदीमां पेठो. अंतराले आवतां नदीमां प्रबल पूर आव्युं. एटले ते तणायो. ते समये स्त्री अने पुत्रना विरहथी पीडित थइने ते बोल्थो के—

“ किहां चंदन मलयागिरि, किहां सायर किहां नोर;

जो जो पडे विपत्तडी, सो.सो सहे शरीर ” १

आम बोलतो आमतम फांफां मारवा लाग्यो, तेवामां एक काष्टनो खंड तेना हाथम-आव्यो, तेने आधारे तरी कांठे नीकळी ते विचार करवा लाग्यो के, अहो, में राज्य भोगव्युं ते पण मने दैवयोगे विपाकने अर्थे थयुं. “दैव दुष्कृति प्राणीओने दुःखने मांटे जीवित आपे छे, जेम कीरमजनो रंग वनाववा माटे पकडेल मनुष्योनुं पोषण ते दुःख उपजाववा माटेज होय छे.” हवे मारे जीविने शुंकरवुं, बळी तेणे फरीने विचार्युं के, मृत्यु पामतां पण जीवने कर्म छोडतां नथी. कह्युं छे क, “मृत्यु पामतां पण पोतानुं करेलुं पाप तो अवश्य भघांतरे पण भोगववुं पडे छे, त्यारे ते अहिज भोगववुं सारुं छे.” आवुं विचारी ते मृत्यु न पामतां आनंदपुर नामना नगरमां आव्यो.

आनंदपुरमां कोईना घरमां जइने चंदने विश्राम कर्यो, त्या कोई एक स्त्री तेने जोईने मोह पामी. ते तेनी सेवा चाकरी करीने बोली के,

दोहा—“ तुम परदेशी लोक हो, हओ न कोसो साथ ।

जओ रहो तव जन्म लगे, हमतुम एकउ साथ ”

आवां वचन सांभळी पोताना शीलव्रतनो मंग यशे एवी बीकथी तेणे टुंकामांज तेने उत्तर आप्यो. के “हे सुंदरी, जेनुं चित्त स्थीर नथी एवा दुःखी नरनी साथे प्रीति करवाथी तमने शो लाभ थवानो छे. ” आवो उत्तर आपी ते त्यांथी अन्यत्र जवा चाल्यो. मार्गमां श्रीपुर नगरनी नजिक आवेला कोई वृक्ष नीचे जइने ते बेठो क्षण-वार बेसीने ते निद्रावश थई गयो. तेवामां ते नगरनो राजा अपुत्र मृत्यु पामवाथी मंत्रीओए पंच दिव्य कर्यो. ते पांच दिव्य आ राजानी उपर थया तेथी तेने राज्य

मळ्युं. चंदन राजा न्यायथी राज्य करवा लाग्यो. एक वखते प्रधानोए तेना चरणमां पडी स्त्री परणवा कहुं तथापि तेणे कोईनी साथे पाणिग्रहण कर्तुं नही.

अहि सायर अने नीर जे नदीने वे काढे वे वृक्ष पासे रह्या हता. तेमने कोई सार्थवाहे जोया. तेथी पोताना पुत्रनी जेम तेमनी सार संभाळ करतो ते तेमने पोताना नगरे लई गयो अनुक्रमे सायर अने नीर यौवन वयने प्राप्त थया. त्यारे तेओ सार्थवाहनी आज्ञा लई श्रीपुर नगरे जईने कोटवालना तावामां नोकर रह्या. ए नगरमां तेमनो पिता चंदन राज्य करे छे. तेवामां पेलो सार्थवाह के जे मलयागिरि उपर मोह पामीने तेने उपाडी गयो हतो ते फरतो फरतो मलयागिरिने लईने श्रीनरमां आव्यो. ते केटलीएक भेटो लई चंदन राजाने मलवा गयो. भेट आगळ धरी एटले राजा खुशी थईने वोल्यो. सार्थवाह ! तमारे जे जोईए ते मागीं ल्यो. सार्थवाहे रात्रे पोताना सार्थनी अने सामाननी रक्षा करवाने माटे पेहेरेगीरोनी मागणी करी. राजाए कोटवालने आज्ञा करी एटले तेणे पेला वे भाई सायर अने नीरने त्यां रक्षा करवाने मोकल्या. ज्यारे रात्रि पडी अने सर्व पेहेरेगीरो भेगा थई पोतपोतानो वृत्तांत कहेवा लाग्या. ते वखते सायर अने नीरे पण पोतानुं सर्व वृत्तांत कहीं संभळाव्युं. ते वृत्तांत तेवुमां वेढेली मलयागिरीना सांभळवामां आव्युं, तेथी तत्काल तेमने पोताना पुत्र जाणी ते बहार आवी अने हर्षथी भेटी पडी. पुत्रोए पण पोतानी माताने नमी तेनुं वृत्तांत सांभळ्युं. अने कहुं के माता ! प्रभातमां सर्व सारुं थशे, चिंता करशो नाहि. प्रातःकाल थयो एटले ते माता अने पुत्रो राजानी पासे गया अने पोतानी सर्व हकीकत कही. राजा चंदने तेमने पोताना परिवार पणे ओळख्या. एटले पेला अन्याय करनारा सार्थवाहने शिक्षा कराने नगर बहार काढी मूक्खो. पछी वार वर्षनो वियोग दूर करी बंने राज्यना सुखने अनुभव तो चंदन राजा आनंदथी रहेवा लाग्यो. छेवटे ते दंपती शीलनुं प्रतिपालन करीने स्वर्गे गया.

“ मनुष्य पूर्व पुण्यना योगयीज समान धर्मवालुं दांपत्यपार्मे छे. तेओ दुःखमां पण जो पोतानुं शील मुक्ता नथी तो तेमनो यश आखा विश्वमां फेलाय छे. ”

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश
प्रासादस्य वृत्तौ शीलविषये नवनवतितमः प्रबंधः ॥ ९९ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૦ મું.

‘ એક રૂપવંત સ્ત્રીને ઘણા પુરુષો ઇચ્છે છે ’ એમ માની જે સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે તેજ જ્ઞાની છે તે વિષે કહે છે.

શ્લોક-મિથો હિંસાં સમીહંતે એક સ્ત્રી સ્પૃહયા નરાઃ ।

તતસ્તાં પરિમુંચંતિ ત એવ વિબુદેશ્વરાઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ પુરુષો એક સ્ત્રીને માટે પરસ્પરને મારી નાશવાની યાચના કરે છે, આર્થ ધારીને જેઓ તેવી સ્ત્રી જાતિનોજ ત્યાગ કરે છે તેજ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાની કહેવાય છે. ” તે વિષે ઇલાયચી કુમારનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

ઇલાયચી કુમારની કથા.

વસંતપુર નગરમાં અગ્નિશર્મા નામે બ્રાહ્મણ હતો. તેને પ્રીતિમતી નામે એક સ્ત્રી હતી. એ દંપતીએ ધર્મ વાણી સાંભળીને યોગ્ય અવસરે જિનોક્ત વ્રતને (ચારિત્રને) અંગીકાર કર્યું. તેઓ વિવિધ જાતિના થયેલા મુનિઓને જાણી શૌચાચારમાં તત્પર રહી અંતઃકરણમાં જાતિ મદ કરવા લાગ્યા. પ્રાંતે એ દુષ્કૃતની આલોચના કર્યા બગર અનશનવડે મૃત્યુ પામીને તેઓ વૈમાનિક દેવતા થયા.

અહિં એલાવર્ધન નગરમાં હિમ્ય નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને ધારણી નામે સ્ત્રી હતી. તેના હૃદયમાં અગ્નિશર્માનો જીવ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ધારણીએ શુભ મુહૂર્તે પુત્રને જન્મ આપ્યો, ઇલાદેવીના વરદાનથી તે પુત્ર થયો હતો તેથી તે ઇલાપુત્રના નામથી પ્રખ્યાત થયો. અનુક્રમે માતાપિતાએ ભણાવ્યો અને યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો. તેના પૂર્વ ભવની સ્ત્રી સ્વર્ગથી ચવીને જાતિ મદ કરેલ હોવાથી નટકુલમાં ઉત્પન્ન થઈ. તે વિલાસ હાસ્ય-યુક્ત સારી નર્તકી થઈ. એક વખતે નૃત્ય કરતી મૃગાક્ષી ઇલાપુત્રના જોવામાં આવી. તેણીના સુંદર નેત્ર, મુખ, સ્તન અને હાથ, પગ વિગેરે જોઈ હાથિણીના દર્શનથી હાથી ની જેમ તે દુર્મદાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો. “ કામી પુરુષ કાંઈપણ કૃત્યાકૃત્યને જાણતો નથી. ” તે વિષે કહ્યું છે કે, “ જ્યાં સુધી મૃગાક્ષીના લોચનના કટાક્ષ તેના પર પડ્યા નથી ત્યાં સુધીજ વિદ્વાનની બુદ્ધિ અને તેનો નિર્મલ વિવેક રૂપી દીપક સ્ફુરે છે. ” કામરૂપ સર્પે હસેલા ઇલાપુત્રે જાંગુલી વિદ્યાની જેમ તે નટીનુંજ સ્મરણ કરતા સતા એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, “ જો આ વિકસિત કમલ જેવા લોચનવાળી સ્ત્રી સાથે મારો વિવાહ ન થાય તો પ્રાણ ઉપર પણ રોષ ધારણ કરીને હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ. ”

आवा माटा संकल्पवडे व्यग्रचित्तवालो थयो सतो ते घेर आव्यो तेने चपळ चित्त-वालो जोइ मातापिताए आग्रहथी पुछयुं एटले तेणे पोताना हृदयनी बात करी. संभळावी. ते सांभळो मातापिता जाणे वज्रथी इणाया होय तेवा थइने बोल्या के, पुत्र ! तूं हंस जेवो थइ कागडाने योग्य कर्मनी इच्छा करतां केम लाजतो नथी ? ते बोल्यो—“ मारुं मानस (मन अथवा सरोवर) ए स्त्री विना आनंद पामतु नथी. एटलामां जाणी लेजो. ते विषे बहु कहेवाथी सर्यु.” आ प्रमाणेना तेना वचन सांभळी ते पुत्रने सुधारवानुं अशक्य धारी “ श्रेष्ठी मौन धरीने रह्यो.

एलाकुमारे तो लज्जा छोडी दइने पोतानी मेळेज नट लोकोने घणुं द्रव्य आपवावडे ते नर्तकीनी मागणी करी. नट बोल्यो के—आ कन्या तो अमारो अक्षय भंडार छे तेने शी रीते आपी शकाय ? ते छतां जो तमारी इच्छा एनी उपरज होय तो नट थइने ज्यां ज्यां अमे जइए त्यां त्यां अमारी साथे चालो. एलापुत्र लज्जा छोडी ते नट लोकोनी साथे चाली नीकल्यो. थोडा दिवसमां तेमनी पासेथी नृत्य पण शीखी गयो. पछी ते नट बोल्यो के, “ हे पुरुष ! हवे नृत्य करीने धन उपार्जन करी आपो जेथी अमे तमारो विवाह करीए. एला कुमार ते बात कबुल करीने तेओनी साथे रुमावा नीकल्यो.

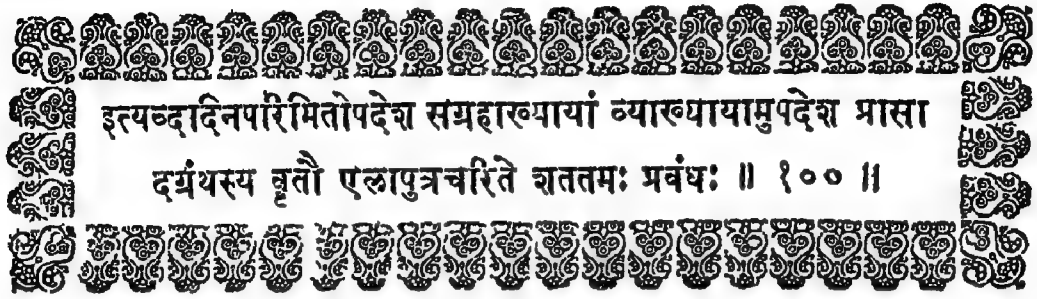
नट फरता फरता वेण्णातटे प्होंच्या अने ते नगरना राजानी मासे नाटक करवा गया. त्यां तेमणे आकाश सुधी उंचां एक वांस खोड्यो. तेनी उपर मोटुं एक काष्ट मुक्युं. तेमां बे मजबूत खीला रोप्या. पछी एलापुत्र पगमां पादुका पेहेरीने ते वांसपर चड्यो अने एक हाथमां तीक्ष्ण खर्ज्ज अने बीजा हाथमां त्रिशूल लइ ते वांस उपर रमवा लाग्यो. तेनुं अद्भुत नृत्य जोइ सर्व लोको बहु खुशी थया पण राजानी पेहेलां कोइए दान आप्युं नही. राजानी दृष्टि पेली नटी उपर पडी. तेथी ते तेना उपर रागथी मोह पामी गयो अने चित्तवन करवा लाग्यो के, जो आ नट वांसना अग्रभाग उपरथी पडे तो हुं नटीने स्वर्गधीन करुं.

आवीं बुद्धिथी नाटक करीने नीवे आवेला इलापुत्रने तेणे कहुं के, “ अरे नट ! तूं फरथी खेल कर्य के जेथी हुं सारी रीते जोऊं. तेणे विशेष धन मल-चाना लोभथी फरीवार खेल करी वताव्यो. तथापि शठपणाथी राजाए कांई आप्युं नही. एवी रीते एलापुत्रने वांसपरथी पाडवानी इच्छाए राजाए त्रीजी चार पण नृत्य कराव्युं. त्रीजीवार नाटक करीने उत्तर्या पछी वळी राजा ए कहुं, हवे चौथी वखत नृत्य कर्य, हुं. तारा दारिद्रने दूर करीश. तेणे लोभथी तेम कर्यु. बीजा लोको राजानो अभिप्राय जाणीने तेनी निंदा करवा लाग्या. एलापुत्रे पण विचार्यु के, जरूर राजानुं मन आ नटीमां कामार्त्त थयुं छे कारण के, आकार अने मनोभावथी ते जणाई आवेछे. माटे अहो, आ कामावस्थाने, मने

અને રાજાને ધિક્કાર છે. અરે, મેં મારા ઉત્તમ કુલને મલીન કર્યું. આ પ્રમાણે તેના મનમાં પૂર્ણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેવામાં વાંસ ડાપર રહેલા એલાપુત્રે કોઈ ધનાઢ્યને ઘેર ઇન્દ્રિયોને જિતનારા મુનિને એળાપૂર્વક ગોચરી ફરતાં સુંદર સ્ત્રીથી પ્રતિલાભિત થતા અને વંદાતા જોયા. તે જાઈ એલાપુત્રે ચિતવ્યું કે, અહો, જીવાર્જીવણદિ નવતત્ત્વને જાણનારા, સ્ત્રીસંભોગથી પરાઈમુખ રહેનારા, પોતાના દેહની પળ દરકાર નહીં રાખનારા અને કેવલ મોક્ષાભિલાષી એવા આ મુનિઓને ધન્ય છે, કે જેઓને આવી સુંદર શરીરવાળી, મારી નટીથી પળ અસંખ્યાધિક રૂપવાળી સ્ત્રીમોદક વિગેરે પદાર્થો આપવાને વિનંતિ કરે છે, તથાપિ તે મુનિ, કાગડાના મૈથુનની જેમ તેની સામું પળ જોતા નથી, અને હું કેવો રાગાંધ છું, કે જે આ નીચ કન્યા ડાપર આસક્ત થઈ પડ્યો છું. અહો ! મારા આવા કૃત્યને ધિક્કાર છે, તેમજ આ સંસારના સ્વરૂપને પળ ધિક્કાર છે—આ પ્રમાણે વિષયમાં તદન વિરક્ત થઈ શુભ ધ્યાન ધ્યાતાં એલાપુત્રને સામાયિક ચારિત્રથી માંડીને યથાખ્યાત ચારિત્ર પર્યંત ફરસી ગયા. તેના પ્રભાવવડે તેના ઘાટા ઘાતીકર્મનો ક્ષય થવાથી લોકાલોકને પ્રકાશ કરનારું કેવલ જ્ઞાન, જાણે સંકેત કરી રાખેલ હોય તેમ તેને ઉત્પન્ન થયું.

પછી વાંસ ડાપરથી નીચે આવતાં એલાપુત્રે કેવળીને દેવતાઓ સામુનો વેપ અર્પણ કર્યો. તે ધારણ કરીને એલાપુત્રે ધર્મદેશના આપી. તે સાંભળી રાજા પ્રમુખ સમ્યોએ તેમને નટી ડાપર થયેલા રાગતું કારણ પુછ્યું. કેવળીએ પોતાના પૂર્વભવની વાર્તા કહી સંભળાવી. તેમાં જણાવ્યું કે, પૂર્વે બ્રાહ્મણના ભવમાં મેં સ્ત્રીસાથે દક્ષિણીથી હતી. પળ અમે બંનેએ જાતિમદ કર્યો હતો. તે પાપની આલોચના કર્યા વગર મૃત્યુ પામીને હું વણિક કુલમાં જન્મ્યા છતાં નટ થયો અને મારી પૂર્વભવની સ્ત્રી જાતિમદથી આ નટી થયેલી છે. પૂર્વભવમાં મારો કામરાગ તેની ડાપર ગાઢ હતો તેથી આ ભવમાં પળ મને તેનાપર અતિરાગ થયો કારણ કે પ્રાણીઓને વૈર અને સ્નેહ ભવાંતરગામી થાયછે. આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી તે નટીને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન પડ્યું. તેણે વિચાર્યું કે, મારા રૂપને ધિક્કાર છે કે જેને લઈને આવા ધનાઢ્યના પુત્રો અને રાજા પ્રમુખ ઘણા લોકો પળ દુર્વ્યસનમાં આવી પડે છે. હવે મારે વિષયસુખથી સર્યું. આવી ભાવના કરતાં તે નટીને કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે વચ્ચે નાટક જોવા બેઠેલી રાજાની રાણીએ ચિતવ્યું કે, અહો ! આ રાજા થઈને પળ મહાઅધમ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલી નટી ડાપર મોહ પામ્યા. માટે એવા વિષય વિલાસને ધિક્કાર છે. આવી ભાવના ભાવતાં તેને પળ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. રાજા એ પળ ચિતવ્યું કે, પોતાના ઉત્તમ કુલને છોડી આ એલાપુત્ર નટ જાતિની સ્ત્રીપર મોહ પામી ધનની ઇચ્છાથી આ મારી પાસે રમવા આવ્યો અને મેં

પણ-તેવી નીચ જાતિની સ્ત્રીની ઇચ્છા કરી. માટે કામદેવને ધિક્કાર છે. આવી ભાવના ભાવતાં તે પણ કેવળી થયા. આપ્રમાણે મહાજ્ઞાની એલાપુત્રે ધના જીવોને સાર્યા. જે એલાપુત્ર ઉત્તમ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી શુભવંશ (વાંસ) નો આશ્રય કરતાં કુવંશ (નઠારાકુલ) ના આચારરૂપ સંસાર નૃત્યને છોડી દઈ મુનિનું આચરણ જોઈ છેવટે ચિદાત્મરૂપે તદ્રુપ થઈ ગયા.

इत्यब्दादिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश प्रासा
दग्रंथस्य वृत्तौ एलापुत्रचरिते शततमः प्रबंधः ॥ १०० ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૧ સું.

ए शीलव्रतनो श्रीजिनेन्द्र भगवन्ते पण आदर करेलो छे तेथी ते
आचरवा योग्य छे ते विषे कहे छे.

येषांमुक्ति ध्रुवं भावि, शीलं चरन्ति तेऽपि हि ।

तदा संसारि जोवानां, कार्योऽजसं तदादरः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા

“ જે જિનેન્દ્રોની અવશ્ય તેજ ભવે મુક્તિ થવાની છે, તે જિનેન્દ્રો પણ શીલને આચરે છે, માટે સંસારી જીવોએ તો શીલ પાલવામાં હંમેશા આદર કરવો. ૧ ” આ વિષે શ્રીમલ્લિપ્રભુનો સંવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

શ્રી મલ્લિનાથની કથા

અપર વિદેહ ક્ષત્રને વિષે સલિલાવતી વિજયમાં વીતશોકા નગરને વિષે મહાબલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને વૈશ્રમણ, ચંદ્ર, ધરણ, પૂરણ, વસુ અને અચલ નામે છ મિત્રો હતા. અન્યદા તે વાલમિત્રોની સાથે તેણે દીક્ષા લીધી, અને તેમની સાથે માસક્ષપણ વિગેરે તપસ્યા કરવા લાગ્યો. પરંતુ તેમનાથી તપમાં વધવા માટે રોગનું વાનું કાઢી તપને અંતે પણ તે પારણું કરતો નહીં. અને તપો વૃદ્ધિ કરતો હતો. આવી રીતે માયાથી અધિક તપ કરવાવડે પોતાના મિત્ર સાંધુની વંચના કરવાથી તેણે સ્ત્રીવેદ વાંધ્યો. અને વિશ સ્થાનકની આરાધના નિમિત્તે

ઉગ્ર તપ કરવાથી તીર્થંકર નામ કર્મ પળ સંપાદન કર્યું. અંતે તે છ મિત્રો સાથે ચારિત્ર પાઠી મૃત્યુપામીને જયંત વિમાનમાં દેવતા થયા.

મહાવલનો જીવ ત્યાંથી ચઢીને વિદેહ દેશની મિથિલા નગરીમાં કુંભરાજાની સ્ત્રી પ્રભાવતીની કુક્ષિમાં પુત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થયા. જન્મ્યાપછી માતા પિતાએ મલ્હિ એવું નામ પાડ્યું. વીજા છ મિત્રો જુદા જુદા દેશમાં ઉત્પન્ન થયા. મલ્હિ કુમારી કાંઈક ઉણા સો વર્ષના થયા, એટલે અવાધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વ મિત્રોની સ્થિતી જાણી તેમને પ્રતિવોધ કરવાને માટે જેની ફરતા છ ગર્ભગૃહ (અંદર દેહી શકાય તેવા ઓરડા) છે એવા એક ઘરમાં એક પોતાની સુવર્ણની પોલી પ્રતિમા કરાવીને મુકી. તે પ્રતિમાના મસ્તક ઉપર છિદ્ર કરાવ્યું હતું. અને તેને કમલબદ્ધે ઢાંકેલું હતું. પછી પ્રતિદિન એક એક ગ્રાસ મલ્હિ કુંવરી તેમાં નાખવા લાગ્યા.

અચલ નામના મિત્રનો જીવ સાકેત નગરને વિષે પ્રતિબુદ્ધિ નામે રાજા થયો હતો. એક વખતે તે રાજા પ્રિયા સાથે નાગદેવની યાત્રાને અર્થે ગયો. ત્યાં અતિમોટી પુષ્પ દામના આભૂષણથી ભૂષિત પોતાની પ્રિયાને જોઈ વિસ્મય પામીને રાજાએ મંત્રી ને કહ્યું કે, હે મંત્રી, તમે આવું પુષ્પ આભૂષણ કોઈ ઠેકાણે જોયું છે? મંત્રી બોલ્યો-હે દેવ ! તેમાં શો આગ્રહ! ત્રણ જગતમાં કુંભ રાજાની પુત્રી મલ્હિ કુમારીનું સ્વરૂપ ઘણું આશ્ચર્યકારી છે. તેના જેવી પુષ્પાભરણની શોભા કાંઈપણ જોવામાં આવતી નથી. મંત્રીના આવાં વચન સાંભળી રાજા પ્રતિબુદ્ધિને તેના પર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો, નેથી મલ્હિ કુમારીની માગણી કરવા માટે એક દૂતને મોકલ્યો.

વીજા મિત્ર ધરણનો જીવ ચંપા નગરીમાં ચંદ્રછાયા નામે રાજા થયો હતો. એક વખતે અર્હન્નક નામે કોઈ વાહાણવટી શ્રાવકે આવી રાજાને દિવ્ય કુંડલ ભેટ કર્યા. રાજાએ પુછ્યું પૃથ્વીપર ફરતાં કાંઈ આશ્ચર્ય તારા જોવામાં આવ્યું! તે બોલ્યો-સ્વામી! હું સમુદ્રમાં વાહાણ લઈને જતો હતો ત્યાં કોઈ દેવતાએ આવી મારા વાહાણને ઢોલાવીને કહ્યું કે, તું જૈન ધર્મ છોડીને મારો આશ્રય કર્ય તો હું તારા વાહાણને તારું. વીજા પણ ઘણા ઉપસર્ગ કર્યા તથાપિ હું નિશ્ચલ રહ્યો. તેથી તેણે પ્રસન્ન થઈ મને ચાર કુંડલ આપ્યા. તેમાંથી એક કુંડલની જોડી મેં કુંભ રાજાને ભેટ કરી. તેણે પોતાની પુત્રી મલ્હિ કુમારીના હાથમાં તે આપી. હે રાજા ! એ કન્યા વિશ્વને આશ્ચર્ય કરનારી મારા જોવામાં આવી છે. તે સાંભળી રાજા ચંદ્રછાયા તેની માગણીને માટે દૂત મોકલ્યો.

ત્રીજા મિત્ર પૂરણનો જીવ શ્રાવસ્તી નગરીમાં રુક્મી નામે રાજા થયો હતો. એક સમયે તેણે પોતાની પુત્રીને સુવર્ણ મંડપમાં સ્નાન કરાવવાનો મોટો મહોત્સવ કર્યો. તે સમયે

कोई पुरुष घणा देशमां मुसाफरी करीने त्यां आव्यो. तेने राजाए पुछ्युं के, तें कोई ठेकाणे आवो श्रेष्ठ महोत्सव जोयो छे ? तेणे कह्युं हे देव ! विदेह राजानी पुत्री मल्लि कुमारीना जन्मोत्सव आगळ लाखमेअंशे पण आ रमणीय नथी. ते सांभळी राजाए तत्काळ तेने माटे दूत मोकल्यो.

चोथा मित्र वसुनो जीव बाराणसी नगरीमां शंख नामे राजा थयो हतो. अहीं अर्हन्के आपेला मल्लि कुमारीना देवार्पित कुंडल भांगी गया, तेने समा करवा माटे सुवर्णकारोने बोलावीने आप्या. पण सोनी लोको ते सुधारी शक्या नही, तेथी राजाए तेओने नगरनी बहार काढी मुक्या. तेओ शंख राजानी सभामां आव्या. शंख राजाए तेमने पुछ्युं, एटले तेओए पोताने मिथिला नगरी छोडवी पड्यानुं वृत्तांत सविस्तर कही संभळाव्युं. तेथी आश्चर्य पामी राजाए तेमने पुछ्युं के, ते मल्लि कुमारी केवी छे ? एटले तेओए तेनुं अलौकिक स्वरूप वर्णवी बताव्युं. ते सांभळी शंख राजाए तेने माटे दूतने मोकल्यो.

पांचमा मित्र वैश्रवणनां जीव हस्तिनापुरमां अदीनशत्रु नामे राजा थयो हतो. अही मल्लि कुमारीने मल्लुदिन नामे एक अनुज वधुं हतो. ते चित्रकारोनी पासे पोतानो खानगी सभा मंडप चित्रावतो हतो. त्यां कोई चतुर चित्रकार के जेने देवतानुं वरदान हतुं, तेणे पडदामांथी मल्लिकुमारीनो अंगुठो जोईने तेमनुं वधुं रूप यथार्थ चित्रमां अलिखी लीधुं. तेवामां मल्लुदिन कुमार पोतानी स्त्रीनी साथे ते चित्रशाळामां आव्यो. त्यां पोतानी मोटी बेन मल्लि कुमारीने प्रत्यक्ष जोई लज्जाथी पाछो बळ्यो. त्यारे तेनी धात्रीए कह्युं के, तेतो चित्र छे. तत्काल पेला चित्र करना-रने पकडीने तेनो वध करवानी आज्ञा करी. बीजा चित्रकारोए तेनुं कारण समजा-वीने तेने मांड मांड छोडाव्यो. तथापि कुमार ते चित्रकारनी आंगळी छेदीने देश बहार काढी मुक्यो. ते त्यांथी नीकळीने हस्तिनापुरमां रहेला अदिनशत्रु राजाने मल्यो. राजाए तेन मिथिलामांथी नीकळवानुं कारण पुछ्युं. त्यारे तेणे पोतानो वृत्तांत कहेतां मल्लिकुमारीना अद्भूत रूपनुं पण वर्णन करी बताव्युं; तेथी मोह पामी राजाए तेने माटे दूतने मोकल्यो.

छठा मित्र अभिचंद्रनो जीव कांपिल्य नगरमां अजितशत्रु नामे राजा थयो हतो. अहीं एकदा मल्लिकुमारीए कोई तापसीने वादमां हरावी तेथी ते कोप करीने कांपिल्य नगरमां अजितशत्रु राजा पासे आवी अने मल्लिकुमारीना अनुपम रूपनुं तेनी पासे वर्णन कर्युं. जे सांभळी राजाए तेने माटे दूत मोकल्यो.

आ प्रमाणे ते छए दूतोए एक साथे आवीने कुंभ राजा पासे मल्लिकुमारीनी मागणी करी. राजाए ते नहीं स्वीकारतां छए दूतोने अपद्वारथी काढी मुक्या दूतोना

अपमानयुक्त वचन सांभळी ते छए राजाओने कोप उत्पन्न थयो. तेथी सर्वेण मिथि-
ला उपर चडाइ करी. कुंभ राजाने तेमने जितवानो उपाय सुज्यो नही. तेथी चित-
मां आकुल व्याकुल थवा लाग्यो. पिताने तेवी स्थितिमां जोई मल्लिकुमारीए आश्वा-
सन आपीने कहुं के, हे पिता ! तमे दूत मोकलीने ते छए राजाओने कहेवरावो के,
तमने हुं कन्या आपीण, एटले विश्वास आपीने तेओ जुदा जुदा अहीं आवशे, ए-
टले हुं तेने समजावीश. कुंभराजाए ते प्रमाणे कहेवराववा साथे एवी गोठवण करी
के जेथी तेमने प्रथम मल्लि कुमारीए पेला गर्भगृहमां जुदा जुदा द्वारथी प्रवेश करा-
व्यो, तेमां पूर्वे युक्तिथी वनावेली मल्लिकुमारीनी प्रतिमाने जोई तेओ ' आ मल्लिकु-
मारीज छे ' एम मानता तेना रूपने विपे मोह पामी निर्निमेषपणे ते प्रतिमाने जोई
रह्या. एटलामां मल्लिकुमारीए आवीने तालुस्थाने राखेला ढांकणाने दूर कर्युं एटले
तेमांथी मृत्यु पामेला सर्पादिकना तथा मनुष्यना गंधथी पण महा उत्कट दुर्गंध उछ-
ळ्यो. तेथी ते छए राजाओ पोतपोतानी नामिका ढांकवा लाग्या. त्यारे मल्लिकुमा-
रीए कहुं के, अरे राजाओ ! तमे आम पराङ्मुख केम थया ? तेओ बोल्या के, अमे
आ दुर्गंधथी पराभव पामी गया छीए. मल्लिकुमारी बोल्या. अरे, देवानु मियो ! हमेशा
उत्तम आहारनो एकेक कोळीओ क्षेपन करवाथी आ सुवर्णनी पुतळीमां पण तेनो
पुद्गळ परिणाम आवा दुर्गंध रूप थयो. तो आ औदारिक देह के जे मांस रुधि-
रादि सात धातुओथी वनेलो छे तेमां दररोज नखातां अन्नना ३२ कवळथी केवो
पुद्गळ परिणाम थाय ते विचारो. हे राजाओ ! तमे मारा पर मांह पामो छो पण वि-
चारो के आ स्त्री देहमां सारभूत गुं छे ? वळी हे राजाओ ! तमे पूर्वे मोटुं देवसंबंधी
आयुष्य भोगव्युं छे तेना सुखना प्रमाणमां आ मनुष्य भवतुं सुख गी गणत्रीमां छे. आ
प्रमाणे कहीने तेमनो पूर्वभव कही संभळाव्यो. ते सांभळी तेओने जातिस्मरण ज्ञान
उत्पन्न थयुं. पछी मल्लिकुमारी बोल्या के, अरे भाईओ ! हवं मारे तो दीक्षा लेवी छे.
तमे गुं करशो ? तेओ बोल्या के अमे पण दीक्षा लईगुं. आ प्रमाणे कही संसार-
मांथी निर्वेद पामी तेओ पोतपोताना राज्यमां गया अने पोतपोताना पुत्रोनो राज्य
उपर अभिषेक कर्यो.

श्री मल्लिप्रभुए सांवत्सरिक महादान आप्या पछी पोप जुळ एकादशीने
दिवसे अष्टम भक्त करी अश्विनी नक्षत्रनो चंद्र थतां जन्मथी सो वर्षनी वये त्रणसो
राजाओ अने त्रणसो स्त्रीओ साथे सिद्ध भगवंतनी साक्षीए महाव्रतने अंगीकार
कर्या. तेज दिवसे तेमने केवलज्ञान उत्पन्न थयुं. पेला छ राजाओए पण तेमनी पासे
दीक्षा ग्रहण करी. तेमना शासनमां भिषग् विगेरे अष्टावीश गणवर, चालीश हजार
साधुओ, पंचावन हजार साध्वीओ, त्रणलाख ने सतिंर हजार श्राविका, अने

एकलाखने एशीहजार श्रावको थया. पोताना परिवार साथे मल्लिप्रभु विहार करी पंचावनहजार वर्षनुं आयुष्य भोगवी पांचसो साधु अने पांचमो साध्वीओ नी साथे फाल्गुन शुक्ल द्वादशीए भरणी नक्षत्रमां श्रीसमेतशिखरगिरी उपर मोक्षने प्राप्त थया.

“ आप्रमाणे अवश्य मोक्षने पामनारा श्रीमल्लिनाथ प्रभुए पण जेम शीलने पालन कर्युं तेम भव्य प्राणीओ ए अवश्य शीलनुं पालन करवुं.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेशप्रासाद
ग्रंथस्यवृत्तौ शीलविषये एकोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०१ ॥

व्याख्यान १०२ मुं.

हवे मैथुन सेववाथी घणागुणनो हानि थाय छे ते कहे छे.

वाक्यमंत्ररसादीनां, सिद्धिः कीर्त्यादयो गुणाः ।

नश्यन्ति तत्क्षणादेव, अब्रह्मसेवनान्नुणाम् ॥ १ ॥

व्याख्या

“अब्रह्म (मैथुन) सेवन करवाथी मनुष्योना वचनसिद्धि, मंत्रसिद्धि, रसादिकनी सिद्धि अने कीर्त्ति विगरे गुणो तत्काल नाश पामी जाय छे.” ते विषे सत्यकि विद्याधरनो संबंध छे जे आ प्रमाणे.

सत्यकि विद्याधरनी कथा.

चेटक महाराजानी पुत्री सुज्येष्ठा नामे साध्वी हती. ते एकदा आतापना करती हती. ते वखते तेनुं सौंदर्य जोई पेढाळ नामे विद्याधर तेनापर मोह पामी गयो. तेथी तत्काळ धूमाडो विकुर्वी तेने दिग्मूढ करी तेणे भ्रमर रुपे तेने सेवी तेनाथी सत्यकि नामे एक पुत्र थयो. ते अनुक्रमे विद्या ग्रहणने योग्य थयो. त्यारे सोनाना पात्रमां वाघनुं दुध राखवानी जेम विद्याओ आपवा सारु पेढाळ विद्याधरे साध्वी पासेथी अपहरीने तेने विद्यामंत्र आप्या. रोहिणी विद्याए सत्य-

કાંના જીવને તેનું આરાધન કરતાં પાંચ જન્મસુધી મૃત્યુ પમાડ્યો હતો, છટે જન્મે છ માસ આયુષ્ય વાકી રહ્યું તે વચ્ચે પ્રસન્ન થઈ પળ તેણે આદરી નહોતી; તે આ સાતમે ભવે પૂર્વ જન્મના સાધનથી વગર આરાધ્યે સંતુષ્ટ થઈ અને લલાટમાં છિદ્ર કરી તે દ્વારા હૃદયમાં જઈને રહી. દિવ્ય અનુભાવથી તે લલાટનું છિદ્ર દિવ્ય નેત્ર રૂપ થઈ ગયું. પછી પોતાના પિતા પેઢાઢને સાધ્વીના શીલનો લોપ કરનાર જાણી સત્યકીએ મારી નાખ્યો. અને માતાના તથા જિનેશ્વરના વચનથી તેણે દૃઢ સમાકિત અંગીકાર કર્યું. પછી ત્રિકાલ જિનપૂજા કરવાથી તેણે તીર્થંકર નામકર્મ સંપાદન કર્યું. શ્રી લોકપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે “ સત્યકી મહાદેવ એવા નામથી વિખ્યાત અગ્યારમો રુદ્ર થયા. તે સત્યકિ વિદ્યાધરનો જીવ આવતી ચોવીસીમાં સુવ્રત નામે અગ્યારમા તીર્થંકર થશે. ”

સત્યકી અવિરતિપણને લીધે સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થઈ અનેક રાજાદિકની સ્ત્રીઓને વલાત્કારે સેવન કરતો હતો. તેથી એકદા ઉડ્ડાયિની નગરીના ચંદ્રપ્રદ્યોત રાજાએ એવો પડો વગડાવ્યો કે, સત્યકિને વશ કરી શકે તેવી કોઈ સ્ત્રી છે? તે વચ્ચે ઉમા નામની વેશ્યાએ કહ્યું કે, હું તે નિશ્ચયે વશ કરીશ પછી રાજાએ તેને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાની આજ્ઞા આપી. એક વચ્ચે ઉમાએ ચંદ્રશાલ્યા (અગાશી) ઉપર રહી તેને પોતાનું સૌંદર્ય વતાવ્યું. તે જોતાંજ સત્યકિ સત્ત્વરે ત્યાં આવી તેને સેવવા લાગ્યો. એક વચ્ચે વેશ્યાએ એકાંતમાં પુછ્યું કે, તમારીપાસે કઈ કઈ વિદ્યા છે? તેણે કહ્યું કે, “ મારીપાસે રોહિણી વિગેરે વિદ્યાઓ છે અને તે સર્વદા મારા અંગમાંજ રહે છે. પણ જ્યારે હું મૈથુન કરું છું ત્યારે તે વિદ્યાઓને અને સ્વદ્ગને દૂર મુકું છું, તે વચ્ચે મારામાં જરાપણ બલ રહેતું નથી. ” આ વાત વેશ્યાએ રાજાની આગલ નિવેદન કરી. અને કહ્યું કે “ જો કોઈ શબ્દ વેધી પુરુષ જ્યારે તે મારી સાથે મૈથુનાસક્ત હોય ત્યારે જો તેને મારેતો તે મરી જાય અન્યથા મરશે નહીં. પણ તે પુરુષ એવો ચતુર હોવો જોઈએ કે, જે મારો વચાવ કરીને તેને એકલાનેજ ઢૂળી શકે. તેવો પુરુષ કોઈ છે? ” પછી તેવા પુરુષની શોધ કરતાં રાજાની પાસે રહેનારા કેટલાક શસ્ત્ર કુશલ પુરુષોએ પોતાના ચાતુર્યની પરિક્ષા આપી. તે એવી રીતે કે, કમલના પત્રો ઉપરાઉપર રાક્ષીને રાજાએ કહ્યું કે, ઉપરના આટલા પત્ર વીંધવા અને નીચેના આટલા વચાવવા. એટલે તેઓએ ઉપરના તેટલાજ વીંધ્યા અને નીચેના વચાવ્યા. પછી રાજાએ તે કલા વેશ્યાને વતાવીને કહ્યું કે, આ યુક્તિથી તારું રક્ષણ કરશું. વેશ્યા તે વાત સ્વીકાર કરીને પોતાને ઘેર ગઈ. પછી તે સુમટોએ સંકેત પ્રમાણે ગુપ્ત રહી ઉમા વેશ્યા સાથે મૈથુન કરતા એવા સત્યકિને જોઈ તે યુક્તિથી તેને

मारी नाख्यो. ते साथे उमाने पण विषकंदळी रूप जाणी मारी नाखी. सत्यकि मृत्यु पामीने नरके गयो.

पछी काळ संदीपक नामे सत्यकीना मित्र विद्याधरे उज्जयनी आखी नगरी चूर्ण करी नाखवा माटे आखी नगरी उपर शीला रची. एटले राजाए तेने भोगादिक धर्या. ते विद्याधरे आकाशमां रहीने पोताना मित्र सत्यकीनुं महत्व चधारवा माटे सत्यकीना नामथीज कहुं के तमे मने कामभोग करतां मारी नाख्यो छे तेथी जो मैथुनाशक्त अवस्थाने रुपे मारी मूर्ति करीने मारी पूजा करौ अने शंकर पार्वतीना नामथी अमारा गुण गाओतो जिविता मुकुं. अन्यथा मुकीश नही. लोकोए ते प्रमाणे करवुं कबुल कर्युं. “ मृत्युना भयथी प्राणं शुं करता नथी ? ” अनुक्रमे इश्वरनुं लिंग जळाधारी रूप योनीमां राखीने तेनी पूजा प्रवर्ती. “ विषयलंपट पणाने धिकार छे के जेनी आसक्तिथी आवो बळवान् सत्यकी पण पोतानी शक्तिने कुंठित करी नाखीने नरके गयो. ”

॥ इति सत्यकी विद्याधर प्रबंध. ॥

हेवे सुज्येष्ठाए केवी रीते दीक्षा लीधी तेनुं वृत्तांत आप्रमाणे-विशाळा नगरीमां चेटक राजानी एक पुत्री सुज्येष्ठा नामे हती. एक वखते तेणीए मिथ्यात्वने स्थापन करती कोई एक तापसीने वादमां जिती लीधी. ते तापसीए तेनुं स्वरूप चित्रपट उपर आलेखी श्रेणिक राजाने बताव्युं. ते जोइ श्रेणिक राजा मोह पामी गयो, तेनी प्रेरणार्थी तेना मंत्री अभय कुमारे विशाळा नगरीमां आवी राजमहेल पासै एक दुकान मांडी. तेमां चित्रपट उपर श्रेणिक राजानुं चित्र आलेखी नित्य तेनी पूजा करवा लाग्यो. एक वखते ते चित्र सुज्येष्ठानी दासीओना जोवामां आव्युं. तेमणे ते लइ जइने सुज्येष्ठाने बताव्युं. श्रेणिकनुं स्वरूप जोइ सुज्येष्ठा मोहपामी गइ. एटले तेणे पोतानो अभिप्राय अभयकुमारने जणाव्यो. पछी अभयकुमारे तेना महेलथी राजगृहीना सीमाडा सुधी एक सुरंगा करावी. श्रेणिक राजाए ते द्वारा त्यां आवी तेने लइ जवानुं जणाव्युं. सुज्येष्ठा चिल्लणाने लइ तैयार रईने आवती हती तेवामां पाताना आभूषणनो डावलो भूली गइ ते लेवाने पाछी गइ राजा श्रेणिक चेटक राजाना भयथी तत्काल सुज्येष्ठाने बदले चेन्नणाने लइने कागडानी जेम नाशी गयो. सुज्येष्ठा संकेत स्थले आवी त्यां तो चेन्नणाने के राजाने जोया नही एटले तेणे उंचे स्वरे पोकार कर्यो के कोई चेन्नणाने हरी जायछे. ते सांभळी चेटक राजा त्यां दोडी आव्यो. तेणे श्रेणिक राजाना अंग रक्षक सुलसाना बत्रीश पुत्रोने एक बाणे मारी नाख्या. कारण के तेओ सर्व साथे जन्मेला अने समदायी के कर्म

વંધવાલા હતી. પછી ચેટક મહારાજાએ પોતાના નગરમાં આવીને સુજ્યેષ્ઠાને માટે વિવાહની સામગ્રી તૈયાર કરાવવા માંડી. ત્યારે સુજ્યેષ્ઠાએ પિતાને વારીને ઢીંક્ષા ગ્રહણ કરી. કારણ કે તે સતી હોવાથી વચન સાક્ષીએ શ્રેણિક રાજાને વરેલી હોવાને લીધે વીજા પુરુષને વરી નહીં. પણ પેઢાલ વિદ્યાધરે કપટથી તેને ભોગવી જેથી તેને ગર્ભ રહ્યો એટલે ગણધરે તેના સતીનું વિષે વીર ભગવંતને પુછ્યું. વીર ભગવંતે કહ્યું કે “ તે સુજ્યેષ્ઠાનો ટોપ નથી તે તો નિશ્ચલશીલ વાલીજ રહેલી છે. શ્રેણિક રાજાના સંગના અભાવથી તેણે મનસાક્ષીએ સર્વથા શીલ અંગીકાર કર્યું છે. ” પછી સુજ્યેષ્ઠા સાધ્વીએ યાવજીવસુધી મન, વચન, કાયાથી શુદ્ધ એવું શીલ વ્રત પાળ્યું. તે વિષે કહેવાય છે કે. “ ચેટક રાજાને સાત પુત્રીઓ હતી, તે સર્વે શીલવતી હતી એમ તીર્થ-કરોએ તેમની શ્લાઘા કરેલી છે. ” ઇતિ સુજ્યેષ્ઠા પ્રવંધ.

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेगसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुप-
देगप्रामादस्य वृत्तौ शीलविषये द्रयुत्तरगत
तमः प्रवंधः ॥ १०२ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૩ મું.

સ્ત્રીચરિત્ર જાણવાને કોઈપણ કુશલ નથી તે વિષે કહે છે.

सुश्लिष्टामपिच स्त्रीणामहो कपटनाटकम् ।

न स्याद्वेधापि मेधावो तस्य तत्वावबोधने ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા

“ સ્ત્રીઓનું કપટ રુપ નાટક એવું યોજાણું હોય છે કે જેનું તત્ત્વ ગમજવાને બુદ્ધિવાન્નું ડહાપણ પણ કામ લાગતું નથી. ” તે વિષે નુપૂર પંડિતાનું દર્શાવ છે તે આ પ્રમાણે.—

નુપૂરપંડિતાની કથા.

રાજગૃહ નગરમાં દેવદત્ત નામે એક સાંની હતો. તેને દેવદિન્ન નામે એક પુત્ર હતો. તેને દુર્ગિલા નામે સ્ત્રી હતી. એક વચ્ચે તે બ્રીણા અને આદ્રિ વચ્ચે પેહેરી નદીમાં સ્નાન કરતી હતી. તેવીજ સ્થિતિમાં કોઈ નાગરિક પુરુષના જોવામાં આવી. તે જોઈ મોહ્યામીને તે પુરુષ આ પ્રમાણે બોલ્યો. “ હે મુંદરિ! આ નદી અને વૃક્ષો તે

सारी रीते स्नान कर्युं ? एम पुछे छे अने हुं तो तारा चरण कमलमां पडीने पुछुं छुं. ” दुर्गिलाए तेने उत्तर आप्यो के-“ मने स्नान विषे पुछनारा नदी तथा वृक्षोनुं कल्याण थाओ; अने मने ते विषे पुछनार पुरुषनुं मन इच्छित हुं पूर्ण करीश. ” आ सांभळी ते नागरिक तेने मळवाने उत्सुक थयो. पछी ते कोइ तापसीने मळयो अने तेने पोतानी इच्छा समजावी दुर्गिलाने घेर मोकली. तेणीए दुर्गिलाने पेला नागरिकना प्रेमनी बात करी एटले दुर्गिला बोली-“ अरे पाखंडीनि, तुं आवुं अश्राव्य केम बोले छे, मारा घरमांथी चाली जा. ” आम कही निकलती ते तापसीना पृष्ठ उपर तेणे कज्जलनो थापो आप्यो. तापसीए नागरिक पासे आवी पोताना अपमाननुं वृत्तांत जणाव्युं; अने पृष्ठ भाग बताव्यो. ते जोइ नागरिक, समजी गयो के, ते चतुराए मने कृष्णपक्षनी पंचमीनी रात्रि मळवानो संकेत आप्यो. पण ते कया स्थळे मळवुं ते जणाव्युं नथी तेथी तेणे तापसीने पुनः भिक्षा मागवाना मिषे तेने घेर मोकली. तापसी त्यां जईने बोली के हे सुंदरी, ते नागरिकने मळवानुं स्थळ कहे. एटले दुर्गिलाए रोष करी तेने हाथे पकडी पछवाडेना वाडामां आवेला अशोक वृक्ष तळे थईने पाछले द्वारे काढी मुकी. तापसीए ते बात पेला पुरुष आगळ जणावी एटले तेणे जाण्युं के, कृष्णपंचमीए वाडामां अशोक वृक्ष तळे तेनुं मळवुं थशे. ज्यारे संकेतनो दिवस आव्यो त्यारे ते त्यां गयो. वंने त्यां मळ्या अने विनोद करतां तेमना नेत्र मुद्रित थइ गयां. ते वखते तेनो सासरो देवदत्त मूत्रोत्सर्ग करवाने त्यां आव्यो. त्यां पुत्र वधू साथे बीजा पुरुषने जोइ तेना डावा पगमांथी एक नुपूर काढी लीधुं. तत्काळ दुर्गिलाना जाणवामा ते बात आवी, एटले तेणीए पेला जारने जगाडी शिखडावीने तेने घेर मोकल्यो. पछी पोताना घरमां जइ पोताना पतिने मधुर वाणीथी जगाडीने कहुं के, प्राणेश, चालो, आजतो आपणे अशोक वृक्ष नीचे जईने निद्रा लइए. पतिए कबुल कर्युं, एटले वंने जण त्यां जईने सुता. थोडी वार पछी निद्रा पामेला पतिने जगाडीने तेणीए कहुं के, तमारा कुळमां आ केवी रीत कहेवाय के सासरो जाते आवी पुत्र वधूना पगमांथी नुपूर काढी ले. ते सांभळी तेना पतिने क्रोध चड्यो तेथी प्रातःकाळे तेणे पोताना पिताने कहुं के, अरे पिता, रात्रे हुं मारी ल्ही साथे सुतो हतो, ते वखते तमे नुपूर लइ गया ते शुं ? पुत्र वधूनुं गुह्य सासराए जोवुं योग्य नथी. पिताए कहुं, अरे पुत्र ! कोइ जार तेनी साथे सुतो हतो तेथी में तेम कर्युं हतुं अने पछी त्यां लइ जइ तने सुवारीने तेणे आ कपट करेलुं छे.

ते सांभळी दुर्गिला बोली के, ते बात असत्य छे, हुं मारुं सत्य देवतानी आगळ बतावीश. एम कही ते सर्वने लइ नगर वाहेर रहेला कोइ प्रभाविक यक्षनी

પાસે પોતાનું સત્ય વતાવવા ચાલી. માર્ગમાં પ્રથમથી સંકેત કરી રાખેલો પેલો જાર જુદો વેપ લઈ ગાંડો વનીને આવ્યો, અને ઢુર્ગિલાને ગळे વૃક્ષને જેમ વાનર વલ્ગે તેમ વલ્ગી પડ્યો. તેને દૂર કરી યક્ષના મંદિર પાસે આવી પવિત્ર થઈ તેને પૂજીને બોલી કે, “હે દેવ, આ ગાંડો પુરુષ અને મારો પતિ તે શિવાય જો કોઈ ત્રીજો પુરુષ મને લગ્ન થયો હોય તો તમે મને યોગ્ય શિક્ષા કરજો” તે સાંભળી યક્ષ વિચારમાં પડ્યો કે આનું સત્ય અસત્યરૂપ છે માટે તેનું શું કરવું ? તેવામાં તો તે સ્ત્રી તેની બે જંઘા વચ્ચે થઈને નીકળી ગઈ, એટલે લોકોએ તેની પ્રશંસા કરી અને ત્યારથી નુપૂરપંડિતા એવા નામથી તે પ્રખ્યાત થઈ. આવા તેના ચરિત્રથી વિસ્મય પામેલા દેવદત્ત સોનીની તે દિવસથી નિદ્રા ડહી ગઈ.

દેવદત્તના તે ગુણથી રાજાએ તેને પોતાના અંતઃપુરનો અધિકારી રક્ષક નિમ્નો. રાજાના અંતઃપુરની મુખ્ય રાણી કોઈ હાથીના મહાવત સાથે આસક્ત હતી. તેના મેહેલની પાસે હાથી રહેતા તેથી રાત્રે તે દ્વારા તે માહાવતને મલતી હતી. આજે આ નવીન સોની પહેરેગીર થવાથી અંતઃપુરમાં જાગતો હતો. એટલે તે રાણી બારંબાર તેને જોવા આવતી પણ તેને જાગતો જોઈ પાછી ફરતી હતી. પછી રાણીનું વૃત્તાંત જાણવાની ઇચ્છાથી દેવદત્ત કપટનિદ્રાથી સુઈ ગયો. એટલે રાણી તેને સુતેલો જોઈ મેહેલના ગોરખ પાસે આવી. ત્યાં પેલા જાર મહાવતે હાથી ડમો કરી રાખેલો હતો તેણે પોતાની શુંઢવડે રાણીને નીચે ઉતારી. એટલે મહાવત તેના વાંસામાં હાથીની સાંકળ મારીને બોલ્યો કે, મોડી કેમ આવી ? ત્યારે તેણે નવા નીમાયેલા પેહેરેગીરની વાર્તા કહી. પછી રાત્રિના છેલ્લા પોહોરે પાછી મહાવતે તેવી રીતેજ ઉપર પોહોંચાડી દીધી. આ સર્વ ચરિત્ર દેવદત્તના જોવામાં આવ્યું તેથી તેણે વિચાર્યું કે, જ્યારે રાજાની સ્ત્રીઓનું પણ આવું આચરણ છે તો પછી વીજા સાધારણ માણસોની સ્ત્રીઓ કુશીલ હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય ! આ પ્રમાણે વિચારવાથી તે ચિંતા રહિત થઈ ગયો તેથી તેને છમામે તેજ રાત્રીએ પૂરી નિદ્રા આવી ગઈ. તેની નિદ્રાનો વૃત્તાંત જાણી જ્યારે તે જાગ્યો ત્યારે રાજાએ તેનું કારણ પુછ્યું. તેણે સર્વ વૃત્તાંત સ્પષ્ટપણે કહી જણાવ્યું. પછી રાજાએ તે રાણીને ઓલ્લખી કાઢવા સારું અંતઃપુરની સર્વ સ્ત્રીઓને કહ્યું કે, તમે સૌ ડઘાડે વાંસે ડમી રહો, અને હું કમલના દડાનો પ્રહાર કરું તે સહન કરો. સર્વ સ્ત્રીઓએ તે સ્વીકાર્યું. અનુક્રમે તે પ્રમાણે કરતાં જ્યારે પેલી કુલટા રાણીનો વારો આવ્યો, ત્યારે કમલપુષ્પથી તેનાપર પ્રહાર કરતાંજ તે કપટવડે મૂર્છા ખાઈને પૃથ્વીપર પડી ગઈ. રાજા તેના સ્ત્રી ચરિત્રને જાણીને બોલ્યો કે, “ઐ સ્ત્રી ! તું મદોન્મત્ત હાથી સાથે રમે છે છતાં કર્ત્તમ હાથીથી બીહે છે, અને લોઢાની સાંકળનો માર ખાઈ હર્ષ પામે છે છતાં આ કમલપત્રના ઘાતથી મૂર્છા ખાય છે.” આ

પ્રમાણે કહી રાજાએ ક્રોધથી આજ્ઞા કરી કે, આ હાથી, મહાવત અને રાણીને પર્વતના ઝંચા શિખર ઉપર ચડાવીને ઝંપાપાત કરાવો. પછી મહાવત તે રાણીને હાથી ઉપર બેસાડી હાથીને પર્વતના શિખર ઉપર લઈ ગયો. ત્યાં હાથીનો પહેલાં એક પગ ઝંચો કરાવ્યો, પછી બે પગ ઝંચા કરાવ્યા અને છેલ્લે ત્રણ પગ ઝંચા રજાવી એક પગે ઉભો રાહ્યો. હાથીની આ કઠાથી રંજિત થયેલા લોકોએ રાજાને વિનંતી કરી કે, સ્વામી, આવા ગર્જેદ્રારત્નને મારવો યોગ્ય નથી. રાજાએ તેને અભયદાન આપ્યું, અને મહાવતને કહ્યું કે, તે હાથીને ગિરિથી નીચે ઉતારી દે. મહાવતે કહ્યું કે, જો અમને અભયદાન આપો તો હું તેને કુશલતાથી નીચે ઉતારું. રાજાએ તેને પણ અભયદાન આપ્યું. એટલે તેણે હાથીને હલ્લે હલ્લે ક્ષેમકુશલ નીચે ઉતાર્યો. પછી રાણીને અને મહાવતને રાજાએ દેશપાર કર્યા.

રાણી અને મહાવતને ત્યાંથી નીકળીને આગળ જતાં માર્ગમાં એક દેવાલય આવ્યું, ત્યાં રાત્રિ પડવાથી તે બંને સુઈ ગયા. તેવામાં કોઈ ચોર ગામમાંથી ચોરી કરીને ત્યાં આવ્યો. કોટવાલને તેની સ્વર પડતાં તેણે આવીને દેવાલયને ઘેરી લીધું. અંદર મહાવત તો નિદ્રાવશ થઈ ગયો હતો. પણ પેલા ચોરના કર સ્પર્શથી રાણી જાગ્રત થઈ, અને તેને જોઈને બોલી કે, તું મને સ્ત્રી તરીકે અંગિકાર કર. ચોરે કહ્યું કે, જો તું પ્રાતઃકાળે કોટવાલ પાસે મને તારો સ્વામી કહી મારા જીવિતની રક્ષા કરે તો હું તારો સ્વામી થઈ તને સ્વીકારું. તેણીએ તેવાતકબુલ કરી. પ્રાતઃકાળે કોટવાલે સુખટો સાથે અંદર પ્રવેશ કરીને પુછ્યું કે, તમારામાં કોણ ચોર છે ? રાણીએ દૃષ્ટિની સંજ્ઞા કરીને મહાવતને બતાવ્યો. એટલે તેઓએ તેને પકડી ગુન્હો સાબિત ગણીને શૂલીએ ચડાવી દીધો. શૂલી ઉપર રહ્યા સતા તેને તૃષા લાગી, તેથી માર્ગે ચાલ્યા જતા કોઈ શ્રાવકને દેખીને તેણે તેની પાસે જલ્લ માગ્યું. શ્રાવક તેને નવકાર મંત્રનું પદ આપી જલ્લ લેવા ગયો. તેના આવ્યા અગાઉ શૂલી ઉપર નવકાર મંત્રને સ્મરણ કરતો મહાવત મૃત્યુ પામીને વ્યંતરની કાયમાં દેવ થયો.

અહિં પેલી દુષ્ટ રાણી ચોરની સાથે ચાલી નીકળી. માર્ગમાં એક નદી આવી. નદીમાં પૂર જોઈ ચોરે કહ્યું કે, પ્રથમ તારા વસ્ત્રાદિ મને આપ તેને પેલે તીર મુકી આવીને પછી હું તને સુલેથી લઈ જઈશ. હું જ્યાં સુધી આવું ત્યાં સુધી તું અહિં રહેજે; તેણીએ તેમ કર્યું. ચોરે નદીને સામે તીરે જઈને વિચાર્યું કે, આ સ્ત્રી પોતાના પતિની જેમ મને પણ દુઃખમાં પાડશે તેથી એનો સંગ કરવો યોગ્ય નથી. આવું વિચારી તે ચોર પોતાનો સ્વાર્થ સાધી તેને છોડીને પરભાર્યો ચાલ્યો ગયો.

અહિં રાણી નયપણે હતાશા થઈ સતીવનમાં ભ્રમતી પોકાર કરવા લાગી. એવામાં વ્યંતર થયેલો તેનો પતિ શીયાલનું રૂપ લઈને તેને પ્રતિવોધ કરવા આવ્યો.

(૧૬૪) વ્યાખ્યાન ૧૦૪ મું-ચાતુર્માસ્યના કૃત્યોનું વર્ણન.

તેણે મુખમાં માંસ રાખ્યું હતું, તે માંસની પેશી નદીના તીર ઉપર મુકી નદી કાંઠે અવિભા મત્સ્યને પકડવા દોડ્યો. એટલે મત્સ્ય તો નદીના જલમાં પેશી ગયો, અને પેલું માંસ હતું તે સમડી ઉપાડી ગઈ. તે વચ્ચે શીયાળ વીલ્લો થઈ આમેતમ જોવા લાગ્યો. તે જોઈ ટુર્ગિલા ઘોલી કે-અરે, મૂર્ખ ! તું ઉભય ભ્રષ્ટ્ર થયો, હવે શું જુવે છે ? શીયાળ ઘોલ્યો-અરે, સ્ત્રી ! તું તો ત્રણથી ભ્રષ્ટ્ર થઈ છું, હવે વીજાના દોષ શામાટે જુએ છે ? એ પ્રમાણે કહીને તેણે દિવ્યરૂપ પ્રગટ કરી કહ્યું કે, અરે પાપિણી ! તે જેને મારી નશાવ્યો હતો તે હું મહાવત છું. જૈન ધર્મના પ્રભાવથી મને આ ઉત્તમ ગતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. માટે તું પણ તે ધર્મને અંગીકાર કર્ય. રાણીએ તે વાત સ્વીકારી. એટલે તેણે તેને કોઈ માધ્વી પાસે મુકી. ત્યાં તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અનુક્રમે સદ્ગતિને પામી.

“ આ પ્રમાણે તે રાણી પ્રાંતે પવિત્ર શીલવ્રતને પામ્યા છતાં નુપૂર પંડિતાની અસતીપણાની અપકીર્તિનો નાદ અદ્યાપિ વિરામ પામતો નથી.”

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेश मंत्रद्वार्यायां व्याख्यायामुपदेशमासाद
स्यवृत्तां स्त्रीचरित्रविषये व्युत्तरगततमः प्रबंधः॥ १०३ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૪ મું.

ચોથા વ્રતને ધારણ કરનાર શ્રાવક આપાઢ ચાતુર્માસ્યના સત્કૃત્યો અવશ્ય કરે છે, તેથી હવે ચાતુર્માસ્યના કૃત્યોનું વર્ણન કરે છે.

આપાઢાચ્યચતુર્માસ્યાં વિશેષાદ્રિધિપૂર્વકમ્ ॥

અભિગ્રહાઃ સદાગ્રાહ્યાઃ સમ્યગર્હા વિવેકિભિઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ વિવેકી પુરુષોએ આપાઢ ચાતુર્માસને વિષે હંમેશા પોતાને યોગ્ય એવા અભિગ્રહો વિધિપૂર્વક વિશેષે ધારણ કરવા. ” આનો ભાવાર્થ એવો છે કે, પ્રથમ દ્વાદશ વ્રતનું ઉચ્ચારણ કરવા વચ્ચે જેણે પાંચમું વ્રત આદર્યું હોય તેણે અવશ્ય કરીને તે નિયમોમાં દરેક ચાતુર્માસે સંક્ષેપ કરવો એટલે મોકલું રાખેલ હોય તેમાંથી ઓછું કરી તે નિયમો પાલવા અને જેણે પાંચમું વ્રત અંગીકાર કર્યું ન હોય તેણે પણ પ્રત્યેક ચાતુર્માસે યોગ્ય અભિગ્રહો સ્વીકારવા. તેમાં પણ આપાઢાદિ ચાતુર્માસ્યમાં તો તે વિશેષપણે વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરવા.

વર્ષારુતુમાં ગાડાં હાંકવા, રથ જોડવા, હઠથી खेડ કરવી, ઘોડેસ્વાર થઈ ફરવું વિગેરે નિષેધ કરવા યોગ્ય છે, કારણકે ભૂમિ સાથે મેઘના જલનો સ્પર્શ થવાથી લીલા ઘાસના અંકુરો, સૂક્ષ્મ સંમૂર્છિત દેડકીઓ, પાંચે વર્ણની લીલફુલ, અલસીયા, શંખજાતિના જીવો, મમોલા, કાત્રા, ચુડેલના ગુચ્છો અને ભૂમિ છત્ર (વીલાડીના ટોપ) વિગેરે અનેક જીવોની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ છે. તેથી ચાતુર્માસ્યમાં એવા જીવની રક્ષાને માટે પૂર્વોક્ત શકટખેટનાદિનો અભિગ્રહ ધારણ કરવો યોગ્ય છે. કદિ જો કૃષિ કર્મ વિગેરેથીજ આજીવિકા હોય તો એક બે વિગેરે ક્ષેત્ર खेડવાની છૂટ રાखી તેથી વિશેષ ક્ષેત્ર खेડવાનો ત્યાગ કરવો. મુલ્ખરીતે તો વર્ષાકાલમાં સર્વ દિશાઓમાં ગમનાગમન કરવાનો નિષેધ કરવો ઉચિત છે, જેવો નિયમ કૃષ્ણ વાસુદેવે અને કુમારપાલે લીધો હતો. કહ્યું છે કે, “ સર્વ જીવોની દયાને માટે વર્ષારુતુમાં એક સ્થાને વસવું ” પૂર્વે શ્રી નેમિ પ્રભુના ઉપદેશથી શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે ચાતુર્માસ સુધી દ્વારકાની વહાર જવાનો નિયમ લીધો હતો અને કુમારપાલે શ્રીહમચંદ્રસૂરિના વચનથી તેનો નિયમ લીધો હતો. તે આ પ્રમાણે-“ સર્વ ચૈત્યોનું દર્શન અને ગુરુનું વંદન મુકીને પ્રાયઃ નગરને વિષે પળ ભમીશ નહીં.”

એકવચનીપણામાં યુધિષ્ઠિર જેવા કુમારપાલ રાજાએ અંગીકાર કરેલા પૂર્વોક્ત નિયમને મોટું કાર્ય પડ્યે છતે પણ છોડી દીધો નહોતો. શકદેશનો મ્લેચ્છ રાજા કુમારપાલના એ નિયમની વાત જાણીને તેના દેશનો ભંગ કરવાને માટે આવ્યા છતાં અભિગ્રહ ધારી કુમારપાલ રાજા વર્ષારુતુમાં તેની સામે યુદ્ધ કરવા ગયો નહીં. રાજાને ધર્મમાં સ્થિર કરવાને માટે હેમચંદ્રસૂરિએ દેવ શક્તિથી તે મ્લેચ્છરાજને બાંધી અણાવ્યો અને પોતાના રાજ્યમાં છ માસ પર્યંત જીવ ન હજવાની કબુલત કરાવ્યા પછી તેને છૂટો કર્યો.

જો કે વર્ષારુતુમાં સર્વ દિશાઓમાં ગમન કરવાનો નિષેધ છે; છતાં કદિ સર્વ દિશાનો નિયમ ન કરી શકાય તો જે દિશામાં ગયા વગર નિર્વાહ થાય તેમ ન હોય તે શિવાય વીજી દિશાઓમાં જવાનો નિયમ લેવો. એજ પ્રમાણે જો સર્વ સચિત્ત વસ્તુઓનો ત્યાગ થઈ શકે નહીં તો જેના વિના નિર્વાહ ન ચાલે તે શિવાય વીજી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો. તેમજ જેને જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થવા સંભવ ન હોય અથવા જે કાલે જે વસ્તુ ઉત્પન્ન થતી ન હોય તેનો પણ ત્યાગ કરવો. જેમ નિર્ચનને હાથી ઘોડા અને મરુદેશમાં નાગરવેલ, તેમજ પોતપોતાના સમય વગર આન્નફલ વિગેરે અપ્રોપ્ય છે તેનો તે સ્થિતિમાં, તેદેશમાં, તે કાલે પણ ત્યાગ થાય તો તેથી વિરતિરૂપ મહાન્નફલ પ્રાપ્ત થાય છે. અન્યથા તે વસ્તુનું ગ્રહણ કરવાપરું પ્રાપ્ત નહીં થતાં છતાંપણ, પશુની જેમ અવિરતપરું લાગે છે અને તે તે નિયમના ફલથી વંચિત થવાય છે. જેમ એકજ વાર ભોજન કર્યા છતાં

પણ પચ્ચાણ કર્યા વગર એકાશણાનું ફલ મળે નહીં તેમ સમજવું. અઢતી વસ્તુનો પણ નિયમ લીધો હોય તો કદિ કોઈ વાર તેનો યોગ મળી જાય તોપણ નિયમ ગ્રહણ કરેલો હોવાથી તે વસ્તુનું ગ્રહણ થતું નથી, તેથી તેને નિયમનું ફલ સ્પષ્ટીતે થાય છે. જેમ વંકચૂલ નામના ચોરના સ્વામીએ ગુરુ પાસે અજાણ્યા ફલ ન સ્વાધા એવો નિયમ લીધો હતો; તે એકવાર અરણ્યમાં વીજા ચોર સાથે ગયો. ત્યાં સઘડા ક્ષુધાર્ત થયા, ત્યારે ચોર લોકો કિંપાક જાણિના વિષ ફલ લઈ આવ્યા. તે સ્વાધાની વીજાઓએ ઘળી પ્રેરણા કરી તથાપિ અજાણ્યા ફલના નિયમને લીધે વંકચૂલે તે સ્વાધા નહીં. અને વીજા સાથેના ચોરોએ સ્વાધા તેથી તેઓ મૃત્યુ પામી ગયા અને વંક ચૂલ વચ્ચો. માટે એક પક્ષનો, એક માસનો, બે માસનો, ત્રણ માસનો, વા એક, બે, કે ત્રણ વર્ષ સુધીનો યથાશક્તિ નિયમ લેવો. જે માણસ જ્યાં સુધી નિયમો પાળી શકે ત્યાં સુધીને માટે નિયમો ગ્રહણ કરવા. પણ ક્ષગવાર પણ નિયમ વગર રહેવું નહીં. કારણકે વિરતિનું મોટું ફલ છે અને અવિરતિથી ઘણા કર્મોનો વંધ થવા વિગેરે અનેક દોષ છે.

વર્ષા ચાતુર્માસ્યમાં વિશેષપણે નિયમ ગ્રહણ કરવા તે આપ્રમાણે-દરરોજ બે વાર ત્રણવાર અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી, સંપૂર્ણ દેવવંદન કરવું, (ત્રણકાલ દેવ વાંદવા) સર્વ જિનવિંવનું અર્ચન અને વંદન કરવું, સ્નાત્ર મહોત્સવો કરવા, ગુરુને દ્વાદશાવર્ત વંદના કરવી, અપૂર્વ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો, વૈયાવચ્ચ કરવી, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, પ્રાસુક જલ પીવું, સચિત વસ્તુનો ત્યાગ કરવો; વઢી વાદલામાંથી જલ વૃષ્ટિ થાય ત્યારે રાયણ, આંત્રા વિગેરેના ફલમાં એલો પડે છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. આર્દ્રા નક્ષત્ર વેસતાં પક્વ આમ્ર ફલમાં તેમજ તેના રસમાં કીડા જેવા તેના જેવાજ વર્ણવાળા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ વાસી કઠોલથી બનેલા પુડલા, વડાં વિગેરેનો ત્યાગ કરવો. પાપડ, વડી, સુકી શાક ભાજી, સર્વ જાતના તાંજલજા વિગેરે પત્ર શાક, સ્વારેક, ટોપરા, સુકી રાયણ, સ્વજુર, દ્રાક્ષ, નહીં ધોયેલી સ્વાંડ અને સુંઠ વિગેરેમાં લીલફુલ અને કુંથુવા તથા ચેલ વિગેરે ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ હોવાથી તે તે પદાર્થો ત્યજી દેવા. કદિ ઔષધી વિગેરેમાં તેમાંથી કોઈ ચીજની જરૂર પડે તો તેને યતનાથી શોધીને ગ્રહણ કરવી.

વનીશકેતો ચોમાસામાં સ્વાટલા ઉપર સુવું, દાતણ અને જોડા વિગેરેનો ત્યાગ કરવો; વર્ષા ચાતુર્માસ્યમાં પૃથ્વી સ્વોદવાનો, નવીન વસ્ત્ર રંગાવવાનો અને ગ્રામાં-તર ગમન કરવા વિગેરેનો નિષેધ કરવો. વસ્ત્ર ધોવરાવવાનું પણ પરિમાણ વાંધવું. વર્ષાક્રિતુમાં પૃથ્વીઉપર લિપવાનો અને છાણા થાપવાનો સર્વથા નિષેધ કરવો. કારણ કે છાણમાં બે ઘડી પછી અનેક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાંપણ વર્ષાક્રિતુમાં તો

વિશેષે થાય છે. વ્હીં ઘરની ખીંતો, સ્તંભ, પલંગ, કમાડ, પાટ, પાટલા, સીંકા-ધી, તેલ તથા જલ્લવિગેરેના પાત્રો, ઇંધણા અને ધાન્યપ્રમુખ સર્વ વસ્તુઓને લીલફુલ-થીરહિત રહેવાને માટે યથાયોગ્ય લુછીં ગરમીમાં રાસવી, રક્ષા ચોપડવી, ચુનો ચોપ, ડાવવો, મેલ કઢાવવો, હવાના ખેજવિનાની જગ્યામાં મુકવી, પાણીને બે ત્રણ વાર ગલ્લવું. તેલ, ગોઝ, છાસ અને જલ્લવિગેરેના પાત્રોને સારીરીતે ઢાકવા. ઓસામણ અને સ્નાનનું જલ્લ નીલ્લ ફુલરહીત અને જે દર વિગેરેથી પોલી ન હોય તેવી ભૂમિમાં છુટું છુટું થોડું થોડું ઢોલ્લવું. ચુલો અને દીવા ઉઘાડા ન રાસવા. સ્વાંડવું, દલ્લવું, રાધવું, તેમજ વસ્ત્ર અને ખાજનો ધોવા-વિગેરેમાં સારી જતના કરવી. અને જિન પ્રાસાદ તથા ઉપાશ્રય વિગેરે ધર્માલયો પળ સારીરીતે જોઈ, સમરાવીને યથાયોગ્ય જતના કરવી.

અન્યમતીઓના શાસ્ત્રોમાં પળ આ વાવત કેટલાક નિયમો કહેલા છે. વશિષ્ઠ કહે છે કે, “ હે બ્રહ્મા ! ચોમાસામાં શ્રીવિષ્ણુ ભગવાન્ સમુદ્રમાં જડને શામાટે સુવે છે ? તે સમયે કયા કયા કાર્યોનો ત્યાગ કરવો ? અને તે પ્રમાણે ત્યાગ કરવાથી શું ફલ થાય ? તે કહો. ” બ્રહ્મા કહે છે કે—“દેવાધિપતિ વિષ્ણુ ભગવાન્ સુતા નથી તેમ જાગતા પળ નથી પળ વર્ષાઋતુમાં તેવો ઉપચાર કરેલો છે. તેથી જ્યારે શ્રી વિષ્ણુ ચોમાસામાં યોગ ધ્યાનમાં લીન થાય છે, તે સમયે જે જે વર્જવા યોગ્ય છે તે સાંભલો—વર્ષાઋતુમાં પ્રવાસ કરવો નહીં, મૃત્તિકા સ્વોદવી નહીં, વૃંતાક (રિંગના), અડદ, ચોલા, વાલ, કલથી, તુવેર અને કાર્લીંગડાં, વિગેરે વસ્તુઓ તથા મૂલા, તાંજલજા વિગેરે પત્રશાક સ્વાવા નહીં. અને ઇકજ વાર જમવું. ચાતુર્માસ્યમા જે ઇ પ્રમાણે વર્તે તે પુરુષ ચતુર્ભુજ થઈ પરમગતિને પામે છે. વ્હીં કાચમ રાત્રી ખોજન કરવું નહીં. ચાતુર્માસ્યમાં તો વિશેષ કરીને રાત્રે સ્વાવું નહીં. જે પ્રાણી ઇ પ્રમાણે વર્તે તે આલોકના તથા પરલોકની સર્વ કામનાને પામે છે. વ્હીં વિષ્ણુ શયન કરે તે સમયે જે મદ્ય માંસનો પળ ત્યાગ કરે તેને માસે માસે સો અશ્વમેધયજ્ઞોનું ફલ મલે છે. ઇત્યાદિ ” વ્હીં માર્કેંડ મુનિ કહે છે કે, “ હે રાજા ! જે માણસ ચાતુર્માસ્યમાં તૈલ મર્દન કરે નહીં, તે ઘણા પુત્ર તથા ધનવડે યુક્ત અને નીરોગી થાય છે. જે પુષ્પાદિ ખોગનો ત્યાગ કરે તે સ્વર્ગલોકમાં પૂજાય છે. જે કડવો, સ્વારો, તીલો, મીઠો, કષાયલો અને સ્વારો ઇ છ રસને વર્જે છે તે કદિપળ નિર્ભાગીપણું પામતો નથી. તાંબૂલ તજવાથી ખોગ અને લાવળ્યને પામે છે. જે પાકા કંદ મૂલ

૧ કાર્લીંગડા વનસ્પતિ નહીં પળ કોઈ જાતિનું કઠોલ ધાન્ય હોવું જોઈ. મૂલમાં કાર્લિંગ શબ્દ છે.

ફલ પત્ર પુષ્પાદિ તજે છે તે દીર્ઘ વંશને પામે છે. જે પૃથ્વી ઉપર સંચારી કરીને સુવે તે વિષ્ણુનો અનુચર થાય છે. જે એકાંતરે ઉપવાસ કરે તે બ્રહ્મલોકમાં પૂજાવ છે. અને જે નચ્ચ કેશ વધારે તેને દિવસે દિવસે ગંગાસ્નાનનું ફલ મળે છે. તેથી ચાતુર્માસ્યમાં ઉપવાસનો નિયમ ધરવો અને પારણે સદા મૌનપણે ખોજન કરવું. ટુંકામાં સર્વ પ્રયત્નવડે ચાતુર્માસ્ય વ્રત ધારણ કરવું. ” આ પ્રમાણે ભવિષ્યોત્તરપુરાણમાં તથા અનેક લોક લોકોત્તર શાસ્ત્રનેવિષે ચાતુર્માસિક કૃત્ય સંબંધી વર્ણન કરેલું છે તે જાણીને તેનો અંગીકાર કરવાનું સ્વીકારવું તે વિષે એક નવિ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

વિજયપુર નગરમાં વિજયસેન નામે રાજા હતો. તેને ઘણા પુત્રો હતા. તેમાં વિજયશ્રી નામે પુત્ર રાજ્યને યોગ્ય હોવાથી એને કોઈ વીજો પરાભવ કરવા ન ઇચ્છે અથવા મારી ન નાચે એવું ચિંતવીને રાજા તેને આદર આપતો હતો. તેથી તે પુત્ર દુઃખ પામીને વિચારવા લાગ્યો કે, મારેં અહિ રહેવું શા કામનું છે ? માટે હું તો દેશાંતરે જાઝ-કહું છે કે, જે પુરુષ ઘરમાંથી નીકળીને પૃથ્વીપર રહેલા અનેક સુંદર દેવાઓ અને આશ્ચર્યો ન જુવે તે પુરુષ કુવાના દેડકા જેવો છે. વળી જે પુરુષ મુલાફરી કરી પૃથ્વીપર ભમે તે વિચિત્ર ભાષાઓ જાણે. અનેક પ્રકારની દેશ દેશની નીતિ રીતિઓ સમજે જોવે અને ઘણાં આશ્ચર્યોનું અવલોકન કરે—આવું ચિંતવી તે રાજપુત્ર એકલો હાથમાં ચઢી લઈ રાત્રે નગરની બહાર નીકળી ગયો. પૃથ્વીપર સ્વેચ્છાએ ભમતાં તે કોઈ અરણ્યમાં આવી ચઢ્યો. મધ્યાન્હ સમય થવાથી ક્ષુધા અને તૃષ્ણાવડે પીડિત થયો. તેવામાં સર્વ અંગે દિવ્ય આકૃતિવાળા કોઈ પુરુષે પ્રગટ થઈને તેને સૌહર્દપૂર્વક બોલાવી એક સર્વ ઉપદ્રવને વારનારું અને વીજું સર્વ ઇષ્ટનું સાધક—એવા વે રત્નો આપ્યા. કુમારે પુછ્યું કે, તમે કોણ છો ? તેણે કહ્યું, પોતાના નગરમાં ગયા પછી કોઈ મુનિના મુલેથી તું મારું ચરિત્ર જાણીશ. પછી તે કુમાર તે રત્નોના પ્રભાવથી સર્વત્ર વિલાસ કરતો કુસુમપુરમાં આવ્યો. તે નગરના રાજા દેવશર્મા ને તીવ્ર નેત્ર પીડા ઉત્પન્ન થઈ હતી તેથી તેમટાડનાર કોઈ પુરુષની શોધને માટે પહો વાગતો હતો. કુમારે તે પહો છવીને રત્નના પ્રભાવથી તેના નેત્રની પીડા હરી લીધી. રાજાએ સંતુષ્ટ થઈને તેને રાજ્ય આપ્યું, પુણ્યશ્રી નામની પોતાની પુત્રી પરણાવી, અને પોતે દીક્ષા લઈને ચાલી નીકળ્યો. અનુક્રમે તેના પિતાએ પણ પોતાનું રાજ્ય તેને-સોંપીને દક્ષિ લીધી. આ પ્રમાણે વિજયશ્રી કુમાર વંને રાજ્યને ભોગવવા લાગ્યો

એકદા દેવશર્મા રાજર્ષિ ત્રણ જ્ઞાની થયા સતા ત્યાં પધાર્યા. તેમણે કુમારને તેના પૂર્વભવની વાર્તા કહી કે, “ હેમાપુરી નામે નગરીમાં સુવૃત્ત નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તેણે ગુરુપાસે યથાશક્તિ ચાતુર્માસ્યસંબંધી નિયમો ગ્રહણ કર્યા. તેનો એક સેવક હતો તેણે પણ પ્રતિવર્ષે વર્ષાચાતુર્માસ્યમાં રાત્રી ખોજન, મદ્ય, મધુ અને માંસચર

ભોજનનો ત્યાગ કર્યો. તે સેવક મૃત્યુ પામીને તું થયો છું. અને જે સુવૃત્ત શ્રેષ્ઠી હતો તે મહદ્દિક દેવ થયો છે. તેણે પૂર્વ ધવના સ્નેહથી તને વે રત્નો આપ્યા હતા. ” આ પ્રમાણે સાંભળી વિજયશ્રી કુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પછી તે વિવિધ પ્રકારના નિયમોને પાળીને સ્વર્ગે ગયો. ત્યાંથી ચવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિને પામશે. આ દૃષ્ટાંતથી ચાતુર્માસ્ય સંવંધી નિયમોનો મહિમા જાણી લેવો.

વઢી વીજા ચાતુર્માસ્યમાં પણ યથાયોગ્ય નિયમો ધારણ કરવા. જેમકે ફા-લ્ગુન માસની પૂર્ણિમાથી આરંભી કાર્તિક સુદી પૂર્ણિમા સુધી પ્રાયઃ પત્રવાલું શાક' મક્ષણ કરવું નહીં. તેમજ તેલ વિગેરે પદાર્થો ન રાખવા. કારણકે તેથી ઘણા ત્રસ જીવોનો વિનાશ થવા સંભવ છે. વઢી સામાન્યે કહેલું છે કે “ અજાણ્યું ફલ, નહીં શોધેલું શાક પત્ર, સોપારી વિગેરે આશાં ફલ, ગાંધીના હાટના ચૂર્ણ, મલીન ઘી, અને પરીક્ષા વગરના માણસે લાવેલા વીજા પદાર્થો—તે સ્વાધાથી માંસ મક્ષણ તુલ્ય દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

જોકે એ ત્રણે ચાતુર્માસ્યમાં યથાયોગ્ય વિધિએ નિયમો પાલવા. તેમાં પણ પ્રથમ તિથિઓ તો અવશ્ય પાલવી. તે તિથિઓના ત્રણ પ્રકાર છે. વે ચૌદશ, વે અષ્ટમી, અમાસ અને પૂર્ણિમા—એ છ ચારિત્ર તિથિ કહેવાય છે. વે વીજ, વે પંચમી અને વે એકાદશી એ છ જ્ઞાન તિથિ કહેવાય છે—એ તિથિઓમાં જ્ઞાનની આરાધના કરવી. વાકીની દર્શન તિથિઓ કહેવાય છે, તેમાં દર્શનનો મહિમા કરવો. સામાન્ય પણે એ સર્વ તિથિઓમાં દેવાર્ચન તથા શાસ્ત્ર શ્રવણ વિગેરે ક્રિયાઓ કરવી. તેમાં પણ ચાતુર્માસિક પર્વને દિવસે વિશેષપણે કરવી. કહ્યું છે કે, “સામાયિક, આવશ્યક (પ્રતિ-ક્રમણ) પૌષ્ઠ, દેવાર્ચન, સ્નાત્ર, વિલેપન, બ્રહ્મચર્ય, દાન અને તપ—ઇત્યાદિ મઘ્ય જનોને ચાતુર્માસ્યના આમૂષણો છે. ” સંક્ષેપમાં એટલુંજ કે, એ કાર્યો ચાતુર્માસ્યના અલંકાર રૂપ છે. તેથી હે મઘ્યો, તમારે સેવવા યોગ્ય છે. તેમાં પ્રથમ મૂહૂર્ત (વે ઘડી) સુધી જે રાગ દ્વેષના હેતુઓમાં મધ્યસ્થપણું રાખવું તે સામાયિક કહેવાય છે. તેવા સામાયિકને આચરનારા શ્રાવકો વે પ્રકારના હોય છે. ઋદ્ધિમાન્ અને ઋદ્ધિ રહિત. તેમાં જે ઋદ્ધિ રહિત શ્રાવક હોય તે ચૈત્યમાં, સાધુની પાસે, પૌષ્ઠ શાલામાં અથવા પોતાને ઘેર એ ચાર સ્થાનકમાં જે નિર્વિઘ્ન સ્થલ હોય ત્યાં સામાયિક કરે છે અને જે ઋદ્ધિમાન્ શ્રાવક હોય તે જૈન શાસનની ઉન્નતિને માટે મોટા આડંવર સાથે ઉપાશ્રયે જઈનેજ સામાયિક કરે છે. અઢારસો ધનાઢ્યોની સાથે કુમારપાલ રાજા ઉપાશ્રયે જઈને સામાયિક કરતા હતા તેની અને ચંદ્રાવતંસકની જેમ. હવે જે આવ-શ્યક ક્રિયા છે તે ઉમય કાલને વિષે કરવાની છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, વસ્ત્રમાં ઉત્તમ

૧ તાંજલ્લજો, મેથી, કોથમરી વિગેરે માજીઓ અને અજમા, અલ્લી વિગેરે પાનો

શું ? પડી (પટ્વસ્ર) મરુદેશમાં દુર્લભ શું ? ક (જલ) પવનથી પણ ચપલ શું ? મળ (મન) દિવસનું પાપ કોણ હરે ? “ પટિકમળ ” અર્થાત્ દિવસનાં પાપને હરનાર પટિકમળ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. તે પ્રતિક્રમળ મહાસિંહ શ્રાવકની જેમ દૃઢતાથી કરવું. પૌષઠ ચારે પર્વણીએ^૧ ચારે પ્રકારે^૨ કરવો. કેસર વરાસ વિગેરેથી અર્ચન, જલાદિકથી સ્નાત્ર, અને કુંકુમ વિગેરેથી વિલેપન એ ત્રણ પદવડે સમસ્ત પૂજાનો સંગ્રહ જાણી લેવો. બ્રહ્મચર્ય સુદર્શનશ્રેષ્ઠીની જેમ પાઠવું. તે વિષે એટલે સુધી કહ્યું છે કે, પરસ્ત્રીના અવયવનું આભૂષણ પણ જોવું નહીં. તે વાતમાં એક દૃષ્ટાંત છે કે, જ્યારે રાવણે સીતાનું હરણ કર્યું ત્યારે રામ લક્ષ્મણ તેને પગલે પગલે વનમાં શોધવા નીકળતાં સુગ્રીવ વિગેરે વાનરોને મળ્યા. તેમને સીતાની શોધ વિષે પુછતાં તેઓએ કુંડલ વિગેરે સીતાના આભૂષણો જે તેણીએ માર્ગમાં નાચી દીધેલા તે વતાવ્યા. રામે તે ઓલસવાને માટે લક્ષ્મણને વતાવ્યા ત્યારે લક્ષ્મણે કહ્યું કે,

કુંડલૈઃ નાભિજાનામિ નાભિજાનામિ કંકણૈઃ ।

નુપૂરૈ સ્ત્વમિજાનામિ નિત્ય પાદાબ્જવંદનાત્ ॥

“ કુંડલવડે કે કરના કંકણવડે હું ઓલસતો નથી પણ નુપૂરવડે ઓલસું છું કે તે સીતાનાજ છે. કારણકે હું દરરોજ તે પૂજ્ય ભાભીના ચરણમાં વંદન કરતો હતો તેથી તે દીઠેલા હોવાથી ઓલસું છું વીજા આભૂષણાવાળા અંગેકે તે પરના આભૂષણ મેં કોઈ દિવસ જોયા નથી તેથી તેને ઓલસતો નથી. ” આ દૃષ્ટાંતથી પરસ્ત્રીના અંગપરના આભૂષણો પણ જોવા યોગ્ય નથી. એમ સમજવું.

દાન પાંચ પ્રકારના પ્રસિદ્ધ છે. અને દુષ્ટ એવા આઠ જાતિના કર્મોને હણનાર તપ કહેવાય છે. इत्यादि અનેક ચાતુર્માસ્યના કૃત્યો છે. તેમાં તત્પર એવા સૂર્યયશ વિગેરેના અનેક દૃષ્ટાંતો પણ છે. તે પોતાની મેલે જાણી લેવા. આપ્રમાણે ઉપદેશ પ્રાસાદ ગ્રંથની વૃત્તિમાં આ ચાતુર્માસ્ય ક્રિયાનું વર્ણન શ્રી પ્રેમવિજયાદિક મુનિને અર્થે (કર્તા કહે છે) મ લખેલું છે. “ આ આપાઠ શુક્લ ચતુર્દશી સંવંધી કૃત્યોકે જે શ્રીવિજયલક્ષ્મી સૂરિએ વતાવેલા છે તે નિર્વાણના સાધનોને સંપાદન કરનારા શુભચેતનાવાલા ઉપાસકોએ અવશ્ય સેવવા યોગ્ય છે. ”

इत्यब्दादिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश
 प्रासादग्रंथस्य वृत्तौ चातुर्मास्य नियमाविषये
 चतुर्थोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०४ ॥

૧ અષ્ટમી, ચતુર્દશી, પૂર્ણિમા, અમાવાસ્યા. એ ચાર મુખ્ય પર્વણી કહેવાય છે.
 ૨ આહાર પોસહ, શરિર સત્કાર પોસહ, અવ્યાપાર પોસહ, બ્રહ્મચર્ય પોસહ

વ્યાખ્યાન ૧૦૫ મું.

ઇન્દ્રિયના વિષય ભોગમાં ઘણું પાપ છે અને તેથી ઘણું દુઃખ
ભોગવડું પડે છે તે કહે છે—

વિષયાર્તમનુષ્યાણાં, દુઃસ્વાવસ્થા દશ સ્મૃતાઃ ।

પાપાન્યપિ બહૂન્યત્ર, સારં કિં મૂઢ પશ્યસિ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“વિષયપીડિત મનુષ્યોની દશ દુઃસ્વાવસ્થા કહેલી છે, અને તેમાં પાપ પળ
વહુ લાગે છે. તે છતાં હે મૂઢ તેમાં તું સાર શું દેખે છે ? ” કામીઓની જે દશ
દુઃસ્વાવસ્થા કહી છે તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ અવસ્થા અમુક સ્ત્રીનો અભિલાષ, વીજી
તે મલ્લશે કે નહીં તે વિષે ચિંતા, ત્રીજી વારંવાર તેનુંજ રટણ, ચોથી તેના ગુણોનું
કાર્ત્તન, પાંચમી તે વિષે ઉદ્વેગ, છઠી તે માટે વિલાપ, સાતમી તેને લીધે ઉન્માદ
(ગાંઢાપણું), આઠમી રોગની ઉત્પત્તિ, નવમી જડતાની પ્રાપ્તિ અને દશમી મૃત્યુ-આ
પ્રમાણે કામી મનુષ્યની દશ અવસ્થા થાય છે.

તે વિષે સિદ્ધાંતમાં પળ કહ્યું છે કે, “કામી જનને સુખનો વિપર્યયજ થાય છે.-
પ્રથમ તો તે જે જે સ્ત્રીને દેખે તેની ઉપર મન કરે છે, અને તેથી વાયુવડે ચલાયમાન
થયેલા વૃક્ષની જેમ તેનો આત્મા નિરંતર અસ્થિર રહ્યા કરે છે.”

સાહિત્યમાં કહ્યું છે કે, “કોઈ કામી ધયેલો પક્ષી જલાશયના એક તીરથી
બીજે તીરે જાય છે, દીન થઈને ચિંતામાં પડે છે, યોગીની જેમ નિશ્ચલ મનવડે નેત્ર
સ્તબ્ધ કરી ધ્યાન ધરે છે, અને પોતાની છાયાને જોઈને શબ્દ કર્યા કરે છે. કાંતામાં
મુગ્ધ થયેલા પક્ષીની પળ આવી સ્થિતિ થઈ જાય છે તેથી આ પૃથ્વીપર જેઓએ કામવા
સના નિવૃત્ત કરી છે, તેવા પુરુષોને ધન્ય છે અને કામીના દુઃસ્વી જીવિતને ધિક્કાર છે.”

સ્ત્રીસાથેના વિષયભોગમાં પાપ પળ વહુ છે તે વિષે શ્રીસિદ્ધાંતમાં કહેલ છે કે,
“ગર્ભવતી લાલ્લ સ્ત્રીઓના નિર્દયપણે પેટ ફાંડે અને તેમાંથી નીકળેલા સાત આઠ મા-
સના તરફડતા ગર્ભને મારી નાખે, તેથી જેટલું પાપ લાગે તે કરતાં પળ નવ ગણું પાપ
સાધુને એકવાર સ્ત્રીને સેવવાથી લાગે છે. ” સાધ્વીની સાથે એકવાર કામ સેવવાથી
તેથી હજાર ગણું પાપ લાગે છે, અને જો તીવ્ર રાગથી કામ ક્રિડા કરે તો કોટી
ગણું પળ પાપ લાગે છે અને તેનું વોધિવીજ નાશ પામે છે. ઇત્યાદિ પાપો કહેલા છે.

વઢી યોગ શાસ્ત્રમાં પળ કહેલું છે કે, “યોનિ યંત્રમાં જે સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉત્પન્ન
થાય છે તે મૈથુનવડે પીડિત થઈને મૃત્યુ પામે છે તેથી મૈથુનનો ત્યાગ કરવો.”

(૧૭૨) વ્યાખ્યાન ૧૦૬ મું- વિષય ભોગનું ત્યાજ્યપણું.

કામશાસ્ત્રના કર્તા વાત્સ્યાયન પણ યોનિમાં જંતુની ઉત્પત્તિ જણાવે છે. તે કહે છે કે, “યોનિરક્તમાં કોમલ મધ્યભાગે મૂક્ષ જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે.” એ પ્રમાણે સ્ત્રીના સંગથી અસંખ્ય જીવોનો ઘાત થાય છે. માટે હે મૂઢ ! તું એ વિષયમાં શું સાર જુએ છે ? લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે,

ભિક્ષાશનં તદપિ નિર સમેકવારં,
શય્યા ચ ભૂ પરિજનો નિજ દેહ માત્રં ।
વસ્ત્રં તુ શીર્ણપટસ્વંડમયી ચ કંથા,
હાહા તથાપિ જંતુઃ વિષયાભિલાષીઃ ॥ ૧ ॥

“ ભિક્ષારી ભોજન મળે તે પણ એકજ વાર અને નીરસ મળે છે, ભૂમિઉપર સુવાનું છે, પોતાનું શરીરજ માત્ર પરિજન હોય છે, જીર્ણ અને ફાટેલી કંથા તે વસ્ત્રમાં હોય છે તથાપિ શ્વેદની વાત છે કે, પ્રાણીઓને વિષયની અભિલાષા થયા કરે છે.” એ કામ ભોગમાં માત્ર સંકલ્પજ સારનો છે, પરમાર્થે જોતાં તેમાં વીજો કાંઈપણ સાર જાંવામાં આવતો નથી.

જે પ્રાણી ભાવથી સ્ત્રી સંગનો ત્યાગ કરે છે તેજ બ્રહ્મચારી કહેવાય છે તેવિષે કહ્યું છે કે—

રામા સંગં પરિત્યજ્ય, વ્રતં બ્રહ્મ સમાચરેત્ ।
બ્રહ્મચારી સ વિજ્ઞેયો, નપુન વૈદ્ય ઘોટકઃ ॥ ૧ ॥

“સ્ત્રીનો સંગ ભાવથી છોડીને જે બ્રહ્મચર્યપાલે તેજ બ્રહ્મચારી કહેવાય, કાંઈ બાંધેલા અશ્વની જેમ બ્રહ્મચર્ય પાલે તે બ્રહ્મચારી નહીં.” અર્થાત્ જે સ્ત્રીમા આસક્તિ છોડીને ભાવથી શીઠ પાલે તેજ ચ્વરેચ્વર બ્રહ્મ વ્રતધારી જાણવો. સ્ત્રીઓને લૌકિકશાસ્ત્રમાં તેમજ લોકોત્તર શાસ્ત્ર (જૈન શાસન) માં દોષની સ્વાણરૂપ કહેલી છે. ઇટલુંજ નહીં પણ તેઓ પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી છે, સ્વજન સ્નેહનો વિઘાત કરાવનારી છે અને ઘણી માયાવી છે. તેવિષે કહ્યું છે કે,

નસા કલા ન તત્જ્ઞાનં, ન સા બુદ્ધિર્ન તદ્વલં ।
જ્ઞાયતે યદ્રશાલ્લોકે, ચરિત્રં ચલ ચક્ષુષાં ॥ ૧ ॥

“તેવી કોઈ કલા, તેવું કોઈ જ્ઞાન, તેવી કોઈ બુદ્ધિ અને તેવું કોઈ વલ નથી કે જેથી ચપલ નેત્રવાળી સ્ત્રીઓનું ચરિત્ર જાણી શકાય.” સ્ત્રીના સંગથી મુંજ રાજાને મોટું દુઃખ પ્રાપ્ત થયું હતું. તેની કથા આ પ્રમાણે—

मुंजराजानी संक्षेप कथा.

मालव देशमां परमारवंशी श्रीसिंहभट नामे एक राजा हतो. ते एक वखते वन नी शोभा जोवाने शरकटना वनमां गयो हतो. त्यां एक तरतनो जन्मेलो वालक मुंजना घा समां पडेलो तेना जोवामां आव्यो. तेथी तेनुं मुंज नाम पाडी पुत्रकरांने राख्यो. त्यार पछी सिंधल नामे ते राजाने पुत्रथयो. अनुक्रमें सिंहभट राजा गुजरी जवाथी मुंज राज्य उपर आव्यो. तेणे पोताना भाई सिंधलने उग्र पराक्रमवालो जाणानि काराग्रहमां नाख्यो. सिंधलने श्रीभोज नामे पुत्र थयो. तेना जन्म वखते मुंज कोई निमित्ति. यानी पासे तेनुं भाग्य वल जोवराव्युं. निमित्तिए लग्नवळ जोइने कहुंके “आ भोजकुमार पचाश वर्ष सात मास अने त्रण दिवस सुधी गौडदेश सहित दक्षिणदेशनुं राज्य भोगवशे.” आग्रमाणे सांभळी मुंजराजाना मनमां आव्युं के, आ भोजकुमार छतां मारा पुत्रने राज्य मळशे नही, तेथी भोजकुमारने मारी नाखवा माटे चंडालोने सोंपी टडं. आवुं विचारी तेने चंडाळने सोंप्यो. चंडाळो ज्यारे तेने वधस्थाने लई गया, त्यारे तेओए कहुं के, तुं इष्टुं स्मरण कर. वाळक भोजे बुद्धिथी विचारी पोताना काका योग्य एक पत्र उपर आ ग्रमाणे काव्य लखी आप्युं.—

मांधाता च महिपति कृतयुगालंकार भुतो गतः

सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यां तकृत ।

अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतायो याता दीवं भूपते

नेकै नापि समं गता वसुमति नूनं त्वया यास्यति ॥ १ ॥

“कृतयुगना अलंकाररूप मांधाता पण चाल्यो गयो, जेणे समुद्र उपर पाज बांधी होती एवा रावणना मारनार रामचंद्र पण चाल्या गया, ते शिवाय बीजा युधिष्ठिर विगेरे राजाओ पण गया, परंतु ते कोइनी साथे आ पृथ्वी गइ नथी पण मने लागे छे के, तमारी साथे तो जरूर पृथ्वी आवशे. ” चंडाळोने दया आववाथी भोजने वचाव्यो अने पेलुं पत्र लइ जइ तेमणे राजाने आप्युं. ते बांची मुंज राजा तत्काळ क्रोध रहित थइ गयो. अने सत्वर भोजकुमारने बोलावी युवराजपद आप्युं.

एकदा मुंजराजा भोजकुमारने राज्य सोंपी तैलंग देशना राजानी साथे युद्ध करवा गयो. तैलंग भूपे तेने जिती लइ काराग्रहमां नाख्यो. त्यां मृणालवती नामनी ते राजानी वेन होती तेनी साथे वार्त्ता विनोद करतां मुंजने संबध जोडावो. भोजकुमारे मुंजराजाने छोडाववा माटे काराग्रह सुधी एक सुरंगा खोदावी अने ते

द्वारा मुंजने आववानो संकेत आप्यो. एक वखते मुंजराजा दर्पणमां पोतानुं स्वरूप जांतो हतो, तेवामां मृणालवती पछवाडेथी गुप्तराते आवी पोतानुं मुख पण तेमां जांवा लागी. ते वखते पोताना मुख उपर जरावस्थानो आ भास थतो जोइ ते खेद करवा लागी तेने मुंजे कहुं के, “ हे मृणालवती, यौवन चाल्युं गयुं तेनो तुं खेद कर नही; कारणके साकरने खांडीए तो पण तेनी मीठाश जती नथी.” आ प्रमाणे तेने शांत करी मुंज पोताना स्थान प्रत्ये जवाने तैयार थया. परंतु मृणालवतीमां लुब्ध होवाथी तेने कहुं के, प्रिया ! अहिथी एक सुरंगा करावी छे, तेवडे हुं मार’ स्थानमां जाऊं छुं, माटे जो तमे साथे आवो तो हुं तमने त्यां लइ जइने पटराणी करीश. मृणालवती बोली के, कांत ! थोडीवाग राह जुओ, हुं विचार करी लऊं. पछी तेणे विचार कर्यो के, जो आ त्यां जशेतो जरूर मने छोडी देशे, माटे ते अहिंज रहे तेवी गोठवण करूं. आवुं विचारी तेणे आ खबर गुप्त रीते पोताना भाइने आपी दीधा. ते खबर जाणी राजाए तेनी उपर विशेष जापतो कर्यो; अने तेने प्रत्येक घरे भिक्षा मागवा मोकल्यो—घरेघरे भिक्षा माटे भटकतां कंटाली गयेलो मुंज आ प्रमाणे बोलतो हतो—

“इत्थो पसंग मत को करो, तिय विसास दुःख पुंज;

घर घर तिम नचावीओ, जीम मक्कड तिम मुंज ॥ १ ॥

“ स्त्रीनो प्रसंग कोइपण प्राणी करशो नहीं. तेमां पण स्त्री जातिनो विश्वास तो दुःखना ढगलारूपज छे. जुओ तेनो विश्वास करवाथी मर्कटनी जेम आ मुंजने ते घरेघरे नचावे छे. “ वणी मोटा यतिओना वेप छोडी जेओ आ दासी जेवी स्त्रीओ उपर राचे छे, ते पुरुष आ मुंजराजानी पेढे घणा पराभवने सहन करेछे. बळी जे बुद्धि पछवाडे उपजी, ते जो पेहेली उपजी होत तो आ मुंजराजानी मृणालवतीए जे दशा करी ते थात नहीं.”

एक वखते मुंजराजे कोइने घेर जइ स्त्रीनी पासे भिक्षा मागी, ते स्त्रीए गर्वथी मुंजनो तिरस्कार कर्यो, तयारे मुंजराजे कहुं के, “ हे धनवती स्त्री, आतारा घरमां गायोना समुहने जोइने तुं आटलो वधो गर्व कर नहीं, केमके आ मुंजराजाना चौदसो ने छोंतिरे हाथीओ चाल्या गया छे. ” एकदा अक्षयतृतियाने दिवसे मुंज राज कोइने घेर भिक्षा मागवा गयो त्यां कोइ गृहस्थनी स्त्रीए घीना विदुए टपकतो मांडो हाथमां लइ मोढावडे बटकूं भर्यु. ते जोइ मुंज बोल्यो के—

रेरे मंडक मा रोदी यदहं खंडितो न या ।

राम रावण मुंजाद्या स्त्रीभिः केके न खंडिताः ॥

“ અરે માંડા ! મને આ સ્ત્રીએ સ્તંભિત કર્યો એમ ધારી તું રો નહીં, કારણકે રામ રાવણ અને મુંજ વિગેરે કયા કયા પુરુષોને સ્ત્રીઓએ સ્તંભિત નથી કર્યા ? ” આગલ જતાં કોઈ ઘરમાં કોઈ સ્ત્રી રેંટીયો ફેરવતી હતી તેનો અવાજ સાંભળી મુંજ બોલ્યો કે-“ અરે રેંટીઆ, આ સ્ત્રી તને ભમાવે છે તેમ જાણી તું રો નહીં, કારણ કે સ્ત્રી કોને નથી ભમાવતી ? એક ચોટા કટાક્ષના આક્ષેપ માત્રમાં ભમાવી દે છે તો જેને હસ્તવડે આકર્ષણ કરે તેની તો વાતજ શી કરવી ! ” વળી તે ચંદ્રલેખાની જેવી કુટીલ છે, સંધ્યાની જેવી ક્ષણ રાગ’ ધરનારી છે અને નદીની જેમ નીચા સ્થલમાં જનારી છે તેવી સ્ત્રી સર્વથા છોડી દેવા યોગ્ય છે.”

આ પ્રમાણે મુંજરાજાને ઘણા વચ્ચત સુધી ભિક્ષા મંગાવી છેવટે તેને યમરા-જનો અતિથિ કર્યો.

ઉપર પ્રમાણે લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ સ્ત્રીનો સંગ ત્યાજ્ય કહેલો છે તો જૈન શાસ્ત્રમાં તો વિશેષ પ્રકારે કહેલ છે એમ સમજવું. સ્ત્રીના સંગનો જે ભાવથી ત્યાગ કરે તેનેજ સ્વરા બ્રહ્મચારી જાણવા, પણ વાંધેલા ઘોડાની જેમ નિરુપાયે બ્રહ્મચર્ય પાળે તેને બ્રહ્મચારી ન જાણવા કેમકે વાંધેલા ઘોડા દ્રવ્યથી વિષય સેવન નથી કરતા પણ મનમાં વારંવાર ઘોડીટું સ્મરણ કર્યા કરતા હોવાથી તે વધુ કર્મ વાંધે છે. અશ્વ બ્રહ્મચર્ય ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે—

કોઈએક રાજાની પાસે કોઈ પુરુષે આવી એક ઉત્તમ અશ્વ મેટ કર્યો. રાજાએ તેને અશ્વશાળામાં બંધાવ્યો. એકદા તે અશ્વશાળાની પાસે એકાંત પ્રદેશમાં કોઈ મુનિ ચાતુર્માસ રહ્યા. તે હંમેશા ધર્મોપદેશ કરતા હતા, તેમાં અન્યદા તેમણે કહ્યું કે, “શીલ વ્રતના દ્રવ્ય અને ભાવથી ચાર મેદ થાય છે. તેમાં પ્રથમ મેદ દ્રવ્યથી શીલ પાળે પણ ભાવથી નહી. વસ્તુની અપ્રસિધ્ધિ ભવદેવની પેટે. તેમજ નૈષધપતિ નલ રાજા એ દીક્ષા લીધી. ત્યાર પછી પૂર્વે લાખો વર્ષ સુધી સુખ ભોગ ભોગવ્યા છતાં દમયંતિ સાધ્વીને જોઈ પાછો રાગ ઉત્પન્ન થયો. દમયંતીએ પોતાના વ્રતનું સ્તંભન થશે એવા ભયથી અન-શય કર્યું. મૃત્યુ પામીને દેવતા થઈ. પછી નલ રાજાને પ્રતિબોધ કરવા આવી. નલ રાજા પણ મૃત્યુ પામી વૈશ્રમણ (કુંવેર) મંડારી થયો. કહ્યું છે કે, “વિધિથી ધર્મ આદર્યો હોય પણ જો તેમાં સરાગપણું રહે તો તે ધર્મ મુક્તિને સાધે નહીં. નલરાજા સ્થવીર (વૃદ્ધ) થયા છતાં પણ સરાગપણું રહેવાથી તે ઉત્તરાધિપતિ કુંવેર નામે લોકપાલ થયો.” આ પ્રથમ મેદ જાણવો. વળી કોઈ જીવ દ્રવ્યથી સ્ત્રી સંગ (સ્પર્શમાત્ર) કરે પણ ભાવથી શિલવ્રતપાળે છે. એક શય્યામાં સુનારા વિજય શેઠ અને વિજય રાણીની જેમ તેમજ

(૧૭૬) વ્યાખ્યાન ૧૦૬ મું-મુંજ રાજાની સંક્ષેપ કથા.

પાળી ગ્રહણ સમયે જંબૂ સ્વામીની જેમ એ વીજો ભેદ જાણવો. કોઈ જીવ દ્રવ્ય અને ભાવ વંનેથી શીઠ પાલે રાજીમતો અને મહોનાથજીનો જેમ એ ત્રીજો ભેદ જાણવો. અને કેટલાક જીવો દ્રવ્યથી પણ શીલપાલે નહીં અને ભાવથી પણ પાલે નહીં. આ ભંગમાં અમારા જેવા ઘણા જીવો જાણવા. એ ચોથો ભેદ સમજવો.” એ પ્રકારે ધર્મદેશનને સાંભળતા એવા અશ્વે મનવડે બ્રહ્મચર્ય ગ્રહણ કર્યું.

એક વચ્ચે રાજાએ તેની ઓલાદ વધારવાને માટે તે અશ્વને ઘોડી સાથે સંગમ કરાવવા માંડ્યો પણ તે અશ્વે તે કાર્યમાં ઉત્સાહ કર્યો નહીં. તેથી રાજાએ વિચાર્યો પામી ગુરુ પાસે જઈને પુછ્યું કે ભગવન્, આ અશ્વ ઘોડીને કેમ સેવતો નથી ? મુનિ બોલ્યા કે, તેણે મનથી બ્રહ્મચર્ય વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે. રાજા બોલ્યો—મહારાજ ! આ અશ્વે તો પ્રથમ ઘણીવાર કામ સેવ્યો છે, ફક્ત આ વચ્ચેજ આમ કરે છે; પણ મારા વીજા ઘણા અશ્વો છે કે જેમણે જન્મથી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું છે, તેથી આ અશ્વ કરતાં તો તેઓ ઉત્તમ અને પ્રશંસનીય જણાય છે. ગુરુ બોલ્યા કે, હે રાજા, એમ ન સમજવું. કારણકે તે તારા વાંધેલા ઘોડા બ્રહ્મચારી કહેવાય નહીં કેમકે તેઓ પ્રતિદિન વિષયને યાદ કર્યા કરે છે. તેથી તેઓમાં શીલનો એક અંશ પણ ગણાય નહીં. વઢી આ અશ્વ તો બ્રહ્મચર્યથી સ્વર્ગને પામશે તે સાંભળી રાજા પ્રતિવ્રોધ પામ્યો. અને તત્કાલ શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો.

આ કથાનો ઉપનય મનમાં ધારીને જે પ્રાણી બ્રહ્મ વ્રતને ગ્રહણ કરે તેને સ્વરે સ્વરો ગુણી સમજવો.

હવે આ વ્રત સંબંધી વર્ણનનો ઉપસંહાર કરે છે કે, “ ત્રણ લોકમાં પણ બ્રહ્મ ચારી જેવો કોઈ ગુણી નથી, માટે હે મત્રી પ્રાણીઓ ! તમે એ બ્રહ્મ વ્રતનું આ ચરણ કરો.” આ ચોથું વ્રત સૂત્ર વચનને અનુસારે ઘણા પ્રવંધોથી મેં વિવરી વતાવ્યું છે, તે લલિતાર્થી મને જે પુણ્ય ઉપાર્જન થયું હોય તેવડે મને સર્વદા સુખની પ્રાપ્તિ થાઓ

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौशीलविषये पंचोत्तरगततमः प्रबंधः ॥ १०६ ॥

इति सप्तमः स्तम्भः

શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદે.

અષ્ટમ સ્તંભ પ્રારંભ.

વ્યાખ્યાન ૧૦૬ મું.

હવે પરિગ્રહ પરિમાણ નામે પાંચમું વ્રત કહે છે.

પરિગ્રહાધિકં પ્રાણી, પ્રાયેનારંભકારકઃ ।

સ ચ દુઃસ્વસ્થનિર્નૂનં, તતઃ કલ્પ્યા તદલ્પતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“પ્રાણી પ્રાયે અધિક પરિગ્રહને માટે આરંભ કરે છે, અને તે પ્રાણીને નિશ્ચે કરીને દુઃસ્વસ્થી સ્થાન રૂપ થાય છે. તેથી પરિગ્રહની અલ્પતા કરવી જોઈએ.” સર્વસ્થિ પ્રકાર ધનાદિનું જે ગ્રહણ કરવું તે પરિગ્રહ કહેવાય છે. તેવા પરિગ્રહવડે જે અધિક હોય તે પરિગ્રહાધિક પ્રાણી કહેવાય છે. તેવા પ્રાણી પ્રાયે અધિક આરંભ કરે છે. કોઈ પ્રાણી સંપ્રતિરાજાની જેમ તેવા પરિગ્રહ (ધન) ને શુભ ક્ષેત્રમાં પળ વાવે છે. તેથી મુલ શ્લોકમાં પ્રાયેણ-પ્રાયે કરીને એ પદનું ગ્રહણ કરેલું છે. તે પરિગ્રહ નિશ્ચયે દુઃસ્વસ્થી સ્થાન રૂપ છે માટે તેની અલ્પતા (ઓછાપણું) કરવી. એટલે આટલુંજ ધન રાખવું એવો નિયમ કરવો. અહિં એવી ભાવના છે કે, પરિગ્રહ બે પ્રકારનો છે. વાહ્ય અને આમ્યંતર. ધનધાન્યાદિ તે વાહ્ય પરિગ્રહ અને રાગદ્વેષાદિ તે આમ્યંતર પરિગ્રહ, અથવા સચિત્ત અને અચિત્ત એવા પળ પરિગ્રહના બે પ્રકાર છે. સચિત્ત પશુ દાસી (દ્વીપદ, ચતુષ્પદ) વિગેરે અને અચિત્ત વસ્ત્ર આમૂષણ વિગેરે. તેમાં ગૃહસ્થે (શ્રાવકે) સચિત્તાદિ પરિગ્રહના અપરિમાણપણાથી વિરામ પામવું. એટલે કે તે સંબંધી ઇચ્છાનું પરિમાણ કરવું એ પાંચમું અણુવ્રત કહેવાય છે.

હવે તેનું ફલ બતાવી પરિગ્રહનો નિયમ કરવાની
આવશ્યકતા બતાવે છે.

પરિગ્રહમહત્વાદ્ધિ, મજ્જત્યેવ ભવાંબુધૌ ।

મહા પોત ઇવ પ્રાણી, ત્યજેત્તસ્માત્પરિગ્રહમ્ ॥ ૨ ॥

બ્યાલ્યા.

“ જેમ ઘણા ભારથી વહાણ સમુદ્રમાં ડુબી જાય છે, તેમ પ્રાણી પરિગ્રહના ઘણા ઘોજાથી આ સંસાર સાગરમાં ડુબી જાય છે. તેથી તે પરિગ્રહને તજી દેવો. ” અર્થાત્ પરિમાણવગરના પરિગ્રહને ધારણ કરનાર પ્રાણી તેવા વહાણની જેમ આ સંસારમાં ઇટલે કે નરકાદિક દુર્ગતિમાં ડુબી જાય છે. તેથી ગૃહસ્થે ઘનાદિક પરિગ્રહ વિષે ઇચ્છા પરિમાણ કરવું. તે વિષે વિદ્યાપતિનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

વિદ્યાપતિની કથા.

પોતનપુર નગરમાં સૂર નામે રાજા હતો. તે નગરમાં વિદ્યાપતિનામે ધનાઢ્ય અને જૈન શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે શ્રેષ્ઠીને શૃંગારમંજરી નામે સ્ત્રી હતી. એકદા વિદ્યા પતિને સ્વપ્નમાં લક્ષ્મીદેવી આવીને કહ્યું કે, “ હું તારા ઘરમાંથી આજથી દશમે દિવસે ચાલી જઈશ. ” વિદ્યાપતિ તરતજ જાગી ગયો. અને ‘હું નિર્ધન થઈ જઈશ’ એવી ચિંતા કરવા લાગ્યો. “ આ લોકમાં જે પ્રાણી પ્રકૃતિથી (મૂલ્યથી) નિર્ધન હોય તેને તેવી પીડા થતી નથી કે જેવી પીડા દ્રવ્ય મેલળ્યા પછી નિર્ધન થયેલાને થાય છે. ” શૃંગારમંજરી પતિને ઉદ્વેગનું કારણ પુછ્યું. ત્યારે તેણે સ્વપ્નનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. અને જણાવ્યું કે, “ આલોકમાં જેની પાસે ધન હોય તેને શત્રુ પણ સ્વજન થાય છે અને દરિદ્રીને સ્વજન હોય તે પણ શત્રુ થાય છે. જે અપૂજ્ય છતાં પૂજાય છે, જે અમાન્ય છતાં માન પામે છે અને જે અવંદ્ય છતાં વંદાય છે; તે ધનનો પ્રભાવ છે. ” શૃંગાર મંજરી બોલી—“ સ્વામી તમે શામાટે સ્વેદ કરો છો. લક્ષ્મી ધર્મવડેજ સ્થિર થાય છે. જ્યાંસુધી પાંચમું પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત ન લીધું હોય ત્યાંસુધી ત્રણ મુશ્વનની લક્ષ્મીના પરિગ્રહથી જે પાપ થાય તે અવિરતિવડે લાગ્યા કરે છે. ” આવા પ્રિયાના વચનથી વિદ્યાપતિ પાંચમું વ્રત અંગીકાર કર્યું અને સાત ક્ષેત્રમાં લક્ષ્મી વાપરવા માંડી. આઠ દિવસમાં સર્વ લક્ષ્મી વાપરી નાખી. આઠમા દિવસની રાત્રીએ તેણે વિચાર્યું કે, હવે લક્ષ્મીવિના પ્રાતઃકાળે યાચકોને મુઠ્ઠા શીરીતે બતાવીશ કાશે, તેથી વિદેશમાં ચાલ્યા જવું તેજ ઉત્તમ છે. આવી ચિંતા કરતો તે સુઈ ગયો. નિદ્રામાં

પોતાનું ઘર લક્ષ્મીથી પરિપૂર્ણ તેના જોવામાં આવ્યું. જાગ્રત થયો એટલે પ્રત્યક્ષ લક્ષ્મીને જોઈને તેણે સંઘ કાઢી ચતુર્વિધ સંઘને શત્રુંજયની યાત્રા કરાવવામાં ધન વ્યય કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. હવે ઝ્યારે નવમો દિવસ પુરો થયો ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે, આવતી કાલે દશમો દિવસ છે તેથી કદિ લક્ષ્મી જવાની હોય તો મહે સુલેથી જાઓ, આવું વિચારી તે સુઈ ગયો. લક્ષ્મીએ સ્વપ્નમાં આવીને કહ્યું કે, હું તારા પુણ્યથી વિશેષ વધીને તારા ઘરમાં સ્થિર થઈ છું, કારણકે,—

ત્રિભિર્વર્ષૈસ્ત્રિભિર્માસૈ સ્ત્રિભિઃ પક્ષૈસ્ત્રિભિર્દિનૈઃ ।

અત્યુગ્ર પુણ્ય પાપાના મિહૈવ ફલમશ્નુતે ॥

“ અતિ ઉગ્ર કરેલા પુણ્ય અને પાપનું ફલ ત્રણ વર્ષે, ત્રણ માસે, ત્રણ પરવા-ડીએ અથવા ત્રણ દિવસે આર્હિજ પ્રાપ્ત થાય છે. ” એમ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. વળી તે વિષે શ્રીહર્ષ કવિ લખે છે કે, “ સંપત્તિ અને વિપત્તિ પૂર્વ પુણ્યના વૈભવના વંધથી અને નાશથી પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત્ પુણ્ય વૈભવના વંધથી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને પુણ્ય વૈભવના નાશથી વિપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે; તેથી એ સંપત્તિને સુપાત્રના કર કમલમાં અર્પણ કરવી. કારણકે તે વિધિએ વતાવેલું તેનું શાંતિક પુષ્ટિક કર્મ છે. અર્થાત્ સંપત્તિને જો સુપાત્રમાં અપાય તો તે વિપત્તિને અટકાવવામાં શાંતિક પુષ્ટિક કર્મરૂપ થાય છે. ” માટે હે શ્રેષ્ઠી ! હું હવે તારા ઘરમાંથી નીકળી શકું તેમ નથી. તેથી યથેચ્છ રીતે મને મોગવ જે. વિદ્યાપતિએ જાગ્રત થઈ પોતાની પ્રિયાને કહ્યું, િયે ! લક્ષ્મી આપણા ઘરમાં સ્થિર થઈ છે, પરંતુ જો તેથી આપણા પાંચમા વ્રતનો ભંગ થાય તેમ હોય તો આપણે તેને છોડીને આર્હિથી ચાલ્યા જઈએ. સ્ત્રીએ તેમ કરવાની સંમતિ આપી એટલે તે દંપતિ પ્રાતઃકાલે ઘર છોડીને ચાલી નીકળ્યા.

નગરની વહાર નીકળતાજ પંચદિવ્યથી રાજ્ય મળ્યું. મંત્રી વિગેરે પ્રાર્થના કરીને વિદ્યાપતિને રાજ ભુવનમાં લઈ ગયા. તેણે વ્રત ભંગના મયથી રાજ્યાભિષેક કરવાની નાપાડી તેવામાં આકાશવાણી થઈ કે, “ અરે શ્રેષ્ઠી ! અદ્યાપિ તારે મોગ્ય કર્મ છે, તેથી લક્ષ્મીનું ફલ ગ્રહણ કર. ” આ પ્રમાણે સાંભળ્યું એટલે તેણે રાજ્ય સિંહાસન ઉપર શ્રીવીતરાગની પ્રતિમા બેસારી, મંત્રીઓને રાજ્ય કાર્ય સોંપી દીધું અને ન્યાયપૂર્વક જે દ્રવ્ય આવે તે વધું જિન નામથી અંકિત કરવા માંડ્યું. પોતે ગ્રહણ કરેલો નિયમ છોડ્યો નહીં.

અનુક્રમે પોતાના પુત્રને રાજ્ય ઉપર બેસારી પોતે દીક્ષા લઈને દેવલોકે ગયો. ત્યાંથી ચ્યવી પાંચ ભવ કરીને વિદ્યાપતિ શ્રેષ્ઠી મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયો.

“ આ પ્રમાણે વિદ્યાપતિનું દૃષ્ટાંત સાંભળી ધર્મની સ્પૃહાવાલા મન્ય પ્રાણીઓએ પરિગ્રહ પરિમાણ રૂપ પાંચમું વ્રત ગ્રહણ કરવામાં તત્પર થવું. ”

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायांमुपदेशप्रासादग्रंथस्ववृत्तौ पंचम परिग्रह

परिमाणव्रतविषये षष्ठोत्तरशततमःप्रबंधः ॥ १०६ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૭ મું.

હેવે વર્જવા યોગ્ય પાંચમા વ્રતના પાંચ અતીચાર કહે છે.

ધનધાન્યસ્ય કુપ્યસ્ય ગવાદેઃ ક્ષેત્રવાસ્તુનઃ ।

તારસ્ય હેમ્નશ્ચ સંખ્યાતિક્રમોઽત્ર પરિગ્રહે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ ૧ ધન ધાન્ય; ૨ સામાન્ય ધાતુના પાત્રાદિક; ૩ ગાય વિગેરે પશુઓ તથા દાસદાસીઓ; ૪ ક્ષેત્ર તથા વાસ્તુ; ૫ રૂપું અને સુવર્ણ-તેની પરિમાણ કરેલી સંખ્યાનો જે અતિક્રમ-તે પાંચ અતિચાર છે. ”

ધન ચાર પ્રકારનું છે. ૧ ગણિમ, ગણી શકાય તેવું જાચફલ, સોપારી વિગેરે. ૨ ધરિમ, તોલની ધારણ કરીને વેચી શકાય તેવું-કેશર ગોલ વિગેરે. ૩ મેદ્ય, માપીને વેચી શકાય તેવું-ઘી, તેલ, લૂણ, વિગેરે. અને ૪ પરિચ્છેદ્ય, છેદીને-અથવા પરિક્ષા કરીને વેચી શકાય તેવું-રત્ન વસ્ત્ર વિગેરે. ધાન્ય એટલે ડાંગરવિગેરે ચોવીશ પ્રકારનું ધાન્ય. તે ચાર પ્રકારના ધન અને ચોવીશ પ્રકારના ધાન્યના કરેલા પ્રમાણનો જે અતિક્રમ તે પ્રથમ અતીચાર. એટલે તેનો મૂડા માપ વિગેરેથી પરિમાણ વાંધીને નિયમ કરેલો હોય તેના મોટા મૂડા વિગેરે વાધવા તે. ઇતિ પ્રથમ અતીચાર.

કુપ્ય-એટલે સોનારૂપા શિવાયની ત્રાંબું, કાંસું, પીતલ વિગેરે ધાતુ, તેના પાત્રો, માટીના વાંસના અને કાઠના પાત્ર તથા હલ વિગેરે પદાર્થો, શસ્ત્ર, માંચા અને ગાલમસૂરીઆ વિગેરે ઘરનો ઉપસ્કર (ઘરવકરી) તેનું પરિમાણ સંખ્યાદિવડે થાય છે. જેમકે આટલાં થાલી, પાત્રો અથવા કચોળાં વિગેરે રાખવા. એવી નિયમિત સંખ્યા રાખી હોય તેનો અતિક્રમ કરવો, સંખ્યા વરાવર રાખવામાટે પાત્ર ભાંગીને મોટાં કરાવવા વિગેરે. તે વીજો કુપ્યાતિક્રમ અતિચાર કહેવાય છે. ઇતિ દ્વિતીય પરિગ્રહાતિચાર.

ગાય વિગેરે પશુઓ, વલ્લદો, ખેંસો, આદિ શબ્દથી, બે પગા દાસ દાસી વિગેરે તથા ચાર પગા પ્રાણીઓ પાઢા વિગેરે અને હંસ, પોપટ વિગેરે પક્ષીઓનો સમુહ જાણવો. તેની કરેલી સંખ્યાનો અતિક્રમ-તે ગવાદિઅતિક્રમ-જેમકે અમુક સંખ્યા પ્રમાણે ગાય, મહિષી, ઘોડી, દાસ દાસી વિગેરે રાખેલાં હોય તેમના ગર્ભથી થયેલા વચ્ચાં હોય તે પરિમાણથી અધિક સંખ્યાએ થતા હોય છતાં ન ગણવા તે અતિચાર. ઇતિ તૃતીય ગવાદિ પરિગ્રહાતિચાર.

હવે ક્ષેત્ર ઇટલે ધાન્યની ઉત્પત્તિની ભૂમિ. તે સેતુ, કેતુ, અને ઉભય-આ-
ભેદથી ત્રણ પ્રકારનું છે. તેમાં જેમાં રેંટવિગેરેથી પાણી પવાય તે સેતુ ક્ષેત્ર, જે વરસા-
દના પાણીથી નીપજાવાય તે કેતુ ક્ષેત્ર અને તે વંને પ્રકારે જેમાં જલપવાય તે ઉભય
ક્ષેત્ર. વાસ્તુ ઇટલે ઘર વિગેરે, તથા ગામ નગર વિગેરે, તેમાં ગૃહાદિ ત્રણ પ્રકારના છે.
સ્વાત, ઉચ્છિન્ન અને સ્વાતોચ્છિન્ન-તેમાં જે ભૂમિ ગૃહાદિ (મુંચરા વિગેરે) તે સ્વાત,
મેહેલ માલ વિગેરે તે ઉચ્છિન્ન, અને ભૂમિગૃહ તથા તેની ઉપર રહેલાં ઘર તે સ્વાતો-
ચ્છિન્ન. તે ક્ષેત્ર તથા વાસ્તુની કરેલા પરિમાણથી અધિક અભિલાષાવડે નાનાં
મોટાં કરી સંખ્યા સરસી રાખવી-ચત્તેથી વાડ કે ખિત કાઢી નાખવી તે ક્ષેત્રવાસ્તુ
પ્રમાણાતિક્રમ. ઇતિ ચતુર્થ ક્ષેત્રવાસ્તુ પ્રમાણાતિક્રમ અતિચાર.

હિરણ્ય તે સોનું અને રજત તે રૂપું તેનું પરિમાણ કર્યું હોય તેથી અધિક થયે
છતે સ્ત્રી પુત્રોને આપી દેવું-તેના નિમિત્તનું ઠરાવવું, તે સુવર્ણ રૂપ્યાતિક્રમનામે પરિ-
ગ્રહનો પાંચમો અતિચાર થાય છે. ઇતિ પરિગ્રહનો પાંચમો અતિચાર.

આ પાંચમા અણુવ્રતમાં આ પાંચ અતિચારનો ત્યાગ કરવો, કારણકે
અતિચાર લગાડવાથી વ્રતની મલિનતા થઈ જાય છે. અહિં એવી ભાવના છે કે,
વિવેકી મનુષ્યે મુખ્ય વૃત્તિઓ ધનધાન્યાદિ પરિગ્રહ જે પ્રથમ પોતાપાસે હોય તેનો
પણ સંક્ષેપ કરી નાખવો. પરંતુ જો તેમ કરવાની શક્તિ ન હોય તો ઇચ્છા પરિમાણ
તો અવશ્ય કરવું. કારણકે તેનું પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પરિમાણ કરવું તે તો સર્વને
સેહેલું છે. અહિં કોઈ શંકા કરે છે કે, ઘરમાં તો સો રૂપીયા પણ ન હોય અને ઇચ્છા
પરિમાણમાં હજાર, લાખ વિગેરેની પરિમાણની મોકલાશ રાખે તો તેથી શો ગુણ
થાય ? તેના સમાધાનમાં કહે છે કે, જે પરિમાણ વાંધ્યું તેથી અધિક દ્રવ્યની ઇચ્છા
ન કરવી, તેજ મોટો ગુણ છે. કારણ કે જેમ જેમ અધિક દ્રવ્ય મેલવવાની ઇચ્છા,
તેમ તેમ અધિક દુઃખ છે. ઘરમાં સુખે નિર્વાહ ચાલતાં છતાં જે માણસ અધિક
અધિક ધન ઉપાર્જન કરવા પ્રવર્તે છે તે નિરંતર અનેક કલેશને અનુભવે છે. તે વિષે
સિંદૂર પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે—“ આ પ્રાણી જે મોટી અટવીમાં મટકે છે, વિકટ
દેશમાં મમે છે, ગહન સમુદ્રમાં પેસે છે, અતુલ કલેશવાળી સ્વેતી સ્વેડે છે, કૃપણ
સ્વામીની સેવા કરે છે, અને ધનથી અંધ થયેલી વૃદ્ધિવાળો ગર્જેન્દ્રોની ઘટાથી દુઃશ્વર
એવી રણભૂમિમાં મરણને પણ સ્વીકારે છે. તે વધું લોભનુંજ ચોષ્ટિ છે. ” તેથી જો
પરિગ્રહ અલ્પ હોય તો અલ્પદુઃખ અને અલ્પચિંતા રહે છે, તે વિષે ધર્મશાસ્ત્રમાં
લખે છે કે—

જહજહ અપ્પો લોહો, જહજહ અપ્પો પરિગ્ગહારંભો ।

તહતહ સુહં પવહ્હ, ધમ્મસ્સય હોઈ સંસિદ્ધિ ॥

“ જેમ જેમ અલ્પ લોભ અને જેમ જેમ અલ્પ પરિગ્રહારંભ, તેમ તેમ સુખ વૃદ્ધિ પામે છે અને ધર્મકાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. ” તેથી કોંઈપણ પ્રકારે ઇચ્છાનો પ્રસાર અટકાવીને આ વ્રતને સ્વીકારવું. આ વ્રત વિષે પેથડ શ્રાવકનો પ્રવંધ છે—

પેથડ શ્રાવકની કથા.

કાંકરેજની નજિકના એક ગામમાં પેથડ નામે એક ઉર્ધ્વકેશ (ઓસવાળ) જાતિનો ભલો વણિક રહેતો હતો. તેને પદ્મિની નામે પત્ની હતી. તેમને ડુંડાણ નામે એક પુત્ર થયો. તે બાલક દરિદ્ર અવસ્થાને લીધે દુઃખી થતો હતો. એવામાં શ્રી ધર્મઘોષ નામે આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. તેમની પાસે પાંચમું પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત અંગિકાર કરતાં પેથડે એક હજાર દ્રવ્ય ઉપરાંત વધારે દ્રવ્ય મારે રાખવું નહીં, એમ કહ્યું; એટલે ગુરુએ કહ્યું કે—“ જ્ઞાન અને ચેષ્ટાવડે તમારું ભાગ્ય વધુ મોટું છે એમ જણાય છે માટે હે શ્રાવક ! એટલાજ દ્રવ્યથી તમારે શું થશે ? ” પેથડ બોલ્યો—“ ભગવન્ ! હમણા તો મારી પાસે કાંઈપણ દ્રવ્ય નથી. પણ કદિ આપના કહેવા પ્રમાણે આગલ મલે તો મારે પાંચ લાખ ઉપરાંત દ્રવ્ય ધર્મ મારે ખર્ચી નાખવું. ” તેની દૃઢતા જોઈ ગુરુએ તેને તે પ્રમાણે પચ્ચાણ કરાવ્યું. ત્યારપછી દરિદ્રાવસ્થાનું દુઃખ વૃદ્ધિ પામતાં પુત્રને સુંડલામાં મુકી માથે ઉપાડીને તે માલવા તરફ ચાલ્યો. અનુક્રમે તે દેશના મુખ્ય ગામમાં પેસતાં આડો સર્પને ઉતરતો જોયો, એટલે તે અટકીને ડભો રહ્યો. તેવામાં એક શુકનવેત્તા ત્યાં આવી ચડ્યો. તેણે પેથડને પુછ્યું કે—કેમ ડભો રહ્યો ? તેણે સર્પને આડો ઉતરતો બતાવ્યો. શુકનજ્ઞાતાએ સર્પ તરફ દ્રષ્ટિ કરીને જોયું તો તેના મસ્તક ઉપર કાલ્પદેવ (ચકલી) ને બેઠેલી જોઈ, તેથી તત્કાલ તે બોલ્યો કે, “ જો તું અટક્યાવગર ચાલ્યો ગયો હોત તો તને માલવાનું રાજ્ય મળત તથાપિ આ શુકનને માન આપી હજુ અંદર પ્રવેશ કર. આ શુકનવડે તું મહા ધનવાન થઈશ. ” શુકન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ જો ગામથી નીકળતાં ડાબો સ્થર થાય, સર્પ જમણો થાય, અને ડાબી તરફ શીયાલ વોલે તો સ્ત્રી સ્વામીને કહે છે કે, સ્વામીનાથ ! સાથે કાંઈ ભાતું લેશો નહીં, આ શુકનજ ભાતું આપશે. ”

પોતાને થયેલા શુકનનું ફલ સાંભળી પેથડ ગામમાં ગયો. ત્યાં ગોગા રાણાના મંત્રીને ઘેર સેવક થઈને રહ્યો. એકદા રાજાએ ઘણાં અશ્વો વેચાથી લીધા, તેનું ધન આપવાને મંત્રીને કહ્યું, એટલે મંત્રીએ કહ્યું કે, મારીપાસે ધન નથી. એટલે રાજાએ કહ્યું કે, ધન ક્યાં ગયું ? નામું વતાવો. મંત્રી દિગ્મૂઢ થઈ ગયો. તેથી કાંઈ વોલી શક્યો નહીં. તત્કાલ રાજાએ પહેરામાં બેસાર્યો. આ સ્થવર મંત્રીની સ્ત્રીને યતાં તેણીએ તે વૃત્તાંતપેથડની આગલ જણાવ્યો. પેથડ રાજાની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો કે,

स्वामी ! मंत्रीने जमवा मोकलो. राजाए कह्युं के, नामुं आप्यावगर मोकलीअ नहीं. पेथडे कह्युं के, स्वामी ! एक वर्षनो हिसाब हुं आपीश. हुं पेथड नामे तेनो सेवक छुं. पछी राजाए तेने छुटो कर्यो. मंत्री भोजन करी पाछो राजा पास आब्यो. त्यां पेथडे युक्तिथी आखा वर्षनो हिसाब राजा पास रजु कर्यो. राजाए पेथडने चतुर जाणी पोतानो मंत्री बनाव्यो. तेथी अल्प समयमां पेथडनीं पास पांच लाख द्रव्यनी संपत्ति एकठी थइ गइ. त्यारपछी जे अधिक लाभ थयो तेवडे तेणे चोवीश तीर्थकरोना चोराशी प्रासादो कराव्या. पोताना गुरु त्यां पधार्या त्यारे तेमने नगरमां प्रवेश करावतां बोंतेर हजार द्रव्य वापर्युं. बत्रीश वर्षनी वय थइ एटले शीलव्रत ग्रहण कर्युं. शत्रुंजयथी गीरनार सुधीनी एक ध्वजा सोनेरी रुपेरी पट्टावाळी चडावी. वावन धडी प्रमाण सुवर्ण देवद्रव्यमां आपीने इंद्रमाळ पहेरी. अने सिद्धागिरि उपर श्री ऋषभदेव प्रभुना चैत्यने एकविश धडी सुवर्णवडे मढीने जाणे सुवर्णनुं शिखर होय तेवुं सुवर्णमय बनाव्युं. आ प्रमाणे तेणे घणुं द्रव्य धर्म कार्यमां वापर्युं.

“ आ पांचमुं जे परिग्रह प्रमाण नामे व्रत छे ते धर्मने विषे संपत्तिनुं एक महत् स्थान छे, तेने संपादन करीने जेम पेथड आवकें स्थाने स्थाने समृद्धि अने सुख संपादन कर्युं, तेम तमे पण ते व्रतने दृढताथी धारण करवावडे करो.”

इत्यद्भ्यदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ पंचमव्रतविषये सप्तोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०७ ॥

व्याख्यान १०८ मुं.

हवे परिग्रह परिमाण व्रत ग्रहण न करवाथी शुं दोष

प्राप्त थाय ते कहे छे,

श्रुत्वा परिग्रहकेशं, मम्मणस्य गतिं तथा ।

धर्मान्वेषी सुखार्थी वा, कुर्यान्न च परिग्रहम् ॥

व्याख्या.

“ परिग्रहथी थतो क्लेश अने तेथी थयेली मम्मण नामना शेठनी गति सांभ-
ळीने धर्मने शोधनारा अथवा सुखार्थी पुरुषे (घणो) परिग्रह राखवो नहीं
मम्मण शेठनो प्रबंध नीचे प्रमाणे छे—

રાજગૃહ નગરમાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો, તેને ચિલ્હુના નામે પત્ની હતી, એક વચ્ચે અર્ધ રાત્રે ચેલ્હુના ગોરખમાં વેઠી હતી, તેવામાં નદીના પૂરમાં તળાઈ આવતા કાઠને વહારાં છેલ્લી કાઢતો એક પુરુષ વિજલીના પ્રકાશથી તેના જોવામાં આવ્યો. તે જોઈ તેણી શ્રેણિકરાજાને કહ્યું કે, “ હે સ્વામી ! તમે પણ મેઘની જેમ ભરેલાનેજ ભરો છો તમારા નગરમાં આવો ગરીબ સ્થિતિનો માણસ છે, તેની તો તમે ચિંતા પણ નથી કરતા. આ તો તમારી મોટી ચતુરાઈ છે ! ” આવા પ્રિયાના વચન સાંભળી શ્રેણિકે માણસ મોકલી તે ગરીબ માણસને વોલાવીને પુછ્યું કે અરે તું કોણ છું અને શામોટે અત્યારે નદીમાંથી કાઢાઈ છે ? તે વોલ્યો કે—હું મમ્મળ નામે વણિક છું. મારે ઘેર વે વલ્લદ છે, તેમાં વીજા વલ્લદનું એક શીંગડું ઓછું છે, તે પૂરું કરવા માટેજ આ પ્રયાસ છે. આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો અને કૌતુકથી દેવી સાથે તે વણિકને ઘેર ગયો. ઘરને ત્રીજે માલે સુવર્ણના વે મોટા વૃષભ તેણે રાજાને બતાવ્યા. તેના શીંગડા રત્ન જડિત હતા તે જોઈ વિસ્મય પામેલા રાજાએ દેવીને કહ્યું, પ્રિયા, આપણે ઘેર આવું એક પણ રત્ન નથી તો આને શું આપવું ? મમ્મળ વોલ્યો—સ્વામી, આ શીંગડાને માટે મારા પુત્રો વાહાણવટીનો વ્યાપાર કરે છે. મારે ઘેર કોઈ ચોલા અને તેલ વિના કાંઈ સ્નાતું નથી. જો હું વીજો વ્યાપાર કરું તો મારે દુકાન વિગેરે લેવી પડે અને તેમાં સ્વર્ચ થઈ જાય. તેથી આ વર્ષા સમયમાં રાત્રે નદીમાંથી કાઢાઈ, તેને વેચી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરું છું— આ પ્રમાણે તેની વેહદ કૃપણતા જોઈ રાજા મસ્તક ધૂળાવતો પોતાને ઘેર ગયો અને મમ્મળ શેઠ છેવટ સુધી અપૂર્ણ મનોરથવાળો રહી મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો.

इति मम्मण प्रबंधः

“ આ પ્રમાણે કેટલાએક મહા પાપી અપરિમિત પરિગ્રહની ઇચ્છાવડે નરકે જાય છે. તેથી પરિગ્રહનું પરિમાણ કરવું, તે ઉત્તમ છે. ” તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “સગર રાજા પુત્રોથી તૃપ્ત થયો નહીં, કુચિકર્ણ ગાયોના ધનથી સંતોષ પામ્યો નહીં, તિલકશ્રેણી ધાન્યથી તૃપ્ત થયો નહીં અને નંદરાજા સોનાના ઢગલાઓથી પણ તૃપ્ત થયો નહીં. ”

સગર રાજાનો પ્રવંધ આગલ કહેવામાં આવશે. વાકીના ત્રણ પ્રવંધ ટુંકામાં આ પ્રમાણે—મગધ દેશમાં કુંચિકર્ણ નામે શ્રેણી હતો. તેને લાખો ગાયો હતી. અનેક ગોવાળો દિવસે દિવસે તેમને ઝીણેરતા હતા. તે હંમેશા નવ નવી ગાયોના દુધ દહીં સ્નાતો હતો. એક વચ્ચે દુધ વિગેરે અતિશય સ્વાદાથી આકુલ વ્યાકુલ થઈ ગાયો-નાજ ધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને તિર્યંચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થયો.

अचलपुरमां तिलक नामे श्रेष्ठी हतो. तेणे एक समये दुकाळ पडवाथी पूर्व करेला धान्यमां मोटो लाभ उपार्जन कर्यो. त्यारपछी फरीने वळी कोइ निमित्तिकना वचनथी अगाडथी दुकाळ पडवानो जाणी तेणे गामोगाम धान्यना मोटा कोठार भराव्या अने घणा धान्यनो संग्रह कर्यो. तेमां अनेक क्रोडोगमे जीवोनी हिंसा थती तेने पण तेणे गणी नही. दैवयोगे ते वर्षमां पाछळथी घणो वर्षाद पड्यो जेथी दुकाळ पड्यो नही. अने तेना कोठारोमां पाणी पेशी जवाथी धान्य फुली गयुं एठले तेना सर्व कोठारो फुटी गया. धान्य बधुं तणावा लाग्युं. ते देखी तेनुं हृदय फाटी गयुं अने मृत्यु पासी नरके गयो.

पाटलीपुर नगरमां उदायी राजा राज्य करतो हतो. तेना कोइ शत्रुए साधुने वेपे आवी तेने मारी नाख्यो. तेने कांइ संतान नहोतुं, तेथी तेनुं राज्य शून्य थइ गयुं. आ अवसरमां ते नगरने विषे एक नापित अने वेइया थकी उत्पन्न थयेलो नंद नामे छोकरो हतो, तेने एवुं स्वप्न आव्युं के, तेणे पोताना आंतरडाथी पाटलीपुरने बींटी लीधुं. प्रातःकाले तेणे पोताना उपाध्यायने ए स्वप्ननुं फळ पुछ्युं, उपाध्याए कहुं के, ' आ स्वप्नथी तने आ नगरनुं राज्य मळशे. ' तरतज उपाध्याये पोतानी पुत्री तेने परणावी. नंद कन्यानुं पाणिग्रहण करी मोटा महोत्सवथी पोताने घेर जतां राजमार्गे आव्यो, तेवामां राज्यना मंत्रीओए मंत्रवडे अधिवासित करेला हाथीए आवीने नंदनी उपर कळश ढोळ्यो; एठले तत्काळ तेने राज्य उपर विसार-वामां आव्यो. केटलाएक सामंतो नंदनी आज्ञाने मानवा न लाग्या, एठले नंदे मेहेलनी भीत उपर चीतरेला सुभटोनी सामुं जोयुं. तेथी तत्काळ तेओए भीतथी भूमिपर उतरीने तेमांथी केटलाकने मारी नाख्या. पछी सर्व सामंतो तेनी आज्ञा मानवा लाग्या. नंदे घणा आकराने अणघटता कर लइ घणुं द्रव्य एकदुं कर्युं; अने समुद्रने कांठे तेणे ते द्रव्यवडे सोनानी नवडुंगरीओ करावी. त्यारथी तेनुं नवनंद एवुं नाम पृथ्वीमां प्रख्यात थयुं. प्रजा उपर घणो जुलम करवाथी ते अपकीर्त्तिनुं अने पापनुं भाजन थइने नरके गयो.

“ द्रव्य अल्प होय पण जो ते विश्वोपकारी थायतो ते प्रशंसा करवा योग्य छे, पण नंदराजानी जेम उपकारवगरनुं अपरिमित द्रव्यपण शा कामनुं ? जुओ ! जगतमां जेवो हिमरुचि (चंद्र) प्रीतिकारक छे तेवो हिमसमूह नथी अने जेवो अल्पजल आपनार पण मेघ प्रिय छे तेवो घणां जलवाळो समुद्र प्रिय नथी. ”

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्याया मुपदेशभासादयंथस्य
वृत्तौ परिग्रहपरिमाणव्रतविषये अष्टोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०८ ॥

(૧૮૬) વ્યાખ્યાન ૧૦૯ મું-સોમ અને શિવદત્ત નામે બે ભાઈઓનો પ્રબંધ.

વ્યાખ્યાન ૧૦૯ મું.

પરિગ્રહમાં આશક્ત એવો પુરુષ અનેક પ્રકારના પાપો
કરે છે, તે વિષે કહે છે.

પરિગ્રહાર્થમારંભમસંતોષા દ્વિતન્વતે ।

સંસારવૃદ્ધિસ્તેનૈવ ગૃહ્ણીતતદિદં વ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“પરિગ્રહને અર્થે અસંતોષ હોવાને લીધે આરંભ વધે છે અને તેથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે માટે આ પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત અવશ્ય ગ્રહણ કરવું. ” એટલે કે ધનને માટે જ્યારે સંતોષ થતો નથી ત્યારે તેથી થયેલી વૃષ્ણાની વૃદ્ધિવડે સ્વેતી વિગેરે અનેક પ્રકારના આરંભો કરે છે. સગા બંધુનો પણ વધ કરવા તત્પર થાય છે અને તેવા આરંભવડે સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે, તેથી પરિગ્રહનો અવશ્ય નિયમ ગ્રહણ કરવો. આ વિષે બે ભાઈઓનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

સોમ અને શિવદત્ત નામે બે ભાઈઓનો પ્રબંધ.

અવંતી નગરીમાં સોમ અને શિવદત્ત નામે બે ભાઈ રહેતા હતા, તેઓ દ્રવ્ય મેલવવાને માટે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગયા. ત્યાં અનેક જાતના અર્ધર્થ તથા કર્માદાનના વ્યાપારો કરીને તેમણે કેટલુંક દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પછી તે દ્રવ્યની વાંસળી કટીએ વાંધી વંને ભાઈ પોતાના નગર તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં વારા ફરતી વાંસળી પોત-પોતાની કેડે વાંધતાં તે જ્યારે મોટા ભાઈની કેડે હતી ત્યારે તેને વિચાર થયો કે, જો હું આ અનુજ વંધુને મારી નાખું તો પછી મારી પાસે કોઈ ભાગ માગે નહીં. આવા કુવિચારથી તે અનુજવંધુને લઈને ગંધવતી નદીને તીરે આવ્યો. એટલે તેને વિચાર થયો કે, અહો, આ ધન કેવું અનર્થકારી છે કે જેથી મને આવો કુવિકલ્પ થયો. તેથી આનો ત્યાગ કરવો તેજ યોગ્ય છે. આવું ધારીને તેણે દ્રવ્યની વાંસળી નદીના ધરામાં નાખી દીધી. અનુજ વંધુએ પુછ્યું કે, ભાઈ ! આમ કેમ કર્યું ? ત્યારે તેણે પોતાનો માઠો અભિપ્રાય જણાવ્યો. એટલે નાના ભાઈએ પણ કહ્યું કે, તેં ઘણું સારું કર્યું કે જેથી મારી દુષ્ટવૃદ્ધિ પણ નાશ પામી. પછી તેઓ પોતાને ઘેર આવ્યા.

હથે પેલી દ્રવ્યની વાંસળી કોઈ મત્સ્ય ગળી ગયો. તે મત્સ્યને કોઈ માછીએ જાલમાં પકડ્યો. તે મત્સ્ય તે વંનેની માતાએ વેચાતો લીધો. માતાએ પોતાની પુત્રીને

આપ્યો. મત્સ્યને વિદારતાં તેણીએ દ્રવ્યની વાંસळી દીઠી, ઇટલે, તત્કાલ તેણે
 खोळામાં ગોપવી દીધી. માતાએ પુછ્યું, खोळામાં શું છે ? તેણીએ કહ્યું કે, કાંઈ
 નથી. પછી માતા શંકાને લીધે જેવી તે જોવા તેની પાસે આવી તેવો પુત્રીએ છરીનો
 ઘા કર્યો, તેથી તેની માતા ઘાયલ થઈને મૃત્યુ પામી. તેવામાં તેના બંને ભાઈઓ ઘરે
 આવ્યા. તેમણે બેનના खोळામાંથી પડતી પેલી દ્રવ્યની વાંસळી જોઈ તેથી તત્કાલ
 વિચાર્યું કે, અહો, દ્રવ્ય કેવું અનર્થદાયક છે ! પછી વૈરાગ્ય પામીને તેઓ ગુરુ પાસે
 ગયા. ત્યાં ગુરુના મુખથી આ પ્રમાણેની વાણી સાંભळી—“ આ જગતમાં તૃષ્ણારુપી
 खाण एवी ऊंडी છે કે તે કોઈથી પૂરીશકાતી નથી, તેમાં મોટા મોટા પદાર્થો
 નાખીએ તો તેથી તે ઝલટી વધારે खोदाય છે. તૃષ્ણાવાळો જીવ ધન પ્રગટ કરવાને
 માટે ઘણા પાપો કરે છે, પણ તેથી શું તેને કાંઈપણ સુખ થાય છે ? નથી થતું. કેમ
 કે પાપ દ્રવ્યથી શું સુખ હોય ? વळી ધર્મ ઋદ્ધિ, ભોગ ઋદ્ધિ અને પાપ ઋદ્ધિ—એમ
 ત્રણ પ્રકારની ઋદ્ધિ કહેવાય છે. તેમાં ધર્મ ઋદ્ધિ તે કે જે ધર્મ કાર્યમાં ઉપયોગી થાય
 છે. ભોગ ઋદ્ધિ તે કે જે શરીરના ભોગમાં વપરાય છે અને પાપ ઋદ્ધિ તે કે જે ધર્મ કાર્યમાં
 વપરાતી નથી તેમ શારિરીક ભોગમાં પણ વપરાતી નથી પણ માત્ર અનર્થરૂપ ફલનેજ
 આપે છે. તેવી ઋદ્ધિ પૂર્વકૃત પાપના યોગે પ્રાપ્ત થાય છે અને પુનઃ પાપ કરાવે છે, તે
 ઉપર એક નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે. તે સાંભळો—

વસંતપુરમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વણિક અને સોની એ ચાર જ્ઞાતિના ચાર મિત્રો
 હતા, તેઓ દ્રવ્ય મેલવવાને માટે દેશાંતર ચાલ્યા. માર્ગમાં રાત્રિ પડતાં એક ઉદ્યા-
 નમાં વડ વૃક્ષની નીચે તેઓ વિશ્રાંત થયા. ત્યાં તે વૃક્ષની શાખા સાથે લટકતો એક સુવ-
 ર્ણનો પુરુષ તેઓના જોવામાં આવ્યો. તે સુવર્ણ પુરુષ બોલ્યો કે, હું અર્થ છું પણ અન-
 ર્થને આપનાર છું. તે સાંભळી તેઓએ ભય પામીને તેનો ત્યાગ કર્યો. પરંતુ સોનીથી
 તેનો લોભ મુકાયો નહીં, ઇટલે સોનીએ તે પુરુષને ‘ પડ ’ એમ કહ્યું ઇટલે તે પહચો.
 સોનીએ વીજાઓથી છાનો તેને એક खाइમાં ગોપવ્યો, પણ સર્વની દૃષ્ટિ તેનાપર પડી.
 પછી આગळ ચાલતાં બે જણ કોઈ ગામની વહાર રહ્યા અને બે જળને ગામમાં ભોજન
 લેવા મોકલ્યા. જે બે વહાર રહ્યા હતા તેમણે ચિંતવ્યું કે, આપણે ગામમાં ગયેલા બે
 આવે કે તેમને મારીને પેલું સુવર્ણ લેવું. બે જણા જે ગામમાં ગયા હતા તેમણે
 ચિંતવ્યું કે, આપણે અન્નમા વિષ મેલવીને લઈ જવું. કે જે खाइને વહાર રહેલા બે
 મૃત્યુ પામે તો આપણને બેને વધું સુવર્ણ મળે. આવા વિચારથી તેઓ વિષાન્ન લઈને
 વહાર આવ્યા. જેવા તેઓ પેલા બેની પાસે આવ્યા કે તે બંનેએ સંકેત પ્રમાણે તેમને
 खड्गથી મારી નાલ્યા. પછી પેલું વિષાન્ન તેઓ જમ્યા કે જેથી તેઓ પણ મૃત્યુ પામી
 ગયા. આ પ્રમાણે ચારે મૃત્યુ પામ્યા. આવી જે ઋદ્ધિ તે પાપાર્દિ સમજવી.

(૧૮૮) પરિગ્રહમાં આશક્ત, પુરુષો અનેક પ્રકારના પાપો કરે છે તે વિષે.

ઉપરનું દૃષ્ટાંત સાંભળી ભવિ પ્રાણીઓએ હંમેશાં પોતાની સમૃદ્ધિ ધર્મ કાર્યમાં વાપરવી-મારી પાસે અલ્પ ધન છે ઇત્યાદિ કારણને લઈને ધર્મ કાર્ય કરવામાં વિલંબ કરવો નહીં. કહ્યું છે કે,

દેયં સ્તોકાદપિસ્તોકં, નવ્યપેક્ષો મહોદયઃ ।

इच्छानुसारिणी शक्तिः कदा कस्य भविष्यति ॥

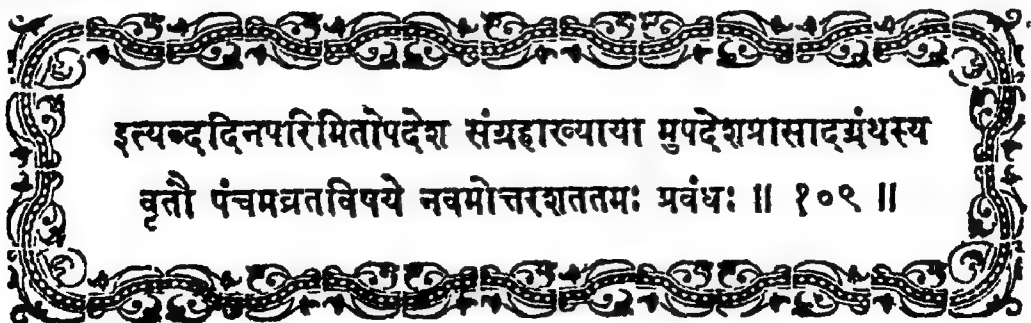
“ થોડામાંથી થોડું પણ ધર્મ કાર્યમાં વાપરવું, વધારે દ્રવ્ય થવા ઉપર મૂલતરી રાખવું નહીં. કારણ કે, ઇચ્છા પ્રમાણે દ્રવ્યની શક્તિ ક્યારે થશે તેનો કાંઈ નિશ્ચય નથી. ” વળી કહ્યું છે કે,

स्वकार्यमद्यकुर्वीत, पूर्वान्हे वा परान्हिकं ।

नहि मृत्यु प्रतिक्षेत, कृतं वा सनया कृतं ॥

“ આવતી કાલનું કામ આજે કરવું, અને મધ્યાન્હે કરવાનું હોય તે સવારે કરવું, કારણકે મૃત્યુ એવી રાહ જોતું નથી કે, આજે કર્યું છેકે નથી કર્યું ? ” કેટલાએક જીવો કૃપણતાથી દ્રવ્યની હાનિના ભયવડે ધર્મ કાર્યમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરતા નથી તેમજ પરિગ્રહનું પરિમાણ પણ કરતા નથી તેથી તેઓ ચક્રીપણા વિગેરેની ડંચી પટ્ટીને પામતા નથી. પરંતુ અતિલોભથી પરાભવ પામીને અશોક ચંદ્રની જેમ નરકે જાય છે. ઘણા પુરુષો ધનની ઇચ્છાથી પારાવાર દુઃખને પામ્યા છે. આ પ્રમાણે ગુરુના વાક્યથી તે બંને ભાઈઓ પ્રતિવોધ પામ્યા. પછી તે બંને ભાઈઓ પાંચમું વ્રત અંગીકાર કરી, નિરતિચારપણે પાલીને સ્વર્ગે ગયા.

“ જે પ્રાણીઓ પરિગ્રહમાં આશક્ત હોય છે તેઓ નિર્દયપણાથી અસત્ય, ચૌર્ય વિગેરે અનેક પાપો આચરે છે, અને તેથી કરીને તેઓ સંસાર સમુદ્રમાં અધો-ગમન કરે છે, માટે ઉત્તમ પુરુષોએ આ વ્રતને અવશ્ય ગ્રહણ કરવું કે જેથી શિવપ-દન પ્રાપ્ત થવાય. ”

इत्युक्तं सातिचारं पंचमव्रतम् ।

વ્યાખ્યાન ૧૧૦ મું.

હવે છટું દિગ્વિરતિ રૂપ વ્રત કહે છે.

દશદિગ્ગમને યત્ર, મર્યાદા કાપિ તન્યતે ॥

દિગ્વિરતાચ્ચયા ચ્યાતં, તદ્ગુણવ્રતમાદિમમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“જેમાં દશદિશાઓમાં જવાને કાંઈક મર્યાદા કરાયછે તે દિગ્વિરતિ નામે પહેલું ગુણવ્રત કહેવાય છે.” એટલે જે વ્રતમાં પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈઋતિ, પશ્ચિમ, વાયવ્ય, ઉત્તર, ईશાન, અધો અને ઉર્ધ્વ—એ દશ દિશાઓમાં ગમન કરવાને કાંઈપણ મર્યાદા કરાય છે તે પ્રથમ ગુણવ્રત છે. અને તે ઉત્તર ગુણરૂપ વ્રત કહેવાય છે. ગુણવ્રતનો અર્થ એવો છે કે, અણુવ્રતનો ગુણ જે ઉપકાર તેને અર્થે જે થાય તે ગુણવ્રત કહેવાય. તેમાં પહેલું ગુણવ્રત દિગ્વિરતિ નામે છે. આ વ્રત લેવાથી પાપસ્થાનોની પળ વિરતિ થાય છે તે કહે છે—ગમનાગમનની મર્યાદાવડે સ્થાવર જંગમ જીવોના મર્દનની નિવૃત્તિ થતી હોવાથી તપાવેલા લોઢાના ગોળા જેવા ગૃહસ્થે આ વ્રત ગ્રહણ કરવામાં આદર કરવો—એટલે ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓની ગમનાગમન કરવાથી હિંસા થાય છે, તે હિંસાનો ગમનાગમન બંધ થયેલ સ્થાનમાં રોધ થવાથી ગૃહસ્થને આ વ્રત આદરવા યોગ્ય છે. હિંસાનો નિષેધ થતાં અસત્યાદિક વીજા પાપોનો પળ નિષેધ થઈ જાય છે. અહિં કોઈ શંકા કરે કે, ત્યારે આ વ્રત સાધુએ પળ ગ્રહણ કરવું જોઈએ, તો તેના ખુલાસા માટે ગૃહસ્થને લોઢાના તપાવેલા ગોળાનું વિશેષણ આપે છે કે—ગૃહસ્થ આરંભ પરિગ્રહમાં નિરંતર તત્પર હોવાથી તે ડ્યાં જાય, સ્વાય, સુવે, અથવા કાંઈ વ્યાપાર કરે, તેમાં તપેલા લોઢાના ગોળાની જેમ અનેક જીવોનું મર્દન કરે છે, અને સાધુ તેમ કરતા નથી. કારણ કે તે તો પંચસમિતિને ત્રિગુણિમાન્ હોય છે, તેથી તેમને એ દોષ લાગતો નથી.

આ વ્રતનો સ્વીકાર કરનારા ગૃહસ્થને ત્રસ તથા સ્થાવર જીવોને અભયદાન તથા લોભ સમુદ્રની નિર્યંત્રણા ઇત્યાદિ મહાન્ લાભ થાય છે. ગૃહસ્થ તપાવેલા લોઢાના ગોળા જેવો છે. તે વિષે સર્વજ્ઞ ભગવંતે સિદ્ધાંતમાં પળ કહ્યું છે કે—“અગ્નિના તળાઓથી પ્રકાશમાન લોઢાના ગોળા જેવો ગૃહસ્થ નિરંતર હોય છે. અને અવિરતિરૂપ પાપ તેને પોતાને તેમજ સમસ્ત જીવોને પળ વાળે છે.” વ્હી કહ્યું છે કે, “જીવ સર્વ સ્થાને પોતાના દેહવડે જોકે ગમનાગમન કરતો નથી તો પળ તે અવિરતિ હોવાથી તેને અવિરતિપણથી બંધાતું પાપ નિરંતર લાગ્યા કરે છે.” વ્હી પૂર્વભવમાં તજી દીધેલા

દેહવડે જો કોઈપણ જીવોનો વધ થાય છે તો તેનું પાપ પણ અવિરતિવડે જ્યાં નવો દેહ ધર્યો હોય ત્યાં તે જીવને લાગે છે. પણ જો પૂર્વનો દેહ વિનાશ પામી જાય તો અથવા વ્રત લીધું હોય તો તેથી તેવા પાપનો વંધ થતો નથી; માટે વિરતિ કરવામાં જ કલ્યાણ છે, એવું વૃદ્ધ પુરુષોનું વાક્ય છે.

હવે પેહેલા ગુણવ્રતનું ફલ કહે છે—“ જે પ્રાણી દિગ્વિરતિ વ્રત લઈને ગમના-ગમનમાં સંકોચ કરે છે, તે પ્રાણી સિંહની જેમ સંસારનું ડહાંધણ કરવામાટે ફાલ મારવાનો આરંભ કરે છે. ” આ વિષે સિંહશ્રેષ્ઠીની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

વસંતપુર નામના નગરમાં કીર્તિપાલ નામે રાજા હતો. તેને ભીમ નામે એક પુત્ર હતો અને જેના હૃદયમાં જૈન ધર્મની વાસના હતી એવો સિંહ નામે એક શ્રેષ્ઠી મિત્ર હતો. તે પોતાના કુમારથી પણ રાજાને વિશેષ પ્રિય હતો. એક વખત કોઈ એક પુરુષે રાજ સભામાં આવીને કહ્યું કે, હે દેવ ! નાગપુરના રાજા નાગચંદ્રને રત્નમંજરી નામે એક રુપવતી કન્યા છે.—તેના એક રોમરાયના દર્શન કરવાથી પણ વે બ્રહ્મનો અનુભવ થાય છે અને તેનું દર્શન ન થવાથી વે કામદેવથી પૂર્ણ થવાય છે. તે કન્યાને તુલ્ય કોઈ બીજી કન્યા નથી. એ કન્યા તમારા કુમારને યોગ્ય છે એવું ચિંતવી તેમણે મને વિશ્વાસી જાણી તમારી પાસે પ્રાર્થના કરવા મોકલ્યો છે. માટે તેને વરવા સારું તમારા કુમારને મારી સાથે મોકલો. દૂતના આવા વચન સાંભળી રાજાએ પોતાના પ્રિય મિત્ર સિંહને કહ્યું, મિત્ર ! આપણ વંનેમાં કાંઈપણ અંતર નથી, માટે તમે કુમારને લઈને નાગપુર જાઓ અને તેનો વિવાહ કરી આવો. સિંહ શ્રેષ્ઠીએ અનર્થ દંડના ભયથી રાજાને કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં. એટલે રાજા જરા ક્રોધ લાવીને બોલ્યો કે—શું તમને આ સંબંધ રુચતો નથી ? શ્રેષ્ઠી બોલ્યો, “ રાજેન્દ્ર ! મને રુચે છે પણ મેં સો યોજન ઉપરાંત જવા આવવાનો નિયમ લીધો છે અને હાંચી નાગપુર સવાસો યોજન દૂર થાય છે. તેથી વ્રત ભંગ થવાના ભયથી હું ત્યાં જઈશ નહીં. ” આ પ્રમાણે સાંભળતાં જ ધી હોમવાથી અગ્નિની જેમ રાજાના કોપાગ્નિની જ્વાલા વિશેષ પ્રજ્વલિત થઈ અને તે બોલ્યો કે—એર ! શું તું મારી આજ્ઞા નહીં માને ? તને ડંટ ઉપર વેસારી સહસ્ર યોજન સુધી મોકલી દઈશ. સિંહ બોલ્યો—સ્વામી ! હું તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ. તે સાંભળી તરત રાજા હર્ષ પામ્યો. પછી પોતાના પુત્રને સૈન્ય સાથે તૈયાર કરી અને સિંહ શ્રેષ્ઠીને સર્વ ક્રિયામાં આગેવાન ઠરાવી કુમાર સાથે રવાને કર્યો. માર્ગમાં સિંહે પ્રતિવોધ આપીને ભીમકુમારની સંસાર વાસના તોડી નાખી. સો યોજન ચાલ્યા પછી સિંહ શ્રેષ્ઠી આગળ ચાલ્યો નહીં એટલે સૈનિકોએ એકાતે કુમારને જણાવ્યું કે, કુમાર ! અમને રાજાએ ગુપ્તપણે આજ્ઞા કરી છે કે, જો

सिंहश्रेष्ठी सो योजनथी आगळ न चाले तो तमारे तेने बांधीने नागपुर लइ जवो. आ विचार कुमारे पोताना धर्मगुरूने निवेदन कयौं सिंहे राजकुमारने कहुं, कुमार ! आ असार संसारमां प्राणीने शरीरपण पोतानुं थतुं नथी तो बीजुं कोइ शेनुं थाय ? माटे हुं तो अहीं पादपोषण अनशन करीश. पछी तेओ मने बांधी लइ जइने शुं करशे आ प्रमाणे कहींने सिंह श्रेष्ठी सिंहनी जेम अनशन लेवा चाल्यो. कुमार पण तेनी साथे गयो. एवामां रात्रि पडी. सैनिकोए कुमारने अने सिंहेने जोया नही एटले तेओ चारे तरफ तेमने शोधवा लाग्या. एम करतां थोडे दूर आवेला कोइ पर्वतउपर ते बंने तेमना जोवामां आव्या. परंतु दीक्षा अने अनशन आदरी बेडेला तेमने जोइ सैनिको प्रमाण करीने बोल्या के—हे महाशयो ! अमारो अपराध क्षमा करो, पण हे स्वामी ! आ खबर जाणी महाराजा अमने घाणीमां घालीने पीली नाखशे. आ प्रमाणे तेमणे घणा कालावाला कय्या, तथापि तेओ जरा पण क्षोभ पाम्या नहीं. कहुं छे के, “ संतोषरूपी अमृतवडे तृप्त थयेला योगी भोगनी इच्छा करता नथी. कारण के ते तो माटी अने सुवर्णमां अने शत्रु तथा मित्रमां एक बुद्धि राखे छे.”

अनुक्रमे आ खबर कीर्त्तिपाळराजाना सांभळवामां आवी तेथी तेने बहु क्रोध चड्यो. तेणे निश्चय कयौं के, कुमारने बांधीने परणाववो अने सिंहेने शत्रुनी जेम मारी नाखवो. आवा विचारथी राजा तेमनी पासे आव्यो. त्यां तो व्याघ्रादिक प्राणीने ते बंनेना चरणनी सेवा करतां जोइ राजा आश्चर्य पाम्यो अने विचार्युं के आ बंनेने भक्ति वचनोथीज बोलाववा—आवुं चितवीने तेणे चाटु वाक्योथी तेमने बोलाववा मांड्या परंतु दृढ प्रतिज्ञावाळा तेओ किंचित् पण चलित थया नही. अनुक्रमे मासोपवासने अंते केवलज्ञान पामी सुरासुरोए नमेलो ते बंने मुक्तिने प्राप्त थया. तेमनुं मुक्ति प्रयाण जाणी कीर्त्तिपाळ राजाए उंचे स्वरे कहुं के—

न योजन शतादुर्द्ध यास्यामि तव निश्चयः ।

असंख्यैर्योजनैर्मित्रमां मुक्त्वा किमगाच्छिवं॥

“ हे मित्र ! तारो एवो निश्चय हतो के, मारे सो योजनथी वधारे जवुं नहीं पण आ वखते तुं मने मुक्तीने असंख्य योजन दूर रहेला शिवनगरमां केम चाल्यो गयो ? ” आ प्रमाणे विलाप करतो कीर्त्तिपाळ राजा पोतानी राजधानीमां आव्यो प्राण त्याग करवा ते सारा पण स्वीकार करेला व्रतनो त्याग करवो ते सारुं नहीं आवो दृढ विचार राखी भव्य प्राणीओए सिंह श्रेष्ठीनी जेम दिग्विरति व्रत ग्रहण करवुं.

इत्यद्भुदिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश प्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ षष्ठे दिग्विरति व्रते दशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥११०॥

(૧૨૨) વ્યાખ્યાન ૧૧૧ મું-દિગ્વિરતિ વ્રતના પાંચ અતિચાર.

વ્યાખ્યાન ૧૧૧ મું.

હવે દિગ્વિરતિ વ્રતના પાંચ અતિચાર કહે છે.

સ્મૃત્યંતર્ધાનમૂર્ધ્વાધસ્તિર્ય ગ્ભાગ વ્યતિક્રમાઃ ।

ક્ષેત્રવૃદ્ધિશ્ચ પંચેતિ સ્મૃતા દિગ્વિરતિવ્રતે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“કરેલા ક્ષેત્ર પ્રમાણનું મુલી જવું, ઉંચાનીચા અને તિરછા નિમેલા ક્ષેત્રનું ઉલ્લંચન કરવું, અને ધારેલી ક્ષેત્ર મર્યાદામાં વધારો કરવો-એ પાંચ છઠ્ઠા વ્રતના અતિચાર છે ” ભાવાર્થ એવો છે કે, કોઈએ પૂર્વ દિશામાં સો યોજનનું પ્રમાણ વાંધ્યું હોય પણ જતી વખતે વ્યાકુલતા વિગેરેથી તેને વિસ્મરણ થાય કે, મેં પચાશનું પરિમાણ કર્યું છે કે સો નું ? એવા સંદેહથી તે પચાસથી વધારે ગમન કરે તોપણ તેને દોષ લાગે તે પ્રથમ અતિચાર કહેવાય. જો કે એ અતિચાર સર્વ અતિચારને સાધારણ છે પણ પાંચની સંખ્યા પૂર્ણ કરવાને પૃથક્ ગ્રહણ કરેલો છે તેથી ગ્રહણ કરેલાં વ્રતનું વારંવાર સ્મરણ કરવું, કારણ કે સર્વ આચરણ સ્મરણ મૂલ છે. નિયમિત કરેલા ક્ષેત્રથી વીજે લાભ થતો હોય તોપણ તે ત્યજી દેવો. ઇતિ પ્રથમ અતિચાર.

વીજા અતિચારમાં ઉર્ધ્વભાગે એટલે પર્વતના શિખર વિગેરે પર જવાને કરેલો નિયમ, ત્રીજા અતિચારમાં અધો ભાગે એટલે અધો ગામ, ભૂમિગૃહ તથા કુપ વિગેરેમાં જવાનો કરેલો નિયમ અને ચોથા અતિચારમાં તિર છું પૂર્વાદિ દિશાઓમાં જવામાટે કરેલો નિયમ, જે નિયમ વે ત્રણ યોજનથી માંડીને અનુકુલતા પ્રમાણે કરેલો હોય તેનું ઉલ્લંચન કરવું. એ વીજો, ત્રીજો અને ચોથો અતિચાર જાણવો. ઇતિ દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થ અતિચાર.

ઉપર કહેલા ઉર્ધ્વ દિશા વિગેરેના ત્રણ અતિચારોને માટે આવશ્યક નિર્યુક્તિની વૃત્તિમાં આવો વિધિ કહેલો છે કે, ઉર્ધ્વ દિશાએ ગમન કરવાનું પરિમાણ કરેલું હોય અને વાનર કે કોઈ પક્ષી વસ્ત્રાભરણ લઈને તે પરિમાણથી વધારે દૂર જાય તો નિયમને લીધે ત્યાં જવું કલ્પે નહીં; પણ જો તે વસ્તુ ત્યાંથી પડે અને કોઈ લાવી આપે તો ગ્રહણ કરવી કલ્પે. આવી હકીકત હાલ પણ સંમેતગિરિ વિગેરે ઉપર સંભવે છે. એવીરીતે સર્વ દિશાઓ માટે જાણી લેવું. યોગ શાસ્ત્રમાં તો એમ કહ્યું છે કે— જે પ્રમાણે વ્રત લીધું હોય તે પ્રમાણે વર્તવું.

હવે પાંચમો અતિચાર કહે છે—પૂર્વાદિ દિશાનું ક્ષેત્ર નિયમિત કર્યું હોય તેમાં વધારો કરવો. એટલે જુદી જુદી દિશાઓમાં સો સો યોજન જવાનો નિયમ લીધેલો

હોય પછી કોઈ કાર્ય આવી પડવાથી અથવા લોભને લીધે અમુક દિશાએ સૌ યોજનથી વધારે જાય અને બીજી દિશામાં તેટલા યોજન ઘટાડે; આ પ્રમાણે કરેલા પ્રમાણમાં વધારો કરવો. એ ભંગાભંગરૂપ પાંચમો અતિચાર છે. એટિ પંચમ અતિચાર.

ઉપર પ્રમાણે દિગ્વિરતિ વ્રતમાં પાંચ અતિચાર વર્જવા. એવત ઉપર કુમારપાલ રાજાનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

કુમારપાલ રાજાનો પ્રબંધ.

એક વચ્ચે પાટણમાં શ્રીહેમાચાર્યે કુમારપાલ રાજાની પાસે છઠા વ્રત વિષે આ પ્રમાણે કહ્યું કે, “ હૈ રાજેન્દ્ર ! વિવેકી પુરુષોએ સર્વદા જીવ દયાને માટે છટું વ્રત ગ્રહણ કરવું. તેમાં પણ વર્ષાકાલમાં તો વિશેષપણે ગ્રહણ કરવું. કહ્યું છે કે—

દયાર્ય સર્વ જીવાનાં, વર્ષાસ્વેકંત્ર સંવસેત્ ।

“ સર્વ જીવોની દયાને માટે વર્ષારુતુમાં એક સ્થાનેજ રહેવું. ” પૂર્વે શ્રીનેમિ પ્રમુખના ઉપદેશથી શ્રીકૃષ્ણે પોતાના નગરની વહાર જવાનો નિયમ લીધો હતો. આ પ્રમાણે સાંભળી ત્રૌલુક્યસિંહ કુમારપાલે પણ એવો નિયમ લીધો કે, “ સર્વ ચૈત્યોનાં દર્શન કરવા જવું અને ગુરુને વંદન કરવા જવું, તે શિવાય હું પ્રાચ્ય નગરમાં પણ ભ્રમીશ નહીં. ” તેનો આ નિયમ સર્વત્ર પ્રચલિત થઈ પ્રસરી ગયો.

આ નિયમની વાર્તા વાતપ્રદારો દ્વારા ગીઝનીના રાજા શંકયવનપતિ (બાદ-શાહ)ના જાણવામાં આવી તેથી તત્કાલ ગુર્જર દેશની સમૃદ્ધિ ગ્રહણ કરવાને અને તે દેશને ભાંગવાને યવનપતિએ જાહેર કરી. આ વૃત્તાંત ચરલોકોથી જાણી ગુર્જરપતિ કુમારપાલ મંત્રી સહિત મોટી ચિતામાં પડ્યો. પછી ઉપાશ્રયે આવી ગુરુને કહ્યું કે— ભગવન્ ! જો હું તે યવનપતિની સામે નહીં જાઉં તો તેથી દેશનો ભંગ તથા લોકને પીડા થશે અને જો જાઉં છું તો મારા નિયમનો ભંગ પામી છે. ગુરુ બોલ્યા—હે રાજન્ ! તમે આરાધિતો ધર્મજ તમારી સંહાય કરશે, માટે ચિંતા કરશો નહીં—આ પ્રમાણે રાજાને ધીરજ આપીને શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ પચાસન કરી કોઈ ઇષ્ટદેવતાનું ધ્યાન ધરવા બેઠા—એક મુહુર્ત વ્યતિત થયું તેવામાં આકાશમાંથી એક પલંગ ઉતરતો દીઠો. તે પલંગમાં એક પુરુષ સુતો હતો, તે હઠીને ગુરુની આગળ ઉભો રહ્યો. રાજાએ પુછ્યું કે, આ કોનો પલંગ છે ? ત્યારે ગુરુએ જે હતું તે યથાર્થ કહ્યું, તે પલંગમાં સુતેલો પુરુષ યવન પતિ બાદશાહ હતો, તે પલંગમાંથી હઠીને આસપાસ જોતાં વિચારમાં પડ્યો કે, તે સ્થાન ક્યાં ગયું કે જ્યાં મારું સૈન્ય છે ? આ ધ્યાન ધરનાર કોણ છે ? વળી આ રાજા પણ કોણ છે ? इत्यादि चिंतन करतो जोइ सूरि बोल्यो—हे यवनपति ! तू शुं विचार करे छे ? जे पृथ्वी उपर पोताना धर्मनुं एक छत्र ऐश्वर्य धारण करे, तेने

(૧૨૪) વ્યાખ્યાન ૧૧૧ મું-કુમારપાલ રાજાનો પ્રવંધ.

દેવતા પળ સહાય કરે છે. માટે જો તારે સ્વહિત કરવું હોય તો દેવતાઓ પળ જેની શક્તિનું ઉછંધન કરી શકતા નથી એવા આ વજ્રપંજરરૂપ ધર્માત્મા રાજાની શરણે જા. તત્કાલ યવનપતિ ભય, ઉદ્વેગ, અને લજ્જાને પ્રાપ્ત થયો. પછી સૂરિને પ્રણામ કરી શ્રીકુમારપાલરાજાને નમ્યો. અને બોલ્યો કે-“ હે રાજન્ ! મારા અપરાધને ક્ષમા કરો, આજથી હું યાવજ્જીવ તમારી સાથે સંધિ કરીશ. અત્યારે મારા જીવની રક્ષા કરીને ‘ જગજ્જીવ પાલક ’ એવા તમારા વિરુદ્ધને સત્ય કરો. પ્રથમ તમારું પરાક્રમ મેં સાંભળ્યું હતું પળ તે મુલી ‘ જડને હું અહિં આન્યો. હવે કદિપળ તમારી આજ્ઞાનું ઉછંધન કરીશ નહીં. તમારું કલ્યાણ થાઓ; અને મને મારા આશ્રમમાં પહોંચાડો. ” રાજાર્ષિ કુમારપાલ બોલ્યો કે-“ હે યવન ! જો તું તારા દેશમાં છ માસ સુધી અમારી પ્રવર્ત્તાવિ તો હું છોડું. તારે મારી એટલી આજ્ઞાનો અમલ કરવો. તેજ મારી ઇચ્છા છે. વલાત્કારથી કે છલ્થી જીવ રક્ષા કરાવવી એવો મારો નિશ્ચય છે. અને એમ કરવાથી મને અને તને વંનેને પુણ્ય થશે. ” યવનરાજ આવું, તે બલિષ્ઠ રાજાનું વચન ઉછંધન કરવાને સમર્થ થયો નહીં. પછી કુમારપાલ તને પોતાના મેદેલમાં લઈ ગયો અને ત્રણ દિવસ સુધી રાહી ઘણો સત્કાર કરી, જીવદયાની શિક્ષા આપીને પોતાના આમ્તજનની સાથે તેને સ્થાનકે પહોંચાડ્યો. કુમારપાલના સેવકો ગીદ્ધનીમાં છ માસ સુધી જીવ રક્ષા કરાવી, યવનપતિએ આપેલી અશ્વ વિગેરેની મેટો લઈને કુમાર પાલની પાસે પાટણમાં આવ્યા. અને તે વાર્તા કહીને ચૌલુક્ય પાતિનં આનંદ પમાડ્યો.

આ પ્રમાણે સર્વ રાજાઓ અને મુનિઓ સ્તુતિ કરેલા માર્ગમાં ચાલનારા કુમારપાલરાજાએ સૈકડો કષ્ટ ભોગવીને પળ છઠા વ્રતનું પાલન કર્યું.

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ षष्ठमव्रतविषये एकादशोत्तरशततम प्रबंधः ॥ १११ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૨ મું.

લોભનો પ્રસાર પળ છઠ્ઠા વ્રતથી નિવૃત્ત થાય છે તે કહે છે.

જગદાક્રમમાણસ્ય પ્રસરલોભવારિધેઃ ।

સ્વલનં વિદધે તેન યેન દિગ્વિરતિઃ કૃતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે પ્રાણી આ દિગ્વિરતિ રૂપ છટું વ્રત ગ્રહણ કરે છે, તે આ જગત વધારું આ ક્રમણ કરનાર લોભરૂપી મહા સમુદ્રની સ્વલના કરે છે. ” ભાવાર્થ એવો છે કે, આ લોભરૂપી સમુદ્ર વિવિધ કલ્પના કરવાથી પ્રસરે છે, તે આજ્ઞા જગતને દવાવે છે, કારણ કે, જે લોભને વશ થાય છે તેને ત્રણ લોકની સંપત્તિ અને ઇંદ્ર, ચક્રવર્તી તેમજ પાતાલપતિ નાગેન્દ્રનું સ્થાન મેલ્લવવાના મનોરથ થાય છે. એ રીતે તે સર્વ જગતને દવાવે છે. એવા લોભરૂપી સમુદ્રની સ્વલના તે કરીશકે કે જેણે આ દિગ્વિરતિ વ્રત ગ્રહણ કર્યું હોય. કારણ કે, તે પ્રતિજ્ઞા કરેલી સીમાથી આગળ જવાને ઇચ્છતો ન હોવાથી પ્રાપ્ત કરીને કરેલી સીમાની વહાર રહેલા સુવર્ણ, રુપું, અને ધન ધાન્ય વિગેરેનો તે લોભ કરતો નથી; અને જેને તેવો નિયમ હોતો નથી તે તૃષ્ણાવહે સર્વત્ર ભ્રમણ કર્યા કરે છે. આ વિષે ચારુદત્તનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

ચારુદત્તની કથા.

ચંપા નગરીમાં ભાનુ નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તેને ચારુદત્ત નામે પુત્ર હતો. તે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો એટલે પિતાએ યોગ્ય કન્યા સાથે પરણાવ્યો. પણ કોઈ કારણને લઈને વૈરાગ્ય આવવાથી તે વિષયથી વિરક્ત થઈ પોતાની સ્ત્રી પાસે પણ જતો નહીં. અન્યદા તેના પિતાએ ચાતુર્ય શીખવવાને માટે તેને એક ગુણિકાને ઘેર મોકલ્યો. ચારુદત્ત હલ્લવે હલ્લવે તે ગુણિકાપર આસક્ત થયો. છેવટે તેણે વેશ્યાના પ્રેમને વશ થઈ પોતાનું ઘર પણ છોડી દીધું. અને બાર વર્ષ સુધી વેશ્યાને ઘેર રહ્યો. એક વખતે તેના પિતા ભાનુ શ્રેષ્ઠીનો અંતસમય આવ્યો, એટલે તેણે પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે “હે વત્સ ! તું જન્મથી માંડીને મારું વચન માન્યું નથી પણ હવે આ છેવટનું એક વચન માનજે તે એ કે, હજારે તને સંકટ પડે ત્યારે નવકાર મંત્રને સંભાર જે. ” આ પ્રમાણે કહી તેનો પિતા મૃત્યુ પામ્યો. થોડા દિવસ પછી તેની માતા પણ મૃત્યુ પામી. ચારુદત્તે દુર્વ્યસનથી માતા પિતાની સર્વ લક્ષ્મી હારી દીધી. ચારુદત્તની સ્ત્રી તેના પિતાને ઘેર ગઈ.

અહીં જ્યારે ધન ખુટી ગયું ત્યારે સ્વાર્થી વેર્યાએ તેને ઘરમાંથી કાઢી મુક્યો. એટલે તે સાસરાને ઘેર આવ્યો. સાસરેથી થોડું ધન લઈ કમાવામાટે વાહાણે ચઢ્યો. દૈવયોગે વહાણ ભાંગ્યું, પણ પુણ્યયોગે પાટીયું મેઢવી કુશલક્ષ્મે કીનારે આવ્યો. ત્યાંથી પોતાના મામાને ઘેર ગયો. ત્યાંથી દ્રવ્ય લઈ કમાવામાટે પગ રસ્તે ચાલ્યો. માર્ગે ઘાડ પડી એટલે સધલું દ્રવ્ય ચોર લઈ ગયા. પાછો દુઃખી થઈ પૃથ્વીપર મટકવા લાગ્યો. એવામાં કોઈ યોગી મળ્યો. તેણે અર્ધોઅર્ધ ભાગ ઠરાવી રસ કૂપિકામાંથી રસ લેવાને માંચી ઉપર વેસારીને તેને ઉતાર્યો. રસનો કુંભ ભરીને ઉપર આવ્યો એટલે કુંભ લડને યોગીએ માંચી કૂપિકામાં નાચી દીધી. ચારુદત્ત કુવામાં પડ્યો ને યોગી નાશી ગયો. ત્યાં કોઈ મૃત્યુ પામતા પુરુષને તેણે નવકાર મંત્ર સંભળાવ્યો. ત્રીજે દિવસે ચંદનઘો ત્યાં આવી રસ પીવા લાગી. ત્રણ દિવસનો હુધાતુર ચારુદત્ત તેને પુંછડે વલગીને ઘણા કષ્ટે વહાર નીકળ્યો. આગલ ચાલતાં તેના મામાનો પુત્ર રુદ્રદત્ત તેને મળ્યો. રુદ્રદત્તે કહ્યું કે, બે ઘેટા લડને આપણે સુવર્ણદ્વીપે જઈએ. ચારુદત્તે હા પાડી એટલે બે ઘેટા લડને તેઓ સમુદ્રને તીરે આવ્યા. પછી રુદ્રદત્તે કહ્યું કે આ બે ઘેટાને ઢળીને તેના ચર્મની અંદર છરી લડને પેશીએ. અહીં મારંડ પક્ષી આવશે તે માંસની વુદ્ધિથી આપણને ઉપાડીને સુવર્ણ દ્વીપે લઈ જશે. એટલે આપણે ચામડાને છેદી વહાર નીકળીને ત્યાંથી સુવર્ણ લાવશું. ચારુદત્ત બોલ્યો કે—એ વાત સ્ત્રી પણ આપણાથી જાવનો વધ કેમ થાય ? એટલામાં તો રુદ્રદત્તે શાસ્ત્રનો ઘા કરીને એક ઘેટાને મારી નાખ્યો. પછી જેવો વીજાને મારવા જાય છે તેવો ચારુદત્તે તે ઘેટાને નવકાર મંત્ર સંભળાવ્યો. ઘેટાએ અનશનવ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી બંને જણા તે ઘેટાના ચર્મની ધમણમાં પેઠા. એટલે મારંડ પક્ષી તે ધમણ લડને આકાશે ઉડેયું. માર્ગમાં બીજું મારંડ મળવાથી તેની સાથે યુદ્ધ થતાં તેના મુઠમાંથી ચારુદત્તવાળી ધમણ પડી ગઈ. ધમણ સહીત ચારુદત્ત એક સરોવરમાં પડ્યો. તેમાંથી વહાર નીકળીને તે ઠેકાણે ઠેકાણે ભમવા લાગ્યો. અનુક્રમે એક ચારણ મુનિ તેના જોવામાં આવ્યા. મુનિને નમીને તે પાસે બેઠો. મુનિ બોલ્યા—રે મદ્ર ! આ અમાનુષ સ્થલમાં તું ક્યાંથી આવ્યો ? તેણે પોતાનું સર્વ દુઃખ જણાવ્યું એટલે મુનિરાજે છટું વ્રત વર્ણવી બતાવ્યું. ચારુદત્તે પ્રીતિથી તે વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

આ અરસામાં કોઈ દેવે ત્યાં આવી પ્રથમ ચારુદત્તને અને પછી મુનિને વંદના કરી. તે સમયે કોઈ બે વિદ્યાધર તે મુનિને વાંદવા આવ્યા હતા. તેમણે પેલા દેવને પુછ્યું કે, હે દેવ ! તમે સાધુને મુકીને પ્રથમ આ ગૃહસ્થને કેમ નમ્યા ? દેવે બોલ્યો કે—પૂર્વે પિંપ્પલાદ નામે બ્રહ્માર્ષિ ઘણા લોકોને યજ્ઞ કરાવી, પાપમય શાસ્ત્રો પ્રરૂપીને શરૂ કરી ગયો હતો, (તેની ઉત્પત્તિ વીજા વ્રતની કથાના પ્રસંગે કહેલી છે.) તે પિંપ્પ-

લાદ રુષિ નરિકીમાંથી નીકળી પાંચ ભવ સુધી વકરો થયો. તે પાંચે ભવમાં યજ્ઞમાંજ હોમાયો. છઠ્ઠે ભવે પણ વકરો થયો. પરંતુ તે ભવમાં આ ચારુદત્તે અનશન કરાવી નવકાર મંત્ર સંભલાવ્યો. તેના મહિમાથી મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયો. તે હું દેવ થયો છું. અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વ ભવ જાણીને આ મારા ગુરુએ આપેલા નવકાર મંત્રનો મહિમા કહેવાને અને ઉપકારી ગુરુને વાંદવાને હું અહિં આવ્યો છું. પૂર્વના મારાપરના મહાન ઉપકારથી મેં પ્રથમ તેને વંદન કરીને પછી સાધુને વંદના કરી છે. આ પ્રમાણેની હંકીકત સાંભળી ચારુદત્તે વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અને અનેક પ્રકારની તપસ્યા કરીને સ્વર્ગે ગયો.

જેમ ચારુદત્ત દિગ્વિરતિ વ્રત લીધેલું ન હોવાથી અનેક સ્થાને ભમી ભમીને દુઃખી થયો તેમ જે પ્રાણી તે વ્રત ગ્રહણ નહીં કરે તે દુઃખી થશે. તેથી ભવ્યપ્રાણીઓએ છઠું દિગ્વિરતિ વ્રત અવશ્ય ગ્રહણ કરવું.

इत्यहं दिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ षष्ठव्रतविषये द्वादशोत्तरशततमःप्रबंधः ॥ ११२ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૨ મું.

કેટલાએક વિકટ સંકટ આવે તોપણ આ છઠું વ્રત
છોડતા નથી તે ઉપર કહે છે,

स्वल्पकार्यकृतेऽप्येके त्यजन्ति तृणवद्व्रतम् ।

दृढव्रता नराः केचित् भवंति संकटेऽप्यहो ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“કેટલાએક હીનસત્ત્વી જીવો અલ્પ કાર્યને માટે પણ ગ્રહણ કરેલા વ્રતને તૃણની જેમ છોડી દે છે અને કેટલાએક પુરુષો સંકટમાં પણ દૃઢવ્રતવાળા રહે છે.” તે વિષે મહાનંદ કુમારની કથા છે તે નીચે પ્રમાણે—

મહાનંદ કુમારની કથા.

અવંતી નગરીમાં ધનદન્ત નામે એક કોટીશ્વર શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે જૈનધર્મી હતો. તેને પદ્મા નામે પ્રિયા હતી. સૈકડો મનોરથ કરતાં તેમને જયકુમાર નામે એક

પુત્ર થયો. તે પુત્રના જન્મ વખતે, નામ પાડવાને વખતે અને અન્નપાશન વિગેરે મંસ્કારોમાં પિતાએ મોટા મહોત્સવો કર્યાં કહ્યું છે કે— “રાગ, પ્રેમ, લોભ, અહંકાર, મીતિ, અને કીર્તિ એટલા સ્થાનોમાં કોણ દ્રવ્યનો વ્યય નથી કરતું !” જ્યારે જયકુમાર યોવન વયને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તેણે વ્યસનાસક્ત થઈ પિતાના ऐश्वर્યને ઉઢાવી દીધું. કહ્યું છે કે—“વ્યસનરૂપી અગ્નિમાં દ્રવ્યરૂપી ઘીની આદૂતિ પડવાથી તે વ્યસનાગ્નિ અધિક અધિક વધે છે, અને પછી જ્યારે દારિદ્ર્યરૂપી જલનો યોગ થાય છે ત્યારે તે તત્કાલ શમી જાય છે.” એક વખતે જયકુમાર કોઈ ધનાઢ્યના ગૃહમાં ચોરી કરવા ગયો. ત્યાં અકસ્માત્ સર્પે દંશ કર્યો. વિપ ચડવાથી તે તત્કાલ મૃત્યુ પામ્યો. પ્રાતઃકાલે રાજાએ તેના પિતાને પકડીને કેદ કર્યો. મહાજને રાજાની પાસે જઈ તેના પુત્રની હકીકત કહીને તેને છોડાવ્યો.

ધનદત્તને પહેલી સ્ત્રીથી બીજો પુત્ર થયો નહીં એટલે તે સ્ત્રીએ પોતાના સ્વામીને આગ્રહથી કહ્યું કે, ‘સ્વામી બીજી સ્ત્રીનું પાણિગ્રહણ કરો.’ પણ વઢી રહે બીજો દુષ્ટ પુત્ર થાય એવા ભયથી ધનદત્તે તે વાત ધ્યાનમાં લીધી નહીં. કહ્યું છે કે, “જેમનું હૃદય દુર્જનના દોષથી દૂષિત થયું હોય છે તેવા પુરુષોને એકાએક સજ્જન ઉપર પણ વિશ્વાસ આવતો નથી. ઉષ્ણ દૂધથી દાણેલો બાલક દહીંને પણ ફુંકીને પીવે છે.” એક દિવસે પદ્માએ વહુ આગ્રહથી કહ્યું કે—“હે સ્વામી, તમે શામાટે ભય રાખો છો ? વધા પુત્રો કાંઈ તેવા થતા નથી. શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારના પુત્રો કહ્યા છે—પ્રથમ અભિજાત જે પિતાથી અધિક થાય તે, બીજા અનુજાત પિતાની તુલ્ય થાય તે, ત્રીજા અપજાત પિતાથી કાંઈક ન્યૂન થાય તે અને ચોથા કુલાંગાર કુલમાં અંગારારૂપ થાય તે. તેઓમાં પ્રથમ પ્રકારના પુત્ર શ્રીઆદિશ્વર પ્રભુ વિગેરે જેવા, બીજા પ્રકારના પુત્ર ભરતચક્રીના પુત્ર સૂર્યયશા વિગેરે જેવા, ત્રીજા પ્રકારના પુત્ર સગર ચક્રવર્તીના પુત્ર જન્હુકુમાર વિગેરે જેવા અને ચોથા પ્રકારના પુત્ર કૌણિક-રાજા જેવા સમજવા. વઢી સર્વ વૃક્ષો કાંઈ કાંટાળા થતા નથી માટે હે સ્વામી, તમે પુનઃ પાણિગ્રહણ કરો.”

આવા સ્ત્રીના યુક્તિ પૂર્વક આગ્રહવાળાં વચનથી ધનદત્તે કોઈ ધનવંત શેઠની કુમુદ્વતિ નામની કન્યા સાથે પાણિ ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે કુમુદ્વતી સગર્ભા થઈ. એકદા ‘કોઈએ આવી રાતું કાંસાનું કચોલું લઈ લીધું’ એવું તેને સ્વપ્ન થયું. તે વાર્તા ધનદત્તને જણાવતાં તેણે કહ્યું કે, ‘આપણો પુત્ર બીજાને ઘેર રહેશે.’ અનુક્રમે પુત્ર પ્રસવ્યો. પૂર્વ પુત્રના ભયથી ધનદત્તે તેને એક જીર્ણોદ્યાનમાં જઈને ત્યજી દીધો. તેને છોડીને પાછા વળતાં આકાશમાં દેવ વાણી થઈ કે હે શ્રેષ્ઠી ! આ તારા પુત્રનું તારે

“એક સહસ્ર દ્રવ્યનું ઋણ છે તે આપીને જા.” મય પામેલા ધનદત્તે તરતજ તેટલું દ્રવ્ય લાવીને ત્યાં મુક્યું. પછી તે બાલકને તે ઉદ્યાનના માલીએ ઘેર લઈ જઈ પુત્ર કરીને રાખ્યો. કહ્યું છે કે, “ મનુષ્યો જેની ઇચ્છા કરતા નથી તેવી વસ્તુ સહજમાં પ્રાપ્ત કરે છે અને જેની હંમેશા ઇચ્છા કરે છે તે કદિપણ પ્રાપ્ત થતી નથી. અહો, વિધાતાનું વિપરીતપણું પણ કેવું છે ? ”

ધનદત્ત શેઠને ત્યાર પછી પૂર્વની જેવાજ સ્વપ્રતી સૂચિત એવો વીજો પુત્ર થયો. ધનદત્તે તેને પણ પૂર્વની જેમ છોડી દીધો. તે સમયે આકાશ વાણી થઈ કે, શ્રેષ્ઠી ! આ કુમારનું તારે દશ હજારનું કરજ છે, તે મુકીને પછી જા. તેણે તેવી રીતે કર્યું. તે ત્યાગ કરેલો પુત્ર કોઈ ધનપાત્રી લઈ ગયો. પછી શુભ સ્વપ્રતી સૂચિત ત્રીજો પુત્ર થયો, સ્ત્રીએ ઘણું વાર્યા-છતાંપણ શ્રેષ્ઠી તેને ઉદ્યાનમાં તજી દેવા ગયો. ત્યાં દિવ્ય વાણી થઈ કે, અરે શ્રેષ્ઠી ! આની પાસે તારું કોટાનુકોટી દ્રવ્ય લેખું છે, તે લીધા ચગર અને શામાટે છોડી દે છે? આવી વાણી સાંભળી હર્ષિત થઈને તેને પાછો લાવી સ્ત્રીને અર્પણ કર્યો. અને તેનું મહાનંદ એવું નામ પાડ્યું. મહાનંદ કુમાર પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો સતો યૌવનને પ્રાપ્ત થયો. અનુક્રમે સર્વ કલાઓનું પાત્ર થયો. બાલ્યવયમાંજ તેણે સમર્પિતમૂલ શ્રાવકના વાર વ્રત ગ્રહણ કર્યો. તેમાં છઠા દિગ્વિરતિ વ્રતમાં ચારે દિશાએ તિરછા સો સો યોજનનું પરિમાણ રાખ્યું. યૌવન વયમાં આવતાં પિતાએ તેને એક ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠીની કન્યા પરનાવી. પછી વ્યાપાર કરતાં અલ્પ દિવસમાંજ કોટી રૂપે દ્રવ્ય તેણે સંપાદન કર્યું.

દાતવ્યલભ્યસંવંધો વજ્રવંધોપમો ધ્રુવં ।

ધનશ્રેષ્ઠીહ દૃષ્ટાંત સ્ત્રિકુપુત્ર સુપુત્ર યુગ્ ॥

“ આ સંસારમાં લેના દેનાનો જે સંવંધ છે તે નિશ્ચય વજ્રવંધના જેવો છે. તેની ઉપર ત્રણ કુપુત્ર અને એક સુપુત્રવાળા ધન શ્રેષ્ઠીનું પૂર્ણ દૃષ્ટાંત છે. ” મહાનંદ કુમારે સાત કોટી દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાં વાપર્યું.

એક વખતે કોઈ યોગી આકાશગમની વિદ્યા સાધવાને માટે કોઈ ઉત્તર સાધકને શોધતો હતો. તેણે મહાનંદ કુમારને જોઈને કહ્યું કે—હે પુણ્યવાન ! તમે મને સાહાય કરો કે જેથી મારી વિદ્યાની સિદ્ધિ થાય. મહાનંદે તે કબુલ કર્યું. અને રાત્રે પર્વતના કોઈ ભાગમાં યોગીની સાથે ગયો. ત્યાં યોગીના મંત્ર જપના વચ્ચે કોઈ દેવી પ્રગટ થઈને બોલી કે, હે યોગી ! હું તારા ઉત્તર સાધકને વિદ્યા આપું છું; તારા કર્મમાં તે વિદ્યા નથી. અને વિધાતા પણ કર્મમાં હોય તેથી અધિક આપવાને સમર્થ નથી. કહ્યું છે કે,

બ્રહ્મા યેન કુલાલવન્નિયમિતો બ્રહ્માંડ ભાંડોદરે ।

વિષ્ણુર્યેન દશાવતારગ્રહણે ક્ષિપ્તો મહાસંકટે ॥

રુદ્રો યેન કપાલપાણિપિટકે ભિક્ષાટનં કારિતો ।

સૂર્યો ભ્રામ્યતિનિત્યમેવ ગગને તસ્મૈ નમઃ કર્મણે ॥૧॥

“ જેણે આ બ્રહ્માંડરૂપી ભાજન વનાવવાને બ્રહ્માને કુંભાર કરેલો છે, વિષ્ણુને દશ અવતાર લેવાના મહા સંકટમાં નાખ્યો છે, અને શિવને રાંપરીનું પાત્ર લઈ ભિક્ષાટન કરાવેલું છે. તેમજ જે હમેશાં સૂર્યને આકાશમાં ભ્રમીએ છે, તે કર્મને ભ્રમ-સ્કાર છે. ” આ પ્રમાણે કહી તે દેવી વિજલીની જેમ અંતર્યામી થઈ ગઈ મહાનંદ કુમારને તેવી મહા વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ તોપણ સંવરને ધારણ કરનાર સાધુની જેમ તેણે તે વાત કોઈને જણાવા દીધી નહીં. અને સમુદ્રની જેમ પોતે કરેલી દિશ્ મર્યાદાનું ડહાંધણ પણ કર્યું નહીં. અનુક્રમે મહાનંદને એક પુત્ર થયો.

એક વખતે તે વાલ્કલને દુષ્ટ સર્પે દંશ કર્યો. ત્યારે ધનદત્ત શ્રેષ્ઠીએ તેને નિર્વિષ કરવા માટે આજ્ઞા શહેરમાં પડો વગડાવ્યો. તે સાંભળી એક વિદેશી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, હે શ્રેષ્ઠી ! અહીંથી મારું નગર એકમો દશ યોજન દૂર છે, ત્યાં મારી સ્ત્રી ઘણી વિદ્યાવાળી છે. જો કોઈ તેને અહીં લઈ આવે તો આ વાલ્કલ સદ્યસંજીવન થાય. તે સાંભળી ધનદત્તે મહાનંદને કહ્યું કે, હે પુત્ર ! વિદ્યાના બલથી તું સદ્ય ત્યાં જા અને તે સ્ત્રીને લઈ આવા. મહાનંદે પોતાને દિગ્વિરતિ વ્રતનો જે નિયમ છે તે કહ્યો. ધનદત્તે દરેક વ્રતમાં છ આગાર રહેલા છે તે સમજાવીને કહ્યું કે આ કારણે જવામાં તને દોષ નથી તથાપિ મહાનંદે માન્યું નહીં. તે વાત સાંભળી તે નગરના રાજાએ આવીને કહ્યું કે, હે મહાનંદ ! આ નાના વાલ્કલને જીવિત આપવા જૈવો બીજો ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ કોઈ નથી. અને તેવા ધર્મ કાર્યમાં અને તીર્થ યાત્રામાં એક હજાર યોજન જવામાં પણ શુદ્ધસ્થને કોઈ દોષ લાગતો નથી. તથાપિ મહાનંદે તે વાત કબુલ કરી નહીં. ત્યાં રહેલા વીજા અનેક લોકો કહેવા લાગ્યા કે, અરે આ મહાનંદનું હૃદય કેવું કઠોર છે કે આવી વાલ્કલત્યાગી પણ તે ભય મામતો નથી. મહાનંદે રાજાને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે, “ સ્વામી ! આ પુત્ર મને પ્રાણથી પણ પ્રિય છે, પણ તેથી મને ધર્મ અધિક પ્રિય છે. માટે સ્વીકાર કરેલા વ્રતને કલ્પાંતે પણ હું છોડીશ નહીં. ” તે સાંભળી રાજા બોલ્યો—મહાનંદ, જો તું ધર્મિષ્ઠ હોય તો તારું મહાત્મ્ય સર્વને બતાવ્યું. તે સમયે વિદ્યાદેવીની વાણી થઈ કે—અરે કુમાર ! જલ્લની અંજલિવડે તે વાલ્કલને તું સિંચન કર્યું. આ સાંભળી મહાનંદે તેમ કર્યું એટલે તત્કાલ વાલ્કલ વિષ રહિત થઈ ગયો. અને લોકોમાં જૈન ધર્મનો ઘણો મહિમા થયો.

एक वंखते धनदत्तशेठनी प्रेरणाथी पोताना कुटुंबनो पूर्व भव पुछवाने माटे महानंद कुमार आकाश मार्गे सीमंधर प्रभुनी पासे गयो. त्या प्रभुने प्रणाम करीने तेणे पोताना कुटुंबनो पूर्व भव पुछवो, प्रभु बोल्या- " धनपुर, नगरमां सुधन नामे श्रेष्ठी हतो. तेने धनश्री नामे स्त्री हती. ते सुधनश्रेष्ठीने धनावह नामे एक बाल-मित्र हतो. तेओ बने साथे व्यापार करता होता. सुधन पोताना मित्रनुं धन घरमां वापरतो. तेम वापरतां तेणे सो सोनैया द्रव्य तेनुं बंगाड्युं, बीजा, कोइ एक वणिकना विश सोनैया आपवा नाहता ते तेणे उतावळथी आप्या नहीं एटले तेनी पासेज रही गर्धा. बीजा कोइ वणिके सुधननुं लेणुं आपतां दश सोनैया भ्रांतिथी वंधारे आपी दीघा. सुधनना जाणवामां ते वरत आवी, पण तेणे लोभथी पाछा आप्या नहीं. आ व्रण-शल्यनी तेणे गुरुपासे आलोचना पण करी नहीं. अन्यदा तेणे कोइ साधर्मीने एकसी सोनैया आपीने यावज्जीवित सुखी कथो. कहुं छे के, " मूर्खीत थयेला माणसने ते अवसरे जो एक अजलि जळ आप्युं होय तो ते मरतो वची जाय छे पण तेना मृत्यु पाम्या, पछी सो घडा पाणी रेडे तोपण तेथी कांड थतुं नथी. "

अनुक्रमे सुधन, धनश्री, तेनो मित्र, पेला वे वणिक अने पेला साधर्मी ए छे जणां श्रावकधर्म पाळी मृत्यु पामीने सौधर्म देवलोकमां गया. त्यांथी चवीने ते स्त्री पुरुष धनदत्त अने कुमुद्वती नामे तारा-माता पिता थया अने बाकीना चार तेना पुत्रो थया. तेमां सुधननो जीव ते तारो पिता अने पेला साधर्मिकनो जीव ते तुं थयो छे. तारा पित्तने जे पेला पुत्र थयो हतो ते धनावहनो जीव हतो. पूर्वे तारा पिताए पोताना मित्र धनावहनी सो सोनैघानी हानि करी हती तेथी तेणे पुत्र थइने तेनुं सर्वस्व गुमाव्युं. तेणे मनमां धर्म निंदा करी हती तेथी ते अल्प आयुष्यवाळो थयो. वे वचला पुत्र जे तारा पित्तने थया होता, तेमनुं पूर्वभवनं देवुं हतुं, तेथी ते पचास गणुंने हजार गणुं आपवुं पड्युं. आ कुमुद्वतीए पूर्वभवमां एक वखते पोताना घरनी महिषी (भैस) ने वे पाडा अवतर्या होता त्यारे एवुं दुर्ध्यान कथुं हतुं के, जो कोइ आ वे पाडाते हरी जाय तो सारुं. आवा दुर्ध्यानथी आ भवमां तेने जन्मताज वे पुत्रनो वियोग थयो. "

आ प्रमाणे श्री सीमंधर प्रभु पासेथी पूर्वभव सांभळी महानंद कुमार घणो आनंद पाम्यो, अने निःसंदेह थइने पोताने घेर आव्यो. त्यां ते सर्व वृत्तांत तेण मातापित्तने जणाव्यो. ते सांभळी तेजा मातापिता वैराग्य पामी दीक्षा लइने स्वर्गे गया. महानंद कुमारे पोताना पेला वे सहोदरबंधुने शोधी काढी धर्म पमाळ्यो. पछी पोतेयोग्य समये दीक्षा लइ माहेद्र देवलोकमां देवता थयो. त्यांथी चवीने सिद्धिने पामशे.

" आ प्रमाणे भव्य प्राणीओ जेमां दिशाओनो घणो संक्षेप कराय छे तेवा दिग्विरति व्रतने स्वीक्रागी कष्टमां पण पोतानी बुद्धि निश्चळ राखी धनदत्त शेठना पुत्र महानंद कुमारनी जेम ते व्रतनुं पालन करवुं. "

इत्युद्धदिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश प्रसिद्धग्रंथस्य वृत्तौ

दिग्विरति व्रतविषये त्रयोदशोत्तरशततमः प्रबंधः॥११॥

(૨૦૨) વ્યાખ્યાન ૧૧૪ મું-ભોગોપભોગ નામે વીજાં ગુણ વ્રત વિશે.

વ્યાખ્યાન ૧૧૪ મું.

હવે ભોગોપભોગ નામે વીજાં ગુણવ્રત કહે છે.

સકૃત્સેવોચિતો ભોગો જ્ઞેયોઽન્નકુંસુમાદિકઃ ।

મુદુઃ સેવોચિતસ્તૂપભોગઃ સ્વર્ણાંગનાદિકઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ એક વસ્તુ સેવવા યોગ્ય અન્ન, પુષ્પ વિગેરે તે ભોગ કહેવાય અને વારં-
વાર સેવવા યોગ્ય સુવર્ણ, સ્ત્રી વિગેરે તે ઉપભોગ કહેવાય છે. ” આ ભોગોપભોગ
નામનું વીજાં વ્રત, ભોગથી અને કર્મથી બે પ્રકારનું છે. તેમાં ભોગ બે પ્રકારનો છે.
જે એક વાર કોઠામાં ક્ષેપન કરવા વિગેરેથી ભોગવાય તે ભોગ જેવા કે, આહાર/
પુષ્પ વિગેરે અને જે વારંવાર શરીરના બાહ્ય ભાગથી ભોગવાય તે ઉપભોગ જેવા કે
સુવર્ણ, સ્ત્રી વિગેરે-આ ભોગોપભોગ વ્રત ભોગવવા યોગ્ય વસ્તુઓનું પરિમાણ કરવાથી
થાય છે. કહ્યું છે કે-“ જેમાં યથાશક્તિ ભોગોપભોગ વસ્તુની સંખ્યા વિગેરેનું પરિ-
માણ થાય તે ભોગોપભોગ માન નામે વીજાં ગુણવ્રત કહેવાય છે. ” આ જગ-
તમાં ભોગોપભોગની વસ્તુઓ અપરિમિત છે, તેથી શ્રાવકે તેનું પરિમાણ કરવું જોઈએ.
મુખ્ય વૃત્તિ ઉત્સર્ગે તો શ્રાવકે અચિત્ત ભોજીજ થવું જોઈએ, પણ જો તેમ ન વની
શકે તો સચિત્ત વિગેરેનું પરિમાણ બાંધવું. તે પરિમાણ બાંધવા યોગ્ય વસ્તુ આ
પ્રમાણે-સાચિત્ત, દ્રવ્ય, વિગડ, ઉપાન, તાંબૂલ, ઘસ્ટ, પુષ્પ, વાહન, શય્યા, વિલેપન,
બ્રહ્મચર્ય, દિશા ગમન, સ્નાન અને ભક્તપાન-આ ચૌદ પ્રકારના નિયમો કરવાના છે,
જે સજીવ તે સચિત્ત કહેવાય છે. તે સજીવ દ્રવ્ય પૂર્વાચાર્યે કહેલી ગાથાવડે
જાણી લેવાં. તેમાં પિષ્ટ (લોટ) નું સચિત્તપણું આ પ્રમાણે કહેલું છે-શ્રાવણ તથા
ભાદ્રપદ માસમાં પાંચ દિવસ સુધી ચાઢ્યા વગરનો મિશ્ર પિષ્ટ રહે છે; આસો અને
કાર્તિક માસમાં ચાર દિવસ મિશ્ર રહે છે. માગશર અને પોષ માસમાં ત્રણ દિવસ
મિશ્ર રહે છે, માઘ અને ફાલ્ગુન માસમાં પાંચ પોહાર મિશ્ર રહે છે, ચૈત્ર અને વૈશાખ
માસમાં ચાર પહાર સુધી મિશ્ર રહે છે, અને જેઠ તથા અશાઢ માસમાં ત્રણ પ્રહર મિશ્ર
રહે છે-ત્યાર પછી તે અચિત્ત થઈ જાય છે. પણ જો ચાઢ્યો હોય તો એક મુદૂર્ત
પછી અચિત્ત થાય છે. અચિત્ત થયા પછી કેટલે કાલે પાછો વગડે છે, તે વિશે ગ્રંથમાં
લખેલું જોવામાં આવતું નથી. પણ જ્યાં સુધી તેના વર્ણાદિ વદલાય નહીં અથવા
શૂન્ય વિગેરે જીવાંત પડે નહીં ત્યાં સુધી તે કલ્પે છે. હવે જલને માટે સચિત્ત અને

અચિત્તપણું આ પ્રમાણે છે. કાચું પાણી તો સર્વથા સચિત્તજ છે જો ગૃહસ્થ હંમેશા તેને ત્યજી દેવાને અશક્ત હોય તો તેણે એક અથવા બે ઘડા વિગેરેનું પરિમાણ કરવું. પક્વજલ્લ પળ અમુક કાલ સુધી અચિત્ત રહે છે-તે વિષે લલ્યું છે કે, “અગ્નિ ઉપર ત્રણ ઉકાલા આવે ત્યારે જલ્લ પ્રાસુક થાય, તેવું જલ્લ સાધુને કલ્પે. પણ તેમાં ઇટલું વિશેષ કે ગ્લાન વિગેરેને માટે ત્રણ પોહોર ઉપરાંત એક મુહૂર્ત સુધી તે રાખી શકાય. તે અચિત્ત જલ્લને મુકવાનું પણ જો યોગ્ય સ્થાન ન હોય તો તે એક મૂહર્તની અંદર પણ સચિત્ત થઈ જાય છે. જો ત્રિફલા અથવા રાત્ર કે ચુના વિગેરેથી પ્રાસુક કર્યું હોય તે ત્રણ મુહૂર્ત (છ ઘડી) પછી પ્રાસુક થાય છે એમ શ્રીજિનેંદ્ર પ્રભુએ કહ્યું છે. અને પ્રાસુક કર્યા પછી પાછું છ ઘડી પ તે સચિત્ત થાય છે. એમ રત્નસંચય નામના ગ્રંથમાં લલ્યું છે-બલી કહ્યું છે કે, ગ્રીષ્મ રુતુમાં ઉષ્ણ જલ્લ પાંચ પ્રહર પછી સચિત્ત થાય, શીતકાલમાં ચાર પોહોર પછી સચિત્ત થાય અને વર્ષા રુતુમાં ત્રણ પ્રહર પછી સચિત્ત થાય; તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે રોગી ગ્લાન આદિ સાધુઓને માટે રાખેલા પ્રાસુક જલ્લની ગ્રીષ્મ ઋતુમાં પાંચ પોહોર પછી સચિત્તતા થાય. કારણ કે, તે રુતુ અતિરુક્ષ છે. તેથી ચિરકાલે જીવોત્પત્તિ થાય છે. શીતકાલની રુતુ સ્નિગ્ધ છે તેથી શિશિર ઋતુમાં ચાર પોહોર પછી જલ્લ સચિત્ત થાય છે અને વર્ષારુતુ અતિ સ્નિગ્ધ છે તેથી તેમાં પ્રાસુક જલ્લ ત્રણ પોહોરે સચિત્ત થઈ જાય છે. ઉપર કહેલી મર્યાદાથી અધિક કાલ સુધી જો રાખવું હોયતો તેમાં છાર ચુનો અથવા બકરાની લીંડીઓ નાસ્ક-બાથી તે સચિત્ત થતું નથી. આ પ્રમાણે પ્રવચન સારોદ્ધારના ૧૩૬ માં દ્વારમાં કહેલું છે. તેથી જાણી લેવું. હવે તે જલ્લ વહારના અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રના સંપર્કથી વર્ણ ગંધ વિગેરે બદલાઈને અચિત્ત થાય ત્યારે વાપરવું, પણ જે સ્વભાવે કરી અચિત્ત થયું હોય તે વાપરવું નહીં. મહા જ્ઞાનીઓ પણ વાસ્તવ શસ્ત્રના યોગ વિના અચિત્ત થયેલા જલ્લને ગ્રહણ કરતા નથી. કારણ કે, તેમ કરવાથી વ્યવહાર મર્યાદા વિચારતાં ઘણા દોષ લાગવાનો ભય રહે છે. તે ઉપર એક કથા પ્રસંગ છે-

એક વસ્તે શ્રીવીર પ્રમુ ઘણા શિષ્યો સાથે વિહાર કરતા હતા, માર્ગમાં એક અચિત્ત સરોવર તેમના જોવામાં આવ્યું, તેમાં પ્રસ જીવ કે સેવાલ્લ પણ બીલકુલ ન હોતી તથાપિ તેમણે પોતાના તૃપાતુર શિષ્યોને તે જલ્લ પીવાની આજ્ઞા આપી નહીં. તેવીજ રીતે એક વસ્તે વિહાર કરતાં ઘણા શિષ્યો મહુજ છુપાતુર થયા અને દેહ ચિંતાથી પીડિત થયા; તે વસ્તે અચિત્ત તલનું ભરેલું ગાડું જોવામાં આવ્યું. તેમજ વાસ્તવ શસ્ત્ર વિના થયેલ અચિત્ત સ્થંદિલ પણ દીઠી તે છતાં તે તિલ્લ વાપરવાની કે તેવા સ્થંદિલ ઉપર ઠણે જવાની આજ્ઞા આપી નહીં. શ્રુત જ્ઞાનનું પ્રમાણપણું બતાવવાને માટે.

૧. વડીનીતિ-સ્થંદિલ જવું તે.

(૨૬૪) વ્યાર્થ્યાન ૧૧૪ મું-ભોગોપભોગ નામે વીજા ગુણ વ્રત વિષે.

જેથી સામાન્ય શ્રુત જ્ઞાની પણ વાહ્ય શક્તિના સંપર્ક વિના જલ્લ વિગેરેનું અચિત્તપણું સ્વીકારે નહીં. અને કેટલીએક અચિત્ત વસ્તુઓ પણ નિશ્કલ્પણે વાપરે નહીં. જેમ કે ગળો સુકી હોય તો પણ તે ઉપર જલ્લ સિંચન કરવાથી તે સચિત્ત થઈ જાય છે. વઢી એમ સાંભળ્યું છે કે, ઉદરમાંથી વિષ્ટાદ્વારા નીકળેલા કેટલાક સસ્ત્ર ચીખડાના વીજ પાક્યા વિના નીકળેલા હોવાથી ઝગી નીકળે છે; એવી અચેતન વસ્તુમાં પણ યતના કરવી યોગ્ય છે. આ સંચિત અને આ અચિત્ત વિષેની સ્પષ્ટતા વહુ શ્રુતના મુખથી નિશ્ચયપૂર્વક કરીને પછી સાતમું વ્રત ગ્રહણ કરવું. તેમાં સાચિત્તાદિ સર્વ ભોગ્ય વસ્તુઓના નામ લઈ લઈને જ એનો નિયમ કરવો. જેમ આનંદ પ્રમુખ શ્રાવકે કરેલ છે તેમ. જે સર્વથા સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરવા અશક્ત હોય તેણે પ્રતિદિન એક વે ઇત્યાદિ સંખ્યાથી નિયમ કરવો. એ પ્રકારે જુદી જુદી વસ્તુ પ્રતિદિન ફેર વદલ કરતાં સર્વ સચિત્તનું ગ્રહણ પણ થઈ જાય, અને તેથી વિશેષ વિરતિ ન થાય. પણ જો નામ સાથે અમુક અમુક વસ્તુ રાખીને બાકીની સચિત્ત વસ્તુનો યાવજિવ નિયમ કર્યો હોય તો તેથી વાકીની વધી સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ થઈ જવાથી સ્પષ્ટ રીતે ઘણું ફલ થાય. તે વિષે પૂર્વ સૂરિનું વચન છે કે, “જેઓ પુષ્પ, ફલ, રસ, મદિરા, માંસ, અને મહિલાનો સ્વાદ જાણતાં છતાં તેનો ત્યાગ કરીને વિરતિ થાય છે તેવા દુષ્કરકારકને હું વંદના કરું છું.” સર્વ સચિત્ત વસ્તુના ત્યાગવિષે અંબડ પરિવ્રાજકના સાતસો શિષ્યોનું દૃષ્ટાંત હવવાઈ (ઔપપાતિક) સૂત્રમાં તથા ભગવતિ સૂત્રમાં કહેલું છે તે આ પ્રમાણે— અંબડ પરિવ્રાજકના સાતસો શિષ્યોએ શ્રી વીર પ્રભુ પાસે શ્રાવકના વ્રત ગ્રહણ કર્યા હતાં. તે માંસ ચિત્તનો તેમજ અદત્તાદાનનો સર્વથા ત્યાગ કરેલો હોવાથી તેઓ ધીજાના આપેલા પ્રાસુક અંબ જલ્લનોજ આંહાર કરતા હતા. એક વચ્ચે ગ્રીષ્મઋતુમાં તેઓ ગંગાને કાંઠે ફરતા હતા, તેવામાં તેમને અતિ તૃષ્ણા લાગી. તૃષ્ણાથી અત્યંત પીડીત થયા તો પણ તેમણે ગ્રહણ કરેલો દૃઢ નિયમ કે અમારે કદિપણ સચિત્ત અને અદત્ત જલ સર્વથા ગ્રહણ કરવું નહીં—તેથી તેમણે સમીપ રહેલા ગંગાના જલને પણ સચિત્ત તેમજ અદત્ત ધારી ગ્રહણ કર્યું નહીં. અને ‘અહો, આ અપ્કાયજીવ અમારા કુટુંબી હોવાથી ગ્રહણ યોગ્ય નથી’ આવું ચિંતવન કરતાં તેઓ ગંગાની રેતીમાં જ અનંશન કરી મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મ લોકમાં ઇંદ્રસમાન દેવતા થયા.

આ દૃષ્ટાંત જાણી શ્રાવકે સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરવો. અથવા પ્રત્યેક મિશ્ર વસ્તુ પ્રમુખનું પરિમાણ કરવું. તે વિષે કહ્યું છે કે, “જે નિર્દોષ આહાર, અચિત્ત આહાર અને પરિમિત આહારવડે આત્માને ધર્મ માર્ગે પ્રવર્તવે છે તે ગુણવંત શ્રાવક કહેવાય છે.” તેથી પ્રથમ કહેલા ચૌદ નિયમ લીધા શિવાય એક દિવસ પણ નિરર્થક જવા દેવો નહીં.

શ્વેદ્રવ્યની વ્યાख्या કહે છે—સચિત્ત અને વિકૃતિ (વિગડ) શિવાય જે વસ્તુ મુખમાં ન જાય તે સર્વ દ્રવ્ય કહેવાય છે. તેના નામ—ચીચડી, રોટલી, નિઘીયાતાં, મીઠક, લાપસી, પાપડ, ચૂરમું, કરંબો, અને ક્ષીર વિગેરે. કોઈ દ્રવ્ય ઘણા ધાન્યાદિકથી નિપજેલું હોય પણ પરિણામાં તરને પામી જવાથી તે એકજ દ્રવ્ય ગણાય છે. અને એકજ ધાન્યમાંથી બનેલા પૂરી, થૂલી, ઘુઘરી, રોટલી, સાત પડા, માંડા, માલપુવા, દોકલા, સ્વાસ્તરા, વડા, દહીંથરા, વિગેરે જુદા જુદા નામવાળા અને જુદા જુદા સ્વાદવાળા હોવાથી તે જુદા જુદા દ્રવ્ય કહેવાય છે. ફલ, ફુલ, ફલી વિગેરે એક નામવાળા છતાં પણ જુદા જુદા સ્વાદ હોવાથી તેમજ પરિણામાં તરને પામેલા નહીં હોવાથી તેનામાં વધુ દ્રવ્યપણું રહેલું છે. અથવા વધુ શુભ્રતા આજ્ઞાથી અન્યથા રીતે પણ દ્રવ્યની સંખ્યા ગણવી. રુપાવિગેરેની શલાકા તથા હાથની અંગુલી-વિગેરે મુખમાં ન જાય છે પણ તે દ્રવ્યમાં ગણાય નહીં.

વિગયના દુધ, દહીં, ઘી, તેલ, ગોલ અને કઢાઈમાં થયેલાં સર્વ પકાન એમ છ ભેદ પડે છે.

ચોથો ભેદ ઉપાનહ પટલે પગરજાની જોડ તથા કાઠંની પાકુકા. તેમાં પણ કાઠની પાવડીથી ઘણા જીવનો ઘાત થાય છે, માટે તે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

પાંચમો ભેદ સાંબૂલ પટલે પાન, સોપારી, કાથો વિગેરે સ્વાદિષ્ટ રૂપ દ્રવ્ય. તેમાં પણ તે નાગરવેલ વિગેરેના સમજવા. નાગવણીપત્ર હંમેશા જલથી ભિજેલા રજાય છે તેથી તેમાં લીલ, ફુલ, કુંથવા તથા ઇંડા પ્રમુખ ઘણા જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને તેમની વિરાધના થાય છે. તેથી પાપ ખીર પુરુષો તેનો રાત્રે તો ઉપયોગ કરતા જ નથી. તેમ છતાં જેઓ ઉપયોગ કરે છે તેઓ દિવસે સારી રીતે શોધીને ઉપયોગ કરે છે. પ્રત્યેક સચિત્ત વસ્તુમાં એક શરીરે એક જીવ હોય છે પણ ફલાદિકમાં અસંખ્ય જીવોની વિસધના થવાનો સંભવ છે—તે વિષે શ્રી આચારાંગ સુત્રના પ્રેહેલા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે, “ વાદર એકેન્દ્રિયમાં જ્યાં એક પર્યાપ્ત જીવ હોય છે ત્યાં અસંખ્ય અપર્યાપ્ત જીવ હોય છે, અને સૂક્ષ્મમાં જ્યાં એક અપર્યાપ્ત જીવ હોય છે ત્યાં નિયમથી અસંખ્ય પર્યાપ્ત જીવ હોય છે. ” તેમજ શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ વનસ્પતિમાં જ્યાં એક વાદર પર્યાપ્ત જીવ હોય ત્યાં તેની નિશ્રાણ પ્રત્યેક વનસ્પતિના અપર્યાપ્ત જીવ સંખ્યાતા અથવા અસંખ્યાતા હોય અને સાધારણ વનસ્પતિમાં તો નિયમા અનંતા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. ” એવી રીતે નાગરવેલના એક પાન વિગેરેમાં અસંખ્ય જીવો હજાય છે અને તદાશ્રિત લીલફુલના સંભવે તો અનંત જીવો હજાય છે, તેથી તેનો અવશ્ય નિયમ (ત્યાગ) કરવો.

(૨૦૬) વ્યાખ્યાન ૧૧૪ મું-ભોગોપભોગનામે વીજા ગુણ વ્રત વિશે.

છઠ્ઠા નિયમમાં વસ્ત્ર એટલે પંચાંગ વેષ-તેમાં ઘોતી, પોતીકે રાત્રિએ પહેરવાનું વસ્ત્ર વિગેરે ન ગણવું.

સાતમા નિયમમાં પુષ્પ જે મસ્તકે અને કંઠે પહેરવાને યોગ્ય છે, તેનો નિયમ કરવો. કદિ તેનો ત્યાગ કર્યો હોય તો પળ તે દેવ પૂજામાં કલ્પે છે.

આઠમો નિયમ 'વાહન' એટલે રથ, પોઠીયા તથા સુલ્કપાલ વિગેરે.

નવમો નિયમ શયન એટલે શ્વાટલા વિગેરે.

દશમા નિયમમાં વિલેપન એટલે દેહના ભોગને અર્થે ચંદન, ફુલેલ તથા અન્ન-વિગેરે-તેનો નિયમ કરવો. તેનો નિયમ છતાં પણ દેવપૂજાદિકમાં લલાટે તિલક કરવું, હાથે કંકણ કરવું અને હાથ ધુપવા વિગેરે કલ્પે છે.

અગ્યારમા નિયમમાં વ્રહ્મચર્ય એટલે રાત્રિ દિવસ સંવંધી પોતાની વિવાહિત પત્ની આશ્રિ અવ્રહ્મ સેવનનું પ્રમાણ વાંધવું. મોકલાપણું ટાલવું.

બારમો નિયમ દિક્ષુપરિમાણ જેનો અર્થ દિગ્વિરતિ વ્રતમાં લઘ્વાયેલ છે. વઢી-આગલ દશમા વ્રતમાં લઘ્વું.

તેરમો નિયમ સ્નાન એટલે તેલ વિગેરે ચોલી આલે શરીરે સ્નાન કરવું તે. તેનું પ્રમાણ કરવું.

ચૌદમો નિયમ ખાત એટલે રાંધેલું ધાન્ય, સુલ્કડી વિગેરે તેનું ત્રણ શેર ચાર શેર વિગેરે પ્રમાણ કરવું, સ્વલ્કડુ જા વિગેરેનું ગ્રહણ કરવાથી ઘણા શેર પણ થાય છે.

આ પ્રમાણે ચૌદ નિયમો જેણે પૂર્વે સ્વીકાર કર્યા હોય તેણે પ્રતિદિન સંક્ષેપવા એટલે પૂર્વે જાવજીવસુધીને માટે ધારેલા હોય તેમાંથી નિત્ય યથાશક્તિ સંક્ષેપવા એટલે તેથી ઓછા ગ્રહણ કરવા. હંમેશા પ્રાતઃકાલે જુદા જુદા સ્પષ્ટ નામ લઈને તેનો નિયમ કરવો અને રાત્રે તેનો સંક્ષેપ કરવો. આ પ્રમાણે નિયમ ધારવા વિષે કુમાર-પાલ રાજાનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—રાજા કુમારપાલ આ સાતમા વ્રતને વિષે ચૌદ નિયમ પ્રતિદિન ધારતા હતા. તેમાં તે રાજા દિવસે સચિત્તમાં એક નાગરવેલના પાનજ રાખતા. તેના પળ આઠ વીડા રાખતા હતા અને રાત્રે તો ચતુર્વિધ આહારના પચ્ચલ્લાણ કરતા હતા. વર્ષાઋતુમાં એક ધીની વિકૃતિ (વિગડ) જ છુટી, સર્વ જાતની લીલોતરીને ત્યાગ, તપમાં સર્વદા એકાસણું, પારણા અને ઉત્તર પારણા શિવાય-દિવસે વ્રહ્મચર્ય; સર્વપર્વમાં શીલ પાલવું અને સચિત્ત તથા વિગડનો ત્યાગ, इत्यादि-નિયમોમાં તત્પર રહેતા હતા. ભોગોપભોગમાં જોકે નિઃસ્પૃહ હતા તો પણ રાજધર્મના પરવશપણને લીધે પરિમિત અને નિષ્પાપ ભોગોપભોગ આચરતા હતા. આ પ્રમાણે-વર્તવાથી તેણે પંચર કર્મદા નથી આવતી આવકનો નિષેધ કરી તેના લિખિત પટ્ટાને પણ પાઠી નાચ્યા હતા.

ઉપદેશપ્રાસાદ ભાષાન્તર-ભાગ ૨ જો-સ્થેમે ૮ મો. (૨૦૭)

ઉપર પ્રમાણે ભોગોપભોગમાં વિરક્ત અને પરદ્રવ્યમાં નિઃસ્પૃહ એવા પરમાર્હત
કુમારપાલે આ સાતમું વ્રત ગ્રહણ કર્યું હતું.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ सप्तमव्रतविषये चतुर्दशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ ११४ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૫ મું.

આ ભોગોપભોગ વ્રતમાં બાવીશ પ્રકારના અભક્ષ્યનો
પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. તે બાવીશ અભક્ષ્યમાં
પ્રથમ ચાર મહા વિકૃતિનું સ્વરૂપ કહે છે.

મદ્યં દ્વિધા સમાદિષ્ટં, માંસં ત્રિવિધમુચ્યતે ।

ક્ષૌદ્રં ત્રિધાપિ ત્યાજ્યંચ, મૃક્ષણં સ્યાચ્ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ મદ્યં બે પ્રકારનું કહેલું છે, માંસ ત્રણ પ્રકારનું કહેવાય છે, મધુ. ત્રણ પ્રકારનું માનેલું છે અને માંસ ચાર જાતનું હોય છે—૧ સર્વ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ” આ ચારે વિકૃતિઓને અભક્ષ્ય જાણી વિવેકી પુરુષોએ ત્યજી દેવી. કારણ કે તેમાં તત્સમાન રંગ વિગેરેથી જોવામાં આવી શકે નહીં તેવા અનેક જીવોની ઉત્પત્તિ થયા કરે છે. ”

મદ્યં કાષ્ઠ અને પિષ્ટથી ઉત્પન્ન થતું હોવાથી બે પ્રકારનું છે—સર્વ અભક્ષ્યમાં પ્રથમ મદ્યનું ગ્રહણ તેને સર્વથી મહા અનર્થના હેતુ ભૂત જાણીને કરેલું છે, તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ મદ્ય દુર્ગતિનું મૂળ છે અને તે લંજા, લક્ષ્મી, બુદ્ધિ, તથા ધર્મને નાશ કરનારું છે. ” બીજી કહ્યું છે કે “ મદ્ય પાનવડે ઉન્મત્ત થયેલો પુરુષ, બાળા, યુવતિ, વૃદ્ધા, બ્રાહ્મણી અને ચંડાલી—ગમે તેવી પરસ્ત્રીને પણ ભોગવે છે. ” એક વસ્તુ કૃષ્ણ વાસુદેવે શ્રીનેમિનાથને પુછ્યું કે, “ સ્વામી આ મારી નગરીનો વિનાશ શા વડે થશે ? ” પ્રભુ બોલ્યા—“ મદિરાથી. ” તે સાંભળી કૃષ્ણે આત્મા નગરમાંથી મદિરાને કઢાવી નાખી. એક વસ્તુ સામ અને પ્રયુષ્ઠ બંને દૂર વનમાં ગયા, ત્યાં મદિરા જોઈને તેનું પાન કર્યું. પછી મદ વિઘ્ન થઈ તેમણે દ્વૈપાયન તાપસને બાંધ્યો ને માર્યો. તત્કાલ તે તાપસે “ હું યાદવોનો તથા તેના નગરનો દાહક થાજું ”

एवुं नियाणुं कर्युं. ते सांभळी रामकृष्ण तेनी पासो आंव्या अने प्रणाम कर्यो. तोपम बोल्यो के—हुं तमाग वे विना बीजा त्वने इगीत. रामकृष्णे घणुं समजान्व्यो पण, समज्यो नहीं. अनुक्रमे ते मृत्यु पामी अशिकुमार देव थयो. तरतज ते क्रोधायमान थइने यदुपुरीने दहन करवा आंव्यो ते समये नगरीना लोकोए वारवर्षसुधी आचाम्लें व्रत कर्युं, तेथी ते तेमनो पराभव करी शक्यो नहीं. अन्यदा कोई लौकिक पर्वमां लोकोए आचाम्ल कर्युं नहीं एटले ते छळ पामी तेणे आखुं द्वारकानगर वाळी नाख्युं. राम अने कृष्ण जीवता वाहार नीकळ्या. रोहिणी, देवकी अने वसुदेव नगरनी प्रतोळीमां दवाई मृत्यु पामीने स्वर्गे गया. एम संभळाय छे के, “ मद्यथी अंध थयेला एवा सांवे सर्व यादवकुलने इणी नाख्युं, अने पितानी नगरीने पण वाळी नाखी. अर्थात् तेना कारण भूत थया. ”

મદ્યના ત્યાગ વિષે પંચમ કાલમાં ઉત્પન્ન થયેલા અંબાગણિઓ શ્રાવકને સંબંધ છે, તે શ્રાવકની જેમ મદ્યનો ત્યાગ કરવો:

માંસ ત્રણ પ્રકારનું છે. જલચર માંસ, સ્થલચર માંસ, અને સ્વેચ્છરમાંસ અથવા ચર્મ રુધિર અને માંસ એવા પણ ત્રણ ભેદ છે. માંસ પણ અત્યંત દુષ્ટ છે. કહ્યું છે કે,

આમાસુઅ પક્કાસુઅ, વિપચ્ચમાનાસુ મંસપેસીસુ ।

સયયંચિય ઉવવાઓ, મણિઓઅ ણિગોઅ જીવાણં॥

“ કાચા માંસમાં, પક્વ માંસમાં, રંધાતા માંસમાં અને તેની પેશીઓમાં, તેના જેવા વર્ણવાળા નિમોદીઆ (લીલફુલ આશ્રી) અનંત જીવો નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે. ” વળી યોગ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જ્ઞાને જ્ઞાને ઉત્પન્ન થતા અસંખ્ય સંમૂર્છિત જીવોની સંતતિવડે દુષિત એવું માંસ—જે નારકના માર્ગમાં પાથેય સમાન છે, તેનું કયો વૃદ્ધિમાન પુરુષ ભક્ષણ કરે ? ” માંસમાં અનંતા નિમોદીયા જીવ જ્ઞાને જ્ઞાને વિસામા વગર પુનઃ પુનઃ ઉત્પન્ન થયા કરે છે—આ પ્રમાણે તે શ્લોકની ટીકામાં કહેલું છે. વળી લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ શુક્ર અને શોણિતથી ઉત્પન્ન થયેલું માંસ વિષ્ટારૂપ કહેવાય છે વળી તે પુરિષમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી ઉત્તમ પુરુષે તેનો ત્યાગ કરવો. ” વળી “ અગ્નિ, મધુ, વિષ, શસ્ત્ર, મદ્ય અને માંસ એ છ વસ્તુ પંડિતોએ ગ્રહણ કરવી નહીં, તેમ આપવી પણ નહીં. ” વળી સ્માર્ત્તલોકો કહે છે કે—

ન માંસ ભક્ષણે દોષો, ન મદ્યે ન ચ મૈથુને ।

પ્રવૃત્તિરેષા મૂતાનાં, નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥

૧ છૂપ વિગયના ત્યાગ સહિત એકવાર જમવું તે (આંવિલ) ૨ આ સંવંધ જાણવામાં આવ્યો નથી.

“માંસ ભક્ષણ કરવામાં, મદ્ય પીવામાં અને મૈથુન સેવવામાં કાંઈ દોષ નથી, જો તેથી નિવૃત્તિ રાખે તો તે મોટું ફલ આપે છે.” આ શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવા અયોગ્ય છે. કારણ કે જે આચરવાથી દોષ નથી લાગતો; છતાં તેથી નિવૃત્તિ કરવી તે મહા ફલ આપે છે આવો અર્થ દેખીતોજ અગ્રાદિત છે. અને તેવો અર્થ કરવાથી તો નિર્દોષ એવા શુભ ધર્મથી પણ નિવૃત્તિ કરવાનો પ્રસંગ આવે, તેથી આ શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો યોગ્ય છે-“ માંસ ભક્ષણ કરવામાં અદોષપણું નથી (માંસ ભક્ષણેડ્ઢોષોન) એવી રીતે મદ્ય પીવામાં અને મૈથુન સેવવામાં પણ અદોષપણું નથી કારણ કે, તે મદ્ય માંસ ને મૈથુન પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે અર્થાત્ તેમાં અસંખ્યાતા ને અનંતા જીવો ઉપજે છે. અહીં જીવોની ઉત્પત્તિ રૂપ પ્રવૃત્તિ સમજવી. તેથી મદ્ય, માંસને મૈથુનથી નિવૃત્તિ કરવી તે મહા ફલ ધાલી છે. ”

વઢી, માંસ અગ્નિ પ્રમુખ ઉપાયથી પણ અચિત્ત થતું નથી; વીજી સર્વ વસ્તુઓ ઉપાયથી માસુક થાય છે પણ માંસ તો કદિપણ થતું નથી. ણથીજ તેને માટે ઉપર કહેલી ગાથામાં (આમાસુઅ) એવું પદ છે. વઢી માંસ શિવાય વીજી વસ્તુઓ અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રથી અચિત્ત થાય છે પણ અગ્નિથી સંસ્કાર કરાતા માંસમાં તો નિરંતર-તે ધસતે પણ નિગોદીયા જીવો ઉત્પન્ન થયા કરેછે તેથી ઉપર ગાથામાં [વિપચ્ચમાણાસુ] એવું પદ છે. વઢી કહ્યું છે કે, “ જે પુરુષ સૈંકડો કૃમિથી આકુલ, પરુ, રુધિર અને ચરવીથી મિશ્રિત એવા માંસનું ભક્ષણ કરે છે, તે પુરુષને શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા પુરુષો શ્વાન જોવોજ ગણેછે. ”

હવે મધ ત્રણ પ્રકારનું છે માક્ષિક [માલીથી થયેલું] કૌતિક [કુત્તાથી થયેલું] અને ખ્રામર [ખમરીથી થયેલું] આ ત્રણે પ્રકારનું મધ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે, “ માલીઓના મુલની લાલથી થયેલું, અને લાલો જંતુઓના નાશથી બનેલું એવું ક્ષુદ્ર મધ કેજે નરકને આપનારુંછે, તેને બુદ્ધિમાન્ પુરુષો શામાટે સ્વીકારે? ” પુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે,

સસગ્રામેષુ યત્પાપ મગ્નિના મસ્મસાત્ કૃતે ।

તદેતત્ જાયતે પાપં, મધુવિંદુ પ્રમક્ષણાત્ ॥ ૧ ॥

“ સાત ગામ વાલ્યાથી જે પાપ લાગે તેટલું એક મધના વિંદુનું ભક્ષણ કરવાથી છાગે છે. ”

યો દદાતિ મધુ શ્રાદ્ધે, મોહિતો ધર્મલિપ્સયા ।

સ યાતિ નરકં ઘોરં, સ્વાદકૈઃ સહ લંપટૈઃ ॥ ૨ ॥

“જે ધર્મની ઇચ્છાથી મોદ પામી શ્રાદ્ધમાં મધ આપે છે, તે તેના खानाराં લંપટ પુરુષોની સાથે ધોર નરકમાં જાય છે.” વ્હી કહ્યું છે કે, “જે માણસ ઔપધની ઇચ્છાથી મધ खाय છે તે પળ થોડા કાલમાં ઘણું ડગ્ગ દુઃખ પામે છે, કેમકે જીવવાની ઇચ્છાએ ભક્ષણ કરેલું વિષ શું તત્કાલ જીવિતને શિક્ષા નથી કરતું? અર્થાત્ કરે છે.”

હવે માંસના ચાર પ્રકારનું છે. ગાયનું, મેગનું, વકરાનું અને ગાડરનું—તેના ડોષ વિષે કહ્યું છે કે, “જેમાં સૂક્ષ્મ શરીરવાળા પ્રાણીઓ નિરંતર ઉપજે છે એવું માંસ તેને સેવનારા પ્રાણીઓને તેના પાપથી તત્કાલ નરક ગતિ પામે છે.” છાશ-માંથી બાહાર કાઢીને રાખેલા માંસમાં એક અંતર્મુહૂર્તમાં ઘણા સૂક્ષ્મ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે તેવા માંસને વિવેકી પુરુષો કેમ ભક્ષણ કરે ?

એવી રીતે ઉપર કેહેલી ચાર વીગડેને અભક્ષ્ય (ભક્ષણ કરવાને અયોગ્ય) જાણી ધર્મજ્ઞ એવા વિવેકી પુરુષોએ ત્યજી દેવી, કારણ કે, તેમાં તત્સમાન વર્ણવાળા તજ્ઞાતીય અનેક સૂક્ષ્મ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે કે જે આપણી જેવા સામાન્ય જીવોની દ્રષ્ટિને અગોચર છે; અંતોદ્રિય જ્ઞાનીઓ તેને જોઈ શકે છે. કહ્યું છે કે—

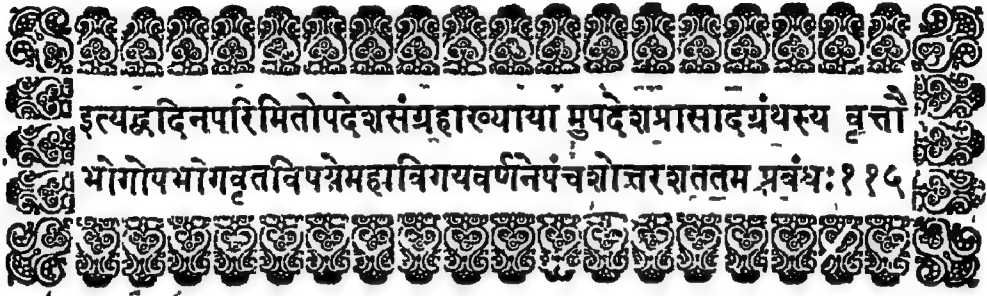
મજ્ઞે મહુંમિ મંસંમિ, નવનીયંમિ ચઉત્થય ।

उव्वज्जंति अणंता; तव्वण्णा तथ्य जंतुणो ॥

“મધ, મધુ, માંસ અને માંસમાં તેના જેવા વર્ણવાળા અનંતા જીવો ઉપજે છે.” અહિં મધ વિગેરેના વર્ણ જેવાજ વર્ણવાળા અનંતા નિગોદ રૂપ જંતુ ઉત્પન્ન થાય છે એમ સમજવું. એથી તે ચારે વીગડે અભક્ષ્ય છે. આ ગાથાનો અર્થ કરતાં કોઈક એમ વિચાર કરે છે કે, “નિગોદીઆ જીવ તો સર્વત્ર ચૌદ રાજલોકમાં અવારિતપણે ઉપજે છે, તેથી જો તે નિમિત્તે ત્યાજ્ય ગણશું તો સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો જોઈશે. માટે એનો અર્થ પૂર્વે કયો છે તેવો ચિત્તમાં બંધ વેસતો નથી; તેનો અર્થ એમ સંભવે છે કે, નિગોદીઆની જેવા સૂક્ષ્મ એટલે રસમાં ઉત્પન્ન થતાં વેંદ્રી જીવોની ઉત્પત્તિ જાણવી. આવા કારણથી કેટલીક પ્રતમાં તે ગાથાના ત્રીજા પાદમાં [અણંતા] ને બદલે, [અસંખ્યા] એવો પળ પાઠ દેખાય છે. વ્હી મદિરામાં રસોત્પન્ન જીવોની ઉત્પત્તિને લીધે અસંખ્યાત જીવપણું શ્રીહૈમી નામમાલામાં પળ કહ્યું છે “રસજામદ્યકીટાદ્યા.” એટલે રસથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવ તે મદિરા વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો જાણવા. એ વાક્યથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે, મદિરાદિકમાં રસથી ઉત્પન્ન થતાં વેંદ્રિય જીવો અસંખ્યાતા ઉપજે. અનંતા નહીં. વ્હી તેમણે જ શ્રીયોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “અંતર્મુહૂર્ત પછી તેમાં જીવોની ઉત્પત્તિ છે.” આ શ્લોકમાં જીવોની ઉત્પત્તિનો કાલ પ્રતિપાદન કયો છે તેથી નિગોદીયા જીવોની ઉત્પત્તિ સંભવતી નથી. કારણકે તેમની ઉત્પત્તિનો

તો તેમાં મૂર્વેપણ સંભવ છે, અને તેને માટે તો કાંઈ કાલનો નિયમ નથી. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, ચાર મહાવિગયમાં નિગોદના જીવવડે ભક્ષ્ય અભક્ષ્યપણું નથી પણ અસંખ્ય એવા રસોત્પન્ન જીવવડે છે આ પ્રસંગ વિચારવા યોગ્ય છે. અન્ન પ્રસંગોપાત્ તેનો વિચાર દર્શાવ્યો છે.

“ઉપર વતાવેલી જાર વિકૃતિઓને જે મત્રીપ્રાણીઓ ત્યજે છે, તે શ્રીજૈનધર્મના ધારક ગૃહસ્થો દેવતાદિકની સંપત્તિને પામે છે.”

इत्यद्भ्यदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां मुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
भोगोपभोगवृत्तविषयेमहाविगयवर्णनेपंचशोत्तरशततम प्रबंधः ११५

વ્યાખ્યાન ૧૧૬ મું.

હવે બાકોના અભક્ષ્ય કહે છે.

बहुजीवाकुलाभक्ष्यं, भवेदुंबरपंचकम् ।

हिमं, विषं तथा त्याज्याः, करकाः सर्वमृत्तिकाः ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ઘણા જીવોથી વ્યાપ્ત એવા ઉદુંવર વિગેરે પાંચ જાતિના ફલો અભક્ષ્ય છે, તથા વરફ, વિષ, કરા અને સર્વ જાતની મૃત્તિકાઓપણ અભક્ષ્ય હોવાથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.” તેનો ભાદાર્ય એવો છે કે, ઉંવરડા વિગેરે પાંચ જાતિના ફલ મશલાના જેવી આકૃતિવાળા ઘણા સૂક્ષ્મ જંતુઓથી સર્વદા વ્યાપ્ત હોય છે. તેથી તે અભક્ષ્ય છે. તે પાંચ જાતિ આપ્રમાણે— વડના ફલ, પીપરના ફલ, ઉંવરડાના ફલ, પીપુલ્લાના ટેટા અને કાકોદુંવરના ફલ. એ પાંચ જાતિના ફલોનો ત્યાગ કરવો.

हिम एटले वरफ तेमां शुद्ध असंख्यात अपकायजीवो रहेलाछे. तेथी ते त्याज्ये.

विष एटले सोमल, अफीण विगरे. औषधीप्रयोगे निर्विष करेलुं होयतो पण ते भक्षण करवाथी उदरमां रहेला गंडोलक विगरे घणा जीवोनो घात करेछे तेथी अभक्ष्ये.

પાણીના કરા પણ અસંખ્ય અપકાય જીવવાળા હોવાથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. અહિ કોઈ શંકા કરે કે, ‘એવી રીતે ગણશોતો જલપણ અભક્ષ્ય થશે.’ તે સત્ય છે, પણ

જલ્લબિના જીવનનો નિર્વાહ થતો નથી અને કરા વિના સુખે નિર્વાહ થઈ શકે છે, તેથી તેનો નિષેધ કરેલો છે.

સર્વ જાતની મૃત્તિકાઓ (માટીઓ) પેટમાં ગયાપછીપણ દેહકા વિગેરે પંચેન્દ્રિયજીવોની ઉત્પત્તિની હેતુરુપ છે તેમજ મહારોગાદિકને કરનારી છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે. મૃત્તિકાવિષે સર્વજાતની એશન્દનું ગ્રહણ કર્યું છે તેથી સ્વદી, ગેરુ, હરિતાલ વિગેરે તેના વીજા ભેદનો પણ ત્યાગ જાણી લેવો. મીઠું પણ અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રોથી પ્રાસુક થયેલું હોય તો જ લેવું, વીજું નહીં. તેને અચિત્ત થવાનો વીજો પ્રકાર પળે. શ્રાદ્ધવિધિમાં લેવે છે કે, “કોઈપણ સચિત્ત વસ્તુ સોયોજન ઉપરાંત જવાથી તેને મલ્લતા આહારના પરમાણુના અભાવથી, નવનવા પાત્રમાં ફરવાથી, પછડાવાથી અને પવન તથા ધૂમાડો લાગવાથી લવણ પ્રમુખતા સચિત્તપણાનો વિધ્વંસ થાય છે. ” વઢી હરિતાલ, મળશીલ, પીપર, સ્વજુર, દ્રાક્ષ, અને હરડે એ વસ્તુમાંથી કેટલીક વસ્તુ ઉપર પ્રમાણે સો યોજન દૂર ગયા પછી ગ્રહણ કરાય છે અને કેટલીક ગ્રહણ નથી કરાતી. તેમાં ગીતાર્થ કહે તે પ્રમાણ સમજવું. લવણાદિક સો યોજન ગયા પછી, કેવી રીતે અચિત્ત થાય ? એ પ્રશ્નના જવાબમાં એટલું જ કહેવાનું કે, જ્યાં તે ઉત્પન્ન થયું હોય તે દેશને યોગ્ય તેને આહાર મલ્લવાનો અભાવ થવાથી, એક પાત્રમાંથી વીજાપાત્રમાં વારંવાર ફેરવવાથી, તેમજ વાયુ, અગ્નિ [તડકો] અને ધૂમાડો લાગવાથી અચિત્ત થાય છે. કહ્યું છે કે, શસ્ત્ર ત્રણ પ્રકારનાં છે. સ્વકાયશસ્ત્ર, પરકાયશસ્ત્ર તે ઉભયકાયશસ્ત્ર. તે આપ્રમાણે-સ્વાહં પાણીને મીઠુંપાણી મેલવવાથી વંનેના જીવોનો વિનાશ થાય તે સ્વકાયશસ્ત્ર, અગ્નિ વીજા જીવોને વાલે તે પરકાયશસ્ત્ર અને જલ અગ્નિ મેળા થવાથી તેમજ કાંચી માટીને પાણી મેળા થવાથી વંનેનો વિનાશ થાય તે ઉભયકાયશસ્ત્ર. પીપર, સ્વજુર, દ્રાક્ષ, હરડે વિગેરે પણ લવણની જેમ સોયોજન ઉપરાંત ગયા પછી અચિત્ત થવાનો સંભવ છે-પણ તેમાંથી કેટલીક વસ્તુ પરંપરાએ આદરે છે, અને કેટલીક આદરતા નથી. એટલે કે પીપર હરડે પ્રમુખ વસ્તુ અચિત્ત થવાને વપરાય છે અને સ્વજુર દ્રાક્ષ વિગેરે વપરાતી નથી. તેજ પ્રમાણે લવણ પણ જો અગ્નિથી પ્રાસુક થયું હોય તો જ વાપરવું, અપક્વ હોય તો વાપરવું નહીં. કારણકે, તે મૃત્તિકારૂપ હોવાથી અમલ્ય છે.

હવે ચૌદમું રાત્રિ ભોજન નામનું અમધ્ય કહેછે.
 ચતુર્વિધં ત્રિયામાયામશનં સ્યાદમધ્યકમ્ ।
 યાવજ્જીવં તત્પ્રત્યારવ્યા ધર્મેચ્છુભિરુપાસકૈઃ ॥૧॥

વ્યાખ્યા.

“રાત્રે ચારે પ્રકારનું અશન અમધ્ય છે, તેથી ધર્મની ઇચ્છાવાળા ઉપાસકો (શ્રાવકો) યાવજ્જીવસુધી તેના પચ્ચાણ કરવા. ” ચાર પ્રકારનું એટલે અશન, પાન, શ્વાદ્ય અને સ્વાદ્ય તે ચારેપ્રકારનું ભોજન રાત્રે અમધ્ય છે. કારણકે, તે સમયે તેમાં ઘળા જીવો ઉદ્ભવેછે. તેવિષે શ્રાવક દિનકૃત્યમાં કહ્યું છે કે,

તજ્જોણિઅ જીવાણં, તહા સંપાઙ્માણયં ।

નિસિમ્ભત્તે વહોદીઠો, સવ્વદંસીહિં સવ્વહા ॥

“ચારેપ્રકારના આહારરૂપ યોનીથી ઉત્પન્ન થતા તેમજ ઉપરથી પડતા અનેક વ્રસજીવોનો સર્વથાપ્રકારે સર્વજોઈ રાત્રી ભોજનમાં વિનાશ દીઠેલો છે.”

સાથવા વિગેરે રાંધેલાપદાર્થમાં નિગોદની જેમ ડરળીકાદિ જીવ ઉપજે છે તેથી તેઓ તે યોનિવાળા કહેવાયછે. વઢી સંપાતિમ એટલે ઉપરથી આવીને પડતા પતંગીઆ, ફુદાં, કુંથુવા, કીડિ વિગેરેનો પણ રાત્રે વધતો સર્વજ્ઞ પુરુષોઈ જોયેલો છે. શીતયોનિવાળા વ્રસજીવો ભૂમિ, વસ્ર અને આહારાદિમાં રાત્રે ઉત્પન્ન થાયછે તેથી રાત્રે અસંખ્ય જીવોનો ઘાત કહેલોછે. વઢી આકાશમાં એટલે અગાસીમાંતો દિવસના આઠમા ભાગથી અપકાય જીવોની વૃદ્ધિ થાયછે તે પ્રભાતે ચારઘડી દિવસ ચડે ત્યાંસુધી રહેછે, તેથી જો આકાશ સ્થલે વેસીને ભોજન કરે તો અનંત જીવોનો પણ ઘાત થાયછે. કારણકે “જથ્થજલં તથ્યવળં ” જ્યાં જલ ત્યાં વનસ્પતિ હોયજ એમ સિદ્ધાંતમાં કહ્યુંછે અને વનસ્પતી અનંત જીવાત્મક પણ હોયછે.

વઢી રાત્રી ભોજન કરવાથી આલોક આશ્રી પણ ઘળા પ્રકારની હાનીનો સંભવ છે. ભોજનમાં કીડિ આવી જાય તો વુદ્ધિને હળે છે, મક્ષિકા આવે તો વમન થાય છે, જુ આવે તો જલોદર થાય છે અને કરોઢીઓ આવે તો કુદ્દ રોગ થાય છે. વઢી રાત્રે પાત્ર ધોતાં અને એહું નાખતાંકુંથુવા વિગેરે ઘળાં જીવો હળાય છે—ઇત્યાદિ રજની ભોજનના દોષ કહેવાને કોણ સમર્થ છે. રાત્રિ ભોજનના દોષ ઘળા છે, અને તે કહેવાનું આયુષ્ય થોડું છે, તથાપિ સંક્ષેપમાં તેના દોષ કહું છું—

કોઈ એક જીવ છન્નુ ભવ સુધી જીવ હિસા કરે તેટલું પાપ એક સરોવરને શોષવાથી લાગે છે, એકસો આઠ ભવ સુધી તેવા સરોવરને શોષનારને જે પાપ લાગે

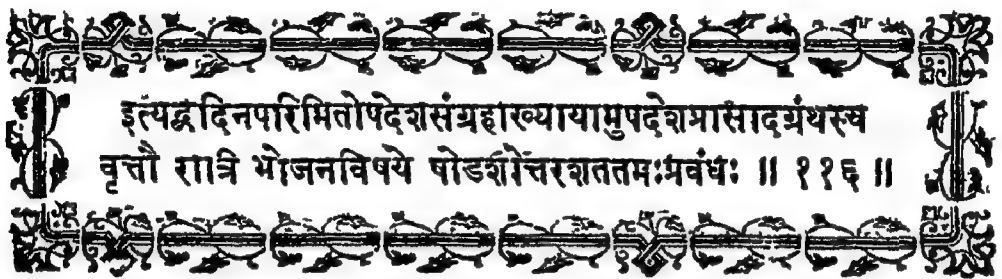
તેટલું પાપ એકવાર દાવાનલ લગાડનારને લાગે છે, એકસો એક ભવ સુધી દવ આપનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એક કુવ્યાપાર કરનારને લાગે છે, એકસો ચુંમાલીસ ભવસુધી કુવ્યાપાર કરવાવડે જેટલું પાપ લાગે તેટલું એક કુકર્મીને લાગે છે. એકસોચુંમાલીસભવસુધીકુકર્મીને જેટલું પાપ લાગેતેટલું પાપ એકવાર खोटું આલ આપનારને લાગે છે, એકસો એકાવ્રન ભવસુધી खोटું આલ આપનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એકવાર પરસ્ત્રીગમન કરનારને લાગે છે, નવાણું ભવસુધી પરસ્ત્રીગમન કરનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એકત્રાર રાત્રિ ભોજન કરનારને લાગે છે. આ પ્રમાણે, રત્નસંચય નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે. તેનું તત્ત્વ તો વહુશ્રત જાણે છે.

વહી કહ્યું છે કે, “ જે બુદ્ધિમાન પુરુષો સર્વથા રાત્રિ આહાર ત્રજે છે, તેમને એક માસે પક્ષોપવાસનું ફલ થાય છે.” તે માટે શ્રાવકોએ યાવજ્જીવ સુધી રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કરવો. દરરોજ રાત્રિ ચતુર્વિધ આહારના પચ્ચાણ કરવા. જો ચારે આહાર ત્યજવાની શક્તિ ન હોય તો અગન તથા સ્વાદિમતો અવશ્ય ત્યજવા. અને સ્વાદિમતે સોપારી વિગેરે દિવસે સારી રીતે શોધી રાત્રી રાત્રિ ગ્રહણ કરવા. નહીં તો તેમાં ત્રસ જીવોની હિસાનો પળ દોષ છે. મુખ્ય રીતે તો પ્રાતઃકાલે અને સાયંકાલે રાત્રિની નજિકની વે વે ઘડી આહારનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે, “રાત્રિ ભોજનના દોષને જાણનાર જે પ્રાણી દિવસના મુખમાં અને અવસાનમાં વે વે ઘડી છોડીને ભોજન કરે છે, તે પુણ્યનું ભાજન થાય છે.” વહી “ રાત્રિ ભોજન કરવાથી ઘુવડ, કાક, માર્જાર, ગીધ, સાવર, સુવર, સર્પ, વીંછી અને ઘોનો અવતાર આવે છે.” આ પ્રમાણે રાત્રી ભોજનનું પારલૌકિક ફલ છે.

રાત્રી ભોજનવિષે રામાયણમાં પણ દોષ જણાવ્યો છે, તે સંબંધ એવો છે કે, લક્ષ્મણ અને સીતાસહિત રામચંદ્ર વનવાસમાં ગયા હતા, તે પ્રસંગમાં એક દિવસ કુર્વર નગરની વહાર એક વડના વૃક્ષની નીચે રાત્રી વાસો રહ્યા હતા. તે નગરના રાજા મહીધર ને વનમાલ્યાનામે એક પુત્રી હતી. તે લક્ષ્મણની ઉપર પ્રથમથી રાગી થયેલી હતી તે લક્ષ્મણનો વનવાસ સાંભળી શ્વેદયુક્ત થઈ સતી દૈવયોગે તેજ વનમાં તેજ રાત્રે ગલે ફાંસો લાવા આવી. આ દેખાવ જાગૃત રહેલા લક્ષ્મણના જોવામાં આવ્યો. લક્ષ્મણે તેની પાસે જઈને પુછ્યું એટલે તેણીએ જે સત્ય હતું તે કહી આપ્યું. તત્કાલ લક્ષ્મણે પાશ છેદી નાસીને તેનું પાણિગ્રહણ કર્યું. વનમાલા કે જે શુભ લક્ષણ વાળી સુચરિતા હતી, તેણે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે લક્ષ્મણને યોગ્ય વર જાણી પોતાનો સ્વામી કર્યો. પછી લક્ષ્મણે તેણીને જણાવ્યું કે, હમણાં તમે પિતાને ઘેર રહો, જ્યારે હું વનવાસ પૂર્ણ કરી પાછો વહીશ ત્યારે તમને સાથે લઈ જઈશ. તથાપિ તે

રાગીરમણીએ માન્યું નહીં. પછી લક્ષ્મણે સ્ત્રી, ગાયં, બાલ હત્યા વિગેરે સોગન લીધા. તો પળ તેણીએ માન્યું નહીં. ત્યારે લક્ષ્મણે કહ્યું કે જે તમે કહો, તે સોગન હું લઉં. વનમાલા વોલી કે—‘ આ જગતમાં રાત્રી ભોજન કરનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ જો હું પાછો ન આવું તો મને લાગે ’ આવા જો સોગન લ્યો તો હું સત્ય માનું. લક્ષ્મણે તેવા સોગન લીધા. ઇટલે તેણીએ લક્ષ્મણને મુક્ત કર્યા.

ઉપરના દૃષ્ટાંતમાં વનમાલાએ સ્ત્રી, ગાય અને વાલહત્યા કરતાં પળ રાત્રિ ભોજનનું પાપ વહુ મોટું માર્નાને લક્ષ્મણને તેવા સોગન આપ્યા હતા, તેથી રાત્રિ ભોજનનું પાપ ઘણું ઓછું, એમ સિદ્ધ થાય છે. માટે સર્વભવી પ્રાણાંઓએ અવશ્ય તે વૈનયમ ગ્રહણ કરવો.

इत्यद्वदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ रात्रि भोजनविषये षोडशोत्तरशततमःप्रबंधः ॥ ११६ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૭ મું.

રાત્રિ ભોજનરૂપ અભક્ષ્ય દુસ્ત્યાજ્ય છે એવું ધારી પુનઃ

તેનો પ્રતિબોધ કરવા માટે વિવેચન કરે છે.

સ્વપરસમયે ગર્હ્ય, આદ્યં સ્વપ્રસ્ય ગોપુરમ્ ।

સર્વજ્ઞૈરપિ યત્યક્તં, પાપાત્મ્યં રાત્રિભોજનમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“સ્વ અને પર શાસ્ત્રમાં નિંદવાયોગ્ય, નરકના પ્રથમ દ્વારરૂપ અને સર્વજ્ઞોષ્ય ત્યજેલું રાત્રિભોજન પાપરૂપ છે.” આ શ્લોકમાં સ્વ અને પર શાસ્ત્રમાં નિંદિત કરેલું એમ કહ્યું છે તે વિષેસ્વ શાસ્ત્રમાં લખે છે કે,—પ્રાસુક આહાર હોય અને મહાજ્ઞાની પુરુષો કું-થુવા વિગેરે સૂક્ષ્મજીવોને પળ જોઈશકે તેમહોય તે છતાં તેઓપળ રાત્રિભોજનને ટાલે છે. કદિ દીપક વિગેરેના સાધનથી કીડી વિગેરે સ્થૂલજીવો દેશી શકાય પળ સૂક્ષ્મજી-વની દયા નહીં પલાવાઈથી મૂલવ્રતની વિરાધના થાય માટે રાત્રિભોજન નિષેધ્યું છે. તેવિષે પરશાસ્ત્રમાં પણ લખે છે કે,

(૨૧૬) રાત્રિ ભોજનરૂપ અમૃત તજવાનો પ્રતિબોધ કરવા વિષે.

મૃતે સ્વજનમાત્રેપિ, સૂતકં જાયતે કિલ ।

અસ્તંગતે દિવાનથિ, ભોજનં ક્રિયતે કિમુ ॥ ૧ ॥

“માત્ર સ્વજન મૃત્યુ પામવાથી સૂતક લાગે છે તો સૂર્ય અસ્તપામતાં ભોજન કરવું કેમ થટે.”

મધમાંસાશનં રાત્રૌ, ભોજનં કંદમક્ષણં ।

યે કુર્વંતિ વૃથાતેષાં, તોર્થયાત્રા યપસ્તપઃ ॥

“જે મધ પીવે, માંસચાવ, રાત્રિભોજનકરે, અને કંદનું ભક્ષણ કરે તેઓની તીર્થ યાત્રા, જપ અને તપ સર્વ વૃથા થાયછે.” તેમજ તેનુંકરેલું એકાદશીનુંવ્રત, રાત્રી જાગરણ, પુષ્કરતીર્થની યાત્રા, અને ચાંદ્રાયણ વ્રત પણ વૃથા થાયછે. એમ પદ્મપુરાણ માં કહ્યુંછે. વઢી ભારતના અઢારમાં પર્વમાં લખેછેકે, હે યુધિષ્ઠિર ! તપસ્વીએતો વિશેષે કરીને રાત્રે જલપણ પીવું નહીં અને વિવેકી ગૃહસ્થે પણ પીવું નહીં. મહાભારતમાં કહ્યું છેકે, “રાત્રે જલ રુધિર સમાન અને અન્ન માંસ સમાન થાયછે, તેથી રાત્રિભોજન કરનાર રુધિર અને માંસનું ભક્ષણ કરેછે.

વઢી અન્ય શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, “રાત્રે આહુતિ, સ્નાન, શ્રાદ્ધ, દેવાર્ચન અને દાન કરવાં નહીં અને ભોજન તો વિશેષપણે નહીં કરવું.”

વઢી પ્રથમ શ્લોકમાં રાત્રિ ભોજન નરકનું આચ દ્વાર છે. એમ કહ્યું છે તે વિષે પદ્મપુરાણના પ્રભાસલંકમાં લખે છે કે,

ચત્વારો નરકદ્વારા, પ્રથમં રાત્રી ભોજનં ।

પરસ્ત્રીગમનં ચૈવ, સંધાનાનંતકાયિકે ॥

“ચાર નરકના દ્વાર છે, પ્રથમ દ્વાર રાત્રિ ભોજન, વીજું પરસ્ત્રીગમન, ત્રીજું દ્વાર ઘોઠ અથાણું અને ચોથું દ્વાર અનંતકાય (કંદમૂલ) નું ભક્ષણ છે.” વઢી આયુર્વેદમાં કહ્યું છે કે, “જ્યારે સૂર્ય અસ્ત પામે છે ત્યારે હૃદય કમલ તથા નાભિકમલ સંકોચ પામે છે, એથી રાત્રે ભોજન કરવું નહીં. તેમજ તેમ કરવાથી સૂક્ષ્મ જીવનું ભક્ષણ થઈ જાય છે તે કારણથી પણ કરવું નહીં.” સ્કંદ પુરાણમાં રુદ્રે રચેલા સૂર્યની સ્તુતિ રૂપ કપાલ મોચન સ્તોત્રને વિષે લખે છે કે,

એક ભક્તાશનાન્નિત્યં, અગ્નિ હોત્ર ફલં લભેત્ ।

અનસ્ત ભોજનાન્નિત્યં, તીર્થ યાત્રા ફલં લભેત્ ॥ ૧ ॥

“હંમેશા એક વાર ભોજન કરવાથી આગ્રેહોત્રનું ફલ મળે છે અને જેઓ સૂર્યાસ્ત પછી ભોજન કરતા નથી તેઓને નિત્ય તીર્થ યાત્રાનું ફલ મળે છે.”—

ઇત્યાદિ અનેક શાસ્ત્ર વચનોથી રાત્રિ ભોજન પાપાત્મક છે, તેથી સર્વ દ્રવ્યને જોનારા શ્રીસર્વજ્ઞ પુરુષોએ તેને તજી દીધેલું છે, કારણ કે, તેઓ સર્વજ્ઞ હોવાથી રાત્રી સમયે ભોજનમાં ઉત્પન્ન થતા સુક્ષ્મ જીર્ણોમો વધ નિવારવાને અસમર્થ હતા, અર્થાત્ તેઓ અંતર્દષ્ટિવાળા સર્વજ્ઞોએ પણ મિથિજ્ઞ કર્યું છે તો બાહ્ય દષ્ટિવાળા આપણે તો વિશેષપણે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે-એ તત્વાર્થ છે. આ વ્રત ઉપર ત્રણ મિત્રનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

કોઈ શાસ્ત્રમાં એક શ્રાવક, વીજો મદ્રિક અને ત્રીજો મિથ્યાત્વી-એમ ત્રણે વળિક મિત્રો રહેતા હતા. એક વચ્ચે તેઓએ કોઈ ગુરુ પાસે આ પ્રમાણે ધર્મ સાંભળ્યો—“રાત્રિે જલ્લ પીષા કરતાં સ્નાદિમ ત્યાગમાં ચમળું પાપ લાગે છે, સ્નાદિમથી સ્નાદિમમાં ત્રગળું પાપ લાગે છે અને સ્નાદિમ ચક્રી અશ્નનમાં ત્રણ ગળું લાગે છે.” વેળી “રાત્રિે અંધકારમાં સૂક્ષ્મ જીર્ણો દષ્ટિ પડતા નથી. તેથી જે રાત્રિે ચનાવ્યું તે દિવસે ત્યાગ તો પણ તેને રાત્રિે ભોજન સરખું સમજવું” આ પ્રમાણે રત્નસંચય વ્રંધમાં લેલેલું છે. આ પ્રમાણે છતાં જે અજ્ઞાની પ્રાણીઓ કદાચ્છથી રાત્રિે ભોજનને વર્જતા નથી તેઓ એકાક્ષ તથા મરુકની જેમ વહુ દુઃખ પામે છે. તે એકાક્ષનો સંવંધ આ પ્રમાણે છે—

એકાક્ષની કથા.

દશાર્ણપુરમાં ધનશ્રી નામે એક શ્રાવકની પુત્રી હતી, તેનો ધનદેવ નામે પતિ હતો. ધનશ્રીએ માંડ માંડ સમજાવી એક દિવસ ધનદેવને રાત્રિે દિવસ ચરિ-મનું પ્રત્યાખ્યાન કરાવ્યું. તેજ રાત્રીએ કોઈ વ્યંતર દેવી ધનદેવની પરીક્ષા કરવાને માટે તેની વેનનું રૂપ લઈ ભોજન આપવા આવી. ધનશ્રીએ ઘણો વાર્યો તો પણ ધનદેવ ભોજન કરવા બેઠો. તત્કાલ દેવીએ લપડાક મારીને તેના લોચન બહાર કાઢી નાખ્યા. પછી તેની પત્ની ધનશ્રીએ કાયોત્સર્ગ કરીને કોઈ દેવીને આરાધી એટલે તે દેવીએ આવીને કોઈએ તરતમાં મારેલા ઘેટાના નેત્ર લાવી તેને લગાડી દીધા તેથી તે દેવતો થયો. અને ત્યારથી એકાક્ષ નામથી પ્રસિદ્ધ થયો.

મરુકની કથા શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય વૃહદ્ ધૃતિથી જાણી લેવી.

આ પ્રમાણે રાત્રિભોજન સંવંધી દેશના સાંભળી પેલા શ્રાવક મિત્રેતો કુલા-ચારને લીધે ઘણા નિયમો ગ્રહણ કર્યા. વીજા મદ્રિક મિત્રે વહુ વિચારી ને એક પ્રસ્તુત નિયમજ ગ્રહણ કર્યો. અને જે મિથ્યાત્વી હતો તે જરાપણ પ્રતિબોધ પામ્યો નહી. પેલા બંને મિત્રનું કુટુંબપણ અનુક્રમે તે નિયમમાં તત્પર થયું. હવે જે શ્રાવક

(૨૧૮) રાત્રિ ભોજન ત્યાગ કરવાવિષે ત્રણ વાણિક મીત્રોની કથા.

હતો તે તો ક્રમે ક્રમે શિથિલ થતોગયો. કોઈ કોઈવાર તજવા યોગ્ય એવી દિવસની આદ્યની તથા અંતની બે બે ઘડીમાં પણ ખાવા લાગ્યો અને છેવટે રાત્રે પણ ભોજન કરવા લાગ્યો. એક વખતે તે શ્રાવક અને ભદ્રિક બંને કોઈ રાજકાર્યમાં જોડાયા. સવારે જમ્યા વિના ગયેલા તે સાયંકાલે પાછા ઘેર આવતાં ભોજનનું અસૂર પડ ગયું. સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. પછી તેમના સંવંધી અને મિત્રોએ ઘણો આગ્રહ કર્યો તો પણ ભદ્રિકે ભોજન કર્યું નહીં. અને પેલો શ્રાવક ' હજુ ક્યાં પુરેપુરી રાત્રી પડી છે ' એમ બોલતો અંધકારમાં પણ નિઃશૂકપણે ભોજન કરવા બેઠો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

રયણી ભોજને જે દોષા, તે દોષા અંધયારંમિ ।

જે દોષા અધયારંમિ, તે દોષા સંકટંમિ મુદ્ધે ॥

“રાત્રિભોજનમાં જે દોષ છે તે દોષ અંધકારમાં જન્મવાથી લાગે છે અને અંધકારમાં ભોજન કરવામાં જે દોષ છે તે સંકટા મુલ્લવાળા પાત્રવડે ખાવાપીવાથી લાગે છે.” આપ્રમાણે કહ્યું છે. ત્યારે પછી રાત્રીએ અંધકારમાં જન્મતાં મહાન્ દોષ લાગે તેમાં શું કહેવું ?

હવે પેલો શ્રાવક ભોજન કરવા બેઠો તેના ભોજનમાં તેના મસ્તકમાંથી જુ પડી, તેનું મહ્મણ કરવાથી તેને જલોદરનો મયંકર વ્યાધિ થયો જેથી તે પંચત્વ પામી ગયો. ત્યાંથી તે માર્જાર યોનિમાં આવ્યો. તે ભવમાં અદ્ભુત ધ્યાનવડે મૃત્યુપામી પેહેલી નરકે ગયો. પેલો મિથ્યાત્વીપણ રાત્રે સર્પના વિપ્લવાળા અન્નેને જન્મવાથી મૃત્યુપામી માર્જાર થયો અને ત્યાંથી પેહેલા નરકમાં ઉત્પન્ન થયો.

ભદ્રિકનો જીવ મૃત્યુ પ્રાપ્તિને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. જે શ્રાવકનો જીવ હતો તે પેહેલી નારકીમાંથી નીકળી એક નિર્ધન બ્રાહ્મણને ઘેર શ્રીપુંજ નામે પુત્ર થયો. અને જે મિથ્યા દષ્ટિ હતો, તેણે નારકીમાંથી નીકળી તેનો જ અનુજ બંધુ થયો. આદિ ભદ્રિકના જીવે અવાધિ જ્ઞાનવડે તેની ઉત્પત્તિ જાણી ત્યાં આવી નિયમ મંગનું ફલ જળાવીને તેમને પ્રતિબોધ આપ્યો. તે ઉપરથી તે બનેલું સર્વ અમશ્યના નિયમો ગ્રહણ કર્યા. તે બંનેના માતા પિતા બ્રાહ્મણ અને મિથ્યાત્વી હોવા થી તેમણે તેમના કદાગ્રહનો નિગ્રહ કરવાને માટે સર્વથા ભોજન નિષિદ્ધ કર્યું. બંનેને ઉપરા ઉપરી ત્રણ લંઘન થઈ. ત્રિજી રાત્રે પેલા સૌધર્મદેવે તે નગરના રાજાના ઉદર માં પીડા ઉત્પન્ન કરી. તે અનેક ઉપાયોથી શાંત થઈ નહીં ત્યારે તે દેવે જણાવ્યું કે, 'રાત્રિ ભોજનના નિયમવાળા શ્રીપુંજના હસ્ત સ્પર્શથી રાજાની પીડા શાંત થશે.'

તત્કાલે મંત્રીઓએ શ્રીપુંજને ત્યાં બોલાવ્યો. તે ડંચે સ્વરે બોલ્યો કે, ‘જો મારું વ્રત સત્ત્વ હોયતો આ રાજાની પીડા શાંત થાઓ.’ આ પ્રમાણે કહી તેણે રાજાના શરીર ને કરચી સ્પર્શ કર્યો એટલે તત્કાલ રાજા વ્યથા રહિત થયો. રાજાએ પ્રસન્ન થઈને તેને પાંચસો ગામનું આધિપત્ય આપ્યું. શ્રીપુંજે સર્વસ્થલે પોતાના નિયમનો મહિમા ફેલાવ્યો. અનુક્રમે આયુ પૂર્ણ કરીને શ્રીપુંજ અનુજ વંધુ સાથે સોઘર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી વ્યવહાર અનુક્રમે તે ત્રણે સિદ્ધિપદને પામશે.

વ્રતાત્તમાત્રાન્નહિ ધર્મપૂર્ણતા નિમિત્તમુખ્યં પરિણામસંગતં ।

સમંદ્રકોપાસકયોઃ પ્રબંધતઃ વિચાર્ય તત્વં નિશિભોજનં ત્યજ ॥

“માત્ર વ્રત લેવાથી કાંઈ ધર્મની પૂર્ણતા નથી, પણ તેમાં દૃઢતા સાથે શુભ પરિણામ રાખવા તે મુખ્ય છે. આ હકીકત ઉપર ભદ્રક અને શ્રાવક એ બે મિત્રનો પ્રબંધ છે તે ઉપરથી તત્વને વિચારીને રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ કરો.”

इत्यद्वदिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ रात्रिभोजनविषये सप्तदशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ ११७ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૮ મું.

હવે બાકીના અભક્ષ્ય વિષે કહે છે.

અનંતકાયસંધાને બહુબોજં ચ મક્ષ્યકમ્ ।

આમગોરસમિશ્રં ચ દ્વિદલં સૂક્ષ્મ સત્ત્વજમ્ ॥ ૧ ॥

તુચ્છફલં ચ વૃંતાકં રસેન ચલિતં તથા ।

અજ્ઞાતફલમેતાનિ હ્યભક્ષ્યાણિ દ્વિવિંશતિઃ ॥ ૨ ॥

વ્યાખ્યા

“ ૧૬ અનંતકાય, ૧૬ વોલ અથાળા, ૧૭ વહુ વીજ વાળાં ફલ, ૧૮ કાચા ગોરસે મિશ્ર એવા દ્વિદલ કે જેમાં સૂક્ષ્મ જંતુ ઉપજે છે, ૧૯ તુચ્છફલ ૨૦ વૃંતાક, ૨૧ ચલિત રસ વાળી વસ્તુઓ અને ૨૨ અજાણ્યા ફલ એ પ્રમાણે વાવીશ અભક્ષ્ય જાણવા.

અનંતકાય એટલે સાધારણ વનસ્પતિ, તેનું ભક્ષણ અનંત જીવનો ધાત થવામાં હેતુ રૂપ છે, તેથી તે અભક્ષ્ય છે તેનું સ્વરૂપ આગલ કહેવાશે.

સંધાન ઇટલે લીંબુ, આંબલી, બીલી વિગેરેનું વોલ અયાળું. તે અનેક જીવોની ઉત્પત્તિનું નિમિત્ત છે, તેમજ લવણવાળાં શાક રાઈ સાથે મિશ્ર કરેલાં ત્રણ દિવસથી વધારે રહે તો અમદ્ય થાય છે એવો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે. પરંતુ ક્ષારમાં નાંખેલા લીંબુ વિગેરેનો વર્ણ ગંધ રસ વિગેરે બદલાય તો ત્રણ દિવસ તડકે રાખેલા પળ અનાચિર્ણ થાય—એમ વૃદ્ધો કહે છે.

વહુ વીજ ઇટલે પંપોટા, અંજીર વિગેરે. દાઢમ વિગેરે ફલોની જેમ અંતરપડ વન-રના કેવલ વીજવાળા ફલો, તેઓમાં પ્રત્યેક વીજે જીવનો ઘાત થાય છે. અને જે ફલ વહુ વીજવાળું હોય પળ અંદર પડ હોય જેવા કે દાઢમ ટિહોરા વિગેરે તે અદ્યમય નથી.

આમ ગોરસ, ઇટલે ડના કર્યા વિનાના ટુધ, દહીંને છાશ-તેમાં જો દ્વિદલ મિશ્ર થાય તો તેમાં કેવલી ગમ્ય સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉપજે છે. શાસ્ત્રમાં દ્વિદલનું લક્ષણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે—“જેને પીલવાથી તેલ નીકળે નહીં અને પીલતાં બે દલ (દાલ) જુદા પડે તે દ્વિદલ કહેવાય છે, ઇરંડી રાઈ વિગેરેને પીલવાથી બે દલ થાય છે પણ તેમાંથી તેલ નીકળે છે માટે તે દ્વિદલ ન કહેવાય.” આવાં કઠોળની સાથે ટાઢાં ટુધ, દહીં કે છાશ યાવાં નહીં, તે વિષે પરશાસ્ત્રમાં પણ લખે છે કે—

ગોરસં માષમધ્યેતુ મુદ્ગાદિસુ તથૈવ ચ ।

મક્ષમાણં ભવેન્નુનં, માંસ તુલ્યં ચ સર્વદા ॥

“અડદ અને મગ વિગેરે કઠોળમાં ગોરસ ભેળવીને ભક્ષણ કરે તો તે માંસ તુલ્ય થાય છે.” તેથી ઘોલવડાં ઇટલે કાચા દહીંમાં નાંખેલા વડા અમદ્ય છે. પણ જો પ્રથમ કાચી છાશ કે દહીંને ગરમ કરીને પછી તેમાં દ્વિદલ નિષ્પન્ન પદાર્થ નાંખે તો તે દોષ યુક્ત નથી એમ વૃદ્ધો પાસેથી સાંભળ્યું છે. આ વાતને કેટલાક હુંદીયાદિક માનતા નથી પણ તે તેમનો દુરાગ્રહ છે. જેમ વિચાર સંસ્કૃત નિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે, ‘જો વિયા જાતના વૃક્ષની યદિ અને અંકોલ વૃક્ષની ઘાળી કરાવીને તેમાં સેલડી પીલે તો તત્કાલ સંમૂર્છિમ માછલાંઓ ઉત્પન્ન થાય છે.’ તેવી રીતે અહિં પણ જાણવું. વળી કહ્યું છે કે, “મગ તથા અડદ વિગેરે દ્વિદલ કાચા ગોરસમાં પડતાં તત્કાલ ત્રસ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ બે દિવસ ઉપરાંતના દહીંમાં પણ ત્રસ જીવ ઉપજે છે.” કોઈ ઢેકાણે ‘તિદિણુવારિ’ ઇટલે ત્રણ દિવસ પછી એવો માઠ છે, તે યોગ્ય લાગતો નથી. કારણ કે બે દિવસ વ્યતિત થયેલું દહીં અમદ્ય છે. એમ ત્રિયાગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. આટલા ઉપરથી કાચા ગોરસ સાથે દ્વિદલ મિશ્ર થવાથી

તેમાં અનેક સૂક્ષ્મ જીવ ઉપજે છે. એમ સિદ્ધ થાય છે તેથી તે અમદ્ય જાણવું. એ પ્રથમ શ્લોકનો અર્થ થયો.

હવે તુચ્છ ફલ એટલે મહુડાં, જાંબૂ, બોર, કોઠાં વિગેરે. ઉપલક્ષણથી તુચ્છ પુષ્પ તથા પત્રનું ષળ ગ્રહણ કરવું. અહિં પુષ્પ તે કેરડા વિગેરેના લેવા અને પત્ર તે વર્ષાકાળમાં ચતી તાંદલજા વિગેરેની માજી લેવી. તથા કોમળ મગ ચોલાની સીંગો પળ ગ્રહણ કરવી કારણ કે, તેમાં ઘણાં જીવો હણાય છે અને તૃપ્તિ થતી નથી.

હવે વૃંતાક કે જે કામોદીપક અને નિદ્રા વર્ધક હોવાથી દૂષિત છે. તે વિષે લોકિક શાસ્ત્રમાં પણ લખે છે. “શિવ પાર્વતીને કહે છે, હે પ્રિયે ! વૃંતાક, કાલીંગડા અને મૂલા વિગેરેનો ભક્ષણ કરનાર મૂઢ પુરુષ અંતકાળે મને સંભારશે નહીં.” વળી “શાસ્ત્રને જાણનાર પુરુષે, વૃંતાક, ધોલાવૃંતાક, મૂલા અને રાતામૂલા વર્જવા, એમ મનુષ્ય કહેલું છે.” આ પ્રમાણે ભારતના શાંતિપર્વના પ્રથમ પાદમાં લખે છે.

વળી રસથી ચલિત એટલે વેસ્વાદ થયેલાં, વાસી દ્વિદલ, પુછા, વડાં અને રાંધેલા કુર વિગેરે. તે શિવાય વીજું પણ કોહેલું સર્વ અન્ન ત્યજી દેવું, કારણકે તે વહુ જીવ સંસક્ત થઈ જાયછે. કહ્યું છે કે, “તેવું અન્ન સંચય કરવાથી મિથ્યાત્વ વધે છે, વાપરવાથી વિરાધના થાયછે અને તેમાં ઉંદર વિગેરે ઘણી જાતના સમૃદ્ધિમ જીવો ઉપજેછે, ઇત્યાદિ ઘણાં દોષ થાય છે.” એનો ભાવાર્થ એવો છે કે, તેવું અન્ન જો રાત્રે વાસી રાખ્યું હોય તો તે જોઈને વીજા મિથ્યાત્વ પામે છે અને કેટલાક નિંદા કરે છે કે, “જુઓ આ શ્રાવક ! કેવો સંચય કરનારાછે ! ” વળી તેવી રીતે વાસિ રાખવાથી સંયમની પણ વિરાધના થાયછે, તેમજ તેવા સાથુવા વિગેરેને રાખી મુકવા થી કરોલીયાની જાલ તથા વીજા સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓની જાતિ તેમાં ઉપજે છે. પોલી, માલપુવા વિગેરે વાસી રાખવાથી તેમાં લાલીયા જીવ ઉત્પન્ન થાયછે. તેવા આહાર ની અભિલાષા કરવા ઉંદર આવે છે, અને તેના કરડવાનો અવાજ સાંભળી માર્જાર વિગેરે ત્યાં આવી તેમનું ભક્ષણ કરી જાયછે. ઇત્યાદિ ઘણાં દોષ થાયછે. એ પ્રમાણે શ્રીવૃહત્કલ્પની ટીકામાં કહેલું છે. લાલીયા જીવ દ્વીદ્રિય જાતિના છે, એમ વૃદ્ધ સંપ્રદાય છે. કેટલાક દુંઢકાદિ આ ચર્ચિત રસને પણ અમદ્ય માનતા નથી તે અયુક્ત છે. કારણ કે, રોટલી વિગેરેમાં તે પ્રત્યક્ષ જણાયછે. ઉપલક્ષણથી કાલ્પાતિ ક્રમ થયેલા પક્વાન્નને પણ ચર્ચિત રસમાં ગણવું. તે વિષે એમ લખ્યું છે કે, “જે દિવસે પક્વાન્ન કર્યું હોય ત્યારથી વર્ષા કાલમાં પંચરદિવસ સુધી કલ્પે, શીત કાલમાં એક માસ સુધી કલ્પે અને ઉષ્ણ ઋતુમાં વિશ દિવસ સુધી કલ્પે. મુનિ ત્યાં સુધી તે ગ્રહણ કરે.” કેટલા એક એમ કહે છે કે, જ્યાં સુધી વર્ણ, ગંધ, રસાદિ

(૨૨૨) વાવિશ પ્રકારના અમ્લનો ત્યાગ કરવા વિષે.

કગડયું ન હોય ત્યાં સુધી કલ્પે છે. વલી આદ્રા નક્ષત્રથી આંવાનો રસ, અને કે દિવસ પછીનું દહીં અને છાજ પળ સેવવા યોગ્ય નથી— આ પ્રમાણે મહ્યામહ્યનો વિચાર સંપ્રદાયથી જાણી લેવો.

વલી અજાણ્યું ઇટલે જેની જાતિકે નામ જાણવામાં ન હોય તેવાં ફલ, પત્ર, પુષ્પ અને મૂલનો ત્યાગ કરવો. તે વિષે બ્રહ્માંડ પુરાણમાં લખે છે કે, અમ્લનું મ્લેષણ કરવાથી કંઠ રોગ વિગેરે થાયછે. શાતાતપ ઋષિના રચેલા શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, અમ્લનું મ્લેષણ કરવાથી હૃદયમાં ક્રુમિ ઉત્પન્ન થાયછે.

ઉપર પ્રમાણે સર્વમલીને વાવિશ પ્રકારના અમ્લ છે. એ વીજા શ્લોકનો અર્થ કહ્યો.

ઉપર કહેલા સર્વ અમ્લ પાપરૂપ છે, તેથી શ્રીજિનેંદ્રના આગમના મર્મને જાણનારા વ્રતધારી ગૃહસ્થોએ ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને સર્વદા સેવવાનહીં.

વ્યાખ્યાન ૧૧૯ મું.

ચલિતરસ ઇટલે વાસી અન્ન વિગેરે અમ્લ કહ્યું છે. પણ તે ચાલ ગોપાલ વિગેરે સર્વથી ત્યાગ કરવું અશક્ય છે માટે પુનઃ તેનું વર્ણન કરે છે.

रसैः चलितंनिः स्वादं द्रव्याक्षाणां योनिस्थानकं ।

पर्युषितं कुत्सितान्नं भक्षणा दुःखमासदेत ॥

ચલિતરસ ઇટલે “ રસથી ચઢિત થયેલું, નિઃસ્વાદ થયેલું, બેઈન્દ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિનું સ્થાનક, વાસી રહેલું, અથવા કોહી ગયેલું અન્ન મ્લેષણ કરવાથી પ્રાણી દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે.” આ અર્થને દૃઢ કરવાને નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

કનકપુર નામના નગરમાં જિનચંદ્ર નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તેને શીલવતી નામે પત્ની હતી. તે ઉમયથી ગુણસુંદર નામે એક પુત્ર થયો હતો. તે બાલ્યવયથી.

थर्म रहित हतो. एक बखते तेनी माताए तेने कह्युं के, वत्स ! तूं वासी भोजन कर नही; केमके वासी भोजन करवार्थी देहमां धाधर, करोळिया, अने त्वचा विकार विगेरे तथा वात संबंधी अनेक रोगो थशे, बळी बुद्धीनुं हीनपणुं थशे. ते साथे त्रस जीवनी हिंसा लागशे. ते संबंधी विशेष दोपो जाणवा होयतो श्री समयामृतसूरिनीं पासे जईने जाणी लेजे. तेणे उद्यानमां रहेला ते गुरुपासे जईने तेना दोष पुछ्या. एटले गुरु बोल्या के, तूं सुभाग नगरमां जा. त्यां थावर नामे एक चंडाल छे, ते तेने एना दोष कहेसे. गुणसुंदर सुभागनगरे गयो, त्यां थावर चंडालनुं घर शोधी तेने वासीना दोष पुछ्या. थावरे कह्युं के, हुं कहीश. पछी ते चंडाले एक गृहस्थनी दुकानेथी शाळ, दाळ विगेरे सीधु तेने अपाव्युं, तेणे लीधुं अने ते कोईकूपणने घेर मूल्य आपीने रंधाव्युं. ज्यारे ते भोजन करवा देठो त्यारे ते कूपणनी स्त्रीए पुछ्युं के, तमे क्यांथी आव्या छो ? गुणसुंदरे पोतानो सर्व वृत्तांत जणाव्यो. ते उपरथी ते स्त्रीए पोताना भाई तरीके ओलख्यो. बीजे दिवसे गुणसुंदर जवाने तैयार थयो, पण ते स्त्रीए आग्रहथी रोक्यो. पछी तेणीए पोताना लुब्ध पति पासे शाळि विगेरे सारुं भोजन रांघवा माग्युं; एटले तेणे कह्युं के, ' बाल अने तेल लई जईने भोजन कराव्य, बीजुं नही मळे ' पण ते स्त्रीए तो बीजी दुकानेथी घी खांड विगेरे लावी गुणसुंदरने माटे घेवर विगेरे करवा मांड्या. ते वातनी तेना पतिने खबर पडी एटले ते बहु खेद पाम्यो अने क्रोधथी तेणे वासी अन्न खाधुं. तेथी ते तत्काळ हृदय फाटीं ने मृत्यु पाम्यो. स्त्रीए जाण्युं के, में मारा भाईने भोजन करवा राख्यो तेथी आ बन्धुं, पण तेणीए आ वात कोईने जणावी नही. कारण के जो ते वात बहार पडे तो ते अपुत्र होवार्थी बंधुं द्रव्य राजा लइ जाय. आवा भयथी ते वात कोईने जणाव्या वगर तेणीए श्रेष्ठीना शबने घरमां खाडो खोदीने दाटी दीधुं. पछी तेणीए पोताना बंधुने गुप्त रीते ते वात जणावी अने कह्युं के, भाई ! तूं अहीं रहीने तारा बनेवीना चार कोटी द्रव्यनो व्यापार कर्य अने श्रेष्ठी विषे कोई तने पुछे तो तारे कहेवुं के, ते दरीआ वाटे व्यापार करवा गया छे. जो तेने जीवतो कहीशुं तो मारे सौभाग्यवतीनो वेष रखाशे अने जो मृत्यु पामेलो कहेशुं तो विधवापणुं भोगववुं पडशे. तेथी शोक के रुदन काई करवुं नहीं. केमके तेम करवार्था उलटुं नुकशान छे "

आवा भगिनीना वचनथी गुणसुंदर त्यां रही दुकाने बेसीने व्यापार करवा लाग्यो. हवे पेलो चंडाल गुणसुंदरने अन्न अपावी घेर गयो. भोजन समय थतां तेनी स्त्रीए ' आ आजेज रांध्युं छे. ' एम कठोर अने असत्य वचन कही, ते चंडालने वासी भोजन खावा आप्युं. ते साथे वावीश पोहोरनी छाश पण आपी. ते समये काईक अंधकार पण थयो हतो. चंडाले ते वासी छे एम जाण्युं पण क्षुधार्त होवार्थी

પોતાના નિયમને ગળ્યાવગર તેણે શ્વાયું. તેથી શૂલના રોગવડે ગાઢ નિદ્રામાં મૃત્યુ પામ્યો અને ગુણસુંદરની વેનના ઉદરમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. (જે રાત્રે શેઠ જીવતા હતા.)

કેટલાક દિવસો ગયા પછી ગુણસુંદર માતંગના પાડામાં ગયો. ત્યાં થાવર માતંગને ઘેર શોકયુક્ત આક્રંદ સાંભળી તેણે, કોઈને પુછ્યું, 'એટલે તેણે થાવર ચંડાલ નું મરણ જણાવ્યું. તે સાંભળી ગુણસુંદર સ્વેદ પામ્યો અને 'અરે! તેને અકસ્માત શું થયું? તેના મરણ પામવાથી મારો સંદેહ પણ ભાંગ્યો નહીં.' એમ વિમાસવા લાગ્યો. પછી તે સ્વદેશ જવાને તૈયાર થયો પણ તેની વહેને પોતાને પુત્રનો જન્મ થતા સુધી રોક્યો.

એક દિવસ ગુણસુંદર હાંટે વેઠો હતો તેવામાં કોઈ સ્ત્રીએ આવીને તેને કહ્યું કે, તને તારો ભાણેજ તેડાવે છે. તે વિસ્મય પામીને ઘેર ગયો. ત્યાં તરતના જન્મેલા બાલકને દીઠો. તેણે કહ્યું કે, તું થાવર ચંડાલને ઘેર જા, ત્યાં તરતના જન્મેલા બાલકને થાવરની સ્ત્રી મારી નાંખે છે, તેને વચાવ્યું. સુંદરે ત્યાં જઈ ચંડાલીને કહ્યું કે, અરે ! શામાટે હિંસા કરે છે? ચંડાલી બોલી-શું કરું, આ પુત્ર જ્યારે ઉદરમાં આવ્યો ત્યારે તમારો મિત્ર મૃત્યુ પામ્યા અને ઘરમાં અત્યંત દારિદ્ર આવ્યું.' પછી સુંદરે તેને ઘણું દ્રવ્ય આપીને તે પુત્રને મૃત્યુથી વચાવ્યો. પછી તે ઘેર આવ્યો એટલે તેનો ભાણેજ બોલ્યો કે- મામા, તમારો સંદેહ ભ્રમ થયો ? મામાએ કહ્યું, ભંગ થયો નથી. ત્યારે તે બોલ્યો- હું થાવર ચંડાલનો જીવ છું. તે તારા જેવા સાધર્મીની ભક્તિ કરવાથી અને અભદ્યનો નિયમ પાલવાથી અહિં ચાર કોટી દ્રવ્યનો સ્વામી થયો છું. તેમાં પણ મેં ક્ષિત્તિ વિરાધના કરી હતી તેથી તે ભવમાં હું શૂલરોગના મહાવ્યાધિથી મૃત્યુ પામ્યો હતો. અને જે તારા બનેલી શ્રેષ્ઠી લોભથી તેમજ વાસી અન્નનું ભક્ષણ કરવાથી મૃત્યુ પામીને થાવર ચંડાલને ઘેર પુત્રપણે અવતર્યો છે, માટે હવે તમેપણ આજથી અભદ્ય સ્વોવાના નિયમ અંગીકાર કરો. " આ પ્રમાણેની ફત્તીકત જાણવાથી નિઃસંદેહ થયેલો સુંદર તરતજ તે નિયમ લઈ પોતાને નગરે આવ્યો અને સર્વ વૃત્તાંત પોતાની માતાને જણાવ્યો. તે સાંભળી તેની માતા હર્ષ પામી. કહ્યું છે કે,

અધમા સાન્વયા સુના મધ્યમા દ્રવિણાર્જનૈઃ ।

ઉત્તમા રુણ્યતિ માતા તૈસ્તૈઃ સુકૃત કર્મભિઃ ॥

" અધમ માતા, પુત્રનો વંશ વધવાથી રાજી થાય છે, મધ્યમ માતા પુત્ર દ્રવ્ય કમાય તેથી હર્ષ પામે છે અને ઉત્તમ માતા પુત્ર અનેક પ્રકારના સુકૃત કરે તેથી હર્ષ પામે છે. "

ગુણસુંદરે એક વચ્ચત ગુરુ મહારાજને પુછ્યું કે-સ્વામી ! આપની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવાથી મારો સંદેહ તો દૂર થયો પણ મારા બાલક ભાણેજને વાચા ત્રી રીતે

થઈ ? ગુરુ ઘોલ્યા કે, તે ચંડાळे અંત સમયે પોતાના મિત્ર કોઈ વ્યંતર દેવને પુછ્યું હતું કે, મિત્ર ! સુંદરનો સંશય મારાથી ભાન થયો નહીં, તેનું મારે શું કરવું ? દેવે કહ્યું કે, તું પેલા કૃપણ શ્રેષ્ઠીને ઘરે જ્યારે જન્મીશ ત્યારે હું તારા મુખમાં પ્રવેશ કરીને તેનો સંશય દૂર કરીશ. ઇથી તેને વાળપણે પણ વાળી થઈ હતી. આ પ્રમાણે સાંભળી સુંદર શ્રાવક ધર્મ પાળી, પ્રાંતે મુનિધર્મને પણ સ્વીકારી અંતે સ્વર્ગને પ્રાપ્ત થયો.

“ઉપર કહેલા ચરિત્રના તત્ત્વને વિચારી અને જેમાં સર્વે ઇન્દ્રિયોની પટ્ટતા પ્રાપ્ત થાય છે તેવું સન્મનુષ્યપણું મેલવી ભવિષ્યાળીઓ વાસી અને કોહેલા અન્નનો ત્યાગ કરવારૂપ વ્રતને ગ્રહણ કરો.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया उपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ चलिंतरस अभक्ष्य विषये एकोनविंशोत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ ११९ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૦ મું.

હવે અજાણ્યા ફલ સંબંધી ગુણ દોષ કહે છે.

फलान्यज्ञातनामानि पत्रपुष्पाण्यनेकधा ॥

गुरुसाक्ष्यात्मसौख्यार्थं त्याज्यानि वंकचूलवत् ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“જેના નામ જાણવામાં ન હોય તેવા અજાણ્યા ફલ, પુષ્પ અને પત્રોને આત્મસુખને માટે ગુરુની સાક્ષી વંકચૂલ ની જેમ ત્યજી દેવા.”

વંકચૂલનો પ્રવંધ આ પ્રમાણે—

વંકચૂલની કથા.

ઢોંપુરી નામે નગરીમાં વિમલચંદ્ર નામે રાજા હતો. તેને પુષ્પચૂલ અને પુષ્પચૂલા નામે પુત્ર પુત્રી હતા. તેમાં પુષ્પચૂલ પ્રકૃતિથી વલવાન અને ઉદ્ભવ હતો, તેથી લોકમાં વંકચૂલ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયો હતો. તેની રંજાડથી કંટાળીને પ્રજાએ રાજાને ફરીયાદ કરી, રાજાએ ક્રોધ પામી તેને નગરીની બહાર કાઢી મુક્યો. તેના અનુરાગથી તેની સ્ત્રી અને તેની બેહેન પુષ્પચૂલા તેની પાછલ ગયાં. અરણ્યમાં જતાં મિહિલોકોએ તેને પોતાનો રાજા કર્યો.

એક વચ્ચે તે સિંહગુહા નામની પાલમાં કોઈ આચાર્ય પધાર્યા. તેમણે વર્ષા-કાળના ચારમાસ રહેવાને માટે વંકચૂલની પાસે સ્થાનની યાચના કરી. વંકચૂલે કહ્યું કે, જો અહિં રહેવું હોયતો મારી સીમામાં ધર્મોપદેશ કરવો નહીં, યૌન રહેવું. સૂરિયે કહ્યું કે, તે અમારે માન્ય છે, પણ જ્યાંસુધી અમે રહીએ ત્યાંસુધી તમારે જીવ-હિંસા કરવી નહીં. વંકચૂલે તે સ્વીકાર્યું ચાર માસ પછી વિહાર કરવાનો સમય આવ્યો એટલે આચાર્યે વંકચૂલને જણાવ્યું. કહ્યું છે કે, “સાધુ, પક્ષી, શ્રમરનાં ટોળાં, ગોકુલ અને મેઘ એક ઠામે રહેતા નથી.” સૂરિની સાથે કેટલેક સુધી વંકચૂલ વળા-વવા ગયો. જ્યારે પોતાની સીમા પૂરિ થવાથી તે ડભો રહ્યો ત્યારે સૂરિ બોલ્યા કે, હે ભદ્ર! તું આટલા અભિગ્રહ લે- ૧ અજાણ્યા ફલ ખાવા નહીં, ૨ સાત આંટ પગના પાછા હઠીને કોઈની ઉપર યા કરવાં, ૩ રાજાની સ્ત્રીને સેવવી નહીં, અને ૪ કાગઢા-નું માંસ ખાવું નહીં. આ નિયમ સુગમ લાગવાથી વંકચૂલે ગ્રહણ કર્યા. પછી તે ગુરુને નમીને પોતાને ઘેર ગયો.

એક સમયે વંકચૂલ વીજા ચોરોની સાથે કોઈ સાથને લુંટીને અરણ્યમાં પેડો. તે વચ્ચે સર્વને ક્ષુધા લાગી. વીજા ચોરલોકોએ ક્ષુધાર્ત્થે કિંપાકના ફલ ખાવા અને વંકચૂલે અંજ્ઞાત ફલનો અભિગ્રહ હોવાથી તે ફલનું નામ ન જાણવાના કારણ-થી ખાધા નહીં. વીજા ચોર મૃત્યુ પામી ગયા કારણકે કિંપાકના ફલ વિષમય હોય છે. તે જોઈ વંકચૂલે વિચાર્યું કે, અહો, નિયમનું ફલ કેવું ઉત્તમ!

પછી તે ત્યાંથી રાત્રે પોતાના ઘરમાં આવ્યો, ત્યાં પોતાની પત્ની સાથે એક પુરુષ-ને સુતેલો જોયો. એટલે કોપથી તેને મારવાને તૈયાર થયો. ત્યાં ગુરુએ આપેલો નિયમ યાદ આવવાથી સાત આંટ પગલા પાછો હટ્યો. તેથી હાથમાં ડગમેલું સ્વદ્ધ દ્વાર સાથે અથડાયું, તેના અવાજથી તેની વેન જાગીડી અને ઘોલી કે, તું કોણ છે? સ્વર ઉપરથી વેનને ઓલસીને તેણે પુછ્યું કે, આવો પુરુષવેશ કેમ લીંબો છે? તેણીએ કહ્યું કે, પુરુષનો (તારો) વેશ લઈને નટનું નૃત્ય જોવા સભામાં ગઈ હતી. ત્યાંથી પાછી ફરતાં થાકી જવાથી વેશ વદલ્યા વિના એમને એમ મારી ભાખી સાથે સુઈ ગઈ હતી. તે સાંભળી તેણે પોતાના નિયમ દેનારા ગુરુની પ્રશંસા કરી.

એક વચ્ચે પેલા સૂરિના શિષ્યો ત્યાં આવ્યા, તેમને નમી વંકચૂલે શ્રીજિન-પ્રાસાદ કરાવવા વિષે ધર્મદેશના સાંભળી. તેથી તત્કાલ તેણે તેજ પંછીમાં ચર્મણવતી નદીને તીરે એક જિનપ્રાસાદ કરાવ્યો. તેમાં શ્રીવીર ભગવંતની સ્થાપના કરી. અનુક્રમે તે તીર્થ થયું. એ તીર્થની યાત્રા કરવાને કોઈ વણિક સ્ત્રી સાથે ત્યાં આવ્યો. ચર્મણવતી નદી ઉતરવાને તે દંપતી વાહાણમાં બેઠાં. પ્રાસાદનું શિશ્વર જોતાં તે વણિ-

કની સ્ત્રી ચંદનાદિક ઉત્તમ દ્રવ્યો સુવર્ણના કચોલામાં લઈલઈને તેની સામે નાચવા લાગી. ઇટલામાં તે વણિકસ્ત્રીના હાથમાંથી કચોલું નદીમાં પડી ગયું. તે જોઈ વણિક ચોલ્યો-અરે ભદ્રે! વહુ ઓટું થયું-આ કચોલું રાજાનું છે, આપણે ઘરાણે રાખ્યું છે, તેમાં અમૂલ્ય રત્ન જડેલાં છે, હવે હું તેને શું ઉત્તર આપીશ? પછી તે વણિકની આજ્ઞાથી કોઈએક માછી તે લેવા નદીમાં પડ્યો. અંદર શોધતાં શ્રીપાર્શ્વનાથના વિંવ ના ચોલામાં રહેલું તે કચોલું તેણે દીધું. તે લઈને તેણે વણિકને આપ્યું. તે રાત્રે ચોલામાં સીને સ્વપ્ન થયું કે, નદીમાં પુષ્પમાળા નાચતી, તે માળા જે સ્થાને સ્થિર થાય તેની નીચે શ્રી પાર્શ્વનાથજીના વિંવની શોધ કરતી, અને તે એક વિંવજ લઈને વંકચૂલને આપતું. ચોલાસીંદ્ર તે પ્રમાણે કર્યું અને શ્રીપાર્શ્વનાથજીનું વિંવ કાઢીને વંકચૂલને આપ્યું. તેથી ઘણો સુખી થઈ તેણે તે માછીને પુષ્કળ દાન આપ્યું. અને શ્રીવીરપ્રભુના પ્રાસાદની વહાર મંડપમાં તે વિંવને તેણે સ્થાપિત કર્યું. પછી નવીન ચૈત્ય વંધાવી તેમાં સ્થાપવાને માટે તે વિંવ લેવા માંડ્યું, ઘણા પુરુષોએ મઠીને પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે વિંવ ત્યાંથી ચલિત થયું નહીં ત્યાંજ રહ્યું. અત્યાપિ પણ તે ત્યાંજ છે. ત્યારપછી એક દિવસ પેલા માછીમારે આવીને કહ્યું કે, હે સ્વામી! વીજું એક વિંવ અને સુવર્ણનો રથ નદીમાં તે સ્થાનએ છે. ઇટલે વંકચૂલે સભા વચ્ચે પુછ્યું કે, આ બંને વિંવ વિષે કોઈ કાંઈપણ હકીકત જાણે છે? ઇટલે એક વૃદ્ધ પુરુષે કહ્યું કે, “દેવ, પૂર્વે ગજાપાલ નામે રાજા શત્રુના સૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરવા ગયા હતા, તે સમયે શત્રુના મયથી તે રાજાની રાણી પોતાનું સર્વસ્વ અને આ બે વિંવ સુવર્ણરથમાં રાખીને આ ચર્મણવતી નદીને જલદુર્ગ ધારી તેમાં એક વહાણમાં રહી હતી. એમાં કોઈ દુર્જને આવીને તેને કહ્યું કે, રાજા મૃત્યુ પામ્યા. તે સાંભળતાંજ તેણીએ તે વિંવ તથા રથ સહિત વહાણજ આક્રમણ કરવાવડે જલમાં ડુબાડી દીધું. પોતે જિનધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને દેવતા થયેલ હશે, નહીં તો આ વિંવનો મહિમા કોણ કરે? તે બે વિંવમાંથી એક વિંવ તમે લાવ્યા છો અને વીજું એક વિંવ ત્યાં જ રહેલ જણાય છે.” આ પ્રમાણે સાંભળી તે વિંવ લેવાને માટે વંકચૂલે અનેક ઉપાય કર્યા પણ તે નિકળ્યું નહીં, એમ સંભળાય છે કે, તે વિંવ અત્યાપિ ત્યાંજ છે અને વર્ષમાં એક દિવસ દર્શન આપે છે. શ્રી વીરપ્રભુના વિંવની અપેક્ષાએ શ્રીપાર્શ્વનાથના વિંવ વહુ નાના હોવાથી શ્રીવીર પ્રભુની આગળ તે ચાલકરૂપ છે એવું ધારી ત્યાંના મેવાડી ભિલ વિગેરે લોકોએ તેનું સ્તુતિ પાર્શ્વનાથ એવું નામ પાડ્યું. તે સિંહગુહા પછીને ઢેકાણે અનુક્રમે મોટું નગર વસેલું છે. અત્યાપિ શ્રીવીર ભગવંતની તથા ચેલ્લણપાર્શ્વનાથની યાત્રા કરવા અનેક સંઘો ત્યાં આવી તેમને આરાધે છે.

“ એક વખતે વંકચૂલ ડાહ્યાની નગરીમાં ઘોના પુછે વઢગીને રાજાના મંડારગૃહમાં પેઠો. ત્યાં તે રાજાની મુખ્ય પટરાણીના જોવામાં આવ્યો, ઇટલે તેણે કોપ કરીને પુછ્યું કે, તું કોણ છું? તેણે કહ્યું કે, હું ચોર છું. રાણીએ કહ્યું કે, ભય પામીશ નહીં. મારી સાથે સંગમ કર્યું. વંકચૂલે કહ્યું કે, તું કોણ છું? તેણે બોલી કે, હું રાજાની રાણી છું, ચોરે કહ્યું કે જો તું રાજપત્ની હો તો મારી માતા છો માટે હું પાછો જાઉં છું. તે સાંભળી રાણીએ નસબડે પોતાનું શરીર વિદારણ કરીને પોકાર કર્યો, ઇટલે તત્કાલ રક્ષકપુરુષોએ આવીને વંકચૂલને વાંધી લીધો. આ વધી હકાકત ગુપ્ત ડાહ્યા રાજાએ સાંભળી. તેથી રાજાએ ચિતવ્યું કે, અહો, સ્ત્રીચરિત્ર કેવું દુર્લભ છે! પ્રાતઃકાલે રક્ષકો તેને રાજાની પામે સભામાં લઈ ગયા. રાજાએ તેના વંધન છોડાવ્યા. ઇટલે તે નમસ્કાર કરીને આગલ વેઠો. રાજાએ પુછ્યું કે તું મારા મંદિરમાં કેમ પેઠો હતો? વંકચૂલે બોલ્યો કે, દેવ! હું ચોરી કરવાને પેઠો હતો, ત્યાં મને દેવીએ દીઠો, ઇટલે સ્ત્રીપાદો પાસે પકડાવ્યો. વંકચૂલે પેલી નીચ વાર્તા કહી નહીં, તેથી રાજા ઘમો ખુશી થયો અને તેને પુત્ર કરીને રાખ્યો. રાજાએ પટરાણીને મારવા માંડી ત્યારે વંકચૂલે તેને વચાવી. આવી રીતે પ્રત્યક્ષ નિયમોનું ફલ દેખી વંકચૂલ મનમાં વાસ્તવાર વિચારવા લાગ્યો કે, અહો, નિયમોનું ફલ કેવું ઉત્તમ છે.

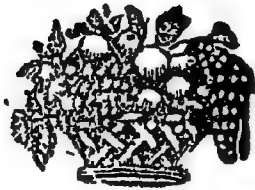
એક વખતે રાજાએ તેને કોઈની સાથે શુદ્ધ કરવા મોકલ્યો. ત્યાં બે શત્રુસૈનિકોના ગાદ મહારોથી ઘાયલ થયો. રાજાએ તેને રાજા પામે લઈ આવ્યા. રાજાએ તેના ઔપધ માટે ઘણા વૈદ્યોને એકઠા કર્યા. વૈદ્યોએ કાગડાના માંસનું ઔપધ વતાવ્યું, પણ વંકચૂલે તેનો નિયમ કરેલો હોવાથી તે ઔપધની ઇચ્છા કરી નહીં. પછી રાજાએ તેના મિત્ર જિનદાસને નજીકના ગામથી બોલાવ્યો. જિનદાસ ડાહ્યાની આવતો હતો ત્યાં માર્ગમાં બે દેવીઓને રુદન કરતી તેણે દીઠી. શ્રેષ્ઠીએ પુછ્યું કે, મદ્રે! કેમ રુવો છો? તેણે બોલી કે, મદ્રે! અમે બંને ભક્તિ વગરની સૌધર્મ દેવલોક નિવાસી દેવીઓ છીએ. કાકપત્તિનું માંસ ન રાખ્યું તો વંકચૂલ અમારો પતિ થાય તેમ છે. પણ તમારા વચનથી જો તે નિયમનો ભંગ કરશે તો તે દુર્ગતિને પામશે અને અમે ભક્તિ વિનાની રહેશું, ઇથી અમે રુદન કરીએ છીએ. તે સાંભળી જિનદાસે બોલ્યો કે-દેવી! રુદન કરો નહીં, હું તેને વિશેષ દ્રવ્ય કરીશ. પછી જિનદાસ ડાહ્યાની આવ્યો અને રાજાની પ્રેરણા છતાં વંકચૂલને તેણે કહ્યું કે, “ મૃત્યુ આવે તે સારું, દારિદ્ર્યનો સંગમ થાય તે સારું, પણ ગ્રહણ કરેલા વ્રતનો ભંગ કરવી તે સારું નહીં. ” ઇત્યાદિ વચનોથી વંકચૂલ વિશેષપણે વ્રતમાં દૃઢ થયો. અને

छेवटे मृत्यु पामी अच्युतकल्पमां देवता थयो. ज्यारे जिनदास त्यांथी पाछो बळयो
त्यारे पाछी पेली वंने देवीओने मार्गमां रुदन करती तेणे दीठी एटले पुछयुं के,
भद्रे! हवे केम रुवोछो? में तेने मांस भक्षण करवा दीधुं नथी. ते बोली के, भद्र!
ते नियमनी अधिक आराधना करवाथी अच्युत देवलोकमां देवता थयो, एटले
अमे तो भर्त्तार विनानीज रही. ते सांभळी जिनदास पोताने घेर गयो. त्वारथी
आ ढोंपुरी तीर्थने निर्माण करनार वंकचूल अधिक प्रख्यात थयो.

“ जेम श्री वंकचूल चोर छातां अंगिकार करेला नियमोने दृढपणे पाळवाथी
अच्युतकल्पने पाम्यो, तेम अन्य भव्य प्राणीओ पण सर्व अभक्ष्यनो त्याग
करवाथी अत्यंत सुखनी पुष्टिने पामेछे. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासाद
ग्रंथस्य वृत्तौ अमक्ष्यनियमविषये विंशत्युत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ १२० ॥

आठमो स्तंभ समाप्त.

શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદે

નવમ સ્તંત્ર પ્રારંભ.

વ્યાખ્યાન ૧૨૧ મું.

સાતમા વ્રતની અંતર્ગત

અનંતકાય સ્વરૂપ.

પ્રસિદ્ધા આર્યદેશેષુ, કંદા અનંત કાયિકાઃ ।

દ્વાત્રિંશઃ સંખ્યયા જ્ઞેયા, ત્યાજ્યાસ્તે સપ્તમે વ્રતે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ આ આર્યદેશમાં. કંદ વિગેરે વર્તીશ પ્રકારના અનંતકાય પ્રસિદ્ધ છે, તે સાતમા વ્રતમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ” કંદ પ્રમુખ અનંતકાય વર્તીશ પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે-૧ સૂરણ કંદ, ૨ વજ્રકંદ, ૩ લીલી હલ્દર, ૪ લીલું આદુ, ૫ લીલો કચુરો, ૬ સતાવરી. ૭ વિછાલી (વરિયાલી કંદ), ૮ કુંઆર, ૯ થોર, ૧૦ ગલો, ૧૧ લસણ, ૧૨ વંશકારેલા, ૧૩ ગાજર, ૧૪ લુણીની ભાજી, ૧૫ લોદીની ભાજી, ૧૬ ગિરિકર્ણીકા, ૧૭ પત્રના કુંપલીઆ, ૧૮ સ્વરસુઓ, ૧૯ ચેગી, ૨૦ લીલી મોથ, ૨૧ લોણ રુઝવલી, ૨૨ વિછહુડા, ૨૩ અમૃત વેલ, ૨૪ મુઝા (કાંદા), ૨૫ મૂમિમાંથી નીકળતા વીલાડીના ટોપ, ૨૬ વિદલના અંકુરા ૨૭ ઢક્કવચ્ચુલો, ૨૮ સૂઅરવલ્લ. ૨૯ પલ્લંક, ૩૦ કોમલ (કાચી) આંવલી, ૩૧ આલુ કંદ, ૩૨ પિંડાલુ-આ વધા. નામે કરી અનંતકાય છે. તે શિવાય બીજા લક્ષણવડે અનંતકાય છે. આ સર્વ કંદજાતિ અનંતકાયિક છે. તેઓના પ્રસિદ્ધ ભેદ નામથી કહે છે. ૧ સૂરણ કંદ, પ્રસિદ્ધ છે. ૨ વજ્રકંદ, પ્રસિદ્ધ છે. ૩ આદ્ર (લીલી) હલ્દર. ૪ આદ્રકંદ, શુંગવેર તે લોકમાં ‘ આદુ ’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ૫ આદ્રકચૂરક. ૬ શતાવરી. ૭ વિછરિકા એક જાતની પ્રસિદ્ધ વેલ છે. ૮ કુમારી ઇટલે કુંવાર. ૯ થોર. ૧૦ ગડુચી ઇટલે ગલો. ૧૧ લશુન તે લસણ, ૧૨ વંશ કારેલા. ૧૩ ગાજર. ૧૪ લંબળક એક જાતની વનસ્પતિ છે, જેને વાલવાથી સહિજકા (સાજી) ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૫ લોદક ઇટલે કમલિનીનો કંદ. ૧૬

નિરિકર્ણિકા એક જાતની વેલ. ૧૭ કુંપલીઆ-પાત્રા-તે પ્રૌઢ પત્ર થયા પેહેલાં વીજ ડગવાને સમયે જે અંકૂરા થાયછે તે વધા લેવા. આર્હિ શિષ્ય શંકા કરેછે કે, “ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, ‘સર્વ કિશલય-કુંપલીઆ ડગતી વચ્ચે અનંત કાય કહેલાછે ’ તે વાક્ય તો તમે સત્ય કર્યું પણ અન્યત્ર શાસ્ત્રમાંજ કહેલું છે કે, “ જોવિયમૂલે જીવો સોવિય પત્તે પદમયા ઇતિ ” એટલે જે મૂલનો જીવ છે તે પણ પ્રથમ ડગતાં પત્રમાં આવેછે. એ વાક્યનું સંમાધાન શું ? એક ઠેકાણે સાંધો છો તો વીજે ઠેકાણે તુટેછે. ” ગુરુ કહેછે તેનો ઉત્તર સાંભળ, ઉતાવળો ન થા. જે વીજ છે તેનો જીવ વર્ષાકાલ તથા પૃથ્વી વિગેરે સામગ્રી પામીને ડગવાની અવસ્થામાં તેનો તે રહેછે અથવા વીજો પણ હોયછે. વીજ ને મૂલપ્રથમ પત્રમાં એક જીવપણું કહેલુંછે, તે અમે પણ જાણીએ છીએ. પણ કહ્યું છે કે, વીજમાં મૂલપણે ઉત્પન્ન થઈને તે વીજનો જીવ અથવા વીજો જીવ તે પછી થનારી ડગવાની અવસ્થાને ઉત્પન્ન કરેછે. ઉદ્ભવ વચ્ચે કિશલય-કુંપલીયાની અવસ્થામાં જરૂર અનંતા જીવો ઉત્પન્ન થાયછે તેથી તે મૂલનો જીવ પોતાની સ્થિતિના ક્ષયથી વિનાશ પામી તેજ જીવ અનંત કાય-પણાને પ્રાપ્ત કરી જ્યાંસુધી પ્રથમ પત્ર થાય ત્યાંસુધી વધેછે એટલે તેમાં વિરોધ આવતો નથી. કેમકે કિશલયમાં અનંત કાયપણું અને એક કર્તાપણું વંને હોયછે. કોટલાએક આચાર્યો પ્રથમ પત્ર એ શબ્દથી વીજની પેહેલી ડગવાની અવસ્થાજ કહેછે. પછી તે પ્રત્યેક હો કે સાધારણ હો. સાર એ છે કે સર્વ પ્રકારના કિશલય અનંત કાયિક છે. ૧૮ ત્રસુઓ. ૧૯ થેગ તે ગોપીકંદ. ૨૦ લીલી મોથ. ૨૧ લવણનો વીજો પર્યાય ધ્રમર નામના વૃક્ષની ત્વચા તે ત્વચા શિવાય તેના વીજા અવયવ લેવા નહીં ૨૨ બાવીશમો ભેદ ચિલોડા તે પ્રસિદ્ધ છે. ૨૩ તેવી-શમો ભેદ અમૃતનહીંછે. ૨૪ ચોવીશમો ભેદ મૂલાછે. તે વિષે ભારતમાં પણ લખેછે કે,

પુત્રમાંસં વરં જુક્તં ન તુ મૂલક જક્ષણં ।

જક્ષણાન્નરકં ગચ્છે ધર્જનાત્ સ્વર્ગમોપ્નુયાત ॥

“પુત્રનું માંસ જાવું સારું પણ મૂલાનું ખણન કરવું સારું નહીં. જો મૂલા જાવતો નરકે જાયછે અને તેને વર્જવાથી સ્વર્ગે જવાયછે. ” વળી કહ્યું છે કે.—

રક્તમૂલકમિત્યાહુ સ્તુલ્યં ગોમાંસ જક્ષણં ।

શ્વેતં તદ્વિધિકોતેય મૂલકં મદિરોપમં ॥

“ હે કુંતાના પુત્ર, જે રાત્રી મૂલોછે તે ગાયના માંસ જેવોછે અને શ્વેત મૂલોછે તે મદિરા જેવોછે. ” વળી કહ્યું છે કે—

યસ્મિન્ ગ્રહે સદાન્નાર્થે, કંદમૂલોપાનિ પચ્યતે ।

સ્મશાનતુલ્યં તદ્વેશ્મ, પિતૃન્નિઃ પરિવર્જિતં ॥

“ જેમા ઘરમાં હમેશાં खावानે માટે કંદમૂલ રંધાયછે, તેનું ગૃહસ્મશાન જેવું છે અને પિતૃઓ તેને ત્યજીદેછે. ”

૨૫ પચવીશમોભેદ મૂમિરુહ એટલે છત્રકનોછે તે વર્ષાકાલમાં પૃથ્વીને ફોડીનેડમી નીકળેછે, તેને બીલાડીના ટોપ કહેછે. ૨૬ છવીશમો ભેદ વિરુદ્ધ એટલે અંકુરિત થયેલા દ્વિદલ ધાન્યનો છે. ૨૭ સત્તાવીશમો ભેદ ઢકવાથલાનો છે તે એક જાતનું શાક થાય છે. ૨૮ અઠાવીશમો ભેદ શૂકર નામે વાલનો છે, તેમાં ધાન્યવાલ લેવા નહીં. ૨૯ ઓગણત્રીશમો ભેદ પલ્લંક જાતના શાકનો છે. ૩૦ ત્રીશમો ભેદ કોમલ આંબલીનો છે. ૩૧ એકત્રીશમો ભેદ આલુકંદનોછે. ૩૨ વત્રીશમો ભેદ પિંડાલુ નામે કંદ જાતિનો છે. આ પ્રમાણે વત્રીશ પ્રકારનાજ અનંતકાય જાણવા નહીં પણ સિધ્ધાંત યુક્તિથી તે શિવાય વીજા પણ જાણી લેવા. કહ્યું છે કે, “ જેની નસો, સંધીઓ અને ગાંઠો ગુપ્ત હોય, જેના ભાંગતા સરસા કકડા થાય અને જે છેદ્યા થકાં પણ પાછાં ડગે તે સાધારણ શરીર કહેવાય. અને તેથી વિપરીત તે પ્રત્યેક શરીર કહેવાય. તે એક શરીરમાં રહેલ અનંત જીવોને શ્વાસોશ્વાસ તથા આહાર વિગેરે સર્વ એકસાથેજ હોયછે, તેને દુઃસ્વ પણ અનંતુછે. તે સાધારણ વનસ્પતિ કહેવાયછે, તેના સોયના અગ્ર જેટલા ભાગમાં પણ અનંત જીવો કહેલાછે, તેથી વિપરીત લક્ષણ જેનામાં હોય પ્રત્યેક વનસ્પતિ કહેવાયછે. આ વિષે ઘણું કહેવાનું છે પણ તે લોકપ્રકાશ ગ્રંથથી તથા વનસ્પતિ સમ્પતિથી જાણી લેવું.

લૌકિક શાસ્ત્રમાં (૩૮૧૧૭૨૯૭૦) આટલી સંખ્યાનો એક જ્ઞાર કહેલોછે. વીજે ઢેકાણે ત્રણ ક્રોડ એકાશી લાસ વાર હજાર એકસોને સીતેર (૩૮૧૧૨૧૭૦) આટલી સંખ્યાનો એક જ્ઞાર કહેલોછે. એક એક જાતિના એક એક પત્રાદિકની જુદીજુદી ગણતરી કરતાં અઢાર ભાર વનસ્પતિ થાયછે એમ કહેલું છે. તે આ પ્રમાણે:—

ચાર ભારે પુષ્પ, આઠ ભાર ફલ ને છ ભાર વેલો, એમ ત્રણે મઢીને અઢાર ભાર વનસ્પતિ થાયછે એમ શેષનામે કહેલુંછે. અથવા પક્ષાંતરે એમ પણ કહ્યુંછે—ચાર ભારે કટુ, બે ભાર તિક્ત, ત્રણ ભાર મિષ્ટ, ત્રણ ભાર મધુર, એક ભાર ક્ષાર, બે ભાર કષાય, એક ભાર વિષસહિત, બે ભાર વિષરહિત, એમ અઢાર ભાર છે. અથવા છ ભાર કંટક, છ ભાર સુગંધી અને છ ભાર ગંધરહિત, એમ પણ અઢારભાર કહેલાછે, વઢી એમ પણ કહ્યુંછે કે, ચાર ભાર પુષ્પવગરની વનસ્પતિ, આઠ ભાર ફલવગરની વનસ્પતિ, અને છ ભાર ફલ અને ફુલવાળી વનસ્પતિ એમ અઢાર ભાર વનસ્પતિ છે.

જે અનંત કાય છે તે અમર છે. કદિ તે અચિત્ત થયેલ હોય તોપણ તે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી, તેમાં જે સુંઠ વિગેરે છે તે ગ્રાહ્ય છે. આ પ્રમાણે અનંત કાયનું સ્વરૂપ જાણી તે સાતમા વ્રતમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. માટે તે અનંત કાય વસ્તુ ભક્ષણ કરવી નહીં. એ વિષે ધર્મરુચિની કથા છે, તે આ પ્રમાણે:-

ધર્મ રુચિની કથા.

વસંતપુર નગરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો. તેને ધારણી નામે રાણી હતી. તેમને ધર્મરુચિ નામે એક પુત્ર થયો હતો. એક વખતે કોઈ તાપસ પાસે દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાથી રાજા પુત્રને રાજ્ય ઉપર વેસાડવાને ઉદ્યુક્ત થયો. તે સ્વર્ગ સાંભળી ધર્મરુચિ પોતાની માતાને પુછ્યું કે, માતા ! મારા પિતાજી શામાટે રાજ્યનો ત્યાગ કરે છે ? માતાએ કહ્યું, “ પુત્ર ! આ રાજ્યલક્ષ્મી શા કામની છે ? આ રાજ્યલક્ષ્મી ચપલ, નરકાદિ સર્વ દુઃખની હેતુરૂપ, સ્વર્ગ તથા મોક્ષના માર્ગમાં મુગલરૂપ, પરમાર્થે પાપરૂપ અને આ લોકમાં માત્ર અભિમાન કરાવનારી છે; એથી તારા મુજ પિતા તેનો ત્યાગ કરી સર્વ સુખનો સાધક ધર્મ કરવાને ઉદ્યુક્ત થયા છે. ” તે સાંભળી ધર્મરુચિએ કહ્યું કે, હે જનની ! જ્યારે એવી અધમ રાજ્યલક્ષ્મી છે ત્યારે શું હું મારા પિતાને એવો અનિષ્ટ હું, કે તે સર્વ દોષની મૂમિરૂપ રાજ્યલક્ષ્મી મને વલગાડે છે. આ પ્રમાણે કહી તેણે પણ પિતાની સાથે દીક્ષા લીધી અને સઘળી તાપસક્રિયા તે યથાર્થપણે પાલ્યા લાગ્યો.

એક વખતે અમાવાસ્યાને આગલે દિવસે (ચૌદશે) એક તાપસે ડાંચે સ્વરે આઘોષણ કરી કે, હે તાપસો ! આવતી કાલે અમાવાસ્યા હોવાથી અનાકુટિ છે. માટે આજે દર્ભ, પુષ્પ, સમિધ, કંદ, મૂલ તથા ફલ પ્રમુખ લાવી મુકવા યોગ્ય છે. તે સાંભળી ધર્મરુચિએ ગુરુ થયેલા પિતાને પુછ્યું, પિતાજી ! આ અનાકુટિ શું છે ? તેમણે કહ્યું, પુત્ર ! લતા વિગેરેને છેદવાં નહીં તે અનાકુટિ કહેવાય છે. તે અમાવાસ્યાનો દિવસ કે જે પર્વ ગણાય છે તે દિવસે ન કરવું. કારણ કે, છેદનાદિ ક્રિયા સાવધ ગણાય છે. તે સાંભળી ધર્મરુચિ ચિંતવવા લાગ્યો કે, “ મનુષ્યાદિકના શરીરની જેમ જન્યાદિ ધર્મથી યુક્તપણાને લીધે વનસ્પતિમાં પણ સર્જીવપણું સ્ફુટપણે પ્રતીત થાય છે. ” ત્યારે જો સર્વદા અનાકુટિ થાય તો વધારે સારું. આવું ચિંતવનારા ધર્મરુચિને અમાવાસ્યાને દિવસે તપોવનની નર્જીકના માર્ગે ચાલ્યા જતા કેટલાએક સાધુઓ જોવામાં આવ્યા. તેણે સાધુઓને પુછ્યું કે, શું તમારે આજે અનાકુટિ નથી, કે જેથી આ વનમાં પ્રયાણ કરો છો ? તેઓએ કહ્યું કે,

((૨૩૪)) વ્યાખ્યાન ૧૨૨ મું-સાતમા વ્રતમાંના ભોગસંબંધી ૫ અતિચાર.

અમારે તો ચાવજીવિતે ઘ્રનાકુટ્ટી છે. તેમ કહી સાધુઓ ચાલ્યા ગયા. તે સાંભળી હાપોહ કરતાં ધર્મરુચિને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તેને યાદ આવ્યું કે, હું પૂર્વભવમાં દીક્ષા લઈ, મૃત્યુ પામી, દેવલોકનું સુખ અનુભવીને અહીં આવ્યો છું. પૂર્વે મેં સર્વે વનસ્પતિ જીવને અભયદાન આપ્યું હતું, તો હવે આ ભવમાં પણ તેની હિંસા કરવી મને યોગ્ય નથી. આવું વિચારી તે પ્રત્યેક બુદ્ધ થયો. પછી તેણે વીજા કંદાદિકનું ભક્ષણ કરનારા તાપસોને પણ તેના પચ્ચત્વાણ કરાવ્યા.

મેષોષ્ટ્રહસ્ત્યાદિજ્ઞવેષુ જ્ઞકણં વહ્ન્યાદિકાનાં बहुधा विधायितम् ।
શ્રાધ્ધત્વમૃત્વાથ વિધેહિ રક્ષણં તાસાં યથા ધર્મરુચિર્મુનીંદ્રત્ ॥ ૧ ॥

“ વકરા, હંટ, અને હાથી વિગેરેના ભવમાં વહ્ની પ્રમુખનું વહુ પ્રકારે ભક્ષણ કરેલું છે. તો હવે શ્રાવકપણાને પ્રાપ્ત કરીને હે જીવ ! તે વહ્ની વિગેરેનું રક્ષણ કર, કે જેથી ધર્મરુચિ મુનીંદ્રની જેમ ઉત્તમ ફલ પ્રાપ્ત થાય. ૧ ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशमासादग्रंथस्य
वृत्तौ एकीवशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२१ ॥

વ્યાખ્યાન દિવસ ૧૨૨ મો.

ભોગોપભોગ વ્રતના વિશ અતિચાર છે તેમાં પ્રથમ

ભોગ સંબંધી પાંચ અતિચાર કહે છે.

સચિત્તસ્તેન સંબંધઃ સંમિશ્રોઽન્નિષવસ્તથા ।

दुष्पक्काहार इत्येते जोगोपजोगमानगाः ॥ १ ॥

“ સચિત્ત, સચિત્તની સાથે સંબંધવાળું, મિશ્ર, અપક્વ અને દુષ્પક્વ, આ પાંચ પ્રકારની વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરવો તે ભોગોપભોગ વ્રતના પાંચ અતિચાર છે. ” તેમાં સચિત્ત તે કંદ વિગેરે જાણવા તેનો નિયમ લેનાર કોઈ મનુષ્ય અના-ભોગપણે તેનું ભક્ષણ કરે તે પેહેલો સચિત્ત અતિચાર જાણવો. ધાન્યનું સચિત્ત-પણું ઇટલા કાલ સુધી છે કે જ્યાંસુધીમાં વીજ નિર્વીજ થઈ જાય કે જે વાવવાથી પુનઃ અંકુરિત ન થાય. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ જવ, ગોધુમ, અને શાલી, ૯ વ્રણ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય છે, તિલ અને દ્વિદલ-૯ પાંચ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય

છે. અલસી, કોસંબો, કોદરા વિગેરે સાત વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય છે. ” જઘન્યથી અંતર્મૂર્ત પછી યોનિ-વીજનો વિધ્વંસ થાય છે. તથા સેટુક-કપાસ તે ત્રણ વર્ષ પછી નિર્વીજ થાય છે. ઇત્યાદિ સચિત્તનો વિચાર સૂત્રથી જાણીને એના અતીચારનો ત્યાગ કરવો. ૧

સચિત્તની સાથે સંબંધ પ્રતિવદ્ધ વસ્તુ ઇટલે વૃક્ષાદિકની સાથે સંબંધ-વાળો તત્કાલ ગ્રહણ કરેલ ગુંદર વિગેરે અથવા રાયણ, જવજુર, કેરી, અને સ્વારેક પ્રમુખ તેમજ સચિત્ત વીજ જેની અંદર રહેલ છે એવું પાકેલું ફલ તે પક્વ છે તેથી પ્રાસુક છે માટે હું તેનું ભક્ષણ કરીશ અને તેમાં વીજ અપ્રાસુક છે તેથી તેનો ત્યાગ કરીશ. એવી બુદ્ધિથી આલું ફલ મુલમાં નાલે તે સચિત્ત પ્રતિવદ્ધ આહાર-૯ બીજો અતીચાર છે. ૨

જે સચિત્તની સાથે મિશ્ર હોય તે મિશ્રાહાર કહેવાય. અથવા તિલ મિશ્ર જવ ધાન્ય વિગેરે મિશ્રાહાર કહેવાય અથવા સચિત્તના સંભવવાળા અપક્વ જવ, અગ્નિથી સંસ્કાર કર્યા વગરની કણિક વિગેરે-તેને લોટ છે એમ જાણી અચિત્ત બુદ્ધિથી આહાર કરે. પણ જે પિષ્ટ (લોટ) ચાલ્યો હોય તે અંતર્મૂર્ત પછી અચિત્ત છે અને ચાલ્યો ન હોય તે મિશ્ર છે. કારણ કે, નહીં ચાલવાથી તેમાં ધાન્યના નક્ષીયા પ્રમુખ રહે છે તેથી તેનું અપરિણતપણું સંભવે છે. મિશ્રકાલનું માન પૂર્વે કહેલું છે. તેવા આહારમાં અનાભોગાદિવડે અતીચાર થાય તે ત્રીજો અતીચાર છે.

અભિષવ ઇટલે અનેક વસ્તુઓના સંધાનથી ઉત્પન્ન થાય તે અપાણું, મદિરા, સુરકો ઇત્યાદિ માંસનો પ્રકાર અથવા સ્વાંડ વિગેરે, અથવા તો સુરા થઈ શકે એવા દ્રવ્યનો કે તેવા વૃક્ષનો ઉપયોગ-આ પણ સાવચ્છ આહારને છોડનારાને અના-ભોગવડે આહારમાં આવવાથી જે અતીચાર થાય તે ચોથો અતીચાર છે.

દુપક્વ ઇટલે મંદ પક્વ એવો આહાર-જેમ કે, અર્ધો સેકેલો સાયવો, ચણા, જવ, ગોધૂમ, જાડા માંડા અને તિંડુરા પ્રમુખ ફલાદિ, તેમાં દુઃપક્વપણાથી સચેતન-પણાનો સંભવ છે અને પક્વપણાથી અચેતન છે તે છતાં દુઃપક્વને અચિત્ત ધારી સચિત્તના ત્યાગી એવા ભક્ષણ કરનારને જે અતીચાર લાગે તે પાંચમો અતીચાર છે.

બીજી તે વિષે શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં “ અપ્પોલ૦ હુપ્પોલ૦ તુહો સહિ૦ ” ઇત્યાદિ ગાયમાં કહેલ છે. તેમાં અપક્વ અને તુચ્છ ઔષધીનો આહાર તે સચિત્તની અંતર્ગત જાણવો.—આ પાંચ અતીચાર ભોગોપભોગ પરિમાણ વ્રતની અંદર જાણી લેવા. અને તે ભોજન આશ્રી છોડી દેવા આ વિષે ધર્મરાજા-નું ઉદાહરણ છે, તે આ પ્રમાણે:—

ધર્મરાજાની કથા.

કમલપુર નગરમાં કમલસેન નામે રાજા હતો. એક વખતે તેની પાસે કોઈ નિમિત્તિઓ આવ્યો. તેણે રાજાને કહ્યું કે, બાર વર્ષનો દુકાળ પડશે. તે સાંભળી રાજા અને લોકો નિત્ય ચિંતાતુર રહેવા લાગ્યા. તેવામાં અશાહો મેઘ અત્યંત વૃષ્યો. તેથી સર્વે અતિ હર્ષ પામ્યા. તે ઉપર એક કાવ્ય છે.—

તાવન્નીતિપરા ધરાધિપતયસ્તાવત્પ્રજાઃ સુસ્થિતાઃ

તાવન્મિત્રકલત્રપુત્રપિતર સ્તાવન્મુનીનાં તપઃ ।

તાવન્નીતિસુરીતિકીર્તિ વિમલા સ્તાવન્ન દેવાર્ચનં

યાવત્સ પ્રતિવત્સરં જલધરઃ ક્ષોણીતલે વર્ષતિ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જ્યાંસુધી પ્રતિવર્ષ પૃથ્વીપર મેઘ વર્ષે ત્યાંસુધી રાજાઓ નીતિથી વર્તે છે, ત્યાંસુધી પ્રજા સ્વસ્થ રહે છે, ત્યાંસુધી મિત્ર, સ્ત્રી, પુત્ર અને પિતાનો સંબંધ રહે છે, ત્યાંસુધી મુનિઓથી તપસ્યા થાય છે, ત્યાંસુધી નીતિ, રીતિ અને નિર્મલ કીર્તિ પ્રવર્તે છે અને ત્યાંસુધી જ દેવપૂજા પણ થાય છે. ૧

પછી સર્વ લોકો પેલા નિમિત્તિઆનું ઉપહાસ્ય કરવા લાગ્યા. અન્યદા કોઈ ચતુર્જ્ઞાની યુગંધર નામે મુનિ ત્યાં પધાર્યા. રાજા પ્રમુલ્હે તેમની પાસે આવી વંદના કરીને પુછ્યું કે, હે ગુરુમહારાજ ! આ નિમિત્તિઆનું કથન કેમ સ્વોટું પડ્યું ? ગુરુમહારાજ બોલ્યા—રાજન્ ! પુરિમતાલ નગરમાં પ્રવરદેવ નામે કોઈ ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેનું કુલ છિન્નભિન્ન થઈ ગયું હતું. અને તે નિરંતર અવિરાતિપણે સર્વભક્ષી હતો. એકદા તેને અજીર્ણ થવાથી કુષ્ઠરોગ થયો. લોકોએ તેને ધિક્કારવા માંડ્યો. એક વખતે કોઈ મુનિને જોઈને તેણે પુછ્યું, મહારાજ ! મને કુષ્ઠરોગ થવાનું શું કારણ છે ? અને આ રોગ શી રીતે ઉપશમી જાય ? તે કહ્યો. મુનિ બોલ્યા—ભદ્ર ! તારો આત્મા અવિરત હોવાથી અસંતોષીપણાને લીધે તું જ્યાં ત્યાં જો તે વસ્તુ ખાતો હતો. તેથી પ્રવલ્લ અજીર્ણ થવાને લીધે તને કુષ્ઠરોગ ઉત્પન્ન થયો છે. જો હવે વિરાતિ થઈ ચતુર્વિધ આહારનું પરિમિત ભોજન કરીશ તો તારા રોગનો ક્ષય થશે. મુનિના વચનથી તેણે ત્યારથી એક અન્ન, એક વિગઈ, એક શાક અને પ્રાસુક જલ લેવાનો નિયમ કર્યો. એમ મિતભોજી થવાથી અનુક્રમે તે નીરોગી થઈ ગયો. પછી જેણે ધર્મનું માહાત્મ્ય જાણ્યું છે એવો તે નિષ્પાપવૃત્તિથી વેપાર કરતાં અનુક્રમે કોટી પરિમિત

ધનવાળો થયો. પરંતુ પોતે ભોગોપભોગથી પરાદ્મુખ થઈ નિયમિત આહારનું જ ભોજન કરનાર અને સુપાત્રને દાન આપનાર થયો.

એક વખતે દુકાળના વચ્ચેમાં તે પ્રવરદેવે લાચો મહર્ષિઓને પ્રાસુક ઘૂતાં દિકનું દાન દીધું અને લાચો સાધર્મીઓનો પ્રચ્છન્ન દાન આપીને ઉદ્ધાર કર્યો. એવી રીતે યાવજ્જીવિત અચંદિતપણે વ્રત પાળી છેવટે મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં શક્તેન્દ્રનો સામાનિક દેવતા થયો.

એક વખતે તે દેવ સ્વર્ગના ચૈત્યોને નમસ્કાર કરતાં પોતાના મૃત્યુને નાજિક વચ્ચે આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે, “ જ્ઞાન દર્શનથી શુદ્ધ એવા શ્રાવકના કુળમાં દાસ થવું તે ઉત્તમ છે પણ મિથ્યાત્વથી મોહિત બુદ્ધિવાળા ચક્રવર્તી થવું તે ઉત્તમ નથી. ” આવી ભાવના ભાવતાં ત્યાંથી ચલીને આ નગરમાં શુદ્ધબોધ શ્રાવકને ઘેર વિમલા નામની પત્નીના ઉદરમાં તે ઉત્પન્ન થયો. તેના જન્મથી ગ્રંથચાર વિગેરેના યોગથી દુષ્કાળ પડવાનો હતો છતાં નષ્ટ થયેલ છે.

આવું ગુરુનું વચન સાંભળી રાજા વિસ્મય પામ્યો અને રાણી વિગેરે પરિવારસહિત તે શુદ્ધબોધ શ્રાવકને ઘેર ગયો. ત્યાં સર્વ લક્ષણ સંપન્ન પુત્રને જોઈ રાજા બહુ ખુશી થયો. પછી તેને પોતાના ચોળામાં વેસારી રાજાએ આ પ્રમાણે એક શ્લોક કહ્યો—

“ મૂર્તિમાનિવ ધર્મસ્ત્વમિત્યં હર્નિક્ક જંગમૂત્ત.

इति तस्याज्जिधा धर्म इति धात्रीजृता कृता ” ॥ ૧ ॥

“ હે વત્સ, તું જાણે મૂર્તિમાન્ ધર્મ હોય તેવો હું અને તું દુકાળનો ખંગ કરનાર હું તેથી હું રાજા તારું નામ ધર્મ એવું પાડું છું. ” હવેથી હું તારો કોટ-વાળ હું અને તું ધર્મ રાજા છે. આ પ્રમાણે કહી રાજા ઘેર ગયો. પછી તે ધર્મકુમાર યૌવનમાં ધની રાજકન્યાઓ પરણ્યો. તે રાજાના પુણ્યથી નિરંતર સુખિષ્ઠ વિગેરે થયા અને સર્વત્ર અદ્વૈતપણે હર્ષ પ્રવર્ત્યો.

સમાક્રિત મૂલ વાર વ્રતનો આરાધક તે ધર્મરાજા અનેક ભોગ ભોગવી અનુક્રમે દીક્ષા લઈ તેજ ભવે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિને પ્રાપ્ત થયો. આ પ્રમાણે તે ધર્મના વે ભવન્તું વૃત્તાંત સાંભળીને જૈન ધર્મમાં તત્પર એવા શ્રાવકોએ સાતમું વ્રત અંગીકાર કરવું.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेश प्रासाद
वृत्तौ द्वाविशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२२ ॥

વ્યાખ્યાન દિવસ ૧૨૩ મો.

હવે કર્માદાન સંબંધી પંદર અતિચાર કહે છે.

અંગારવન શકટ, ઝાટકસ્ફોટ જીવિકા ।

દંતલાક્ષારસકેશ, વિષ વાણિજ્યકાનિ ચ ॥ ૧ ॥

યંત્રંપીમા નિર્લાઘ્ન, મસતી પોષણં તથા ।

દવદાનંસરઃ શોષ, ઇતિ પંચદશ ત્યજેત્ ॥ ૨ ॥

જ્ઞાવાર્થ—અંગારકર્મ, વનકર્મ, શકટકર્મ, ઝાટકકર્મ અને સ્ફોટકકર્મ, એ પાંચ પ્રકારના કર્મ વહે આજીવિકા કરવી. દાંત, લાલ, રસ, કેશ અને વિષનો વ્યાપાર કરવો. યંત્રપીડા એટલે ઘાળી વિગેરે યંત્રો ચલાવવા, નિર્લાઘ્ન કર્મ કરવું, કુલટા સ્ત્રી વિગેરેનું પોષણ કરવું, દાવાનલ મુકવો અને સરોવરને શોષવું—એ પંચ કર્માદાનનો ત્યાગ કરવો ૧-૨.

હવે પંચ કર્માદાનનું વિવેચન કરે છે—ઉપરના શ્લોકમાં જે જીવિકા શબ્દ છે તે પ્રત્યેક કર્માદાનની સાથે જોડવો.

૧ અંગારકર્મ—એટલે કાષ્ટ દહન કરીને નવા અંગારા પાડવા—હુનો તથા ઇંટની મઠી કરનારા તેમજ કુંભાર, લુહાર, કલાલ, સોની અને ભાટભુંજા વિગેરેનું કર્મ તે અંગારકર્મ કહેવાય છે. તેનાથી જે આજીવિકા કરવી તે અંગાર આજીવિકા કહેવાય છે. એ આજીવિકા મુખ્યત્વે અગ્નિથી ચાલે છે. જે અગ્નિ દશ તરફ ધારવાળું (દશધારું) રવળ છે. કારણ કે, તેમાં સર્વ જગતને દહન કરવાની શક્તિ છે તેથી આજીવિકામાં ‘છ જીવનિકાયનો’ વધ થાય છે. તેથી એ વ્યાપાર ગૃહસ્થને ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. એ પહેલો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૨ વનકર્મ—વનસ્પતિ સંબંધી છેદેલાં અને વગર છેદેલાં પત્ર, પુષ્પ, ફલ, કંદ, મૂળ, તૃણ, કાષ્ટ, અને વાંસ વિગેરે લાવીને વેચવા. તેમજ વાગ તથા વનકટી વિગેરે કરવા, તે ‘વનકર્મ’ કહેવાય છે. તેનાથી આજીવિકા કરવી તે ‘વનકર્મ આજીવિકા’ કહેવાય છે. એ આજીવિકા વૃક્ષને આશ્રીને હોવાથી તેમાં વૃક્ષાદિકના આશ્રીત એવા ત્રણ પ્રમુખ જીવોનો વધ થાય છે. એ બીજો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૩ સામીકર્મ—ગાડાં અને ગાડાંના અવયવો પૈડાં વિગેરે કરવાં, ગાડાં સ્વેડવા અથવા તે વેચવા. તે ‘શકટકર્મ’ કહેવાય છે. ગાડાં ચલાવવાવડે આ-જીવિકા કરવાથી માર્ગમાં રહેલા ષટ્ જીવનિકાયનો વધ થાય છે. એ ત્રીજો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૪ જ્ઞામીકર્મ—ઁટ, વઢદ, પાઢા, સ્વચ્ચર અને ઘોઢા વિગેરેના ખાડાં કરવાં એટલે ખાડે આપી ખાર વહન કરાવવું તે ‘ખાટકકર્મ’ કહેવાય છે. તેથી ખારવાહક પ્રાણીઓને બહુ દુઃખ થાય છે. એ ચોથો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૫ ફોમીકર્મ—જવ, મોધુમ, મગ, અડદ, અને ચણા વિગેરે ધાન્યની કરડ કરાવવી, એટલે ધાન્ય છુટું પાડવું, સાથવો કરવો, દાઢ કરાવવી, શાલીને સ્વેડાવી ચોસા કરવા, તઢાવ, વાપી અને કુવાને માટે પૃથ્વી સોદાવવી, હઢ, સ્વેડવું, અને સ્વાળમાંથી કઢાવી પાળા ઘડાવવા—એ ‘સ્ફોટકકર્મ’ કહેવાય છે. તેનાથી આજીવિકા કરવી તે સ્ફોટક આજીવિકા છે. તેમાં કળના દલ-નથી વનસ્પતિ કાય જીવોનો, ભૂમિ સોદવાથી પૃથ્વી કાયનો અને તેને આ-શ્રીને રહેલા વ્રસાદિ જંતુઓનો વધ થાય છે. એ પાંચમો કર્મદાન સંબંધી અતિ-ચાર જાણવો.

હવે પાંચ વાણિજ્ય સંબંધી પાંચ અતિચાર કહે છે.

૧ પ્રથમ દંતવાણિજ્ય—એટલે હાથીના દાંત, હંસ વિગેરે પક્ષીના રોમ, મૃગનેના ચર્મ, ચમરી મૃગના પુચ્છ, સાવર વિગેરેના શૃંગ, તેમજ શંસ, છીપ, કોઢી અને કસ્તૂરી વિગેરેના ઉત્પત્તિસ્થાને જઈ તે તે પ્રકારના વ્રસ કાય જીવોના ઁંગાદિ ગ્રહણ કરવા ને તેનો વ્યાપાર કરવો—એ ‘દંતવાણિજ્ય’ કહેવાય છે. કદિ પોતે તે જીવોની હિંસા ન કરે પણ તેના ઉત્પત્તિસ્થાને વ્યાપારીને આવેલા જોઈ ભિછ વિગેરે નીચ લોકો લોભથી તત્કાલ હસ્તી પ્રમુખ જીવોનો વધ કરે છે અને તેના વ્યાપારીઓને જોઈતી ચીજો લાવી દે છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે. એ છઠ્ઠો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૨ વીજું લાઢા વાણિજ્ય—એટલે લાસ વિગેરે હિંસક વસ્તુઓનો વ્યાપાર. લાસ માં વ્રસ જીવો ઘણા હોય છે. વઢી તેના રસમાં રુધિરનો ઁમ થાય છે. ઢાવમી ની ત્વચા અને પુષ્પ મદિરાનું અંગ છે અને તેનો કઢક ઘણા જીવોની

ઉત્પત્તિના હેતુરૂપ છે. ગઢી ઘણા જીવોના ઘાતથી થાય છે. મનશિલ અને હ્રસ્વતાલમાં ઘણા માછી વિગેરે જીવોની હિસા થાય છે. પરુવાસ ત્રસ-જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે. ટંકણશ્વાર, સાવુ અને ક્ષારાદિકમાં પ્રત્યક્ષ મહાદોષ જોવામાં આવે છે. લાલ્લ વિગેરેના દોષયુક્તપણા વિષે ‘મનુસ્મૃતિ’ માં પણ કહ્યું છે. “લાલ્લ, ગઢી, તિલ, ક્ષાર, કસુંબો, દુધ, ઘી, દહીં અને છાશને વેચનારો બ્રાહ્મણ શૂદ્ર કહેવાય છે.” આ સાતમો કર્માદાન સંવંધી અતિચાર છે.

૩ ત્રીજું રસવાણિજ્ય એટલે મધ, મદીરા, માંસ, માલ્લ, દુધ, દહીં, ઘી, અને તેલ વિગેરે રસ પદાર્થોનો વ્યાપાર કરવો તે. તેમાં પણ પ્રથમ કહેલી યુક્તિ-થી દોષો જાણીલેવા. દુધ વિગેરેમાં સંપાતિર્મ જીવોનો પણ વધ થાય છે. વે દિવસ ગયા પછી દહીં અને છાશમાં મહાન્ દોષ ઉદ્ભવે છે. તેમાં પણ છાશ તો સોલ્લ પોહોરની અંદર પણ ગઢીને પીવા યોગ્ય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “જો છાસ ગઢ્યા વગરની ગ્રહણ કરે તો ઘણા દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે, તેમાં માલ્લનો યોગ હોય તો તત્કાલ જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ આવે છે.” ઘી અને તેલના વ્યાપારમાં પણ દુધ્યાનથી મહા પાપ લાગે છે. કદિ બીજી રીતે આ-જીવિકા ચાલે તેમ ન હોય તેથી ઘી તેલ વેચવા વડે આજીવિકા કરવી પડે તો તેમાં અશુભ ધ્યાનનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે, “અભિપ્રાયના વશથી પાપ-ધ્યાન (દુધ્યાન) થાય છે, કાંઈ વસ્તુના દર્શનથી થતું નથી. આ વિષય ઉપર વિદ્વાનોંઽ ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા જાણી લેવી. તે આ પ્રમાણે છે:—

ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા.

અકજ નગરના રહેવાસી કોઈ વે વણિક આપાદ માસમાં પોત પોતાના વ્યાપારને અર્થે દેશાંતર જતાં માર્ગમાં કોઈ ગ્રામે કોઈ શ્રાવિકાને ઘેર જમવા ગયા. શ્રાવિકાએ તેઓને પુછ્યું કે, તમે કઈ કઈ વસ્તુનો વ્યાપાર કરો છો ? તેઓએ કહ્યું કે, માતા, અમારામાં એક ઘીનો વ્યાપારી છે અને બીજો ચામડાનો વ્યાપારી છે. તેની ખરિદી કરવા જઈએ છીએ. તે સાંભળી શ્રાવિકાએ વિચાર્યું કે, જે ઘીનો વ્યાપારી છે તેના પ્રણામ અત્યારે સારા વર્તતા હશે. જેમ કે, “જો મેઘ સારા વર્ષે તો ગાયો અને મેંસો દુધ ઘણું આપે એટલે ઘી સૌંધું થાય.” આવા શુભ પરિણામનું ચિંતન તેને થયા કરે. અને જે ચર્મનો વ્યાપારી છે તેના મનમાં અત્યારે પાપી વિચાર વર્તતા હશે. જેમ કે “જો મેઘ સારા વર્ષે નહી તો પશુઓ ઘણા મરીજાય

‘‘ એટલે ચામડાં સોંધાં થાય. ’’ -આવા પરિણામ સારા નથી-આવું વિચારી તે શ્રાવિકાએ ધીના વ્યાપારીને ઘરમાં જ્યાં ચંદરવો વાંધ્યો હતો, તેની નીચે વેસારી જમાડ્યો અને ચર્મના વ્યાપારીને ઘરની વહાર ઉઘાડા ભાગમાં વેસારીને જમાડ્યો. તેઓ જમી રહ્યા પછી પોતપોતાના કામમાં પ્રવર્ત્યા. તેઓ પોતપોતાનું કાર્ય કરીને પાછા તે શ્રાવિકાને ઘેર જમવા આવ્યા. જમવાને અવસરે શ્રાવિકાએ તેમને પ્રથમ કરતાં ઉલટી રીતે વેસાર્યા. એટલે ધીના વ્યાપારીને વહાર અને ચર્મના વ્યાપારીને ઘરની અંદર વેસાર્યો. તેમણે શ્રાવિકાને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. ધીના વ્યાપારીએ કહ્યું કે, ‘‘ હે માતા ! પ્રથમ તમે જે હમારી વેઠક કરી હતી તે યોગ્ય હતી, કારણ કે મને ધીના વ્યાપારીને ઘરમાં વેસાર્યો હતો તે ઉત્તમ વ્યાપારને લીધે યોગ્ય હતું. તો આ વચ્ચે આમ ઉલટાપણું કેમ કર્યું ? ’’ ચામડાના વ્યાપારીએ કહ્યું કે, ‘‘ માતા ! આ વચ્ચે હું ચામડાંનો અધમ વ્યાપારી તેને ઘરમાં વેસાર્યો અને ધીના ઉત્તમ વ્યાપારીને વહાર વેસાર્યો-તેમ વિપરીતપણું કરવાનો શો હેતુ છે ? ’’ શ્રાવિકા વોલી- ‘‘ હે પુત્રો ! સાંભલો, જે ધીનો વ્યાપારી છે તેની મનોવૃત્તિ હમણા અશુભ થઈ છે, તે ધી મોંઘુ થાય એમ ઇચ્છે છે. ધીનું મોંઘાપણું પશુઓને ઉપદ્રવ થવાથીજ થાય છે. અને તે ઉપદ્રવ મેઘ અને ઘાસ પ્રમુખના અભાવે થાય છે. અને ચર્મના વ્યાપારીની મનોવૃત્તિ હાલ સારી છે. તે હાલ ચર્મને મોંઘા થવાને ઇચ્છે છે. અને ચર્મનું મોંઘાપણું પશુઓના આરોગ્યથી થાય છે. હે ભદ્ર ! આવો વિચાર કરીને મેં તમારા વંનેના આસનનું વિપરીતપણું કરેલું છે. કારણ કે, હું શ્રાવિકા છું. ગુણી વિના વીજાને માન આપતી નથી. એથીજ મેં એ પ્રમાણે કર્યું છે. ’’ આ વૃત્તાંત સાંભળી તેઓ પ્રતિવોધ પામ્યા અને પાપવ્યાપાર છોડીને શુભ વ્યાપારમાં પ્રવર્ત્યા.-આ કથા સાંભળી ગૃહસ્થોએ રસવાણિજ્યનો ત્યાગ કરવો. આ આટલો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૪. ચોથું કેશવાણિજ્ય-એટલે દાસી દાસ વિગેરે માણસોનો, અને ગાય પ્રમુખ પશુઓ તથા પક્ષીઓનો વિક્રય કરવો તે. આ નવમો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૫. પાંચમું વિષવાણિજ્ય-એટલે કોશ, કોદાલી, અને લોઢાના હલ વિગેરેનો તથા અનેક પ્રકારના શસ્ત્રોનો વ્યાપાર. આદિ શબ્દથી વચ્છનાગ, તથા સોમલ વિગેરે વિષનું પણ ગ્રહણ કરવું. શસ્ત્ર અને વિષ પ્રત્યક્ષપણે જીવિતને હણનારા જોવામાં આવે છે. તેથી તેનો વ્યાપાર પાપરૂપ છે. અન્ય મતિ પણ વિપાદિ વાણિજ્યનો નિષેધ કરે છે:-

૧ ગુલામી ધંધો.

કન્યા વિક્રયિણ શ્રૈવ રસ વિક્રયિણ સ્તથા ।

વિષ વિક્રયિણ શ્રૈવ નરા નિરયગામિનઃ ॥ ૧ ॥

“ કન્યાનો વિક્રય કરનાર, રસ પદાર્થનો વિક્રય કરનાર, અને વિપનો વિક્રય કરનાર પુરુષો નરકે જાય છે. ”

આ દશમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો:—

અંગારકર્મ પ્રમુખાનિ પંચ, કર્માણિ દંતાદિક વિક્રયાણિ ॥

વિહાય શુદ્ધ વ્યવસાયકશ્ચ, ગૃહી પ્રશસ્યો જિનશાસનેસ્મિન્ ॥૧॥

“ અંગારકર્મ વિગેરે પાંચ કર્મ અને દંતવાણિજ્ય વિગેરે પાંચ વાણિજ્યને છોડી શુદ્ધ વ્યવસાય (વ્યાપાર) કરનાર ગૃહસ્થ (શ્રાવક) આ જિનશાસનમાં પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशं संग्रहाख्याया मुपदेशभासाद
वृत्तौ त्रयोविंशत्युत्तरगततमः
प्रबंधः ॥ १२३ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૪ મું.

પંચર કર્માદાનમાં છેલ્લા પાંચ અતિચાર કહે છે.

૧૧. અગ્યારમું યંત્ર પિલણ કર્મ—ચંત્રપીઠા એટલે શિલા (છીપર), સ્વારણીઓ, મુગલ (સાંવેલું), ઘંટી, રેંટીયો, નિશાતરો અને કંકપત્ર (કાંકસી) વિગેરેનો વિક્રય કરવો—અથવા તેલની ઘાળી ચલાવવી, શેલડીના વાદ કરવા, ગોળ જમાવવો, સર્સવ, અલસી, ઢોલ, દરંડી વિગેરેને પીલવાવડે તેલ કાઢવું, જલ્લયંત્ર (પાણિ કાઢવાના રેંટ) ચલાવવા—તે યંત્રપીઠા સંબંધી કર્મમાં અનેક ત્રસ જીવોનો પણ વધ થાય છે. તેજ કારણથી કહ્યું છે કે, સ્વાંડળી, પેપળી (ઘંટી) ચુલો, જલ્લકુંભી (પાળીઆરું) અને માર્જની (સાવળી) એ પાંચ ગૃહસ્થને હિસાના સ્થાન છે.

બહી તેલની ઘાળી વિગેરે મહા પાપના હેતુ છે. તે વિષે શિવપુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે, “ હે રાજા, જે તેલની ઘાળી ચલાવે છે તેને તેમાં જેટલા તલની

સંખ્યા પીલાય છે તેટલા હજાર વર્ષ સુધી રૌરવ નર્કમાં રંધાવું પડે છે.” તેમજ “જે તલનો વ્યાપાર કરે છે તે તલની જેવા હલકા થાય છે, તલની જેવા શુદ્ધ થાય છે અને તલની જેમ પીલાય છે.” તેમાં પણ ફાલ્ગુનમાસ પછી તલ પીલાવવા, તલ રાખવા કે તલનો વ્યાપાર કરવો તેમાં મોટો દોષ લાગે છે. કારણ કે, તે સમયે તેમાં ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિનો સંભવ છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ફાલ્ગુનમાસ પછી તલ કે અલસી રાખવી નહીં, તેમજ ગોઠ તથા ટોપરાં વિગેરે પણ રાખવાં નહીં. કારણ કે, વર્ષાકાળમાં તેમાં જીવોત્પત્તિ થવાથી ઘણા જીવોની હિંસા થાય છે.” તેથી તે સમય ઉપરાંત તલ રાખવા નહીં. તલનો વ્યાપાર દુઃખદાયક છે એમ જણાવવા માટે તલના વ્યાપારી તિલજનટ્ટની કથા કહે છે:—

તિલજનટ્ટની કથા.

પૃથ્વીપુર નામના નગરમાં ગોવિંદ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે હંમેશા તલનો વ્યાપાર કરતો હતો તેથી તેનું તિલજનટ્ટ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું હતું. તેને એક સ્વેચ્છાચારી સ્ત્રી હતી. તેણે તલની વ્યવસ્થામાંથી છાની રીતે પાંચ મુઠા તલ વેચી તેના પૈસામાંથી પોતાને મનગમતા ભોજન, વસ્ત્ર અને આભૂષ મેળવ્યાં અને દુર્વ્યસન સેવા લાગી.

એક વખત તે સ્ત્રી વિચારવા લાગી કે, જો મારો પતિ આ તલ વેચવાની વાત જાણશે તો મને હેરાન કરશે. માટે પ્રથમથીજ તેનો કાંઈક ઉપાય કરી રાખું. આ પ્રમાણે વિચારીને એક વખતે તે તિલજનટ્ટ રાત્રે પોતાના શાલિના ક્ષેત્રની રક્ષા કરવાને ગયો હતો તે અવસર જોઈને તે સ્ત્રીએ નગરની વહાર જઈ પિશાચનીનું રુપ કયું. તે દિવસે મુનિપતિ નામે રાજર્ષિ મુનિની વારમી પ્રતિમા વહેવાને માટે હેમંતઋતુમાં તેજ વનને વિષે કાવોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તે દિવસે સંધ્યાકાળે ગાયો ચારીને નગરમાં આવતા ગોનાલો તે મુનિને જોઈ તેમને શીત ન લાગે તેવા ઇરાદાથી પોતાના વસ્ત્ર તે મુનિને ઓઢાડી પોતપોતાને ઘેર ગયા હતા. પેલી સ્ત્રી તે મુનિની આગળ આવી, મુખ ઉપર કાજલ લગાડી, કાઢા વસ્ત્રો પેહેરી, હાથમાં ઝાઝું સ્વદ્ધ લઈ અને માથે વલ્લતી સઘડી લઈ ભયંકર શબ્દ કરતી કરતી શાલિના ક્ષેત્રમાં રહેલા પોતાના પતિ તિલજનટ્ટ પામે ગઈ અને વોલી કે, “અરે તિલજનટ્ટ! હું ખુશી છું માટે તારું ભક્ષણ કરીશ. જો તારે જીવવાની ઇચ્છા હોય તો તારી તલની વ્યવસ્થા મને અર્પણ કર.” તિલજનટ્ટ ભયથી વિહ્વલ થઈ તેના પગમાં પડીને વોલ્યો કે, “હે માતા! જાઓ મારી વ્યવસ્થા વધા તલ ભક્ષણ કરો.”

આતું ચરિત્ર કરીને તે સ્ત્રી પાછી જ્યાં મુનિપતિ મુનિ કાઝસગધ્યાને રહેલા હતા ત્યાં આવી. તેણે વિચાર્યું કે, મારું આ ચરિત્ર આ મુનિજોયું છે, તેથી તે સવારે લોકોની આગલ કહી દેશે માટે જ્વલતા અગ્નિથી તેને વાળી નાશું-આતું ચિંતવી મુનિના શરીર ઉપર રહેલા વસ્ત્રો સઠગાવીને તે પોતાને ઘેર ગઈ, અને અસલવેષ ધારણ કર્યો. મુનિપતિ મુનિ તો પ્રવલ આયુષ્યને લીધે જીવના રહ્યા. તેમણે અગ્નિના પ્રવલ ઉપદ્રવમાં પળ શુભધ્યાન છોડ્યું નહીં. તે વચ્ચે તેમણે ચિંતવ્યું કે, અહો, આ અગ્નિ તો જડ એવા શરીરના પુદ્ગલોને વાળે છે. પોતાનું ઘર દૂર છતાં વીજાનું ઘર વલ્લતું જોડેને તો મૂઢપુરુષ શોક ધરે છે હે ચેતન ! તારું ઘર તો જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ છે, તેને યત્નથી ગમતારૂપ જલ્લવડે સિંચન કર, કે જેથી તેને ક્રોધરૂપ અગ્નિની જ્વાળા લાગે નહીં. આવા શુભધ્યાનમાં તત્પર એવા તે મુનિના મુલનું અવલોકન કરવા સૂર્યનો ઉદય થયો. સર્વત્ર પ્રાતઃકાલ થયો એટલે પેલા ગોવાળીઆઓ ત્યાં આવ્યા. તેમણે મુનિની તેવી સ્થિતિ જોડેને તે નગરના કુંચિક નામના શ્રેષ્ઠીને તે વાત જણાવી. કુંચિક ગેઠે ઇચ્છંકારી શ્રાવીકાને ઘરેથી લક્ષ-પાક તંલ લાવીને તેવડે મુનિના દેહને નિરાંગી કર્યું. પેલો તિલજન્ટ રાત્રે ઘેર આવી સુઈ ગયો. પળ તેને ભયથી જ્વર આવ્યો અને વિચારમાં પડ્યો કે, અરેરે ! મારી તલની વધી વચારો ગઈ. હવે હું શું કરીશ. આમ વિચારતાં તેનું હૃદય ફાટી જવાથી તે મૃત્યુ પામ્યો. ઘણા ભવ મુધી તે તલમાંજ ઉત્પન્ન થયો. પ્રાણ કરીને એમ જાણવું કે, જે આ ભવમાં ઘાંચી થઈને તલ પાલવાનું કામ કરે છે તે મર્યાને તલમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેણે તલપણે પીલેલા જીવો તેને તિલયંત્રમાં પીલે છે. આમ વિચારી શ્રાવકોએ તલ પીલવાનો વ્યાપાર છોડી દેવો. ઇત્યાદિ યંત્રપીલણ કર્મ તે અગ્યારમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૧૨. વારમું નિલંઠણ કર્મ—તે ગાય વિગેરેના કાન, કાંવલ, શીંગડા, અને પુંછ છેદવા, તેને નાથવા, આંકવા, નપુંસક કરવા (સ્વાસી કરવા), વાલવા, તેમજ ડંટ પ્રમુલ્કની પીઠ ગાલવી-એ નીલંછનકર્મ કહેવાય છે. તે પ્રમાણે કરવાથી ગાય, વલ્લદ, અશ્વ અને ડંટ વિગેરેને ઘણી કદર્યના થાય છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. એ વારમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૧૩. તેરમું દવદાન કર્મ—તે અરણ્યમાં એક ભાગનો દાહ કરવાથી વનચર પ્રાણીઓ સુખે ચરે અને જુનું ઘાસ વાલવાથી નવા અંકુરાની પેદાસ વધે એટલે ગાય પ્રમુલ્કને ઘણો ચારો થાય અથવા વૃષ્ટિ પેહેલાં જો ક્ષેત્રમાં દવ મુલ્યો હોય તો પછી

તેમાં ઘણા ધાન્યની નિષ્પત્તિ થાય. એવી ઇચ્છાથી લોભ વુદ્ધિવડે તે પ્રમાણે કરે. વઢી ખિલ્લ પ્રમુખ પુણ્યવુદ્ધિથી કહે છે કે, અમારા શ્રેયને અર્થે ધર્મદીપોત્સવી કરવી ઇટલે ઢુંગર ઉપર દવ સઢગાવવો. તેમ વઢી કોઈ કૌતુકથી પળ દવ સઢગાવે છે. તથા કેટલાક હુતાશનીમાં મોટો અગ્નિ સઢગાવવાથી ઘણું પુણ્ય માને છે. પરંતુ આવા દવ લગાડવાથી કોટીગમે જીવોનો વધ થાય છે. પાંચમા અંગ શ્રી જ્ઞગવતીજીમાં ગળધર મહારાજાએ પ્રશુને પુછ્યું છે કે, “ હે સ્વામી ! જે માણસ અગ્નિને વધારે સઢગાવે તેને વધારે પાપ, કે જે જલ કે ઘૂલવડે અગ્નિને વુઝાવે તેને વધારે પાપ ? ” પ્રશુએ કહ્યું કે, “ હે ગૌતમ ! જે અગ્નિને વધારે તે ક્ષિષ્ટકર્મ વાંધે અને જે વુઝાવે તે અક્ષિષ્ટતર (ઘણા હલ્લા) કર્મ વાંધે-તેથી શ્રાવકો દવ મુકવા સંવંધી કર્મ કરવું નહીં. આ તેરમો કર્મદાન સંવંધી અતિચાર જાણવો.

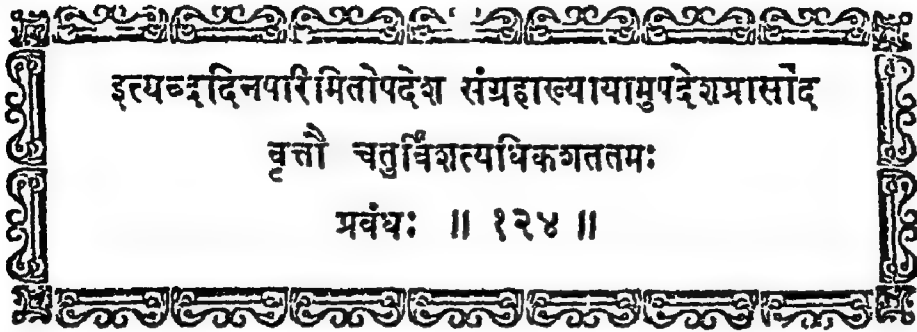
૧૪. ચૌદમું શરણોષણ કર્મ-સરોવર વિગેરેને શોષવામાં જલચર પ્રાણી મત્સ્ય વિગેરેનો તેમજ છ ‘ જીવનિકાયનો ’ વધ થાય છે. માટે તે કર્મ પળ ત્યજી દેવું. એ ચૌદમો કર્મદાન સંવંધી અતિચાર જાણવો.

૧૫ પંદરમું અસતિપોષણ કર્મ-પૈસા કમાવાને માટે દુઃશીલ દાસીઓ રાખવી. શુક, સારિકા, મોર, માર્જાર, કુકડા, માંકડા, શ્વાન અને હુક્કર વિગેરેનું પોષણ કરવું- એ ‘ અસતિપોષણ ’ કહેવાય છે. કારણ કે, એવા જીવો જો અશુભ અન્નપાનથી પોષણ પામવાવડે પુષ્ટ થાય છે તો ઉંદર, સસલા વિગેરે ઘણા જીવોની હિંસા કરી પોતાને સુખ કરનારા થાય છે. આવું વિચારી તેમનું પોષણ કરવું નહીં. તેમનું પોષણ કરવાથી પાપની વૃદ્ધિ થાય છે. તોપણ તેઓને અભયદાન તો આપવું. એ પંદરમો કર્મદાન સંવંધી અતિચાર જાણવો.

આ પ્રમાણે પંચર કર્મદાનનો ત્યાગ કરવો. શ્રીજ્ઞગવતીજી અંગમાં શ્રાવકને પંચર કર્મદાનનો સર્વથા નિષેધ કહેલો છે, તે ઉત્સર્ગિક જાણવો. કહ્યું છે કે, “ જે પુણ્ય ધર્મને વાધા કરનારું હોય અને યશ્ન આપે તેવું ન હોય તેવું પુણ્ય ઘણાં લાભવાળું હોય તોપણ પુણ્યાર્થી પુરુષોએ ગ્રહણ કરવું નહીં. ” પરંતુ કદિ વીજો ધંધો થઈ શકે તેમ ન હોય, અથવા દુષ્કાલ પડેલો હોય અથવા રાજાની આજ્ઞા થઈ હોય-ઈત્યાદિ કારણોથી જો તે નિદિત વ્યાપારોનો સર્વથા ત્યાગ થઈ શકે નહીં-તેમાથી કોઈ કાર્ય કરવું પડે તો શ્રાવક અપવાદરૂપે કરે. પળ પોતાના આત્માની નિદા કરતો સતો સશૂળપણે કરે. મહારાજા સિદ્ધરાજે કરેલા સોરઠદેશના સ્વામી સજ્ઞાન દંડનાયકે જેમ તે દેશની પેદાશનું સર્વ દ્રવ્ય રેવતાચલમાં પુણ્યરૂપે વાપર્યું હતું તેમ.

(૨૪૬) વ્યાખ્યાન ૧૨૬ મું-પાપ વ્યાપાર નિષેધે દ્રવ્યવૃદ્ધિ ઉપાય.

“ આ પ્રમાણે પ્રથમ કહેલા પાંચ અતિચાર પરિભોગથી અને પંચ કર્માદા-
નથી-એમ વીસ અતિચાર થાયછે. તેનું ઉપર પ્રમાણે સ્વરૂપ જાણી; સુજ્ઞ પુરુષોએ આ
સાતમું વ્રત આચરવું. ”

વ્યાખ્યાન ૧૨૫ મું.

પૂર્વે પાપવ્યાપારનો નિષેધ કહ્યો ત્યારે કયા પ્રકારે
દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરવી ? તે કહે છે.

જહિત્વા સ્વરકર્માણિ, ન્યાયવૃત્તિ મસુંચકઃ ।

શુદ્ધેન વ્યવસાયેન, દ્રવ્યવૃદ્ધિર્જેત્ ગૃહિ ॥ ? ॥

“ સ્વરકર્મોને તજીને, ન્યાયવૃત્તિ મુક્યા શિવાય, શુદ્ધ વ્યવસાયવડે ગૃહસ્થ
દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરે. ” સ્વરકર્મ એટલે નિર્દયજનોને ડચિત એવા કોટવાલ, ગુપ્તિપાલ
(જેલર) અને સીમપાલ વિગેરેની નોકરી-કે જે અત્યંત પાપવ્યાપારવાળી છે તે
શ્રાવકે ન કરવી. અને સજ્જનોને સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવી ન્યાયવૃત્તિ રાખવી-શુદ્ધ
નિષ્ઠા રાખવી. કારણ કે પરમાર્થે તો દ્રવ્ય ઉપાર્જનનું હેતુ ન્યાયવૃત્તિજ છે. કહું છે કે:-

સુધિરર્થાર્જને યત્નં કુર્યાદ્યાય પરાયણઃ ।

ન્યાયેવાન પાયેય સુપાય સંપદાં યતઃ ॥

“ ઢાહ્યા મનુષ્યો ન્યાયપરાયણપણેજ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનો યત્ન કરે છે.
કારણ કે સંપદા મેલવવાનો કષ્ટ વિનાનો ઉપાય ન્યાયજ છે. ” ઉપલક્ષણથી દેવ,
જ્ઞાન, પાસંડી અને પાસથાના ધનવડે, તેમજ દેશ, કાલ અને જાતિ વિગેરેને અ-
નુચિત એવા વ્યાપાર કરવાવડે જે દ્રવ્ય મેલવવું તે પણ અન્યાયવૃત્તિ છે.

દેવદ્રવ્ય તો વ્યાજે લેવું તે પણ મહાન્ દોષને આપનારું છે. તે વિષે લોકીક-
શાસ્ત્રમાં પણ કહું છે કે-

देवद्रव्येण या वृद्धि, गुरु द्रव्येन यधधनं ।

तद्धन कुलनाशाय मृतोपि नरकं व्रजेत् ॥

“देवद्रव्यथी जे द्रव्यवृद्धि करवी अने गुरुद्रव्यथी जे धन मेळवतुं, ते धन कुळना नाशने अर्थे थाय छे, अने ते द्रव्यनो मेळवनार मृत्यु पामीने पण नरके जाय छे.” आ विषे एक महान्जारतमां दृष्टांत छे, ते आ प्रमाणे-पूर्वे श्रीरामचंद्रजी ना राज्यमां एक वखते कोइ श्वान राजमार्गमां बेठो हतो. तेने कोइ ब्राह्मणे कांकरा-चडे मायों. एटले ते श्वान रोष करी पोताने निरपराधे मारनार ब्राह्मणना वस्त्रनो छेडो मजवुत पकडीने वोल्हो के-अरे विप्र ! तें मने निरपराधीने केम मायों ? ते समये ए कौतुक जोवाने घणा लोको एकत्र मळ्या. अने तेमने न्यायसभामां लइ गया. राजा रामचंद्रे श्वानना मुखथी बधी हकीकत सांभळी पेला ब्राह्मणने दंड करवा योग्य गणी श्वानने पुछ्युं के, ‘ आ तने मारनार ब्राह्मणनो शो दंड करुं ? ’ श्वान वोल्हो के-ते दुष्टने कोइ महादेवनो पूजारी करो. राजाए पुछ्युं के, एवो दंड आपवानुं शुं कारण ? श्वान वोल्हो-“ महाराज, आजथी सातमे भवे हुं कोइ महादेवनो पूजारी हतो. हमेशा महादेवनी पूजा करी रखे देवद्रव्य खावामां आवे एवा भयथी हुं हाथ थोइने भोजन करतो हतो. एक वखते एतुं वन्युं के, कोइ पर्व-नो दिवस आव्यो एटले महादेवनुं लिंग दुध, दही अने घृतवडे पूरवामा आव्युं. पछी महादेवनी पखाळ करवा वखते जापी गयेलुं घी मारा नखमा भराइ रहलुं. भोजन करती वखते उष्णताने लीधे ते घी ओगळी गयुं ते अजाणे मारा खावामां आवी गयुं. ते देवद्रव्य भक्षणना दुष्कृत्यथी हुं सात भवथी श्वाननो अवतार पा-म्या करुं छुं. आ भवे तमारा प्रभावथी जातिस्मरण थतां मने मानुषीवाणी प्राप्त थइ छे. ” आ वात सांभळी ते ब्राह्मणे श्वानने प्रसन्न करी ते शिवाय कोइ बीजो दंड कराववा प्रार्थना करी.

आवी रीते अजाणपणे पण जो देवद्रव्य खावामां आवे तो दुःखनुं कारण थाय छे, तेथी विवेकी पुरुषोए पोतानी शक्ति प्रमाणे देवद्रव्यनुं रक्षण करवुं. आ वृत्तांत सांभळी अनेक रीते अन्यायवृत्ति छोडी देवी, यशोवर्मा राजानी जेम क्यारे पण नीति छोडवी नहीं.

यशोवर्मा राजानी कथा.

कल्याणकटक नामे नगरमां यशोवर्मा नामे राजा राज्य करतो हतो. ते न्याय आपवामां सदा तत्पर रहतो. लोकाने न्याय आपवाने माटे तेणे पोताना

ગૃહના દ્વાર ઉપર એક ન્યાયઘંટા બાંધી હતી. એક વચ્ચે તેના રાજ્યની અધિષ્ઠાત્રી દેવી રાજા યશોવર્માની ન્યાયવૃત્તિની પરીક્ષા કરવાને એક ગાયનું રુપ અને તેની સાથે એક તત્કાલ જન્મેલા વાછડાનું રુપ કરીને રાજમાર્ગમાં બેઠી. તે વચ્ચે યશોવર્મા રાજાનો પુત્ર પોતાના વાહનને વેગથી દોડાવતો ત્યાં આવ્યો. વેગને લીધે તેની ગાડી વાછડાની ઉપર થઈને પ્રસાર થઈ ગઈ, તેથી તે વચ્ચે મૃત્યુ પામ્યો. તે જોઈ ગાય મોટે સ્વરે રુદન કરવા લાગી અને અશ્રુધારા છોડવા લાગી. કોઈએ ગાયને સૂચના કરી કે, રાજદ્વારે જઈ ફરીયાદ કરીને ન્યાય મેળવ. એટલે ગાય ત્યાં ગઈ અને તેનીએ શીંગડાના અગ્રભાગથી પેલી ન્યાયઘંટા વગાડી. રાજા યશોવર્મા તે વચ્ચે ભોજન કરવા બેઠો હતો. તેણે ઘંટાનો શબ્દ સાંભળી સેવકોને કહ્યું કે, “ કોણ ઘંટા વગાડે છે? તપાસ કરો. ” સેવકોએ જોડને કહ્યું કે, “ મહારાજ, કોઈ નથી, આપ ભોજન કરી લ્યો. ” રાજા બોલ્યો—“ નિર્ણય કર્યા શિવાય કેમ ભોજન થાય. ” એમ કહી ભોજનનો થાલ છોડી રાજદ્વારની દોઢીએ આવીને જોયું તો ત્યાં વીજું કોઈ જોવામાં આવ્યું નહીં પણ પેલી ગાયને દીઠી. એટલે કહ્યું કે, “ હે ધેનો ! શું તારો કોઈએ પરાભવ કર્યો છે? કયોં હોય તો તે મને બતાવ્યો. ” તે સાંભળી ગાય આગળ ચાલી એટલે તેની પછવાડે રાજા ચાલ્યો. ગાયે પેલો મૃત્યુ પામેલો પોતાનો વાછડો જ્યાં પડ્યો હતો ત્યાં લઈ જઈ તે બતાવ્યો. તે જોઈ ગાજાએ સર્વની વચ્ચે કહ્યું કે, “ જેણે આ વચ્ચે ઉપર ગાડી હાંકી હોય, તે મારી આગળ હાજર થઈ જાઓ. ” વધા તે વાક્ય સાંભળી રહ્યા પણ કોઈ પ્રગટ થયું નહીં. એટલે રાજાએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, જ્યારે આ વાત્તા સ્ફુટ થશે અર્થાત્ આનો ગુન્હેગાર મલ્લશે ત્યારે હું ભોજન કરીશ. ” રાજાને એક લાંઘણ થઈ એટલે વીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે રાજકુમારે આવીને જણાવ્યું કે, હે દેવ ! તેમાં હું અપરાધી છું, તેથી જે યોગ્ય લાગે તે દંડ કરો. પછી રાજાએ નીતિશાસ્ત્રને જાણનારા વિદ્વાનોને એકઠા કરીને પુછ્યું કે, આ રાજકુમારને શો દંડ આપવો જોઈએ? ” નીતિવેત્તાઓએ કહ્યું—“ મહારાજા, રાજ્યને યોગ્ય આ એકજ પુત્ર છે, તેને શો દંડ હોય ! ” રાજા બોલ્યો—“ રાજ્ય કોનું ! અને પુત્ર કોનો ! મારે તો નીતિજ મોટી છે. સોમનીતિ માં કહ્યું છે કે, પોતાનો પુત્ર હોય તોપણ તેને અપરાધ પ્રમાણે દંડ આપવો જોઈએ. તેથી જે તેને યોગ્ય દંડ હોય તે કહો. ” આના રાજાના વચનો સાંભળી તે વિદ્વાનોં માંથી એક બોલ્યો કે—નીતિમાં એમ કહ્યું છે કે, જે વીજાને જેવી વ્યથા કરે તેવી વ્યથા તેને કરવી. કારણ કે, “ જે જેવું કરે તેને તેવું કરવું જોઈએ. ” તે સાંભળી રાજાએ પોતાની ગાડી મંગાવી અને પુત્રને બોલાવી કહ્યું કે, હે પુત્ર ! તું અહીં સુઝા. તે વિનિત પુત્ર તત્કાલ

સુઝ ગયો. રાજાએ સેવકોને કહ્યું કે, આ કુમારની ઉપરથી ગાડી વેગવડે પસાર કરો. કોઈ તેમ કરી શક્યું નહીં. હલતા સર્વે રાજાને વારવા લાગ્યા. તે છતાં રાજા તેમનું નહીં માનીને પોતે ગાડી ઉપર બેસી પુત્રના ચરણ ઉપરથી જેવામાં ગાડીને પસાર કરવા જતા હતા, તેવામાં દેવીએ પ્રકટ થઈ રાજાની ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી અને ગાય કે વત્સ કાંઈ જોવામાં આવ્યું નહીં. દેવી બોલી-હે રાજન્ ! મેં તારી પરીક્ષા કરવા માટે બધી રચના કરી હતી. પ્રાણપ્રિય એવા એકનાએક પુત્રથી પણ તને ન્યાય વ્હાલો છે, એમ સિદ્ધ થયું છે માટે ધન્ય છે તને, તું નિર્વિગ્ને રાજ્ય કર્ય.

આ પ્રમાણે ન્યાય સંબંધી દૃષ્ટાંત મનમાં ધારણ કરીને ગૃહસ્થે-ઘટલે શ્રાવકે ન્યાયવૃત્તિ છોડવી નહીં. શુદ્ધ વ્યાપારવડે દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી. તે શુદ્ધ વ્યાપાર ચાર પ્રકારનો છે. ૧ યથાર્થ વોલવું. ૨ વંચના (ઠગવા) વગરની ક્રિયા કરવી. ૩ અપાયનું પ્રકાશ ન કરવું (ચાડી ન સ્વાવી). ૪ સદ્ભાવ (મૈત્રીભાવ) રાખવો. તેમાં જે પ્રથમ 'યથાર્થ વોલવું તે આ પ્રમાણે-“ધર્મ તથા અધર્મને જાણનારા ભાવશ્રેષ્ઠ પુરુષો વીજા ઠગાય તેવું' ન વોલે; હંમેશા સત્ય અને મથુર વચનજ વોલે છે. તેમા પણ ધર્મને પીડા કરે તેવું તો કદિપણ વોલેજ નહીં, કમલશ્રેષ્ઠી વિગેરેની જેમ.

બીજો પ્રકાર જે 'અવંચિકા ક્રિયા' ઘટલે જેથી વીજાને વ્યસન-દુઃખ થાય તેવા હેતુવાળી મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારરૂપ ચેષ્ટા ન કરવી, તે અવંચિકા ક્રિયા. જેમ કે, “જે શુદ્ધ ધર્મનો અર્થી હોય તે પ્રતિરૂપ વિધિ વડે' તેમજ સ્વોટાં ત્રાજવા, કાટલા વિગેરેથી ઓછું વધતું લેવા દેવાવડે વીજાને છેતરે નહીં.”

ત્રીજો પ્રકાર 'અપાય પ્રકાશ કરવા નહીં' ઘટલે જે અશુદ્ધ વ્યાપાર કરવાથી ભાવી અનર્થ થાય; જેવા કે, રાજદંડ અને નરકમાં પડવું વિગેરે. તેવા અશુદ્ધ વ્યાપારને પ્રકાશ કરવા નહીં અર્થાત્ તેવી કોઈની ચાડી સ્વાઈને પોતાના ધનને વધારવું નહીં.

ચોથો પ્રકાર 'મૈત્રીપણાનો ભાવ રાખવો' ઘટલે સારા મિત્રની જેમ નિષ્કપટપણે વર્તવું. દંભથી કોઈને છેતરવું નહીં. એવી રીતે ન વર્તતાં જે પ્રાણી ગાયના જેવા મુલ્કવાળી અને વાઘના જેવા આચરણવાળી વૃત્તિથી વ્યવહાર કરે છે તે કોઈનો વિશ્વાસપાત્ર થતો નથી અને પાપનું ભાજન થાય છે. આ પ્રમાણે જાણીને શુદ્ધવૃત્તિથી દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી. ગૃહસ્થોને દરેક કાર્યની સિદ્ધિ દ્રવ્યથી થાય છે, પરંતુ ધેમથી અવિરુદ્ધ વ્યાપારવડે વૈભવની વૃદ્ધિ કરવી. એ સર્વનો ભાવાર્થ છે. “દેશ, જાતિ,

૧. વેચવાની વસ્તુમાં મળી શકે તેવી ઓછી કિંમતની વસ્તુ મેલવવી.

અને કુલના ધર્મનો નાશ કરનાર કુવૃદ્ધિને છોડી દેવાથીજ નીતિમાં તત્પર થવાય છે અને તેવા નીતિવાન્પણાથીજ ઉત્તમ ઉપાસક- (શ્રાવક) શુભ સંપત્તિને અને વ્યાપારની શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासाद
वृत्तौ पंचविंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२५ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૬ મું.

શુદ્ધ વ્યાપાર કેવી રીતે થાય ? તે કહે છે.

निंदायोग्यजनैः सार्द्धं कुर्यान्न क्रयविक्रयौ ।

द्रव्यं कस्यापि नो देयं साक्षिणं जूषणं विना ॥ १ ॥

જાવાર્થ:-

“ નિંદા કરવા યોગ્ય લોકોની સાથે खरीदी के बेचाणनुं काम करवुं नहीं અને સાક્ષી રાખ્યા વિના કે ઘરાણા વિના કોઈને દ્રવ્ય આપવું નહીં ”

વિસ્તરાર્થ:-

“ નિંદા કરવા યોગ્ય લોકો જેવા કે, નટ, ધૂતારા, વેશ્યા, કલાલ, કસાઈ, માછી, વાગુરિક (વાઘરી), રાજદ્રોહી અને પૂજારા વિગેરે, તેમની સાથે ગૃહસ્થે ક્રયવિક્રય (खरीदी के बेचाण) ન કરવા. તેમજ શસ્ત્રધારી પુરુષોની તથા રાજા વિગેરેની સાથે અલ્પ પણ વ્યવહાર કરવાથી પ્રાપ્તે કાંઈપણ ગુણ થતો નથી. કેમકે જેને પોતાને હાથે દ્રવ્ય આપીને પાછું માગતા ભય ઉત્પન્ન થાય તેની સાથે વ્યવહાર કરવામાં શું શુભ ફલ થાય ? કહ્યું છે કે, “ ब्राह्मण साथे અને શસ્ત્રધારીની સાથે શ્રેય ઇચ્છનાર વણિકે કદિપણ વ્યવહાર કરવો નહીં. ”

વળી જે જુગાર અને ધાતુવાદ પ્રમુખથી દ્રવ્યની ઇચ્છા કરે છે, તેઓ મેંસના કુચડાથી પોતાનું ઘર ધોલું કરવાને ઇચ્છે છે. કદિ તેવા પ્રકારથી કે અશુદ્ધ વ્યવહાર કરવાથી લાભ પ્રાપ્ત થાય તો તે લાભ લાંબો કાલ રહેતો નથી. કહ્યું છે કે, “ खोटा माप અને खोटा तोलથી જે કાંઈ દ્રવ્ય ઉપાર્જન થાય છે તે તપેલા પાત્ર ઉપર મુકેલાં જલના વિંદુની જેમ નાશ પામતું જોવામાં પણ આવતું નથી. ”

वली घणा लोकोनी साक्षी वगर कोईने द्रव्य आपवुं नहीं. तेमज न दीढेळुं अने परीक्षा कर्या वगरनुं करीयाणुं लेवुं करवुं नहीं. अने लेवुं त्वारे पण घणा लोकोना समुदाय समक्ष लेवुं के जेथी कदि बांधा विगेरे कष्ट पडे तो ते जोनारा साक्षीओ सहाय आपे. साक्षी राखीने आपेळुं द्रव्य वा कोई वस्तु पुनः काळांतरे पण प्राप्त थाय छे. ते उपर एक वणिकनुं दृष्टांत कहेवाय छे, ते आ प्रमाणे:-

धूर्त वणिकनुं दृष्टांत.

कोई धनाढ्य धूर्त वणिक विदेशे जतो हतो. मार्गे चालतां एक अरण्य आव्युं. तेमां चोरलोकोनी भाड मळी. तेणे वणिकने जुहार करी तेनी पासेथी द्रव्य माग्युं. वणिके कह्युं, कोई साक्षी राखीने वधुं द्रव्य खुशीथी ल्यो. कोई अवसरे मने पाछुं आपजो अने मने मारशो नही. चोरोए विचार्युं के, आ वणिक मुग्ध (भोळो) जणाय छे. पछी तेमणे कोई बीलाडाने साक्षी राखी तेनुं सर्व द्रव्य लईने तेने छोडी मुक्यो. ते वणिक अनुक्रमे ते चोरलोकोना गामठाम विगेरे जाणी लईने पोताने गाम गयो. केटलेक काळे ते चोरलोको घणी वस्तुओ लईने तेना गाममां आव्या. वणिके तेमने ओळखीने पोते आपेळुं द्रव्य माग्युं. चोरोए आनाकानी करवा मांडी एटले परस्पर कलह थई पड्यो. छेवटे न्यायाधीश आगळ तेओ गया. न्यायाधीशे पुछ्युं के आ बातमां कोई साक्षी छे ? एटले पेलो वणिक कोई काळा बीलाडाने लई आवी पोतानी काखमां राखीने बोल्यो के, आ बीलाडो साक्षी छे. चोरलोकोए कह्युं के, अमारे ते साक्षी जोवो छे, के ते केवो साक्षी छे ? वणिके चोरोने ते बताव्यो एटले चोरलोको बोली उठ्या के-नही, आ तो काळो छे अने ते तो कावरो हतो. आ प्रमाणेना तेना वचनो सांभळी तेमना मुखनीज कबुलात जाणी न्यायाधीशे तेमनी पासेथी बळात्कारे सर्व द्रव्य लईने पेला वणिकने अपाव्युं. आ दृष्टांत उपरथी साक्षी राखवानुं फळ जाणी कोईने साक्षी विना गुप्त रीते कांईपण द्रव्य आपवुं नहीं के मुकवुं नहीं. तेमज कोईने अलंकार (घराणुं) लीधा विना अंगउधारे द्रव्य आपवुं नहीं. कारण के, तेम करवाधी कदिपण मूळ धननो नाश न थाय. कह्युं छे के, “ धननी रक्षा करवामां परायण एवा पुरुषे नटने, वेश्याने, जुगारीने अने जारपुरुषने ऊधारे द्रव्य आपवुं नहीं. ” तेमां पण मुख्य रीते गृहस्थोए वधारे किंमतनुं घराणुं राखीने द्रव्य आपवुं योग्य छे. नहींतो मागती वखते क्लेश, विरोध, धर्मनी हानि, लांघण, धरणुं घालीने वेसवुं अने सोगन खावा विगेरे अनेक अनर्थ करवा पडे छे. तेमां कदि सोगन खावानो वखत आवे तोपण जेमतेम सोगन खावा नहीं. तेमां पण विशेषे

(૨૫૨) વ્યાખ્યાન ૧૨૬ મું-દ્રવ્ય આપવા વિષે પૂર્વ મુનીઓએ કહેલું દૃષ્ટાંત.

કરીને દેવ, ગુરુ, જ્ઞાન, ધર્મ અને તીર્થયાત્રા વિગેરેના સોગન કઢીપણ સ્વાવા નહીં. તે વિષે પૂર્વવિદ્વાનો કહે છે-“ જે મૂઢ પુરુષો સ્વોટા કે સાચા ચૈત્યના સોગન લે છે, તે વોધિ વીજનું વમન કરે છે અને અનંત સંસારી થાય છે. ”

વઢી જો કાદિ લાંઘણ કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય તેમ લાગે તો પોતે જાતે લાંઘણ કરવી, પણ વીજા વાલ વૃદ્ધ પ્રમુખને લાંઘણ કરાવવી નહીં. કારણ કે, ઢંઢણાઝૂપિયે એક ક્ષણનાત્ર પંનરસો જીવોને લાંઘણ કરાવી હતી, તેથી તેમને છ માસ સુધી આહાર મળ્યો ન હતો. ઇત્યાદિ અનેક દોષની ઉત્પત્તિ પોતાની વુદ્ધિથી વિચારીને વધારે કિંમતનું ઘરાણું રાખી દ્રવ્ય આપવું. આ વિષે હિતાશિક્ષા માટે પૂર્વ મુનીઓએ એક દૃષ્ટાંત કહેલું છે, તે આ પ્રમાણે:—

પૂર્વ મુનીઓએ કહેલું દૃષ્ટાંત.

જિનદત્ત નામના કોઈ શ્રેષ્ઠીને મુગ્ધ (મોઢો) એવા નામે પુત્ર હતો. સ્વ-ભાવે પણ તે મુગ્ધ હતો. પિતાની પાસે પુષ્કલ દ્રવ્ય હોવાથી તે નિશ્ચિત રહેતો હતો. એક વચ્ચે જિનદત્તનો અંતકાલ આવ્યો. એટલે તેણે પોતાના પુત્રમાં મોઢાપણનો ગુણ જોઈ ગૂઢાર્થ વાક્યોથી આ પ્રમાણે શિક્ષા આપી.—“ હે વત્સ ! ૧ ધરની આસ-પાસ ઢાંતની વાઢ કરવી. ૨ વીજાને ઘન આપ્યા પછી માગવું નહી. ૩ માથે જરા પણ ઘોજો ઉપાઢવો નહીં. ૪ હંમેશા દિવસને સફલ કરવો. ૫ સ્ત્રીને સ્થંભ સાથે ઘાંધીને મારવી. ૬ મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવું ૭ સુખે શયન કરવું ૮ પ્રત્યેક ગામે ઘર કરવું. ૯ દુરવસ્થા આવે ત્યારે ગંગા અને યમુનાની વચ્ચે સ્વોદવું. જો એ વાવતમાં કાંઈ શંકા પડે તો મારા મિત્ર સોમદત્ત શ્રેષ્ઠીને પુછવું. અને ૧૦ પ્રત્યેક ક્ષેત્રે ઘન વાવવું.”

આ પ્રમાણે કઢી શ્રેષ્ઠી જિનદત્ત મૃત્યુ પામ્યો. ત્યારપછી પિતાની શિક્ષાના ગૂઢ અર્થથી અજાણ એવો તે પુત્ર તે પ્રમાણે કરવાથી નિર્ધન થઈ ગયો. એટલે મુંઝાડને પાટલીપુત્ર નગરમાં પોતાના પિતાના મિત્ર સોમદત્ત શ્રેષ્ઠીને ઘેર ગયો. શ્રેષ્ઠીએ તેને મુગ્ધ જાણી ઘણી વાર સ્વોટી કરીને પછી ચોઢા પ્રમુખનું ભોજન પીરસ્યું. તે ક્ષુધા પીઢિત હોવાથી સુખડીની જેમ સ્વાઈ ગયો. પછી નામુ માંઢવા વિગેરેમાં ઘણી રાત્રિ નિર્ગમન કરાવી એટલે તે મુગ્ધ વગાસાં સ્વાવા લાગ્યો અને અંગ મરઢવા લાગ્યો. એટલે તેને પ્રાંકણવાઢો માચો સુવા આપ્યો. જેમાં તે તત્કાલ નિદ્રાવશ થઈ ગયો. શ્રેષ્ઠીએ બ્રહ્મમુહૂર્તે (ચાર ઘડી રાત્રિ વાકી હોય ત્યારે) તેને જગાડ્યો. મુગ્ધે પ્રાતઃકાલે ડઢીને પિતાએ કહેલી શિક્ષાનો ભાવાર્થ પુછ્યો, એટલે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું—સાંભલ, “ ઘર-ની આસપાસ ‘ઢાંતની વાઢ કરવી ’ એટલે સર્વની આગલ હિતકારી અને પ્રિય

वचन बोलवुं, के जेथी पोताना मुखमां रहेला दांतनी पोतानी फरती बाड थाय छे. कह्युं छे के,

जीप्रामें अमृत वसे, विषज्जी उनके पास;
एके बोल्ये कोमो गुण, एके कोमो विनाश ॥ १ ॥

जिव्हामां अमृत अने विष बंने वसे छे. एक वचने कोडोगमे गुण थाय छे, अने एक वचने कोटीगमे विनाश थाय छे. (इति प्रथम शिक्षार्थः) १

“ बीजाने धन आप्या पछी मागवुं नहीं ” एटले सवायुं के दोहुं घराणुं राखीनेज द्रव्य आपवुं के जेथी तेनी पासे मागवा जवुं पडे नहीं. ते पोतानी मेळेज देवा आवे. आ प्रमाणे “ द्रव्य आप्या पछी मागवुं नहीं ” एवी बीजी शिक्षानो भावार्थ छे. २.

“ माथे बीजो उपाडवो नहीं ’ ए शिक्षानो भावार्थ एवो छे के, माथापर करज संबंधी भार राखवो नहीं. ते विषे श्री जिनागममां कह्युं छे के, “ जे प्रमाणे निर्वाह थई सके ते प्रमाणेज वचन बोलवुं अने अर्थे मार्गे छांडवो पडे नहीं तेटलो भार उपाडवो. ” वळी करज कापवामां पण विलंब करवो नहीं. कयो मूढपुरुष आ लोक अने परलोकना पराभवना कारणरूप ऋणने क्षणमात्र पण धारण करे. कह्युं छे के, “ धर्मना आरंभमां, करज फीटाडवामां, कन्यादानमां, द्रव्यनी प्राप्तिमां, शत्रुनो घात करवामां, अग्निने बुझाववामां अने रोगने शमाववामां कालक्षेप करवो नहीं. ” तैलनुं मर्दन, करजनुं फीटाडवुं अने कन्यानुं मृत्यु—ए तत्काळ तो दुःखरूप लागे छे पण परिणामे सुखरूप छे. ” आ भवमां जो करज आपे नहीं तो भवांतरमां तेनो सेवक अथवा पाडो थईने अवतरवुं पडे छे. वळी करज राखवाथी बंनेने परस्पर भवांतरे वैरवृद्धि प्रमुख पण थया करे छे.

एवी एक कथा छे के, ज्ञावम् श्रेष्ठीने पूर्वना रुण संबंधे एक पुत्र थयो हतो. ते नठारा स्वप्नार्थी सुचवेलो अने मृत्युयोगमां उत्पन्न थयो हतो तेथी श्रेष्ठीए तेने नदीना तीर उपर रहेला कोई वृक्ष नीचे छोडी दीधो. ते वखते ते बाळक प्रथम रुदन करी पछी हसतो हसतो बोल्यो के, “ हे श्रेष्ठी ! हुं तमारी पासे लाख सोनैया मागुं छुं, ते आपो, नहीं तो तमने अनर्थ प्राप्त थसे. ” एटले श्रेष्ठीए तेने पाछो घरे लइ जईने तेना जन्मोत्सव विगेरेमां पुष्कळ द्रव्य खर्च्युं. पछीने दिवसे लक्ष सोनैया पूरा खर्चई गया एटले ते मृत्यु पामी गयो. एवी रीति बीजो पुत्र त्रण लाख पूरा खर्च करावी मृत्यु पाम्यो. बीजो पुत्र सारा स्वप्नार्थी सूचित आव्यो. तेने

(૨૧૪) વ્યાખ્યાન ૧૨૩ મું-દ્રવ્ય આપવા વિષે પૂર્વમુનિઓએ કહેલું દર્શાવે.

કહ્યું કે, “ મારે તમારા ઓગણીશ લાખ સોનૈયા દેવા છે. ” તે પુત્રનું નામ જાવરુ પાડ્યું. તેણે માતા પિતાને નિમિત્તે ધર્મકાર્યમાં તેટલું દ્રવ્ય સ્વર્ચવાનો નિર્ણય કર્યો. પછી કાશ્મીર દેશમાંથી નવ લાખ સોનૈયા સ્વર્ચી શ્રીકૃષ્ણ, પુંડરીક અને ચક્રેશ્વરીની મૂર્તિઓ લઈ આવ્યો. એક લાખ સોનૈયા સ્વર્ચી તેની પ્રતિષ્ઠા (અંજનશલાકા) કરાવી. તે પછી અદાર વાહાણે કરી અસંખ્ય દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તે દ્રવ્યવહે શત્રુંજય ઉપર લેપ્યમય વિવહતા તે ઉત્થાપી તેને સ્થાને મળિમય વિવની પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ કથા સાંભળીને ધર્મીયો પુરુષે તે ભવમાંજ ઋણનો સંવંધ મુક્ત કરવો. યોતાનો દેવાદાર માણસ જો કરજ આપવાને અસમર્થ હોય તો ‘ જો શક્તિ થાય તો આપજે, નહીં તો મારે ધર્મસ્થાને હજો ’ એમ તેની આગલ કહી દેવું, પણ ઋણનો સંવંધ ચિરકાલ રાખવો નહીં. આ પ્રમાણે બંને જણે પરસ્પર વિવેક કરવો. આ પ્રમાણે પ્રસંગોપાત કહેલી વાર્તાથી જાણવું કે, ઋણનો ભાર માથાપર રાખવો નહીં. (ઇતિ તૃતીય શિક્ષાર્થઃ) ૩.

“ દિવસને સફળ કરવો ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, ગૃહસ્થે દર-રોજ કાંઈપણ દ્રવ્ય પેદા કરવું. કેમકે ગૃહસ્થનો દિવસ તેથી સફળ થાય છે. કહ્યું છે કે, “ વણિક, વેશ્યા, કવિ, માટ, ચોર, જુગારી અને ત્રાહ્મણ જે દિવસે નવા દ્રવ્યનો લાભ થાય નહીં, તે દિવસને નિષ્ફળ માને છે. ” ગીત, નૃત્ય અને નિંદા વિકથા વિગેરે કરવાવડે દિવસ ગલાવવાથી દિવસ સફળ થતો નથી. (ઇતિ ચતુર્થ શિક્ષાર્થઃ) ૪.

“ સ્ત્રીને સ્થંભ સાથે વાંધીને મારવી ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, સ્ત્રીને છોકરાંવાળી થયા પછીજ શિક્ષા કરવી ઘટે તો કરવી કે જેથી તે પુત્રાદિકના સ્નેહરૂપ સ્થંભ સાથે વંધાયેલી હોવાથી તાડન કરવાથી પણ કાંઈ વિપરીત કરી શકતી નથી. (ઇતિ પંચમ શિક્ષાર્થઃ) ૫.

“ મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવું ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, જ્યારે સારી પેટે ક્ષુધા લાગે ત્યારે ખાવું. તેવે ચલતે જ કાંઈ ભોજન કરીએ તે સર્વ મિષ્ટ લાગે છે. કાંઈ પક્ષાન્નજ મિષ્ટ કહેવાતા નથી. ગડકાલે તે જ ભોજન કર્યું તે હલકું ભોજન હતું તોપણ તને કેવું મિષ્ટ લાગ્યું હતું. તેમ હંમેશા જ્યારે ક્ષુધા લાગે ત્યારેજ ભોજન લેવું. શ્રાવકના પાંત્રીશ ગુણોના વિવરણમાં કહ્યું છે કે,

અજીર્ણે જ્ઞોજન ત્યાગી, કાલે જ્ઞોક્તાચ સાત્મ્યતઃ ।

“ અજીર્ણ હોય ત્યાંસુધી ભોજનનો ત્યાગ કરે અને ચલતસર પોતાના શરીરને અનુકુલ ભોજન કરે. ” પૂર્વે કરેલું ભોજન અપક્વ છતાં નવું ભોજન કરવાથી

ઘળા રોગ થાય છે. વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ મળમાં અને વાયુમાં દુર્ગંધ છુટે, વિષ્ટા અપચ્યા જેવી આવે, શરિર ભારે લાગે, અન્ન ઉપર અરુચિ થાય અને અશુદ્ધ ઓટ્કાર આવે—એ છ અજીર્ણના સ્પષ્ટ ચિન્હો છે.” તેથી અજીર્ણ સતે ભોજન છોડી દેવું અને ખુશ લાગે ત્યારે વચ્ચતસર સ્વાવાની લોહપતા છોડીને ભોજન કરવું. કહ્યું છે કે,

કંઠનાદિમતિ ક્રાંતં, સર્વં તદ્દશનં સમં ।

ક્ષણમાત્ર સુખસ્યાર્થે, લૌલ્યં કુર્વીતનો બુધાઃ ॥ ૧ ॥

“ ગળાથી નીચે ઉતર્યા પછી વધું ભોજન સરખું છે. માટે માત્ર ક્ષણિક સુ-
ખને અર્થે પ્રાણ પુરુષોએ લોલતા કરવી નહી. ”

જિવ્હે પ્રમાણં જાનિહી, જોજને વચને તથા ।

અતિચુક્તમતિચોક્તં, પ્રાણીનાં મરણપ્રદં ॥ ૧ ॥

“ હે જીવ્હા ! તું ભોજન અને વચનમાં પ્રમાણ રાખજે. કારણ કે, અતિ ક-
રેલું ભોજન અને અતિ બોલેલું વચન પ્રાણીઓને મૃત્યુદાયક થઈ પડે છે.” ક્ષુધા
લાગી હોય તે વચ્ચતે સ્વાધેલું વિષ પળ અમૃત જેવું થાય છે. એવી એક વાર્તા છે કે,
કોઈ રાજા વચ્ચતસર ભોજન કરતો હતો તેને રોગી કરવાને માટે કોઈ વૈદ્યે રસોઈ-
અને ક્ષિત્તિકાવ્યું કે, તારે કાંઈ મિષ કરીને રસોઈ કરવાના વચ્ચતમાં વિલંબ કરી
રાજાનો ભોજન વચ્ચત ઉછળવન કરાવવો. રસોઈઆએ તેમ કર્યું. રાજાએ રસોઈમાં
વિલંબ થશે એમ જાણી ખીની કળિકમાં ઘી ગોળ મિશ્ર કરી સ્વાદ લીધું અને તેવી
રીતે ભોજનનો વચ્ચત સરચવી લીધો. તેથી તે સ્વાધેલું રાજાને પચી ગયું, અજીર્ણ ન
થયું તેથી પેલો વૈદ્ય વિલ્લ્લો થયો. આ પ્રમાણે પ્રસંગોપાત જણાવેલી હકીકતથી
જાણવું કે જ્યારે ક્ષુધા લાગે છે ત્યારે ગમે તેવું ભોજન પળ મિષ્ટ લાગે છે. ૬.

“ સુખે શયન કરવું ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, જ્યારે વરાવર નિદ્રા
આવવા લાગે ત્યારેજ સુવું; અન્યથા સુવું નહીં. કાલે મેં જે માંચો આપ્યો તેમાં તને
કેવી સુખે નિદ્રા આવી હતી. તેવી રીતે મહેનત કરીને જ્યારે નિદ્રા આવે ત્યારે
સુવાની ટેવ પાડવી. ૭.

“ ગામેગામે ઘર કરવું ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, પ્રત્યેક ગ્રામે મૈત્રી
કરવી કે જેથી જ્યાં જઈએ ત્યાં પોતાના ઘરની જેમ સર્વ ભોજનાદિ સાધ્ય થાય. ૮.

“ દુરવસ્થા આવે ત્યારે ગંગા અને યમુનાની વચ્ચે સ્થોદવું ” તે શિક્ષાનો ભા-
વાર્થ એવો છે કે, ગંગા યમુના નદી નહીં પણ તારે ઘેર ગંગા અને યમુના નામની
બે ગાયોની કોઢ છે, તેની વચ્ચે સ્થોદવું. ત્યાં તારા પિતાએ દ્રવ્ય ઢાટેલું છે. ૯.

“ પ્રત્યેક ક્ષેત્રે ધન વાવરું ” તેનો અર્થ એવો છે કે, ક્ષેત્ર એટલે ધર્મસ્થાન, તેમાં ધન વાવરું કે જેથી મહત્ફલ પ્રાપ્ત થાય. લોકમાં પણ ‘ એક ગણું દાન અને સ-
હસ્ર ગણું પુણ્ય ’ એવી કહેવત છે. સ્વાત્રના ઢગલાવાળા ક્ષેત્રમાં ધન નાખવું, એમ એનો
અર્થ ન સમજવો. વઢી સાધર્મીરૂપ ક્ષેત્રમાં ધન વાવરું, એટલે તેમની સાથે વ્યવહાર
કરવો એ યોગ્ય છે, કારણ કે, કદિ તેની પાસે દ્રવ્ય રહી જાય તોપણ તેનો ઉપ-
યોગ ધર્મકાર્યમાં જ થાય. પણ નીચમાણસરૂપ ક્ષેત્રમાં ધન નાખી દેવું નહીં. ૧૦.

આ પ્રમાણે પિતાએ આપેલી શિક્ષાનો ગૂઢાર્થ સાંભળી સંશય રહીત થયેલો તે
મુગ્ધ પુત્ર તે પ્રમાણે વર્તવાથી પાછો ધનવાન, સુખી અને માનનીય થયો. એવી રીતે
યથાયોગ્ય વીજાઓ પણ શિક્ષા લઈને શુદ્ધ વ્યાપાર કરવો.

“ એવી રીતે મુગ્ધ પુત્ર પિતાએ આપેલી શિક્ષાનો ગૂઢાર્થ જાણ્યા વગર દુઃખી
થયો અને પાછલચી તેનો ભાવાર્થ સમજી શુદ્ધ વ્યવહાર કરવાથી સુખી થયો, તેમ
વીજાઓ પણ તે દૃષ્ટાંતનો સાર સમજી શુદ્ધ વ્યવહાર કરવો. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेश प्रासाद
वृत्तौ षट्विंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२६ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૭ મું.

શુદ્ધ વ્યવહાર વિષે બીજી વિશેષ હિતશિક્ષા કહે છે.

કાર્પણ્યાચ્છાતિરાટિત્વં ન કુર્યાદર્થ મર્જકઃ ।

માયા બુદ્ધિં ચ સર્વત્ર સંત્યજે દ્વયવસાયવાન્ ॥ ૧ ॥

જાવાર્થ:-

“ દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાને ઈચ્છનારા વ્યાપારીએ કૃપણપણું અને અતિ રાડીયા-
પણું અથવા કંકારીપણું કરવું નહીં અને સર્વ ઢેકાણે કપટબુદ્ધિનો ત્યાગ કરવો. ”

વિસ્તરાર્થ:-

“ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાને ઈચ્છનારા પુરુષે કૃપણતા કરવી નહી. કૃપણતા ક-
રવાથી જીવનજ્ઞાનુ કેવલીના જીવે સોમદત્તના ભવમાં પોતાના મામાના પુત્ર-
ની પાસે દ્રવ્ય માગવા જતાં લાંઘણ કરીને કોટી રત્ન લીધાં હતાં. પછી શેષ રહેલાં
પાંચ રત્નને માટે પોતે અને તેના મામાનો પુત્ર સાત દિવસ સુધી મુઠ્યા રહ્યા તમાં
તેના મામાનો પુત્ર મૃત્યુ પામી ગયો. આ વાર્તા લોકમાં પ્રસરી તેથી કોઈ તેની

સાથે વ્યવહાર કરતું નહીં. એક વચ્ચે તે પાંચસો ગાઢાં લઈને વનમાં કાઢી લેવા ગયો. ત્યાં એકાકી વૃક્ષ છેદતાં કોઈ ગુહામાંથી વ્યાઘ્ર નીકળ્યો અને તેનું ભક્ષણ કરી ગયો. ત્યાં મરણ પામીને તે એકદ્રિયપણાને પ્રાપ્ત થયો. એવી રીતે કૃપણપણાથી તે સર્વ દિક્ષાઓમાં ઘણું ભ્રમ્યો. પણ પુણ્યથી અધિક દ્રવ્ય તેને પ્રાપ્ત થયું નહીં, માટે ગૃહસ્થે કૃપણપણું છોડી દેવું.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, દ્રવ્યને જ્યાં ત્યાં વેરી નાચવાથી તેની સ્થિરતા શી રીતે થાય ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, ગૃહસ્થે અર્ચિત્ય સ્થલમાં તેને રાખવું પણ અવસરે કૃપણપણું કરવું નહીં. તે વિષે એક વાર્તા કહેવાય છે કે, “ કોઈ શ્રેષ્ઠીને ઘેર નવી પુત્રવધૂ આવી. તે એક વચ્ચે પોતાના સાસરાને દીવા ઉપરથી પડેલા તેલનો છાંટો ઉપાન ઉપર ચોપડતાં देखી વિસ્મય પામી અને વિચારમાં પડી કે, આતે મારા સાસરાનું કૃપણપણું હશે, કે કાંઈ વીજો હેતુ હશે ? આવો સંદેહ પડવાથી તેની પરીક્ષા કરવા માટે તેણીએ સ્વોટો મિષ કરીને કહ્યું કે, ‘ મારું માથું દુઃખ છે. ’ પછી સુઈ જઈને ઘણો પોકાર કરવા લાગી. સાસરાએ તેને માટે ઘણા ઉપાય કરવા માંડ્યા પણ મટ્યું નહીં. ઇટલે તેણીએ કહ્યું કે, મને પેહેલાં આ પ્રમાણે થતું ત્યારે સાચામોતીનું ચૂર્ણ કરી તેનો માથે લેપ કરવાથી મારી પીડા શમી જતી. તે સાંભળી સાસરો ખુશી થયો અને તત્કાલ મોતી મંગાવીને વટાવવા માંડ્યા. ઇટલે તે પુત્રવધૂ હર્ષ પામી વેઠી થઈ, અને પોતાને પડેલા સંદેહની વાત કહી વતાવી. તે સાંભળી શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે, “ જે કુમારે પડેલી એક કોડીને પણ એક હજાર સોના-મહોર જેવી ગણી શોધે છે અને અવસરે કોટી દ્રવ્ય વાપરવામાં પણ છુટો હાથ મુકે છે, તેનો સંવંધ લક્ષ્મી કદિપણ છોડતી નથી. ”

વળી દ્રવ્યના અર્થાણ અતિ ક્લેશ કે ક્રોધ કરવો નહીં. કારણ કે, ક્ષમાગુણ લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરનારો છે. કહ્યું છે કે,

હોમ મંત્ર બલં વિપ્રે, નિતિશાસ્ત્ર બલં નૃપે ।

રાજા બલમનાથાનાં, વણિગપુત્રે ક્રમાબલં ॥ ૧ ॥

બ્રાહ્મણોને હોમને મંત્રનું વલ્લ હોયછે, રાજાને નીતિશાસ્ત્રનું વલ્લ હોયછે, અનાથ જનોને રાજાનું વલ્લ હોયછે અને વણિકને ક્ષમાનું વલ્લ હોયછે. ” વળી કહ્યું છે કે, “ અર્થનું મૂલ્ય પ્રિયવચન અને ક્ષમા છે; કામનું મૂલ્ય ચિત્ત, શરીર અને વય છે. ધર્મનું મૂલ્ય દાન, દયા અને દમ છે; અને મોક્ષનું મૂલ્ય સર્વ અર્થની નિવૃત્તિ છે. ”

એવી વાર્તા છે કે, એક વચ્ચે લક્ષ્મી અને દારિદ્ર્યને પરસ્પર પોતાને રહેવા વિષે વિવાદ થયો. તેઓ બંને ઇન્દ્રની પાસે ગયા. પ્રથમ દારિદ્ર્યે ઇન્દ્રને કહ્યું

કે, આ લક્ષ્મી મારાથી ધીરે છે, તેથી તે સર્વ ઠામે મમ્યા કરે છે. અને હું નિર્ભય છું, તેથી જ્યાં જહું ત્યાં સ્થિરચરને રહું છું. અને લક્ષ્મીને પુછ્યું કે, તું ક્યાં રહે છે ? લક્ષ્મી બોલી:—

ગુરવો યત્ર પૂજ્યંતે, વિત્તં યત્ર નયાર્જિતં ।

શ્રદંતકલહો યત્ર, તત્ર શક્રવસામ્યહં ॥

“ જ્યાં ગુરુ-વહિલની પૂજા થાય છે, જ્યાં ન્યાયથી દ્રવ્ય મેળવાય છે અને જ્યાં પરસ્પર કલહ થતો નથી, ત્યાં હું વસું છું. ” પછી અને દારિદ્રને કહ્યું, તું ક્યાં રહે છે ? એટલે તે બોલ્યું:—

દ્યુતપોષી નિજદેષી, ધાતુર્વાદી સદાલસા ।

શ્રાયવ્યય મનાલોચી, તત્ર તિષ્ઠામ્યહં હરે ॥

“ જ્યાં જુગારનું પોષણ થાય, જ્યાં સ્વજનનો દ્વેષ થાય, જ્યાં ધાતુર્વાદ થતો હોય, જ્યાં સદા આલસ્ય રહેલું હોય અને જ્યાં આવક તથા સ્વર્ચની તપાસ થતી ન હોય, ત્યાં હું વસું છું. ” પછી અને કહ્યું કે—જ્યાં ક્લેશ-કંકાશ ન હોય ત્યાં લક્ષ્મી રહેવું અને તે શિવાય બીજે સ્થળે દારિદ્ર રહેવું. આ પ્રમાણે ઠરાવ કરી આપીને તેમનો વિવાદ ખાંતી નાખ્યો.

આ વાર્તા સાંભળીને તેમાંથી એટલો સાર લેવો કે ઉત્તમ શ્રાવકે શાંતિથીજ કાર્ય સાધવું, ક્લેશથી નહીં. કહ્યું છે કે, જેઓ ઘણા તીક્ષ્ણ અને ઘણાં નિષ્ઠૂર હોય છે તેઓ પણ મૃદુતા રાખવાથી વશ થાય છે. જુઓ ! કઠોર એવા દાંત દાસની જેમ મૃદુતાવાળી જિન્હાની ઉપાસના કરે છે. ” કોઈની પાસે લેખું માગવું હોય તો તે પણ કોમલ અને ધીરા વચનથી માગવું. કઠોર વચનવડે માગવાથી ધર્મ અને યશની હાનિ થાય છે. કદિ જો કોઈ મોટા માણસ સાથે દ્રવ્યની લેવડ-દેવડ થઈ ગઈ હોય તો તેની સાથે નરપાશવડેજ કાર્ય સિદ્ધ કરવું. કલહ વિગેરે કરવા નહીં. કહ્યું છે કે, “ ઉત્તમમાણસ સાથે પ્રણિપાતથી કામ લેવું, શૂરવીર સાથે પ્રપંચવડે કામ લેવું, નીચની સાથે કાંઈક આપીને કામ લેવું અને સરખાની સાથે પરાક્રમથી કામ લેવું. ”

બહી વ્યાપારીએ સર્વત્ર લેવડ-દેવડમાં કે પારકા ગ્રાહક (ધરાક) વાલ્લામાં, નામામાં વિપરીત લેવડ-દેવડ કે લાંચ લેવી રીત્યાદિ માયા-કપટ અને પરવંચના કરવી નહીં. કહ્યું છે કે, “ જે પ્રાણી વિવિધ ઉપાયવડે માયા રચી બીજાને છેતરે છે, તે મહામોહનો મિત્ર સ્વર્ગ તથા મોક્ષના સુખથી પોતાના આત્માને છેતરે છે. ” પ્રાયેકરીને માયા-કપટરહિતપણે કાપડ, સૂતર, અને સોના, રૂપા વિગેરેનો વેપાર કરવો, અર્થાત્ જેમ બન તેમ અલ્પ પાપ થાય તેવી રીતે વેપાર કરવો.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, સાધારણ સ્થિતિવાળા વ્યાપારીને માયા-કપટ કર્યા વિના કેવલ શુદ્ધ વ્યાપારથી નિર્વાહ શી રીતે થાય ? ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, ઘણાં કુટકપટથી જે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય તે વર્ષ-બે વર્ષ પછી અંતે રાજા, ચોર, અગ્નિ, જલ કે રાજદંડ વિગેરેથી હરાઈ જાય છે, ચિરકાલ સ્થાયી રહેતું નથી. તેમ દેહના ઉપભોગમાં કે ધર્મકાર્યે વાપરવામાં પણ ઉપયોગી થતું નથી. કહ્યું છે કે,

અન્યાયોપાર્જિતં વિત્તં, દશવર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ચૈકાદશે વર્ષે, સમ્પલ્લં ચ વિનશ્યતિ ॥

“ અન્યાયથી મેલવેલું ધન દશ વર્ષ સુધી રહે છે, જ્યારે અગીયારમું વર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે સમ્પૂર્ણ નાશ પામે છે. ” તે પ્રમાણે સાગરશ્રેષ્ઠી, પાપબુદ્ધિ, અને રંકશ્રેષ્ઠી વિગેરેને વન્યું હતું. તેથી જે માયા-કપટ રહિતપણે વર્તેલું તે આ લોકમાં પણ પ્રતિષ્ઠાનું હેતુ થાય છે. વિહાર, આહાર અને વ્યવહાર એ ત્રણે તપસ્વીઓના જોવાય છે અને ગૃહસ્થનો તો શુદ્ધ વ્યવહારજ જોવાય છે. વૃદ્ધો પાસેથી એવી પણ એક વાર્તા સાંભળી છે કે, પુણિક નામે શ્રેષ્ઠી માત્ર પચવીશ દોકડાનો સ્વામી હતો, અને તે હંમેશા સાડાબાર દોકડા પેદા કરી શુદ્ધવૃત્તિથી ગૃહભાર નિર્વાહ કરતો હતો.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, કેટલાએક ન્યાયધર્મથી ચાલનારા દારિદ્ર પ્રમુ-
ખના દુઃખથી પીડાતા જોવામાં આવે છે, અને કેટલાએક અધર્મથી વ્યાપાર કરનારા ઐશ્વર્ય અને સમૃદ્ધિ વિગેરેથી સુખી દેખાય છે. તો પછી શુદ્ધ વ્યવહારની પ્રધાનતા ક્યાં રહી ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, તેમાં પૂર્વ કર્મના વિપાકની મુખ્યતા છે. આ ભવના કર્મની મુખ્યતા નથી.

કર્મ ચાર પ્રકારનું છે. તે વિષે શ્રીધર્મઘોષસૂરિ કહે છે કે, પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય, પાપાનુબંધી પુણ્ય, પુણ્યાનુબંધી પાપ અને પાપાનુબંધી પાપ-એમ ચાર પ્રકારનું કર્મ છે. જિનધર્મની સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના કરનાર ઋતચક્રી જેવાઓનું પુણ્યાનુ-
બંધી પુણ્ય, અજ્ઞાન કષ્ટવેદે કોણિકની જેમ સમૃદ્ધિ પામવી તે પાપાનુબંધી પુણ્ય, તે ભવમાં પાપના ઉદયથી દરિદ્રી થયેલા એવા હમકમુનિની જેમ બને તે પુણ્યાનુ-
બંધી પાપ, અને કાલકશૌરિકાદિકની જેમ થાય તે પાપાનુબંધી પાપ સમજવું.

કોઈ માણસને પાપાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી આ ભવમાં વિપત્તિ જોવામાં આવતી નથી તથાપિ પરિણામે આગામી ભવમાં તેને અવશ્ય વિપત્તિ પ્રાપ્ત થવાની-એમ સમજવું. તે વિષે એક એવી વાર્તા છે કે, કોઈ શ્રાવક અને જોર બંને પોત-

(૨૬૦) વ્યાખ્યાન ૧૨૮ મું-માયા-કપટ કરવા ન કરવાનું ફલ.

પોતાના ઘરમાંથી સાથે નીકળ્યા. શ્રાવક ચોરની આગલ આગલ પ્રભુના ડર્ગન કરવા જતો હતો, ત્યાં માર્ગે તેના પગમાં કાંટો વાગ્યો અને પેલા ચોરને આગલ જતાં એક રૂપીઓ જલ્લ્યો તેથી તે હર્ષ પામ્યો. આથી શ્રાવક વિચારમાં પડ્યો કે, અહો ! અધર્મીને સારું ફલ અને ધર્મીને દુઃખ-આ કેવી વાત ? આ સંદેહ તેણે ગુરુ પાસે જઈને પૂછ્યો. એટલે ગુરુ બોલ્યા કે, હે શ્રાવક ! તારું પાપ પગમાં કાંટો વાગવાથી નાશ પામ્યું અને તે ચોરને આગલ જાતાં રાજાના સુખટો પકડીને શૂલીએ ચડાવશે. ક્ષણવારમાં તેમજ વન્યું, અને તે પેલા શ્રાવકના સામઠવામાં આવ્યું. ત્યારથી તે શ્રાવક નિરંતર શુદ્ધ વ્યાપારમાં તત્પર થયો.

“ આ પ્રવંધને હૃદયમાં ઉતારી દ્રવ્યની હાનિના દેતુરૂપ કૃપણતા વિગેરે દોષોને તજી દર્શ હંમેશા શુદ્ધ વ્યવહાર રાખવો કે જેથી દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય. ”

इत्यब्ददिनपारिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद
वृत्तौ सप्तविंशत्युत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ १२७ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૮ મું.

માયા-કપટ કરવાનું અને ન કરવાનું ફલ કહે છે.

कूटस्य जल्पनं मोक्ष्यं राज्ञां पुरो विशेषतः ।

दंष्ट्रा त्कीर्तिश्रियो हानिः तस्मात् श्राद्धः परित्यजेत् ॥ १ ॥

જાવાર્થ:-

“ કુહ-કપટથી બોલવું નહીં, તેમાં પણ વિશેષેકરીને રાજાની આગલ તો બોલવુંજ નહીં. દંભ કરવાથી કીર્તિ અને લક્ષ્મીની હાનિ થાય છે. તેથી ગૃહસ્થે (શ્રાવકે) તેનો ત્યાગ કરવો. ”

વિશેષાર્થ:-

લેવડ-દેવડ વિગેરેમાં કપટથી બોલવું નહીં. તેમજ કોઈનું ગુહ્ય વીજાની આગલ પ્રકાશિત કરવું નહીં. કહ્યું છે કે, “ પોતાનો અને પોતાની સ્ત્રીનો આહાર, સુકૃત, દ્રવ્ય, ગુણ, દુષ્કર્મ, મર્મ અને મંત્ર એટલાં-કોઈની આગલ પ્રકાશ કરવા નહીં. ”

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, આ શ્લોકમાં તો સત્યભાષણ કરવાનો નિષેધ કર્યો, કારણ કે, ઉપરની વાવતમાં કોઈ પુછે તો તેની આગલ પ્રકાશ ન કરવાથી અસત્યજ વોલવું પડે તેથી તમે કૂટ-ભાષણ કરવાનો નિષેધ કેમ કરો છો ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, કોઈ આયુષ્ય, દ્રવ્ય, અને ઘરનું છિદ્ર વિગેરે પુછે તો તેના ઉત્તરમાં જુઠું વોલવું નહીં પણ તેને 'આવા પ્રશ્નથી શું ?' એમ કહી ભાષાસુમતિ (વોલવાની યુક્તિ) વડે પ્રત્યુત્તર આપવો. તેમાં વઢી રાજાની આગલ તો કૂટ વચનનો વિશેષ-પણે ત્યાગ કરવો. ઉપલક્ષણથી ગુરુ-વડિલ પ્રમુખની આગલ પણ જે વથાર્થ હોય તેજ કહેવું. કહ્યું છે કે, "મિત્રની આગલ સત્ય કહેવું, સ્ત્રી પાસે પ્રિય કહેવું, શત્રુની આગલ મધુર અને સ્વોદું કહેવું અને સ્વામી આગલ અનુકૂલ તથા સત્ય હોય તે કહેવું." તે ઉપર એક વાર્તા કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે:—

દિલ્હીશહેરમાં મહણસિંહ નામે એક શાહુકાર હતો. તે સત્યવાદી અને શુદ્ધ વ્યવહારવાલો છે એવી તેની પ્રશંસા સાંભળી વાદશાહે તેને વોલાવીને પુછ્યું કે, તારી પાસે કેટલું ધન છે ? મહણસિંહે જવાબ આપ્યો કે, હું ચોપડા જોઈ લેવું કરીને આપને કહીશ. એમ કહી ઘેર આવી સારી રીતે લેવું કરી વાદશાહ પાસે આવીને કહ્યું કે "સાહેબ ! મારી પાસે ચોરાસી હજાર દ્રવ્ય છે." વાદશાહે વિચાર્યું કે, મેં તેની પાસે થોડું દ્રવ્ય છે એમ સાંભળ્યું હતું અને આ શાહુકારે તો વધારે કહ્યું, માટે તે વરાવર સત્ય કહે છે. આથી ખુશી થઈ રાજાએ મહણસિંહને પોતાનો કોશાધ્યક્ષ બનાવ્યો. તેથી જે સત્ય હોય તેજ કહેવું.

અસત્ય કહેવાથી દંભ કર્યો કહેવાય છે, અને તેથી કીર્તિ અને લક્ષ્મીની હાનિ થાય છે. માટે શ્રાવકે દંભ છોડી દેવો. આ ઉપર ધર્મબુદ્ધિની કથા છે તે આ પ્રમાણે:—

ધર્મબુદ્ધિ તથા પાપબુદ્ધિની કથા.

જોમપુર નામના નગરથી પાપબુદ્ધિ અને ધર્મબુદ્ધિ નામે બે મિત્ર દ્રવ્ય કમાવાને માટે દેશાંતર ગયા હતા. ત્યાં દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી પાછા પોતાને ઘેર સ્વરાથી આવતા હતા. કહ્યું છે કે, "વિદ્યા પ્રાપ્ત કરીને ઘરે આવનારા શિષ્યોને અને દેશાંતરથી દ્રવ્ય પેદા કરીને ઘરે આવનારા વ્યવહારીઓને એક કોશ પણ સો યોજન જેટલું લાગે છે." આ પ્રમાણે ઉતાવળે ચાલતાં પોતાના ગામ પાસે આવ્યા એટલે બોજો વધારે હોવાથી તેઓ કેટલુંક દ્રવ્ય ગામની વહાર ડાટીને ઘેર આવ્યા. કહ્યું છે કે, "પ્રાણ પુરુષે કોઈને અલ્પ દ્રવ્ય પણ વતાવવું નહીં. કારણ કે, દ્રવ્ય જોવાથી મોટા મુનિનું મન પણ ચલિત થાય છે." વઢી કહ્યું છે કે, જેમ જલમાં માંસ

પહે તો મત્સ્ય સ્વાઈ જાયછે, પૃથ્વીપર હોય તો હિંસકપ્રાણી સ્વાઈ જાયછે અને આ-કાશમાં હોય તો ગીધ બિગેરે પક્ષીઓ સ્વાઈ જાયછે. તેમ દ્રવ્યવાન્ના દ્રવ્ય વિષે પણ જાણી લેવું. ”

એક વસતે પેલા બે મિત્રમાંથી પાપબુદ્ધિ રાત્રે જાગેને ડાટેલું દ્રવ્ય કાઢી લઈ તે સ્વાડો કાંકરાથી પૂરી ઘેર આવ્યો. અન્યદા ધર્મબુદ્ધિ પાપબુદ્ધિ પાસે આવીને કહ્યું કે, હું દ્રવ્ય વિના દુઃખી થાઉંછું, માટે ચાલો પેલું દ્રવ્ય કાઢી લાવીએ. પાપબુદ્ધિ બોલ્યો-ચાલો જાણે. પછી બંને દ્રવ્ય લેવા ગયા. ત્યાં સ્વાડો સોદીને જોતાં દ્રવ્ય રહીત જોઈ પેલો દાંધિક પાપબુદ્ધિ કપટથી માથું કુટવા લાગ્યો અને બોલ્યો-“ અરે ! ધર્મબુદ્ધિ ! આમાંથી તુંજ ધન કાઢી ગયો છે. ” ધર્મબુદ્ધિ કહ્યું કે, “ મેં લીધું નથી પણ તેં લીધું છે, અને આ સોટી માયા કરે છે; મેં તો દંભવૃત્તિ કરવાના પચસાળ લીધા છે. ” આ પ્રમાણે વાદ-વિવાદ કરતાં બંને રાજદ્વારમાં ફરીયાદે ગયા. બંને પરસ્પર એક બીજાના દૂષણ કહેવા લાગ્યા. તે સાંભળી ન્યાયાધિકારીઓએ કહ્યું કે, તમે બંને દિવ્ય કરી બતાવો. એટલે પાપબુદ્ધિ બોલ્યો કે-“ તમે અમારો ન્યાય વરા-વર કર્યો નહીં. કેમકે ન્યાયમાં પ્રથમ દિવ્ય હોયજ નહીં. કહ્યું છે કે, “ પ્રથમ તો વાદ-વિવાદ સાંભળીને ન્યાય આપવો, અને જો તે વરાવર ન જણાય તો પછી સા-ક્ષીઓ લઈને ન્યાય આપવો, અને જો સાક્ષીનો અભાવ હોય તો પછી છેવટે દિવ્ય કરાવવું-એમ વિદ્વાનો કહે છે. ” આ વાતમાં તો અમારે જ્યાં દ્રવ્ય હતું, તે વનની દેવી સાક્ષી છે. તે જે ચોર હશે તેનું નામ આપશે. ” અધિકારીઓએ કહ્યું, તે વાત સત્ય છે. કહ્યું છે કે, “ જો વાદ-વિવાદમાં એક ચંડાલ પણ સાક્ષી મળે તો ત્યાં દિવ્ય કરાવવું નહીં; તો જ્યાં દેવતા સાક્ષી હોય ત્યાં તો વાતજ શી કરવી. ” આ પ્રમાણે ન્યાયાધિકારીઓએ માન્ય કરીને ઠરાવ્યું કે, ‘ કાલે સવારે ત્યાં જઈ વન-દેવતાને પૂછવું. ’

પાપબુદ્ધિ ઘેર આવ્યો અને રાત્રે પોતાના પિતાને કોઈ સ્ત્રીજડીના વૃક્ષના કો-ટરમાં ગોપવ્યો. પછી તે વૃક્ષની આસપાસ સિંદૂર અને તેલ લગાવ્યું. તેણે પોતાના પિતાને શીખડાવ્યું કે, અહીં જ્યારે વનદેવીને પૂછવામાં આવે ત્યારે તમારે સ્વર બદ-લાવીને કહેવું કે, ‘ ધર્મબુદ્ધિ ગોમુખો વાચ છે, તેણે આવીને ધન કાઢી લીધું છે. ’ આમ શીખવીને તે ચાલ્યો ગયો. બીજે દિવસે ધર્મબુદ્ધિ, પાપબુદ્ધિ, રાજા અને અ-ધિકારી પ્રમુખ લોકો વનમાં ગયા. પછી વનદેવીની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે, “ હે વનદેવતા ! આ દ્રવ્ય કોણે લીધું છે, તે કહો. ” એટલે સ્ત્રીજડીના કોટરમાંથી એવો શબ્દ નીકળ્યો કે, ગોમુખો વાચ ધર્મબુદ્ધિ દ્રવ્ય લઈ ગયો છે. ” પછી અધિકારીઓ ધર્મબુદ્ધિને કહેવા તત્પર થયા કે, આ દ્રવ્ય તેં લીધું છે. તેવામાં ધર્મબુદ્ધિએ સર્વની

સેમક્ષ તે સ્ત્રીજડીના વૃક્ષને અભિલગાડ્યો. જેથી તે વૃક્ષ વલ્લવા માંડ્યું, ઇટલે તેમાંથી જેનું અર્ધું અંગ દગ્ધ થયેલું છે અને જેની આંખો ફુટી ગઈ છે તેવો પાપબુદ્ધિનો પિતા તેના કોટરમાંથી નીકળ્યો. તે જોઈ અધિકારીઓ આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યા કે-“ અરે ! શ્રેષ્ઠિ ! આ શું ! તેં વૃદ્ધાવસ્થામાં આવું પાપ કેમ કર્યું ? ” શ્રેષ્ઠી બોલ્યો-“ આ પાપ મને પુત્રે કરાવ્યું. ” ત્યારથી તે વંને લોકમાં ધર્મબુદ્ધિ અને પાપબુદ્ધિ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. રાજાએ દાંભિક-પાપબુદ્ધિનું સર્વસ્વ હુંટી લઈને તેને પોતાના દેશમાંથી કાઢી મુક્યો. કહ્યું છે કે,

માયામવિશ્વાસવિલાસમંદિરં, હ્રાશયો યો કુરુતે ધનાશયા ।
સોનર્થસાર્થં ન પતંતમિદ્યતે, યથા બિમાલો લકુર્ન પયઃ પિબન્ ॥

“ જે દુષ્ટહૃદયવાળો મનુષ્ય ધનની આશાથી અવિશ્વાસના વિલાસનું મંદિરરૂપ માયા આચરે છે, તે દૂધનું પાન કરવા ઇચ્છતો માર્જાર જેમ પોતાની ઉપર પડતી છાકડીને જોતો નથી તેમ પોતાની ઉપર આવી પડનારા અનર્થના સમૂહને જોતો નથી.

રાજાએ શુદ્ધધર્મી ધર્મબુદ્ધિના ઘણાં વસ્ત્રાણ કર્યા અને તે સુઘી થયો.

“ આ વંને મિત્ર (ધર્મબુદ્ધિ અને પાપબુદ્ધિ) ની વાર્તા સાંભળીને ગૃહસ્થ વ્રતધારીઓએ દંભ છોડીને વ્યવહાર કરવો, જેથી સૌભાગ્ય અને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય. ”

इत्यब्दिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद
वृत्तौ अष्टाविंशत्युत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ १२८ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૯ મું.

શુદ્ધવ્યાપાર વિષે વિશેષ હિતશિક્ષા કહે છે.

बाधां मिथस्त्रिवर्गस्य न कार्या ह्यास्तिकैर्नरैः ।

विश्वस्तघातकार्यं च सुवृत्त्या दूषणं मतम् ॥ १ ॥

જાવાર્થ:-

“ આસ્તિક પુરુષોએ ધર્મ, અર્થ અને કામને પરસ્પર બાધા થાય તેમ ન કરવું, અને વિશ્વાસઘાતનું કામ પણ ન કરવું. કેમકે તે સદ્વૃત્તિનું દૂષણ છે. ”

(૨૬૪) વ્યાખ્યાન ૧૨૯ મું-શુદ્ધવ્યાપાર વિષે વિશેષ હિતશિક્ષા.

વિશેષાર્થ:—

ત્રિવર્ગ એટલે ધર્મ, અર્થ અને કામ-તેને પરસ્પર વાધા થાય તેમ આસ્તિક પુરુષોએ કરવું નહીં. તે ત્રણમાં નિઃશ્રેયસ (કલ્યાણ) સુત્રને સાધનાર તે ધર્મ કહેવાય છે. સર્વ અર્થ (પ્રયોજન) ની નિદ્ધિ કરે તે અર્થ કહેવાય છે. અને શબ્દાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોને પ્રીતિ ઉપજાવે તે કામ કહેવાય છે. એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ એકને આસક્તિવડે સેવવાથી બીજાઓને વાધા થાય છે. અતિમુક્તકુમાર તથા જંબુ-સ્વામીની જેમ કોઈ એકલા ધર્મનેજ સેવે છે. અથવા મ્લેચ્છ કુલમાં પણ કેટલા-એક લઘુકર્મી થાય છે. તે વિષે એક એવી કથા છે કે, અહમ્મદ બાદશાહ દર-રોજ સવામણ પુષ્પની શય્યામાં સૂતો હતો. એક વખતે કોઈ દાસી કૌતુકથી તે શ-ય્યામાં સૂઈ ગઈ. તત્કાલ તે નિદ્રાવશ થઈ ગઈ. તેવામાં બાદશાહ અકસ્માત્ રાજસભામાંથી ત્યાં આવી ચડ્યો, અને દાસીને સુતેલી જોઈ એક ચાવુક મારી. દાસી હસતી હમતી બેઠી થઈ અને પૃથ્વી ઉપર ઉભી રહી. બાદશાહે આગ્રહથી તેને હાસ્ય કરવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે દાસી વોલી—“ સાહેવ ! આપે મને એક પ્રહાર કર્યો તેથી ફુલની શય્યામાં થોડીવાર સુવાનું મારું પાપ તો નષ્ટ થઈ ગયું, પણ આપ હંમેશા અનેક વૃક્ષોના ફુલો મંગાવી તેની શય્યા કરાવોને તેપર નિદ્રા કરોછો, તે પાપનો દંડ કેટલો થશે ? તે વિચારતાં મને હાસ્ય આવે છે. ” દાસીના આવાં વચનો સાંભળીને બાદશાહે તે દિવસથી પુષ્પશય્યામાં સુવાનું છોડી દીધું.

એક વખતે તેજ બાદશાહ ચતુરંગ સેના લઈ ઉપવનમાં જતો હતો. માર્ગમાં કોઈ હંટ મૃત્યુ પામ્યું તેથી સર્વ સૈન્ય હમ્મ થઈ રહ્યું. તે જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું કે—સૈન્ય આગલ કેમ ચાલતું નથી ? અમાત્યે આવીને હંટના મૃત્યુની વાત કહી. બા-દશાહ મૃત્યુના તત્વ વિષે કાંઈપણ જાણતો નહોતો. તેથી પૂછ્યું કે, મૃત્યુ એટલે શું ? અમાત્યોએ કહ્યું, સ્વામી, કાને સાંભળે નહીં, આંખે દેખે નહીં અને સ્નાય પીંચે નહીં તે મૃત્યુ. રાજા તે સાંભળી વિસ્મય પામ્યો. અને મૃત્યુ પામેલા હંટ પાસે જઈને કહ્યું કે—અરે પશુ ! હાલ, શ્વાન પાન કર્યું. ક્રોધથી આવી નિદ્રા ન કરીએ. ત્યારે બીજાઓએ કહ્યું કે, સાહેવ ! આતો નિર્જીવ થયું છે. એમ કહી ઘણી યુક્તિઓથી મૃત્યુનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું, તે ઉપરથી બાદશાહ પોતે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—અહો ! આવું મૃત્યુ અણચિંતવ્યું આવશે ત્યારે આપણી કોણ રક્ષા કરશે. એમ વિચારી તત્કાલ સર્વનો ત્યાગ કરી પોતાની જાતિનો શ્રેષ્ઠ ધર્મ (ફકીરી) સ્વીકાર કર્યો. તે ઉપર લોકોમાં પણ આ પ્રમાણે કહેવત છે:—

દોદો.

સોલ સહસ્સ સાહેલિયાં, તુરી અઢારહ લરક ।

સાહેબ તેરે કારણે, ઢોહ્યા સેહેર બુલરક ॥

અન્ય શાસ્ત્રોક્ત આ સંવંધ ઉપયોગી જાણીને અહીં કહ્યો છે. જેમ તે વાદ-
શાહે અર્થ અને કામનો ત્યાગ કરી અહિંસા, સત્ય વિગેરે ધર્મ સ્વીકાર્યો એવી રીતે
વીજાઓ પળ યથાયોગ્ય પ્રવર્તન કરવું.

કોઈ મંમણશ્રેષ્ઠોની પેઠે એકલા અર્થનેજ સાધે છે. પણ તે અયોગ્ય છે.
કારણ કે ધર્મ અને કામને હલ્લંઘન કરીને ઉપાર્જન કરેલા ધનનો ઉપભોગ વીજાઓ
કરે છે અને પાપનું ભાજન પોતે થાય છે. જેમ સિંહ હાથીનો વધ કરનાર પોતે
થાય છે અને તેના મૌક્તિક અને દાંત વિગેરેનો સ્વામી વીજો થાય છે. કહ્યું છે કે,

કિટિકા સંચિતં ધાન્યં, મહ્નિકા સંચિતં મધુ ।

ક્રપણોપાર્જિતા લક્ષ્મીઃ, પરૈરેવોપજ્ઞુજ્યતે ॥

“ કીડીઓનું સંચય કરેલું ધાન્ય, માછીઓનું સંચેલું મધ અને ક્રપણે ઉપા-
ર્જન કરેલી લક્ષ્મી-તેનો ઉપભોગ વીજાજ કરે છે. ”

વઢી કોઈક એકલા કામનેજ સેવે છે. અર્થ અને ધર્મને સેવતા નથી.
વિષયસુખમાં હુબ્ધ એવા બ્રહ્મદત્તચક્રી વિગેરેની જેમ. તે વિષે લોકીક-
શાસ્ત્રમાં પણ એક વાર્તા છે કે, સવાલાશ ગામનો અધિપતિ અને દિહીનો સ્વામી
પૃથુરાજ ચહુવાણ કામાસક્ત થવાથી રાજ્યભ્રષ્ટ થયો હતો. તેની હકીકત એવી
છે કે, એક વખતે પૃથુરાજ પાંગુરાજાના અંતઃપુરમાંથી તેની પુત્રી સંયોગિતાને છ-
લ્લથી હરી ગયો અને પોતાના નગરમાં આવ્યો. પછી અત્યંત કામાસક્ત અને રાજ્ય-
ચિંતાથી રહિત એવા તે રાજાની વાત કોઈ મ્લેચ્છ વાદશાહના જાણવામાં આવી.
તેથી તત્કાલ તે વાદશાહે તેના પર ચઢાઈ કરીને સુખે સુખે તેનું રાજ્ય લઈ લીધું અને
તેની બંને આંખોના પોપચાં સોયદોરાથી સીવી લઈ સોયદોરાસહિત લોઢાના પાંજ-
રામાં પુર્યો ત્યાં તે મહા દુઃખ પામ્યો.

શ્રીજૈન આગમમાં પણ એકલા કામસેવન ઉપર અનંગસેન સોનીનો સંવંધ છે.
શીલોપદેશમાઢાની વૃત્તિમાં તેને સ્ત્રીનું દાસત્વ કરનારો વર્ણવ્યો છે. તે શિવાય
રિપુમર્દન વિગેરેના સંવંધ પણ કામાસક્તિ ઉપર કહેલા છે. આ પ્રમાણે ધર્મ,
અર્થ અને કામ સંવંધી એકસંયોગી ત્રણ ભાંગા થાય છે.

હવે દ્વિકસંયોગી ભાંગા વતાવે છે. એટલે વેમાં આસન્તિ અને એકમાં નહીં, એવી રીતે પણ ત્રણ ભાંગા થાય છે તે આ પ્રમાણે—કોઈ ધર્મ અને અર્થમાં આસક્ત હોય છે, પણ કામમાં આસક્ત હોતા નથી. કુમારપાલરાજાની જેમ. કુમારપાલ ધર્મ પ્રાપ્ત થયા પેહેલાં ઘણી રાજકન્યાઓ પરણ્યા હતા. પણ વ્રત લેવા વચ્ચે અલ્પ આયુષ્યને યોગે વીજી રાણીઓ મરણ પામી હતી અને એક ભૂયલ્લદેવીજ જીવતી હતી. વ્રત લીધા પછી તે પણ કેટલેક કાલે મૃત્યુ પામી. પછી તેમના વોતેર સામંતાદિક વર્ગે ઘણી વિનંતિ કરી કે, હે પ્રજાપાલ મહારાજા ! પુનઃ પાણિગ્રહણ કરો. ત્યારે કુમારપાલે કહ્યું કે, હવે સંસાર વધારવાના ઉપાયભૂત પાણિગ્રહણના આગ્રહથી સર્વું. મારે આજથી યાવજ્જીવિત શીલવ્રત હો, કે જેથી વધી ક્રિયાઓ સફળ થાય. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે, “શીલથી વ્રત, દાન, તપ અને નિયમ વિગેરે મળે પ્રકારે આચરેલા થાયછે.” સામંતોએ કહ્યું, “રાજન્ ! પટરાણી વિના માંગલિક ઉપચારો શી રીતે થાય. વીજા લોકોની જેમ રાજાઓ રાણી વગરના ક્યાંઈ સામલ્લ્યા નથી, તેમ જોયા પણ નથી.” રાજાએ કહ્યું, અરે ! શ્રીગાંગેય (ધીષ્મ પિતામહ) ને કેમ મુલી જાઓ છો ? જેમણે જન્મથીજ પાણિગ્રહણ કર્યું નહોતું. પછી કુમારપાલે સામંતાદિકથી પરવરેલા ગુરુ પાસે જઈને તેમને મુખે વ્રહ્મવ્રત અંગીકાર કર્યું. ત્યારથી મંત્રીઓ રાજધર્મ સંવંધી માંગલિક ઉપચારો—આરાત્રિક અને મંગલમદીપ કરવાને અવસરે રાણી ભૂયલ્લદેવીની સુવર્ણની મૂર્તિ કરાવીને રાજાની પડલે મુકતા હતા. વ્રહ્મચર્ય ગ્રહણ કર્યું તે વચ્ચે ગુરુએ કુમારપાલને રાજર્ષિનું વિરુદ્ધ આપ્યું હતું.

આ પ્રમાણે તે મહાપુરુષને યુક્ત છે; પણ વ્યવહારમાં રહેલા ગૃહસ્થને કેટલીક વચ્ચે કામપીડાવડે પરસ્ત્રી વિગેરેનો ઉપદ્રવ થાય છે.

કોઈ ધર્મ અને કામનેજ સેવે છે, અર્થને સેવતા નથી. અર્થાત્ દ્રવ્યોપાર્જન કરવાની ચિંતા કરતા નથી. પણ એવી રીતે ધર્મ અને કામની સેવા કરનારને કરજ વધે છે અને માનની હાનિ થાય છે. તેથી ગૃહસ્થે પ્રયત્નથી ધન ઉપાર્જન કરવું. કહ્યું છે કે, “ એવું કોઈપણ કાર્ય નથી કે જે અર્થ વિના સિદ્ધ થાય, તેથી મતિમાન્ પુરુષે યત્નથી અર્થને સાધવો. ”

આ સંવંધમાં એવી એક વાર્તા છે કે, એક ધનદત્ત નામે મિથ્યાત્વી શ્રેષ્ઠી હતો. તે ધર્મબુદ્ધિથી બ્રાહ્મણોને દાન આપતો અને વારંવાર જ્ઞાતિનું પોષણ કરતો. વઢી કન્યાદાન, ગોદાન इत्यादि દાનો આપતો. તેમાં તેણે એક લાખ દ્રવ્ય સ્વર્ચી નાખ્યું અને નવું ધન ઉપાર્જ્યું નહીં. વઢી કામની લોલુપતામાં પણ તેનું ઘણું ધન ગયું. તેથી તે નિર્ધન થઈગયો, અને અપમાનને પ્રાપ્ત થયો. પછી તે પોતાનો ધર્મ વેચવાને

माटे साथवानुं भातुं लइने देशांतर चाल्यो. मार्गे कोई वनमां भोजन करवाने वेठो. तेवामां कोई मासक्षयगी मुनि त्मां पचार्या. धनदत्ते तेने दान आप्युं. पछी तेणे पोताना थारेला कोई गृहस्थने घेर जइ पूर्वकृत धर्मने बेचना माग्यो. ते गृहस्थे पोताना पूर्वजोना कहेबायी धनदत्तने कहुं के, जो पेला मुनिदर्शननुं फळ मने आप्य तो हुं तने मुखे माग्युं द्रव्य आपुं. ते सांभळी धनदत्त तेनो जवाब पण न आपतां तत्काल पोताना घर तरफ चाली नीकळ्यो मार्गमां अरण्यनी अंदर उंवराणा फळ पड्या हुता, ते पोटकीमां बांधीने घेर आव्यो. मुनिदानना पुण्यथी मुनिनी भक्ति करनार वनदेवताना प्रसादवडे ते सर्व स्वर्णमयी थइगया. पछी ते आवक प्रमाणे खर्च करवा लाग्यो अने उत्तम श्रावक थयो. आ वार्त्ता सांभळीने गृहस्थे यथायोग्य आचरण स्वीकारवुं.

कोइ अर्थ अने कामनीज सेवा करे छे, धर्मने सेवता नथी. सागर श्रेष्ठी अने धनळ श्रेष्ठीनी जेम. परंतु अधर्मीनुं परिणामे कांइपण कल्याण थतुं नथी.

कोइ धर्म, अर्थ अने काम. ए त्रणेने सेवता नथी. पण तेओ ए त्रणथी अतीत एवा चौथा वर्ग (मोक्ष) ना आराधक होय छे. तेथी तेवा मुनिमहाराजाने ए भांगाना स्वामी पोतानी मेळे जाणीलेवा.

कोई धर्म, अर्थ अने काम-ए त्रणेने सेवे छे. ए भांगाना स्वामी अज्ञय-कुमार अने सुलसा विगेरेने जाणी लेवा.

आ प्रमाणे सांभळीने त्रण वर्गमांथी कोइने पण बाधा करवी ते गृहस्थने योग्य नथी. कहुं छे के, “ जे गृहस्थना धर्म, अर्थ अने कामनी सेवा वगर शून्य दिवसो जाय छे ते लुहारनी धम्पणनी जेम श्वास लेय छे छतां जीवता नथी एम समजवुं. ’

जो दैवयोगे त्रण वर्गमां परस्पर प्रतिबंध थवानो संभव लागे तो उत्तर उत्तरने पीडा थतां पूर्व पूर्वनी बाधानो त्याग करवो. जेमके, कामने बाधा थती होय तो धर्म अने अर्थने बाधा न थाय तेम करवुं. कारण के जो धर्म अने अर्थ होय तो काम प्राप्त थवो सेहेलो छे. अने काम अने अर्थने बाधा थती होय तो थवादईने पण धर्मने धारण करवो. कहुं छे के, “धर्म सिद्ध होय तो अर्थ अने काम पण सिद्ध थाय छे. ” नीतिशास्त्रमां पण कहुं छे के, “आवकमांथी एक भाग भंडारमां राखवो, एक भाग वेपारमां रोकवो, एक भाग धर्ममां अने पोताना उपभोगमां वापरवो अने एक भागवडे सर्वनुं भरण-पोषण करवुं. ” वळी सिंदूरप्रकरणमां पण कहुं छे के,

(૨૬૮) વ્યાખ્યાન ૧૩૦ મું-વિશ્વાસઘાતની વિશેષ વ્યાખ્યા.

ત્રિવર્ગસંસાધનમંતરેણ પશોરિવાયુર્વિફલં નરસ્ય ।

તત્રાપિ ધર્મે પ્રવરં વદંતિ ન તં વિનાયદ્જવતોઽર્થ કામૌ ॥

“ ધર્મ, અર્થ અને કામના સાધન વગર પશુની જેમ મનુષ્યનું આયુષ્ય નિષ્ફળ છે, તેમાં પણ ધર્મને સર્વથી શ્રેષ્ઠ કહેલો છે. કારણ કે, ધર્મ વિના અર્થ તથા કામ સિદ્ધ થતાં નથી. ”

“ આ પ્રમાણે ધર્મ, અર્થ અને કામને પરસ્પર અવાધાથી શુદ્ધપણે આરાધન કરનાર સુબુદ્ધિપુરુષ અનુક્રમે સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद
वृत्तौ एकोनविंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२९ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૩૦ મું.

ઉપરના વ્યાખ્યાનમાં કહેલા શ્લોકના પાછલા

બે પદની વિશેષ વ્યાખ્યા કરે છે.

“ વિશ્વસ્ત ઘાતકાર્થં ચ સુવૃત્ત્યા દૂષણં મતં ”

“ કોઈનો વિશ્વાસઘાત કરવો તે શુદ્ધવ્યવહારના દૂષણરૂપ જાણવું. ”

વિશ્વાસીને છેતરવામાં મહાપાપ છે. તે પાપ બે પ્રકારનું છે. ગુપ્ત અને પ્રકટ. ગુપ્તપાપ પણ બે પ્રકારનું છે— શ્રલ્પ અને મહત્. સ્વોટાં તોલાં ને સ્વોટાં માપ વિગેરેનું પાપ તે શ્રલ્પ અને વિશ્વાસઘાત વિગેરેનું પાપ તે મહત્. પ્રકટપાપ બે પ્રકારનું છે— કુળાચારથી અને નિર્લજ્જપણા વિગેરેથી. કુળાચારવડે ગૃહસ્થોને આરંભ પ્રમુખમાં પાપ થાયછે અને મ્લેચ્છાદિકને હિંસા પ્રમુખમાં પાપ થાયછે તે અને નિર્લજ્જપણા વિગેરેથી યતિવેશમાં હિંસાદિ પાપ પ્રગટપણે કરવાથી અનંત સંતસારીપણું થાયછે. કારણ કે, તે પ્રવચનની ડહાંદી (નિંદા) નું કારણભૂત છે. કુળાચારથી પ્રકટપાપ કરવામાં થોડો કર્મવંધ છે અને ગોપ્યમાં અતિ તીવ્ર કર્મવંધ છે. કારણ કે, તે અસત્યમય હોવાથી તેવી રીતે બીજાને છેતરવામાં મોટું પાપ લાગે છે. તે વિષે વિસેમિરાની કથા છે, તે આ પ્રમાણે—

विसेमिरानी कथा.

विशाळानगरीमां नंद नामे राजा, हतो. तेने विजयपाळ नामे पुत्र, बह्श्रुत नामे अमात्य अने ज्ञानुमती नामे राणी होती. राजा, राणी उपर एवो आसक्त हतो के तेने सभामां पण पासे बेसारतो. एक वखते मंत्रीए विज्ञप्ति करी के, “ हे देव ! सभामां राणीने पासे राखीने बेसवुं ते अनुचित छे कहुं छे के, ‘राजा, अग्नि, गुरु अने स्त्री जो अति पासे रह्या होय तो विनाश करेछे’ अने अति दूर रह्या होय तो फळ आपता नथी तेथी तेमने मध्यम भावथी सेववा. ” तेम करतां जो आपनी पासे राखवानी ईच्छाज होय तो राणीनुं रूप चित्रावीने ते चित्र पासे राखो. ” राजाए मंत्रीना वचनथी तेम कर्थु. ते विपे किरातार्जुनीय काव्यमां कहुं छे के, “ जे पोताना स्वामीने सारी रीते साची शिखामण आपे नहीं, ते मित्र के मंत्री शेनो ? अने जे पोताने अणगमतुं सांभळे पण नही, ते स्वामी पण शेनो ? तेथी जे राजा अने मंत्री सदा परस्पर अनुकूल होय, तेमनी साथेज सर्व संपत्तिओ प्रीति करे छे. ”

एकदा राजाए ते चित्र पोताना शारदानंदन नामना गुरुने बताव्युं गुरुए पोतानुं पांडित्य दर्शववाने कहुं के, “ राणीने डावा साथळमां तिल छे, ते आ चित्रमां कर्थो नथी. ” ते सांभळी नंदराजाने शंका थई के, आ मारी राणीनो जार हशे. ते उपरथी तेणे मंत्रीने आज्ञा करी के, आ गुरुने मारी नखावो. प्रधान विचारीने काम करे तेवो हतो, तेथी तेणे शारदानंदनने पोताने घेर गुप्तपणे राख्यो.

एक वखत राजकुमार शंकार करवाने माटे वनमां जतां कोइ डुकरनी पछवाडे दोड्यो. ते घणे दूर चाल्यो गयो सायंकाल थइ जवाथी राजकुमार सरोवर-मांथी जळपान करीने व्याघ्रादिकना भयथी कोइ वृक्ष उपर चडी गयो. ते वृक्ष उपर एक वानर रहेतो हतो, तेना शरीरमां ते वृक्षनो निवासी कोइ व्यंतर पेठो. तेथी ते वानर मनुष्यवाणीथी वोल्थो के, ‘ हे कुमार ! नीचे व्याघ्र आवेलो छे, पण तुं मारा उत्संगमां सुखे सुइजा. ’ कुमार विश्वास राखीने सुतो. नीचे रहेला व्याघ्रे तेनी घणी याचना करी तोपण वानरे तेने आप्यो नहीं. थोडी वार पछी कुमार जाग्यो एटले वानर ते कुमारना उत्संगमां सुइगयो. पेला वाघे कुमारने कहुं के, ‘ अरे कुमार ! ए वानरनो विश्वास शुं राखेछे ? कहुं छे के, “ नदी, नखवाळां प्राणी इत्यादिनो विश्वास करवो नहीं. ” बळी एम पण कहेवायछे के, “ क्षणमां रुष्ट अने क्षणमां तुष्ट तेमज क्षणे-क्षणे रुष्ट तुष्ट थनारा अने जेमनुं चित्त स्थिर नथी तेवाओनो

१ गुरुमां विनाश तेमनो अविनय, अनादर थईजाय ते समजवो.

પ્રસાદ પળ મળ્યુંકરછે. " માટે તું એને મુક્તી દે. ' ક્ષુધાનુર વાઘના આત્રાં વચનથી રાજકુમારે તે કપિને પડતો મુક્યો. વાનર પડતો પડતો અંતરાલ ભાગે વીજી ગાલા સાથે વલ્ગી પડીને વોલ્યો કે-અરે કુમાર ! તું તારા કરેલા વિશ્વાસઘાતરૂપ કર્મને જાણેછે ? આમ કહીને તે વાનરના શરીરમાં રહેલા વ્યંતરે પ્રાતઃકાળે તેને ગાંડો કરી-દીધો. ઇટલે તે 'વિસેમિરા, વિસેમિરા' એમ વોલતો વનમાં ચોતરફ ભ્રમવા લાગ્યો. તેનો ઘોડો ભયથી ત્રાસ પામી પોતાની મેલે શેઠરમાં રાજાની આગલ ગયો. ઘોડાને એકલો આવેલો જોઈ રાજાએ કુમારની શોધ કરાવી અને તેને વનમાંથી શોધીને ઘરે લાવ્યા. પછી તેનું ઘેલાપણું મટાડવા રાજાએ ઘણા ઉપાય કર્યા પણ તેને કાંઈ ગુણ થયો નહીં. ઇટલે રાજા પોતાના ગુરુ શારદાનંદનના ગુણ સંભારી તેને મરાવી નાસવા માટે પોતાના આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યો. પછી રાજાએ કુમારને સાજો કરનારને અર્ધું રાજ્ય આપવાનો પડો વગડાવ્યો. ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે, મારી પુત્રી આ વિષે કાંઈક જાણેછે. રાજા પુત્રને લઈ તત્કાલ મંત્રીને ઘેર ગયો. ત્યાં પડદાની અંદર રહી શારદાનંદન ગુરુ આ પ્રમાણે શ્લોક વોલ્યા:—

વિશ્વાસપ્રતિપન્નાનાં, વંચને કા વિદગ્ધતા ।

અંકમારુહ્ય સુતાનાં, હંતું કિં નામ પૌરુષમ્ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ વિશ્વાસ પામેલાને છેતરવામાં ચતુરાઈ જાની ? અને જોલામાં સુતેલાને મારવામાં પરાક્રમ જાનું ? ” એ શ્લોક સાંભળી કુમારે પેલો ‘ વિ ’ અક્ષર મુક્તી ‘ સેમિરા, સેમિરા, ’ એમ વોલવામાંડ્યું. ગુરુએ પછી પડદામાંથી વીજો શ્લોક કહ્યો:—

સેતું ગત્વા સમુદ્સ્ય ગંગાસાગરસંગમે ।

બ્રહ્મદા મુચ્યતે પાપૈર્મિત્રદ્રોહી ન મુચ્યતે ॥ ૨ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ સમુદ્રના સેતુ (કિનારા) ઉપર અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર જવાથી બ્રહ્મહત્યા કરનાર પાપમુક્ત થાય પણ મિત્રદ્રોહી પાપમુક્ત ન થાય. ”

આ શ્લોક સાંભળી કુમારે વીજો અક્ષર ‘ સે ’ મુક્તી ‘ મિરા, મિરા ’ ઇટલું વોલવા માંડ્યું. પછી પડદામાંથી પાછો નીચેનો શ્લોક કહેવામાં આવ્યો:—

મિત્રદ્રોહી કૃતઘ્નશ્ચ, સ્તેયી વિશ્વાસઘાતકઃ ।

ચત્વારો નરકં યાંતિ, યાવન્નંદિવાકરૌ ॥ ૩ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ મિત્રદ્રોહી, કૃતઘ્ની, ચોરી કરનાર અને વિશ્વાસઘાતી એ ચાર જણ જ્યાંસુધી મૂર્ય ચંદ્ર રહે ત્યાંસુધી નરકમાં રહે છે. આ શ્લોક સાંભળી કુમાર

त्रीजो अक्षर 'मि' मुकी मात्र 'रा, रा' एटलुं कहेवा लाग्यो. पछी पडदामांथी पाछो एक श्लोक कहेवामां आव्यो:—

राजंस्त्वं राजपुत्रस्य यदि कल्याणमिहसि ।

देहि दानं सुपात्रेषु गृहो दानेन शुध्यति ॥ ४ ॥

ज्ञावार्थ—“हे राजन् ! जो तूं तारा पुत्रनुं कल्याण इच्छतो हो तो सुपात्रमां दान आप्य. कारण के, गृहस्थ दान आप्याथी शुद्ध थाय छे.” आ श्लोक सांभळी राजकुमार तदन स्वस्थ थईगयो. अने वनमां वनेलो सर्व वृत्तांत तेणे कहीं वताव्यो. ते सांभळी पडदा तरफ जोईने राजा बोल्थो के, “हे पुत्री ! तूं गाममां रहेछे छतां आ वानर, वाघ अने मनुष्यनुं वन संबंधी वृत्तांत तें केवी रीते जाण्युं ?” ते सांभळी पडदामां गुप्त रहेला शारदानंदने नीचेनो श्लोक कह्यो—

देवगुरुप्रसादेन जिह्वाग्ने मे सरस्वती ।

तेनाहं नृप जानामि ज्ञानुमत्वास्तित्वं यथा ॥ १ ॥

ज्ञावार्थ:— “देव गुरुना प्रसादथी मारी जिह्वाना अग्न उपर सरस्वती बसे छे तेथी हे राजा ! भानुमती राणीना तिलनी जेम हुं बधुं जाणी शकुंछुं.”

आ श्लोकथी राजानो पूर्व संदेह दूर थयो, एटले राजा अने गुरु परस्पर हर्षथी मळ्या.

आ वृत्तांत सांभळीने श्रावकोए स्वामी, विश्वासी, देव, गुरु, मित्र, वृद्ध अने बालकनो द्रोह तथा थापण ओळववी इत्यादि महापाप सर्वथा विशेषणने वर्जवा.

“एवी रीते श्रावके शुद्धव्यवहारमां लागता सर्व दूषणो तजी देवा के जेथी आ लोक अने परलोकमां निरंतर यशस्वीपणुं प्राप्त थाय.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश प्रासाद
वृत्तौ त्रिशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३० ॥

व्याख्यान १३१ सुं.

उपरना प्रबंधोमां अतिचारोसहित बीजुं गुणव्रत कह्युं. हवे

अनर्थदंडपरिहार नामे त्रीजुं गुणव्रत कहे छे.

शरीराद्यर्थदंरस्य प्रतिपक्षतया स्थितः ।

योऽनर्थदंरस्तत्त्यागः तृतीयं तु गुणव्रतम् ॥ १ ॥

જ્ઞાવાર્થ:-

“ શરીરાદિને અર્થે થતા ‘ અર્થદંડ ’ ના પ્રતિપક્ષી અનર્થદંડનો ત્યાગ કરવો તે ત્રીજું ગુણવ્રત કહેવાય છે ”

વિસ્તરાર્થ:-

જેનાથી પ્રાણી અનર્થ એટલે પ્રયોજન વિના પુણ્યરૂપ ધનના અપહારવડે દંડાય અને પાપકર્મથી લેપાય તે અનર્થદંડ કહેવાય છે. તેના મુખ્ય ચાર પ્રકાર છે, તે આ પ્રમાણે—“ આર્ત રૌદ્રરૂપ અપધ્યાન, પાપકર્મનો ઉપદેશ, હિંસામાં ઉપકારી થાય તેવી વસ્તુનું દાન અને પ્રમાદનું આચરણ.

તેમાં જે અપકૃષ્ટક કહેતાં નઠારું ધ્યાન તે અપધ્યાન કહેવાય છે. ધ્યાન એટલે અંતર્મુહૂર્ત્ત મુધી મનની સ્થિરતા અથવા એકાગ્રતા. શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રમાં કહેલું છે કે, અંતર્મુહૂર્ત્ત પર્યંત ચિત્તની એકાગ્રતા તે હ્રદયસ્થનું ધ્યાન અને યોગ નિરોધ તે કેવલીનું ધ્યાન. ” તે અપધ્યાન આર્ત અને રૌદ્ર એવા બે ભેદવાળું છે. તેમાં પણ આર્તધ્યાન ચાર પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે—અનિષ્ટ એવા શબ્દ, રૂપ, રસ અને ગંધાદિ પ્રાપ્ત થવાથી ત્રણે કાલમાં પણ તેવાં ન મળે તો ઠીક એવી તેના વિયોગની ચિંતા કરવી તે આર્તધ્યાનનો પહેલો ભેદ. ઇચ્છિત શબ્દાદિક મેળવીને ત્રણે કાલ પણ તેનો વિચ્છેદ—વિયોગ ન થાય એવું ચિત્તવન તે આર્તધ્યાનનો બીજો ભેદ. રોગાદિકની વેદના પ્રાપ્ત થયે તે વ્યારે જશે એવી તેના વિયોગની ચિંતા તે આર્તધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ અને ભોગવેલા કામભોગનું સ્મરણ કરવું તે આર્તધ્યાનનો ચોથો ભેદ. અથવા ગ્રાવશ્યક નિર્યુક્તિમાં આવેલા ધ્યાનશતકની વૃત્તિમાં તો કહ્યું છે કે—ઈંદ્ર તથા ચક્રવર્તી વિગેરેના રૂપાદિક અને સમૃદ્ધિ સાંભળીને અથવા જોઈને તેની પ્રાર્થના કરનારું અધમ નિદાન કે નિયાળું કરવું કે, ‘આ તપના અથવા દાન વિગેરેના પ્રભાવથી હું દેવેન્દ્રાદિ થાઉં’ તે આર્તધ્યાનનો ચોથો ભેદ જાણવો. અહિં કોઈ શંકા કરે કે, એ ધ્યાન અધમ કેમ કહેવાય ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, તે ધ્યાન અત્યંત અજ્ઞાન મગ્નપણાથી થાયછે તેથી તે અધમધ્યાન કહેવાય છે. કેમકે જ્ઞાની શિવાય બીજાઓનેજ સાંસારિક વૈભવમાં આભિલાષ થાયછે.

ધ્યાન આત્મવૃત્તિવાળું હોવાથી અલક્ષ્ય છે પણ તે લક્ષણોથી જણાયછે. આર્ત-ધ્યાનના આ પ્રમાણે ચાર લિંગ કે ચિન્હ છે. ગ્રાક્રંદન એટલે મોટા શબ્દથી રુદન કરવું, શોચન એટલે નેત્રમાંથી આંસુ પાડવા, પરિદેવન એટલે દીનતા કરી વારંવાર ક્ષિપ્તભાષણ કરવું અને તામન એટલે છાતી કુટવી—આ ચાર લિંગ ઇષ્ટ

વિયોગ અને અનિષ્ટ સંયોગથી થતી વેદનાવડે ઉત્પન્ન થાય છે. આ ધ્યાનથી તિર્યંચની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રીઆવશ્યકસૂત્રની વૃત્તિમાં શ્રીહરિઙ્ગસૂરિએ કહ્યું છે કે, “ આર્તધ્યાનથી તિર્યંચગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, રૌદ્રધ્યાનથી નર્કગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, ધર્મધ્યાનથી દેવગતિ પ્રાપ્ત થાય છે અને શુક્લધ્યાનથી મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

આર્તધ્યાનથી સંજતી નામે સાધ્વી ગૃહગોધા (ઘરોલી) થઈ હતી. એ ધ્યાન દેશવિરાતિ નામે પાંચમા ગુણઠાણા સુધી હોય છે. એ ધ્યાનથી નંદમણિકાર શ્રેષ્ઠી મંડુક કે ૦ દેહકાપણું પામ્યો હતો અને સુંદર શ્રેષ્ઠી ચંદનધો થયો હતો. એવી રીતે આર્તધ્યાનનું ફલ જાણવું.

વીજું રૌદ્ર નામનું અપધ્યાન આર્તધ્યાનથી વિશેષ ક્રૂર અધ્યવસાયવાળું છે. તે પણ ચાર પ્રકારનું છે. એકેન્દ્રિયાદિ પ્રાણીઓને તાડન કરવું, વીંધવું, વંધન કરવું, આંકવું અને તેમના પ્રાણનો વિયોગ કરાવવો. વળી સ્વદ્ભક્તિ, શક્તિ, ખાલા વિગેરેથી, તેમજ વીર, મૂત, પિશાચ કે મૂઝ વિગેરેના પ્રયોગથી અને વિષ પ્રયોગથી અથવા મંત્ર, તંત્ર કે યંત્રાદિકથી મનુષ્યાદિકને મારીનાશવાનું ક્રોધથી ચિત્તવન કરવું તે હિંસા-નુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો પ્રથમ ભેદ છે.

ચાડી કરવી, અઘટતું વચન-ચકાર મકારાદિ બોલવું, પોતાના ગુણની અધિકતા કરી વીજાના દોષ પ્રગટ કરવા, તેમજ પોતાને ઇચ્છિત એવા રાજાનો જય સાંભળી વીજા રાજાને માટે રૌદ્રવુદ્ધિથી કહેવું કે “ ઠીક થયું, આપણા રાજાના સ્વદ્ભક્તિ જય છે, કે જેના એક પ્રહારવડે આટલાને મારી નાશ્યા. ” इत्यादि वार-चार बोलवું અથવા તેવું ચિત્તવન કરવું તે મૃવાનુબંધિ નામ રૌદ્રધ્યાનનો વીજો ભેદ છે.

તીવ્રરોષથી દ્રવ્યના સ્વામીઓના મરણાદિવડે પરદ્રવ્ય હરગ કરવાની સગવડતા થવા વિગેરેનું ચિત્તવન કરવું તે રુનેયાનુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે.

પોતાના દ્રવ્યની રક્ષા માટે સર્વત્ર શંકા પામી શત્રુ વિગેરેને હણવા વિગેરેના અધ્યવસાય કરવા તે સંરક્ષણાનુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો ચોથો ભેદ છે.

ધ્યાનશતકમા કહ્યું છે કે, કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું, અને તત્સંબંધી વારંવાર ચિત્તવન કર્યાકરવું-એમ ચાર પ્રકારનું રૌદ્રધ્યાન છે. અવિરાત-સમ્યગ્દાષ્ટિ અને દેશવિરાતિ શ્રાવકોએ સેવેલું-ચિત્તવન કરેલું એવું તે દુધ્યાન અશ્રેયકારી, પાપરૂપ અને નિંદવા યોગ્ય છે. એના ચાર લિંગ (ચિન્હ) છે તે આ પ્રમાણે-પૂ. યતાવેલ હિંસાપ્રમુખ ચારેને વિષે જ એક વાર આદર કરવો તે પ્રથમ લિંગ. એ ચારેમાં વારં,

(૨૭૪) ગ્યારખ્યાન ૧૩૧ મું-કુરુદ અને ઝકુરુદ મુનિઓની કથા.

વાર પ્રવૃત્તિ કરવી તે વીજું લિંગ. કુશાસ્ત્ર સાંભળીને અથવા અજ્ઞાનથી હિંસાત્મક પદ્ધતિઓમાં ધર્મબુદ્ધિથી પ્રવર્તવું તે ત્રીજું લિંગ. મરણાંત સુધી કાલશૌકરિક કસાર્ફની જેમ હિંસાદિક થકી નિવૃત્ત ન થવું તે ચોથું લિંગ. અથવા વિચારામૃત સંગ્રહ નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે, “ રૌદ્રધ્યાનથી મૃત્યુ પામેલો તંદુલ જાતિનો મત્સ્ય, હિંસાદિ દુષ્કર્મ કર્યા વિના પણ અસંખ્ય દુષ્કર્મવડે પરાશ્રવ કરનારા એવા દુરંત નરકમાં જાય છે. ” રૌદ્રધ્યાન ઉપર કુરુદ અને ઝકુરુદ નામના બે મહાશ્વ-યની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

કુરુદ અને ઝકુરુદ મુનિની કથા.

કુણાલા નગરીના દરવાજાની સાલ પાસે કુરુદ ને ઝકુરુદ નામના બે મુનિ કાયાત્સર્ગે રહ્યા હતા. તેમના પ્રભાવથી ‘ તેઓને જલનો ઉપસર્ગ ન થાય ’ તેમ ધારી મેઘ નગરની બહાર વર્ષતો હતો. તે દુઃખિત જાણીને લોકોએ એકઠા થઈ તેમને ઉપદ્રવ કરવા માંડ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, “ તમારા બંનેના મહિમાથી નગરમાં ઘરસાદ થતો નથી તેથી અમને ઘણો પરિતાપ રહે છે, અને એ અમારે મોટા અરિષ્ટ—વિપ્નરૂપ છે. માટે તમો અહીંથી નીકલો. ” આ પ્રમાણે વારંવાર કહેવાથી તે બંનેના ધ્યાનમાં ભંગ થયો અને તે લોકોની ઉપર રૌદ્રધ્યાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તે બંને આ પ્રમાણેનો શ્લોક બાંધ્યા—

વર્ષ મેઘ કુણાલાયાં, દિનાનિ દશ પંચ ચ ।

નિત્યં મુશલધારાઞ્જિર્યથા રાત્રીં તથા દિને ॥

જાવાર્થ—“ હે મેઘ ! કુણાલાનગરમાં મુશલધારાએ જેવો રાત્રીએ તેવો જ દિવસે પંદર દિવસ સુધી વરષ. ” આટલું કહેતાંમાંજ મેઘ વરસવા લાગ્યો. તે પેટલો બધોયો કે તેના જલ પ્રવાહમાં આજે નગર તળાઈને સમુદ્રમાં ચાલ્યું ગયું. તેમાં તે બંને મુનિ પણ અશુભ ધ્યાનમાં વર્તતા સતા તળાઈ ગયા. એ પ્રમાણે તે બંને મુનિ દ્રવ્યથી અને ભાવથી ડુબીને નરકે ગયા.

“ આર્ત્તાદિ અપધ્યાનથી મેઘની વૃષ્ટિ કરાવીને હમારહિતપણે આત્મા નગરને તળાઈ તે બંને મુનિ અનર્થદંડવડે નરકગતિને પ્રાપ્ત થયા.

શ્લોકોદિનપરિમિતોપદેશ સંગ્રહાલ્યાયામુપદેશપ્રાસાદ
વૃત્તો એકત્રિશદુત્તરશતતમઃ પ્રબંધઃ ॥ ૧૩૧ ॥

૧ તંદુલમત્સ્ય સાતમી નરકે જાય છે.

વ્યાખ્યાન ૧૩૨ મું.

અનર્થદંડના ત્રીજા ભેદો કહે છે.

અનર્થદંડનો ત્રીજો ભેદ પાપકર્મનો અપદેશ કરવો તે છે; જેમકે, ‘ સ્ત્રી-
ત્રમાં સ્વેદો, ફલ વિગેરે તૈયાર કરો, વલ્લદને પલોટો (દમો), શત્રુઓને મારો,
કન્યાનો વિવાહ કરો. ’ इत्यादि ત્રીજાને અપદેશ દેવો તે પાપોપદેશ છે. આગમમાં
સાંભળ્યું છે કે, કૃષ્ણવાસુદેવ અને ચેત્ના મહારાજાને પોતાના બાલકોનો વિ-
વાહ કરવાનો પણ નિયમ હતો.

અનર્થદંડનો ત્રીજો ભેદ હિંસામાં અપયોગી થાય તેવી વસ્તુઓ આપવી તે છે.
હિંસામાં અપયોગી અપકરણો જેવાં કે, ગાડું, શસ્ત્ર, ઘંટી, સાંતેલું, સ્વારણીઓ,
દાતરડું, કરવત, છરી, કાંકસી, કોદાલી, રેચક ઔષધ, ઘણના કુમિનો અને ગ-
ર્ભનો નાશ કરે તેવાં મૂઠીયાં તથા ક્ષાર વિગેરે કોઈને આપવા તે પાપબંધના હેતુ છે.
તે વિષે એક વાર્તા છે કે, દ્વારિકાનગરીમાં ધન્વંતરિ અને વેતરણી નામે બે વૈદ્ય
હતા. તેમાં ધન્વંતરી ઘણા સાવચ્છ કર્મ કરતો અને વેતરણી પણ ઔષધાદિમાં ઘણી
ખીંચાઈસા કરતો, તથાપિ તે કોઈપણ રોગી મુનિને નિર્દોષ ઔષધ આપતો. એક
વસ્તુને કૃષ્ણવાસુદેવે નેમિનાથ પ્રભુને પુછ્યું “ હે સ્વામી ! વૈદ્યોની શ્રી ગતિ
થાય ? લોકમાં કહેવત છે કે,—

કવિ ચીતારો પારધી, વહી વિશેષે જઠ્ઠ;

ગાંધી નરક સધાવીઆ, વૈદ્ય દેશામે વટ ॥ ૧ ॥

‘ કવિ, ચિત્રકાર, પારધિ, મદ્દ, અને ગાંધી—એ નરકે જાય છે અને તેમને
વૈદ્ય માર્ગે બતાવે છે. ’ આ નગરીમાં ધન્વંતરિ અને વેતરણી નામે બે વૈદ્ય રહે છે,
તેમની શ્રી ગતિ થશે ? ’ પ્રભુ બોલ્યા—“ રાજન્ ! પહેલો સાતમી નર્કના અપ્રતિષ્ઠાન
પાથકે અત્પન્ન થશે અને ત્રીજો આરંભ કરે છે પણ તે કરતાં મનમાં કાંઈક બીજું છે
તેથી મરણ પામીને વનમાં વાનર થશે ત્યાં કોઈ મુનિને પળે કાંટો વાગેલો જોઈ,
જાતિસ્મરણ અત્પન્ન થતાં શલ્યોધ્ધારિણી ઔષધીવડે તેમને સાજા કરશે. પછી મુનિ
તેને ધર્મોપદેશ આપશે. તે સાંભળી પૂર્વના પાપકૃત્યને આલોવી ત્રણ દિવસ સુધી
અનશન કરી સહસ્રાર દેવલોકમાં દેવતા થશે. પેલો ધન્વંતરિ વૈદ્ય ષટ્કાય જીવની
હિંસાથી ધારંવાર અપ્રતિષ્ઠાનપાથકે અત્પન્ન થશે. અને વનસ્પત્યાદિકમાં એક કોઈને
અનંતમે માગે બેચાંબે. ” આ પ્રમાણે અનર્થદંડનો ત્રીજો ભેદ જાણવો.

પ્રમાદનું આચરણ તે અનર્થદંડનો ત્રીજો ભેદ છે. પ્રમાદ-મદ્યાદિ પાંચ પ્રકારના છે. તેને અંગીકાર કરવા તે અનર્થદંડ છે. તે વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે,—

મહ્નં વિસય કસાયા, નિદ્રા વિકહાય પંચમી જ્ઞાયા ।

एए पंचपमाया, जीवं पामंति संसारे ॥

“ મદ્ય, વિષય, કપાય, નિદ્રા અને વિકથા-એ પાંચ પ્રમાદ જીવને સંસારમાં નાસ્તે છે. ” મદ્ય એટલે મદિરા-હાલક્ષણથી આપ્યો, માંસ, સુરકો અને તાડી વિગેરેનું ગ્રહણ કરવું. મદ્ય લોકીક અને લોકોત્તર વંશમાં નિષ્ણ છે. કહ્યું છે કે, “ મદ્યથી મોહિત થયેલ બુદ્ધિવાળો પુરુષ ગાય છે, ભમે છે, યદ્વાતદ્વા બોલે છે, રોવે છે, દોડે છે, જેને તેને પકડે છે, ક્લેશ કરે છે, મારે છે, ફાંસે છે, રોવે પામે છે અને પોતાનું હિત સમજતો નથી. ” વળી “ સંબોધસિત્તરી ” ની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે, “ મદ્યથી મદોન્મત્ત થયેલા કુળના પુત્રોના દોષથી એકસો ને વત્રીશ કુલકોટી યાદવોનો દ્વારકાનો દાહ થવાવડે ક્ષય થયો. ” તેમાં છપ્પન કુલકોટી યાદવો નગરમાં રહેતા હતા અને વૉતેર કુલકોટી યાદવો નગરનો બહાર રહેતા હતા. તેઓમાં જેમણે ચારિત્ર અંગીકાર કરવું કબુલ કર્યું તેમને નેમિનાથ પ્રમુ પાસે મુકીને વાકીના-ઓમાં જેઓ દ્વારકાથી દૂર ગયા હતા, તેમને પણ સેંચી લાવીને અગ્નિમાં ફાંસી દીધા હતા. કુલકોટીની સંખ્યા એવી રીતે છે કે, કોઈ એક યાદવના ઘરમાંથી એકસો આઠ કુમાર નીકળે એવા કુલને એક કુલકોટી કહેવાય, એમ વૃદ્ધો પાસેથી સાંભળ્યું છે. તત્ત્વ તો વહુશ્રુત જાણે. આ પ્રમાણે પહેલો મદ્ય નામે પ્રમાદ જાણવો.

વિષય તે શબ્દાદિક પાંચ પ્રકારે છે. કહ્યું છે કે, “ જેનું ચિત્ત વિષયથી વ્યાકુલ હોય છે તેવો પુરુષ, પોતાનું હિત કે અહિત જાણતો નથી, તેથી એ જીવ અનુચિત કર્મ કરીને આ દુઃખથી ભરેલા સંસારરૂપ અરણ્યમાં ચિરકાલ ભટકે છે. ” એ ત્રીજો વિષય નામે પ્રમાદ જાણવો.

કષ્ણ એટલે સસાર તેનો ગ્રાસ કે લાભ જેનાથી થાય તે કષાય કહેવાય. તેના ચાર પ્રકાર છે, તેનું વિશેષ સ્વરૂપ આગળ કહેવામાં આવશે. આ કષાય નામે પ્રમાદનો ત્રીજો ભેદ જાણવો.

નિદ્રા એટલે હાલ, તે પાંચ પ્રકારની છે જે નિદ્રામાંથી સુત્રે જગાય તે નિદ્રા, જેમાંથી દુઃખે જગાય તે નિદ્રાનિદ્રા, હાલમાં આવે તે પ્રચલ્લા, ચાલતાચાલતા આવે તે પ્રચલ્લાપ્રચલ્લા અને વાસુદેવથી અર્ધ બલવાળી કે જેમાં દિવસે ચિંતવેલો અર્થ સાધે છે તે સ્ત્યાનર્દિ. એ પ્રમાણે નિદ્રાના પાંચ ભેદ છે.

સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાની પૂર્વ કથિત વ્યાખ્યા કર્મગ્રંથની ચૂર્ણમાં કહેલી છે. પળ તેટલું બઠ્ઠ વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણની અપેક્ષા સમજવું. તે શિવાય તો વર્તમાનકાલના યુવાનોથી આઠ ગણું બઠ્ઠ હોય એવો કર્મગ્રંથની વૃત્તિનો અભિપ્રાય છે. જિતકલ્પની વૃત્તિમાં એમ લખે છે કે, “સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાનો ઉદય થાય ત્યારે અતિ સંક્ષિપ્ત પરિણામથી દિવસે જોણા અર્થને ઇંધમાં ને ઇંધમાં ઊઠીને સાધે છે. અને તેનું વાસુદેવથી અર્દ્ધ બઠ્ઠ હોય છે. તે નિદ્રાનો વિયોગ હોય ત્યારે પળ તે મનુષ્યમાં બીજા પુરુષોથી ત્રગણું કે ચોગણું બઠ્ઠ હોય છે. આ નિદ્રા નરકગામી જીવોને જ હોય છે.” આ નિદ્રા વિષે મહાજ્ઞાપ્યની ૨૩૪ મી ગાથામાં ઘણાં દૃષ્ટાંતો કહેલા છે. તે ગાથામાં કહ્યું છે કે-“થીળદ્વીનિદ્રા ઉપર માંસ, મોદક, હાથી-દાંત, કુંભાર, અને વડવૃક્ષ, એમ પાંચ ઉદાહરણો જાણવા. તે ઉદાહરણો આ પ્રમાણે-

કોઈ કળવી માંસમક્ષી હતો. તેને કોઈ સ્થવિર સાધુએ પ્રતિબોધ પમાડી દીક્ષા આપી. અન્યદા કોઈ ઠેકાણે પાડાનો વધ થતો તેના જોવામાં આવ્યો. તેથી તેનો અભિલાષ કરતો તે સુઈગયો. રાત્રે તેને સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાનો ઉદય થઈ આવ્યો. તેથી તેણે ડમા થઈ કોઈ ઠેકાણે જઈ બીજા પાડાને મારી તેનું માંસ મક્ષણ કર્યું અને બાકીનું જે વધ્યું, તે માંથ લાવી ઉપાશ્રયમાં મુકીને સુઈ ગયો. પ્રાતઃકાળે તેણે ગુરુને કહ્યું કે, મેં આવું સ્વપ્ન જોયું છે. ત્યાં તો પેલું માંસ બીજા સાધુઆના જોવામાં આવ્યું તેથી તેમણે જાણ્યું કે, આ સાધુને રાત્રીએ સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાનો ઉદય થયેલો જણાય છે. પછી સંધે મઠી તેની પાસેથી ઓઘો મુહપતિ વિગેરે મુનાલગ લઈલીધું અને તેને વિસર્જન કરી દીધાં.

કોઈએક સાધુ શ્રાવકને ઘેર મોદક કે ૦ લાડુ જોઈ તેના અભિલાષા કરતો સુઈ ગયો. રાત્રે તેને સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાનો ઉદય થયો, ઘેટલે ઊઠીને તે શ્રાવકને ઘેર ગયો, અને તેના કમાડ ભાંગી તે મોદક खाइ બાકીના ઉપાશ્રયે લાવી પાત્રામાં નાચીને સૂઈગયો. સવારે ઊઠીને તેણે પળ સ્વપ્ન આવ્યાનું જ ગુરુને કહ્યું, પળ પાત્રાં પેંડિલહતાં તેમા મોદક દીઠા ઘેટલે ગુરુએ સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રા આવેલી જાણી વિસર્જન કરી દીધો.

કોઈએક સાધુને હાથીએ વહુ ખેદ પમાડ્યો. ત્યાંથી કોઈ પ્રકારે નાશીને તે ઉપાશ્રયમાં આવ્યો, અને તે હાથી ઉપર મનમાં કોપ કરતો સુઈગયો. રાત્રીએ તેને સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રાનો ઉદય થતાં તે મુનિ નગરના કમાડ ભાંગી, તે હાથીને મારી, તેના દાંત લેંચી કાઢી પોતાના સ્થાનમાં લાવીને સૂઈગયો. પ્રભાતે તે ફક્ત જાણવામાં આવતાં તેને સંયમને અયોગ્ય જાણી ગુરુએ કાઢી મુક્યો.

કોઈ કુંભારે મોટા ગચ્છમાં દીક્ષા લીધી. એક વખતે સ્ત્યાનાર્દ્ધ નિદ્રાનો હદય થતાં પૂર્વે જેમ માટીના પિંડ તોડતો હતો તેમ તેણે સાધુઓના શિર તોડીને કબંધ (પથ) ની સાથે એકાંતમાં મુકી દીધા. બીજા કેટલાએક મુનિઓ ત્યાંથી ચાલી ગયા તે બચ્ચા. પ્રાતઃકાળે એ દેશવાસ જોઈ સંધે તે સાધુને ગચ્છથી દૂર કર્યો.

કોઈ સાધુને જ્યાં આવવાના માર્ગમાં એક વડનું વૃક્ષ વહુ દુઃખદાયક જાગતું હતું. એકદા રાત્રે સ્ત્યાનાર્દ્ધ નિદ્રા આવતાં તે વડને ઝલેડી પાંતાના ઝપાશ્રવ પાસે નાલીને તે સુઈ ગયો. સવારે એવું સ્વપ્ન દીઠાનું આલોચતાં બીજા મુનિના જાણવામાં તે વૃક્ષાંત આવ્યું. પટલે તેના સાધુચિન્હો છીનવી લઈને સંધે તેને ગળની બહાર કર્યો. આ ક્રિયાય બીજા દૃષ્ટાંતો પણ નિઃશીઘ્રસૂત્રમાંથી જાણી લેવા.

નિદ્રામાં ઘણા દોષો છે. નિદ્રા સર્વ ગુણનો ઘાત કરનારી, સંસારને બધારનારી અને પ્રમાદને उत्पન્ન કરનારી છે. મુનિ અને ધર્મિષ્ઠ માણસને તો નિદ્રારહિતપણું જો મેટું છે. શ્રીજગવતીસૂત્રમાં વીરપ્રભુની સચ્ચાતરી અને મૃગાવતી શ્રાવિકાની નળંદ જયંતીપ્ર મુને પ્રશ્ન કર્યો છે કે, “હે ભગવંત ! સુવું સારું કે જાગવું સારું?” પ્રભુએ કહ્યું કે, “કેટલાએકને સુવું સારું છે અને કેટલાએકને જાગવું સારું છે. જે અધર્મીને અધર્મ મનુષ્યો અધર્મવડેજ આજીવીકા કરતા સતા વિચરે છે, તેવા જીવ સુતા સારા છે. કેમકે એવા જીવ સુતા સતા ઘણા પ્રાણીઓને, મુતોને, સત્ત્વોને દુઃસ્વ દેનારા થઈ શકતા નથી. વળી એવા જીવો સુતા સતા પોતાને, પરને અને બંનેને અધર્મમાં—હિંસાદિ કાર્યમાં પ્રવર્ત્તાવી શકતા નથી. તેથી તેઓ સુતા સારા છે. અને હે જયંતી ! જે જીવો ધર્મી છે અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિનાજ કરનારા છે, એવા જીવો જાગતા સારા છે.” इत्यादि જાણી લેવું. (એવાં રીતે ચ્લવાન્નપું, દુર્વલ્લપનું, ચતુરપનું અને આલ્સુપનું इत्यादि વિષે પણ જાણી લેવું.) આ પ્રમાણે નિદ્રા નામે પ્રમાદનો બોયો ભેદ જાણવો.

“ચૌદ પૂર્વધર મુનિ પણ નિદ્રારૂપ પ્રમાદના યોગથી પૂર્વોનું વિસ્મરણ પામી જઈને ઘણા કાલ સુધી નિગોદમાં જઈને વસે છે. તેથી નિદ્રારૂપ પ્રમાદનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.”

इत्यन्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद

वृत्तौ द्वात्रिंशदुत्तरशततमः

प्रबंधः ॥ १३२ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૩૩ મું.

હવે 'વિકથા' નામે પાંચમો પ્રમાદ કહેછે.

રાજા સ્ત્રીણાં ચ દેશાનાં, જ્ઞતાનાં વિવિધાઃ કથાઃ ।

સંગ્રામરૂપસદ્સ્તુસ્વાદાદ્યા વિકથાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥

જાવાર્થઃ—

“રાજાઓના યુદ્ધાદિની તે રાજકથા, સ્ત્રીઓના રૂપાદિકની તે સ્ત્રીકથા, દેશની ઉત્તમ વસ્તુઓની તે દેશકથા અને ભોજનના સ્વાદ વિગેરેની તે મત્તકથા—અ પ્રમાણેની વિવિધ કથાઓ તે વિકથા કહેવાય છે.”

વિસ્તરાર્થઃ—

રાજાઓના યુદ્ધ વિગેરેનું વર્ણન તે રાજકથા. જેમકે, “ આ રાજા મીમની જેમ યુદ્ધ કરનારો છે તે ચિરકાલ સુધી રાજ્ય કરો. ” અથવા “આ રાજા કુટ છે તે મૃત્યુ પામો.” ઇત્યાદિ. સ્ત્રીની કથા ષટ્કે તેના રૂપની નિંદા અથવા પ્રશંસા કરવી તે. જેમ કે,

દ્વિજરાજમુખી ગજરાજગતિ, તરુરાજવિરાજિતજંઘતટી ।

યદિ સા દયિતા હૃદયે વસતિ, ક જપઃ ક તપઃ ક સમાધિરિતિ॥

“આ સ્ત્રીનું મુખ ચંદ્ર જેવું છે, તેની ચાલ ગર્જેદ્રના જેવી છે, અને તેની જંઘા કદલીના સ્તંભ જેવી છે; એવી સ્ત્રી જો હૃદયમાં વસે તો પછી જપ, તપ અને સમાધિ શા કામની છે ? ” તેની નિંદા આ પ્રમાણે—“આ સ્ત્રીની ગતિ ઘંટ જેવી છે, સ્વર કાગડા જેવો છે, પેટ લાંબું છે, નેત્ર પીલા છે, માઠા શીલવાળી છે, અને કટુ બાષણ કરનારી છે તથા અભાગિણી છે. તેવી સ્ત્રીથી શું સુખ મળે ? ” બહી સ્ત્રી સંવંધી દેશ, જાતિ, કુલ, રૂપ, નામ, પહેરવેશ અને પરિજનની કથા કરવી તે પણ સ્ત્રીકથા. તેમાં દેશ સંવંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે—“લાટદેશની સ્ત્રીઓ મધુરભાષી અને રતિક્રિયામાં નિપુણ હોય છે.” ઇત્યાદિ. જાતિ સંવંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે—“વિધવા થયેલી બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓને ધિક્કાર છે, કે જેઓ જીવિતી મર્યા જેવી છે, અને કેટલીક બીજી જાતિની સ્ત્રીઓને ધન્ય છે, કે જે સદા અનિદિત રહે છે.” ઇત્યાદિ. કુલ સંવંધી સ્ત્રી-કથા આ પ્રમાણે—“અહો ! સોલંકી રાજ્યવંશની પુત્રીઓનું સાહસ જગતમાં સર્વથી અધિક છે, જેઓ પતિની અપમાનીતી હોય તોપણ પતિ મૃત્યુ પામ્યે તેની પાછલ

અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે. ” ઇત્યાદિ. રૂપ સંબંધી સ્ત્રીકથા તે કે જેમાં સ્ત્રીના સ્વરૂપ-નું વર્ણન કરવામાં આવે. નામ સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે-“જેવું સ્ત્રીનું નામ તેટું પરિણામ” એમ કહે. નેપથ્ય (વેશ) સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે-“ તે સ્ત્રીના રૂપ, યૌવન અને પહેરવેશને ધિક્કાર છે કે જે યુવાન પુરુષોના નેત્રને આનંદદાયક થતાં નથી. ” પરિજન સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે-“ આ સ્ત્રીનો દાસ દાસીનો પરિવાર ઢાહ્યો અને વિનીત છે-” ઇત્યાદિ સ્ત્રીકથાનો ત્યાગ કરવો.

દેશકથા આ પ્રમાણે-જેમકે, “ માલવદેશ રમણીય છે, કે જેમાં સારા ધાન્ય અને સુવર્ણ થાય છે; અને જ્યાં કાટિમેલ્લ પળ સોનાની પેહેરાય છે. ગુર્જરભૂમિ દુર્ગમ અને ઝગ્ર સુખટવાળી છે. લાટદેશ તો ખીલ્લોલોકોથી ભરપૂર છે. કાશ્મીરમાં મૂર્ખતા વધુ છે; અને કુંતલદેશ સુલ્કમાં સ્વર્ગ જેવો છે.” આ પ્રમાણે દેશકથા સદ્-બુદ્ધિવાળા પુરુષો દુર્જનના સંગની જેમ છોડી દેવી.

ભક્તકથા—એટલે ભોજનના સ્વાદ વિગેરેની કથા, તે આ પ્રમાણે-જેમકે, “આ પુરુષે વિવાહાદિ કાર્યમાં ઘણી ઉત્તમ રસોડ કરી હતી. તેમાં જે શાક ભાજી વનાવ્યા હતા, તેનો સ્વાદ તો હજુ દાઢમાંજ છે.” અથવા “આણે કરેલા પક્વાન વિગેરે તો બાઢીદેવા જેવાજ હતા. એક પાપડ વિના વીંજું વધું ચરાવ કર્યું હતું.” ઇત્યાદિ.

આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારની વિકથા જાણવી. સંવોધસત્તરી નામના પ્રકરણની વૃત્તિમાં સાત પ્રકારની વિકથા કહેલી છે-તેમાં ઉપર કહેલી ચાર અને વીંજી વ્રણ પ્રકારની વિકથા આ પ્રમાણે-શ્રોતાના હૃદયને મૃદુ બનાવી દે તે પેહેલી મૃદ્વી-કથા, કે જેમાં પુત્રાદિ પ્રજાની કથાનું પ્રધાનપણું હોવાથી તે કરુણા ઉત્પન્ન કરે તેવી હોયછે-જેમકે-“હા પુત્ર ! હા વત્સ ! અમને મુક્તિને તું પ્રઝ્વલિત અગ્નિમાં વ્યાં પડ્યો. ” ઇત્યાદિ. વીંજી દર્શનજ્ઞેદિની કથા-જેમાં કુતીર્થોઓના જ્ઞાનાદિકના અતિશયપણાની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે-જેમકે, “ બુદ્ધનું શાસન સૂક્ષ્મ અર્થને જણાવનારું હોવાથી શ્રવણ કરવા યોગ્ય છે. ” ઇત્યાદિ. ત્રીજી ચારિત્રજ્ઞેદિની કથા- જેમાં વ્રત ગ્રહણ કરેલા અથવા વ્રત લેવાને તત્પર થયેલા પુરુષના ચારિત્ર સંબંધી વિચારનો ભેદ કરવામાં આવે છે. જેમકે, “ કેવળી વિનાના આ કાલમાં ચારિત્રનો શુદ્ધ કે અશુદ્ધ ભાવ કોણ જાણે છે માટે ચારિત્ર લેવું નકામું છે.” વળી “ આજ તો ચારિત્ર લઈને માત્ર દેહને પીડા કરવાની છે. કારણ કે ગિરિના શિખર ઉપરથી પડતું સહેલું છે પણ ચારિત્ર પાઢતું સહેલું નથી.” વળી એમ કહે કે,

કાલે પમાયબઢુલે, દંસણનાણેહિં વઢવે તીઝં ।

વુઝિણં ચ ચરિત્તં, તો ગિહિધમ્મો વરં કાનુ ॥ ૧ ॥

“વહુ પ્રનાદવાલા આ કાલમાં દર્શન અને જ્ઞાનવહેજ શાસન પ્રવર્તે છે, ચારિત્ર તો વિચ્છેદ પામ્યું છે, તેથી હાલ તો ગૃહસ્થનો ધર્મ અંગી કાર કરવો તેજ શ્રેષ્ઠ છે”

આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત ચારમાં બીજી ત્રણ વિકથા મેલવવાથી સાત પ્રકારની વિકથા થાય છે. પણ અહિં મયાલાના શ્લોકમાં તો આવશ્યકાદિ સૂત્રમાં પ્રસિદ્ધ ચાર વિકથા હોવાથી ચાર પ્રકારનીજ કહેલી છે. વિકથા ઉપર એક રોહિણી નામની સ્ત્રીની કથા છે તે આ પ્રમાણે:—

વિકથા ઉપર રોહિણીની કથા.

કુંડનપુરી નામની નગરીમાં સુન્નડ નામે એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તેને રોહિણી નામે એક ઘરલવિષવા પુત્રી હતી. તેણીએ ગુરુ પાસે અધ્યયન કરીને કમ્મપયડી વિગેરે ધંધો પોતાના નામની જેવા કંઠે કર્યા હતા. તે હંમેશા ત્રિકાલ જિન પૂજા અને બે કાલ આવશ્યક કરવા છોડતી નહોતી. અને નિત્ય મળવાથી તે એક લાખ કરતા વિશેષ સ્વાધ્યાયનો પાઠ કરનારી થઈ હતી.

અહિં અંતરંગ એટું વન્યું કે, ચિત્તરૂપ નગરમાં રહેનારા મોહરાજાને તેના કુચોદય નામના દૂતે જણાવ્યું કે, ‘મહારાજ, એક રોહિણી નામે સ્ત્રી તમારા વારંવાર અવગુણ ગાય છે. અને તમારા પુત્ર રાગ અને દ્વેષની, તમારા મિથ્યાત્વ નામના મંત્રીની, અને અઢાર પાપસ્થાનરૂપ સભાસદોની ઘણી નિંદા કરે છે.’ તે સાંભળી મોહરાજા પોતાની સભા સમક્ષ રુદન કરતો ગદગદ બાળીએ બોલ્યો કે, ‘અરે ! મારી સભામાં—મારા પરિવારમાં કોઈ એવો નથી ? કે જે મારી આજ્ઞાને કુંડન કરનારી રોહિણી કે જે મારા વૈરી ચારિત્રધર્મને મલવાને ઉત્સુક છે તેને વશ કરીને મને સોંપી દે.’ આ પ્રમાણેના મોહરાજાના વચનો સાંભળીને એક યુગ્મે બેઠેલી મોહરાજાની સ્ત્રી કુટુમ્બિની સહી વિકથા નામે યોગિની બોલી—‘હે સ્વામી ! આવા સ્વલ્પ કામમાં આપને રોષ કરવો યોગ્ય નથી. કેમકે તમારા એક એક સેવકે સમ્યક્ત્વ, વ્રત અને શ્રુતથી પૂર્ણ થયેલા એવા જીવોને પણ પોતાના ગુણોથી પાડી દીધા છે. તેઓ અદ્યાપિ આપના ચરણની પાસે રજની જેમ રહ્યા છે. તેમની સંખ્યા પણ કોઈ જાણતું નથી. તે વિષે જીવાનુશાસનની વૃત્તિમાં કહેલું છે કે, “મોહના પ્રભાવથી અનંતા શ્રુત કેવલીઓ પણ પૂર્વગત શ્રુતને મૂલી જઈ મૃત્યુ પામીને અનંતકાલમાં ગયેલા ને રહેલા

(૨૮૨) ઇંપાર્લિયાને ૧૩૩ મું-વિકથા ઉપર રોહિણીની કથા.

છે. ” તે માટે હે રાજા ! આ બીચારી રોહિણી તો કોણમાત્ર છે; આ પ્રમાણે કહી મોહરાજાએ આપેલી આશિષ ગ્રહણ કરીને વિકથાએ રોહિણીના મુખમાં અને ચિત્તમાં પ્રવેશ કર્યો. તેથી રોહિણી તત્કાલ ધર્મના સર્વ કાર્યમાં વિકથા કરવા લાગી અને બીજાની પાસે કરાવવા લાગી. એક વચ્ચે સાધુઓ અને સાધ્વીઓ તેને શિક્ષા આપી કે, હે શ્રાવિકે, તને સુજ્ઞાતને પરિનિદા ને વિકથા કરવી યોગ્ય નથી. કહ્યું છે કે,

यदिच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा ।

परापवाद सस्येज्य-श्ररंति गां निवारये ॥

“ જો એકજ કર્મથી આ જગતને વશ કરવાને તું ઇચ્છતો હોતો પરિનિદારૂપ ઘાસને ચરતી એવી તારી વાણીરૂપ ગાયને, તેમાંથી નિવૃત્ત કર્ય. ” તે સાંભળી રોહિણીને ક્રોધ ચઢ્યો. એટલે હલ્લે હલ્લે મોહરાજાનું સર્વ સૈન્ય તેની પાસે આવ્યું અને વિકથાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યું. પછી તો રોહિણી વિકથા કરવામાં એટલી બધી મશગૂલ થઈ ગઈ કે, તેનીએ સર્વ પઠન પાઠનાદિ પણ છોડી દીધું.

એક વચ્ચે રાજમાર્ગે જતાં રોહિણી રાજાની રાણીના દોષ કહેતી હતી. તે રાણીની દાસીએ સાંભળ્યા એટલે તેનીએ રાજાને તે વાત કહી. રાજાએ રોહિણીના પિતાને બોલાવીને પૂછ્યું કે, હે શ્રેષ્ઠી, તારી પુત્રીએ મારી રાણીનું કુશીલપણું ક્યાં જોયું અને શી રીતે જાણ્યું ? શ્રેષ્ઠી બોલ્યો—હે સ્વામી ! એ પુત્રીનો સ્વભાવ દુષ્ટ છે. પછી કોપ પામેલા રાજાએ તેને નગરમાંથી ફીકાડી મુકી. અરણ્યમાં દુઃખનો અનુભવ કરીને તે મૃત્યુ પામી અને અપરિગ્રહિતા વ્યંતરદેવી થઈ. ત્યાં બીજા દેવતાઓએ કરેલું દુઃખ અનુભવી ત્યાંથી ચવીને એકેન્દ્રિયાદિકમાં અનંતકાલ ભમી. છેવટે તેનો જીવ જીવનજ્ઞાનું કેવળી થયો.

“ આ પ્રમાણે વિકથા કરનારા પ્રાણીઓને ઘણું દુસ્તર દુઃખ થાય છે, તેને જાણીને ભવ્ય પ્રાણીઓએ વૈરાગ્યાદિવડે બંધમુક્ત કરનારી સત્કથા હંમેશા કરવી. અને વિકથાને છોડી દેવી. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश प्रासाद
वृत्तौ त्रयस्त्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३३ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૩૪ મું.

વઢી સામાન્યથી અનર્થદંડનો પ્રમાદાચરણ નામનો
ચોથો ભેદજ વિશેષે કહેછે.

જીવાકુલેષુ સ્થાનેષુ, મજ્જનાદિ વિધાપનમ્ ।

રસદીપાદિપાત્રાણિ, શ્રાલસ્યાત્ સ્થગ્યતે નહિ ॥ ૧ ॥

ઝલ્લોચં નૈવ બધ્નાતિ, સ્થાને મહાનસાદિકે ।

સર્વમેતત્પ્રમાદસ્યા, ચરણમમિધીયતે ॥ ૨ ॥

જ્ઞાવાર્થ:-

“જીવથી ભરપૂર ઘુવા સ્થાનમાં સ્નાન વિગેરે કરે, રસ પદાર્થોના તથા દીપક વિગેરેના પાત્રોને આલસથી ઢાંકે નહીં. અને રસોડા વિગેરે સ્થાનોમાં ચંદ્રવા વાંધે નહીં. ૧ સર્વ પ્રમાદનું આચરણ કહેવાય છે. ”

વિસ્તરાર્થ:-

જીવથી ભરપૂર ઘુવા સ્થાન ઇટલે જેમાં ળીલ, ફુલ, કીડીઓ, મંકોડા તથા કુંચુવા પ્રમુખ છકાય જીવોની હિંસા થાય તેમ હોય તેવી ભૂમિ વિગેરેમાં સ્નાન કરવું યોગ્ય નથી. એકાદશીપુરાણમાં કહ્યું છે કે,

ગૃહેચૈવોત્તમસ્નાનં જલંચૈવસુશોધનાત્ ।

તતોત્વંપાંત્રવશ્રેષ્ઠ ગૃહેસ્નાનંસમાચરત્ ॥ ૧ ॥

કુપેહ્રદેધમંસ્નાનં નદ્યામેવચમધ્યમં ।

વાપ્યાંચવર્જયેત્સ્નાનં તટાકેનૈવકારયેત્ ॥ ૨ ॥

પીઞ્યંતેજંતવોયત્ર જલમધ્યેવ્યવસ્થિતાઃ ।

સ્નાનેકૃતેતતઃપાર્થ પુણ્યંપાપંસમંજઞ્વેત્ ॥ ૩ ॥

જલ ગઢીને ઘરે સ્નાન કરવું તે ઉત્તમ સ્નાન છે તેથી હે પાંડવ શ્રેષ્ઠ ! તમારે ઘરે સ્નાન કરવું. ૧ કૂત્રા, અને ધરામાં સ્નાન કરવું તે અધમ સ્નાન છે; નદીમાં સ્નાન કરવું તે મધ્યમ સ્નાન છે, અને વાપી તથા તળાવમાં સ્નાન કરવું તે તો તદન યોગ્ય નથી. ૨ જ્યાં સ્નાન કરવાથી જલમાં રહેલા જંતુઓ પીડા પ્રાપ્તે, ત્યાં સ્નાન કાવાથી હે પાર્થ ! પુણ્ય અને પાપ સરવું થાયછે. ૩ વઢી બ્રહ્મનુપુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે,

(૨૮૪) વ્યાખ્યાન ૧૩૪ મું-ઝલ્લેચ વાંધવા ઉપર મૃગસુંદરીની કથા.

જ્ઞાનં તીર્થં ઘૃતિસ્તીર્થં, દાનં તીર્થં મુદાહૃતં,

તીર્થાણામપિયતીર્થં વિશુદ્ધિર્મનસઃપરા ॥ ૧ ॥

“ જ્ઞાન તીર્થ છે, ધૈર્ય તીર્થ છે, અને દાન પણ તીર્થ છે; પરંતુ તે બધા તીર્થોનું પણ તીર્થ મનની ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ છે. ” વિષ્ણુપુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જલ-સ્વભાવથી પવિત્ર છે. તેને પણ જો અગ્નિવડે ઉષ્ણ કર્યું હોયતો તેની પવિત્રતાનો વાતેજ શી કરવી. તેથી પંડિતજનો ઉષ્ણજલવડે શુદ્ધિ કરવી તેને વસ્ત્રાણે છે. ” મનસ્મતિમાં કહ્યું છે કે, “ અંતર્ગત દુષ્ટચિત્ત તીર્થસ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થતું નથી. તે તો સૈકડોવાર જલથી ધોયેલા મદિરાના પાત્રની જેમ અપવિત્રજ રહેછે. ૧ પ્રથમ શૌચ સત્ય, વીજું શૌચ તપ, ત્રીજું શૌચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ અને ચોથું શૌચ સર્વ પ્રાણી ઉપર દયા કરવી તે છે. ત્યાર પછી પાંચમું જલશૌચ છે. ૨. ” વળી નાગરસં-મમાં પણ કહ્યું છે કે, “ દ્વિષ્ટી પવિત્ર (જોયેલા) સ્થાને પગ મુકવો, વસ્ત્રથી પવિત્ર (ગલ્લેલું) જલ પીવું, સત્યથી પવિત્ર (સાચું) વચન બોલવું અને મનથી પવિત્ર આચરણ કરવું. ”

હને ગૃહસ્થે જો સ્નાન કરવું હોયતો દિવસે યતનાપૂર્વક કરવું; રાત્રે કરવું નહીં. મૂલશ્લોકમાં આદિશબ્દ છે તેથી પિશાવ અને દસ્ત પણ નિર્જીવ ભૂમિકાવ્રજ કરવું. इत्यादि પોતાની બુદ્ધિથી સમજી લેવું.

વળી રસપદાર્થ ઇટલે ઘી, તેલ, દુધ, દહી, છાસ, અને જલ વિગેરેના પાત્રો તેમજ દીવો અને આદિ શબ્દથી ભોજન વિગેરેના પાત્રો આલસથી ઢાંકે નહીં. અર્થાત્ ઢાંકવાવડે જીવરક્ષા કરે નહીં તે પ્રમાદાચરણ જાણવું.

વળી મહાનસ કે૦ રસોડા વિગેરે સ્થાન ઉપર ઝલ્લેચ કે૦ ચંદરવો વાંધે નહીં એ પણ પ્રમાદાચરણ કહેવાય છે. કારણ કે, ગૃહસ્થે શયન, ભોજન અને પાક કરવાના સ્થાન ઉપર તેમજ જલના, તથા દેવ, ગુરુ અને ધર્મના સ્થાન ઉપર અવશ્ય ઝલ્લેચ વાંધવા જોડા. કારણ કે, રસોડા વિગેરે સ્થલે ચંદુવો વાંધેલ ન હોવાથી જીવ વધના વધુ દોષનો સંભવ છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે:-

ઝલ્લેચ વાંધવા ઉપર મૃગસુંદરીની કથા.

શ્રીપુર નામના નગરમાં શ્રીવેણા નામે રાજા હતો. તેને જાણે વીંજો દેવ-રાજ (ઇન્દ્ર) હોય તેવો દેવરાજ નામે એક પુત્ર થયો હતો. તે કુમાર દૈવયોગે યૌ-વન વચમાં કુર્ષા થયો. સાત વર્ષ સુધી ઘણા ઉપાયો કર્યા પણ તે રોગ મથ્યો નહીં.

छेवटे वैद्योए तेने तजी दीधो. पछी राजाए गाममां एवो पडो वगडाव्यो के, “जे आ कुमारने नीरोगी करशे तेने हुं मारुं अर्धु राज्य आपीश. ” ते शहेरमां यशोःत्त नामना एक श्रेष्ठीने शीलादिषतमां आसक्त एक पुत्री इती, तेणीए पटहने निवारी पोताना हाथना स्पर्शमात्रथी राजकुंवरनो कोढ मटाळ्यो. राजाए ते वनेनुं पाणी ग्रहण कराव्युं, अने विवाह उत्सव करी, पुत्रने राज्य उपर बेसारीने पोते दीक्षा ग्रहण करी.

एकदा ते नगरे पोटिलाचार्य पधार्या. तेमने बंदना करवा माटे राजा अने राणी गया. देशना सांभळीने तेमणे पोतानो पूर्वभव पुछ्यो. गुरु बोलया—“ वसंत-पुर नगरमां देवदत्त नामे एक व्यागरी इतो. तेने धनेश्वर विगेरे चार पुत्रो मिथ्यात्वी इता. ते अरसामां मृगपुर नामना नगरमां जिनदत्त नामे श्रेष्ठीने मृगसुंदरी नामे एक पुत्री इती. तेणे त्रण अभिग्रह लीधा इता के, “जिनेश्वरनी पूजा करीने अने मुनिने दान आपीने जमवुं अने रात्रे जमवुं नहीं. ” एक वखते व्यापार करवाने माटे पेलो धनेश्वर श्रेष्ठपुत्र मृगपुरे आव्यो. तेणे जिनदत्त श्रावकनी पुत्री मृगसुंदरीने दीठी. तेथी ते तेनी उपर रागवाळो थयो. पण ‘ हुं मिथ्यात्वी छुं, तेथी आ कन्या-नो पिता श्रावक मने ते कन्या आपशे नहीं ’ एवं विचारीने ते कपट श्रावक थयो. अने कोइ रीते तेना पिताने समजावी ते कन्याने परणीने पोताने घेर लाव्यो.

त्यां धर्मनी ईर्ष्याथी तेणे मृगसुंदरीने जिनपूजा करवानो निषेध कय्यो. तेने जिनपूजा कय्या शिवाय जमवानो त्याग होवाथी त्रण उपवास थया. तेणीए कोई मुनिमहाराजाने ते विषे पुछ्युं. पटले गुरुए लाभालाभ विचारीने कहुं के, “तुं चुला उपर चंद्रुवो बांध अने भावथी पंचतीर्थनी स्तुति करी, पांच साधुने नित्य दान दे, के तेथी तने तारा अभिग्रह प्रमाणे फळ यशे. ” तेणीए ते प्रमाणे कर्तुं. परंतु तेना सासरा विगेरेए चुला उपर चंद्रुआं देखीने धनेश्वरने कहुं के, आ तारी खाए कां-इक कामण करेलुं छे. ते साभळी धनेश्वरे तेणीए बांधेला उल्लेचने बाळी नाख्यो. मृगसुंदरीए पुनः बीजो उल्लेच बांध्यो. ते पण धनेश्वरे बाळी नाख्यो. एवी रीते सात उल्लेच बाळी नाख्या. पछी मृगसुंदरीने तेना सासराए कहुं के, “ हे भद्रे ! श्रामाटे उल्लेच बांधवानो प्रयास करे छे ? ” मृगसुंदरीए कहुं के ‘ जीवदया माटे. ’ तयारे तेना सासराए क्रोधथी कहुं के, ‘ चंद्रुवा बांधवा होय तो तारा वापने घेर जा. ’ ते बोली के—‘ तमे बधुं कुटुंब साये आवीने मने मारे. पियर मुक्ती जाओ. ’ पछी सर्वे तेने मुकबा चाल्या. मार्गमां कोई गाम आगुं. त्यां सासराना पक्षना कोई

સગાઈ સર્વેની મેહેમાનગતિ કરવા માટે તેમને જમાડવાને રાત્રે રસોડ કરી. જમવાને અવસરે મૃગસુંદરીને ઘણું કહ્યું તોપણ તે જમવા ઊઠી નહીં. એટલે વીજાપણ જમ્યા નહીં. વેથી જેને ઘેર રાંધ્યું હતું તેના ઘરના ક્ષણ જમ્યા. તેઓ સર્વે રાત્રીમાં મૃત્યુ પામી ગયા. પ્રાતઃકાળે મૃત્યુનું કારણ તપાસનાં રાંધવાના પાત્રમાં સર્પ જોવામાં આવ્યો. સર્વેઈ વિચાર્યું કે, રાત્રે રાંધવા માટે થયેલા ધુમાડાથી આકુલ વ્યાકુલ થયેલો સર્પ અન્નના પાત્રમાં પડ્યો હશે. પછી સર્વેઈ મૃગસુંદરીને સ્વમાર્ગી. મૃગસુંદરી બોલી કે, “આ કારણ માટેજ મેં ચુલા ઉપર ચંદરવો બાંધ્યો હતો. અને રાત્રે હું ભોજન કરતી નથી તેનું કારણ પણ અહીં પ્રત્યક્ષ તમે જોયું છે.” તે સાંભળી સર્વેને પ્રતિબોધ થયો. પછી તેણી સર્વેને જીવિતદાન આપ્યું છે એમ માનીને સર્વે તેને કુલદેવીની જેમ માનવા લાગ્યા. અને તે ગામથી સર્વે પાછા પોતાને ઘેર આવ્યા. અનુક્રમે મૃગસુંદરીને ધનેશ્વર ધર્મની આરાધના કરીને સ્વર્ગે ગયા. ત્યાંથી ચંદ્રીને તમે રાજા અને રાણી થયાછો. “હે રાજા ! તેં પૂર્વભવે સાત ચંદરવા વાલો નાખ્યા હતા તેથી આ ભવમાં સાત વર્ષ સુધી તને કોઢનાં વ્યાધિ રહ્યો હતો.” આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળીને તે બંનેને જાતિસ્મરણ થયું. પછી પુત્રને રાજ્ય સોંપી પોટિલાચાર્ય પાસે દીક્ષા લઈને તે બંને સ્વર્ગે ગયા.

“ઉપરની કથા સાંભળીને જે ધાર્મિક શ્રાવક શયનસ્થાને, પાણીયારામાં અને રસોડા વિગેરેમાં આવથી ચંદરવા બાંધે તે ઉત્તમ દેવલોકને પામે છે.”

इत्यन्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद
वृत्तौ चतुस्त्रिंशद्वत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३४ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૩૫ મું.

વળી વીજાં પ્રમાદાચરણ દર્શાવેછે.

અવ્રતપ્રત્યયી બંધં, પ્રત્યાખ્યાનેન ચારયેત્ ।

સર્વપ્રયત્નતઃ કાર્યં, તથા દ્યુતાદિસેવનમ્ ॥ ૧ ॥

કુતૂહલાન્નૃત્યપ્રેક્ષાં, કામગ્રંથસ્ય શિક્ષણમ્ ।

સુધીઃ પ્રમાદાચરણં, એવમાદિ પરિત્યજેત્ ॥ ૨ ॥

ज्ञावार्थ:-

“व्रत लीधा विना अविरतिपणायी जे कर्मनो बंध पडे छे तेन पञ्चत्वाण लेवा-
वडे निवारवो. सर्व कार्य यतनायी करवुं. अने जुगटा विगेरेनुं रमवुं, कुतूहलयी
नृत्य जोवुं, अने कामग्रंथनुं शिखवुं इत्यादि प्रमादाचरण सद्वृद्धिवाळा मनुष्योए
छोडी देवुं. ”

विस्तरार्थ:-

अविरतिवडे थतो कर्मनो बंध पञ्चत्वाण करीने निवारवो. देव, मनुष्य, ति-
र्थीच अने नारकी- ए चार गतिरूप आ अपार संसारने विषे भ्रमण करता प्राणी-
ओए जे जे देह, आयुष्य भोगवीने अस्थि, लोह अथवा काष्ठ रूप पूर्वे छोड्या छे,
ते शरीरवडे ज्यारे ज्यारे बीजा जीवोना बधरूप अनर्थ थाय, त्यारे त्यारे प्रथम मु-
केला देहनो स्वामी जे जीव तेणे अन्य भवने प्राप्त कर्या छतां पण तेनी सत्तानो
त्याग कर्या नथी एटले ते देहने बोंसराव्या नथी तेथी त्यां सुधी तेनावडे थता थता
पापयी लिप्त थाय छे. एटले जगं ते गयो होय त्यां ते पाप अविरतिवडे आवे छे.
ए तत्त्वार्थ छे. ते विषे श्रीजगदती सूत्रना पांचमा शतकना छद्वा उद्देशामां कहुं
छे के, “हे भगवंत ! कोई मनुष्य धनुष्यमांथी बाण छोडे अने तेनावडे जीव हणाय
तो ते पुरुषने केटली क्रियाओ लागे ? भगवंत उत्तर आपे छे के-हे गौतम ! जे
पुरुष धनुष्यवडे बाण छोडे छे तेने पांच क्रियाओ लागे छे. कायिकी, अधिकरण-
की, प्रद्वेषकी, परितापकी अने प्राणातिपातिकी. अने जे जीवना देहथी ते धनुष्य
विगेरे निपज्या होय छे ते जीवने पण ते पांच क्रियायी स्पर्श थयेला कहेवाय छे.”

अहिं कोई शंका करे के, “ जेणे बाण मुक्युं, तेने तो ते क्रियाओ लागु पडे
पण बीजा जीवोने शी रीते लागु पडे ? केमके ते तो मात्र कायरूप छे. अने तेनुं
अचेतनपणुं छे. वळी जो एम कहेशोके मात्र शरीरथी पण क्रिया लागे तो सिद्ध थएला
जीवोने पण प्रथम मुकेला देहने लीवे बळात्कारे बंध थवो जोइए. कारण के, सिद्ध
थयेला जीवोने देहपण कोई ठेकागे जीव घातनो हेतु होय. वळी जेम धनुष्य विगेरे
पापना कारणो छे तेम ते जीवना देहथी थयेला पात्रदंड विगेरे जीव रक्षाना पण
हेतु छे. तो ते पुण्यना कारण होवाथी तेनु पुण्य पण ते जीवने लागवुं जोइए. एवी
रीते बरोबर न्याय थवो जोइए. ” तेना उत्तरमां कहे छे के, “ अहिं तो अविरति-
पणाना भावथी बंध थाय छे अने सिद्ध थयेला जीवोने तो सर्व संवर होवाथी विरति
छे तेथी तेमने बंध थवानो संभवज नथी. तथा पात्रादि जेना देहथी थयेला छे ते
जीवोने ते संबंधी विवेकादिकनो अभाव छे माटे तेने पुण्यनो बंध थतो नथी. अ-

થવા શ્રીભગવંતના વચન હોવાથી સર્વ સત્ય છે; એમ જાણવું. ” તેથી અન્ય ભવાંતરે શસ્ત્રાદિરૂપ થયેલા દેહનું પણ અધિકરણપણું છે એમ જાણીને અવશ્ય જેનો જેનો ત્યાગ થઈ શકે તેમ હોય તેના તેના પ્રત્યાખ્યાન કરવા એ ભાવાર્થ છે.

વઠ્ઠી યતનથી સર્વ ક્રિયાને છોડી દેવી. એટલે કે પોતાના કાર્યને માટે કરેલું હોય પણ કાર્ય સમાપ્ત થયે વઠ્ઠું ઇંચળું પછી બુઝાવી નાંખવું. અહિં કોઈ શંકા કરે કે, ‘ અગ્નિને બુઝાવવામાં પણ દોષ છે તેથી કેન બુઝાવાય ? ’ એ વાત સ્વરી છે પણ અગ્નિ દશ મોઢાવાળું શસ્ત્ર હોવાથી તેનાવડે વીજા ત્રસાદિ જીવોનો વધ થાય છે તે ન થવા માટે તેને બુઝાવવું જોઈએ.

વઠ્ઠી શોધ્યાવગરના ઇંધણ, છાણા, ધાન્ય અને પાણીનું વાપરવું, માર્ગમાં હરિ-ત્કાય કે ૦ લીલાં ઘાન વિગેરે ઉપર ચાલવું, નકામા પુષ્પ અને પાત્રાં વિગેરે તોડવાં, ખીંત માંહેથી સ્વેચ્છાની ભૂગલ કરવી, યતના વગર કમાડે અર્ગલા આપવી, અપ્રાસુ-ક લવણ કે ૦ કાચું મીઠું વાપરવું, નકામા વૃક્ષની શાखा તથા મૃત્તિકા ચોળવી, વલ્લમાં રહેલા જૂ વિગેરે જીવોને જોયાવગર ધોવીને આપવા અને શ્લેષ્મ-ગલ્ફા-યૂંક વિગેરે નાંખવા પછી ધૂલિ કે રાંધવા ઇત્યાદિ સર્વ ક્રિયા પ્રમાદાચરણ છે તેથી તે સધળી ક્રિયા યતનાવગર કરવી નહીં. ગલ્ફા વિગેરેમાં એક મૂહૂર્ત પછી ઘણા જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે શ્રીલોકપ્રકાશ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે, —

પુરિષેચપ્રશ્રવણે, શ્લેષ્મસિંધાણયોરપિ ।

વાંતેપિત્તેશોણિતેચ, શુક્રેમૃતકલેવરે ॥ ૧ ॥

પુયેસ્ત્રીપુંસસંયોગે, શુક્રપુદ્ગલવિચ્ચુતૌ ।

પુરનિર્દ્વમનેસર્વેષ્વ પવિત્રસ્થલેષુચ ॥ ૨ ॥

“ ૧ વિષ્ટામાં, ૨ પિશાદમાં, ૩ શ્લેષ્મ-ગલ્ફામાં, ૪ લીંટમાં, ૫ વમનમાં, ૬ પિત્તમાં, ૭ રુધિરમાં, ૮ વીર્યમાં, ૯ મુઢદામાં, ૧૦ પરુમાં, ૧૧ સ્ત્રીપુરુષના સંયો-ગમાં, ૧૨ વીર્યસ્વલિત થયેલામાં, ૧૩ નગરની ચાલમાં અને ૧૪ વીજાં સર્વ અપવિત્ર સ્થલોમાં-ગર્ભજ મનુષ્ય સંવંધી એ વસ્તુઓને વિષે એટલે પૂર્વોક્ત ૧૪ સ્થાનકમાં અંત-મુહૂર્તના આયુષ્યવાળા, એક આંગૂલના અસંખ્યેય ભાગ જેવડા દેહવાળા અને સાત કે આઠ પ્રાણને ધારણ કરનારા અસંખ્યાત સમુર્ઞિમ મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે. ” સંગ્રહિ-ણીની ટીકામાં ‘ નવ પ્રાણવાળા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે ’ એમ કહેલું છે. તથા શ્રી-પન્નવણાસૂત્રમાં શ્યામાચાર્યે પણ તેજપ્રમાણે કહ્યું છે. તેથી શ્લેષ્મગલ્ફા વિગે-રેને યતનાથી ઢાંકવા.

વળી જુગાર વિગેરેનું રમવું-આદિ શબ્દથી સોગઠાવાજી, ગંજીફા, સેત્રંજ વિગેરેનું રમવું. અથવા આદિશબ્દથી સાત દુર્વ્યસન સેવવા તે પ્રમાદાચરણ છે તેથી તેને તજી દેવાં. કહું છે કે-“ જુગાર, માંસભક્ષણ, સુરાપાન, વેશ્યાસંગ, સીકાર, ચોરી અને પરસ્ત્રી સેવા-આ સાત દુર્વ્યસન કહેવાય છે. તે પ્રાણીને ઘોરાતિઘોર નરકમાં લઈ જાયછે. ” જુગાર વિગેરેના વ્યસનથી પ્રાણીને પગલે પગલે વિપત્તિ પ્રાપ્ત થાયછે- જુગાર વિષે એક કથા છે-તે આ પ્રમાણે—

જુગાર વિષે પુરંદરરાજાની કથા.

સિદ્ધપુર નામના નગરમાં પુરંદર નામે રાજા હતો. તે સુંદર નામના કોઈ જુગારી સાથે જુગાર રમવા લાગ્યો. તે જોઈ એક વચ્ચે તેની રાણીએ અમૃત સમાન વાણીથી રાજાને કહું કે, ‘ હે સ્વામી ! જુગારથી નહીં રાજા અને પાંડવો, પગલે પગલે નિદાને પ્રાપ્ત થઈ દુઃખી થયા છે, તેથી સર્પ જેમ કાચીને છોડી દે તેમ તમે જુગારને છોડી દો. ’ ઇત્યાદિ વચનોવડે વધુ નિવાર્યો તોપણ રાજાએ જુગાર છોડ્યો નહીં. એક વચ્ચે રાજા તેના નાના ભાઈ સાથે જુગાર રમતા રાજ્ય હાર્યો. રાજ્ય-પાટ હારવાથી અનુજ બંધુએ તેને નગરની વહાર કાઢી મુક્યો.

રાજા, રાણી અને એક કુમારને લઈને અરણ્યમાં ચાલી નીકળ્યો. માર્ગે જતાં કોઈ ખીલડી સાથે એવું પળ કર્યું કે, ‘ જો હું જિતું તો તારી સ્ત્રી લઉં અને હારું તો મારું આપું. ’ આવું પળ કરી જુગાર રમ્યો. તેમાં રાજા જિત્યો. એટલે જાણે કાજલથી વનાવી હોય તેવી કાઠી અને દુર્ભાગ્યથી નિર્માણ કરેલી હોય તેવી કુરુપા ખીલડીને લઈને રાજા આગળ ચાલ્યો. માર્ગે ચાલતા નીચ ખીલડીને વિચાર થયો કે, ‘ આ રાણી મારી સપત્ની (શોક્ય) હોવાથી મારી દૈરિની છે માટે તેને મારી નાખું તો સુખ થાય. ’ એવો વિચાર કરી જલ્દી ભરવાનો ભિષ કરી રાણીને કુવા પામે લઈ જઈ કુવામાં નાચી દીધી અને પુરંદરરાજા પાસે આવીને કહું કે, ‘ તમારી રાણી તો કોઈ વીજા પુરુષને લઈને ચાલી गई. રાજા તેના વિયોગથી ઘણો સ્વેદ પામ્યો. પછી ખીલડી અને કુમારને લઈને માર્ગે ચાલ્યો. માર્ગમાં એક મોટી નદી આવી. ખીલડી અને કુમાર વંનેને એક સાથે નદી ઊતારવાને અસમર્થ હોવાથી પ્રથમ ખીલડીને લઈને રાજા નદીમાં પેઠો. ત્યાં કોઈ મઘર રાજાને ગળી ગયો, અને ખીલડી નદીમાં તળાઈ જવાથી મૃત્યુ પામી गई. રાજાના ભાગથી મઘર વધારે ચાલી શક્યો નહીં એટલે કાંઠા ઉપર આવીને પડ્યો. ઢીમર લોકોએ તેને પકડીને ચીર્યો, એટલે તેના ઉદરમાંથી રાજા નીકળ્યો. તેને શીતલ પવનથી સંજ્ઞા આવી. એટલે ધીવર લોકોએ તેને પોતાને ઘેર દાસ કરીને રાખ્યો. એક વચ્ચે રાજા મત્સ્ય લેવાને નદીમાં પેઠો, ત્યાં નદીના પૂરમાં તળાઈ જવાથી મૃત્યુ પામ્યો.

અહિ રાણી કુવામાં મઢી હતી તેને કોઈ મુસાફરોએ કુવામાંથી કાઢી. તે મુસાફરોના સાર્થપતિએ તેને તે કોણ છે ? એમ પુછ્યું એટલે તેણીએ પોતાનું વૃત્તાંત જે

યથાર્થ હતું તે કહી વતાવ્યું. તેથી તેણે પોતાની પાસે તેને કેન કરીને રાખી.

નદીને કાંઠે જે રાજકુમાર રહ્યો હતો તેને કોઈ વિદ્યાધરી વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર લઈ ગઈ. અને તેને ઘણી વિદ્યાઓનો પાત્ર કરીને અનુક્રમે તેના પિતાના રાજ્ય ઉપર વેમાર્યો.

એક વખતે પેલો સાર્થવાહ સિદ્ધપુર નગરમાં આવ્યો. રાણી પોતાનું નગર જાણી પુરુષનો વેપ પેહેરી સાર્થપતિની સાથે સભામા ગઈ. ત્યાં પોતાના પુત્રને જોઈને હર્ષ પામી. રાજાએ તે પુરુષવેષી સ્ત્રીને જોઈને સાર્થપતિને તે કોણ છે ? એમ પુછ્યું. એટલે સાર્થવાહે તેનું વધું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. કુમારે હર્ષ પામી પોતાના સભાજનોની સમક્ષ તેના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો. અને પોતાની માતાને સુખવિલાસ-મય કરી દીધી. પછી રાજાએ નગરમાં જુગાર વિગેરે દુર્વ્યસન વંધ કરવાનો પડો વગડાવ્યો. અને પોતે પણ અનર્થદંડથી વિરામ પામી સ્વર્ગે ગયો.

“સર્પક્રીડા જેવી દ્યૂતક્રીડાને કયો પુરુષ કરે, કે જેને લીધે પુરંદરરાજા પગલે પગલે વિપત્તિને પામ્યો હતો.” જુગાર રમવાથી હાસ્ય, વાચાટતાં (વાચાલ્પણું) અને કઠોર ભાષણ વિગેરે દુર્ગુણો અવશ્ય પ્રાપ્ત થાયછે. અને તેથી વૈરની વૃદ્ધિ પણ થાયછે. પૂર્વે કુમારપાલના પ્રસંગમાં દ્યૂતક્રીડા કરતાં તેનો બન્હેવી “મારમુંડાને” એમ હાસ્યમાં બોલવાથી મોટા અનર્થને પામ્યાનું વર્ણન આ ગ્રંથમાંજ કરેલું છે. તેથી જુગાર વિગેરે વ્યસનો ઘણા દુઃખને આપનારા છે. અને પ્રમાદાચરણ છે એમ જાણી તેને ત્યજી દેવા.

બહી કૌતુકથી નૃત્ય જોવું નહીં. ઉપલક્ષણથી ગીત, વેશ્યા વિગેરેનો નાચ, માંડખવાઈ અને ઇંદ્રજાલ વિગેરે પણ જોવા નહીં. કેમકે તે પાપને ઉત્પન્ન કરનારા છે. તેમજ કામગ્રંથ જે કોકશાસ્ત્ર વિગેરે તેની અંદર કહેલા આસન, મંત્ર, ઔષધ અને કામોદીપન પ્રયોગ તે શીખવા નહીં. ઈત્યાદિ પ્રમાદાચરણને ધર્મજ્ઞ પુરુષે છોડી દેવા. એ વીજા શ્લોકનો અર્થ પૂર્ણ થયો.

અનર્થદંતોઽપવિચિંતનાદિકશ્વતુર્વિધોઽન્ન ગ્રથિતઃ સદાગમે ।

તતઃ પ્રમાદો ગુણહાનિદેતુકો વિશેષમુચ્યશ્ચરમે ગુણવ્રતે ॥ ૧ ॥

જ્ઞાવાર્થઃ—

“ઉત્તમ એવા જિનાગમમાં અપધ્યાન વિગેરે ચારપ્રકારનો અનર્થદંડ કહેલો છે તેમાં પ્રમાદ ગુણની હાનિ કરવામાં હેતુરૂપ છે તેથી છેલ્લા ગુણવ્રતને વિષે તેનો વિશેષે ત્યાગ કરવો.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्रासाद
वृत्तौ पंचत्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३५ ॥

इति नवम स्तंभः समाप्तः ।

भाग बीजो संपूर्ण

